4.lit.P.176 x

M. 6+3 176 X

GESCHIEDENIS

DER

NEDERLANDSCHE

LETTERKUNDE

voor Gymnasiën en zelf-onderricht.

DOOR

W. J. HOFDIJK,

Ridder der Groot-Hertooglyke Orde van de Eikenkroon.
Lid van den Raad der Koninkl. Akademie van Beeldende Kunsten. Lid der Maatschappij van Nederl. Letterkunde te Leyden; van het Provinc. Utrechtsche Genootsch. van Kunsten en Wetenschappen; van het Hist. Genootschap, gevestigd te Utrecht, en van het Koninkl. Oudheidk. Genootschap te Amsterdam.
Oud-Korrespond. lid der Académie Belge d'Histoire et de Philologie. Leeraar in de Nederl. Taal en Letterkunde en de Geschied. des Vaderl. aan het Gymnasium te Amsterdam.

Tweede Druk.

AMSTERDAM.
GEBROEDERS KRAAY.
1859.

98 H

NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.

98 H

H. lit. P. 176^x

GESCHIEDENIS

DER

NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE,

VOOR GYMNASIËN EN ZELF-ONDERRICHT.

DOOR

W. J. HOFDIJK.

Tweede Druk.

AMSTERDAM.
GEBROEDERS KRAAY.
1859.

BIBLIOTHECA REGIA MONACENSIS

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS

AAN

Dr. **D. J. VEEGENS,**

TEN BLIJKE

EENER HARTELYKE HOOGSCHATTING,

ALS MENSCH, ALS GELEERDE, EN ALS VRIEND,

OPGEDRAGEN.

VOORBERICHT.

Hoe lief my onze schoone moedertaal is, in haren gantschen omvang, en hoe gaarne ik menig verouderd woord, zoo het slechts eene geheel eigenaardige beteekenis heeft, in het schrijf-, ja des noods in het spraakgebruik zoû willen te rug gevoerd zien — ik heb echter een onvoorwaardelyken afkeer van verouderde zegswijzen, waar zy in den zin van "versleten" moeten worden verstaan. En toch zie ik my genoodzaakt thands van een dezer gebruik te moeten maken:

"By de aanvaarding mijner betrekking aan het Stedelyk Gymnasium zag ik naar eene geschikte handleiding om, die my als leiddraad by het onderricht in de Nederlandsche Letterkunde dienen kon. Ik vond evenwel niet, wat ik naar mijne zienswijze geschikt rekenen mocht, en besloot zelf de hand aan het werk te slaan. De volgende bladeren zijn daarvan het gevolg."

Ik heb geene andere inleiding dan deze, omdat zy in waarheid het ontstaan van mijn boek ten volle verklaart.

Door wat droeve oorzaak de bewerking, in de gelukkigste dagen mijns levens aangevangen, plotselyk gestoord, en later eerst traag voortgezet werd, is voor het algemeen volstrekt van geen belang, en sta hier alleen vermeld, als eene verontschuldiging voor den zeer laten datum van het geheel.

Voor het onregelmatige in het leveren van proeven uit de werken onzer latere Dichters, verzoek ik niet verandwoordelyk te worden gesteld: sommige Uitgevers hebben een meer dan dwaas begrip van hun eigendomsrecht, en de wet, in de gebrekkigste vormen uitgedrukt, staat als een gebaarde schildwacht aan hunne zijde. Het is daar geen „pax intrantibus!"

Erkentelyk voor de belangstelling, waarmeê dit werk aanvankelyk is ontfangen, wensch ik hartelyk, dat het ook het door my voorgestelde doel bereiken moge.

Aldus schreef ik in December 1856, *en ik verheug my, dat ik er thands reeds eenige woorden mag byvoegen, omdat er een tweede druk gevorderd wordt. By de herziening van mijnen arbeid heb ik getracht de gebreken zooveel mooglyk te verbeteren, en datgene aan te vullen, wat der vorige*

uitgave ontbrak. Hierby zijn sommige Uitgevers my zeer welwillend te gemoet gekomen, waarvoor ik hun mijne hartelyke erkentelykheid betuig: de inhoud van mijn boek is er rijker door geworden. Het bygevoegd register zal, hope ik, tevens de bruikbaarheid bevorderen.

Zoo vinde deze druk zijn weg, gelijk zijn voorganger, en moge hy niet vruchteloos arbeiden aan de vermeerdering der belangstelling in onze n a t i o n a l e Letterkunde, die, zelfs by aldien zy beneden die onzer naburen stond, toch door den N e d e r l a n d e r het eerst verdient gekend te worden.

AMSTERDAM, W. J. H.
30 Augustus 1859.

I N H O U D.

INLEIDING. I.	De Letterkunde in het algemeen, en hare verschillende vormen..........	Blz.	1.
II.	Germaansche Letteren...........	〃	6.
EERSTE TIJDVAK.	Oud-Nederlandsche Letteren (van de 8ste eeuw tot 1150)............	〃	12.
TWEEDE TIJDVAK.	Middel-Nederlandsche Letteren (van 1150—1550)................	〃	32.
DERDE TIJDVAK.	Latere Nederlandsche Letteren (van 1550—1790)................	〃	152.
VIERDE TIJDVAK.	Nieuwe Nederlandsche Letteren (van 1790 tot op onzen tijd).........	〃	394.
REGISTER...........................		〃	519.

INLEIDING.

I.

De Letterkunde in het algemeen, en hare verschillende vormen.

1. De geschiedenis der Letterkunde is de geschiedenis der geest-ontwikkeling van een volk, zoo als deze zich in zijne geschriften openbaart; en tevens de geschiedenis van hen, die zich door belangrijken invloed op het letterkundig leven van dat volk hebben doen gelden.

De geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde omvat alzoo de voortbrenselen van den geest des Nederlandschen volks in zijne eigene spraak en schrift; en leert de merkwaardige mannen kennen, die daarby met byzonderen uitslag werkzaam zijn geweest.

2. Wie aanspraak meent te mogen maken op den titel van beschaafd mensch, zal (en hierover is men het altoos éens geweest) geen vreemdeling kunnen zijn in de geschiedenis zijns Vaderlands — maar dan ook evenmin onbekend mogen blijven met de geschiedenis der Letterkunde van dat vaderland, die er een zoo innig, zoo onafscheidelijk verband meê staat, die er zoo geheel meê doorvlochten is. Het is met

ontegensprekelijke waarheid gezegd, dat wy, door het beoefenen van onze letterkundige voortbrengselen, tot een meer helder inzicht van onze zeden, gewoonten en gebruiken; van de heerschende denkwijze over godsdienst, staat en zedekunde; van het al of niet bestaan en de mindere of meerdere ontwikkeling van den volksgeest by onzen landaart geraken. Waaruit met evenveel waarheid volgt; dat de kennis van de verschillende tijdvakken onzer Letterkunde even onontbeerlijk voor ons is, als de kennis van de geschiedenis der staatkundige en maatschappelijke gebeurtenissen onzes vaderlands zelven; ja, dat het recht begrip en de juiste opvatting van de laatsten, zonder eene behoorlijke kennis der eersten, eene volstrekte onmogelijkheid is.

Daarenboven: wy maken ons tot in de geringste byzonderheden bekend met wat door volken van eene vreemde geaartheid, vreemde zeden, en vreemde godsdienst, edels en schoons is voortgebragt: wat Grieken en Romeinen in hunne belangrijke Letterkunde hebben opgeleverd; wy stellen er prijs op om te weten wat *Frankrijk*, *Engeland*, *Duitschland* en anderen, merkwaardigs daarin bezitten — en zullen wy dan karakterloos genoeg zijn, vreemdelingen te willen heeten op onzen eigen bodem? De taal van den trouwhartigen kronijkschrijver der dertiende eeuw is ook nog van volle kracht in onze dagen:

Et dinket mi wesen scande;
Dat de lieden van den lande
Ander giesten vele weten,
Ende si des hebben vergheten,
Wanen si selve sijn gheboren.

En het woord, in 1827 in de zuidelijke *Nederlanden* gesproken, mag nog ten allen tijde in de noordelijke gelden en weêrklinken: hy, die niet koud is voor *Neêrlands* roem, zal zich aangespoord gevoelen om die Nederlanders te leeren kennen, die zich door hunne geschriften en werken in de letteren en in de wetenschappen onsterfelijk

hebben gemaakt; hy, die niet ontbloot is van vaderlandsliefde, zal voorzeker de Nederlandsche lettervoortbrengselen niet verwaarloozen, maar de liefde voor zijn land zal hem een prikkel zijn tot de beoefening van deszelfs Letterkunde. Eerst dan zal het rechtmatig verwijt van den vreemdeling — dat onze nationale Letterkunde zich gants anders zou hebben ontwikkeld, wanneer men de oude voorbeelden niet ware vergeten, en de eigenaardige richting niet onverandwoordelijk veronachtzaamd had — ophouden een blaam te werpen op onze nationaliteit.

3. De taal der Nederlanders behoort tot die twijg van den grooten Indo-Germaanschen stam[1], die zich van de *Karpaten* en de Zwitschersche *Alpen* over byna het geheele noordelijke en een groot gedeelte van het westelijke *Europa* uitstrekte, en zich weder in twee vertakkingen splitste: 1°. het Kimriesch of oud Noordsch, dat ten grondslag ligt van het tegenwoordig Deensch, Zweedsch en IJslandsch; en 2°. het Teutoniesch of oud Germaansch, waaruit zich de Gothische, Friesche, Saxische, Angelsaxische, Frankische en Duitsche talen ontwikkelden.

4. Van de Duitsche taal, die zich in eene Hoog- en Nederduitsche onderscheidde, verspreidde zich de laatste in 't byzonder over de vlakkere streken langs de *Oost-* en *Noord-zee* en van beneden *Duinkerken* tot boven *Rügenwalde*, en ontfing, naar hare tongvallen, verschillende namen. Zóo, als zy gesproken wordt van de *Lauwers* tot *Grevelingen*, gemiddeld 1 tot 15 graden oost-

[1] Het Duitsch is vermaagschapt met de edelste der oude talen van *Azië*, met name het Sanscriet, de heilige taal der Hindoes; voorts met de Slavonische talen; eindelijk met de Grieksche en de Latijnsche taal, van welke laatste de Romaansche talen (Fransch, Italiaansch, Spaansch, enz.) afstammen. — Tot de Duitsche taalfamilie behooren mede de Zweedsche, de Deensch-Noorweegsche, en de IJslandsche talen, benevens het Engelsch, voor zoo verre het in het Angelsaxiesch wortelt. — Al de hier opgenoemde talen behooren te zamen tot den Indo-Europeschen of Indo-Germaanschen taalstam. — BRILL.

waart, draagt zy, met uitzondering van het plat-Friesch, den naam van Nederlandsche taal. Deze is veel minder dan het Hoogduitsch van haren oorspronkelijken stam verbasterd, ondanks den merkbaren invloed der groote volksverhuizingen, welke die aanraking van verschillende Teutonische dialekten op onzen bodem met de daar reeds bestaande te weeg brachten, uit wier vereeniging zich dan langsamerhand onze taal zóo ontwikkelde, gelijk men haar eindelijk in de twaalfde eeuw als zelfstandig beschouwen kan, en zy van toen af tot voertuig onzer Letterkunde gediend heeft.

5. Wanneer nu de taal wordt gebezigd tot het uiten van gedachten en gewaarwordingen, die boven het alledaagsche verheven — dat is: die schoon zijn — en de vorm aan deze schoone of verhevene gedachten en gewaarwordingen evenredig is, dan treedt zy op het gebied der kunst; en hare voortbrengselen behooren tot de Poëzy, wanneer zy in gebonden — dat is: aan zekere geregelde maat verknochten — of tot de Fraaie-letteren[1], wanneer zy in ongebonden — dat is vrijen, niet door een vaste maat bepaalden — stijl zijn uitgesproken.

6. De voortbrengselen der Poëzy worden naar hunnen aart en hunne richting — dat is: naarmate zy als gevoel-uitstortend, als verhalend, als handelend, en eindelijk nog als onderrichtend optreden — onder vier verschillende hoofdsoorten gebracht, die den naam dragen van

a. Lyrische,
b. Epische,
c. Dramatische, en
d. Didaktische gedichten.

a. De lyrische poëzy, dus genoemd naar het speeltuig (lyra), waarmede de ouden hunne zangen begeleidden,

[1] Onder Fraaie-letteren begrijpt men ook wel de opstellen in gebonden en ongebonden stijl beiden, en het is meer bepaaldelijk in den zin van Fraaie-Letteren, dat de Letterkunde in dit werk wordt opgevat en beschouwd.

omvat die gedichten, waarin de dichter zijn persoonlijk gevoel uit eigene behoefte uitstort, zonder dat hy daarin noodzakelijk met een ander in aanraking behoeft te komen. Hiertoe behooren de Ode en het Lied, onder hunne verschillende benamingen van Dithyrambe, Hymne, Elegie, enz.

b. De epische poëzy bevat de dichterlijke tafreelen in den verhalenden vorm, die men veronderstelt aan een ander voor te dragen; vandaar het ontleenen van den naam uit epos: het gesproken woord. Tot deze soort brengt men te recht, behalven den eigendlijken Epos, ook den Heldenzang, de Ballade, de Legende, het Riddergedicht, en het Dichterlijk Verhaal, waaraan door sommigen nog de Fabel wordt toegevoegd.

c. Onder de dramatische poëzy (die haren naam voert naar drama, handeling; en de door haar geschilderde gebeurtenissen als tegenwoordig, en door de optredende personen zelf uitgevoerd, voorstelt) behooren hoofdzakelijk: het Treur-, het Tooneel-, en het Blijspel, met hunne onderverdeelingen en verwante gedichten.

d. Onder de didaktische poëzy eindelijk begrijpt men de dichtstukken, die eenig wetenschappelijk onderwerp behandelen, met oogmerk om daardoor te leeren: het Leergedicht alzoo in zijne verschillende vormen.

Alle gedichten, van welken aart ook, kunnen tot éen dezer vier hoofdsoorten terug gebracht worden, voor zoo ver zy namelijk niet de eigenschappen van twee of meer daarvan in zich vereenigen. Zoo kan, b. v., in het Lied de dramatische richting overheerschend, het Herdersdicht evenzeer epiesch als didaktiesch, en het Hekeldicht zoowel dramatiesch als lyriesch zijn.

7. De ongebonden stijl of het Proza wordt, naar de richting zijner voortbrengselen, weder in drie hoofdsoorten gescheiden, namelijk in

a. Verhalend,

b. Redekunstig, en

c. Didaktiesch proza.

a. Tot het verhalend proza behooren Geschiedenis en Beschrijving, het zij uit het gebied der waarheid, het zij uit dat der verdichting genomen.

b. Het redekunstig proza heeft ten doel om te overreden; daartoe behooren dus de verschillende soorten van Betoogen, zoowel van staatkundigen en rechterlijken, als van godsdienstigen, of zedelijken aart.

c. Het didaktiesch proza bevat zoodanige stukken, als meer bepaaldelijk de strekking hebben om te onderrichten. Ook verhandelingen van gemengden inhoud worden hiertoe gebracht.

Even als by de Poëzy, kunnen ook by het Proza de verschillende voortbrengselen ieder onder een dezer hoofdsoorten geplaatst worden, met inachtneming van de zelfde opmerking, dat éen enkel stuk soms kennelijk de eigenschappen van verschillende soorten in zich kan opnemen en daardoor dus tot eene gemengde behooren.

II.

Germaansche Letteren.

1. De oudste kunstvorm, waarin de mensch zijne in- en uitwendige gewaarwordingen kleedde, was het gezang, het lied: de poëzy; ook by volkeren van zeer geringe beschaving. Een voorbeeld daarvan wordt ons door zekeren reiziger by de Laplanders medegedeeld: Wanneer deze eenvoudige lieden met hunne rendierkudde van weide tot weide trekken, bezingen zy de voorwerpen, die onder den weg hunne aandacht boeien. Zien zy eenen boom, dan zingen zy op eentonige wijze, en byna zonder verandering van melodie:

„Thands heb ik eenen boom gezien!”

totdat een voorbytrekkende vogel b. v. hunne opmerk-

zaamheid wekt, en hunne nieuwe waarneming zich uit in een tweeden regel:

„Daar is een vogel heengevlogen!"

Naårmate de samenhang dezer elkander opvolgende of vervangende voorstellen natuurlijker en geleidelijker is, vormt zich op deze wijze allengs als van zelf een klein lied, aanvankelijk aan het geheugen toevertrouwd, en weldra door mondelinge meêdeeling voortgeplant.

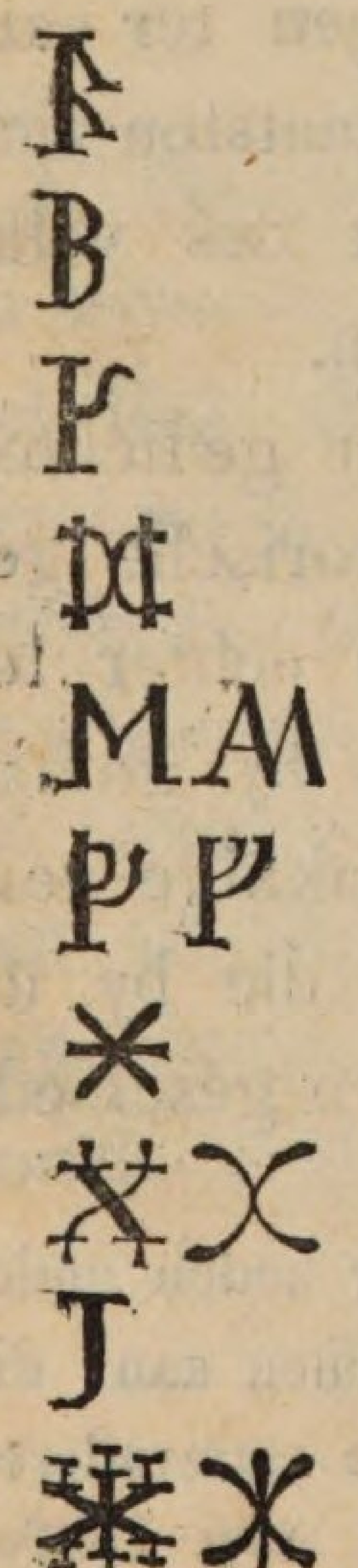
2. Deze natuurlijke aandrift, om gewaarwordingen, vooral van eenen levendigen of sterken aart — door eigene hartstochten, door byzondere levenstoestanden en verhoudingen, of door buitengewone daden van anderen opgewekt — in eenen minder of meer kunstigen vorm uit te storten, allen volkeren in hunnen natuurstaat gemeen [1], deed al spoedig verschillende soorten van zangen geboren worden: hier, om het bruischend gevoel van liefde of haat lucht te geven; om zich-zelf en anderen ten strijde te prikkelen; daar, om in plechtiger tonen den Goden onderworpenheid en dank te betuigen; gints, om de daden van heldhaftige broederen te verheffen, te verheerlijken, en voor vergetelheid te bewaren. Zoo ontstonden Minne-, en Krijgsliederen, Lofzangen ter eere der Goden, en Heldenzangen; en waar deze laatsten zich aan de overleveringen omtrent de afkomst des volks vastsloten, daar vormden zich de Stamsagen.

3. Dat de Germanen al deze soorten van gedichten bezaten, wordt ons door vele verspreide historische getuigenissen verzekerd; maar niets daarvan is echter tot ons gekomen, en wy kennen slechts nog, als by geluk, den hoofdzakelijken inhoud door de oppervlakkige vermelding van TACITUS: „in oude Gezangen, die by de Germanen de eenigste soort van gedachtenis en geschied-

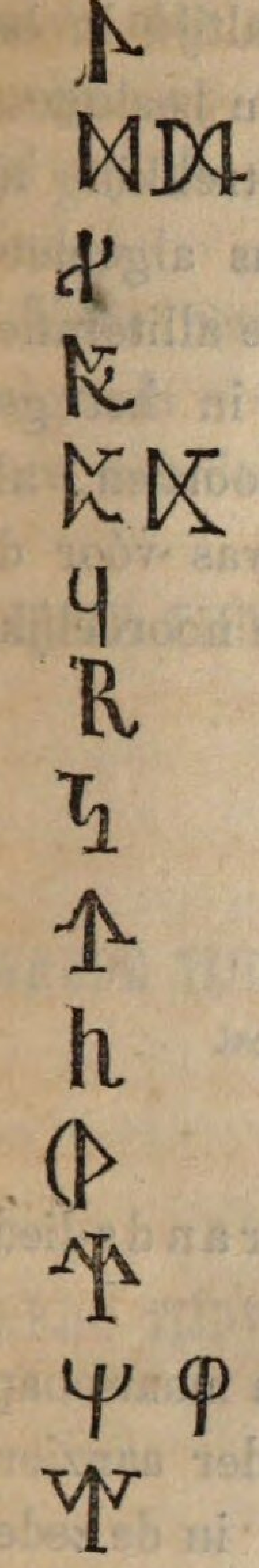
[1] De sprekendste voorbeelden daarvan treft men nog heden onder de Chactaws en meer Noord-Amerikaansche volksstammen aan, die ook nog in menig ander opzicht met onze Germaansche stamvaderen eene merkwaardige overeenkomst hebben.

boeken uitmaken, loven zy den God TUISKO, voortgesproten uit de aarde, en zijn zoon MANN, als stamvaders en stichters van hun geslacht. Aan MANN schrijven zy drie zonen toe, naar wier namen degenen die het dichtst by den Oceaan liggen Ingaevonen, de inlanders Hermionen, en de overigen Istaevonen genoemd worden." — Evenzeer verhaalt hy, dat HERMAN, de beroemde vorst der Cherusken, die VARUS met diens legioenen in het Teutoburger woud vernield had, in de zangen zijner landgenoten werd gevierd, en zijne nagedachtenis gehuldigd.

4. Dat intusschen vooral de godsdienstige zangen reeds een betrekkelijken graad van kunstwaarde moeten bezeten hebben, is dáaruit af te leiden, dat de schrijfkunst toen onder de priesters bekend was en gebezigd werd. Dit voert van zelf het denkbeeld eener zekere beschaving met zich. Hunne schrijfteekens, waarvan er verschillende soorten bestonden en bewaard bleven, zijn ons bekend onder den naam van r u n e n. De volgende soort moge dienen om een denkbeeld dezer karakters te geven, en tevens, om hunne overeenkomst en verschil met onze letters aan te wijzen:

Asch:	esch,	=	A
Birith:	berk,	=	B
Chên:	eik,	=	C
Thorn:	doorn,	=	D, TH
Ech, ehu:	paard,	=	E
Fech:	geld,	=	F
Gibu:	gave,	=	G
Hagale:	hagel,	=	H
His:	ijs,	=	I
Gilch,		=	K

Lagu:	meir,	=	L
Man:	man,	=	M
Nôt:	nood,	=	N
Othil:	vaderland,	=	O
Perch:	berg,	=	P
Chôn,		=	Q
Rehit:	rid,	=	R
Sugil:	zon,	=	S
Tac:	dag,	=	T
Hur:	stier,	=	U
Huun,		=	W
Helahe,		=	X
Huyri,		=	Y
Ziu.		=	Z

5. Het dichten van liederen en zangen was echter niet het voorrecht van een enkelen stand, was niet verknocht aan eenen byzonderen persoon, allerminst aan de by TUISKOOS zonen slechts gedroomde Barden: elke Germaan zong, wanneer in de opgewektheid van zijn hart de lust daartoe by hem oprees; en naarmate zijn lied dieper in het leven zijns volks ingreep, of een geliefkoosd onderwerp behandelde, of soms ook der verdoofde en half wechgewischte kleuren van een oud dichttafreel eene nieuwe frischheid gaf — naar die mate werd het spoediger verbreid, en leefde het langer in den mond der stammen. Of nu de zangen der Noordsche Edda ons op grooten afstand eenig denkbeeld kunnen geven van de poëzy, die in de oude donkere wouden; op de eenzame, heuvelige heiden; op de moerassige, wild begroeide vlakten van onzen bodem, in den morgenstond onzer geschiedenis tierde? Het and-

woord is moeielijk te vinden, en zal wel altijd in het onzekere blijven. Met meer zekerheid mag men besluiten, dat de Germaansche dichtkunst zich, met betrekking tot den vorm, niet van het tegenwoordig by ons algemeen eind-rijm, maar alleen van de zoogenaamde alliteratie: staf-, of aan-rijm bediende. Dit bestond in het gebruik van zoodanige op elkander slaande woorden, als met de zelfde medeklinkers aanvangen, en was vóor de invoering van het Christendom overal by de noordelijke volkeren in gebruik.

Als voorbeeld dezer versificatie diene:

Hoe *b*linkt het *b*laauwe hemelruim
Van *s*tillen *s*tarrenglans.
Het *w*ijkend *w*olkjen toeft aan 't *w*est
De *m*orgen *m*ijmrend weer.

Wy zullen haar later ook in het Hildebrands-lied, zoowel als in den Bëówulf ontmoeten.

6. De groote volkverhuizingen gaven den maatschappelijken toestand van *Europa* een geheel ander aanzien; moesten alzoo ook eene groote verandering in de zeden en denkwijzen der volken te weeg brengen, en daardoor evenzeer op de poëzy als op de taal inwerken. Saksers en Franken bevolkten *Nederland*, en deelden met de Friezen den bodem, van waar zy andere hadden verdreven of in zich opgenomen; en hoewel dus het Germaansche element bleef bestaan, vertoonde het zich evenwel onder eenen anderen, soms meer, soms minder beschaafden vorm, al naar gelang van den trap van ontwikkeling, door deze volkeren bereikt. En even als de stammen, smolten ook de liederen en overleveringen te zamen; riepen deels nieuwe te voorschijn, en werden deels verdrongen door anderen, wier naklank nog in de letterkundige voortbrengselen der volgende eeuwen vernomen wordt.

7. Na overweging van al dit voorgaande, dient men dus de Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde, om

haar met eenige zekerheid te behandelen, althans niet hooger op te voeren dan tot de achtste eeuw, in welken tijd wy de onloochenbaarste bewijzen voor haar bestaan vinden.

Voor een geregeld overzicht bepalen wy derhalven de volgende verdeeling, die de verschillende tijdperken van hare hoofdtoestanden in groote omtrekken aanwijst:

EERSTE TIJDVAK. OUD-NEDERLANDSCHE LETTEREN.
(*Van de* 8ste *eeuw tot* 1150.)

—

TWEEDE TIJDVAK. MIDDEL-NEDERLANDSCHE LETTEREN.
(*Van* 1150 *tot* 1550.)

—

DERDE TIJDVAK. LATERE NEDERLANDSCHE LETTEREN.
(*Van* 1550 *tot* 1790.)

—

VIERDE TIJDVAK. NIEUWE NEDERLANDSCHE LETTEREN.
(*Van* 1790 *tot heden.*)

EERSTE TIJDVAK.

OUD-NEDERLANDSCHE LETTEREN.

(*Van de* 8ste *eeuw tot* 1150.)

1. Bestond er reden van rechtmatige klachten over het gemis van eenige proeve uit den Voortijd onzer letterkundige geschiedenis — ook uit dit eerste Tijdvak (waarin zich een aantal Sagen of Overleveringen in een dichterlijken vorm kleedden, van welken sommigen later tot een groot geheel samenvloeiden) zijn ons geene onverbasterde, en zelfs slechts zeer weinige omgewerkte voortbrengselen van zuiver letterkundigen aart nagebleven.

Wat wy evenwel nog bezitten is genoegzaam, om, in verband met de kennis der geestesrichting van de Westelijke Germanen, met eenige zekerheid het vermoeden te bevestigen, dat de volkspoëzy zich, zoo al niet by uitsluiting dan toch met groote voorliefde, op het epiesch gebied bewoog; waartoe het zwervende woud- en zeeleven, de groote worstelingen der volkeren onderling, en de heldhaftige daden van byzondere personen gereedelijk aanleiding moesten geven, en ieder het hunne bydroeg.

2. De voornaamste oorzaak van het verloren gaan der meeste, en van het vervormen der weinige overgeblevene stukken, ligt in de invoering van het Christendom; reeds op zich-zelf eene allerbelangrijkste gebeurtenis en van den grootsten invloed op de ontwikkeling

van den menschelijken geest, door de algeheele omkeering, maar vooral ook door de zuivering, veredeling en verrijking der denkbeelden. Maar juist door deze volstrekte omkeering stond zy het bewaren en verplegen der oude zangen en sagen in den weg. De gedichten der Germaansche stammen stonden ontwijfelbaar in verband met hun oud, op natuurdienst en daarmede doorvlochten overleveringen gegrond geloof, zoowel als met hunnen maatschappelijken toestand. Veranderde de laatste — nog meer het eerste; en tot zelfs de namen der gevallen goden waren WILLEBRORD als BONIFACIUS, ELIGIUS als MATERNUS, ja, allen ijverigen bekeerders en geloofspredikers een gruwel. Daarom achtten zy het zich ten plicht, om de overblijfselen van het heidendom ook tot in de volkszangen te verdelgen, of door christelijke wendingen te doen vervangen; en van daar die zonderlinge vermenging van heidensche en christelijke denkbeelden, die wy in sommige stukken van dien tijd, vooral onder anderen in den straks te melden Bëówulf, aantreffen. Van den anderen kant trachtten zy der oude poëzy zoo grooten afbreuk mogelijk te doen, door er hunne legenden en bybelsche gedichten voor in de plaats te geven; een zeer goed gemeend, maar overigends zeer bekrompen denkbeeld, dat der toenmalige Letterkunde volstrekt geen voordeel aanbracht, en slechts het getal onbeduidende en alleen voor de taal belangrijke rijmwerken vermeerderd heeft.

3. Door den invloed dier Christenleeraren, die met vurigen yver voor hunne taak waren bezield, verrezen weldra hier en daar kloosters en geestelijke gestichten, die de vestiging van het Christendom bevorderden, en de schatkameren van de kennis huns tijds mochten heeten. Doch nu verdrong ook de geestelijke poëzy weldra de heldenliederen, waarmede zy zich nog niet kon verstaan. De blinde BERNLEF, een Friesch zanger van *Holwerden*, door den geloofsgezant LUDGER tot het Christendom gebracht, bezong by zijn harpspel niet meer, als

voorheen, de daden der Vorsten en Helden zijns lands: ook hier werd de poëzy dienstbaar aan de uitbreiding van het Goddelijk woord: LUDGER leerde DAVIDS psalmen[1] van buiten, en dezen vervingen zijne nationale zangen, waarvan ons niets is overgebleven, evenmin als van de oude volkspoëzy, byeengebracht op last van KAREL den Groote.

4. Deze uitmuntende Vorst, wiens eernaam hem ten volle mag worden toegekend, vereenigde al de Duitsche staten, zoo als zy zich na de volksverhuizing gevormd en gescheiden hadden, onder zijn gebied. Hy gelastte Bisschoppen en Abten het instellen of vernieuwen van schoolinrichtingen; drukte hun vooral de behartiging der moedertaal op het hart, en legde, volgends verklaring van zijnen Hofmeier EÏNHARD, zelf de hand aan eene Duitsche spraakkunst. Hy bezat open hart en open zin voor de liederen en sagen zijns volks, die hy verzamelen en opschrijven deed. Was het hem bewust, dat juist in die liederen en sagen zich het karakter van een volk op het getrouwst afspiegelt? Te bejammeren is het, dat zijn zwakke zoon LODEWIJK, die ze in zijne jeugd had aangeleerd, ze op lateren leeftijd, uit verkeerd geplaatste godsdienstzucht, verafschuwde; zoodat men waarschijnlijk de vernietiging deze allerkostbaarste verzameling voornamelijk aan hem te wijten heeft.

5. Het oudste gedenkteeken, dat wy nu in de geschiedenis onzer Letteren ontmoeten, is het Hiltibraths-of Hildebrandslied, dat wel vrij zeker niet in *Nederland* zal zijn ontstaan, maar, als geschreven in half Hooghalf Nederduitsch, trekkende naar het Frankiesch dialekt, van algemeene bekendheid moest worden op een bodem, byna geheel door Franken en Germanen bevolkt. Dit gedicht is in zijn oorspronkelijken toestand slechts gedeeltelijk tot ons gekomen, en alleen uit eene latere omwerking van den ouden tekst, in den volksmond bewaard gebleven, wordt ons de samenhang duidelijker.

[1] Wellicht de Prozavertaling, omstreeks dezen tijd vervaardigd?

Ik gihôrta dhat seggen,

dus begint het fragment, waarvan de vaerzen nog niet door eind-, maar door aan-rijm met elkander verbonden zijn:

Ik gihôrta dhat seggen,
dhat sih *u*rhêttun
*æ*nôn muottin
*H*iltibraht enti *H*adhubrant
untar *h*erjun tuêm.
*S*unufatarungôs
irô *s*aro rihtun
*g*arutun sê irô *g*ûdhamun,
*g*urtun sih irô suert ana,
*h*elidôs, ubar *h*ringâ,
dô siê to derô *h*iltju ritun.
*H*iltibraht gima*h*alta:
*h*er was *h*êrôro man,
*f*erahes *f*rôtôro;
her *f*râgên gistuont
*f*ohêm wortum,
huuer sîn *f*ater wâri
*f*ireô in *f*olche. [1]

[1] Ik hoorde dat verhalen,
dat elkander daagden
tot eenen tweekamp
Hiltibraht en Hadhubrant
twee onder de heiren.
Zoon en vader beide
maakten hunne pantsieren gereed;
zy kleedden zich in hun krijgsgewaad,
en gordden hunne zwaarden aan
over de maliën (de helden!)
toen zy ten kamp reden.
Hiltibraht sprak;
(hy was een hooge man
de kloekste van geest)
hy ondernam te vragen
met weinige woorden,
wie zijn vader was
onder de mannen des volks.

HILTIBRAHT, leenman van DIEDERIK van *Bern* (de THEODORIK der geschiedenis), na eene jarenlange afwezigheid tot de zijnen terugkeerende, ontmoet op de Berner (Veronezer) grenzen een jongen krijger, in wien hy uit naam en afkomst zijn zoon HADUBRANT herkent. HADUBRANT echter mistrouwt den grijzen vreemdeling, die hem geschenken biedt en zich zijn vader noemt:

*H*adubrant gima*h*alta,
*H*iltibrahtes sunu:
Mit *g*ērû scal man
*g*eba infâhan,
*o*rt widar *o*rte.
Dû bist dir, *a*lter Hûn,
ummet *s*pâhêr;
*s*penis mih
mit dînêm *w*ortun, *w*ili mih
dînû sperû *w*erpan;
pist al*s*ö gialtêt man
*s*ô du êwîn inwit fôrtôs.
Dat *s*agêtum mi
*s*êolidantê
*w*ertar ubar *w*entilsæo,
dat man *w*îc furnam:
Tôt ist *H*iltibraht,
*H*eribrantes suno! [1]

[1] Hadubrant sprak,
Hiltibrahts zoon:
„Met de speer moet
„men giften ontfangen;
„spits tegen spits.
„Gy zijt, overmoedige oude!
„listig bovenmate;
„gy verstrikt my
„met uwe woorden; gy wilt my
„met uwe speer werpen;
„gy zijt even oud van dagen,
„als vergrijsd in bedrog. —
„Dit verhaalden my zeevaarders,
„westwaart van over de wentelende zee gekomen:
„dat de strijd hem wechnam;
„dood is Hiltibraht,
„Heribrants zoon!

De strijd is onvermijdelijk, hoezeer de oude er zich aanvankelijk tegen verzet. HADUBRANT wordt overwonnen, en herkent nu zijn vader aan diens bekende reuzenkracht. HILTIBRAHT acht zich gelukkig in het bezit van een zoo dapperen zoon; en beide trekken te zamen naar het kasteel, waar de burchtvrouw in den gewaanden vreemdeling haren echtgenoot hervindt.

Met opzicht tot de bewerking hebben wy in dit stuk eene kernachtige, krachtvolle voorstelling, in eene taal zoo stout als die der noordsche Edda; de gang van het stuk heeft eene epische breedte en gelijkmatigheid in den trant van HOMERUS, en met latere Duitsche bewerkingen vergeleken, steekt het fragment daarby hoogst voordeelig af. [1]

6. Hoezeer nu in dezen tijd verschillende Saxische en Angel-Saxische stammen zich over onze gewesten, tot langs de kusten der *Noord-Zee*, hadden verspreid, is het evenwel wat stout, met SNELLAERT ons het recht toe te kennen, om, ook maar voor een gedeelte, de voortbrengselen hunner letterkunde tot de onze te mogen rekenen, en daaronder eene eerste plaats aan den Bëówulf (Biewulf) in te ruimen. Dat echter dit Angel-Saxiesch heldendicht der 8ste eeuw. zoo met betrekking tot den vorm als tot den inhoud, ons een levendig denkbeeld geeft van de heldenzangen dier dagen, onder de verschillende Germaansche stammen bloeiende, zal wel niemant willen betwijfelen. Uit dien hoofde verdient het hier eene breedere ontleding, met wechlating evenwel van alles, wat door ETTMÜLLER bewezen is invoegsel van later, van christelijken tijd te zijn.

„HRÔDHGÂR, vorst der Denen op *Seeland*, afstammeling van SCILD SCÉFING, den machtigen held, doet eene prachtige hal, *Hëorot*, bouwen, en geeft er feest op feest in de gouden zaal; tot dat een kwaadaardig wezen, GRENDEL, een demonische reus die een donkeren poel bewoont,

[1] JONCKBLOET.

herhaaldelijk 's nachts in *Hëorot* binnendringt, en HRÔDHGÂRS slapende helden doodt. Nu sterft de feestvreugde uit: niemant weet het vernielend gedrocht te keeren. BËÓWULF, ECGTHÊOWS zoon, en neef en dienstman van HYGELÂC, (de historische CHOCHILAG) koning der Gëáten of Jutten, biedt zich eindelijk daartoe aan. Met vijftien zijner helden wordt hy in de hal van HRÔDHGÂR ontfangen; hy zelf bezit de sterkte van dertig mannen, en zal, steunende op zijne heldenkracht, zonder zwaard of rusting, ondanks de berispende waarschuwing van den wangunstigen HUNFERDH, den strijd met GRENDEL ondernemen. „Gy Denen!" verwijt hy HUNFERDH: „hebt GRENDEL laten wurgen en moorden, maar ik-Gëát wil het met hem beproeven!" — Na afloop van het feestmaal, waarby HRÔDHGÂRS beminnelijke gemalin WËALHTHËOW, de met gouden armbanden gecierde koningin, den helden den meêbeker biedt, verlaat de vorst met de zijnen de hal; BËÓWULF blijft en legert zich in de zaal, met zijne vijftien rondom hem. In nevelen gehuld steeg toen GRENDEL uit zijn moeras, en snelde wild, van wolken omgeven, naar de gulden zaal. Een der slapende helden wordt zijn buit — maar in den strijd met BËÓWULF schiet hy te kort: de hal dreunde van hun worstelen en wringen; weergalmde van het gillen des monsters, schoon zijne nagelen staal gelijk waren: BËÓWULF scheurde hem een arm van het lichaam, en de doodelijk gewonde ontsnapte nog ter naauwernood, om in den poel by zijn moeder te sterven. De nieuwe morgen lichtte over vreugde en feestbedrijf. Met goud doorvlochten tapijten vercierden de wanden der zaal. Acht kostbaar getooide rossen, een helm en pantsier, een heerlijk zwaard en een gouden helmtooisel, schonk de dankbare koning der Denen aan den held, die hem van den boosaardigen reus verlost had. Ook zijne krijgsgezellen werden met kleinodiën bedacht. Aan het vreugdemaal treedt HRÔDHGÂRS bard op, en zingt by zijne harp, hoe HËALFDANS held, HNAEF de Scildinger, in den Friezenkrijg viel, en zijn lijk verbrand werd:

Herescildinga
betst bëadorinca
väs on bæl gëaru;
at thäm âde väs
ædhgesyne
svâtfah sirce,
svîn ëalgilden,
ëofer îren-hëard;
ädheling manîg
vundum avirded,
sume on väle crungon
Hêt thâ Hildeburh
ät Hnæfes âde
hîre sëlfre sunu
svëolodhe befästan,
bân-fatu bärnan
and on bæl dôn;
ëarme on ëaxle
îdes gnornode,
gëomrode giddum;
gúdhrine astâh; [1]

[1] Der Heerschildingen
beste krijgsheld
was op den mutserd gelegd, ter verbranding gereed;
op den doodenstapel bevond zich
het beloofde zoenoffer:
het bloedige hemd,
en een zwijm van goud,
een ijzerhard everzwijn;
vele adelingen,
aan hunne wonden gestorven,
zoo veel hunner in den strijd vielen.
Toen liet Hildeburgh
op Hnaefs houtstapel
heur eigen zoon
ten brandoffer vastsnoeren,
zijn lichaam verbranden
en op den mutserd plaatsen;
de arme moeder klaagde
op zijne schouderen gebogen,
en jammerde in treurzangen;
de held echter steeg op

vand to volcnum
välfyra mæst;
hlynode for hlàve;
hafelan multon;
ben-geätu burston;
thonne blôd ätspraue
lâdh-bîte lîces;
lig ëalle forsvëalg,
gæsta gifrost
thâra thë thär gúdh fornam:
bêga folces
väs hira blæd scacen. [1]

Bëówulf ontfing nog als geschenk twee armringen van gevlochten goud, een mantel, en een prachtigen halsring. De vreugde werd echter spoedig weder gestoord. De nacht naderde, en de helden legden zich te slapen. Een hunner kwam deze nachtrust duur te staan: GRENDELS moeder, eene afschuwelijke reuzin, sloop, om haren zoon te wreken, in des konings hal, en sleepte ASKHERE, den beste zijner mannen, naar heur moeras. Maar niet te vergeefs klaagt HRÔDHGÂR zijn kommer op nieuw aan ECGTHËOWS zoon. Bëówulf, door gidsen geleid en van den koning en diens edelen vergezeld, trekt naar het byna ontoegankelijk verblijf van het meirmonster: in de afgelegenste streken des lands; in de sluipkrochten der wolven, op het stormachtige voorgebergte; op het gevaarvolle pad in het donker moeras, waar de woudstroom in

[1] tot de wolken flakkerde
de grootste der lijkenvlammen;
wild sloeg zy tegen den grafheuvel;
de helmen smolten;
de wonden gaapten;
maar bloed ontsprong
aan de smartelijke beten des lichaams;
de vlam verslond alles,
van alle geesten de begeerigste
naar hen, dien de strijd wech neemt:
van beide volken
was de bloesem hier geknakt.

de kloven der rotsen neêrbruist; in het ruwschorsig woud aan het meir, waar het water boven de boomwortelen staat, zoodat geen menschenvoet er vasten grond vindt; waar zelfs het woud-doordwalende hert, met zijn sterk gewei, wanneer het door honden wordt nagezet, liever het leven opgeeft, dan in deze sombere berg-woestenij een schuilplaats te zoeken. Bëówulf laat zich hierdoor evenwel niet afschrikken. Vol moeds stort hy zich in den diepen poel; bereikt eindelijk den bodem; overwint na hardnekkigen (en uitmuntend geschilderden) strijd het meirwijf, en stijgt, met GRENDELS hoofd als zegeteeken, uit de diepte weder op, tot groote verrassing en vreugde van HRÔDHGÂR en de helden, die hem reeds verloren waanden. — Spoedig daarop verliet hy *Seeland*, om elders weder nieuwe avonturen te zoeken."

Om den wille der eenheid van daad zou men wenschen dat het gedicht hier met den aanvang der 23ste strofe ware geëindigd: de overige zestien [1], die hoofdzakelijk (schoon altoos met de zelfde levendigheid en gloed die het geheel kenmerkt) BËÓWULFS kamp met eenen zijn land verwoestenden draak, en zijnen dood bezingen, maken geheel een tafreel op zich-zelf uit, waarvan een der schoonste plaatsen in BËÓWULFS sterven gevonden wordt:

„Met hulp van den edelen WIGLÂF, zijn bloedverwant, heeft de grijze, nog altijd onverschrokken Vorst den draak overwonnen, maar de beet des monsters heeft zijn bloed vergiftigd, en hy voelt den dood in de aderen. Aan den rotswant zet hy zich op eenen steen, en slaat zijne blikken naar de granietbogen, vast op hunne pijlers rustende, en het gewelf der grot schragende. WIGLÂF, de wakkere degen, laafde zijn geliefden heer, moede van den strijd, met water, en trachtte hem weder te herstellen. Bëówulf sprak over zijne doodwonde; hy wist wel dat

[1] Waarvan de 30ste geheel, en van vijf anderen gedeelten verloren zijn gegaan.

het tijdperk zijner levensvreugde nu ten einde ging. Het getal zijner dagen was afgeloopen, de dood zeer naby. Hy sprak: „hoe wensche ik my thands een zoon, een erf-„genaam, wien ik mijne krijgswapenen kon achterlaten. „Vijftig winters was ik de Koning mijns volks. Geen „der rondom wonende Vorsten waagde het my met strijd „te bedreigen, my vrees te verwekken. Ik sloeg acht op „het betamelijke; regeerde het mijne wel, en pleegde „arglistige boosheid noch zwoer eeden met onrecht. Daarom „mag ik, met troostvollen blik, mijne doodwonde vrolijk „beschouwen; daar de Heerscher over het noodlot der „menschen [1] my geen verwantenmoord kan verwijten, „wanneer het leven mijn lichaam verlaat."

„Doe my" — vervolgt hy later — „op de bergkaap „den lijkenheuvel oprichten na den doodenbrand, op *Hro-„nes* bergkaap; mijnen volkstam ten aandenken een hoo-„gen heuvel, dien de zeevaarders Bëówulfs-heuvel noemen „zullen, wanneer de Brentingen [2] over den donkeren „vloed varen." — Toen nam hy zijn gouden halsring en schonk hem den jeugdigen krijgsheld. Den gouden helm, den armring en het pantsier deed hy hem aanvaarden. „Gy zijt de laatste loot van ons geslacht," sprak hy: „de laatste telg van WÄGMUND; al mijne magen (krach-„tige helden!) heeft VYRD [3] reeds vóor my wechgeroe-„pen op den verren gang — ik ga hun thands volgen." Dat was des grijzen konings laatste woord. De treurige WIGLÂF brengt het getrouw over; en met de breede vermelding der lijkplechtigheid sluit het gedicht.

[1] WODEN = OTHIN.

[2] Een, waarschijnlijk den Herulen verwandte, volksstam.

[3] VYRD, Angel-Saksische benaming voor URDHR, URDA, de Noordsche schikgodin van 't verledene. Zy met hare zusters, de Nornen VERDHANDI en SKULD, zijn het, die volgends de Völa;

„Wetten geven;
„Levenden kiezen;
„Den wil des Noodlots
„Der waereld verkonden!"

Schoon nu de in den Bëówulf voorkomende helden geene ridders zijn, mag het gedicht naar zijnen inhoud: de vermenging van bovennatuurlijke wezens en edele, krachtvolle heldengestalten; van avontuurlijke tochten en buitengewone feiten — ten volle onder de riddergedichten gerangschikt worden. al heeft men te recht opgemerkt, dat de beschrijving der natuurtooneelen, het snoeven der helden, de gesprekken, en vooral WËALHTHËOWS karakter, benevens eene zekere weekgevoeligheid van toon over het geheel, onwillekeurig OSSIAN herinneren. Eene opmerking, gewis niet ten nadeele van het gedicht, dat wel eene volledige bekendmaking in onze taal verdiende, en welks lezing ons de schaarschheid van dichterlijke overblijfselen uit die dagen nog te meer doet betreuren.

7. LODEWIJK de Duitscher, die in 876 overleed, was, even als zijn grootvader, een warm voorstander van het beschaven der volkstaal; en by meerdere inwendige rust, zou hy zeker een gelukkigen invloed op de ontwikkeling der reeds zoo rijke bloesems dragende Letterkunde hebben moeten uitoefenen. Maar de loop der waereldgebeurtenissen was hem tegen. De woeste Noormannen, die de stormen beminden, wijl deze hun het roeien onnoodig maakten; die alles, wat onder het bereik van hun zwaard kwam, hun wettig eigendom rekenden; die een ingekankerden haat koesterden tegen al wat paap (christen) was — verontrustten, door hunne langdurige en verwoestende invallen, zoowel de kust- als de binnenlanden op eene zoo vreeslijke wijze, dat zy de geheele volkswelvaart, en daarmede alle zedelijke ontwikkeling, met een geheelen ondergang bedreigden. In *Frankrijk*, waar zy zich bepaald nedersloegen en een uitgestrekt gedeelte gronds in bezit namen; waar vrede dus in hun eigen voordeel was, en zy zich langzamerhand in godsdienst en zeden met de landzaten verbroederden — was hunne reeds zoo levendige en door de avontuurlijke zwerftochten steeds meer opgewekte verbeelding van eene onmiskenbaar

gelukkige inwerking op taal en letteren, Daar legden zy den grondslag tot die eigenaardige richting, die, in de Romaansche taal verspreid, nog den naam van romantische Letterkunde draagt, en die ook, als geducht tegenwicht aan de eenzijdige beoefening der klassieke schrijvers, de vrijere uiting van het gevoel tegenover doodende regels en slaafsche voorschriften, krachtig en (zij het dan ook dikwerf met overdrevenheid) gelukkig gehandhaafd heeft.

8. Maar treuriger was het in de Nederlandsche gewesten gesteld. De Bisschop van *Munster*, ALFRIED, die in 849 stierf, verhaalt dat het kustland, vroeger zoo rijk bevolkt, nu door de herhaalde invallen der Noormannen by eene woestenij kon vergeleken worden; dat de kerken verbrand, de kloosters verwoest, de landhoeven door de bewoners verlaten waren. — De hongersnood, die door deze algemeene verwoesting ontstond, bracht eene nog grootere ontvolking te weeg; en deze algemeene ellende kon niet anders dan het volk te rug doen zinken tot dien bedroevenden staat van ruwheid, onkunde en zedeloosheid, waarvan de volgende eeuw ons voorbeelden te over aanbiedt; waarin de Letterkunde moest ten onder gaan, en veel, van wat zy vroeger voortbracht, in de vernietiging der stoffelijke voorwerpen moest deelen.

9. Het is derhalven niet te verwonderen, dat deze tijd ons geen enkel geschrift ter vermelding oplevert, dan alleen het Hludwigs-of LODEWIJKS-lied, en den Hêl-jand.

Waar, te midden der algemeene verslagenheid, het gerucht eener behaalde overwinning op de ruim zoo zeer gevreesde als verafschuwde overweldigers het vaderlandsch gevoel eenigzins opbeurde en verkwikte, moest het verlevendigd gevoel zich wel hier of daar in een toon van vreugde en triomf uiten; en daaraan dankte het Hludwigslied, welks vervaardiging men aan den Monnik HUCBALD toekent, zijn bestaan. LODEWIJK de Derde. des Stamelaars zoon, behaalde in 881 eene belangrijke over-

winning op de Noormannen, by *Saucourt;* en een monnik der abdij *Saint-Amand*, tusschen *Doornik* en *Valenciennes*, de als Dichter en Toonkunstenaar beroemde HUCBALD, in 930 overleden, bezong in prachtige poëzy het heldenfeit van zijn beminden Vorst.

Einan kuning,

dus begint hy in lyrische vervoering dit gedicht, dat ook merkwaardig is ten opzichte van het daarin, uit het zuiden tot ons gekomen, eindrijm:

Einan kuning weiz ih,
heizsit her Hludwig,
ther gerno Gode thionôt;
ih weiz, her imos lônôt.

Kind warth her faterlôs;
thes warth imo sâr buoz:
holôda inan truhtîn,
magaczogo warth her sin.

Gab her imo dugidi,
frônisc githigini,
Stual hier in Vrankôn:
sô brûchê her es lango! [1]

[1] Eenen koning weet ik,
Lodewijk heet hy,
gaarne dient hy Gode;
ik weet dat Hy 't hem loont.

Kind nog, werd hy reeds vaderloos,
dat werd hem zeer moeilijk;
maar de Heer geleidde hem
en werd zijn opvoeder.

Hy gaf hem edele mannen;
een statelijk gevolg;
een zetel hier in 't Frankenrijk:
Zoo geniete hy het lang!

Thaz gideild her thanne
sâr mit Karlemanne,
bruoder sînemo,
thia czala wunniônô [1].

Maar toen dit alles was geschied, wilde God hem beproeven: Hy liet de mannen der Heidenen over de zee komen, en het volk der Franken hen dienen. Sommigen gingen nu verloren, anderen werden behouden; die vroeger slecht handelde, werd nu gestraft. Velen verbeterden zich; de Koning was echter verre (in den oorlog met BOSO, Koning van *Borgondië*), al het Rijk verward, en CHRISTUS verbolgen. Maar God ontfermde zich over den nood des volks, en beval LODEWIJK den onderdrukten ter hulpe te snellen. De Koning gehoorzaamde: hy hief zijnen standert op, en reed in *Frankenland* tegen de Noormannen. Toen sprak hy tot zijne mannen:

„Trôstet iuh, gisellion,
„mînê nôtstallon! [2]

„God zond my tot u, om mijn leven niet te sparen „tot ik u gered zal hebben. Nu wil ik, dat allen die „God liefhebben my volgen. Ons leven staat in CHRISTUS hand, wil hy het ons ontnemen, hy heeft er de „macht toe.

„Sô wer sô hier in ellian.
„giduot Godes willion,
„quimit her gisund ûz:
„Ih gilônôn imoz. [3]

[1] Dit deelde hy dan
weldra met Karloman
zijnen broeder,
al deze heerlijkheid.

[2] „Bemoedigt u, gezellen!
„mijne getrouwen in nood!

[3] Wie hier volijverig
den wille Gods doet —
komt hy ongedeerd uit den strijd:
ik zal hem beloonen.

"Bilîbit her thâr inne,
"sîne mokunnie." [1].

Toen nam hy schild en speer, en reed strijdlustig op den vijand aan, dien hy tot zijne groote vreugde spoedig vond. Fier reed hy voort, en zong een heilig lied; en allen zongen met hem samen: Kyrie eleison!

Het lied eindigde; de strijd begon. Het driftig stroomende bloed kleurde de wangen der Franken by het heete wapenspel. *) Daar streed ieder als een held, maar niet één zoo als LODEWIJK: snel en stout; dat was hem aangeboren. Hy maakts eene vreeslijke slachting onder zijne vijanden, en schonk hun een bitteren drank. Zoo verloren zy het leven.

Gilobôt si thiu Godes kraft!

eindigt de dichter, met Christelijke dankbaarheid:

Hludwîg warth sigihaft;
jah allên heiligon thanc:
sin warth ther sigikamf. [2]

Hy sluit dan met de bede voor den beminden Koning:

gihaldê inan, truhtin!
bî sînan êrgrehtîn. [3]

[1] Blijft hy op het slagveld —
ik vergeld het den zijnen.

[2] Geloofd zij de kracht Gods!
Lodewijk werd zeeghaftig.
allen heiligen zeide hy dank:
de zege des strijds werd de zijne.

[3] Behoud hem, Heere!
by zijn vorstelijk gezach.

*) Het is eene dwaze gewoonte, om, waar wy den geest en de letterkundige waarde van een oud gedicht willen doen kennen, altoos woordelijk, en nooit naar den zin, naar de beteekenis over te brengen. Onze voorouders drukten met hunne minder ontwikkelde taal-

Deze zegezang, wiens kernachtige taal (al kampt zy nog met de ruwheid der eeuw), wiens zuiveren en gemakkelijken gang wij bewonderen; wiens aanschouwelijkheid by de voorstelling van het feit ons meêsleept — levert te gelijker tijd een voorbeeld van de inwerking der geestelijken op de toenmalige poëzy, en wy hebben hier eene, zekerlijk hoogst gelukkige, vereeniging van het geestelijk lied en den volkszang. — Snel verspreid geraakt, was het Lodewijks-lied ook spoedig algemeen bemind. In de tiende eeuw werd het, volgens de oude gewoonte des lands, voornamelijk op maaltijden gezongen; en in de volgende eeuw zong men het nog in het graafschap *Ponthieu*, in het oord waar de strijd was voorgevallen.

10. Wanneer men der overlevering gelooven mag, die de vervaardiging van den Hêljand aan een Saxischen boer, in de dagen van LODEWIJK den Vrome, toeschrijft, dan moet dit gedicht eene halve eeuw ouder zijn dan HUCBALDS zegezang. De bewering echter die men hier tegen in heeft gebracht: dat een leek van die dagen byna onmooglijk een dergelijk werk, waartoe vrij wat geleerdheid noodig was, tot stand kon brengen, is niet ongegrond, en maakt het waarschijnlijker, dat men hier een gedeelte der Nederduitsche of Saxische Bijbelvertaling, of zoogenaamde Evangeliën-harmonie voor zich heeft, die op last van LODEWIJK den Vrome is vervaardigd. De Hêljand, — door eene overdrevene zucht voor onze oude letteren wel eens geroemd om zijne rijke en gespierde vaerzen en epischen gang — bezit voor de taalstudie veel, als dichterlijk gewrocht weinig waarde; alleen heerscht er over 't algemeen eene niet onbevallige en soms beminnelijke eenvoudigheid in, maar die op den

vormen het zelfde uit, wat wy thands met onze rijkere verscheidenheid doen. — Ik houd my verzekerd, dat HUCBALDS tijdgenoten aan zijne woorden: „bluot skein in wangôn spilôdun ther Vrankôn," geen minderen zin hebben gehecht, dan ik in de vertaling dezer twee regels: „Het driftig bloed," enz., heb trachten te geven.

duur, door gebrek aan verheffing, in eentonigheid overgaat. Weinige regels zullen voldoende zijn, om een denkbeeld te geven van dit werk, waarvan het staf-rijm nog den dichterlijken vorm uitmaakt:

*G*eng imu tho the *g*odes sunu,
endi is iun*g*aron mit imu,
*w*aldand fan themu *w*ihe,
all so is *w*illio geng.
Jac imu uppen thene *b*erg gisteg,
*b*arn drohtines,
*s*at imu thar mit is ge*s*idun,
ende im *s*agde filu
*w*aroro *w*ordo.
Sie begunnun im tho umbi thene *w*ih sprekan,
thie *g*umon, umbi that *g*odes hus;
quadun, that ni wari *g*otlicora.
*a*lah *o*bar *e*rdu
thurh *e*rlo hand,
thurh *m*annes giwerk
*m*id *m*egincraft
*r*akud a*r*ihtid.
Tho the *r*ikio sprak, [1]

[1] Toen ging de zone Gods,
en zijne jongeren met hem,
des tempel's beheerscher,
naar zijnen wille ging hy.
Ook den berg besteeg hy,
de geborene des Heeren,
zett'e zich daar neêr met de zijnen,
en sprak hun vele
waarachtige woorden.
Zy vingen toen aan, hem van den tempel te spreken,
die mannen, van het huis Gods;
zy zeiden dat niet heerlijker was
een tempel op aarde,
door mannen-hand,
door mannen-arbeid,
met onbezweken kracht
ten paleis gesticht.
De machtige sprak toen.

*h*er *h*ebencuning;
*h*ordun the odra.
„Ik mag iu gi*t*illien," quad he:
„that noh wirdid thin *t*id kumen,
„that is af*s*tanden ui *s*cal
„*s*ten obar odrumu;
„ac it *f*allid ti *f*odu,
„endi it *f*iur nimid,
„*g*radad logna,
„tho it nu so *g*odlic si,
„so *w*islico gi*w*arht.
„Endi so dod thesaro *w*eroldes giscapu:
„te*g*lidid *g*roni wang." [1]

11. Het proza (meer de vorm van het koel verstand dat betoogt, dan van het opgewekt gevoel dat wil treffen) in dezen tijd minder beoefend wordende, hield derhalven in ontwikkeling met de dichterlijke taal geen gelijken tred. Hoe willig de taal er zich evenwel toch toe leende, blijkt uit de vertaling der psalmen, aan de dagen van KAREL den Groote toegekend, en waarvan het Nederduitsch een Frankischen tongval heeft. Een voorbeeld in de 17e tot 21e vaerzen van den 55en Psalm:

Vs. 17. Ik eft te gode riepo, in herro behielt mi. [2]

[1] hy, koning des hemels,
de anderen luisterden.
„Ik mag u verhalen," sprak hy:
„dat de tijd nog komen zal,
„dat van hem niet staan zal
„een steen op den ander,
„zonder dat hy ten bodem stort
„en het vuur hem verslindt,
„de vratige vlam,
„schoon hy nu ook zoo heerlijk is,
„en met zoo veel wijsheid gebouwd.
„En zoo zal 't het geschapene dezer waereld geschieden:
„de groene vlakte zal vergaan."

[2] Vs. 17. Ik heb tot God geroepen, en Hy behield my.

Vs. 18. An auont in an morgan in an mitdondage tellon sal ic. in kundon. in he gehoron sal.
〃 19. Irlosin sal an frithe sela mina fan then thia ginacont mi. uuenda under managon he uuas mit mi.
〃 20. Behorun sal got in ginetheron sal sia. thie ist er uueroldi.
〃 21. Begeuuisso ist ini uuihsil in ne forchtedon got. theneda hant sina an uuitherloni.

12. Mocht men het boven alle bedenking kunnen stellen, dat OCKE van *Scarl* omstreeks 970 de historieschriften vervolgde, die door SOLCKE FORTEMAN eene eeuw vroeger nagelaten zullen zijn, dan zou *Friesland* zich niet alleen op den oudst bekenden Zanger onder ons, maar ook op de eerste Geschiedschrijvers in de landtaal kunnen verheffen.

[2] Vs. 18. Des avonds, des morgens, en op den middag zal ik het verhalen, en verkondigen, en Hy zal my hooren.
〃 19. In vrede zal Hy mijne ziele verlossen van degenen die my naby komen; want ook onder groote menigte was Hy met my.
〃 20. God zal my verhooren en hen vernederen, Hy, die de heerschappij der waereld voert.
〃 21. Zy zullen zich zeker niet veranderen, want zy vreezen God niet. Hy heeft Zijne hand ter vergelding uitgestrekt.

TWEEDE TIJDVAK.

MIDDEL-NEDERLANDSCHE LETTEREN.

(*Van* 1150 *tot* 1550.)

1. Belangrijke veranderingen hadden er nu in den toestand van geheel *Europa* plaats gegrepen. De adel, allengs uit den stand der vrijen ontwikkeld, had zich geheel daar boven verheven en streed, openbaar en in 't geheim, met de machtige geestelijkheid om den voorrang in 't gebied over allen. De eigenen werden geheel, de min-gegoede vrijen ten deele beheerscht; den eersten werden niet de minste rechten toegekend, de laatsten konden de hunne, door gebrek aan macht, niet laten gelden.

Zoodanig waren de maatschappelijke verhoudingen in de elfde eeuw.

Maar nu kwam het jaar 1094. De Kluizenaar van *Amiens* verscheen, bracht het Westen in beweging tegen het Oosten — en de kruistochten namen een aanvang.

2. De schuddingen dezer waereldbeweging, die allerhande natiën met elkander in aanraking bracht, hadden het volk uit zijne diepe vernedering opgeheven; rechten en vrijheden doen ontstaan; steden gevormd en doen bloeien; de drie standen nader aan elkander verbonden, en allen: geestelijken, edelen en volk, door wijziging van zeden en gewoonten, door verfijning van levenswijze, door het doen ontstaan van nieuwe behoeften en de daar-

uit voortvloeiende middelen ter voldoening meer ontwikkeld en beschaafd. Ook de kring van denkbeelden was aanmerkelijk uitgebreid en verhelderd door nieuwe ontdekkingen, aanschouwingen, mededeelingen: door een overvloed van afwisselende indrukken. Sagen, verhalen, liederen van allerlei aart, onder verschillende volkeren geboren, aan enkele natiën toebehoorende, werden in het Europeesch leger gemeenschappelijk eigendom; en de vertellingen van het Oosten, voortgebracht onder een gloeienden hemel, in de schaduwe van ruischende palmboomen, verlevendigden, even als die schilderachtige natuur-zelf, de verbeelding, en wekten hare scheppingskracht op.

Al deze verschillende verschijnselen konden niet dan een belangrijken invloed uitoefenen op de letterkunde van het Westen, ook op die van ons vaderland, en die invloed werd weldra merkbaar.

3. De oude sagen evenwel, diep in het volksbegrip geworteld, ondergingen minder verwerking, omdat hun grondslag reeds te stevig was gelegd om aan vorm of inhoud veel verandering toe te laten. Wy spraken reeds vroeger van deze overleveringen, mythische of historische, die, als zoovele beken tot een grooten stroom samengevloeid, uit kleine epische vertellingen (balladen) eindelijk een groot epiesch gedicht vormden. Hiertoe behooren: de Nevelingen- en de Goedroen-sage, beiden omstreeks dezen tijd onder de volkeren van Germaanschen oorsprong alom verspreid, en reeds in geschrifte uit de volgende eeuw tot ons overgekomen; beiden ook de kostbaarste erfenis onzer vroege letterkunde; de schoone getuigen van de frischheid, de kracht en de teêrheid onzer aloude poëzy, die ons het leven van den ruwen voortijd met onbevangen trouw, en met stoute natuurlijke trekken meesterlijk en toch eenvoudig voor oogen stellen.

4. De Nevelingen-sage ontstond, omstreeks de 7de eeuw, op Frankischen bodem, aan de boorden van den *Nederrijn*, uit den nagalm van groote en gewichtige ge-

beurtenissen, die te diepen, te ontzettenden indruk hadden gemaakt, dan dat ze onder het volk niet moesten blijven voortleven en stoffe opleveren tot dichterlijke verwerking. In het midden van *Duitschland* bekend geraakt, vonden deze overleveringen en zangen gretige ooren, en werden daar, uit den mond des volks opgevangen, tot die betrekkelijke eenheid gebracht en voor den nakomeling opgeschreven, die wy thands in den vorm van het Nevelingen-lied kennen.

Het Nevelingen-lied bestaat uit twee ongelijksoortige en eigendlijk niet volkomen saamverbonden deelen, waarvan het laatste het oudste is. Het eerste, later bygevoegd, schildert: hoe de sterke held SIEGFRIED of ZEGEVRIJT, Koning SIEGMONDS zoon van *Nederland*, de hand der schoone CHRIEMHILDE van *Borgondië* te *Worms* verwerft, en voor haren Koninklijken broeder GUNTHER die van BRUNHILDE van *IJsselland* wint; hoe de beide Vorstinnen met elkander in twist geraken over den voorrang harer echtgenoten en, ten gevolge der daaruit ontstane tweedracht, SIEGFRIED als een offer van BRUNHILDES wraakzucht verraadlijk wordt geveld door HAGEN van *Tronje*, GUNTHERS voornaamsten leenman en veldheer.

Het tweede en oudste gedeelte verhaalt de uitvoering van de bloedige plannen der thands naar wraak dorstende CHRIEMHILDE, wier teder en vrouwelijk gemoed na SIEGFRIEDS moord eene vreeselijke verandering heeft ondergaan. De beruchte Hunnenkoning ETZEL (ATTILA) laat aanzoek om hare hand doen, en zy verbindt zich met hem in het huwelijk, om te geduchter voor hare vijandige verwanten te kunnen zijn. Na verloop van eenigen tijd lokt zy door eene vriendelijke uitnoodiging al de Nevelingen of Borgondiërs aan het hof van haren echtgenoot; en nu vangt weldra het bloedig treurspel aan, waarop, reeds van den aanvang af, zoo dikwerf in het gedicht gezinspeeld wordt met korte uitdrukkingen, die als zoovele donkere en dreigende geestgestalten telkends voorby zweven, en het gemoed met eene sombere verwachting

vervullen. Een mislukte aanslag op het leven van HAGENS broeder DANCHWART, door CHRIEMHILDES zendeling BLODELIN, geeft het sein tot den strijd, die, door den woesten HAGEN met het dooden van CHRIEMHILDES kind aangevangen, met de uiterste woede en verbittering in de feestzaal gestreden wordt. HAGEN, DANCHWART, VOLKER en anderen van de zijde der Borgondiërs, — IRINC, RUDEGER, HILDEBRAND en meer van den kant der Hunnen geven de treffendste blijken van reuzenkracht en heldenmoed niet alleen, maar de laatsten vooral ook van edelmoedigheid en zielenadel, die de grootste belangstelling in hun lot verwekken. Lang wordt het gevecht, zelfs te midden van den rook en de vlammen der in brand gestoken zaal, voortgezet, tot dat de groote overmacht eindelijk de Borgondiërs bezwijken doet, en GUNTHER en HAGEN gevangen worden genomen. GUNTHER wordt op last van CHRIEMHILDE gedood, en HAGEN door haar-zelve het hoofd afgeslagen. De oude HILDEBRAND, die zich met zijn leenheer DIETERICH van *Bern* aan ETZELS hof bevindt, springt vol gramschap over deze daad op CHRIEMHILDE toe, en houwt haar neder. Zoo viel de Koningin als het slachtoffer harer eigene wraakzucht, en vond dus in de voldoening-zelf van haren, altoos misdadigen, hartstocht hare straf.

Dit is in het kort de inhoud van het beroemde Nevelingen-lied, zoo als het in het begin der dertiende eeuw reeds bestond, en in waarheid het heldendicht der Duitsche volkeren mag genoemd worden. De bodem, waarop de feiten plaats vinden; de levenswijze, de zeden en gewoonten, de aart der helden — alles is echt Germaansch. De handelende personen zijn uitvoerig en met diepe kennis van het menschelijk hart geschilderd: SIEGFRIED, de beminnelijke jeugdige held, het toonbeeld van ridderlijke fierheid en beschaving; HAGEN, de woeste krijgsman, wiens norsche en nijdige moed alles trotseert; GUNTHER, krachtig van arm, maar zwak van geestkracht; VOLKER, de wakkere speelman, wien, ook daar waar hy vedelt

met het zwaard, de goedronde vrolijkheid niet verlaat; RUDIGER, de edele bedaagde held, vol van zedelijke grootheid, wiens dood door Nevelingen en Hunnen beweend wordt — al deze karakters zijn in hunne verschillende wijzigingen voortreffelijk volgehouden en tot een uitmuntend tafreel samengebracht, in welks hoofdlicht men altoos CHRIEMHILDE, aanvankelijk de tedere, zachtmoedige, steeds de minnende en getrouwe, later de deerlijk verbitterde en wraakgierige vrouw te rug vindt.

Minder gelukkig dan de Hoogduitschers, die op verschillende volledige uitgaven van dit gedicht mogen roemen, bezitten wy van de Nederduitsche bewerking slechts een zeer gering fragment (een deel uitmakende van den 8sten zang in LACHMANNS uitgave [1]), dat ons ZEGEVRIJT schildert op de jacht, weinige stonden voor het treurig oogenblik, waarop zijn bloed de bloemen van het woud kleurt.

De laatste helft van dit fragment moge ons een denkbeeld van de bewerking des geheels geven.

Ay, hoe blidelike die coene degen reet.
Groet soe was sijn gere, lanc ende daertoe breet,
een diere swert soe had hi gegort an sine side.
die horen was van goude: dies was hy wel blide.

Van betren iagecledren en hoerde noit man sagen.
enen roc van ziden mochte men hem sien dragen
ende enen hoet van sabele: gewaerliker dinc!
het was een dier goudboert daer die horen ane hinc.

Ende enen ahornen boge hadde hi oec an heme,
met huden overtogen, alse iageren geteme;
en constene gespannen anders en geen man,
en ware met gewerke, hi en waert selve dan.

Boven alle sine cledre hadde hi enen roc ane,
wel gemaect na heme van swarten cordewane
. .

[1] De XVIe Aventiure in het LASSBERGER handschrift.

Sint ic u die waerheit al besceden moet,
soe voerde hi enen koker al vol strale goet,
van harden stale gemaect, vier groete vingre breet.
wat hiere mede geraecte dat bleef doet gereet.

Rechte alse een iagere Zegevrijt die helt reet.
het sagenne doe comen des conincs helde gemeet.
Si liepen iegen heme, ende ontfingen doe
wel den coenen here: daer was menech vroe.

Hi beette van den orse; den bere hi ontbant;
entie honde liepen na den bere tehant.
die bere woude ten woude, daer hijt voer hem sach.
doe vloe uten wege elc dat hi mach.

Die bere van den lieden duer die cokene ran;
doe vloe van den bere die coc ende menech man.
hi warp over rucge wat dat hi daer vant:
scotelen ende teilen, die spisen daerin te hant.

Doe spranc up met haesten Guntheer daer hi sat;
(die bere liep soe sere) hoert wies hi doe bat
dat men ontbonde die honde, daer si gebonden lagen.
Die iageren waren blide, doe si dat gesagen.

Met bogen ende met sprieten was daer menech doe,
die den bere volghden, daer hi henen vloe.
Daer waren soe vele honde, dat niemen daer ne scoet.
Die liede ende die honde maecten geruchte groet.

Die bere vloe wel sere wat hi geloepen can.
Doe seide daer wel menech: het ware een crachtech man
dine mochte meistren ende weder vaen.
Zegevrijt hi vinchene ende doeddene wel saen. —

5. Minder forsch, minder reusachtig en verschrikkelijk, minder bloedig, is de inhoud der G o e d r o e n, oorspronkelijk eene eenvoudige Deensche s a g e, maar in *Nederland* ontwikkeld en opgewassen tot een heldendicht, dat wy wel slechts eerst uit eene Hoogduitsche vertaling leerden kennen, doch dat echter evenzeer eene zoo echt Nederduitsche kleur draagt, als het niet moeielijk gebleken is, de

plaats der gebeurtenissen in *Holland*, *Zeeland*, en *Vlaanderen* byna met den vinger aan te wijzen. [1]

Is het Nevelingen-lied reeds onze belangstelling waardig, als een gemeenschappelijk eigendom met *Duitschland*, hoeveel te meer verdient dan onze aandacht niet gevestigd te worden op de Goedroen, die kennelijk van onzen bodem derwaart is overgebracht, en daarom met het volste recht het heldenlied van *Nederland* mag genoemd worden, al valt het bewijs niet te leveren, dat ook de vorm van ons afkomstig is.

Het gedicht bestaat uit drie hoofd-afdeelingen, waarvan de beide eersten slechts de inleiding tot de derde zijn. De eerste, die 203 strofen of vierregelige vaersafdeelingen bevat, verhaalt; hoe HAGEN, Koning SIEGEBANTS zoon van *Eyrland*, in zijne vroege jeugd door een reusachtigen grijpvogel van de zijde zijner voedster wordt wechgeroofd, in de wildernis opgroeit; later naar zijn geboorteland te rug gevoerd wordt; en, eindelijk, tot een mannelijken held ontwikkeld, zelf de regeering aanvaardt.

De tweede afdeeling schildert in 359 strofen de genegenheid van HETTEL, Vorst der Hegelingen (op de grenzen van *Zeeland* en *Vlaanderen*) voor HAGENS schoone dochter HILDE, en de ontvoering dezer Jonkvrouwe door zijne gezanten WATE, FROETE en HORRAND den zangmeester, niet zonder geweldigen strijd, maar die met eene verzoening eindigt.

Het derde deel, beter aan het tweede verbonden dan dit aan het eerste, maakt eerst het eigenlijk en hoofdverhaal uit, en bestaat uit 1143 strofen, die de lotgevallen vermelden van GOEDROEN, dochter van HETTEL en

[1] Deze overplanting van eene sage op een uitheemschen bodem, waar zy weldra het karakter der nieuwe woonplaats aanneemt en geheel inheemsch wordt, is niet zeldzaam. Het reeds gants gevormde Hindostaansch heldendicht Mahâ-Bhârata, in de 8ste eeuw op *Java* overgebracht, ontfing daar een geheel eigenaardige kleur, en werd, onder den naam van Brâta Joeda, het heldendicht der Javanen.

HILDE. Door het recht des oorlogs is zy de verloofde bruid geworden van HERWIG, een jongen Koning van *Zeeland;* en nu deze door SIEGFRIED van *Moorland* wordt aangevallen, trekt HETTEL met zijne helden hem ter hulpe. HARTMOET van *Normandië*, eenmaal door GOEDROEN afgewezen, trekt thands met zijn vader LODEWIJK onverwachts naar het rijk der Hegelingen, overweldigt HETTELS stad en burcht *Matelane*, en voert GOEDROEN met hare gezelline HILDBURG en vele jonkvrouwen in gevangenschap wech. Op het *Wulpensand* of den *Wulpenwaard*, op *Catzand*, waar de roovers zich aan een woeste plaats hadden gelegerd, worden zy echter door HETTEL achterhaald en na een fellen strijd geslagen, maar ten koste van zijn leven. De Hegelingen, met HERWIG en WATE, HORRAND en ORTWEIN aan het hoofd, wreken grimmig des vorsten dood. De strijd duurt voort tot in de nacht; en eerst als HORRAND, door de duisternis misleid, zijn neef doodt, wordt dit het treurig sein tot het einde van het gevecht voor dien dag. Maar met den anderen morgen zijn de Borgondiërs heimelijk ontvloden, en hunne zeilen reeds niet meer in 't gezicht. De Hegelingen trekken mistroostig te rug, en GOEDROEN, die standvastig blijft weigeren HARTMOET te huwen, wordt door zijne moeder GERLINDE, „die boze duivelin", tot allerlei vernederenden arbeid gedwongen; zelfs hare edelgeboren Jonkvrouwen, die gewoon waren edelgesteente en goud door zijde te vlechten, werden genoodzaakt vlas te hekelen, nacht en dag te spinnen, water aan te dragen, en vuur te ontsteken. Vrouw HILDE bleef intusschen niet ledig: een heir werd verzameld, eene vloot uitgerust, om de gevangenen te verlossen. Het was op een middag in de vasten, toen GOEDROEN en HILDBURG aan het strand waren om te wasschen, en door een goeden engel, die de gedaante eener wilde zwaan had aangenomen, van hare naderende verlossing werden verzekerd. De nacht daaraanvolgende viel er veel sneeuw, maar de boze GERLINDE veroorloofde den beiden Jonkvrouwen niet eens het

gebruik van schoenen, toen zy ze met nijdige woorden naar buiten dreef, om te wasschen aan den killen en nog half bevrozen vloed, waarby de koude voorjaarswind hunne ter naauwernood bedekte leden verkleumde. Zoo worden zy gevonden door HERWIG en ORTWEIN. HERWIG wil beiden oogenblikkelijk meê voeren, maar ORTWEIN, uit een overdreven begrip van eer, verzet er zich tegen. — „Dat doe ik nimmer!" zegt hy: „Bezat ik honderd zusters — ik liet ze allen sterven, eer ik my in den vreemde zoo lafhartig zou aanstellen, om heimelijk wech te stelen wat grimmige vijanden my met kracht van wapenen ontnamen!" — De helden leggen de belofte af om spoedig te rug te komen en allen te verlossen. GOEDROEN is opgebeurd, en heeft moed gevat. Nu twee Koningen (heur broeder en HERWIG) haar hebben omhelsd en gekust, wilzy geen slavinnendienst meer verrichten, en werpt de kostbare kleederen, die zy wasschen moesten, in den vloed. Om GERLINDES toorn te ontgaan, geeft zy listig voor, HARTMOET te willen huwen, en doet hem wel honderd boden door gants *Normandië* zenden om zijne vrienden te nooden, waardoor het aantal helden in zijne nabyheid grootelijks verminderd wordt. Inmiddels zijn HERWIG en ORTWEIN weder by de Hegelingen gekomen, en hebben hunne ontmoeting verhaald. De vertoornde WATE spoort de helden aan om terstond heen te trekken: „Op!" roept hy: „en met bloedige slagen op den vijand los. De lucht is zoo helder, zoo rijk aan starren en zoo klaar. Ook schijnt de maan zoo prachtig, dat het my vrolijk maakt. Verlaat dezen eenzamen oever, gy trouwe helden! — en eer de morgen daagt, liggen wy voor LODEWIJKS burchtslot te velde."

Reeds was de morgenstar opgegaan, toen een schoon meisjen op de burcht naar een venster trad, om het aanbreken van den dag te bespieden. Daar zag zy den morgen schemeren, en naby den zilverenden waterspiegel helmen blinken en schilden flikkeren: de burcht was bezet, en de velden rondom schitterden van wapenen. Spoe

dig bracht zy de tijding daarvan aan GOEDROEN, wier vreugde evenwel beneveld wordt door de gedachte aan den nabyzijnden strijd. „Wee my!" roept zy treurig uit: „hoeveel helden zullen heden een prooi des doods worden!" Terwijl zy dus sprak, lag het volk nog in diepen slaap. Maar weldra riep Koning LODEWIJKS wachter met kracht van de tinnen: „Op! op, gy stoute helden! Op Heer! op! te wapen! Gy koene Normandiërs! al te lang, vreeze ik, hebt gy reeds geslapen!" — LODEWIJK meent: het kunnen wel pelgrims zijn; maar HARTMOET, met hem uit een venster starende, herkent weldra de verschillende bontkleurige banieren, en verzamelt zijne helden tot een uitval. De kamp vangt aan, en wordt vinnig en hardnekkig voortgezet; LODEWIJK wordt verslagen, de burcht ingenomen; en GERLINDE, die GOEDROEN aan hare wraakzucht had willen opofferen, viel onder het zwaard van den grimmigen WATE. „Vrouw GERLINDE!" sprak hy met bitteren spot: „hebt ge nog meer schoone waschmeisjens noodig?" Hy sleepte haar buiten de zaal, en sloeg haar het hoofd af. — Eindelijk is de kamplust bevredigd; de helden leggen hunne wapenen neêr, ontdoen zich van de maliënkolders, gespen de helmen af, en komen de Jonkvrouwen begroeten, die zy verlost hebben. Spoedig volgt nu het vertrek naar *Hegelingenland*, waar een driedubbel feest wordt gevierd: ter verloving van GOEDROEN en HERWIG, HILDBURG en HARTMOET, ORTROEN, HERWIGS zusters, en ORTWEIN; tot dat de ure des scheidens is aangebroken, en ieder naar zijne staten keert. ORTWEIN en HERWIG zwoeren toen elkander vaste trouw; zy zouden hunne Vorstelijke zetels met eere bekleeden, hunnen grooten vaderen waardig, en elkander tegen iederen vijand bystaan.

Dit is de hoofdzakelijke omtrek van de G o e d r o e n, een gedicht, dat men waarlijk een der schoonste voortbrengselen van poëzy mag noemen, door eenig volk voortgebracht. Eenvoudig en ongekunsteld vloeit de stroom der zangen daar heen; dan eens teder en

zacht, dan eens bruisend en wild, al naarmate het onderwerp het vordert. De opvatting der karakters staat niet beneden die van het Nevelingen-lied, en het gevoel voor natuurschoonheid spreekt er zich zelfs inniger uit. De handeling is met eene wechsleepende levendigheid geschilderd, en houdt, tot den einde toe, de aandacht aan dit meesterlijk tafereel der zeden van den voortijd als vast geketend.

6. Zien wy thands, welke de invloed was, door de kruistochten (dat in het leven geroepen heldendicht der Westersche volkeren!) op de poëzy voortgebracht.

Nu het ridderwezen met zijne beschaving en verfijning, met zijne krachtige, maar vooral ook weelderige vormen, met zijn schitterende kleuren en schetterende tonen in vollen bloei was; nu de adel, door wrijving met vreemdelingen en het vreemde in zijnen smaak gewijzigd, naar andere voorstellingen zocht, dan die in onmiddelijk verband stonden met tijden die verouderd, met toestanden die voorby waren; nu hy verlangde zijne eigene levensopvatting, zijn eigen streven afgespiegeld en geïdeälizeerd te zien — nu veranderde ook de geheele richting der letterkunde; en om aanvankelijk te behagen aan enkelen (maar die enkelen waren de bloem der toenmalige maatschappy) verloor zy weldra datgene, wat haar vroeger vooral onderscheidt: het schilderen van groote bewegingen, waarin een geheel volk aandeel nam — en ging zich meer by de handelingen van enkelen bepalen.

7. Het denkbeeld van twaalf dienaren om den Meester gegroepeerd te zien, was door het Christendom eene eigenaardige voorstelling, byna eene aanschouwelijkheid geworden, die zich op dezen tijd by de Christendichters, Christenridders bezingende, met eene zekere voorliefde gelden deed; en zoo werden twee doorluchtige helden, twee boven alles beminde Vorsten, de lievelingsbeelden waar de historische, mythische of verdichte feiten hunner twaalf Paladijnen en Ridders zich om verzamelden.

Engeland vereerde steeds de nagedachtenis van zijnen ARTHUR; en het vasteland noemde nog met geestdrift en eerbied den naam van KAREL den Groote: beiden werden het middenpunt van eene reeks minder of meer op zichzelf staande dichterlijke verhalen, die door hunne grepen in het ridderleven van dezen tijd, door hunne schilderingen van heldenmoed en ridderlijke hartstochten, van avonturen en stoute ondernemingen, den geest der Edelen innamen en kluisterden. Ja waarlijk! de letterkunde van die dagen was het schaduwbeeld van den Ridder zelf: In de lange winteravonden zat zy in het kasteel, aan den hoek van den haard den tijd te korten, vuurde den moed des Ridders aan, en verlevendigde de verbeelding van Edel- en Jonkvrouwe; of des zomers, als alles daar buiten vrolijk was, huppelde zy met den adelstoet over het groene veld. Van slot tot slot ging zy nieuwe avonturen zoeken, om ze daarna met zwier en bevalligheid weder aan anderen te verhalen. Zy minachtte de steden; men zag haar slechts daar, waar het adelijk bloed door de aderen vloeide; en het was slechts by uitzondering, wanneer zy eens een enkelen maal hare gunst aan de aanzienlijksten der onedelen schonk. Het was vooral ten hove, dat zy voorkomend onthaald werd: de Vorst overlaadde haar met gunstbewijzen, zocht haar aan zich te verbinden, en was niet zelden de verbreiding van zijnen roem aan haar verschuldigd. [1]

8. Wanneer nu de inhoud dier riddergedichten in betrekking stond tot KAREL den Groote of zijne Paladijnen, dan werden zy Karel-romans genoemd. Behoorden de helden, wier feiten er werden bezongen, tot den kring van den Engelschen ARTHUR, dan heette men die verhalen Arthur-romans, terwijl eene byzondere afdeeling dezer laatsten bekend is onder den naam van Graalromans, omdat de daarin optredende held zich bezig houdt met het zoeken naar den heiligen beker, die, eerst by

[1] SNELLAERT.

JEZUS nachtmaalsviering gebruikt, later met 's Heilands bloed door JOSEPH van *Arimatheä* naar *Engeland* overgebracht werd, maar daar verloren gegaan was.

9. Het behoort niet tot ons bestek, om van al deze gedichten een even breedvoerig verslag te geven, als mocht gevergd worden van de tot nu toe behandelden, om den wille der hoogst belangrijke plaats die zy in onze oude letterkunde beslaan, zoo wel als om de weinige bekendheid, die er in 't algemeen heerscht omtrent dat vroege tijdvak onzer letterkunde, waarvan de studie door soms moedwillige onkunde al te veel verwaarloosd was. By eenigen kunnen wy met de bloote vermelding van den titel volstaan, omdat zy slechts stuksgewijze of verminkt tot ons gekomen zijn, of zelfs maar byna alleen kunnen gekend worden uit de oorspronkelijke stukken in den vreemde, die, daar ook het onderwerp niet meer nationaal is, dat belang niet kunnen inboezemen, dat de Goedroen verwekt; by anderen — omdat hun inhoud voor de kennis van zeden en gewoonten, van kleederdracht en leefwijze, hoogst gewichtig is, maar, voor het overige, noch in samenstelling, noch in uitwerking groote verdiensten bezit.

10. Het doorgaand karakter dier romans is eene aaneenschakeling van ridderlijke handelingen, tweekampen, burchtbestormingen, gevechten met reuzen en draken, bevrijden van Jonkvrouwen; en dit alles dikwijls doormengd met bovennatuurlijke verschijnselen, die aan de zucht tot het wonderbare, den middeleeuwen zoo byzonder eigen, ruimschoots voedsel bood.

Wat de dichter van den Lancelot zijnen lezeren beloofde, is als eene saamgetrokken karakteristiek van wat allen gaven:

scone die ieesten,
Bede van rouwen ende van feesten,
Van ridderscape groete daet,
Van selsieneheden menich baraet.

De oorzaken dezer samenstelling liggen voor de hand: — De adel leefde in een tijd van handelen: afgetrokken wijs-

geerige denkbeelden en bespiegelingen konden by hen nog weinig ingang vinden; de overblijfselen van het heidendom hadden zich nog overvloedig met de zuiverder christelijke denkbeelden vermengd en daarin stand gehouden: alven en kabouters, zwaanjonkvrouwen en nikkers bevolkten nog, naar het algemeen geloof, aarde, lucht en water — en de dichters, door hunnen tijd gevormd, en midden in hunnen tijd levende, konden niet anders dan de hoofdverschijnselen daarvan met sterke kleuren afbeelden in hunne gewrochten, die er zooveel te meer om gezocht en bemind werden, ofschoon ze in het overdrevene, dat er het gewoon kenmerk van heeten mocht, ook reeds de kiem van het verval met zich medebrachten.

De hoofddeugden van de besten dezer verhalen zijn schilderachtigheid van voorstelling, levendigheid van dialoog, en frischheid van beide. Als een voorbeeld der eerste hoedanigheid kiezen wy de beschrijving van HAYMIJN van DORDONE met zijne ridders in de zaal van het kasteel, waarmeê de roman van **Renout**, een aanvang neemt.

Tien tide was Haymijn die oude
onder alle sine baroene,
die stout waren ende coene:
daer sater ghewapent acht hondert.
daer was die overmoet so groot,
ende mallije hadde op sinen scoot
een swaert met enen goeden egghe.
Haymijn sat tien tiden
in enen bliaut van groenre siden
die diere was ende goet,
daer menich goet steen in stoet.
hi hadde ghescranct sine been,
sijn ellenboghe stoet op sijn cnie:
scoonre hof hilt Haymijn nie.
hi sat of hem ware onderdaen
dat kerstinede heeft bevaen,
ende hi hadde met siere tonghen
al dat hof also bedwonhgen
datter niemen spreken dorste,
gheen so rike lantsvorste.

Een voorbeeld van levendigheid in den dialoog nemen wy uit Walewein, waar de heldhaftige Ridder, twee torens van een kasteel overwonnen hebbende, de verdedigers voor zich heen jaagt naar den derden toren, waar zy hunne krijgsmakkeren bidden hun te openen. (vs. 6330—6351.)

"Dor ghenade,
"Ondoet, ende laet ons binnen comen!
"Al hadde men ons tlijf ghenomen,
"Mi dinke ghine achtes niet een haer."

Si [1] antworden: "Wat es daer?"
Die binnen waren, ende ontdaden.

Si seiden: "Wi sijn alle verraden,"
Die gonen die van buten quamen.

"Dies moghedi ju sere scamen,"
Spraken diere waren binnen:
"Waer om lieti uwe porte winnen?
"Twi settedi ju niet ter were?
"Volghet ju een crachtich here?"

"Neent."

"Waar omme wildi dan
"Ons allen jaghen doen éen man?"

"Laet ons in, sluut die veste.
"Ende hem daer buten, dats ons tbeste.
"Comt hi daer in, wi sijn verloren.
"Vaerdelike blaset den horen
"Om meer bescuds van daer binnen.
"Hi sal den casteel up ons winnen;
"Wine ghewachten ons heden dies.

11. Tot de Karel-romans, die in *Nederland* werden gelezen en genoten, behooren: het Roelants-lied; Carel

[1] N. l. die van binnen.

ende Elegast; Ogier van Ardennen; de roman der Lorreinen; Willem van Oringen; Gerein van Montglaviën; Renout van Montalbaen, of de vier Heemskinderen; Maleghijs. Tot de Arthur-romans: Lancelot, een samenvoeging van verschillende verhalen; Walewein; Percevael; Ferguut. Al deze gedichten intusschen zijn, met uitzondering van een enkel, vertalingen of omwerkingen van Fransche voorbeelden. Tijdens de kruistochten, waarin, vooral aanvankelijk, het getal Franschen zoo overwegend was, dat de Oosterlingen sints de Europeanen in 't algemeen Franken noemden, was de kennis van de Fransche taal merkelijk uitgebreid. De ridder-romans waren vruchten van den Franschen bodem, werden gretig ontfangen door wie de taal verstond, en moesten als voorbeelden voor de buitenlandsche dichters dienen. *Zuid-Nederlands* Waalsche bevolking las, en zijn Vlaamsche inwoner vertaalde ze. *Noord-Nederland* stond met *Frankrijk* reeds lang in handelsbetrekking; Koning FILIPS de Eerste huwde in 1074 BAERTE van HOLLAND, dochter van Graaf FLORIS, terwijl ROBBRECHT de Fries, de erkende voorstander en beschermer der dichtkunst, reeds in 1063 vasten voet in het Graafschap had gekregen, en met de hem omringende Edelen zeker niet weinig bydroeg, om den smaak voor de door hem begunstigde letterkunde, die zich nu by voorkeur in de nieuwe richting bewoog, uit te breiden. Dit alles te zamen genomen verklaart dus lichtelijk, waarom de ridder-romans, die wy op het gebied onzer letterkunde kunnen aanwijzen, byna allen vertalingen of omwerkingen der Fransche modellen zijn.

12. Wanneer wy nu uit den bestaanden voorraad eenen enkele tot nadere kennismaking willen kiezen, om daaruit tevens den heerschenden geest van allen eenigermate te leeren kennen, dan verdient de roman van Carel ende Elegast vooral dáarom de voorkeur, wijl hy het eenig als oorspronkelijk bekende gedicht van dezen aart is, dat wy bezitten, en even merkwaardig door de

zuiver bewaarde eenheid der handeling, als door de klaarheid der voorstelling.,

De inhoud is deze: — KAREL de Groote,

'T Inghelen al opten Rijn

verblijf houdende, ontfangt in de nacht het bevel eens engels om uit stelen te varen. Aanvankelijk houdt hy de gebiedende stem voor elfsbedrog; maar eindelijk zijn twijfel overwinnende, besluit hy zich aan hooger wil te onderwerpen: hy wapent zich in alle stilte, stijgt te paard, en trekt by den helderen maneschijn het woud in. Daar ontmoet hy een Ridder

met wapenen swart als colen.
swart was helm ende scilt,
die hi aen den hals hilt;
sinen halsberch mocht men loven;
swart was den wapenroc daer boven;
swart was dors, daer hi op sat,
ende quam enen sonderlinghen pat
dwers riden door den woude.

Hy geraakt met hem in strijd; overwint hem, en wordt gewaar dat het ELEGAST is, een zijner mannen, vroeger om een misval vogelvrij verklaard, en nu levende van den roof. In het gesprek, dat tusschen de beide helden plaats grijpt, komt de keizer (die zich ADELBRECHT, mede een roofridder, noemt) tot de overtuiging dat de trouwe ELEGAST meer dan iemant zijn gunst verdient. Op het voorstel van den laatste trekken zy naar *Eggher-monde (Aigremont)* het kasteel van EGGHERIC, 's Keizers zwager. ELEGAST, die in de zwarte kunst bedreven en „behendichede" meester is, doet er alles in diepen slaap vallen; breekt zich een gat in den muur, en dringt zoo binnen het kasteel, tot in de slaapkamer van den burchtheer. Wanneer hy daar een zadel met honderd gouden bellen rooven wil, springt EGGHERIC, door het getinkel ontwaakt, op; maar zijne gemalin beweert, dat hy zich misleidt: dat er andere zaken zijn die hem deeren en

reeds sints drie nachten onrustig maken. Eindelijk bekent EGGHERIC dan ook, dat hy aan het hoofd staat van eene samenzwering tegen den „coninc," die 's anderen daags moet uitbreken. Te vergeefs tracht zy hem hiervan te rug te brengen; en in zijn toorn geeft hy haar een slag voor 't gelaat, dat haar 't bloed uit neus en mond springt. Als zy zich nu, hare smart verbergende, over den rand der sponde buigt, sluipt ELEGAST zachtkens toe; vangt het druppelende bloed in zijn handschoen, en doet daarna door het spreken van zijn toovergebed alles weer in vasten slaap zinken. Dan maakt hy zich meester van EGGHERICS zwaard en den klinkenden zadel, begeeft zich weêr naar buiten tot zijn gewaanden mededief, en verhaalt dien wat hy vernam.

Doe wiste Carel wel te voren,
dat hem god te stelen ontboot,
om hem te bescudden van der doot.

Met moeite weerhoudt hy den vergramden ELEGAST, die nogmaals te rug wil in het kasteel, door met hem de middelen te beramen om Koning KAREL van het gevaar te verwittigen. ELEGAST toog naar de zijnen, en KAREL voer Ingelenwaart. Terwijl liep de nacht ten einde, en

was die wachter gestaen
ter hogher tinnen, ende blies den dagh,
die men scone verbaren sach;
doen wort ontwaken menich man.

doe sende Carel die coninc
om enen sinen camerlinc
ende om sinen verholen raet,
ende seide, hoet met hem staet.

Op raad van den Hertog van *Bayvier* wapenen zich de Keizer en het hofgezin, en de eedverwanten worden gevangen en van geheime wapening overtuigd. EGGHERIC evenwel loochent stoutweg den aanslag; maar ELEGAST, haastig ten hove ontboden, verhaalt nogmaals het voorgevallene in de nacht op *Egghermonde*, en toont allen

den bloedigen handschoen. — „Durft EGGHERIC zijn ondaad loochenen," zegt hy: „ik zal het hem doen belijden, eer de zonne ondergaat." EGGHERIC denkt: „Beter es camp dan hals ontween;" en op zijne lichaamsterkte betrouwende, neemt hy de uitdaging aan.

Men sloech coorden opt velt,
daer menich man ghewapent helt,
een lettel voor vespertijt.
Elegast quam ierst int crijt,
om datti aenleggher was.
hi bete neder int gras
ende viel in cniegebede.

Ook toonde hy zich gedurende den kamp echt hoffelijk en ridderlijk, geheel het tegendeel van zijn verwaten tegenstander, die geene andere deugd bezat, dan zijne ruwe dapperheid. De tweestrijd duurde tot lang na vespertijd. Eindelijk verhief ELEGAST zijn goed zwaard, en deed een houw naar EGGHERIC,

So dat hi hem rovede
tmeeste deel van den hovede,
ende viel doot uten gereide.

Zijn lijk werd uit het krijt gesleept en opgehangen. Zoo deed men ook met de overige verraders, „wie saek noch bede hielp." ELEGAST daarentegen bleef in eere, en de Keizer gaf hem EGGHERICS weduwe tot vrouwe.

12. Het blijkt reeds uit het tot hiertoe behandelde, hoe het christelijk element, dat alle maatschappelijke bestanddeelen doordrongen had, en zich in elke handeling van den geest mengde, omdat het de grondslag van het leven des geestes uitmaakt, ook in de letterkundige scheppingen niet achterwege bleef. Maar het was met dezen algemeenen invloed niet te vreden: het moest zich ook in het byzondere doen gelden — en het deed dit, door zich den nieuwen gang der poëzy aan te sluiten, en daarby zijne eigene helden te kiezen, ook buiten de gewijde figuren van het Evangelie.

Om deze helden te schilderen naar eene diepe opvat-

ting, in den inwendigen zedelijken strijd tegen het kwaad, daartoe stonden de dichters, zy mochten dan geestelijken of waereldlijken zijn, niet hoog genoeg boven de algemeene ontwikkeling. Daar moest handeling naar buiten zijn, stoffelijke verwikkelingen, die evenwel eenig christelijk leerstuk vertegenwoordigden. Naar deze voorwaarden ontstond uit het reisverhaal van BRANDAEN (op het einde der zesde eeuw Abt van *Lancarvan*) naar de *Kanarische eilanden*, eene fantastische legende, die den heiligen man voorstelt als, ter straffe voor zijn ongeloof aan zeker wonderboek, van een engel den last ontfangende om een zeereis te ondernemen. Negen jaren lang zwierf hy met eenige zijner monniken op de zee rond, onder allerhande vreemde ontmoetingen en aanvechtingen van duivels en gedrochten; met velerlei aanschouwingen vooral van de smarten en folteringen, die de zielen der bozen als rechtvaardige vergelding na dit leven ondergaan. Van dit alles deed hy een boek samenstellen, en offerde dat na zijne behoudene tehuiskomst op het outer der heilige Maagd.

13. Tot de oudste romantische gedichten van dit tijdperk, die bepaaldelijk onder de Karel-romans gebracht moeten worden, behoort de Bere Wisselau, misschien de oudste metrische roman, in de Nederduitsche taal vervaardigd, waarschijnlyk in de twaalfde eeuw. Het geringe overblijfsel dat wy er nog van bezitten, verraadt kennelijk een Vlaamschen oorsprong; maar de meening, dat de inhoud betrekking zou hebben op den strijd tusschen CLODOVECH en SYAGRIUS van *Soissons*, in het afgaan der vijfde eeuw, kan, na de uitgave van het fragment door Prof. SERRURE, niet meer worden volgehouden.

De inhoud van dat merkwaardig overschot is deze: KAREL de Groote is met zijn gevolg aangekomen in een reuzenland, waar ESPRIAEN als Koning regeert. Allen zijn zeer beducht, hoe zy weder van daar zullen geraken; maar een der Ridders, GEERNOUT, heeft een beer by zich, WISSELAU geheeten, die alles verstaat wat zijn

beer tot hem zegt, en alles volbrengt wat deze hem gebiedt. De beer valt een der reuzen, een strandwacht zoo 't schijnt, aan, en mishandelt hem deerlyk.

"Helpe, coninc Espriaen,

krijt de aangevallene:

brenc hir alle dine man,
often iemen mach verslaen.
Blijfti lange in u lant
gi sijt alle gescant.
Mi heefti verslonden
nu tesen stonden.
Hi gelaet ofti hongerde sere!
Ai! die mi minen spere
in de zee so verre ontdeet.
God gevem leede gereet!
Waer mi mijn spere,
so verloric niet mijn ere
dus vore enen viant.
Die duvel hieten hier gesant!"

De Koning, die zijn dienstman van verre op het zand verslagen ziet liggen, roept de zijnen by een, om tegen den beer en diens geleider op te trekken.

GEERNOUT, die hen zag naderen, sprak tot WISSELAU: „Trek uwe klaauwen in, en laat uw prooi liggen: ik zie Koning ESPRIAEN met zijne vreeselyke reuzen van gintsche burcht komen. Hemel! wat zal ons geschieden! Een aantal der zijnen volgt hem. Gewis is hy zeer vertoornd, omdat zijn kamper verslagen is. Ga dus heen, en laat u vastleggen, tot dat wy zien wat er geschiede. Moet het noodig zijn, dan kan ik u later weder doen losmaken. Mochten zy het kwade willen, grijp er dan een van, en doe met hem gelijk gy met dezen hebt gedaan."

Wisselau liet sin eten wesen,

en zich in het schip te rug leiden.

Inmiddels wendde zich Koning ESPRIAEN tot zijne reuzen, en loofde duizend mark uit aan wie zijn hoon wreken en den beer verslaan zou, maar niemant durfde.

GEERNOUT wierp toen de schuld op den wachter, die zich, zooals hy zeide, onbeschaamd en dreigend gedragen had.

Het schijnt dat men elkander verstaat, want vervolgends zien wy ESPRIAEN zich met zijne reuzen op zijn burcht te rug trekken, door KAREL en diens stoet, schijnbaar in der minne, gevolgd wordende.

Dat WISSELAU achter bleef, zooals ESPRIAEN wenschte, geschiedde echter niet. GEERNOUT deed den beer zijn kostbaren rok van vier kwartieren, die hem binnen *Aken* ten hove diende, aantrekken, en aldus togen zy burchtwaart. Ondersweegs sprak GEERNOUT met hem de taal, die zy beiden-alleen slechts verstonden.

„Wanneer wy met Koning ESPRIAEN in de zaal zijn," zeide hy: „loop dan naar de keuken, en eet daar alles op, wat gy er vinden zult, gezoden of gebraden. Zie dan goed toe, wie de meester-kok is, vat hem by de hairen, en werp hem in den ziedenden ketel. Wanneer de anderen dat zien, zullen zy allen vlieden. Grijp dan den ketel, breng hem in 's Konings kemenade, [1] waar wy aanzitten, en zet hem voor 's Konings zetel neer; haal er dan den kok uit en verslind hem, zoo dat zy allen het zien."

Niemant daar rondom verstond dit; Koning KAREL zoo min als de reuzen,

Maer Wisselau verstontse wale.

Toen zy de burcht binnen kwamen was de beer barsch voor allen, met uitzondering van zijn heer. De portier, hem ziende, nam de vlucht, en kreet:

„o Wi! o wach! o wee!
Here coninc Espriaen!

[1] Vertrek waar gestookt kan worden.

hier comt de duvel gegaen!
Hi es soe starc ende so groet,
hier es goeder hulpen noet!"

„Laat den beer hier buiten!" sprak de reuzenkoning tot GEERNOUT; maar deze andwoordde: „Dat doe ik niet: hy is een voortreffelyk strijder, dien ik eere en hooge achting toedraag."

Toen nu KAREL en de zijnen binnen de burcht waren, hadden zy

. groten sorge
hoe si uter borge
souden metten live ontgaen.

Maar zy bouwden op de krachten van den beer: deze was hun troost en toeverlaat. In de zaal gekomen en aangezeten, moeten zy — zoo het schijnt — verwijten hooren van ESPRIAEN, dat ook de beer meê gekomen is. GEERNOUT verdedigt dat.

„Ic verwan hem in sijn lant
„datti mijn man wert sciere;"

zegt hy:

„Ende siere broeder viere
die doen alle mijn gebot
in enen winke, wete God!
Ic dorste wel bestaan,
ende soudene te doet slaen."

ESPRIAEN vertrouwt het echter niet, en de uitkomst rechtvaardigt dat. Schenkers, drossaten en koks komen de zaal binnen stuiven, met een zoo groot gedrang, dat de een zijn arm, de ander zijn been, de derde zijn hals breekt. Angstig kermen zy:

„o Wi! o las!
Here coninc Espriaen!
in de cokene es gegaen

die duvel barlike!
Hi slint warlike
al datter is gereet,
rou, gesoden, God weet!
Wine mogen met hem niet gesij...
gine wilt ons gehulpech sijn!
Die liefsten coc Brugigal
es nu verscout al
in den groten ketel.
Beide crauwel ende lepel
brecti an dine want.
Hi woest noch heden al u lant,
ende etet al dart es binnen."

ESPRIAEN vloog by die boze tijding op, en wilde naar een toren vluchten om daar in veiligheid te zijn, maar GEERNOUT drong hem om te blijven zitten.

WISSELAU zette den ketel voor den Koning — aldus ongeveer verhaalt SERRURE in zijn naief Vlaamsch het fragment verder na — Hy stak zijne pooten in het sop, en onder het algemeen gelach van KAREL en diens gezellen trok hy herhaalde malen uit den ketel stukken vleesch van den kok, dien hy daarin gezoden had. Hy zat stillekens te eten, en wierp soms een afschuwelyken blik naar den Koning. De reuzen waren zoodanig verschrikt, dat zy op de balken klommen. Van daar bedreigden zy den beer, en riepen: „Onheil geschiede u, gy, die onzen goeden kok, die ons zoo dikwijls heerlyk verzorgde, zit op te vreten!"

— „Laat uw kamper wech gaan," sprak de Koning: „hy is zoo leelyk om aan te zien. Ik kan zijn aanblik niet verdragen. Help my, dat ik vluchte."

— „Gy spreekt niet recht," zeide GEERNOUT: „want ik zal alleén den beer wel overmeesteren." —

— „Ik zou dat niet durven bestaán," is het andwoord van den Koning: „want mijne mannen zijn my alle ontvloden en hebben zich verstoken. Zy konden den blik van het gedrocht niet verdragen. Hoe zoudt gy dan, die zulk een kleine worm zijt, met dat dier durven wor-

stelen?" Dit alles sprak de Koning uit list. Hy hoopte, dat de vertoornde beer GEERNOUT en diens gezellen zou verslinden. Dan zou hy-zelf met zijne reuzen het dier met allerlei soort van wapenen overvallen en dood slaan.

GEERNOUT sprak toen tot WISSELAU in de taal die zy alleen verstonden: [1] „De Koning is op ons vergramd. Zie, wy zullen samen worstelen, maar gy moet my niet bijten, al is het, dat ik u dapper sla. Gy weet: ik ben GEERNOUT, uw heer; voelde ik uwe klaauwen in mijn huid — het ware met onze vriendschap gedaan. Laat u neder vellen, zoo zullen wy met eere naar ons land kunnen te rug trekken."

Daarna wendde hy zich tot den Koning, en sprak: „Om u te behagen, zal ik den beer temmen."

Hy springt dus op, en geeft WISSELAU zulk een geduchten slag, dat het dier hooren en zien verging. Toen hy bekwam, vloog hy op GEERNOUT toe, als of hy hem vernielen wilde. Maar ofschoon hy hem in de klaauwen greep, deed hy hem toch geen leed: hy gehoorzaamde aan het gebod dat hem was gedaan. Hunne worsteling duurde zoo lang, dat men in dien tijd wel een Fransche mijl had kunnen gaan. Eindelyk deinsde de beer, en veinsde overwonnen te zijn. Toen riepen al de reuzen: „Hoe kan het toch zijn, dat die kleine man dien kamper ten onder bracht! De vreeselyke beer, die den reus zoo deerlyk mishandelde, is nu zelf neer geveld. Die dwergen vermogen meer dan wy. Ons sloeg het dier dood, maar thands durft het niet eens meer opstaan." En zy wenden zich tot GEERNOUT, met de vraag: „Van waar kwam u zulk een buitengewone kracht, dat gy den beer meester werdt?"

Toen sprak GEERNOUT tot den beer: „Sta op, WISSELAU! Gy hebt hier alles verslonden, gezoden en gebraden. Ik weet niet wat wy zullen eten."

De Koning en zijne mannen begonnen te lachen.

[1] Het handschrift noemt dit reeds „gargoensche tale."

WISSELAU sprong op, en schudde zich zoo geweldig, dat er hem de knoopen van den rok sprongen. KAREL lachte, en zijne mannen met hem, en hy sprak: „Waarom verslijt gy aldus uw kleed? Niemant zal u verwijten, dat uw heer u overwonnen heeft." De beer werd toornig; hy scheurde zijn heerlyken rok aan flarden, en wierp hem in het vuur. Toen vlijde hy zich neder aan den haard.

Zoo als hy daar lag, de buik rond gegeten, was er geen reus die het zou hebben durven wagen, ook niet voor duizend mark, om hem te doen opstaan of zelfs maar van plaats te doen veranderen. Hy zat daar als een Jonker; hy had het warm, en de maag vol van al het vleesch en brood dat hy had ingeslokt. De reuzen durfden het vuur niet genaken.

— „Laat uw kamper niet zonder band in onze burcht!" sprak ESPRIAEN tot GEERNOUT: „Mijne mannen zullen ons wel spijze bereiden, al is het ook, dat ik waarlyk niet weet wat wy u zullen voorzetten; want hy heeft alles verslonden wat er gereed stond, en ons niets overgelaten. Hy zij vervloekt, dat hy ooit in ons land is gekomen! Ik ben toornig op hem; maar u, lieve Heeren! wil ik gaarne eer bewijzen, want u ben ik genegen."

GEERNOUT andwoordde: „Hy is thands zoo verzadigd, dat hy niet meer van zijn plaats zal komen, en wel by het vuur blijven rusten. Ik geef u allen vrede op uw gedane reden, maar men sla of stoote hem niet, en ga rustig het eten bereiden."

Met schroom gingen de reuzen de spijze bereiden, en maakten er in overvloed gereed.

— „Zal uw kamper met ons blijven?" vroeg de reuzen Koning: „Ongaarne eet ik, waar hy is: Hy is zoo leelyk, dat niemant mijner schenkers of drossaten hem spijs of drank zou durven voorzetten."

Hy dacht middelerwijl, hoe hy de Heeren, zonder dat het zijne eere nadeelig werd, uit het land mocht

brengen. [1] Zoo dikwijls hy een blik op den beer wierp, beving hem de lust om met zijne mannen van de tafel te vluchten. Hy had geen rust meer in zijne eigene zaal, en was gants niet wel te moede.

Toen zy nu verzadigd waren en by het vuur zaten, sprak men van te gaan slapen.

— „Zal uw kamper met u slapen?" vroeg ESPRIAEN.

Hier kan men het door onleesbaarheid dikwerf afgebroken handschrift als geëindigd beschouwen; de achttien laatste vaerzen toch leveren geen behoorlyken zin meer op.

Het fragment is evenwel voldoende om MAERLANTS afkeuring

Van bere Wislau die snodelhede

te rechtvaardigen. Hoe kinderlijk — om niet te zeggen kinderachtig — ruw de fantazie is die er zich in uitspreekt — voor de geschiedenis onzer oude Letteren en taal, zoo wel als voor die onzer oude zeden en levenswijze, is met den Roman van bere Wisselau veel verloren gegaan.

De roman van den Ridder mette swane, die de stamsage van het geslacht van GODFRIED van BOLIOEN behandelt, behoort tot eene meer algemeene soort; terwijl de kennismaking met de geschriften der klassieken een zekeren NOYDEKIJN in staat stelde om eene verzameling van Aesopische fabelen, onder den naam van Esopet, in kernige vaerzen over te brengen, en eenen onbekende aandreef tot verduitsching der Disticha van DYONISIUS CATO, weldra bekend als de Dietschen Catoen.

14. Intusschen was de eigendlijke volkspoëzy eenen anderen weg gewandeld.

Het volk, allengs in beschaving vooruitgegaan, maar minder verfijnd dan de adel; meer voor stoffelijk belang dan naar den schoonheidszin ontwikkeld, en daarom meer

[1] Prof. SERRURE past dezen zin op GEERNOUT toe; in verband met vs. 691—3 komt my dat geheel onjuist voor, en moet het ongetwijfeld op den reuzenkoning slaan.

vatbaar voor het wetenschappelijk nuttige dan voor het dichterlijk schoone, zonder daarby evenwel de liefde voor de natuur, het Germaansch karakter zoo byzonder eigen, te verliezen: — het volk kon terstond geen open zin hebben voor schilderingen en toestanden, die, gelijk wy reeds zagen, den ridderlijken geest in al zijne dweepzucht, in al zijne fierheid, en met de meest helle kleuren afbeeldden, daarby slechts ter loops, en doorgaands met pletterende verachting, een zijblik op den dorper werpende.

Maar die dorper was poorter geworden, weldra even fier op zijn stedelivrei en gildevaan, als de meest trotsche edelman op zijn blazoen en de kleuren van zijn huis. Die poorter, door handel en nijverheid in beteren staat gebracht, had behoefte aan voedsel voor zijnen geest, en, by den bestaanden overvloed van onderwerpen uit den ridderkring, ook aan tafereelen uit de werkelijkheid van zijn eigen leven; aan voorstellingen, waarin de koesterende adem der poëzy de koelheid van het gezond verstand verwarmde, niet benevelde; ook aan vergelding misschien: aan een vinger, die de naakte en bezoedelde plekken op het lichaam van adel en geestelijkheid aanwees, zonder verschooning, en met dien bijtenden spot, waar de adem der wraak doorheen waait.

En aan de vervulling dier gezamendlijke behoefte danken wy het bestaan van een tak der volkspoëzy, die de schoonste bloezems droeg in den Reinaert de Vos, een gedicht, in byna alle talen van *Europa* overgebracht, en tot zelfs op *IJsland* bekend. [1]

Reeds vroeg waren de Germanen, en daaronder vooral de Franken in het zuiden van *België* en het noorden van *Frankrijk*, in het bezit van inheemsche en geheel eigenaardige dierenfabelen, waarin de beer (de koning der Germaansche wouden!), de wolf en de vos de belangrijk-

[1] De uitvinding van het papier in de 11e eeuw, waardoor het dure perkament minder volstrekte behoefte werd, droeg ook veel by, om de boeken betrekkelijk gemakkelijker verkrijgbaar te maken en te verspreiden.

ste rollen speelden. Ook is deze vertrouwdheid met de dierenwaereld, een natuurlijk gevolg der vroegere levenswijze, niet alleen van zichtbaren invloed op Nevelingen- en Goedroen-lied, maar de sporen daarvan blijven merkbaar door de geheele romantische letterkunde der middeleeuwen, waarvan de voorbeelden in byna iederen roman voorhanden zijn.

Welig tierende onder het volk, gingen de verschillende dierenfabelen aanvankelijk rond, zonder onderlingen samenhang; maar zy vergrootten zich allengs; verplooiden zich naar de veranderde vormen van het maatschappelijk leven; vlochten zich hier en daar door een; en behoefden eindelijk niet meer dan een geniale hand, die ze tot een groot kunstgeheel vereenigde, en er het adelteeken van het epos op drukte.

15. Op deze wijze ontstond in de tweede helft der twaalfde eeuw (men neemt het jaar 1170 aan) het eerste, en in het laatst der volgende eeuw het tweede boek van den Reinaert de Vos, het bekende dieren-epos, het heldendicht der burgerschap: „de uitdrukking van des volks natuurlijk verstand; van de rede der menigte tegen de ongerechtigheden der grooten en het ongeregeld leven der monniken; zich hullende in het kleed der scherpe hekeling, doch met al de onbevangenheid, die de algemeene vrijheid den mensch schenkt: het was de wijsbegeerte, zich-zelf nog niet bewust, en te jong nog om zich afgetrokken en nadenkend in den mantel der redeneering te wikkelen." [1]

De naam des vervaardigers van het eerste boek is verloren gegaan. Die des schrijvers van het tweede is, volgends de door BILDERDIJK aangegeven gissing, WILLEM, de dichter van Madoc [2] en andere werken;

[1] SNELLAERT.

[2] MADOC, een der kinderen van OWEN GWYNEDD, een Wallischen Prins, de oneenigheden en krijg tusschen zijne broeders moê zijnde, voorzag zich van eenige behoorlijk uitgeruste schepen, en vertrok uit zijn vaderland, om eene nieuwe woonplaats op te zoeken. Van

men vermoedt dat hy WILLEM UTENHOVE was, een priester van *Aerdenburch*, in *Zeeuwsch-Vlaanderen*. Eene oppervlakkige schets van zijnen arbeid moge hier volstaan, om den hoofdzakelijken inhoud van het geheel by overzicht te leeren kennen.

Het was op een Pinksterdag, toen beiden, „bosch ende hagen,"

Met groene loveren waren bevaen,

dat Koning NOBEL (de leeuw) hofdag hield, en den dieren gebood, zich in zijne tegenwoordigheid te vertoonen. Van rondom komen zy voor hem samen, alle dieren, groot en klein — behalven REINAERT, de vos, die zich veler misdaden schuldig kende,

Ende hier omme scuwedi sconinx hof.

Met uitzondering van GRIMBAERT, den das, was er niemant, die zich niet over hem te beklagen had. Nu vingen de klachten dan ook aan. ISENGRYN, de wolf, en na hem CORTOIS, een Waalsch hondeken, beschuldigen REINAERT, dat felle dier met den rooden baard, het eerst. Wel beproeft GRIMBAERT om zijn loozen oom te verdedigen, maar CANTECLEER, de haan, komt met klachte en bewijs van REINAERTS nieuwe misdaad te voorschijn. De vertoornde NOBEL draagt thans BRUNE, den beer, op, om naar *Maupertuus*, REINAERTS burcht, te trekken, en den vos voor 's Konings stoel te dagen. De plompe

Ierland trok hy westwaart over de zee, tot hy in geheel onbekende landen kwam, waar alles hem even vreemd was. In het vaderland te rug gekeerd, wist hy eenige zijner vrienden aldaar over te halen om zich met hem te vereenigen en in het nieuwe schoone land eene volkplanting te stichten.

Zichtbaar is deze stoffe voor eene dichterlijke bewerking zeer geschikt, en ware WILLEMS zin niet te frisch, te nuchter gebleken voor mystieke opvatting, dan kon men aan eene andere reize van sinte BRANDAEN denken.

BRUNE, deerlijk door REINAERT misleid, komt zonder hem, en nog daarenboven met wonden overdekt, te rug. TIBAERT, den kater, hoe listig hy mocht zijn, ging het niet beter. Toen bood GRIMBAERT zich vrijwillig aan, zijn schuldigen bloedverwant voor 's Konings gerichtzetel te brengen; en werkelijk weet hy REINAERT over te halen om hem te volgen. De vos laat zijn gemalin, vrouwe HERMELINE, met hun kroost in grooten angst achter; belijdt, huichelende deugniet als hy is, gedurende de reize met rouwe zijne guitenstreken en misstappen aan zijn goedhartigen geleider; wordt, voor den Koning verschenen, veroordeeld om gehangen te worden, doch spreekt zich door zijne geslepene verontschuldigingen niet alleen vrij van de galg, maar weet nog bovendien te bewerken, dat zijne hoofdvijanden ISENGRYN en BRUNE gevangen worden genomen — ja dat den eerste en diens vrouw HARSINDE de voorpooten worden ontschoeid, en den laatste een lap vels van den rug wordt gesneden, opdat het den boetvaardigen REINAERT, die in bedevaart naar *Rome* en *Palestina* zal gaan trekken, aan laarzen nog tasch ontbreken moge. De loozaart heeft intusschen niets zoo weinig als een pelgrimstocht in den zin:

Reinaerts herte binnen loech,
Dor dat si alle met hem gingen,
(Met so groter sameningen)
Die hem te voren waren wreet,

en hem thands een eind weegs geleide deden. Hy ried eindelijk den Koning om te rug te gaan.

Na dese tale ginc hi staen
Op sine II achterste voeten,
Ende maende die diere, clene ende groete,
Dat si alle voor hem baden,
Of si van alle weldaden
Recht deel nemen wouden.

Zoo vervolgt hy dan met CUWAERT, de haas, en BELLIJN, den ram, 's Konings kapellaan, den weg naar zijn

kasteel, waar hy van vrouw en kinderen afscheid nemen moet. Beide argeloozen vallen echter weder als slachtoffers zijner gruwzame list. Toen de Koning dat vernam, stond hy

> in droeven sinne,
> Ende sloech sijn hooft neder,
> Over lanc hief hijt weder
> Op, ende begonste werpen uut
> Een dat vreselijcste geluut,
> Dat noint van diere gehoort waert.
> Alle dieren waren vervaert.

Te laat bemerkte hy, hoe zeer hy misleid is geworden. Door tusschenkomst van FIRAPEEL, den luipaart, verzoent hy zich nu met ISENGRYN en BRUNE, en verlengt ter hunner eere de hoffeesten gedurende twaalf dagen. Daarmede is het eerste boek geslooten.

Het tweede boek neemt zijn aanvang met de beschrijving dezer feesten, waartoe vele dieren zich vereenigden.

> Want die coninc dede daer ende hier
> Over al te weten dese feest.

Maar reeds op den achtsten dag wordt de vreugde verstoord door LAMPREEL, het konijn, en CORBOUT, de kraai, die zich over nieuwe verraderijen van den steeds nog roovenden en ruitenden REINAERT komen beklagen. Toen zwoer de Koning by zijn kroon en by zijn trouwe zijne onderzaten op den vos te zullen wreken, en maakte aanstalten om *Maupertuus* te belegeren. Voor dit echter geschiedt, begeeft REINAERT, die geen anderen uitweg ziet, zich op heimelijke aanspooring van zijn neef GRIMBAART ten tweedemale naar het hof, om er met een onbeschaamd gelaat de nieuwe beschuldigingen op het hoofd der beschuldigers-zelven te rug te werpen. „Ik ken my zuiver," zegt hy: „en zonder eenige vlekken. Niet ik heb LAMPREEL beleedigd, maar LAMPREEL my. Gisteren morgen zat ik voor mijn burcht, en meende mijne getijden te lezen; toen kwam LAMPREEL tot my, en zeide

dat hi ten hove woude wezen:
Hi groete mi scoon, ende ic hem.
Doe seide hi: „Reinaert, ic bem
Moede gelopen, ende hongerich mede;
Hebdi iet tetene? hoor mijnre bede!"
Ic seide; „Ja ic, genoech, comt haer."
Doe dede ic hem geven een paer
Kerspetten [1], daer boter op lach:
Want het was op enen woensdach,
Dat ic geen vleesch en plach teten,
Ende ooc vaste ic, seldi weten,
Tegens pinxteren, die ons nu naect.

En om zijne onbeschaamde huichelarij de kroon op te zetten, vervolgt hy:

Die die hoochste wijsheit smaect,
Ende geestelic leven wil leiden,
Die sal hem tegen die hoochtijt bereiden,
Te vervullen des heren gebot;
Et vos estote parati, seit God
In dat evangelium, lieve oom.

Ic dede sijns nemen goede goom,
Van boter ende van sconen brode:
Dats goede have voor hongers node.
Ende doe hi sat gegeten was, Lampreel,
Quam mijn jonxte soon Rosseel
Ende woude wech doen dat relief; [2]
Want jonge kinder hebben eten lief.
Hi taste daer na; dat conijn
Sloech hem voor die tanden sijn,
Dat hem dat bloet uut ran ten ogen,
Ende hi viel in onmacht, in swaren dogen;
Doe Reinardijn mijn outste sone
Dat sach, liep hi ende geerde lone,
Ende greep bi den hoofde Lampreel,
Hi hadten gescuert totten morseel,
Ten ware dat ict hem benam.
Daer halp ic hem, dat hi ontquam,
Ende sceldere, ende sloech mijn kint sere.
Dat conijn liep tot minen here
Den coninc, ende seide, ic wilden moorden!

[1] Eene soort van gebak: wafels, of pannekoeken.
[2] Overschot.

Op deze wijze gaat hy in zijne verdediging voort, en weet het zoo listig aan te leggen, dat NOBEL hem nogmaals genade schenkt. ISENGRYN, ziende dat alle klacht vruchteloos was, wierp toen REINAERT den handschoen toe, en daagde hem tot een tweegevecht uit. Hier leed de vos angst.

> Hi dochte: hoe comic hier aen,
> Dat ic mijn campspel moet bestaen,
> Tegen desen sterken vraet?
> Nu ben ik teinden minen raet.
> Op te nemen en dooch niet gelaten.
> Het comt te scaden of te baten,
> Doch hoe ic vare, het moete wesen.

Daarom vermande hy zich, geliet zich sterk op zijne onschuld, en nam de uitdaging aan. Zijne moei de apin, vrouwe RUKENAUWE, bemoedigt hem intusschen, en belooft een toovergebed over hem te zullen lezen, door welks kracht hy ISENGRYN ontwijfelbaar zal overwinnen. Alzoo kampt hy dan, en velt eindelijk ook den wolf in het krijt neder. De koning scheldt hem daarop zijne misdaden kwijt, en verheft hem tot zijnen Baliuw over het geheele land; en REINAERT keert in eere en vreugde weder naar zijn kasteel, waar hy met „zijn wijf ende zijn kinder seder in groten bliscap bleef."

Met de verzekering van den dichter, dat hy deze fabel schreef,

> om exempel allen lieden
> Te geven, daer si bi zouden leren
> Doget te doen, ende quaet te keren;

dat men er

> Wise lere, ende goeden sin

in vindt, eindigt dit belangrijk gedicht, dat door zijne ongekunstelde eenvoudigheid, juiste karakterschildering, natuurlijke voorstelling, en geleidelijken gang, zoo wel ongeleerden als geleerden boeide; en dat zijne populariteit in de *Nederlanden* niet alleen de gantsche middeleeuwen door, maar, als prozavertaling, zelfs nog tot in het begin van deze eeuw bleef behouden.

16 Terwijl de **Reinaert** nu aanving zijnen verbazenden opgang te maken, leefde er in het Zuid-Hollandsche dorpjen *Maerlant* een Vlaming, JACOB genaamd, waarschijnlijk in 1235 te *Damme* geboren, maar thands koster in eerstgemelde plaats. Met een dichterlijk gemoed begaafd, bezat hy te gelijker tijd een warmen zin voor wetenschappelijke oefening. Van het eerste gaf hy reeds in zijne jongelingsjaren een blijk door twee vertalingen: den Trojaenschen oorlog, [1] hoofdzakelijk naar het fransch van BENOÎT DE SAINT-MAURE, en Alexanders yeesten, naar het latijn van FILIPPUS DE CASTELLIONE; in welke beide werken de Grieksche helden geheel op de leest der christen-ridders zijn geschoeid.

Naarmate zijn geest zich echter in wetenschappelijke kennis ontwikkelde, misschien ook naarmate zijn blik op het leven der poorters rondom hem meer helder, en zijne denkbeelden omtrent de verspreiding van kennis rijper werden, begon zijne zucht voor waarheid zich van de romantische poëzy af te wenden. Hy meende het Schoone onderworpen en dienstbaar te moeten maken aan het Nuttige; stiet daarom alles, wat naar zijn inzien niet geschiedkundig waar was in den engsten zin, wat niet zedelijk goed was in de bekrompenste opvatting,

> Alle fabelen en boerden,
> Alle trufen en faloerden,

met verachting van het veld der poëzy — en wendde zich byna uitsluitend tot het Leerdicht, in welken vorm hy over gewijde en ongewijde geschiedenis, natuur- en zedekunde schreef. Het gevolg daarvan is geweest, dat hy door zijne geschriften op de uitbreiding van kennis en de bevordering van zedelijke beschaving onder zijne tijdgenoten een belangrijken invloed heeft gehad, en zich als de volksleeraar van die dagen eene onsterfelijke verdienste

[1] Waaruit SEGHER DIEREGODGAF weldra eenige brokstukken lichtte, en er, met voorvoeging der eerste afdeeling 't Projeel van Troje, van zijne eigene hand, een afgerond geheel uit samenstelde.

heeft verworven; maar ook — dat hy als dichter byna is ten ondergegaan; dat (hy dien men tot nog voor weinige jaren

die vader
Der dietsche dichter al gader

durfde noemen!) juist de eerste is geweest, die der Middel-Nederlandsche poëzy eene richting heeft gegeven, welke haar allengs aan het kwijnen brengen en in de gevolgen doodelijk worden moest.[1] Want van hem toch dagteekent het tijdperk der leerdichten en rijmchronijken, geschriften, die voor taalkunde en geschiedenis eene onschatbare waarde hebben, maar met betrekking tot poëzy en fraaie-letteren van zeer geringe beteekenis zijn.

Behalven de reeds genoemde Trojaenschen Oorlog en Alexanders Yeesten behoort nog waarschijnlijk tot de werken van MAERLANTS jeugd: het Boec van den Houte, of der drie Gaerden, een geestelijke roman, over den oorsprong van het kruishout. Omstreeks 1270, toen hy nog te *Maerlant* was, voleindigde hy zijn bekenden Rijmbijbel, eene vertaling en uitbreiding van PETRUS COMESTORS Historia Scholastica. Ook bewerkte hy op aanzoek van den Zeeuwschen ridder NICLAES van CATS, ten behoeve van *Hollands* Graaf FLORIS den Vijfde, het Liber rerum van THOMAS CANTIPRATANUS, onder den naam van Bestiaris, of der Naturen-bloeme: een uitgebreid rijmwerk over de natuurlijke historie, in 13 boeken. Van 1283—1296, toen hy waarschijnlijk reeds te *Damme* het ambt van griffier bekleedde, schreef hy onder aanmoediging van den zelfden Graaf van *Holland* zijn Spieghel Historiael, naar VINCENTIUS BELLOVACENSIS, en vervaardigde in dien tusschentijd (1292) nog het schoonste en meest lyrische zijner gedichten: van den lande van Overzee, eene in oorspronkelijke en krach-

[1] Waaraan hy den naam van „de Robespière onzer litteratuur" te wijten heeft, hem dezer dagen door den begaafden geschiedschrijver onzer M. Ned. Letterkunde geestig, maar toch wel wat hard, naar 't hoofd geworpen.

tige vaerzen gestelde opwekking tot den kruistocht, door Paus NICOLAAS den Vierde in 1292 uitgeschreven. De warmte van zijn hart heeft zijne vaerzen bezield, en geeft zijn gedicht een aanstekenden gloed. „Kerstenman!" roept hy in edele verontwaardiging uit:

Kerstenman! wats di gesciet?
Slaepstu? Hoene dienstu niet
Jesum Christum, dinen Here?
Peins! doghede hi doer di verdriet,
Doe hi hem vanghen ende crucen liet,
In 't herte steken metten spere?
tLant, daer hi sijn bloet insciet,
Gaet al te quiste, als men siet.
Lacy! daer en is gene were!
Daer houdt dat Saracijnsche diet
Die kercke onder haren spiet
Daerneder, ende doet haer groet onere,
Ende dien dunkets min n mere?

Die kercke is van haren lene
Ontervet; dijn herte is van stene,
Kerstijn! en gaet het di niet na.
Zi is dijn moeder, die ic mene
Die di zuver maect ende rene,
Als men di in die vonte dwa.
Satanas kijnder alghemene
Hebben die mammorie allene
Beset, op dat di toe besta.
Nu roept die kercke met groter wenen:
Jhesus! kijnt van Nazarenen!
Men rovet dat erve, dat die toega:
Pugna pro patria!

Kercke van Rome! trec dijn swaert,
Dat di van Gode ghelaten waert!
Kerstijnheit heves te doene heden.
Besie oft vlegghe hevet of scaert,
Ant einde of doer midden waert,
Ende oftuut overwacr vijnds versneden.
Zoo spoetdi danne metter vaert,
Ende doe, al ongespaert,
Een van wat betren snede smeden!

Qnalike is het geachterwaert
Diere cardinalen aert,
Die is van al sulcken zeden,
Hi trect nu scat met allen leden.

Hoert, ghi Heren, ghi Baroene!
Wes die kercke u vermoene:
Zi zeit, zi hévet tiende ghegeven,
Daerzi noyt af, te haren doene,
Profijt gecreech van enen boetoene,
Datsi weet of heeft beseven.
Wat dadi in Tunes, in Arragoene?
Jeghen wien waer di daer coene?
Wat ere hebdi daer beweven?
Waert dattu die duvel niet en spoene,
Ghi naemt mettu, tuwen verdoene,
Van uwen rechten goede beneven,
Ende hulpt der kercke, daer si moet beven.

Coninghen, Graeven ende Hertoghen!
Die op anderen orloghen
Ende om een clene dinc verraden,
Peinst wat Jhesus wilde poghen,
Om u te brenghen ten hoghen
Rike, daer altoes is ghenaden.
Zijn huus, zijn lant, staet doervloghen
Ende verwoest, als men mach toghen.
Ende u en dunct niet siere scaden!
Ghi hebt Hem sijn bloet ontsoghen;
Twi ontkeerdi Hem uw oghen?
Ghi hebt enen anderen last gheladen,
Ende laet uwen God versmaden.

Neemt den scilt vermelioene,
Die Jhesus droech omtrent noene,
Op den goeden vridach,
Doe hi den camp vocht, alse die coene,
Daer hi verdingh maecte ende soene
Ons jeghen Hem, dietal vermach.
Vonde men prence ende baroene,
Alsmen hier voermaels plach te doene,
Die kercke en dade niet zulc gheclach:
Want zi was des onghewoene

Bi Godefroits tiden van Bulgoene
Ende bi Carle, die node sach
Datzi stoet outfinc of slach.

Deze proeven mogen bewijzen, dat het geen bloot beweeren is, wanneer wy verklaren in deze opwekking een der schoonste lierzangen te vinden, die in onze taal geschreven zijn.

Ook het hekeldicht Wie dat doghet heeft vercoren, eene scherpe satire op de verkeerdheden dier dagen, en mede tot MAERLANTS arbeid van dit tijdperk behoorende, heeft groote verdiensten.

Nog bezit men van hem: Sinte Franciscus leven, een rijmwerk, vermeldende de lotgevallen en wonderwerken van dien Heilig, en vertaald uit het Latijn van St. BONAVENTURA; Wapene-Martijn (dus genoemd naar den aanvang van het eerste vaers), een dramatiesch leerdicht over de noodwendige ongelijkheid der maatschappelijke standen, en over het godsdienstig en zedelijk bederf des tijds. Verder nog eenige stukken van kleineren omvang, als: de Clausule van den Bible, de Disputacie van ons Lieve Vrouwe; van Sinte Anselmus of onzer Vrouwe Claghe; van den Clusenare; van de seven getyden; van de Vijf Bloemen, en van ons Heren Wonden; terwijl door sommigen hier nog by gevoegd wordt het eenigzins uitvoerig dichtstuk: de Heymelicheit der Heymelichede (eene overbrenging van de Secreta Secretorum), die anderen echter aan MAERLANT betwisten.

Al deze werken zijn doorgaands in zuivere taal en vloeienden stijl geschreven, maar (met uitzondering van het Hekeldicht en dat Van den lande van Overzee) bykans zonder eenige warmte of verheffing; en sluit men er nog den Wapene-Martijn buiten, dan blijft er voor de overigen niet veel meer over dan een berijmd proza, slechts soms verlevendigd door niet onbevallige spraakwendingen.

Deze merkwaardige man, wiens uitstekende geleerdheid door verkeerd gerichte waarheidsliefde de vrije ontwikkeling zijner onmiskenbaar dichterlijke gaven in den weg

stond, maar die, ondanks dit, toch nog altoos onder de cieraden der Nederlandsche Letterkunde zal blijven behooren, stierf in 1300 als griffier te *Damme*, waar men hem in onze dagen een welverdiend gedenkteeken heeft opgericht.

17. Een tijdgenoot van MAERLANT was de Hollandsche chronijkdichter MELIS STOKE, die, evenzeer als gene, in de bescherming deelde van den kunstlievenden Graaf FLORIS den Vijfde, wien hy het eerste gedeelte zijner Hollandsche rijmchronijk opdroeg. Van zijne afkomst en lotgevallen is niets bekend. In de latere opdracht van zijn genoemde chronijk aan Grave WILLEM den Derde noemt hy zich diens „arme clerc;" en in den loop van zijn geschiedverhaal gewaagt hy meermalen van de Latijnsche geschriften, door hem in de Abdij van *Egmond* gevonden en als bronnen voor zijn arbeid gebezigd. [1] Hierop gronden sommigen het vermoeden, dat hy als monnik in dat klooster heeft geleefd: terwijl anderen hem daarentegen voor een Graaflijken beambte of schrijver houden. Zekerder is het, dat hy zijn Vlaamschen kunstgenoot overleefd moet hebben, en niet overleden kan zijn voor omstreeks 1305, in welk jaar hy zijne chronijk eindigde en aan Grave WILLEM opdroeg. Deze chronijk houdt, wat de letterkundige waarde betreft, vrij gelijken tred met MAERLANTS werken van dien aart; de taal is zelfs zuiverder dan die van MAERLANT. Afkeer van ledigheid gaf hem de pen in de hand, en hy beschreef de daden der vaderen, gelijk hy die beschreven vond

In den cloester Tecgemonde
In latine, in vraier orconde,
Sonder favele, sonder lieghen,
En sonder iement te bedrieghen.

Zijn verhaal is doorgaands eenvoudig chronijkmatig. Maar waar hy de feiten van zijn eigen leeftijd, volgends

[1] Waaronder men voornamelijk te verstaan hebbe het Chronicum Hollandiae, toen loopende tot 1206, later door WILLEM MEERHOUT, broeder-spijsbezorger der Abdij, vervolgd.

persoonlijke waarneming of naar verhalen van ooggetuigen beschrijft, daar wordt zijn stijl levendiger en warmer; en plaatsen als die, waar hy WILLEM van OOSTERVANT schetst, zijn volk in den strijd tegen de Vlamingen aanmoedigende, kunnen geene dichterlijke waarde ontzegd worden.

De grave hadde, voer sijn deel,
Vele menighen, seg ik u.
Doe sprac de grave: „Het is nu
Wel tijt, dat men hem gelde.
Wine moghen niet vlien te velde.
Laet ons weren, of wi connen,
Sterkelike; ic siet ghewonnen.
De hem weert, ic salt hem lonen. [1]
De hier sterft, God salne cronen
In hemelrike al hier boven.
De blijft te live, men salne loven
De werelt dor vort an."
Dus troeste de jonghe man
Sine luden toten stride.

Het is niet gebleken, dat STOKE nog iets anders heeft geschreven dan zijne chronijk; ook in dit werk-zelf maakt hy er volstrekt geen melding van, of ook niet de minste toespeling op, eene gewoonte, die anders den schrijvers van zijn tijd niet vreemd is.

18. Ongelijk hooger echter dan STOKES werk, wat letterkunde verdienste betreft, staat de Slag by Woeronc, een gedicht, dat de schitterende feiten van dien vermaarden strijd (den 5en Juni 1288 gestreden) met bezielde taal, en in breede, stoute trekken schildert. Het kan eer een dichterlijke, dan een berijmde chronijk genoemd worden, en mag een voorbeeld heeten voor geschriften van dezen aart. Uit voorliefde voor den held des verhaals, Hertog JAN den Eerste van *Brabant*, heeft de

[1] Heeft STOKE de vaerzen van HUCBALD gekend? De overeenkomst is merkwaardig, hoewel uit de gelijkheid van toestand niet onverklaarbaar.

dichter hem het middenpunt der geheele handeling doen blijven, en daardoor aan het tafreel eene eenheid bewaard, die het tot een epiesch gewrocht verheft.

De dichter, JAN VAN HEELU, naar zijne geboorteplaats ook: JAN VAN LEEWE genoemd, was zelf ooggetuige van den strijd. Hy droeg zijne chronijk op aan de Engelsche Princes MARGARETA van LANCASTER, de bruid van zijns Heeren zoon JAN van BRABANT, later als JAN de Derde bekend, en zond haar het gedicht ten geschenke, ofschoon zy het Dietsch niet verstond, maar als

eene gichte
Daer si Dietsch in leren moghe.

Hy schetst den held van zijn verhaal van der jonkheid af,

Sint dat horen ende mamme,
. daerne sine amme
Met opvoesterde ende hilt.

Spoedig werd de jongeling een geducht krijgsman, een beroemd Ridder. De mare zijner aannadering slaat zijne vijanden reeds met schrik:

Doen si vernamen dat hi kwam,
Tornich te hemwert, doe nam
Elk sinen wech, ende vloe
In sinen veste. Recht alsoe
Alse die dieren den leeu vlien,
Daer sine horen eer siue sien.

Weldra vereenigen zich de vijandelijke bondgenoten te *Nuys* tot een groot leger, en trekken, in de zekerheid eener spoedige overwinning, naar de Fühliger heide, by *Woeronc* [1]. De Brabanders zijn evenzeer vol stouten moed, opgewekt bovendien door de aanspraak van hunnen Veldheer. — „Gedenkt den strijdbaren aart uwer „voorvaderen!" (dus spreekt de Hertog by HEELU) „die „men nooit zag bezwijken of van hunnen heer vlieden.

[1] *Woeringhen*, toen eene kleine plaats met een kasteel naby *Keulen*.

„Wilt gy hen nu navolgen, zoo zal ons groote eere „geworden. Ik ben overtuigd, gy Heeren en lieve „vrienden! dat gy my steeds wèl hebt gediend; maar „thands moet het eerst recht blijken, want ik denk hier „den dood te vinden, of met eere het veld te winnen. „God weet, dat ik hiertoe gekomen ben, omdat ik den „landvrede heb willen herstellen, dien Hy ons moge „bewaren. — Nu zal ik-zelf de voorste zijn, want ik ben „het best van u-allen gewapend. Sluit u dus by my „aan, Ridders en knechten! dat men my van ter zijde „noch achterwaart kan aanvallen. Die ons in het front „willen bespringen zal ik zoo afslaan, dat het ons eene „eere zal zijn. Ziet gy dat ik my overgeven of vlieden „wil — zoo eisch ik dat gy my zult dooden!"

Met eene zóo geslotene slagorde brengt de strijdbare Hertog zijne vijanden weldra in verwarring. Ieder moedig feit van wapen, onverschillig of het Brabanders of Gelderschen, Luxemburgers of Keulenaars geldt, wordt door den dichter met warmte beschreven.

Waar de Graaf van *Luxemburg*, diens broeder WALRAM van LIGNY, BEROALD van HALLOY, de Aarts-Bisschop van *Keulen*, de edele GOSEWIJN van BORNE, of wie ook onder de vijanden, manmoedig strijden, daar ontgaat hun de verdiende lofspraak niet. BORNES heldenmoed verrukt hem; en als hy eerst diens gedrag in den strijd heeft vermeld, roept hy bewonderend uit:

Hier bi sal men, over al
Daer men des ghewagen sal,
Hier af houden sonder blame
Van Borne des goets ridders name,
Die van ouden ende van jongen
Die beste was van Dietscher tongen,
Die men vant te dien tide
In 't Roomsche rike, verre en wide.

De loop van het gedicht behoort overigends geheel tot de geschiedenis der staatkundige gebeurtenissen, waardoor het hier de plaats niet is om het overzicht verder

te vervolgen dan noodig was, om de proeven van HEELUUS dichttrant te geven in het verband waarin zy voorkomen. Wilde men alle schoone plaatsen, in zijn gedicht voorkomende, aanhalen — het zou niet moeielijk zijn om daarmeê een boekdeel op zich-zelf te vullen.

19. De meening is voorgestaan, dat HEELU aan het hof van Hertog JAN heeft geleefd. Dit heeft niets onwaarschijnlijks, wanneer men daarby in aanmerking neemt, hoe deze Vorst niet alleen als een beschermer, maar ook bovendien als een zeer gelukkig beoefenaar der Nederlandsche poëzy bekend staat, van wien ons nog negen uitmuntende minneliederen, hoezeer, helaas! alleen in Zwaabsch dialekt, bewaard zijn. Reeds zijn vader, Hertog HENRIK de Derde, die in 1260 overleed, beminde de poëzy, en zocht den omgang met dichters, ofschoon hy daardoor niets bydroeg ter bevordering van den bloei der nationale letteren: het waren Fransche Troebadoers die hy aan zijn hof lokte, en Fransche liederen die hy dichtte. Hertog JAN daarentegen was der taal van zijn land met warmte toegedaan, en het voorbeeld van den Vorst moest noodwendig op den Adel en de hoogere standen krachtig inwerken, om den vaderlandschen toon boven dien van den vreemdeling te schatten. De taal, het kan niet anders, ging door deze beoefening onder beschaafder klassen winnen: haar inhoud moest rijker, hare vormen moesten buigzamer worden. Ook de soort van poëzy, door den Hertog meest bemind en zelf beoefend, het Lied, werkte daartoe niet weinig mede. Door zijne naauwe verwantschap met de muziek eischt, vooral, het lied welluidendheid; om zijne kortheid vordert het de naauwere samentrekking der gedachten in woorden; en de levendigheid van voorstelling behoeft ook snelheid van wending: — drie voorwaarden alzoo, die de ontwikkeling eener taal vergen en tegelijk met nadruk vooruitzetten. Tot hiertoe was het lied meer volkszang gebleven; thands verhief het zich tot kunstpoëzy, en won in den vorm, zonder daarby voor alsnog, naar het ons

toeschijnt, in natuurlijkheid te verliezen. De keuze om van deze liederen eene proeve te geven, valt, by het gering aantal der overgeblevenen, ongelukkiglijk niet zwaar. Men kan ze hoofdzakelijk onder twee groote afdeelingen brengen: geestelijke en waereldlijke liederen. Allen verraden eene zekere zucht van den vervaardiger om af te beelden, en zelfs daar waar zy lofzangen zijn, verbinden zy zich gaarne met beschrijving van een zichtbaren toestand, van een feit; terwijl de kinderlijkheid des gemoeds, dat zich dikwerf in deze zangen uitspreekt, het hart aandoenlijk treft.

Gebrek aan voortbrenselen uit de 13e eeuw noopt ons een paar voorbeelden uit de geestelijke liederen der 14e te kiezen.

Och hoe lustelic is ons die coele mei ghedaen,
ende sprutet uut met bloemkens menigherleie:
so wie met druc ende liden is bevaen,
in Jesus wonden sal hi hem vermeien.

Nu sint die telgheren wide uutghespreit,
ende bloeyen scoen, ghelijc den roden rosen;
so wie sine sonden te rechte bescreien wil,
onder desen boem so sal hi hem verposen.

Die mei is ons al bi den wech gheset
op enen berch, ende die is also hoghe,
op dat een ieghelic al sonder let
die rosenmei vrilic aenscouwen moghe.

Hoe recht op ghewassen so is die edele mei,
gheplantet in also diepen dale:
dat is Maria, die maget rein;
van minnen so starf die fijne nachtegale.

O edel nachtegale — die alre scoenste boem
ende hadde sine blade so wide doe ontloken —
hi sanc so lude die vij noten hoech,
so dat sijn edele hartken is ghebroken.

Even treffend door hartelijkheid van geloof, maar minder roerend door eenvoudigheid, en daarentegen meer verheffend door christelijke vreugde, is het volgende:

Hi truer die truren wille,
 mijn truren is ghedaen.
ic heb gheswegheu stille;
 wilt nu mijn liet verstaen.

Waer om so soudic truren,
 of sorghen al te seer?
ic weet, ik bin vercoren
 van Jesus minen heer.

Dat ic hem bin vercoren,
 heeft mi ghedaen aenscijn,
want ik most sijn verloren,
 hen dede sijn doet ende pijn.

Dus wil ik mi verbliden
 seer vroechdelic in hem,
ende draghen tot allen tiden
 sijn doet in minen sin.

Geestelijke liederen, die eenige voorstelling uit het leven van Jezus kindsheid ten onderwerp kiezen, zijn dikwerf kleine schilderijtjens, zoo uitvoerig en naïef, als de van EYCKEN en HEMMELINGS ze later op hunne paneelen brachten. Zoo luidt een Kerst- of eigendlijk Drie-Koningenlied:

Ons ghenaket die avontstar,
die ons verlichtet also claer.

Dat huus dat hadde so menich gat,
daer Christus in gheboren was.

Si [1] setten dat kint op haren scoet;
si cussedet voer sijn mondecijn roet.

Si setten dat kint op haren knien;
si sprac: groet eer moet u ghescien!

[1] Nl. MARIA. Het ritournel, of gedurig wederkeerend slotrijm van ieder koeplet, is:

Wael was haer doe.
susa ninna! susa noe!
Jesus minne sprac Marien toe.

Si setten dat kint op haren aerm
mit groter vrouden sach sijt aen.

Die moeder die makeden den kinde een bat,
hoe lieflic dattet daer inne sat!

Dat kindekijn pleterden metter hant,
dattet water uten becken spranc.

Die os ende oec dat eselkijn
die aenbaden dat soete kindekijn.

Een der oudste waereldlijke liederen is het bekende Het daghet in den oosten, dat tevens een der schoonste is, en altoos de vermelding waardig blijft.

— „Het daghet in den oosten,
„het licht schijnt overal;
„hoe weinig weet de liefste
„waer dat ic henen sal.

„Warent al mijn vrinden
„dat mijn vyanden sijn —
„ic voerde u uit den lande,
„mijn troest, mijn minnekijn!" —

— „Werwaerts wout ghy my voeren,
„stout ridder wel ghemoet?"
— „Al onder de linde groene,
„mijn troest, mijn waerde goet!" —

— „Ic ligghe in mijn liefs armen
„met groter eerwaerdicheit;
„ic ligghe in mijn liefs armen,
„stout ridder wel ghemoet." —

— „Licht ghy in uw liefs armen?
„bylo! dat is niet waer:
„gaet onder de linde groene,
„verslaghen so leit hy daer." —

De joncfrou nam haer mantel,
en sy ghinc enen ganc
tot onder de linde groene,
daer sy hem verslaghen vant.

— „Och lichdy hier verslaghen,
„versmoort al in uw bloet —
„dat heeft ghedaen uw roemen
„en uwen hoghen moet!

„Och lichdy hier verslaghen,
„die my te troesten plach!
„wat hebdy my naghelaten
„so menich droeven dagh!" —

De joncfrou keerde haer omme,
en sy ghinc enen ganc
al voor haers vaders poerte,
die syder ghesloten vant.

— „En is hier niemant inne,
„noch heer of edelman,
„die my nu desen doden
„ter aerden helpen can?" —

Die heren sweghen stille,
sy gaven gheen gheluit.
die joncfrou keerde haer omme:
sy ghinc al wenende uit.

Met haren ghelen haren
vreef sy hem af het bloet;
met haer snewitte handen
sloot sy sijn oghen toe.

Met sijnen blanken sweerde
dat syder dat grafje groef.
met haren blanken armen,
dat sy hem ter aerden droech.

Met haren blanken handen
dat syder dat belleken clonc;
met hare heldere kele
dat sy de vigilie sonc.

— „Nu wil ic my begheven
„in een clein cloosterkijn,
„ende draghen de swarte wijlen
„ter eeren de liefste mijn." —

Als een minnelied in tweespraak is byzonder opmerkelijk het dus genoemde Liedeken van den hoede, dat ook reeds om zijne losheid en bevalligheid eene plaats verdient onder de weinige proeven die wy kunnen opnemen.

Joncfrouwe.

In een prieel quam ic ghegaen,
Aldaer ic bloemkine scone vant staen.
Daer pluctic minen lieve saen
Van violetten desen hoet.
Steet hi mi wale?
Draghicken wale?
Dunct hi u goet?

Jonchere.

Joncfrouwe! dien hoet die steet u wale.
Wel overcuussche scoene smale!
Gheeft mi den hoet,
Soe doedi wale.
Gheeft mi den hoet?

Joncfrouwe.

Ic en wille: hi es soe fijn!
Den hoet sal draghen mijn minnekijn.
Dat ghi mi bidt gheeft mi onmare.
Te biddene sone hebdi ghenen spoet.
Steet hi mi wale?
Draghicken wale?
Dunct hi u goet?

Jonchere.

Gherechte minne es een scaerp swaert,
Dat God den jongheling heeft gebaert.
Dat ic u bidde gheeft u onmare?
Te biddene sone hebbic ghenen spoet?
Wel overcuussche, scone smale!
Gheeft mi den hoet,
So doedi wale;
Gheeft mi den hoet?

Joncfrouwe.

Jonchere! u woerde sijn onghetrouwe.

Jonchere.

Si en sijn niet, wel scoene joncfrouwe!

Joncfrouwe.

Jonchere! soe doet minen raet,
Ende noempt u lief sonder baraet!

Jonchere.

Ghenade, joncfrouwe! hoet mi vergaet,
Ghi sijt mijn troest, mijn toeverlaet.
Ghenade, lief! al doer oetmoet.
Ic blive hier doet, inne hebbe dien hoet.

Joncfrouwe.

Seker soe dadic sonde groet,
Sloegh ic mijn lief aldus te doet!

Jonchere.

Nu staet op, wi selen gaen
Blidelike, al sonder waen.
God gheve ons tonser minnen spoet.

Zulke Liederen en Zangen als de hier aangevoerden leefden er velen onder het volk, waarvan de aanvangsregels nog bekend zijn. Weinigen zijn daarvan echter overgebleven, en nog 't meerendeel van dezen is metter tijd verbasterd: de hoofsche Ridder is een zwervende ruiter of lansknecht geworden, en de Jonkvrouw een goêlijk meisjen uit het volk; de sporen van den ouden adel schemeren er evenwel hier en daar dikwijls door heen.

20. De overgang tusschen de romans en deze laatste liedersoort werd gevormd door de sproken: verhalen van kleineren omvang dan de roman, maar meer uitvoerig dan het lied. Daaronder behoort in de eerste plaats de Beatrijs, een gedicht uit de 13e eeuw, even voortreffelijk van konceptie als bewerking, inhoudende de legende eener non, die het klooster ontvlucht, maar later als boetdoende weder te rug keert. De Haagsche Baliuw en Grafelijke gezant DIRC

POTTER schreef nog omstreeks 1400 eene verzameling van liefdes-geschiedenissen, tot zekere eenheid gebracht, en bekend onder den naam van der Minnenloep; en in 1404 deed Graaf WILLEM de Zesde „enen boeck copen, daerin stonden vele scone sproken, die WILLEM van *Hillegaertsberge* gemaickt hadde." — Om dezen zelfden tijd schreef JAN van *Hollant* zijn sproke Van den verweenden Keyser; en bloeide in *Vlaanderen* BAUDEWIJN van der *Lore*, de dichter van De Maghet van Ghent, Dats tijdverlies, en Van achte personen wenschen.

21. De vervaardigers en voordragers van al deze gedichten werden in den beginne gewoonlijk Minstreels genoemd, naar ministerium, dat in 't middeleeuwsche latijn: handwerk, kunst, beteekende; in *Vlaanderen*, naar hun speeltuig, ook Vedelaars; in *Holland* ook Vinders of Sprekers. Vedelaar is vrij zeker aanvankelijk slechts de byzondere naam geweest van den speelman, die het lied van den Spreker met zijn snarenspel begeleidde, de oorsprong van ons Vinder zal wel gelijk staan met dien van Trobador by de Provençalen: vinden, verdichten; en Spreker of Seggher beteekent iemant die voordraagt. De Minstreel stond aanvankelijk in hooge achting by allen, van den Landsheer tot het volk; ofschoon er zeker een groot verschil was tusschen den hoffelijken Zanger, die zijne gedichten alleen aan hoven en kasteelen tot het gehoor van Vorstelijke of Edele kringen bracht — en den minder beschaafden vedelaar, die, meer onder het ruwe volk verkeerende, ook slechts het oor van dat volk vermocht te boeien, van welks poëzy hy, naar DEPPINGS juisten uitdruk, het levend archief was.

De vereeniging van speelman en zanger in den Minstreel blijkt vooral duidelijk uit de volgende plaats in MAERLANTS Trojaenschen oorloch:

> Doen men gedweghen hadde naet eten,
> toonden die werde menestrele,
> dier daer waren harde vele,

voor die princen groot haer spel.
elc was zijns spels meester wel,
ende van tonen harde milde.
elc hoorde daer dat hi wilde,
aventuren groot ende langhe,
niewe liede met soeten sanghe,
vedelen, harpen ende andre spele.

Spoedig werd er echter ook verschil gemaakt tusschen den Minstreel, die hoofdzakelijk het speeltuig hanteerde, en den Spreker, die sproken en gedichten voordroeg; terwijl boven dezen laatste zich weêr de Dichter verhief, die de door hem gesprokene vaerzen zelf vervaardigde. Men heeft zelfs een enkele maal de opmerking kunnen maken, dat de belooning des Dichters het dubbele van die des Sprekers bedroeg. De Sprekers reisden gemeenlijk van hof tot hof, van kasteel tot kasteel, waar zy steeds welkoom waren en hartelijk onthaald werden. Het schijnt wel dat zy hunne gedichten òf met eenige muziek vergezelden, òf daarmeê afwisselden [1]. De speeltuigen waarvan zy zich bedienden waren velerlei: wy lezen van melodiën

in acaren, in luten ende in ghiternen; [2]

of vinden op een feest speellieden vergaderd

met meneghier manieren van snaerspele:
vedelen, ghighen, herpen, roten,
met soeten gheclauke ende met soeten noten.

Zelden vierde de adel een feest, waarby zich de Minstreels niet deden hooren, en dikwijls werden zy aan het hof ontboden. In de grafelijke rekeningen der 14e eeuw komen meermalen de belooningen voor, aan eenig Minstreel of Spreker namens den Vorst uitgereikt. Zoo vermelden die van 1351—52: „des dinxendach iii dagen in Meye, bi behiet myns heren in den *Hage*, doe hi op ghe-

[1] Enen Speelman, geheiten GOESSEN, mit eenre Gyteernen ende die sprueken sprac. — V. HASSELT.

[2] Acaren: pauken; rote: lier; ghighe: mede een snaar-instrument. De overigen wijzen zich van zelf aan.

seten was ende souden riden voir *Rosenburch*, enen dichter, hiet JAN van *Vlaerdinghe*, ghegheven 16 schellingen." [1] De Hertogelijke rekeningen van 1388 hebben: „des Vridags na Symonis en Jude, Meister WILLEM den Dichter ende Spreker tot *Leyden*: doir myns Heren Rade waren, ii gl."

De Vorsten, en ook andere Edellieden van hoogen rang, hadden dikwerf een dezer zangers aan hunne hofhouding verbonden, waar hy dan in 't byzonder de „Clerc'" of de „Dichter" werd genoemd; hy genoot in die betrekking eene zekere jaarlijksche toelage. Misschien behoort hiertoe WILLEM van *Delft*, de Dichter, ten wiens behoeve Graaf WILLEM de Vierde zijnen Baliuw van *Kennemerland* en *West-Friesland*, by openen brieve, in 1338 gelastte, om hem jaarlijks een paar gevoerde kleederen en 5 pond Hollandsch in gelde uit te reiken en te betalen. WILLEM van *Hildegaertsberghe*, van wien wy reeds spraken, ontmoeten wy aan het hof van Grave WILLEM den Zesde. Ook speellieden stonden in dienst van een bepaalden Heer: in 1395 ontfing „mijns Heeren Snaerspoelman van *Holland*" 2 gulden; en in 1396 „des Greven Spoellude van *Tekelenborch*" 3 gulden. Een beroemd Vlaamsch Minstreel of Vedelaar was LODEWIJK van *Vaelbeke*, de uitvinder eener soort van danslied, stampië genaamd. Hy overleed in 1312, en JAN BOENDALE zingt van hem:

In desen tijt sterf menschelijc
Die goede vedelare Lodewijc,
Die de beste was die voer dien
In de werelt ie was ghesien
Van makene ende metter hant;
Van Vaelbeke in Brabant
Alsoe was hi genant.
Hi was deerste die vant
Van stampiën die manieren,
Die men noch hoert antieren.

[1] Denkelijk JAN NEBOT, die ook een Chronijk van *Holland* schreef.

22. Met het verval van het ridderwezen daalden ook de Sprekers allengs tot den rang van gewonen Minstreel, en met dezen tot straatzangers, goochelaars en potsenmakers af, en geraakten welhaast in algemeene minachting. De toenemende bloei der steden aan den anderen kant, had ook vele Minstreels, vooral diegenen onder hen, wier krachtiger talent zich eener beter roeping dan tot zwervenden straatkunstenaar bewust was, derwaarts gelokt, die er zich vestigden en hun bestaan vonden onder de poorters; dezen boezemden zy door hunne gedichten een zekeren smaak voor, eene zekere behoefte aan poëzy in, waarvan de gevolgen weldra zichtbaar werden in vereenigingen, die van grooten invloed op den gang der Letterkunde zijn gebleken, en straks nader door ons zullen worden gadegeslagen.

23. Hoewel JACOB van *Maerlant* navolgers gevonden had in HEYNRIC, van *Hollant*, LODEWIJK van *Velthem*, JAN BOENDALE, [1] AUGUSTIJN van *Dort*, JAN DE WEERT, GILLES DE WEVEL en anderen, die historische, zedekundige of wetenschappelijke rijmwerken schreven, was de liefde voor de romanpoëzy evenwel nog niet ten onder gegaan; en hoe laag de Griffier van *Damme* mocht neerzien op de dichters, die niet waren

clerke, maer menestrele
die favelen visieren begaerden —

het schrikte DIEDERIC van *Assenede*, MARGARETAAS Hofdichter van *Vlaanderen* niet af, om het bevallig verhaal Floris ende Blanchefloer in Dietschen tongval op te zingen; het belette den *Corbeekschen* pastoor HEYNE van *Aken* niet, om Hugo van Tabariën en de Roman van de Rose, mede uit het „Walsch", voor de Nederduitsch sprekenden te vertalen; en de Roman der kinderen van Limborch, door zekeren HEINRYC, vond met die van den Grimbergschen oorlogh, de Borchgravinne van Vergi, en vele anderen, door onbekenden

[1] Meer nog bekend onder den naam van DE CLERC (hy was Sekretaris der stad *Andwerpen*) of, door eene valsche lezing, DECKERS.

vervaardigd of vertaald, nog belangstellende lezers en hoorders genoeg. De eigenlijke kracht der ridderpoëzy was echter gebroken, en hare grootste betoovering voorby gegaan: zy was uit het ridderwezen geboren, en kon, met het verval daarvan, niet door zich-zelf staande blijven. Hare voortbrengselen werden koude herhalingen van wat reeds vroeger met den gloed van het leven gegeven was; en de dikwerf orde- en smakelooze opeenhooping van allerlei avonturen mocht hier of elders nog eene bloote nieuwsgierigheid opwekken — in 't algemeen vermoeiden ze door het verhaal van zaken, waarin men hoe langer hoe minder belang begon te stellen.

24. De yverige beoefening der poëzy, en de talrijke geschriften daarin voortgebracht, waren intusschen niet zonder invloed gebleven op de ontwikkeling van het proza. Zonder ons op te houden by de privilegiën en keuren in de landtaal, die alleen by taalstudie in aanmerking kunnen komen — met voorbygaan ook van de geschiedkundige aanteekeningen van den pastoor van *Oerle*, JAN GOOSSEN, die in de helft der 13e eeuw leefde — vestigen wy het eerst den blik op JAN van *Ruysbroec*.

25. Het schrikbeeld, dat in de elfde eeuw zoo vele harten tot berouw, zoo vele hoofden tot nadenken had gebracht: de naderende oordeelsdag — was reeds uit de herinnering der menschen wechgewischt, en de meerdere maatschappelijke vrijheid had ook eene vrijheid, of liever loszinnigheid in de zeden te weeg gebracht, die op vele plaatsen ergerlijke losbandigheid werd, waaraan zich zoowel geestelijken als leeken schuldig maakten. Vrome en kundige mannen van die dagen hadden er met MAERLANT en anderen tegen geyverd, en het kwaad zoowel met den mond als met de pen aangetast. Onder hen, die beide deze scherpe zedelijke wapenen even goed wisten te gebruiken, behoorde JAN van *Ruysbroec*.

In 1293 te *Ruysbroec* in *Brabant* uit een goed geslacht geboren, trok hy reeds de opmerkzaamheid tot zich, toen hy, kapellaan in de Sint-Gudula-kerk te *Brus-*

sel geworden, in 't openbaar predikte tegen de kettersche stellingen eener bekende vrouwe van dien tijd, BLOMMARDINE, die aldaar aan het hoofd der beggarden stond. Met een hart vol geestdrift voor die deugd en zuiverheid van zeden, die gegrond zijn op innige liefde tot God, was hy daarenboven begaafd met krachtige welsprekendheid, en zoo maakten zijne woorden steeds een diepen indruk. Dat prediken was hem te gelijk eene oefenschool in den stijl; en toen hy later in de stillere afzondering van het door hem en Heer FRANC van *Coudeberghe* gestichte klooster *Groenendael* by *Brussel* (waar hy in 1381 als Prioor, volgens de uitspraak der Kerk, zalig stierf) den tijd vond om zich met letterkundigen arbeid bezig te houden, schreef hy zijne zedelijke vertoogen: 't cieraet der gheesteliken Bruiloft; dat boek van den Sacramenten; die hoechste Waerheit, en meer anderen, in eenen voor dien tijd zoo zuiveren en degelijken stijl, dat men hem den naam van Vader van het Nederlandsch proza geschonken heeft. Hoe de gloed van zijn hart en de vastheid van zijn geloof zijnen beurtelings zachten en tederen, en steeds zinvollen stijl doordringen, mogen de volgende regelen uit zijn Boec met seven sloten duidelijk maken.

„Die hoechste doecht die ic weet, dat is ghenoechsam lancmoedicheit; die spreect aldus: Heer! dijn wille, niet mijn wille moet gheschien; altoes dijn loeff ende dijne eer, niet mijn gherieff, noch mijn ghelost. Heer! ic gheve my u, ende ic laet my u in tijt ende in ewycheit. Siet! dit is die linghede ynnigher oefenynghen, die ghedoechsam alles dincs verbeit. Ende dese oefenynghe is als een pennync van fijnen golde, daer men ewych leven mede coept ende vercrijcht; mer een yeghelijc prueve ende mercke sijnen pennync, ochte hi fijn gulden is, guet van ghewichte ende wel ghemuynt in beiden syden. Nu verstaet: alse wi Gode mynnen om hem selven, ende omme gheen ander waeromme, so is ons pennync van fijnen golde; ende alse wy alle ander dinc mynnen, oefenen

ende orbaren in ordenen te Gode, also dat Gods mynne overwegghet alle dinck, so is ons pennync guet, ende swaer ghenoech van ghewicht, ende alse wi xpus [1] naevolghen ende ons cruce draghen, ende ons natuer drucken ende doden in wederstaen ende in penitenciën, ende ghehoersam sijn onsen oversten ende der wet, ende den gheboden, ende den leven ons Heren Jhu xpi, leeft xps in ons ende wy in hem; ende hijr is ons pennync ghesiert ende gheformet, ende wel ghemuynt in die cruse-sijde, ende altoes sullen wy en cieren ende meer, mit doechden, ende naevolghen den leven xpi." [2]

Broeder JAN van *Leeuwen*, de kok der Abdij, stelde later eene lijkrede over zijnen Prioor op, in rijmend proza.

26. In het Noordelijk *Nederland* beoefenden twee minnebroeders te *Utrecht*, THOMAS en AERNT, mede den ongebonden stijl, en schreven omstreeks 1300 over de natuurkunde van het heelal. Tegen het midden dier eeuw schreef FILIPS van *Leyden* in een waarlijk beknopten en toch helderen stijl zijne kronijk, die, langen tijd bekend onder den naam van Chronijke van den klerk uit de lage landen by de zee, het oudste historieschrift in de landtaal is dat wy bezitten. Eene proeve van zijn arbeid, die den goeden historiestijl van zijnen tijd doet kennen, mag te gelijk het bewijs opleveren zoo wel van de zuiverheid zijner taal, als van de beknoptheid en het juiste zijner voorstelling:

„Van die Kermers, die alle die Eedele ende Welgeboren Luden verdryven wouden.

Overmits dat Florys jong van jaren was, zoe verrees overal in Hollant die gemeente tegen den Heeren, ende dat volck van Kenemerlant versetten hem tegen die Welgeboren Lude, ende worpen uyt raserien ende dolheyt needer veel goeder luden huysen in den Lande. Ende

[1] CHRISTUS.

[2] Zie verder van deze en vele andere belangrijke proeven van ons oud proza, de Verzameling van Nederl. proza-stukken van 1229—1476. *Leiden en Amst.* 1851.

want hoir menichte groot worde, ende die gemeente quaet te geloven is, soe quamen alle die Eedele luden, die in Kermerlant waren, binnen der Steede van Haerlem, op dat zy daer wederstaen zouden die verwoetheyt van den Kermers; want zy waren overdragen, dat zy geen Eedele in den Lande laten en wouden, noch oick hoir huse staende laten blyven: ende des gelycx was hoir opset dat zy van den Eedelen luden, in den Gestichte van Utrecht geseten, algemeent volck of maecken wouden mit hore machte. Ende om der mogentheyt wille, die zy creegen, zyn hem toegecomen die Westvriezen, die Waterlanders, ende hebben groot verbande mit hem gemaect. Deze Kermers zyn mit hore macht in Aemsterlant gecomen om die gemeente aldaer oick aan hem te trecken, ende die Heeren daer mede te drucken. Als Gysbrecht van Aemstel, die een Heer van dien Landen was, dat inset van desen dollen volck vernam, sach hy wel dat hy hoir menichte nyet wederstaen en mochte mitter macht die hy hadde; bedacht hem, alzoe hy een scalck man was; ginck hem tegen, ende seyde, dat hy by hem blyven woude, ende getrouwe weesen, ende vereenichde recht te voert zyn volck mitten Kermers, ende daer om maecten zy hem hoir Hooftman. Doe zy hem aldus hoir Hooftman gecoren hebben, bepeysde hy hem, hoe hy in den Gestichte van Utrecht sommige vyanden hadde, die hy wel mit desen onbekenden volcke drucken ende verdryven mocht. Ende daer om was zyn eerste beginne dat Huys te Vredelant neder te werpen. Mer hy en mocht er nyet an winnen, wanttet hem te sterck was; ende oick zoe bescadichde dat ongetemde volck zynen ondersaten in Aemsterlant an hore provande die zy hem namen. Hier om riet hy den Kermers dat zy opbreken souden ende trecken in stilre weere voir die stad van Utrecht om die te beclimmen; want zy nyet nutters doen en mochten ende veel willes daer scaffen souden. Sy volchden Ghysbrechts raet ende deeden zoe."

27. Terwijl FILIPS van *Leyden* aldus aan de Noordelijke

Nederlanden de gewichtige dienst bewees van de feiten zijns tijds voor de nakomelingschap op te teekenen, kweet zich ook een Vlaming van die taak voor zijne landgenooten, OLIVIER van *Dixmude* namelijk, een schepen te *Yperen* (en alzoo een stadgenoot van JAN DE WEERT, schrijver van het leerdicht de Nieuwe Doctrinael of Spieghel van Sonden) [1] stelde daar de gebeurtenissen, by zijn leven voorgevallen, te boek. En zeker zijn deze beide mannen niet de eenigen geweest, die lust en gelegenheid hadden om den lateren geschiedvorscher zijne taak te vergemakkelijken, door hem de historie by tijdgenoten te gaan leeren kennen; maar met uitzondering van eene Corte Chronijke van de Graven van Hollant, van 1398, zijn ons geene geschriften van dien aart uit dat tijdvak nagebleven.

28. Die de ontwikkeling van het proza meer algemeen in de hand werkte, was GEERT GROETE te *Deventer*, een leerling van RUYSBROEC, en stichter eener vereeniging van geestelijke mannen, bekend onder den naam van Broederschap des gemeenen levens. Deze vereeniging breidde zich allengs uit, richtte scholen op in verschillende plaatsen van ons land, en legde zich vooral ook op het prediken toe, waardoor zy den grondslag legden tot het verbeteren van den vorm der sermoenen. Van GROETE zelf bezitten wy een klein geschrift: Vertoogh tot een paer luidts om horen staet te berechten. Ook de hofprediker [2] van Graaf-Hertog AELBRECHT, DIRC van *Delf*, die te *Parijs* den graad van doctor in de godgeleerdheid bekomen had, was destijds als een uitmuntend kerkredenaar bekend, en vervaardigde de Spieghel des kersten gheloves.

29. Niettegenstaande de onrust der tijden, te midden van den tweespalt der Hoekschen en Cabiljaauwschen,

[1] Nieuwe Doctrinael genoemd, ter onderscheiding van Die Dietsche Doctrinael, die eenige jaren vroeger, nl. in 1345, was verschenen.

[2] Hy genoot als jaarwedde 50 oude schilden.

die noodwendig de Letterkunde in vooruitgang en bloei belemmeren moest, genoot de poëzy in de beide laatste Vorsten van het Beiersche huis evenwel steeds gunstige ontfangst. Menigvuldig zijn de Sprekers, die zich op verschillende tijden voor deze Vorsten deden hooren, en zelfs in 1399, toen WILLEM de Zesde nog Graaf van *Oostervant* was, beloonde hy met een Henegouwschen kroon den Spreker, die hem „in den *Haghe*, omtrent Vastelavont, een sproke sprac van den Vriescher reyze."

Maar den meest gevierden, en ook meest belangrijken onder deze Sprekers vinden wy in den reeds genoemden dichter WILLEM van *Hildegaertsbergh.* Vrij waarschijnlijk was hy in het dorp *Hildegaertsbergh* naby *Rotterdam* geboren, daar hy er den naam van droeg, Hy was blijkbaar aan het hof zeer gezien, en sprak er meermalen voor den Graaf-Hertog en den geheelen Raad, zoo wel te *Leyden* als te *'s Gravenhage*, zijne sproken en spreuken, en liet by zijn overlijden, dat omstreeks 1409 moet hebben plaats gevonden, een rijken bundel gedichten na, waarvan er slechts enkelen zijn uitgegeven, en die Van Sinte-Gheertruden min, en Hoe deerste partijen in Hollant quamen, de meest bekenden zijn. Wanneer zijne voordracht even los en gemakkelijk is geweest, als zijne vaerzen daar heen vloeien, dan is het niet te verwonderen, dat men hem zoo gaarn ten hove zag; en wy kunnen ons voorstellen, hoe die schitterende stoet van hoogen adel dan aan zijne lippen hing en elk zijner gebaren volgde, wanneer hy optrad om hen op een nieuw gewrocht van zijn vindingrijken geest te vergasten; hoe hunne verwachting gespannen werd, wanneer hy van Sinte Gheertruden minne een sproke zou spreken, en dan met zijne liefelijke landschapschildering aanving:

Int soetste van der meyen tijt,
Als over al die werlt wijt
Spruten lover ende gras,
Quam ic ghegaen daert schone was

Spacieren op een water claer,
Daer die voghelen sonder vaer
Bij naturen lude songhen,
Entie bloemelkijn ontspronghen.
Op deze rivier aldaer ic ghinc
Overdencken menich dinc,
Beyde van desen ende van dien.
Mijn ghepeins en was niet clien
Om schone materie te vinden,
Die ic in ryme mocht ontbinden,
Beide voer heren ende voer knapen,
Die gheboren sijn van wapen.

En hy was hoveling genoeg, om allen tegenwoordig zijnden te gedenken:

Papen, clercken ander luden
Willic oec den sin beduden,
Wat ic daer vant in corter stont:

Ende quaem ic daers mij yemant vraechde,
Ic wilt berechten sonder beyden,
Ende mit reden onderscheyden
Al wat materie dat ic bleef,
Ende in minen sinne schreef,
Soe dat ics heb een deel onthouden.
Nu mercket jonghen metten ouden,
Ende elck versta den rechten sin.
Tis van Sinte Gheertruden min,
Die men gheeft drincken elken man,
En daertoe die vrunschap van Sint Jan,
Noch hudens daechs te menigher stede,
Den vrouwen des ghelijcs oec mede.
Dit neemdi gherne als men u biet;
Mer den rechten sin en weetti niet:
Bij wat saken dat ment doet.
Nu hoort na mi, ic maecs u vroet.

En het zal hem geenen beker koelen wijns hebben ontbroken, wanneer hy, zijn goed gebouwd verhaal volbracht hebbende, ietwat schalkachtig eindigde:

Hierom sijn Willem ende ic een
Van Hildegaersberghe, onder ons tween,
Ende hebben ons also beraden,

Dat wise nyemant en hieten versmaden.
Wye mense schenct, hi en selse ontfaen:
Dat hi in hoir gheleide moet gaen,
Daer ghi dit dicht of hebt gehoirt,
Ende ons God leyde ter hemelscher poirt,
Ter lester reyse alst is te doen.
Hier mede eynde ic mijn sermoen.

Over het geheel kenmerken de gedichten van HILDEGAERTSBERGH den meester van zijnen tijd; wy vinden er steeds een man van een gezond, helder hoofd en een warm hart in te rug; zijne spreuken, zoo als

My wasset noch alle jaer
Sonde, naghel, ende haer.

onderscheiden zich door byzondere zinrijkheid. [1]

30. Het meer gevestigd verblijf der Sprekers en Dichters in de steden, waarvan wy reeds te voren spraken, had, in samenwerking met eene verandering in een kerkelijk gebruik, een gewichtig gevolg voor de Letterkunde. Het onderricht in de geschiedenissen des nieuwen testaments, in de merkwaardigste gebeurtenissen uit het leven van onzen Heiland en zijne jongeren, door de christenheid by plechtige en verheffende feesten herdacht en gevierd, kon natuurlijk nog niet door leerboeken geschieden, en was toch onontbeerlijk. Om hierin te voorzien, was men reeds sedert onheuglijke tijden gewoon, om op de voornaamste feestdagen, na afloop der dienst, in de kerken zekere vertooningen voor te stellen, hetzij by wijze van processie, b. v. de intocht van JEZUS in *Jeruzalem*, hetzij door eene of andere groep, b. v. de aanbidding der drie Koningen; waarby de uitvoerende personen steeds in een gewaad waren gedoscht, dat de overlevering als Oostersch gelden deed. Eenige handeling in deze voorstellingen gebracht, maakte ze tot een soort

[1] Het mag in waarheid wenschelijk genoemd worden, dat eene bekwame hand weldra den toegang tot dezen schat onzer oude Letterkunde door eene volledige uitgave algemeen make.

van spel, en daar ze nu heilige geloofszaken, verborgenheden der godsdienst, behandelden, werden ze Mysteriespelen genoemd.

De pracht, de ontzettende ernst, de bedwelmende samensmelting van den heiligen yver, den diepen oodmoed, en de schuldelooze eenvoudigheid van ziel, waar mêe deze schouwspelen uitgevoerd en bygewoond werden (zegt BILDERDIJK), en de diepe indruk dien zy in de weeke gemoederen nalieten, maakten deze verborgenheden tot een aanloksel, dat het volk aan de Kerk en hare leer vast verknochtte, en vervulde hunne zielen met eerbied, bewondering en liefde voor hunnen gezegenden Verlosser, Zijne Heiligen en Engelen, waarvan zy als een schijnsel en afstraling in dezen spelen gezien hadden.

Reizende pelgrims, uit het *Oosten* te rug gekomen, vertoonden ook van tijd tot tijd byzondere voorvallen uit JEZUS leven; en zoo werd de grond gelegd tot een soort van geestelijk drama, waarin het volk, aan zinnelijke voorstellingen gehecht, aanvankelijk het hoogste behagen schepte. Metter tijd echter ontaardden deze spelen, en weken van hunne ernstige bedoeling af, waardoor de Bisschoppen en andere toezicht-hebbende Prelaten zich gedrongen gevoelden om ze eerst te beperken, en ze later geheel af te schaffen. Maar de geestelijke vertooningen hadden inmiddels, zoo niet het denkbeeld van waereldlijke aangegeven, dan toch de zucht van het volk er voor opgewekt en levend gehouden; en dit nu, gevoegd by het meer burgelijk worden der poëzy, door het ontstaan van dichtgezelschappen in de steden, nadat rondtrekkende minstreels daar hun staf aan den wand hadden gehangen, riep het waereldlijk drama in het leven.

De eerste sporen dezer dichtsoort worden by de Duitschers reeds in den aanvang der dertiende eeuw gevonden. Hier te lande komen zy echter eerst in de laatste helft der volgende voor; maar datgene, wat wy er dan ontmoeten, bezit reeds een zoo belangrijken graad van ontwikkeling, dat het veeleer stukken van betrekkelijke

volmaaktheid, dan proeven genoemd moeten worden. Een handschrift uit het begin der vijftiende eeuw heeft ons een klein getal ernstige en boertige dramatische stukken of spelen overgeleverd, die blijkbaar hun bestaan danken aan een en den zelfden dichter, van wiens krachtig talent ons daarby een zeer goede dunk gewordt. Zijne boertige stukken heeft hy geheel uit het volksleven der Nederlanders ontleend: met eene naïve koenheid brengt hy de dwaasheden en gebreken zijner poorters en dorpers op het tooneel, en in deze waereld is hy recht te huis. Zijne drie ernstige stukken, abele spelen geheeten, behooren daarentegen tot een voornameren, vreemden kring: Princen en Ridders uit andere landen treden daarin op, maar het is, alsof zy den dichter-zelf vreemd zijn. Wy gevoelen dat het niet de frissche tegenwoordigheid is, waarin hy zich beweegt, en de hartstochten en handelingen komen voor als de achtergeblevene herinnering aan een vervlogen tijd, aan eene verwijderde geboorteplaats. De dichter verkoos deze dubbele verwijdering van tijd en plaats, om zoo doende speelruimte voor de grootste avontuurlijkheden te winnen, en den toeschouwers een schooner beeld der oude ridderlijkheid voor oogen te stellen, dan zijn leeftijd, de tweede helft der 13e eeuw, meer aanbieden mocht.[1]

De abele spelen zijn eigendlijk gedramatizeerde romans.

31. Ter verduidelijking van het opgemerkte, zoowel als om eene proeve van het middeleeuwsch drama te geven, kiezen wy

Een abel spel ende een edel dinc van den hertoghe van Bruunswijc, hoe hi wert minnende des rode lioens dochter van Abelant.

GLORIANT, Hertog van *Brunswijc*, wordt door zijne verwanten en edelen aangemaand om in 't huwelijk te treden, maar slaat het uit fierheid en hoogmoed af.

Ic en weet gheen wijf van so hogher gheboort,
dat icker seker om gave twe peren,

[1] HOFFMAN v. *F.*

zegt hy:

> En es gheen wijf op eerde mijns ghelijc,
> ic wil bliven mijns selves man.
> mijn herte dat vliecht ghelijc den are
> boven alle vrouwenminne.

Zijn oom, GHERAERT van NORMANDIëN, en GODEVAERT, een Edelman van 't Hof, waarschuwen den overmoedige, en voorspellen hem dat zijne boze woorden van de vrouwen nog wel eens zullen worden gewroken. Nu verplaatst de dichter ons plotselijk in de „ wel soete stede van *Abelant*," ergends in Heidenesse, waar Jonkvrouwe FLORENTIJN, des rooden Lioens[1] dochter, in eene alleenspraak de zelfde gevoelens van fierheid en onafhankelijken zin aan den dag legt als GLORIANT, en verklaart nimmer iemant te willen

> tot enen man;
> noch amerael, noch soudan,
> noch nie man, so hoghe gheboren.

Zy heeft echter gehoord

> van eenen man in kerstenrijc,

den Hertoghe van *Brunswijc* namelijk, die zoo koen van hart en zoo hoog van moed is, dat hy ook niemant zijner liefde waardig acht; nu wil zy hem heur beeltenis zenden, en zal op deze wijze

> horen wat hi soect.

Zy zendt daarop haren getrouwen Metselgier[2] ROGIER met haaste naar *Brunswijc*, waar hy het afbeeldsel overlaat in handen van den Hertog, die terstond eene vurige liefde voor de onbekende schoone opvat, ROGIER zijn groete aan haar opdraagt, en hem verzekert dat hy haar zal komen zien en spreken,

> eer dat liden die seven weken.

[1] De naam waaronder de Heerscher van *Abelant* voorkomt.

[2] Messager, bode.

ROGIER spoed zich tot FLORENTIJN te rug, brengt haar zijn boodschap over, en haalt breed op van den Hertog als

> een man van hogher weerde,

die op aarde zijns gelijken niet heeft. Terwijl wy van de met verlangen uitziende FLORENTIJN scheiden, vinden wy den Hertog, zijnen oom bekennende dat hy weleer domme woorden gesproken heeft, en hem om raad vragende, hoe hy de Saraceensche schoone ter vrouwe verkrijgen mag. Heer GHERAERT geeft hem luttel hoop: de roode Lioen is niet alleen een heiden, een aanbidder van MAMET en MAHOEN,[1] maar bovendien de persoonlijke vijand van hun geslacht. Want, zegt hy:

> Want ic versloech metten sweerde
> sinen vader voor Abelant,
> ende uw vader, die coene wigant,
> versloech sinen oom Eisenbaert.
>
> noch dede hi hem scade me,
> daer hi noit sint omme loech:
> twe sire moejen kindren hi versloech,
> die uut Antiochen waren gheboren.
> dies heeft die rode lioen noch toren.

Maar thands zoo wel als vroeger zijn des Normandiërs woorden te vergeefs: GLORIANT doet zich wapenen, zet zich op zijn krijgsros Valentijf, laat zijn rijk in hoede van Heer GHERAERT, en trekt naar der Saracenen land. Na lang rijdens bereikt hy het doel van zijn tocht. Het is twee uren in der nacht, wanneer hy voor *Abelant* aankomt, en de stad in den stillen glans van het maanlicht ziet liggen. De poorten zijn gesloten; maar de Hertog denkt:

> daer goede hoede es, daer es goede vrede;

en hy besluit om zijn ros te laten weiden in 't groen, en zelf zijne nachtrust in 't open veld te nemen, tot dat de zonne zal zijn opgegaan.

[1] Beide verbasteringen van MOHAMMED, die by de christenheid der middeleeuwen voor een duivel gold.

Bayerische
Staatsbibliothek
München

FLORENTIJN heeft den vreemdeling echter gezien en herkend, en vrolijk roept zy uit:

Danc hebbe Mamet ende Apolijn!
ic sie den valke van hogher aert
nederdalen in minen bogaert,
daer ic so langhe na hebbe ghewacht;
hi heeft een teken vore hem bracht
daer ane dat ickene kinne.

IJlings spoedt zy zich ter poorte uit, en ten „valke uut kerstenlant" heen, hem minnelijk begroetende:

Sijt Willecome Gloriant!
ghi hebt beseten dat herte mijn.
ic sach u onder dat maenschijn,
ende ooc verhoordic uwe tale.

Zy stelt prijs op de genegenheid van den man, die om harent wille herwaart kwam,

aldus ghedoolt allene,
ghelijc enen armen cnecht;

en weigert geenszins met hem te trekken naar het goede land van *Brunswijc.* Zy geeft slechts den raad om nog een weinig te toeven, en zy gaan zoo lang

nedersitten int groen,
tote nedergaet dat maenschijn;
dan selense alle gader slapen sijn,

die tot haars vaders hof behooren, waardoor de gelegenheid tot vluchten gemakkelijker worden zal. Maar dat vertoef strekt hun ten verderve: zy vallen in sluimering, terwijl FLORANT „des roden Lioens neve", hen in den boomgaard bespiedt. Heimelijk ontsteelt hy GLORIANT diens zwaard, en leidt Valentijf ter zijde; vol woede en yverzucht haast hy zich dan ten paleize, en wekt den hoog geboren Baroen van *Abelant*, om hem deelgenoot te maken van de schandelijke handelwijze zijner dochter, die gereed staat om met „enen kerstenen man" uit het land te va-

ren. De rode Lioen, even vergramd als verbaasd, zweert in zijnen toorn, dat hy zijne dochter zal doen branden in een vuur, en den Hertog aan een boom hangen. GLORIANT, met FLORENTIJN overvallen en gebonden, smeekt vergeefs genade voor de Jonkvrouw: zy worden ieder in een gewelf opgesloten, en de volvoering van het uitgesproken vonnis zal weldra volgen.

Na ons een blik gegund te hebben in den „prisoene", waar de Hertog in eene alleenspraak de Goddelijke en menschelijke liefde op eene zonderlinge, maar in de middeleeuwen zeer gewone wijze dooreen wart, voert de dichter ons weder tot FLORENTIJN in de gevangenis, op het oogenblik dat ze haren trouwen ROGIER weet te belezen om GLORIANT te bevrijden uit den kerkersteen, waar adderen, padden en slangen zijne naaste geburen waren. ROGIER verlost hem niet alleen, maar geeft hem bovendien zijn Brant, dat edele zwaard; en Valentijf, dat goede paard, te rug, en verklaart zich bereid om mede naar *Brunswijc* te trekken, en „kerstenheit" aan te nemen. De Hertog wil echter zonder FLORENTIJN niet op weg; hy zal zich verschuilen in de groene wildernis, en op morgen, wanneer de roode Lioen zijne dochter ten brandstapel wil voeren op aanstoken van ROGIER, met dezen op de beulen toespringen en haar verlossen. De morgen breekt aan, en FLORENTIJN, die plotselijk christinne is geworden, en tot groote ergernis haars vaders niet meer zweert by MAHOM of APOLIJN, wordt ter poorte uitgeleid om hare straf te ontfangen. De „hancdief" tracht haar nog over te halen tot weder aanbidding van MAMET, maar de roode Lioen, minder genadig, gebiedt hem haar het hoofd af te slaan. Eer echter de bloedige slag valt, stort de Hertog met het blanke zwaard uit zijne schuilplaats, verjaagt, door ROGIER bygestaan, de belagers zijner geliefde, en voert haar in triomf met zich naar *Brunswijc*, waar men de poorten wijde ontdoet, en hen met blijden zinne welkoom heet. Heer GHERAERT van NORMANDIëN prijst de volharding van zijnen neef. „Gy hebt wèl gedaan," zegt hy:

met volherdene hebdi overwonnen.
en dochte ooc gheen dinc begonnen
dat men niet volherden en wille.

Met deze zedeleer sluit het spel; en de herout, of bode, treedt op, en vermaant de aanschouwers, die waarschijnlijk den goeden uitgang met luider stemme toejuichen:

Nu swijcht, ende maect een ghestille!
dit voorspel is ghedaen;
men sal u ene sotternie spelen gaen.

32. Volgends de meening van bevoegden bestond het tooneel gewoonlijk uit een hoogen toestel van planken, of men bezigde daartoe een zaal op de eerste verdieping van een openbaar gebouw. Men vindt echter geen spoor van zijschermen en achterdoek. Wanneer er eene stad of burcht op eenigen afstand moest worden voorgesteld, gebruikte men daartoe waarschijnlijk gestikte tapijten met een of ander landschap; eenige groene boomen moesten volstaan om de toeschouwers in een woud te verplaatsen. Kleedingstukken, wapenen en huisraad, werden gewoonlijk naar de daaglijks gebruikte voorwerpen genomen, en het wordt voor niet onwaarschijnlijk gehouden, dat het strijdros van GLORIANT zelf op het tooneel verscheen.

33. Na het tooneelspel gaf men, zoo als uit de drie laatste vaerzen van den Gloriant blijkt, nog een blijspel of klucht. Wy willen ook van deze stukken, die eene allerbelangrijkste bydrage tot de kennis van het volksleven opleveren, een denkbeeld geven, en nemen daartoe

Ene sotte boerde van drie daghe here.

De bode treedt weder op, en meldt: hoe er thands al spelende zal bewezen worden, dat men

met ghenen dinghen
en mach een quaet wijf gedwinghen.

IMBERECHT, een der dramatische personen, volgt hem byna op den voet, drijft hem met schampere woorden

heen, en wendt zich naar de „tappe" of herberg:

Tapt in, tapt uut van den biere!
tapt al vol, haest u ter vaert!
God gheve hem ramp die hemer spaert!
ic sal drinken sonder sorghe:
levic nu, ik sterve morghen.
laet sien, can icker niet an?
het riect wel, bi sente Jan!...
ende nu weet ic wel hoet smaect.

En daarop keert hy zich tot de toeschouwers, met al de onbeschaafde trotsch en de komische scherpte van een man uit het volk:

Siet, hoe dit volc nu steet ende gaept!
saechdi noit liede? wildi mi copen?
mi dunct, in derf niet verre lopen
om sotten te vane al sonder nette.
Ay! siet dese gapaerts, bi Cools sette!
men soude meer lieden vaen dan muschen,
ic moet drinken ondertuschen,
ba! wat dunket u, mach ict wel?

Nu wordt hy in zijn razen gestoord door zijne vrouw en zijn buurman JAN, de held van het stuk, die hem eenigermate tot rede brengen. JAN gaat evenwel zelf onder een leed gebukt, en bekent zijn „ghebuur" IMBERECHT dan ook, dat hy zich te beklagen heeft van BETTE zijne vrouw, „een quaet wijf," die niet alleen scheldt en schimpt, maar hem dikwerf hare vuisten laat voelen, dat er hem de „rebben van kraken." Ghebuur raadt hem geduld te gebruiken, en zijne vrouw met zachte woorden en zoete taal, ja met een of ander geschenk, minzamer te stemmen, en JAN, dien raad volgende, koopt voor eene „scone pels uut Inghelant" van BETTE het voorrecht om drie dagen heer en meester in huis te mogen zijn. Hy noodigt daarop terstond IMBERECHT, die hem bezoekt, met diens vrouw by hem te komen middagmalen. BETTE onderwerpt zich, al is 't noode, schoon 't haar tegenstaat dus onderworpen te zijn in tegenwoordigheid van

anderen. De genoodigden verschijnen; het tafreel wordt hier eene echte schilderij van het huiselijk leven eens poorters uit dien tijd, al is het ook van een gezin waar luttel hartelijkheid en vrede heerschen. JAN ontfangt zijne gasten blijdelijk:

> Willecome, ghebuur! gaet dwaen! [1]
> sit daer, ende uw weerdinne hier;
> ende ic sal sitten neven tfier.
> Bette! lecht hier sout ende broot
> ende al dat teten es, cleine ende groot.
> haelt ons wijn ende brinct ons nappe!

En BETTE haast zich ter uitvoering van het bevel, tot groote verbazing van ghebuur en diens vrouw, en is weldra te rug:

> Nu drinct sere! siet hier den wijn.
>
> Ghebuur.
>
> Willecome! nu gheeft haer drinken.
>
> Bette.
>
> Bi gode! ghi en dorst om mi niet schinken.
> wildi els iet, dat laet mi weten,
> dat ic ooc mach comen eten.
> nu segghet mi ende comes af.
>
> Jan.
>
> Bette, hets noch maer een caf.
> ghi moet ons compost gaen ghereiden,
> die wi eten eer wi scheiden.

En als BETTE nu toch eenigzins schijnt te weifelen, vaart hy op hoogen toon voort:

> nu ga, ende doetene slechts te viere,
> ende en makes u niet diere!
> het moet sijn, dat segghic u.

Ook gaat ze, na nog eene kleine tegenstribbeling; bereidt het gebak (terwijl JAN blijft, en snoeft op zijne heer-

[1] Men ging in de middeleeuwen nooit aan tafel, zonder zich alvorens de handen te hebben gewasschen. By edelen en rijken werd men daarby bediend; onder de poorters gebruikte men, blijkends JANS woorden, minder omslag.

schappij) en brengt het spoedig op, met de verzekering, dat het haar „harde wel ghemaect dunct." Maar dat dunkt het JAN niet: „het es te dinne!" Zy moet het beter gaan doen, dan kan ze te rug komen, en hem als schenkster dienen. De buurvrouw heeft tot hiertoe alles zwijgend, maar vast niet onverschillig aangezien; zy neemt BETTE ter zijde, verwijt haar heure lafhartige dwaasheid, en dringt by haar aan dat ze zich toch weder doe gelden. En BETTE, by wie zeker een allengs hooger wordend rood op het gelaat en een strakker gespannen trek om den mond genoeg van heur inwendigen kamp verraden, aarzelt niet haar nog half bedwongen toe te fluisteren:

So en sal ic ooc.
ic hinghe mi liever in den rooc
in ons roocgat in ene mande!

JAN noch zijn gebuur bemerken intusschen den inhoud dezer korte tweespraak; de laatste wendt zich zelfs tot zijne vrouw, als ze zich weder heeft gezet, en dreigt dat hy haar ook aldus zal leeren loopen en rennen. De goede huisvrouw maakt zich daarover in 't minst niet bevreesd: zy weet wat het voorbeeld geldt, waaraan hy zich spiegelen wil; daarom zegt ze rustig:

daer en soudi niet vele ane winnen.

en, op den laatdunkenden buurman wijzende:

so en sal hi ooc, dat weet ic wel.

JAN blijft nog stoffende op zijne meerderheid:

Ic wille, dat si wete snel
te doene dat ic haer bevele.

Jammer genoeg, dat het handschrift hier afgebroken is. De loop van het stuk, in verband met de boven aangehaalde woorden van den bode, geven echter duidelijk te kennen, dat het met den nederlaag der mannen eindigt; en wellicht heette het aan het slot, even als by de Hexe en den Lippijn: „Hier vechten si."

34. Reeds uit deze aangehaalde woorden: „hier vechten si," en anderen, b. v. in den Esmoreit „Robbrecht hanct men hier," en in den Lantsloot: „Noch steect hi den horen," of: „Een ridder reet jaghen," zou men het bewijs kunnen afleiden, dat deze dramatische stukken wel bepaaldelijk waren geschreven met het doel om gespeeld te worden, en derhalven niet behoeven te twijfelen, of de opvoering vond hier of daar ook wel plaats. Maar behalven dit, vindt men in oude rekeningen genoegzame blijken, dat de vertooning ook werkelijk plaats vond. Zonder nog iets dergelijks te willen zoeken achter de „mommeren opten Marct t' *Aernhem*;" die van den Gelderschen Hertog „up groet Vastavont" 1398 een gulden ontfingen, en wier voorstelling wellicht overeenkomst moge gehad hebben met de „knechten te *Sutphen*, die doir den Swerden Dansten," lezen wy in eene Grafelijke rekening van 1393: „Des derden daghs in Meye, bi miins Heeren bevelen, den Ghesellen van den Spele in den *Haghe*, gegeven II nye guld." Heer WILLEM van der COULSTER teekende in zijne rekeningen, van 1 Nov. 1398—10 Okt. 1399, aan: hoe „op den vastenavont, de Ghesellen in den *Haghe* voir miinre Here ende miinre Vrouwen een spel gespeelt hadden, in der zale," [1] waarvoor zy op hoog bevel als drinkgeld ontfingen „XX nye Guldens." Van een anderen aart, en meer wijzende op de oudere mysterie-spelen, schijnt een post van 1401: — „des manendaghes in die paeschheilige daghe miinre lieven Vrouwen (namelijk Hertog AELBRECHTS gemalin van BEIEREN) gegeven in hoir selfs hand, ende sy voirt geven soude den Ghesellen, die ons Heren verrisenisse in der Kerken gespeelt hadden, II Gelr. guld."

[1] De groote zaal op het Binnenhof, thands — naar het misbruik dat jaren lang van dit even eerbiedwaardig als voortreffelijk overblijfsel onzer middeleeuwsche bouwkunst werd gemaakt — nog steeds de loterijzaal genoemd. Het beter gevoel van Koning WILLEM den Derde heeft aan de onteering een einde gemaakt.

Deze hier telkens voorkomende gezellen van den spele zullen ten deele, naar ik vermoed, te vergelijken zijn geweest met onze spelers op zoogenaamde „liefhebberijtooneelen": nu en dan spelende, maar in eenen anderen maatschappelijken werkkring geplaatst. De reizende tooneelisten sproten ook reeds te gelijk uit de pelgrims en mysterie-spelende gezellen voort. HEINRIC BAL, van *Mechelen*, 1432—1475, trok met zijne gezellen naar *Lier*, op uitnoodiging van de Magistraat dier plaats, en speelde er het Spel van den heiligen Gomarus, en andere door hem zelf vervaardigde stukken.

35. Terwijl de ridderroman, tot drama omgewerkt, zich dus nog op het tooneel staande hield, verloor hy onder de nieuwere geschriften langzamerhand de plaats, die hy weleer zoo glansrijk ingenomen had. De richting der Letterkunde werd ernstiger; de bijbel-vertalingen [1] der vorige eeuw werden in 1352 met eene nieuwe overzetting in proza vermeerderd, en tot die zelfde eeuw behoort ook het gedicht Van den levene ons Heren. AUGUSTIJN van *Dordt* sloot zich met zijne poëzy by het proza der zoogenaamde mystieke school (waaronder men RUYSBROEC en diens volgers verstond) aan, en schreef, behalven St. Jans evangelie, nog: de borch van Vroudenrijk; Een rikelijc scip; Van der rijcheit ende van der doot. GILLES DE WEVEL, een Brusselaar, en broeder GERAERT, waarschijnlijk een Minoriet uit het klooster van *Sint Truyen*, behandelden de kerkelijke legende: de eerste dichtte het Leven van Sinte Amand; de laatste vertaalde in keurige vormen, uit het Latijn, het Leven van Sinte Christine de wonderbare.

36. Hooger dan deze beide werken, ten opzichte van de poëtische verdienste, staat Eene scone miracle dat ons vrouwe dede ane Theophiluse, ende ene scone exempel, door een onbekend dichter vervaardigd. Dit behelst het leven van THEOPHILUS,

[1] In proza en berijmd. De eerste uit de eerste helft der 12[e] eeuw; de tweede van MAERLANT.

een man goet ende rike;
ter werelt wel gheraect,
ende in doechden al volmaect.

Na den dood van den Bisschop zijner stad, beriep de algemeene stem hem ten opengevallen zetel, maar hy keurde zich die eere onwaardig, en bleef volstandig weigeren. Een ander werd dus gekozen, by wien hy in den beginne groot aanzien genoot, tot dat „quade tongen" hem van het hof verdreven. Toen werd hy gevoelig voor de eere der waereld, die hy tot hiertoe geminacht had; en ziende, dat hy met zijn ambt en aanzien ook de gunst en den eerbied des volks verloren had, zoo

leefdi een stuc onsochte,
ende peinsde wat hi doen mochte
dat hi weder ware te hove.
Doen viel hi in onghelove,
ende peinsde: men soude hem weder kiesen,
al zoude hi die ziele verliesen.

Een jood, die „des duivels eyghen" was, bracht hem in aanraking met den boze-zelf, dien hy, onder verzaking van al wat den Christen dierbaar is en hem eerbied inboezemt, hulde zweert en manschap doet, op voorwaarde dat hy weder in aanzien en achting komen moet. Dit geschiedt: reeds des anderen daags begon het den Bisschop te berouwen, dat hy aan de

quade orwormen die daer waren

geloof geschonken, en

een goeden man soe lachterlijke

verdreven had. Theophilus wordt aan 't hof ontboden, met vreugde ontfangen, en hooger geplaatst dan ooit te voren. Zoo was dus zijn uitwendige toestand veranderd; maar ook niet minder zijn inwendige: vroeger een nederig christen, werd hy thans een huichelende zondaar,

ende es worden soe verweert
ende oec van hem selven soe ontbonden,
dat hi en acht op ghene sonden,
diere quam in sinen moet.

Echter, het berouw mocht uitblijven — wech bleef het niet. En toen hy eindelijk tot inkeer kwam, en nadacht wat hy al had misdreven, toen kromp hem het hart in een. Maar toen (zegt de dichter, en het kan niemant van onzen tijd tegenwoordig meer bevreemden, dat hoffelijkheid en vrouwendienst by de ontfankelijkheid der middeleeuwsche gemoederen ook op het geloof invloed had) toen gaf God hem „de hope aen onser vrouwen in," en hy wierp zich neer

voer die ymage van onser vrouwen.
Hem begonste meer te berouwen.
Hi weende, hi claghede, hi slaet sijn haer,
hi wranc sijn handen, hi dreef mesbaer,
hi bleef ligghende ter stede
eenpaerlike in sine ghebede
drie daghe ende drie nachte,
dat hi op hem selven niet en achte.

Hy smeekt en jammert niet te vergeefs:

ten lesten gheeft hem God gheval,
dat hi recht late varen sal
die werelt en al haer baraet,
dat die werelt toe bestaet.
Hi sal hem hoeden mit goeder herten
der sonden ende der begherten,
diene daer toe hadden ghedreven,
dat hi hadde al op ghegheven
ziele ende lijf ghebordelike
den viant ewelike.

Hy dreef rouwe en boete „gestadelike,"

viertich daghe ende viertich nachte.

En als eindelijk de oprechtheid van zijn berouw is gebleken; als hy afgepijnd en afgemat naar ziel en lichaam in slaap is gevallen, en daarna weder ontwaakt — vindt hy den verbondsbrief op zijne borst liggen. En toen bleek zijne oodmoedige omkeering ten volle: niet verbergen wilde hy wat met hem geschied is; openbaar maken zal hy het, opdat anderen zich aan hem mogen spiegelen. Hy neemt het terugontfangen geschrift, en spoedt er zich meê ter

kerk; en nadat de Bisschop het evangelie heeft gelezen, valt THEOPHILUS hem te voet, en verhaalt hem, met een vloed van tranen, al het gebeurde. Boven mate was aller verbazing. Zy dankten God, en verheugden zich.

Die bisschop stont op te hant,
ende nam Theophilus bi der hant,
ende hi ginc ter porten staen,
ende begonste te roepen saen;
hi bat den lieden dat si samen
alle gader voer hem quamen:
„Comt hare, seiti, soete lieden!
ende hoert wat miraclen hier gesciede.
comt hare, ende siet die groote cracht,
die God selve hier heeft ghewracht;
comt, ende siet die ghenadichede
die God cortelike dede;
comt hare, ende twifelt niet
hoe scone dinc hier er ghesciet.
Comt hare, ende siet die cracht van tranen,
hoe si ghenadicheit vermanen;
comt hare, ende siet hoe grote sonden
bi penitenciën sijn ontbonden.

Wie es die wanhopen mach,
die noit soe groten sonden plach?
Wilden si sien op desen man,
sine moghen hope nemen hier an;
hine en dar wanhopen niet
doer sonden die hem es ghesciet."

Wie bewondert hier niet met ons den krachtvollen vaersbouw, die de krachtvolle gedachte zoo helder en waardig uitdrukt? En even uitmuntend en helder van voorstelling is het tafreel, dat daarby met breede trekken, die de hand des meesters verraden, wordt geschetst:

Die wile dat die bisscop staet
ende hi vertelde die scone daet,
ende hise den lieden verseghet,
soe weent Theophilus, ende leghet
op die erde op dbisscops voete.

Die bisscop seide: "staet op soete,
siet uwen brief ende nemten hier,
ic wille dat ghine werpt int vier.

Theophilus hi dede alsoe.
Alle diet saghen die waren vroe;
sie waren vroe, sie loefden Gode,
die dus den sinen hulpt te node.
Die bisscop die wijsden metter hant,
soe dat si alle sweghen te hant.
Doe dede hi die messe voert;
als hi messe hadde ghehoert
gaf hi Theophiluse onsen here.

Als hine ontfinc scheen hi soe sere
sine anschijn alsoe clare,
als oft die lichte sonne ware,
ende clare vele dan die lichten dach.
Alse dat volc die miracle sach,
soe gheloefden si vele te bet,
ende hielden te bat hare wet.

Geheel eigenaardig in den Theophilus is ook het spelen met herhaling van enkele woorden of geheele uitdrukkingen, die, juist geplaatst als ze zijn, den ernst en nadruk verhoogen; zoo dat ge, al lezende, u onwillekeurig in den dichter een edel; zilverbaardig Prelaat voorstelt, wiens strenge statigheid van wezen door een blik van minzaamheid en christelijke liefde getemperd wordt.

37. Een gants eigen weg bewandelde de Brusselaar JAN KNIBBE. Men mocht hem den lijkdichter der Vorsten noemen; van hem bezitten wy twee lijkzangen: den eerste op den dood van *Brabants* Hertog WENCELIJN, 1383, den tweede by het sterven van *Vlaanderens* laatsten Graaf uit het nationale stamhuis, LODEWIJK van MALE, 1384. Beiden zijn zoogenaamde wapendichten, waarin de leeuw van *Vlaanderen* en die van *Brabant* klagende, en eenige allegorische vrouwen: „Gerechticheit," „ghe-rechte Trouwe," „Verduldicheit," en "ghewareghe Rou-

we," troostende optreden. KNIBBE wist wel den toon te vatten: hoeveel uitbrekende smart ligt er in den aanvang van zijn Claghe van den Grave van Vlaenderen:

Der leider meren o wi! o wach!
Onder enen leliëngaert,
Daer hoerdic jammer ende hantgheslach
Driven enen swerten libaert.
Hi sprac: „nu es hi te Gode waert
„Mijn vader, die mi heeft ghedraghen,
„Sijn goede volc dies sere mesbaert.
„Ach ridderen, cnechten, selenne claghen!"

En hoeveel weemoed spreekt zich uit in zijne Claghe van den hertoghe Wencelijn van Brabant:

Vier leuwen claghen al te gadre,
Die waren ghedraghen teenre dracht:
Si hebben verloren haren vadre,
Dies maken si rouwe ende hantgeslach.
In Lutsenborch wert hi neder bracht,
Dese edele heere, van der doot. Tes swaer!
God neme die ziele in sijnre macht,
Want hi es vore, wi en weten waer.

Daer vore lach hi in visione;
Van rouwen weendi meneghen traen.
Ons vrouwe sant hem een teken scone
Dat hi hem suverde, het ware gedaen.
— „Want die doot sal u ter neder slaen
(Si sprac) „nu wilt verduldich sijn,
(Ende ginc tot sinen hoofde staen)
„Want verduldich was die sone mijn."

Deze edele here boet sinen mont;
Sijn herte suende ende al vergheven.
Hi dede hem biechten; sijn herte wert gesont:
Hem roude sere sijn hoverdich leven.
Och wat jammer die heren dreven,
Doen si saghen dien sconen lichame
Alsoe met groter siecheit cleven!
Sijn verduldecheit was Gode bequame.

Hi sprac: „God Here, gheloeft si das
„Verlent int lant uwen heilegen vrede,
„Daer ik die mogenste hertoghe in was
„Die leven mochte in ertrike mede!
„Nu sijn gheghezelt mijn scone lede.
„Och! groet mi nu van Brabant mire vrouwen!
„Dies bloedt mi mijn herte sonder snede,
„Dat icse niet meer en mag anscouwen!

Scone testamente dede hi maken.
Sijns levens wert een cort termijn.
Mettien ontviel hem sere sijn sprake;
Hi sprac: „och! bidt der vrouwen mijn,
„Mijn arme kinder die ellendich sijn,
„Dat sise wille goeden op trouwe int lant."
Die doot dede sijn herte grote pijn,
Doe boet dese edele here sijn hant.

38. JAN van BREDERODE daarentegen, een Edelman uit het beroemde geslacht van dien naam, en van 1402 tot 1407 Karthuizer monnik in het klooster by *Utrecht*, bewoog zich gedurende dien korten tijd op het veld der godsdienstige poëzy: hy berijmde de Groetenisse des Engels, en vervaardigde eenige gedichten ter eere van MARIA, maar oogstte minder roems in, dan BAERTKEN van *Utrecht* voor hare echt dichterlijke zangen ten deele viel. Uit deze kinderlijk vrome dichteres, die haar leven sleet in eene kluis ter buurtkerke van *Utrecht*, spreekt nog de nagalm van het geestelijk volkslied der middeleeuwen: de zelfde onbevangen eenvoud van gevoel; de zelfde natuurlijkheid van uitdrukking, de zelfde aan de grenzen van menschelijke hartstocht naderende liefde tot Jezus. Teder van gemoed, en levendig van verbeelding, leed zy zelf het meest onder hare overspannenheid, maar hare gedichten ademen eene even bekoorlijke reinheid, als haar leven getuigt van eene verwonderlijke zelfverzaking. Aan hare Lyedekens, die in 1518 te *Leyden* gedrukt werden, ontleenen wy het volgende:

Ic was in mijn hoofken om cruyt gegaen;
Ic en vant niet dan distel ende doorn staen.

Den distel ende den doorn die worp ic uyt;
Ic soude gaerne planten ander cruyt.

Nu heb ic een gevonden dye gaerden can:
Hi wil die sorge gaerne nemen an.

Een boom was hooch gewassen in corten tijt,
Den condic uuter aerde gebrengen nyet.

Dat hinder van den bome mercte hi wael.
Hi toochen uuter aerden altemael.

Nu moet ic hem wesen onderdaen,
Of hi en wil dat gaerden niet bestaen.

Mijn hoofken moetic wien tot alre tijt;
Nochtans en can ics claer gehouden nyet.

Hierin so moet ic sayen lelyensaet;
Dit moetic vroech beginnen inder dageraet.

Als hi daerop laet dauwen, die minre mijn,
So sel dit saeyken schier becleven sijn.

Die lelyen siet hi gaerne, die minre mijn,
Alssi te rechte bloeyen ende suver sijn.

Als die rode rosen daer onder staen,
So laet hi sinen sueten dau daer overgaen.

Als hi daer op laet schynen der sonne schijn,
So verbliden alle die crachten der siele mijn.

Jesus is sijn name, die minre mijn;
Ik wil hem ewelic dienen, ende sijn eygen sijn.

Sijn min heeft mi gegeven so hogen moet,
Dat ic niet meer en achte dit eertsche goet.

Bekend en beroemd is ook heur kleiner gedicht „Die werelt hielt my in haer gewout," waarvan het slot niet alleen een volkomen, maar zelfs een vrolijken afstand van het waereldsche behelst:

Haddieu, haddieu, natuere mijn!
Mijn hert dat moet ontcommert sijn:

'En mach geen claghen baten.
Dye mijn siel alleen begeert
Hem wil ic nu in laten.

39. Deze laatste vaerzen herinneren ons de regelen van JAN BRUGMAN:

Hadieu, der werelt minnen!
Hadieu! tis al ghedaen:
Ic heb in minen sinnen
Wat niewes aen te gaen;
Ic wil gaen avonturen
Te gaen een anderen ganc,

uit zijn langen tijd algemeen geliefd lied: „Och ewich is so lanc," waarin hy bewijst een goed dichter te zijn, hoewel hy meer bekend is als prozaschrijver, en voornamelijk als prediker. Zijne welsprekendheid verschafte hem een buitengewonen roem. Nog zeggen wy, waar het geldt om de onmooglijkheid eener overreding aan te wijzen: „Al praat gy als BRUGMAN;" geheel het oude spreekwoord zijner tijdgenoten: „Al kost gy kallen als BRUGMAN!" Te *Kempen*, in het Bisdom *Keulen*, geboren; in 1456 Franciskaan te *Sint Omaers*, had hy reeds in verschillende plaatsen van ons vaderland verblijf gehouden, gepredikt, en een grooten roep van vermaardheid verworven, toen hy in 1462 te *Amsterdam* kwam, en zich aan het hoofd stelde der observanten, menschen van zeer godsdienstige gezindheid, maar wier vroomheid niet van overdrijving was vrij te pleiten. Hy moet der Magistraat om zijn grooten toeloop aanvankelijk gewis zeer welkoom geweest zijn — maar bleef het niet lang, toen hy, zonder aanzien des persoons, zoo wel byzondere als algemeene gebreken opendlijk van den kansel streng berispte; en wanneer de bescherming van den Grafelijken Raadsheer KRABELIJN hem ook niet die van den Stadhouder LANNOY verzekerd had, men ware er wellicht toe overgegaan om hem, niet tegenstaande de gemeente hem byna als een heilig vereerde, met de zijnen ter stede uit te wijzen. Van zijne in *Amsterdam* gehoudene predikatiën of

sermoenen is een gedeelte uit het S e r m o e n o p d a t w o e r t: D u h e v e s e e n t a e f e l b e r e i t, door den druk gemeen gemaakt. Wy vinden daar frischheid van opvatting en weelderigheid van verbeelding in de gedachte, kracht van voorstelling en kortheid van uitdrukking in den vorm. Moge men hem van valsch vernuft en platheid beschuldigen — het eerste was den geest zijns tijds, niet hem in 't byzonder te wijten; het tweede? Die het hem een gebrek rekenen, oordeelen van het standpunt onzer, niet zijner dagen, en zijn derhalven ten oordeele niet gerechtigd. Wie zich een oogenblik kon zetten naast den, ook meest ontwikkelden, Amsterdammer poorter van 1462, niet meer eischende dan deze van eenen prediker, en dan opziende tot Pater JAN BRUGMAN — hy zou hem met den zelfden eerbied, met de zelfde bewondering hebben aangehoord wanneer hy aldus sprak: „Onse lieve Here hevet drie taefelen bereit: een in der woestijnen; die ander op 't hoy; die derde in den aventmael. Die ierste taefel was die taefel der woestijnen, daer hij vijfdusent menschen spijsden, van vijf garstenbrode ende van luttel vissche. Die vijf garsten-brode beteikenen die vijf bueken Moysi. Ende recht als die garste scarp ende hart is, ende blijft hem in den tande hangen — alsoe waren die vijf Moyzes bueken, ende die figuren ende propheciën in den olden Testament duister ende swaer te verstaen; ende die olde vaders lagen daer aen en knachden, recht als een korste, ende en conden niet verstaen. Sij hadden die corst, ende wij hebben die krume. Dat sij hadden in der figuren, dat hebben wij in waerheit. In der Bibelen staet gescreven: Doe ons lieve Here die kynder Israhel leyden uit Egypten int land der beloeften, doer die wosetijne, doe hadden sij gebreck van brode, ende van noetdroeften. Doe mormeyerden sij tegen God, ende seiden: En mach God niet een taefel bereyden in der woestijne? Recht of sij seggen wolden: Neen! hij en hevet geen macht! Mer dat logen sij valschelick. Doe liet onse lieve Here regenen Manna,

dat is hemels-broet, alsoe overvloedeliken, dat et daer lach op der eerden, alsoe wit, recht oft greypt of gesnyet had geweset; en hadde alle sueticheit van smake in hem. Dit was een figuer van den Heiligen Sacrament. Mer sij waeren ondancbaer, ende spracken: „Want hoe suet is dit broet; ons walget van deser sueten lacker spisen! — Daerom begeerden sij vleis, dat sij in Egypten plagen te eten. Die ander taefel hadde onse lieve Here bereit in der woestijne opt hoy. Daer gaf hi der scharen tarwen-broet; dat was smakeliker dant garstenbroet. Ende dat beduyt de Heilige scriftuer, die wij nu hebben. Die derde taefel had hij bereit in den aventmael. Daer gaf hi puk der terwen. Dat was sijn Helige lichaam. Doe daer of gehoeft ende gebrast was, doe ginck men daer of maken een panne-kroese. Dat was dat Helige Sacrament. Jhesus was daer gast ende weert; ende des anderen dages wart hi gebraden aen den cruce."

De beroemde prediker overleed te *Nymegen*, maar zijn naam bleef nog lang by het volk in gedachtenis.

40. Nog krachtiger, nog meer samengetrokken in voorstelling was de prozastijl van den even beroemden Kempenaar en regulier Kanonnik THOMAS HAEMMERKEN, naar zijne geboorteplaats THOMAS à KEMPIS genoemd, en onsterfelijk door zijn Latijnsch geschrift De imitatione Christi. Het weinige dat wy van hem in het Nederduitsch bezitten, doet het betreuren dat hy zich niet meer in de moedertaal heeft uitgedrukt: [1] zoo iemant, dan had hy het vooral kunnen zijn, in wien de prozaschrijvers een voorbeeld hadden kunnen vinden van een vast gebouwden, los vloeienden stijl, die beeldrijk was zonder overdrijving, en weelderig zonder valsch vernuft. Hoe hoog hy boven al zijne voorgangers, boven vele lateren, zelfs van meer ontwikkelden tijd, uitmunt, bewijst zijn eenig bekend kort vertoog: Van goeden woer-

[1] Ten ware het onlangs gevonden Nederd. handschrift van een gedeelte der Imitatio, dat de kenmerken draagt van ouder te zijn dan de bekende Latijnsche text, THOMAS werk ware.

den te horen ende die te spreken, dat hier zonder eenige verkorting volgen mag.

„Onse lieve Here Jhesus Christus secht: Zalich sijn sy die dat woert Godes horen, ende dat bewaren. Nu merct dat hier na volghet. Een goet woert is loves weert; een ydel woert is beter ghesweghen. Een oetmoedich woert dat stijchtet meest. Een sacht woert breect den toorn. Een hart woert verstuert die herten. Een bescheiden woert ghevet verstandenisse. Een zoet Godlic woert maket vroude. Een troestlic woert is goldes weert. Een wijslic woert is seer nut in sijnre tijt. Een haestlich woert verjaghet die vrende. Een loes woert is schande weert. Een waerachtigh woert is eren weerdich. Een dienstig woert is dankes wert. Een voersienich woert is een zeer kostel, ende aller menschen nut, die onbegrepen wil wesen in sinen leven. Dat moet een seer goet stichtich woert wesen, dat een swighen sal verbeteren. Beter is ghesweghen dan ghekeven. Alle woerden en sal men nyet gheloven, noch oec voert segghen. Swighen ende lyden maket vrede ende doet verbliden. Also langhe als ghi levet so seldi leren lyden, luttel spreken, vake beden, die cranken draghen, den quaden wyken. Luttel onderwijndens maket vele vredes. Ghene hoecheit suecken noch eer begheren, is die rechte wech ten ewighen leven.

Set uwen troest en hopen in Gode alleen; west oetmoedich ende barmhertich tot den armen int ghemeen. Doet naer Godes raet, ende schuwet de quade paede, so seldi Gode wel behagen ende des viants stricke ontgaen, metter hulpe Godes, in doechden wassen ende vast van bynnen staen.

So edel is die doghet ende een goet heilich leven, dattet gaet boven alle schonheit ende rijcheit, ende starcheit, ende verdient sekerlike dat ewighe leven. Die doeght verwint alle boesheit ende ydelheit der wereld; ze wederstaet des viants becoringhe, en dwinght dat crancke licham te volgen den reden ende den Heilighen Geest.

God moet ons alle gader in doechden sterken ende voor alle sunden behoeden, dat we na desen sterfliken leven weerdig werden te comen in dat ewighe leven. Amen."

41. Zoo was er merkbare vooruitgang en verlevendiging in den ongebonden stijl. Maar niet slechts op den kansel, of in geschriften van zedelijken aart, als JAN van *Rodes* Summe le Roy of des Coninc'x summe: leerende „hoe dat men die sonden biechten ende beteren sal," eene vertaling uit het Fransch, voleind in 1408; niet slechts in het meer wetenschappelijk gebied, waar de Reize van den Engelschen JAN MANDEVIJL, uit het latijn vertaald, eene belangrijke plaats besloeg: — ook op den bodem van fraaie letteren in den engeren zin begon het proza te wortelen niet alleen, maar wierp zelfs hier en daar reeds gants niet verwerpelijke vruchten af.

42. Naarmate des poorters welvaart zijne levenswijze verfijnde — beschaafde en ontwikkelde zy ook zijn geest, en maakte zy zijne verbeelding prikkelbaarder. Zoo doende ontstond er in zijn gemoed eene toenadering tot die letterkundige voortbrengselen, die hem in zijn vroegeren toestand niet slechts onbelangrijk waren, maar hem zelfs hadden moeten te rug stooten [1]; en de ridderroman, wiens avontuurvolle inhoud toch zooveel aantrekkelijks bezat, behoefde thands slechts van zijn verouderden vorm te worden ontdaan, om welkoom te worden geheeten binnen den dorpel van den stedeling. Dit vond ook weldra plaats, en in de laatste helft dezer eeuw vinden wy zelfs reeds een viertal proza-romans uit het Fransch overgebracht, namelijk: de Historie van die Seven Wise mannen van Romen; die Historie van den vromen Ridder Parys ende van die schone Vienna des dolphijns dochter; die Historie van Koning Jason, en, die Historie van der goeder Vrouwen Griseldis, die een spieghel is geweest van patientien. Het eerste en laatste dezer werken verheffen zich in 't byzon-

[1] Zie bl. 59.

der boven den grooten hoop; het een door zijn Oosterschen oorsprong, nog in de samenstelling zichtbaar, het ander door het tedere en roerende der handeling.

De „Seven wise mannen" redden een jongen Prins uit de lagen, hem door zijne stiefmoeder gelegd, en een reeks verschillende verhalen en fabelen, allen door het hoofdverhaal ingelijst en daaraan op het naauwst verbonden, verlevendigen den eenvoudigen gang der zaak op eene aanlokkelijke en boeiende wijze.

„GRISELDIS", eene andere LYMPIOSE, het toonbeeld eener nederige en zachtmoedige maagd, eener onderworpene gade en lijdzame en geduldige moeder, wordt door haren echtgenoot, GAUTIER van SALUCES, op eene harde en overdrevene wijze beproefd, maar om dan toch eindelijk ook met grooter liefde weder te worden aangenomen [1].

Met een kort fragment uit het eerste verhaal, als eene proeve van romantisch proza, willen wy de voorbeelden van ongebonden stijl uit dit tijdvak voltallig maken.

„Het was een vroem ridder, die mer een enighen soen en hadde, die hi so seer lief hadde, dat hi hem gaf te bewaren drie voetsters. Oec hadde deze voerseide ridder eenen wynthont ende een valcke, die hi utermaten oec lief hadde. Die wynthont was so cloec, so dat als hi enighe dier hadde ghevangen, dat hi die staende hilt ter tijt toe dat sijn meester tot hem quam. Die valcke was so edel ende cloec, dat si nimmer meer na enighen voghel en vloech, si en brochtese ghevanghen voer haren meester. Die ridder toech den tornoy ende sijn vrouwe ghinc met haar camerieren om dat te sien. Ende als alle dit gesin was wtgegaan: so ghinghen oec na wt die drie voetsters, ende lieten des ridders kint legghen alleen in die sale inder wyeghen, daer die

[1] De romans in proza hebben die in poëzy lang overleefd. Gedurende drie eeuwen maakten zy de lektuur uit van den lageren stand, die hen lief had en koesterde; sommigen werden nog tot in 1820 te *Amsterdam* by B. KOENE in de Boomstraat herdrukt, en velen leven nog heden onder het volk van *Zuid-Nederland.*

wijnthont lach aen die want en die valk stont op dat rac. In deser sale was een slanghe verborghen in enen hoec van den huse dat nyemant in alle den casteel condich en was. Ende doe dat serpent voelde, dat alle dat volc van den casteele wtgheghaen was, so staeckt zijn hoeft wt den hole, ende alset nyemant en sach dan dat kint alleen legghende inder wyeghen: so toecht ter wyeghen waert om dat kint te doden. Als die valcke dit sach ende den wijnthont slapende: maecte hi met sinen vloghelen so langhe gherufte, tot dat die wijnthont ontwaec geworden was, opdat hi dat kint zoude verlossen. Daer ghinc die wijnthont te were metter slanghen also herde, dat die slanghe den hont wonde. Doe die hont sijn bloet sach also wt ghestort: so vloech hi ten serpente waert, dat si also te samen vechtende onder hem beiden die wyeghe metten kinde omme worpen. Ende want die wyeghe vier hoghe stallen of voeten hadde: so en worde des kints aensicht opter aerden vallende niet ghequetset. Ende die wijnthont dode ten laetsten dat serpent. Daer na doe dat serpent doot was, so ghinc die hont weder legghen an die want op sine stede ende licte sine wonde. Onlanghe hier na doe dat steecspel gheëyndet was: so quamen die voetsters eerst ten castele. Ende als si saghen dat die wyeghe omme ghestort, ende dat die wijnthont oec bloedich was: so worden si vervaert ende seiden onderlinghe, dat die hont dat kint doot ghebeten hadde, ende en waren so vroet niet dat sie die wyeghe omme gekeert hadden, te ziene hoe dattet metten kinde waer." —

43. Het was nu omstreeks dezen tijd der vijftiende eeuw, toen op de Letterkunde in *Nederland* de invloed zichtbaar werd eener kunst, wier uitwerking aanvankelijk allen verbaasde, en wier zuivere afkomst men zoo zeer betwijfelde, dat men haar by heur verschijning met eene huivering aanschouwde, en in den argwaan der onwetendheid den naam gaf van „zwarte kunst."

Was JACOB, de koster van *Maerlant*, een merkwaardig verschijnsel geweest — LAURENS JANSSE, de koster van *Haerlem*, daarom ook COSTER genoemd, uitvinder dier zwarte kunst, die een eenmaal geschreven boek verhonderdvoudigde in korteren tijd, dan de vlugste schrijfmeester er een afschrift van leveren kon, was het dus niet minder; en zoo de eerste de verdienste heeft gehad, dat hy der geestontwikkeling zijner Landgenoten in groote mate bevorderlijk is geweest — den tweede komt de roem toe, dat hy de gantsche menschheid op het innigst aan zich heeft verplicht, zoo dat zijn afbeelding wel het studeervertrek van elken geleerde onder iedere natie vercieren mocht: hy was het, die der wetenschap de vleugelen heeft aangeschoeid, waarop zy zich sedert naar alle einden der aarde, en steeds in rusteloozen vooruitgang, heeft bewogen.

Het drukken van figuren en beeldwerk, zelfs met onderschrift, in hout gesneden, was reeds in die dagen niets vreemds; maar by COSTER rees het eerst het denkbeeld op, om dit „printen" ook op boekwerken van toepassing te maken, door de letters in hout te snijden, en daarmede de handschriften na te beelden en te vermenigvuldigen. [1] Zeker — de herleving van de kennis der Oude-letteren, de ontdekkingen van COLUM-

[1] Gelijk men weet, is de uitvinding der boekdrukkunst (die door diefstal naar *Ments* werd overgebracht) tot op onzen tijd aan *Haarlem* betwist geworden. Het zonderlinge, dat eene zoo belangrijke uitvinding ook niet dadelijk het gerucht maakte dat zy verdiende, valt wech by de lezing van Prof. VISSCHERS even geestige als juiste opmerking: Toen Karel de Stoute aan de regering kwam, was *Haarlem* de merkwaardigste plaats der wereld: het licht der nieuwere beschaving ging er op. Maar de aandacht werd elders bezig gehouden, en, zoo als gewoonlijk, men bekommerde zich byzonder weinig over eene kunst in hare kindschheid; men sprak en schreef over PHILIPS den Goede, over KAREL den Stoute, en over de verwoesting van *Luik*, geenszins over LAURENS COSTER, of den diefstal, ten zijnen huize gepleegd. De rechte toedracht der zake is daar door min naauwkeurig bekend.

BUS en van COPERNICUS, hebben den kring van het menschelijk weten eindeloos uitgebreid — maar COSTERS uitvinding was als de kracht, die de raderen der wetenschap met ontzachlijke snelheid bewogen en voortgestuwd heeft, ook al was het (helaas!) niet altoos op den aanvankelijk met kinderlijken oodmoed ingeslagen weg „ter ere Godes en om leringhe der menschen.”

Dat intusschen de nieuwe kunst, hoezeer zy al aanstonds het getal boeken zichtbaar vermeerderde, niet terstond bevorderlijk was aan de voortzetting van den bloei onzer Letterkunde in eene echt nationale richting, valt niet te wijten aan haar, maar den ongunstigen omstandigheden des tijds, waarop wy thands een blik moeten slaan.

44. De vestiging van het Borgondische regeeringshuis in de *Nederlanden*, waardoor de verspreide deelen van dien staat zich allengs reeds tot een groot en vast geheel gingen vormen, was, met betrekking tot bloot stoffelijke voordeelen, van het hoogste belang. Eenheid van bestuur en wetgeving, waardoor langzamerhand de onnatuurlijke gewestelijke nayver bezwijken zou, begon de *Nederlanden* geducht te maken, steunde den handel en de zich krachtig ontwikkelende scheepvaart, en voorspelde welvaart en weelde in de toekomst. Maar juist welvaart en weelde zijn de zuilen niet alleen waaraan kunsten en wetenschappen zich steunen, maar gene zijn zelfs eene dubbele zon, in wier koesterende stralen deze welig opwassen en tieren. Te recht mocht men dus verwachten, dat, even als de schilderkunst zich thands tot eene ongekende hoogte verhief, ook de Letterkunde met haar gelijke vlucht nemen zou.

Zien wy waarom dat niet geschiedde.

De taal van den Vorst des lands was niet die der overgroote meerderheid van het volk des lands; en hoe weinig lust de BORGONDIËRS ook betoonden, om zich te buigen voor het Fransch gezach — Fransche zeden en gewoonten, Fransche taal en Letteren beheerschten hen

geheel, en de rampzalige gewoonte der Edelen, om zich met eene vernederende kleingeestigheid in de vormen van het Hof te wringen, blies ook weldra den besmettenden adem over den hoogeren burgerstand, die vooral verderfelijk inwerkte op de taal, dat eenig voertuig der Letterkunde. De geboorte eener bastertspraak was er het gevolg van, en de Letteren, aldus geweldig geperst in een onnatuurlijk gewaad, konden zich met geene mogelijkheid meer vrij bewegen, veel minder ontwikkelen.

45. De dichtgenootschappen in de steden [1], wier leden nog in 1469 te *Middelburg* „Sprooksprekers" werden genoemd, werkten de verbastering wel het meest in de hand. Reeds vroeg, in den geest des tijds, tot een Gilde of byzondere vereeniging, met eigene keuren en voorrechten voorzien, verbonden, waren het vooral deze mannen, die de dramatische stukken ten tooneele voerden. Weldra, aangestoken door den Franschen geest, en te zekerder dus de bescherming der Regeering verwachtende, schoeiden zy zich in *Vlaanderen* geheel op den voet der „Collèges" of „Chambres de Rethorique," en heetten sedert Rethorijkers. De Noordelijke Nederlanders bleven niet lang ten achter; reeds voor het midden der vijftiende eeuw vond men, behalven te *Doornik*, *Diest*, *Brussel*, *Audenaerde*, *Gent*, *Brugge*, *Kortrijk*, en alom in *Belgie*, ook in *Noord-Nederland:* te *Middelburg*, te *Gouda*, te *Vlaardingen* en te *Haarlem*, Cameren van Rethorica, terwijl *Delft* en *Amsterdam* nog voor het einde dier eeuw het voorbeeld der genoemde steden volgden. En nu overstroomden de „excellente poëten," het land met gedichten, dikwerf even barbaarsch van naam, als onhollandsch van vorm: Baquenauden, Balladen, Cocorullen [2], Envoys, Refereynen, Retrogaden, Ricqueracken, Rondeelen en dergelijken,

[1] Zie blz. 78.

[2] De Cocorullen zijn reeds vroeger bekend: in 1390 cokerelde de Leydsche schooljeugd voor Graaf-Hertog AELBRECHT, niet zonder belooning.

vloeiden van hunne lippen, en de goede gemeente, verbaasd over hunne geleerdheid, verrukt over de prachtige feesten die zy daarstelden, luisterde met aandacht, wiegelde op den algemeenen stroom mede, en hield eindelijk de „eerlicke, heerlicke ende landtnutte, als oock vermakelicke oude vrye Conste der Reden-rijcken, die niet min stichtelick en was als recreatyf ende vermakelick", voor de eenig ware poëzy.

Elke kamer droeg een byzonderen naam, had een eigen blazoen of wapenbord, en voerde eene eigenaardige kenspreuk. Zoo heette b. v. de oudste kamer van *Andwerpen*: „de Violieren"; in heur blazoen voerde zy het wapen van Sint-LUCAS, door een zittenden gevleugelden os gehouden, en heur kenspreuk was: „Wt ionsten versaemt." De Leydsche kamer „de witte Acoleykens" voerde de slang van MOZES, uit akoleien ontspruitende, met de kenspreuk: „Liefd est fondament." FLORAAS hof werd voornamelijk door de Rethorijkers by het zoeken naar eenen naam geplonderd, als of „Witte Angierkens, Violetten, Orange Leliën, Goudblomkens" en dergelijken, van hun glans en geur aan de kamers zouden byzetten. Men vond evenwel ook Pelicanisten, Barbelisten, Fonteinisten, en anderen meer, terwijl „oude" of „jonghe", „Brabantsche" of „Vlaamsche Camer" naar ouderdom of afkomst der vereeniging heen wezen. De kenspreuken waren zoowel boertig als ernstig: „de Koornaire" van *Kortrijk* voerde onder heur blazoen: „God voedt veel Sotten."

De kamers-zelf werden verdeeld in Vrijen en Onvrijen [1], de leden in Hoofden en Kamerbroeders. Onder

[1] Om te worden vrij verklaard, had men twee octrooien noodig: een van de plaatselijke overheid, die zich daar door tot het geven van geldelijken onderstand verbond; het ander van de hoofdkamer, hoedanige er zich twee in *Vlaanderen* bevonden: „de Alpha en Omega" te *Ypre*, en der Fonteinisten te *Gent*. Door dezen tweeden vrijbrief verkreeg men de bevoegdheid om op prijskampen te verschijnen. SNELLAERT.

de Hoofden werd de eerste plaats ingenomen door den Keizer of Prins, die de beschermer van het Genootschap was, en wien men zooveel eerbied toedroeg, dat er geen spel werd gesloten, geen lied geëindigd, „of in het leste couplet addresseerde zich den poëet tot dien prince, t'en ware dat er den zouvereyn tegenwoordig was." — Op den Beschermheer volgde de Deken, en onder dezen vond men weder den Fiskaal, die de busse hield en de penningen beheerde, en den Factor, die de hoofddichter der kamer was, wien de zorg voor de poëtische zaken was opgedragen. Bovendien bezat ieder dezer Vereenigingen hare Vaandel- en Blazoendragers, en vooral haren Zot of Nar, die, gemeenlijk in een zotskap gedoscht, by openbare vertooningen rijkelijk het zijne toebracht om het gemeen te vermaken. [1]

46. De werkkring der Kamers van Rethorika bestond in het beöefenen der poëzy, het vervaardigen en voordragen van vaerzen, vooral van dramatische dichtstukken; en (zegt de Vlaming VISSCHERS niet ten onrechte) het voornaamste doeleinde hiervan strekte, zoo het schijnt, om door deze spelen de zeden te verbeteren, met nu op eene boertige, dan op eene ernstige wijze, aan ieder zijne plichten te leeren. — Van daar ook, dat de stukken doorgaand eene streng zedelijke richting hadden, hoewel de vorm niet altoos even kiesch was. De ernstige spelen heette men Mysteriën, wanneer zy eenige verborgenheid des geloofs voorstelden, en Moralisatiën of Spelen van Sinne, wanneer zy door zinnebeeldige voorstellingen de voordeelen der deugd en de nadeelen der ondeugd, op eene ernstige wijze aan het licht stelden. Tot de boertige spelen rekende men de Ebatemen-

[1] Intusschen vermaakte het gemeen niet altijd den Nar: — De Magistraat van *Andwerpen* gaf op den 19den October 1607 eene ordonnantie uit, waarby zy het publiek vermaande om de zotten der gilden niet te misdoen. Den 24sten July 1640 werd deze ordonnantie weder vernieuwd.

ten, die men thands zedelijke dramaas zou heeten, en Cluyten of Kluchtspelen, die, wanneer zy geheel in den platten volkstoon vervielen, ook sotte, boertige, of drollige, outbolliglie Cluyten genoemd werden; een kleiner soort van kluchtspel in één bedrijf, dat gewoonlijk met een lied sloot, droeg den naam van Factie. Van de Mysteriën is ons nog een voorbeeld gebleven in de eerste Bliscap van Maria, reeds ten jare 1429 door eenige Minderbroeders en gezellen uit *Audenaerde* en *Pamele* te *Mechelen* vertoond. Met een oog van dien tijd gezien, is deze eerste Bliscap een merkwaardig gewrocht, en behoort tot de beste gedichten, ons uit de vijftiende eeuw overgeleverd. De samenstelling, hoe wansmakelijk ook, verraadt eene reusachtige verbeelding, die, ook daar waar zy tot kleinigheden in de onderdeelen afdaalt, altoos even werkzaam blijft. Er is natuurlijkheid en verhevenheid in de voorstelling; en veel van wat er ons thands belachlijk in voorkomt, verwijderde zich toen volstrekt nog niet van het hoog ernstige. — By het opvoeren der eerste Bliscap was het tooneel in drie verdiepingen gedeeld, waar de handeling by beurte voorviel: de benedenste stelde de hel, de middelste de aarde, de bovenste den hemel voor. In de hel spannen LUCIFER, NIJT en TSERPENT samen om den mensch te doen vallen; op de aarde bezwijken EVA en ADAM voor de verzoeking; in den hemel vertoornt zich de Allerhoogste over de ongehoorzame stervelingen, en daalt naar de aarde om den vloek over hen en hun geslacht uit te spreken. De hel verheugt zich, en „groet gerommel ende geruusch" dat men er maakt „met alrehande geruchte" toont de voorbereiding van het pijnigingswerk der duivelen. Het volgende bedrijf vangt aan met den dood van ADAM, vol eenvoudige natuurlijkheid. De grijzaart is krank, en voelt zijn einde naby:

Lieve kinder mi es soe wee;
Mijn herte wert zwaerder dan een loot —
Lacen! my naect de bitter doot:

Mijn aderen crempen — mi cout mijn bloet —
Ic moet van hier.

1. Kint.

Hebt goeden moet
Vercorne vader! ic hoep ghi saen
Vertroest selt werden.

Adam.

En mach niet ontgaen
Der doet: mi wert soe wee ter herten.
En can niet meer van grooter smerten.
Mijn zenuwen krympen, mi faelgeren de sinnen,
Dus leyt mi te mijnder cameren bynnen.
Mijn herte bezwijct my — ik worde soe cranc —
De doot die roept my.

I. Kint.

O vaderlijc sceiden, wreet ende stranc!

Na eene pauze, waarin vijf eeuwen vergaan, vangt de handeling weder aan in de hel, met het klagen van de zielen der Vaderen; en onverbeterlijk is hier de overgang van den toon der smarte tot dien van vreugde en hope op verlossing, door YSAYAS woorden opgewekt. Ook de vorm is met verstand gekozen: traag rolt de klacht daarheen; snel, in twee regels, wisselen telkens de uitingen der vreugde elkander af. In een spoedig daar aan sluitend pleit tusschen ONTFERMICHEIT en GERECHTICHEIT, voor den throon des Heeren, ligt de dichter blijkbaar onder den indruk zijns tijds, die zoo veel ophad met spitsvondige hairkloverijen in het leerstellige der godsdienst; maar hy verheft zich weêr tot lyrische vervoering, waar hy GERECHTICHEIT, ONTFERMICHEIT en WAERHEIT by beurte den lof doet aanheffen van den Zoon, die de menschheid verlossen zal. Deze plaats heeft zoo iets zangerigs, dat men onwillekeurig vraagt, of ze niet in begeleiding van muziek-instrument moet gesproken, of misschien wel gezongen zijn. De verdere voortgang van het stuk: de afwijzing van JOÄCHIMS offer; zijne vreugde

over de geboorte van MARIA; haar verblijf in den tempel en de voorbereiding tot haar huwelijk boven al — dit alles is vol leven en vol verdienste. Des engels komst by MARIA is hier even fijn als in de keurige schilderij van SCHONGAUER (1420—1499) opgevat, en echt dramatiesch tevens:

Gabriël.

Van Gods wegen, suver vercoorne!
Los van allen smette reyne!
Soe comic tu, in tsviants toorne,
Ghi selt verlossen die verloorne.
Hi wilt hem rusten in uwen pleyne,
Ende wilt vertroesten vor die veleyne,
Die liggen inder duvelen tra.
Ave, gracia plena!

(Hier verscrictse haer.)

Maria! vrouwe! sijt onversaecht. —

Op de volbrenging der boodschap sluit het stuk met eene „na prologhe," bevattende eene aanroeping aan MARIA, ter wier eere men het vervaardigd had en speelde. De onbekende dichter van dit mysterie behoort tot de uitnemendste vernuften der vijftiende eeuw.

47. De Factor van „den bloeyenden Wijngaert" van *Berchem*, P. HEYNS, dichtte voor 't Haechspel te *Andwerpen*, 1561, het volgende Spel van Sinnen, dat wel onder de beste en meest levendige mag gerekend worden, op de „Questie:"

Welck handtwerck, oirboirlijcste is van doene,
En eerlijcste, nochtans seer cleyn gheacht?

De personen zijn:

Godvruchtighe Jongheyt: eenen Jonghelinck tamelijck ghecleedt; Vreese des Heeren: een manspersonagie na de Jodensche wijse ghecleedt; Kennisse der waerheyd: een vrouwe personagie Suyverlijc int witte gecleet; Sinnekens { Lust tot Rijcdom: een manspersonagie. Tsvleesch ghemack: een vrouwepersonagie.

„Godvruchtighe Jongheyt" treedt op, en heet zich ge-

lukkig in 't ontfangen eener christelijke opvoeding door vrome ouders;

> Dies ickse niet en can voldancken present;
> Want sy, naest God almachtich, hooghste van name,
> Van ionghs my hebben talle deuchden ghewent,
> Segghende: die van ionghs God soeckt, in tijts hem kent.

Hy is thands in 't onzekere omtrent de keuze van een beroep (hy haat luiheid,

> Want luyheyt brenght vervloecken
> Deur de sonden die zy voeyt in Meester en clerck!)

en zal zich door zijne ouders daarin laten voorlichten, want

> Die sijns Ouders Raet volght, sal God niet verlaten.

In zijne afwezigheid verschijnen Lust tot Rijcdom en Tsvleesch ghemack, of zucht tot Traagheid, en kiezen hem tot hun prooi:

Lust tot Rijckdom.

Toont nu u cracht nichte.

Tsvleesch ghemack.

Soudy my raeyen dat?

Lust.

Ja ick, comt int lichte.

Tsvleesch.

Twaer tmijnder schaeyen plat.

Lust.

Ten waer veurwaer!

Tsvleesch.

Twaer ommers arbeyt verloren.
Godvruchtighe Jongheyt heeft twerken vercoren,
Dat hebdy wel ghehoort, Cosijnken vrindt.

Lust.

Tusschen tseggen en tdoen is groot verschil, lief kindt.
Al waert begost, ten waer noch niet volent.

Maar aldus overleggende om hem te bederven, krijgen zy zelf twist over hunnen wederzijdschen voorrang.

Tsvleesch.

Ke, leert hem ghy toch MIDAS ghebet secreetlijck,
Oft CRASSUS lust, dat hijer of bersten mach.

Lust.

Maeckter ghy een valsch Coopman af met groot beslach,
Ghelijck ghy daghelijcks doet van luy lieden hier.

Tsvleesch.

Om daer dan af te makene een banckroetier,
Die die lieden thun stelen, een valschen grondt.

Lust.

Dat comt meest deur u ingheven, lieven mondt,
Want de meeste dieven die maakt Tsvleesch ghemack.

Tsvleesch.

Neen waey, Lust tot Rijckdom sulcks Achan in stack,
Dat hy eenen Babilonischen mantel stal,
En siclen silvers tweehondert int ghetal,
Met een gulden tonghe, dies hy wert ghesteent snel.

Lust.

Uwen balck en siedy niet, maer mijn splinter wel.

Eindelijk vereenigen zy zich weêr, om Godvruchtige Jongheyt te overmeesteren:

Wy, Lust tot Rijckdom en Tsvleesch gemac, zijns toch eens. —

Na de „pausa" komt Jongheyt uit, met zijne ouders „Vreese des Heeren" en „Kennisse der Waerheyt;" zy beraadslagen over 't beste handwerk, en bewijzen uit den Bybel dat „de Ackerhandwerck" boven alles gaat: Jongheyt zal dus landbouwer worden. Maar dit is gants niet naar den wensch der beide boze Sinnekens, die hem in 't volgend bedrijf „aen boort vallen" en hem met fijne redenen eerst van den arbeid trachten af te brengen, en, nu dit mislukt, hem in zijne keuze doen wankelen. — Waarlijk een gelukkige en menschkundige greep van den dichter. — Jongheyt gaat echter in zijn twijfel niet met zich-zelf, als de vijandige Zinnen gehoopt hadden, maar met zijne ouders te rade, die hem zijne wankelmoedig-

heid ontnemen en vergeven, en hem vervolgends, weder op grond van uitspraak en voorbeelden des Bybels, in de eerst gedane keuze bevestigen. „Ik zal nu ook niet meer veranderen," zegt hy:

Al achten dAckerhandtwerck cleyn mans en vrouwen,
Ick salt veur doirboirlijckste en deerlijckst houwen,
Want het ist, veur yeghelijcks ooghen blijckelijck.

En daarmede valt hy uit zijn rol, en eindigt als kamerbroeder:

Dus sluytent wy ranckskens hier me ghelijckelijck. [1] —

Tot de Ebatementen werden ook stukken geteld als de abele spelen, waarvan ik (blz. 94.) in den Gloriant een denkbeeld gaf; overigends trokken zy evenzeer naar de zijde der Spelen van Sinne: de „Jonghe Camer" van *Haerlem* speelde in Mei 1596 te *Leyden*

een belachelick Ebatement,
Wel dienende vele menschen tot eender leringe,
Die meynen rijck te werden beroyt werden in t'ent,
Die sonder verstant doende zijn alderley neringe.
't Onvernougende hart is altijt vol begeringe.

Ten zelfden tijde vertoonde daer de „Oude Aeckerboom" van *Vlaardingen*

een cluyte van Jan Legachter, die geen
Met ander dronckaerts ging in 't Vastenavents hof,
Zijn cleren verspeelde; zijn wijf Selden-te-vreen
Dwong hem so lieffelick met ongebrande stof,
Dat sy voocht werde en bleef, en de zijne of.

Een Factie vinden wy uitgevoerd door den „Vierighen Doerne" van *'s Hertogenbosch*, te *Andwerpen* in Augustus 1561.

[1] Het voorrecht van den mensch boven de engelen drukken zy uit met te zeggen: „dat God den mensch heel triumphant vercoren heeft boven d'Engelsche natie."

De „Personagiën" zijn:

Patroon van den alven, Alvinne, Peerken van Tuyl, Coppen van Mal, Maes van Keyendael, Heyn van Sotteghem, Groote Laudate, Lijs Roomclosse, Jonkvrou Dante, en Vrou Schieloose. —

De Patroon van den Alven (hier in beteekenis van Sotten of Dwazen) zalft, op voorspraak van zijne vrouw, acht hunner geburen, halve dwazen, om hen van hunne dwaasheid te genezen, „dats noch sotter maken." De Patroon bestrijkt hun het gelaat; PEERKEN en LAUDATE, COPPEN en LIJS, MAES en DANTE zijn reeds geholpen, dan volgen HEYN en zijn „wijfken."

Patroon.

Sotteghem en schieloose, ghy sijt die beste,
Die beyde wel cont met uwen clater rallen,
Dat ghy van mijnen hals moet int water vallen:
Ghy moetes meer hebben dan dander tsamen.

Vrou Schieloose.

Vrijf met beyden handen al sonder schamen:
Ghy sijt toch sie ick een goet Meester van deghe.

Patroon.

Gants roock, daer was my uwen nues in de weghe:
Certeyn, ghy hebter daer eenen die ghewis is.

Heyn van Sot.

Ick heb eenen domphooren, die goet en fris is,
En mijn wijf een troongie, om potten te cleerne.

Schieloose.

Tis waer, om ionghe tatolfs te verveerne
Wisten wy wel raet, al waerder oock sesse.

Patroon.

Nu laet my nog eens sien elck aen u blesse,
Of ghijs al ghenoech hebt hier voor dees reyse.

Heyn van Sot.

Ja wy, maer hoort waer ick op sta en peyse:
Sout ghy al ons susters en bruers soo bestrijcken,
U sou wel een salfbusse soo groot gelijcken,
Als een Hombergher tonne oft iopen vat.

Patroon.

Men vint alven om vele in elcke stat,
Maer siet, aan dat blat steeck ick een spelle.

In dezen zelfden gang gaat het stuk voort: plat, soms grof, schimpscheutig uit jok en uit felheid, eigenschappen als al deze kluchten met elkander gemeen hebben, en die er de kracht van uitmaken. Mede als allen, eindigt ook de alven-Factie met een liedeken, dat hier nog al vlug en los gedicht is, en door PEERKEN van *Tuyl* wordt opgezongen.

Comt groot en smal, helpt hier tghetal
En vreught der sottekens stercken.
By sonder al, die half sijt mal,
En noyt int vroede wercken.
Vry onbeschaemt, ghelijck als wy,
Soot wel betaemt, verthoont u vry;
Denckt: soo ghy sijt ten halven, eest haest ghewonnen spel:
Ons Patroon van den alven, sal u met sijnder salven
Bestrijcken alzoo wel.

En na drie koepletten, in dezen zelfden geest, sluit hy het spel met

Ghy prinskens fraey, al comdy spaey,
Men sal u niet wech iaghen.
Des alfkens draey, om u lamaey,
Sal u seer wel behaghen.
Dus hier op dlest, eer wy dan gaen,
Neemt dit in dbest, van ons ghedaen.
Denckt: soo ghy sijt ten halven, eest haest ghewonnen spel:
Ons Patroon van den alven, sal u met sijnder salven
Bestrijcken alsoo wel.

Deze slotzangen, die thands nog wel afzonderlijk voorkomen, voeren daarom den naam van Factie-liedekens. De Factie der Alven schijnt niet zonder eene bepaalde toespeling, verstaanbaar genoeg voor den tijdgenoot, geschreven te zijn.

49. De vertooning der spelen geschiedde in het openbaar; en dikwerf riep eene kamer, onder bescherming en ondersteuning van het bestuur harer stad, de ver-

schillende anderen ten prijskamp op, daartoe rondzendende hare zoogenaamde „Chaerte," die eene opgave der prijsstoffe, een aanwijzing van dag en uur der samenkomst, en eene geheele regeling van den zangstrijd inhield, alles gesteld in rhetoriesch rijm, met een nota, die tot zelfs de plaats der ontfangst ten duidelijkste aanwees. Zoo schreven de Leydenaars:

Op d'uyr en dach, die u ooch zach,
Daer naer gy voor een wijl spoort,
Vint u precijs in stadts logijs,
Alhier voor onzen Zijlpoort.

Zulke samenkomsten of intreden ten prijskamp heetten, wanneer zy in de steden plaats vonden: „Landt-juweelen," wanneer zy ten plattelande geschiedden: „Haechspelen,"[1] en werden met de meest mogelijke pracht gevierd. Die intreden maakten zulk een wezendlijk deel uit van den arbeid der Rederijkers, dat men niet van hunne werken kan spreken, zonder de optochten daar by te gedenken. Wy willen daarom een en ander, tevens met de proeven hunner „rijmconste," samenvatten in eene korte voorstelling der reeds aangehaalde „t'Samen-comsten der Hollantscher Cameren van de Reden-rijckers, binnen *Leyden* geschiedt, den 26 Mey, des jaers 1596, ende de volgende dagen, met het gene aldaer gedaen ende verhandelt is."

Het „heerlick, triomphant, costelick Landt-Iuweel ofte Rethorische Feeste, binnen *Antwerpen*, in Augusto des jaers 1561, aldaer solemnelicken gecelebreert ende gehouden," spoorde de Leydsche Witte Acoleye mede tot eene inschrijving aan. De kaart van uitnoodiging omschreef in rijm al wat er gevraagd kon worden: de intrede moest voorstellen

Het leven der Tyrannen: mit een, wat een beloonen
Zy oyt verworven hebben voor haer doot en naer;

[1] Een kleinere optocht, die somtijds in de steden den zangstrijd sloot, werd mede een haechspel genoemd.

en de grondslag daarvan moest een „geloofwaerdige historie" zijn. Wat den prijs betrof —

Stoops-vlessen tweemael zes, van tin, puyr, louter, claer,
Zijn des bestdoenders loon: den tweeden men voorwaer
Tgetal van negene in vereering zal genieten:
Den derden zes; voorts drie die volgen zal aldaer.

Na de vermaning, om zich te wachten voor „schandael, spijt en schimpich schieten," volgt de bepaling van den tijd der intreê en der wijze van ontfangst. Voorts luidt het:

Wilt dan den zin uwes Intree haer [1] adverteeren,
Tzy by memory, of schriftlic: kent u, om niet te falen,
Ten hoochsten met zes clausen, wel min, na u zelfs begeeren;
Elx van vijftien regels wilt proponeeren.
Levert mit een u blasoen aldaer beneven:
Die tschoonste brengt, zal men mildelic vereeren
Mit acht schenc-kannen: voorts zal men d'ander geven
Zes: daer aen vier: het laechste zal aencleven
Twee. Die tbest pronunchieert, van ons verbeyt
Een Becken en Lampet fraey gedreven.

Verder, voor een referein op den regel:

Voor een beveynsde paeys, een rechte crijch te prijsen is,

zes, vier, en twee tinnen stoopen. Daar by vroeg men nog:

Zingt in een Liedeken: Hoe Godes gonst staet open
Voor die den armen bystant doen, en toonen deucht.
Dat levert ons in prent, op dat het strec tot vreucht
Des volx.

Liedekens en zangen zouden beiden worden beloond. Ten slotte:

Zo yemant lustich is om geen tijt leech te laten,
En een vermaeckelic spel of boertich batement
Geleert heeft: nieut of out: hy mach de moeyt aenvaten,
En hem verzeeckeren een redelic present.
Wie van de vertste plaetse ons comen sal omtrent,
Voor een vereeringe drie kannen eygen blijven.
Wat Camer coemt, die maect ons van haer coemst bekent,
Voor d'eersten dach van Mey, verwittigende ons door schrijven.

[1] Den broederen der overige kamers.

Tien kamers gaven aan de uitnoodiging gehoor, en lieten zich, op den bestemden Zondag, voor de Zijlpoort te *Leyden* vinden. Zy werden by loting verwelkoomd en op een aldaar opgericht tooneel ontfangen, „naer middach ten een uyren, by xj. Broederen van „Liefd is t' fondament," met vliegende vendel en drie Blazoendragers, die al gecleed waren met rocken van incarnate gefriseerde bay, geboort met geconterfeyt silver en gout passement, deur malcander gewrocht, van welcke den Keyzer, Prins ende Factoor (gaende in eene gelede) aen hadden rocken ter aerden toe, geboort met gelijcke geconterfeyt gout passement, ende de andere acht broeders (die twee ende twee voor den Keyzer, Prins ende Factor henen gingen) waren haer rocken tot over de kniën toe lang, omgort met rode ende witte sloeyers, de mouwen van gestijft camericx doeck, daer onder root linnen gelict [1], groene gebreide neerhosen, witte schoenen, ende graeuwe gespickelde hoeden, met banden van rode ende witte sloeyers, de Blasoendragers rocxkens van gelijcke bay, maer cort, met mouwen achter aen."

Nu werden de dingende kamers, waarvan er drie uit *Haarlem*, twee uit de beide *Katwijken*, en de vijf overigen uit *'s Gravenhage*, *Rotterdam*, *Vlaardingen*, *Gouda* en *Leyden* (de Vlaemsche camer) waren opgekomen, by „conste van Rethorica," of wel al rijmende, onderricht van de regeling des optochts:

Van der poorten af elc dan aldus geleyt wert
Naer der herberch, die voor elc van u bereyt wert,
Als in de chaert gezeyt wert.

en, telkens met toespeling op de byzondere kenspreuken, ieder de bestelde herberge kenbaar gemaakt. Zoo heette het tot de Goudenaars:

„Goudtblomken" eel,
Uws logys deel
Vint by de craensche schepen:

[1] Geglansd.

De *corper gout*
U wert vertrout,
Want tes „uyt ionst begrepen."

Tot de Vlaardingers klonk het:

Slaet u zaec goom
„Oude aeckerboom",
Comt hout hier binnen shuis school:
De „Liefde aensiet",
Die u geschiet
Alhier in den *Cabuyscool.*

Maar wy willen ons aan de Goudsche kamer „Uit Ionsten begrepen" houden, en, met den hoofdblik op deze, het gantsche letterfeest doorloopen.

De Goutbloemkens hadden by de loting den voorrang bekomen, en werden alzoo 't eerst, en wel aldus, door de Acoleyen verwelkoomd:

As dese stadt *Leyden* vanden viant belegen was,
En wy Burgers lagen gevangen, als een vis int net,
Negentien weecken lang, en daer nae vercregen ras,
Door Gods stercke hant, verlossing die ons heeft ontset:
Waer door verblijt waeren mannen en vrouwen, met
Veel jonge kinderen, die verhongert zaeten:
Met alzulcken blijdschap in ons hert altans mede te bet,
Door dien ghy „uyt jonsten begrepen," niet naer laeten
Ons te comen besoucken uyt liefden boven maten.
Ghy vermaerde „Goutbloemkens" wiens deucht ver en naer bekent is:
U gedistileerde cracht den menschen tot hulp aenvaeten,
Welcom heeten wy u, daer „Liefd' t'fondament" is."

En de Factor der Goudenaars andwoordde:

Wy u bedancken, „wit Acoleye," die u jonst tonswaert gaet keeren,
Om const te useeren, wy u comen ontrent,
Op dat wy alle in vreuchden hier vermeeren,
By u daer „Liefd' is t'fondament."
De liefde tot Rethorica heeft ons tuwaerts gewent,
Om te verzamen alle, als Broeders vry ombenepen,
Vrientlick: partischap laet hier niet zijn bekent,
Maer const gebruycken, als die in const zijn gescheepen,
En metter daet bewijsen, „Uyt jonsten begrepen."

Op gelijken voet ging het met de overige kamers. Toen volgde de statige intrede, waarby die van *Gouda* „vertHoont hebben de Parijsche moort, met 13 Personagiën, behalven de Blasoendragers." De orde van den trein was deze: Vooraf gingen de twee Blazoendragers, gekleed in papier, met dalmatiken, ter aarde toe hangende, blaauw van grond, met boorden wit en rood, en verwapend met der stede wapenen, zoo achter als voor. Dan volgde:

„1. CAROLUS den negende, Coninck van Vranckrijck, gecleet in enckel papier, bruyn damast, met een croon ende keten van stroo. — 2. Hier aen quam CATHARINA de MEDICIS, moeder van CAROLUS voorscreven, gecleedt als voren, met een slange in haer handt. — 3. VALSCH INGEVEN, een Camerling, met een houten rapier onder den arm, gecleedt int blaeu papier gefluerdeliseert. — 4. BLOEDGIERIGEN RAEDT, den Cardinael van *Lothringen*, met een blaesbalch in de handt, gecleedt met een papieren tabbaert van roodt damast. [1] — 5. GEVEYNSDEN RAET, een Raets-heer: was gecleet met een tabbaert van papier, de gront bruyn, met blau damast daer op geponst. — 6. TYRANNIJE, gecleet met een bruyn corselet van stijf papier, hebbende een bloedig swaerd in de hant, aen de slinker arm een schilt. — 7. NAVARRE, gecleedt met een papieren rock, de grond paerts, daer op geponst damast van rowaens coleur. — 8. Zijn Bruyt, gecleet met een tabbaert van gelijcken. — 9. Den Admirael van *Vrancrijck*, gecleet met een swarten tabbaert van papier, geborduert met lelien op ende neder gaende,

[1] Hoe gezocht hunne gewone (en geliefkoosde) allegorie was, en hoe plat van voorstelling, daarvan leverde onder meer der opgekomen kamers vooral die van *Rotterdam* weder 't bewijs, in de vertooning der „Tyrannije NERONIS door 16 persoonen," waarvan de zestiende in den trein voorstelde: „SCHRICKELIJCKE WREEDTHEYT, een man, wredelick gebaer toonende, hebbende in de handt een claeuwe genaemt ROOF, een vlammeken genaemt BRANDT, een bulle off brieve met groote zegels genaemt BANNINGH: item een glas met fenijn, een swaerdt daer aen stroppen ende coorden, t'samen genaemt MENIGERLEY MOORT.

met een swaerd op zijn zyde, had bovendien aen een rocxken, de grondt paerts, geponst met roosachtich blaeu. 10. **DEN MEESTEN ADEL VAN VRANCRIJK**, gecleet t'boven wambays, de grondt geluwe, doortogen met bruyn. — 11. **MENICH ONNOSEL MENSCH**, was gecleet met een mantel, rocxken, ende boxen; den mantel, die gront root, daer op geponst met roosachtich blaeu: het rocxken, de grond geluwe, geponst met bruyn: de brouc, de grondt roodt, geponst met roosachtich blaeu. — 12. **CAROLUS** den Coninck voorschreven, gelijck hy zijn leven geëynt heeft, te weten: In 't bloet, twelck tot alle plaetsen zijns lijfs uyt gelopen is: was gecleet met papier dicht om t'lijf, de gront lijffverwe, de wonden bloeden. — 13. De **STRAFFE GODS**, gecleet met een langen tabbaert, bruyn, slecht geboort, uyten blaeuwen, hebbende in de handt een roede." De hierop volgende stoet werd gevormd door de Kempenbloemkens van *Katwijk op zee*, „die verthoont hebben de Tyrannije", in acht personen: de Tyranny trad het eerst voor, met bloedige armen en handen, gevolgd door **TARQUINIUS SUPERBUS, PHALARIS, CYRUS, HERODES, NERO**, en **ATTILA**, „waren al t'samen gecleet, onder met out zeyldouck, benaeyt met Klijfbladeren, schaeli gewijs over den anderen." Zy werden gesloten door **FURIA**, eene „Vrouw met hangende kleet ter aerden toe, met een manier van slangen, doort hayr gevlochten: opt hooft hayr van mos." — Op gelijken voet volgden de overige kamers, ieder op eene eigenaardige wijze de beandwoording der vraag voorstellende; werden door de beschrijvende kamer, tot groote vreugde der verrukte Leydenaars en toegevloeide vreemdelingen, langs de voornaamste grachten en eenige straten naar de aangewezen herbergen geleid, en ieder aan de voor haar bepaalde met een „maetclinckent-gedichte" afgezet. De eerste maal toefde de trein voor het huis, waar een uitgehangen schilt „den Gulden Corper" droeg; toen trad de Factor der Acoleyen voor, met deze woorden tot de Goudsche kunstbroeders:

Dees herberge vry, is Liefbroeders dy,
 Eel „Goudblomkens" niet ondorper,
Als ander daer ghy, oock zout wezen bly,
 Als in desen *gulden Corper.*
Den dranck dien ghy vint, uyt ionsten bemint,
 Laet die vrolick zijn uyt gonsten gepepen.
Goede ionst ontbint. En weest eens gezint:
 Rethorica heeft „Uyt jonsten begrepen."

De Goudenaars trokken binnen, en de hoofdtrein ging verder, om nu 't allereerst die van *Katwijk op zee*, en vervolgends de overigen op gelijke wijze verblijf te bezorgen.

„Des manendaechs smorgens, omtrent den achten," stonden zy weder gereed, „in tselfd' habijt," om in twee partijen, vijf en vijf, afgehaald en op het tooneel geleid te worden, waar Rethorica hen verwachtte, om de poëtische oplossing van hun intreê aan te hooren. *Gouda*, *Catwijck op zee*, *Vlaerdingen*, *Rotterdam* en *Haerlem* (de jonge camer) waren de eersten aan de beurt. Rethorica ontfing hen „opt tonneel zittende in een heerlicke verchierde hooge zetel, aen wederzijden drye van haer Gesusters inde vrye consten, die dalende nevens haer zaten, elcx met hunne tytels ende bewijs van hun constige handtwercken, zeer costelicken ende triomphantelicken toegemaect: voor haer voeten zaten Keyser, Prins ende Factoor van de Witte Acoleyen, die de overgeleverde Blasoenen ofte Blomschilden ontfingen." Zy wendde zich eerst tot de vijf kamers in 't algemeen:

 Noyt blyder dach, noyt vrolicker van geest,
 Ick mijn dagen des levens en hebbe geweest,
Dan nu, om dat ick in myn presentie
 Mijn Discipels aenschou, die nu vereeren mijn feest,
 Die so lange jaren onder 't Cruys saten bevreest
Deur der Tyrannen gewelt, die welck met violentie
My wilde heel uyt roeden; maer deur patientie
 Heb ick haer verwonnen, en ben gecomen in mijn eersten staet,
Deur hulp mijns overicheyts, dien ick bewijs reverentie,
 Als graeff Maurits, Staten des Lands, en mijn Magistraet.
 Want dit gewracht is alleen door haerder daet,

Die ick schuldlich ben altoos te obedieren,
Dus heet ik u, o Broeders (deur haeren raet,)
Hertelick wellecom, als Broeders met eeren,
't Gaet wel als Broeders te samen accordeeren.

Daarna richtte zy zich tot de „Camer vander *Goude*" in 't byzonder:

Ende om dat der wreeden Tyrannen'gewelt,
Altoos den vroomen heeft bitter ghequelt,
En in schijn van pays haer bedriegelijck honen,
Soo heb ick mijn Chaerten over al bestelt,
Om te hebben bewijs, soo daer aff vermelt
Warachtige Historie, en wilt niemant verschonen,
Het leven der Tyrannen, hoe, en wat een beloonen
Sy oyt verworven hebben voor haer doodt, en naer.
Soo vraegh ick het „Gouts-bloemken," dat hem hier comt thonen
Constich zijn werk, „Uyt Jonsten begrepen" een paer,
Dat ghy mijn hier wilt vertellen claer
Den zin uwes Intrees, doet mijn triumphant weten,
Op dat elck een den zin hoort openbaer,
Want woorden in personering gesproken, doent best verstant weten.

En met scherpe aandacht zette men zich toen, om te luisteren naar den spreker der Goudbloemkens, voordragende de

Ballade op den Intrede van de Camer van der Goude.

Alsoomen in d'oude Chronycken vint veel beschreven
Van Tyrannen, hoe gestaen heeft haer leven,
Ende hoe zy haer Landen hebben geregeert,
So leestmen van ANTIOCHUS, vol felheyds gedreven,
Oock HERODES de groote daer beneven:
Mede wat quaet dat NERO heeft geuseert.
DOMITIANUS, en meer ander, soo OROSIUS leert.
Noch vintmen van ASTIAGES, en CAMBYSES zijn zoon.
Eenen POPIËL Coninck van *Polen* wilde sijn geëert,
Dede doden zijn Oomen, om alleen te hebben de Croon:
Maar van God heeft hy ontvangen zijn rechte loon:
En dese alle zijn niet te vergelijcken
By het gheen dat wy u hier betoogen schoon,

Als CAROLUS de negende: Coninck van Vranckrijken,
Diese in wreedtheidt te boven gaat, alst mach blijcken.

Vier koepletten volgen, en geven de verlangde verklaring van den optocht, in even gerekte en gewrongen rijmregels als deze; wy zullen alleen het laatste, als het beste, met den „Prince" overnemen:

Den meesten Edeldom hebben sy t'leven benomen,
Oock menich onnosel mensch, die waeren sonder schromen,
Niet vermoedende eenigh quaet: maer zijn met verdriet
Deerlick omgebrocht, gesmeten in de waterstromen.
Sach men wel oyt meerder felheydt van een Coninc comen,
Over zijn onderdanen? O, het is noyt geschiedt:
By NERO en ADRIANO is hy te gelijcken niet.
Boven COMMODO zijn Tyrany is strekkende:
Ja boven alle Tyrannen ter Werelt, alsment wel insiet,
Want Steden en Dorpen was hy met bloet bevleckende:
Maar Godt almachtigh was over hem verweckende
Een ongehoorde straffe (soomen mocht bespooren)
Voor zijn dood, aen hem, t'welck men u is ontdekkende:
In zijn vleysch heeft hy gevoelt Godes tooren:
Want Godt straft de boose, ende de zijn laet hy niet verlooren.

Prince.

Den Prinselicken God, heeft hem gestraft rechtvaerdigh
Nae zijn verdienst, soo hy wel was waerdich,
Wesende een bloetvergieter: daer in scheppende vreucht.
Zoo heeft men ooc uyt zijn lichaem sien vlieten volhaerdigh,[1]
Het roode bloet, aen elcken canten onaerdigh,
Stervende zoo in t'bloet, daer hy hem in had verheught
In t'vergieten van den onnoselen: maer de Heer vol deught
Is een vergelder, als men aen veel wel mach bemercken:
En alle die haer leven niet en hebben geveught
Nae Gods wet, en der natueren, in s'werelts percken,
Sullen alle loon ontfangen, nae haere wercken.
Ghy Vorsten der aerde, dit indachtigh zijt, onbenepen,
En ghy Coningen, wilt u rijck met deught verstercken,
Want ghy zijt alle daer toe van Godt geschepen:
Laet „Liefd'" in u „t' Fondament" zijn: „Uyt Jonsten begrepen."

De Keizer der „Acoleyen" vervolgends het blazoen

[1] Volhaerdigh, by volharding.

der Goudenaars ontfangende, bracht hun den dank zijner kamer:

Wy dancken „t' Goudtbloemken" seer hartelijcken,
Onse Const-lieve Broeders in de Reden-rijcken,
Ghy die daer zijt Rijcklick in veel consten geslepen,
Van u Heerlicke Blasoen, vol constige practijcken,
Gelijck t'selve by de wercken mach blijcken,
Ontfangen wy vriendlijck, als uyt gonsten geschepen,
Daer „Liefd' is t' Fondament," ist al „Uyt Jonsten begrepen."

En nadat „die vijf eerste cameren verklaringe van hunluyden intrede opentlicken voorden volcke hadden gedaen, ter presentie van de Auditores (die uyt elcke Camer een waren vercooren) die aldaer opt Tonneel mede zaten, zijn de zelve Cameren by de vier van de broederen (die haer opt Tonneel hadden gebracht) in hun herbergen weder geleydt met versen ofte gedichten." Daarmede was intusschen de voormiddag ten einde gespoed, zoodat er eene pauze moest invallen voor 't noenmaal; waarop de vijf overigen des namiddags hare gaven vertoonden, en allen te zamen des avonds door de „Witte Acoleyen" onthaald werden op „een Prologe van twee Personagiën, d'eene genaemt LIEFHEBBER VAN CONSTE, en d'ander DIET ALLES TEN QUAESTEN DUYT, bewijsende dat de conste der Reden-rijcken niet alleen in de *Nederlanden*, maer by de Hebreën, Grieken, ende Latijnen en in veel Conincrijken in grooter reputatiën ende eeren is gehouden: ende over duysent jaren bekend is geweest. Ende is voorts een Spel van Zinne daer op gevolcht van acht Personagiën, verclarende

Vande vier des Werelts staten, zijnde zeer beladen,
Soekende vertroostinge in haer hert climmende swaerheit,
Deur by hun te Land, Water, Lucht, Vier, geleden schaden,
Al om vergeefs, maer vindense in de heylgevende waerheyt."

Dingsdagsmorgens ten achten vingen de letterspelen op nieuw aan met den liederstrijd in 't referein, en den kamp in 't zingen der liedekens. De vijf eerste kamers traden 's voormiddags, de vijf laatsten 's namiddags op. Die van

Gouda kwam weder 't eerst in 't perk, en gaf hare „vier zeventienen" op den uitgeschreven regel: „Voor een beveynsde paeys, een rechte crijch te prijsen is," aldus:

Alle Overheyt is wel van Godt gestelt
Om den boosen te straffen die doen gewelt,
En te beschermen hier den vroomen hoort,
Die menichmael t'onrecht worden gequelt:
Sal daerom wel, op dat mach blyven versmoort
Onrecht, eenen rechten crijgh brengen voort,
Als ABRAHAM, die LOTH zijn Broeder deed' bystant fijn
Tegen vijf Coningen, die onrechtelick hebben gespoort
Het Lant te bederven, en te berooven de goeden zijn;
Soo oprechtelick mach oock nu op dit termijn
Goede Patriotten hare gemeente voorstaen,
Op dat sy door listen niet worden gebracht in pijn:
Want veel practijcken, om de Landen te verraen,
Sietmen den Vyandt met archlisten snoot om gaen,
Die ons verdrucken soekt, d'welk hem een verjolijsen is,
Maar op dat zijn voornemen worde te niet gedaen,
Voor een beveynsde Paeys, een rechte krijgh te prijzen is.

Verder heette het:

In dees landen heeftmen ook sien gebueren
Dat den Paeys is voort gebracht, wel ter cueren,
Maer van wiens is onderhouden, is goet te weten:
En hoe Don JOHAN de eenicheyt heeft gaen verscheuren,
't Welck openbaer genouch is en ook niet dient vergeten
Met wat practijcken Duc de TERRA NOVA was geseten
Tot *Ceulen*, om van den Vrede daer te verhaelen:
Maer hoe mijn Heeren Staten haer tijt hebben versleten,
Can genoegh verstaen worden by Duytschen en Walen:
En hoe oprecht dat PARMA heeft gaen wandelen sonder falen,
Doen de Gezanten uyt *Engelant* waren versaemt
Tot *Oostende*: maer merckt hoe veelderley talen
Quamen doen tot ons uyt *Spaengien*, hoe hadden zijt geraemt:
Eerst op *Engelant*, en daerna onbeschaemt
Meenden dus *Neerlanden*, t'welck wel te bewijsen is,
Gansch te vernielen, dat my doet seggen soo t' betaemt,
Voor een beveynsde Paeys, een rechte krijgh te prijzen is.

Prince.

Ghy Princelicke Borgers, wacht u voor t'Spaensch gebroet,
Die haer vermommen, als oft sy waren goet.

Maer vol fenijn zijn sy geheel gesteken:
Resisteert haer Tyranni, met eenen moet,
Van haer schoone beloften zijt afgeweken.
Hoe menighe aenslagen, het heeft gebleken,
Hebben sy over dees Landen te weegh gebrocht:
Den Prins doorschoten: noch meer ander streken,
Zoo Moorden en Branden, het sy u ontknocht:
En al ist dat ghy van haer wert aengesocht
Om Vrede te houden, wilt se niet geloven:
Door sulcken schijn hebben sy tallen tyden haer werck gewrocht,
En op het onzekerste souden sy u berooven
Van goet en leven: veel landen hebbent gaen proven:
Maer stelt u tegen haer wreetheyt, t'welc ons een verrijsen is,
En ghy oock verstaen moeght, dat sonder verdoven,
Voor een beveynsde Paeys, een rechte krijgh te prijsen is.

Terstond daarop volgde het „Liedeken," met den berijmden titel:

Gods gonste staet open wel
Voor die barmherticheyt bewijsen hier
Aen den armen, want zy met hopen snel
Hier zullen versaet werden, en God prijzen fier;

dat, gezongen op eene reeds bekende wijze, aldus aanving:

Wel salich ende verblijt
Sal den mensch zijn bevonden
Al na desen levens tijt,
Die barmhertich van gronden
Is: hem sal, hier na spoort,
Oock barmherticheyt voort
Van God comen aen boort,
En hooren een troostlick woort:
Coemt ghebenedijde reyn,
Bezit nu ongestoort
Het Rijck dat u behoort
Met mijn Vader ghemeyn....

en waarvan de voortzetting onverandwoordelijk eene te groote plaats zou beslaan.

Daarmede was het feest evenwel nog niet afgeloopen: De twee volgende dagen, Woensdag en Donderdag, werd door de ingekomen kamers by beurte „een spel van

Sinnen, Ebattement, ofte zotte Cluyte" gespeeld. De bepaalde en nog eenige buitengewone prijzen werden daarop elker kamer „met ghedichten in hun herbergen gebracht, die hun prijsen met dancksegginge reden-rijckelicken met sonnetten, epigrammen, ofte rondeelen ontfingen. Ende daer naer hun luyden adieu van gelijcken mede geseyt, als oock in liedekens gesongen. Ende zijn so vrolicken mit hun Prijsen triomphantelicken naer huys gereyst."

50. Wy hebben ons opzettelijk in het uitvoerige by het Leydsche feest opgehouden, om daar door eene duidelijke afspiegeling te geven van den geest, die onze Letterkunde byna eene eeuw lang bezielde niet zoo zeer, als wel overheerschte. De poëzy leed geweldig onder de ruwe grepen dier poorters, die, uitgaande van, en gevoed door MAERLANTS stelsel, dat de kunst een zichtbaar praktiesch nut moest hebben, haar met kille handen aantastten en vervormden tot eene ondraaglijk pedante schoolmatres, plomp nog altoos in de ebattementen en cluyten, in de sinnespelen al de wartaal mengende, aan oppervlakkige geleerdheid eigen, en de koude harer gezochte allegoriën trachtende te verwarmen door ze te kleeden in bonte gewaden, met klatergoud en valsche looveren opgeschikt. Vreemd is het evenwel niet, dat de Cameren van Rethorica zoo grooten opgang maakten en dien lang behielden: uit het volk te voorschijn gekomen, had het volk ze ook als zijne eigene schepping lief; de pracht der optochten voldeed hunne zucht voor zinnelijke voorstellingen, en het streelde de ydelheid van dien miskenden en zoo lang in onwetendheid verzonken derden stand, dat het huns gelijken, hunne vaders en broeders, echtgenoten en vrienden waren, die daar spraken in 't openbaar, onbevangen en vrij als de beste reizende monnik, en cierlijker zelfs dan menig een van dezen; dat zy, trots den grootsten geleerde, niet alleen VENUS en BACCHUS en FORTUNA, maar zelfs de namen aller Muzen, en veler Philosophen, Koningen en Helden der oudheid kenden. De weinige waarachtige dichters, die er nog werden gevonden, kon-

den zich niet losmaken van de banden der gekunsteldheid, waarin de wansmaak des tijds hen knelde: zy bezweken voor de meening der menigte, en draafden weldra in het algemeene spoor mede. Alleen de geestelijke liederdichters, die minder onder den invloed der waereldsche gebruiken, der mode lagen, bleven den natuurlijken eenvoud meer getrouw. Met uitzondering van dezen, vereenigden zich allen in den lof der

> Rethorica, weerdich om prijzen,
> Een gave, die niet alleen doet verjolijsen,
> Maer beruert, leért, ende duecht verclaert.

En nu de hooge Regeering die ze beschermde? — Deze moest het zeker aangenaam zijn, dat het volk brood en schouwspelen had, en het moest haar goed doen te zien, hoe het door noesten arbeid wel voer, en te gelijk de middelen vond om zich op zijne wijze te vermaken. FILIPS van OOSTENRIJK en KAREL de Vijfde deden beiden een goeden worp naar de volksgunst, toen de eerste den „Gentschen Balsem" en de laatste der Amsterdamsche „In liefd' bloeyende" een blazoen schonk. ORANJE, de man des Nederlandschen volks by uitnemendheid, nam het Beschermheerschap (Prins) der Antwerpsche „Violieren" aan, en zoo deden meer Edelen, uit genegenheid tot het volk, en prijs stellende op hunne achting en liefde. Men heeft in de oprichting der soevereine kamer „Jhesus met de Balsembloeme," [1] door FILIPS den Schoone,

[1] De Soevereine Kamer werd door den Hertog opgericht in 1493 te *Mechelen.* Onder schijn van een uitgeschreven Landjuweel wist hy de voornaamste kamers van het Zuiden te vereenigen, en dreef zijn Kapellaan PIETERS AELTURS de instelling door, als by algemeene overeenstemming geschied. Zy bestond uit 15 Leden, met toevoeging van 15 leerlingen, en 15 vrouwen; 15 maal in het jaar zoude groote vergadering gehouden worden, en eenmaal open schole voor den prijskamp. De Kapellaan was door FILIPS tot Soeverein Prince der Kamer benoemd, terwijl de Hertog zelf het Voorzitterschap behield, en zich, by afwezigheid, door een Stedehouder vervangen liet. In 1505 bracht AELTURS deze Kamer naar *Gend* over, waar zy, na vruch-

een bewijs willen zien van zijne ingenomenheid met deze inrichtingen; ik meen er veeleer den aanvang van eenen maatregel in te ontdekken, die leiden moest tot het houden van een algemeen toezicht, waarby de Landvorst zelf aan 't hoofd stond, opdat de perken der vrijheid niet al te zeer door de poëtische geesten werden overschreden. 's Hertogs betuiging, dat hy „groet solaes, ghenouchte en recreatie" in hunne spelen nam, was niet meer dan een licht verguldsel op den toom dien hy hun wilde aanleggen. En zoo begrepen het de bestaande vrije kamers ook; zy verzetteden zich herhaaldelijk en met kracht tegen eene instelling, wier meerderheid naar de „Conste" nog volstrekt onbewezen, naar 't gezach in hun oog aanmatigend was, en moesten door kracht van een rechterlijk vonnis gedwongen worden om zich te onderwerpen.

Er werkte nog een tweede beginsel in het oprichten der Balsembloeme: — het beteugelen van de nieuw opkomende denkbeelden in een kerkelijk opzicht. De onzedelijke levenswijze van vele geestelijken, vooral der monniken, had in den boezem der kerk-zelve, byzonder in *Nederland*, een vurig verlangen naar hervorming doen ontstaan. Prelaten als *Utrechts* Bisschop FILIPS van BORGONDIË, wiens gedrag zelf niet eens onberispelijk was, deden luide hun stem hooren — maar te vergeefs: het bedorvene *Italië* baadde tot dronken wordens toe in het genot der Oude-letteren,[1] met verguizing byna van het Christendom; en toen het eindelijk tot bezinning kwam, was het te laat, en het zaad der hervorming buiten de kerk te ruim verspreid en te diep gevallen, dan dat het

teloos door MAXIMILIAAN gehandhaafd te zijn, zich nog eenmaal in 1577 voor ORANJE vertoonde, en vervolgens ongemerkt wechkwijnde.

[1] Na den val van *Konstantinopel*, in 1453, vestigden vele Grieksche vluchtelingen zich vooral in *Italië*, waar zy de zucht voor de beoefening hunner klassieken, die er reeds onder PETRARCA was ontwaakt, krachtig steunden. De Groninger RUDOLF AGRICOLA (HUYSMAN) bracht de herleving dier studie naar *Duitschland* en in de *Nederlanden*.

meer wechgemaaid, veel minder verstikt kon worden. Daartoe droegen de Rederijkers, willends of onwillends, het hunne by, en lang voor ERASMUS zijn Encomium Moriae schreef, waren er uit de pen van menigen Factor satyren op het leven van monniken en geestelyken gevloeid, te bijtender, naarmate de grove platheid, waarmeê de misbruiken werden voorgesteld, eene al te verstaanbare taal voor het algemeen waren. AELTURS schijnt de gevolgen daarvan voorzien, en getracht te hebben ze te voorkomen; maar de poging daartoe was te openlijk, ging van eenen geestelijke uit — en mislukte. Toen nu de Hervorming uit LUTHERS woord tot daad was opgegroeid, waren de Rederijkers haar meer dan ooit genegen, en 's Keizers plakkaten vuurden den tegenstand der driftige poëten slechts te sterker aan; de staatkunde van den dag werd er by in 't spel getrokken, de belangstelling der burgerij in de kamers daardoor te meer geprikkeld, en de invloed der laatsten op de eerste versterkt. Voor de kunst had het echter dit nadeelig gevolg, dat de richting eenzijdig en daarom valsch werd, en de Letteren nu niet veel anders dan partijwapenen waren, waarmeê men elkander van weêrszijde vinnig beoorloogde.

51. De kamers waren byna zonder uitzondering, ten deele uit godsdienstige, ten deele uit staatkundige overtuiging, hervormingsgezind — ten minste voor vrijheid van godsdienstige denkwijze strijdende; hare leden lazen en bestudeerden den Bybel, en legden de resultaten daarvan, juist of onjuist aangebracht, in hunne geschriften neêr. De macht die zich daartegen had aangegord, bestond meest uit op zich-zelf staande personen, en onder dezen ruimen wy de eerste plaats in aan de Andwerpsche ANNA BIJNS. Deze vrouw liet alle Nederlandsche dichters van haren tijd, zelfs de besten onder hen, als MATTHIJS DE CASTELEYN, PIETER VAN DIEST, CORNELIS EVERAERT,

[1] Hy was de veelschrijvers zijns tijds, en liet by zijn overlijden nog een rijmwerk na, Conste van Rethoriken genaamd, dat in 1555 te *Gend* werd uitgegeven.

CHRISTIAEN FASTRAETS, en EDUARD DE DENE, verre achter zich. Schoon zy niet in de school der Rederijkers was groot gebracht, waren hare vormen, als die van haren tijd, daar mede natuurlijk toch overeenstemmende: hare refereinen waren gesteld als die van anderen, maar by de haar aangeboren gave om de taal te kneden, wist zy hare vaerzen eene „gratie van lieflicheyt," te geven, die den lezer verrukte, en haar den bynaam van de Brabantsche SAFFO verwerven deed, zonderling genoeg anders klinkende voor eene geestelijke dochter en schoolhouderesse, gelijk zy was. Waarheid is het intusschen, dat zy de wansmakelijke en onnatuurlijke gekunsteldheid der rhetorikale rijmen nog tot eene volkomenheid heeft gebracht, waarvan men de mogelijkheid niet zou aannemen, wanneer hare geschriften niet voor ons lagen. Yverend voor het geloof, waaronder zy niets dan het katholicisme verstond, bekampte zy met bijtende scherpte de allengs veldwinnende zuiverder denkbeelden, maar miste even min, waar heur onderwerp het noodig had, tederheid en fijnheid. Ook was zy niet zoo eenzijdig van blik, dat ze de gebreken in Kerk en Staat voorby zag: heur hart was te rein, dan dat zy ze zou hebben kunnen vergoêlyken, en heur Refereyn-Boecxken, meer keurig van inhoud dan kort van titel, vloeit over van zedelijke gispingen, en vermaningen tot terugkeer naar een rechtvaardig leven.

ANNA bezat veel vernuft en gave van opmerking; en niet minder bijtend dan MARNIX van ST. ALDEGONDE later het katholicisme, tastte zy het protestantisme aan. Geestig-vinnig is hare, natuurlijk zeer partijdige, vergelijking tusschen MAARTEN LUTHER en MAARTEN van ROSSUM; men oordeele uit een paar koepletten:

Merten van Rossom, met veel quaet ghespuys verzelt,
Heeft menich schoon huys in brande ghestelt;
 Maer Luthers boosheyt gaet verre boven screven:
Deur hem zijn kercken, cluysen, cloosters ghevelt,
Menich goedtmans kint (niet meughelijc ghetelt)

Uyten cloosters ghejaecht, die nu deerlijc sneven;
Stelen en rooven daer zy by leven.
Van dien zijnder ooc onder Rossoms bende;
Waerom werdt Rossom dan alleene bekeven?
Leeleker dan zijne luydt Luthers legende.
Doet open u ooghen, ghy onbekende,
Die Lutherum looft ende Rossom laect;
Aenziet Luthers bedrijf, tbegin en dende:
Noch heeft hy 't qualiker dan Rossom ghemaect:
Dit moet ghy lijden, hoe ghy de waerheyt messaect:
Ghy en kunt hier teghen niet ghesegghen neen.
Maer al zijn zy alle beyde van deughden naect,
Noch schijnt Merten van Rossom de beste van tween.

Luther en Rossom, als twee booze wichten,
Heeft men, in schijn van deuchden, boosheit sien stichten.
Rossom quam in Brabant ghesleghen met bedroch;
't Scheen hy woude gaen op de Turcken vichten.
Merten Luther en wilt vry noch niet zwichten:
Hy wilt den prijs hier af behouden noch:
Ghelijc een devoot munnick (aeylacen, och!)
Quam dees wolf int cleedt van een lamme
Stroyen in Kerstenrijck t' venijnde soch,
Dat hy hadt ghesoghen uitter ketters mamme.
Al liet Rossom den haen metter rooden camme
In Brabant vlieghen, zoo 't heeft ghebleken,
Luther heeft laten vlieghen veel quader vlamme;
Want duer zijn venijnich scrijven en spreken
Es Kerstenrijck met ketteryen ontsteken.
Haer beyder voorstel mach elcken wel verleen;
Hoe wel sommighe veel lofs van Luther spreken,
Noch schijnt Merten van Rossom de beste van tween.

Men behoeft deze vaerzen slechts in te zien, om niet alleen terstond een maatstaf te hebben voor hare scherpzinnigheid, en haren natuurlijken aanleg tot het hekeldicht — maar ook om zich al dadelijk te overtuigen, hoever zy in kortheid van uitdrukking, vastheid van gang, en gemakkelijkheid van wending, boven de mannen van Rethorica staat; hoe volkomen zy den vorm dus meester is, en over hoe grooten rijkdom van denkbeelden zy daarenboven beschikt.

Even als het hekeldicht de uitdrukking is van heur

scherp vernuft, bewijst zoo menig ander harer voortbrengselen voor hare onbevangenheid en diepte van gevoel, terwijl allen, hoedanig ook van richting, getuigenis afleggen van heur innig godsdienstig gemoed. Eenige regelen uit haren meizang mogen het bewijzen:

Metten soeten Meye wilt den Heere loven,
Nu al de veldekens, priëlen en hoven
Gheven soeten goor.
Maer en blijft opte creatueren niet verschoven:
Door hen leerdt minnen den Schepper hier boven,
Die zijn tresoor
Der genaden ontsluyt: tdoet al zijn devoor.
Tot solaes der menschen groeyen bloemen en cruyt;
De vogelkens soetelijck houden haren choor,
Singhende overluydt.
O Christenziele, weest dankbaer met soo ruydt;
Wildt u inwendighe ooghen ontsluyten.
Gaedt uwen bruydegom metter minnende bruyt
Soecken daer buyten:
Scheppers schoonheydt merct in de bloemkens die spruyten.
Aurora schenkt ons even ghedichte
Den soeten dau uyt 's hemels conduyten,
Die tgarseken doet groyen metter sonnen lichte:
Die soeticheyt des tijdts verblijdt elck ghesichte.
Ghy, die int veldt doet u vespereye,
Loeft den Heere met desen soeten Meye.

Na ANNA BIJNS valt niets, nevens haar weinig belangrijks meer te melden, wanneer het algemeen karakter van den tijd in de handelingen der Rederijkers breedvoerig genoeg gekenschetst is. Zy besluit het groote tijdvak der Middel-Nederlandsche Letteren. Daar was thands eene worsteling tusschen het oude en het nieuwe, en het hing van de beslissende gebeurtenissen des tijds af, of de geest indommelen, en de Letterkunde, die er de uiting van is, zou wechkwijnen, of, door een plotselijken schok wakker geschud, als verjongd ontwaken, en eene nieuwe vlucht nemen. Het was de Hervorming die hier moest beslissen — en God was met de Hervorming.

DERDE TIJDVAK.

LATERE NEDERLANDSCHE LETTEREN.

(*Van* 1550—1790.)

1. Een gants andere geest had thands onze Letterkunde doordrongen. Zoo niet de hervorming in haar geheel, dan toch een groot gedeelte der denkbeelden die van haar uit gingen, had de harten en hoofden in *Nederland* overmeesterd. Het groote woord „Zelf-onderzoek" voert in zijn voortocht „zelf-denken"; van daar, by de groote nieuwe richting in massa, ook verschillende zelfstandige richting, byzondere ontwikkeling, by enkelen. Zoo lang het Indo-Germaansch *Europa* door eene katholieke christelijke godsdienst werd beheerscht, bestond er eene zekere algemeenheid, een doorgaande geest in de letterkundige scheppingen, die zich by de verschillende schrijvers slechts in geringe mate wijzigde naar den aart hunner individualiteit, naar den omvang hunner dichterlijke gave. De ridderromans van *Frankrijk*, van *Duitschland*, van *Nederland*, hebben eene in het oog springende gelijkheid van karakter; en by sommige volksliederen der beide laatste landen, waartoe men zelfs die van *Zweden* en *Noorwegen* kan brengen, valt het zwaar te bepalen, op welken bodem zy eigendlijk zijn voortgebracht.

Deze algemeenheid hield op, by de verwerping van een hoofdgezach, by het meer zelfstandig wandelen op eene

eigene baan. Dat dit op zich-zelf van een allergelukkigst gevolg was, zullen wy later zien.

2. Het volk echter, waarin die afzonderlijke ontwikkeling, by gebrek aan meerdere beschaving, weinig of geen plaats kon vinden, bleef zich, als gewoonlijk, houden aan het oude, en klemde er zich te inniger aan vast, naarmate de Fraaie-letteren een geleerder aanzien kregen, en de Grieksche en Romeinsche goden en godinnen met hunne geheele hofhouding naar beneden werden gerukt, om voortaan met geweld te worden „ingeburgerd" in eene poëzy, waar zy nimmer recht thuis werden. De ridderromans, wier taal te verouderd was, om nog in den oorspronkelijken vorm toegankelijk te zijn, waren reeds, of werden thands in proza overgebracht, en maakten in dien toestand nog byna drie eeuwen lang den letterschat des volks uit. [1] De volksliederen behoefden deze vernieuwing niet: van mond tot mond, van geslacht tot geslacht overgeplant, hield hun vorm natuurlijk gelijken tred met de vormverandering der taal-zelf, bleef op deze wijze altoos verstaanbaar, en verloor weinig of niets van de oorspronkelijke frischheid; ja plantte zich zelfs voort in de uitingen van het volksgevoel over de bewegingen des tijds op het godsdienstig en staatkundig terrein. Rederijkers mochten een feit of een twistpunt van den dag op hunne eigenaardige gekunstelde wijze dramatizeeren — het volk deed het ook, op zijne oude wijze, en deed het veel natuurlijker: strijd-, schimp-, martelaars-liederen, zangen tot bemoediging en vertroosting, kwamen er uit op en gingen er onder rond. Natuurlijk waren dezen van zeer verschillende gehalte: velen zijn de vermelding niet waardig; de besten zijn scherp, bits, vuilaardig en onkiesch dikwerf, maar vaak ook vol warmte, en tintelende van gehechtheid aan de zaak die zy voorstonden, zoodat het ons by de lezing nog levendig voor den geest rijst, met hoe veel ingenomenheid ze moeten ontfangen en opgezongen zijn geworden, en van

[1] Zie bl. 118.

hoe grooten invloed zy op de stemming der natie zijn geweest.

„Aenhoort"! zongen de aanklevers van het oude gezach den poëtischen ruiter na:

Aenhoort ghy Christen alle ghemein,
Een nieuw liet sal ic u singhen reyn,
Willet doch wel doergronden,
Al van die Guesen met hunne luesen,
Ende al hun loese vonden.

Die heylighe Scriftner doet ons vermaen,
Datter valsche propheten sullen opstaen,
Al in die leste tijden;
Laet varen die Guesen met hunne luesen,
Haer leeringhe wilt doch mijden.

Den een dat is een Swingliaen,
Den ander dat is een Arriaen,
Die derde sijn Adamyten;
Laet varen die Guesen met hunne luesen,
Soe sult ghy Gods rijck ghenieten.

Die vierde dat is een Anabaptist,
Die vijfde is een Calvinist,
Die seste dat is een Luyter;
Laet varen die Guesen met hunne luesen,
Als een goet Christen ruyter.

Die sevende is een oud schoenlapper,
Die vijjste is een dobbelclapper,
Sy verkeeren die Schriftuere,
Laet varen die Guesen met hunne luesen,
tEn sal niet altoes duren.

Al hun goetken is by ghesadt,
Sy meynen sy krijghen der papen schat,
Maert spel brinckt een calaengiën,
Laet varen die Guesen met hunne luesen,
Die coninck compt uyt Spaengiën.

Dan sal hyse straffen alle ghelijck,
Die groot en cleyn, die arm en rijck,
Ende al tot hunder schanden;
Laet varen die Guesen met hunne luesen,
Godt bringhe den coninck te lande!

Nu laet ons bidden, alle ghelijck,
Godt van hier boven in hemelrijck,
Dat hun die Guesen bekeeren;
En dencken: die Guesen met hunne luesen
Sal men haest anders leeren.

Nu oorlof, princen! op dit termijn,
En dincket: het moet ghescheyden sijn;
O heere! laet my ghewinnen,
Opdat die Guesen met hunne luesen
Die waerheyt moghen bekinnen.

Die dit liedeken heeft ghedicht
Dat was een ruyter van herten licht,
Hy hevet wel ghesongen,
Hy was onder die Guesen met hunne luesen,
Maer, Godt dankt, hy est ontspronghen.

En spottend zongen er de geuzen tegen in:

Hebdy niet ter missen gheweest,
Inder papen kercke?
tGuychelspel dat men daer leest,
Gaet het wel te wercke:
Oremus-craeyen, cruycen-saeyen,
Nyghen, draeyen, soo ickt wel aenmercke.

Al verchiert hy schoon de craem,
Niemant en wilse coopen,
dEnghelsman is sy onbequaem,
Den Fransman halff ontloopen,
Zeeuw en Hollander, oock Brabander
Met malcander, stootens uyt met hoopen.

Wien suldy, arme cramers cranck!
Met uwer misse laven?
Na Spangiën wech met haren stanck,
Men wilse hier corts begraven;
Want 't wilder vuylen, aen u muylen
Crijchdy buylen; ras wilt henen draven.

Maar de tijd kwam ook, dat men van weêrszijde zijn bitterheid vergat, en samen in den klaagzang uitbrak:

Helpt nu u self, zoo helpt u Godt,
Uyt der Tyrannen bant en slot,
Benaude Nederlanden!
Ghy draeght den Bast al om u strot —
Rept flucx u vrome handen.

De Spaensche hooghmoet, valsch en boos,
Sant u een Beudel Goddeloos,
Om u Godloos te maken;
Gods woordt rooft hy deur menschen gloos
En wilt u 't ghelt ontschaken.

So neemt hy elck sijn hooghste goet:
Die 't woort, der zielen voetsel soet,
Om draf niet willen derven,
Bekoopent met haer roode bloedt,
Off moeten naect gaen swerven.

Maer die sijn hart op Mammon stelt,
Moet oock ontbeeren 't lieve gelt,
Sijn Godt, sijn vleesch betrouwen:
Hy eyscht den tienden met gewelt,
Diet geeft, sal niet behouwen.

Want geeftmen dick van tienen een,
Daer blijft ten lesten een noch geen.
Wol mach een Herder stillen;
Dees Wolf is met wol noch met melck te vreen:
Hy wil de schaepkens villen.

Sijn Buyck is onversadelijck,
Bloed en gelt-dorstich stadelijck,
Als die met wreeden moede
sLandts ghelt verquist verradelijck
Aen Koninckllicken bloede.

Verdient dan sulck i Huerlinck fel
Den tienden Penninck niet seer wel,
Om 't Nederlandt te schinden?
Geeft ghy hem die, soo maeckt ghy snel
Den bant om u te binden.

O Nederlandt! ghy zyt belaen;
Doodt ende leven voor u staen:

Dient den Tyran van Spangiën
Of volght (om hem te wederstaen)
Den Prince van Orangiën.

Helpt den Herder die voor u strijt,
Of helpt den Wolf die u verbijt:
Weest niet meer Neutralisten.
Vernielt den tyran, 't is meer dan tijt,
Met al zijn Tyrannisten.

Maar te midden van dat alles sluimerde ook niet het oude, echt Germaansche element, de zucht voor het epische, de behoefte om een of ander geruchtmakend feit afmalend te bezingen, en dit wel, waar het oogenblik zich niet schikte naar de uitvoerige schildering van een verhaal, dan toch met de breede maar levendige omtrekken der ballade. Daartoe behoort het volgende lied op den 15en July 1566.

Wie wilt hooren een nieu liet?
En dat tot Sint Truyden is gheschiet. [1]

Het viel op eenen maendach, hoort,
Die Guesen stonden al voor die poort.

Die poort was toe, sy en mochten niet in,
Dies cregen sy eenen quaden zin.

Sy clopten met eenen grammen moet:
„Hoe compt dat men niet op en doet?" —

Doen quam Mijnheer al van Duras,
En vraechde wie hun heere was.

Sy seyden: „Wy sijn al van Nassouwen;
„Wy willen hier ons Consilium houwen. —"

Die van Sint Truyden hebben tot dien stonden
Eenen bode totten biscop ghesonden.

Die biscop sprack mit woorden, dat
Sint Truyden is een rijcxsche stadt.

[1] Elke regel eindigt met den uitroep: Vive le Geus!

Die Geusen hadden quaden moet,
Sy reden na Leuwert metter spoedt.

Sanderdaechs quam Floyon tonser baten,
En dede die Geuskens binnen laten.

Sy sworen by hun eedelheyt coen,
Dat ze niemant en souwen misdoen.

Doen riepen die rebaelgen metter macht:
„Dits den dach daer wy hebben na ghewacht!"

Hy riep: „wy weten onderstant,
„Die Coninc compt al in ons lant."

En compt den Coninc ommers niet,
Soo blyven die cloosterkens int verdriet.

Sy trocken int clooster binnen den crocht,
Daer hebben sy loosen raet ghesocht.

Haren raet sal men corts openbaren,
Men bracker beelden en altaren.

Haer ghelooften hebben sy macht ghegheven:
Sy en hebben t' Sint Trudo niet bedreven.

Laet ons bidden den Heer der Heeren,
Dat hem die Geuskens moghen bekeeren. —

3. Zulke tijden van onrust en verwarring zijn niet geschikt om groote letterkundige scheppingen geboren te doen worden. Daar is flikkering en opbruising, daar is aanleiding en stoffe te over — maar de geest heeft geen tijd om er zich rustig meester van te maken, veel minder om ze van alle zijden te bezien, en ze daarna volgends een vast plan te verwerken. Prikkeling tot oogenblikkelijke uitstorting bestaat er echter, gelijk wy reeds zagen, overvloedig, en ze is machtig genoeg; maar hoe weinig wordt er dan nog voortgebracht, dat onder de gewrochten van kunst zijn plaats waardig inneemt, en — op den duur die plaats behoudt.

Tis qualijck moghelijck dat de divijn poëten
Haren gheest konnen baren in tyen van strijt;
Als ick meynde wercken, heb ick dickwijls subijt
Voor de penne de wapen moeten aenveirden,
En voor de boecken de briesschende peirden —

klaagt JOHAN BAPTISTA HOUWAERT, die zijn tijd dan ook zoo yverig besteedde, dat hy zijn voornaamste werk, Pegasides Pleyn ende Lusthof der Maechden, een leerdicht in zestien zangen, wijdloopig van uitvoerigheid, in een winter vervaardigde. Zijne kunstbroeders, en daarby ook de leden van den hoogeren maatschappelijken kring waarin hy leefde [1], beschonken hem met den tytel van den nieuwen HOMERUS; de Jonkvrouwen van *Brussel* met een lauwerkrans. HOUWAERTS gedichten zijn na zijn dood, die in 1599 plaats vond, nog een paar malen gedrukt, en toen ging het met zijn roem als met zijn lauwerkrans: beiden verdorden. En hy was niet de eenige van zijn tijd wien het zoo ging: COLIJN VAN RIJSSELE, JAN VAN DALE, ANTHONIUS DE ROVERE, CORNELIS VAN GHISTELE [2] — wie leest ze nog, dan slechts hy, die onze Letterkunde op de baan van hare ontwikkeling volgen wil? En toch ontbrak het velen hunner niet aan wezendlijk talent; maar zy verlieten den weg der natuur; zy waren zwak genoeg om zich te wringen in de vormen der mode van hunnen tijd — en zy zijn er ons karikatuur door geworden, zoo goed als de incroyables van 1795.

4. Wie het echter te doen was om verstandig op de massa te werken; wie zich niet lieten verleiden om door de meer beschaafde minderheid voor een korten tijd als een wonder te worden aangestaard, gehuldigd — en dan vergeten, sloegen dien weg der gekunsteldheid niet in, maar zagen het volkslied zijnen natuurlijken vorm af, en

[1] HOUWAERT was „Conseillier ende Meester Ordinaris van de Rekeninghen des Hertochdoms van *Brabant*."

[2] Voeg er by: MATTHIJS DE CASTELEYN en anderen, op blz. 148 (beneden) genoemd.

bezigden dien tot het voertuig hunner denkbeelden. Zoo deden ZUYLEN, zoo ALDEGONDE: en wie, ook nog in onze dagen, betwist hun den verkregen roem? Waarlijk een behartigenswaardig voorbeeld voor letterkundigen van alle tijden: de eene mode sterft in en door de andere, de dwingelandij der begrippen verliest eenmaal hare kracht, slechts de natuur blijft bestaan in hare oorspronkelijke frischheid.

5. Om aan de behoeften des volks te gemoet te komen (want de hervorming had de behoefte aan meer inwendig godsdienstig leven zoo wel by de roomschgezinden als by hare eigene volgers opgewekt) bracht Jonkheer WILLEM van ZUYLEN VAN NYEVELT de Psalmen in Nederduitsche vaersmaat over, en schoeide ze op de leest van het volkslied, met behoud zelfs van dezer gebruikelijke zangwijzen. Onder deze vertaling, die zeker gebrekkig is, worden er echter gevonden, die by uitstek goed geslaagd mogen heeten. Simeons lofsangh ten voorbeelde:

Nu laet, o Heere! dinen knaep,
Dat hy mach slapen sinen slaep,
En sterven, so daer toe behoort,
In vrede, nae dijn heylich woort.

Want mijn ooghen met claer bescheyt
Hebben ghesien u salicheyt,
Die Ghy bereyt hebt ende ghesticht
Voor alder menschen aenghesicht.

Een licht, tot een verlichting goet,
Dat voor die Heydens schijnen moet,
End dat tot glory wesen sel
Al voor u volck van Israël.

Dat deze Souterliedekens welkoom werden ontfangen blijkt genoeg, daar zy nog ten zelfden jare waarin zy het licht zagen zesmaal werden herdrukt. En hoe wel ZUYLEN volstrekt geen dichter van hoogen rang, en zijne vertaling met betrekking tot de stoute en grootsche gedachten van het oorspronkelijke zeer zwak was — hy

bezat die deugd, dat hy de baan betrad, die voor het Nederlandsche volk de meest geëigende is; en hadden er zich geene eenzijdige godsdienstige begrippen in gemengd, ze zouden langer dan tot in 1566 gebruikt zijn geworden, ondanks de mededinging van JAN UTENHOVES vertolking, die toen, na des schrijvers dood, volledig in het licht verscheen.

6. In dat zelfde jaar verscheen er echter eene nieuwe vertaling van DAVIDS zangen, die, by den loop der omstandigheden waaronder zy geboren werd, wel den boventoon moest verkrijgen en behouden. De vurigste der Evangeliepredikers, PETRUS DATHENUS, een Gentenaar en voormalig monnik van *Poperingen*, zeer gezien by de hervormden, en by de strengsten daaronder wel het meest, had deze vertaling naar de Fransche psalmen van CLEMENT MAROT vervaardigd, en zijn naam alleen was genoegzaam, om aan zijn gebrekkig voortbrengsel een opgang, een duur te verschaffen, waartegen de veel betere vertolking van MARNIX (naar den Hebreeuwschen tekst in 1580 te *Andwerpen* uitgegeven) niets vermocht, en dien het eerst in onze eeuw voor goed verloren heeft. Overigends was DATHENUS — ofschoon de Dordtrechtsche synode al eenige taalregels hebbe vastgesteld, op zijn West-Vlaamsch gegrond — van geenen invloed op onze Letterkunde, en bekleedt er dus slechts als in 't voorbygaan eene plaats.

7. Geheel anders was dit met den Heer van *St. Aldegonde*, PHILIPS van MARNIX. Deze geniale Edelman, die zijne geleerde opvoeding te *Genève* ontvangen had, een warm vriend van den Zwijger was, en diens zijde in de worsteling tegen de heerschzucht van *Spanje* met geheel zijn hart toegedaan, bewoog zich zoo wel op het veld der Letteren als op dat van staatkunde in verschillende richtingen — en steeds met eere, al was het dan ook niet altoos met goeden uitslag. Zijne psalmvertaling, veel minder plat van uitdrukking, veel minder gewrongen van vaersbouw dan die van DATHEEN, is daarenboven veel getrouwer, en bezit veel meer dichterlijken gloed dan die van

ZUYLEN. Zijn hekelschrift de Byen-corf der H. Roomscher Kercke, in 1669 uitgegeven, niet minder geestig van inkleeding dan vernuftig van vinding, is geschreven in een proza, dat datgene zijner tijdgenoten verre overtreft, ja waarvan men zeggen kan, dat het zich zelfstandig en krachtig een eigene baan brak, maar altijd in den gang der natuurlijke ontwikkeling, en op de eigenaardigheid onzer tale-zelf gegrond. MARNIX was niet alleen geleerd — hy was ook verstandig: daarom deed hy zijn voordeel met de kennis der oude schrijvers; hy zocht het niet in den vorm, in de beelden en cieraden, om die zonder oordeel over te nemen of ten minste na te bootsen: hy zocht het in den geest dier geschriften, en voedde en verfrischte er zijn geest mede, zonder hem geweld te doen; hy las en bestudeerde Grieken en Romeinen, maar hy bleef Nederlander, en schreef, zoo als dat naar den Nederlandschen volksgeest zijn moest. Wat hy als dichter was, bewijst zijn Wilhelmus-lied, waarschijnlijk in 1568 vervaardigd. Met warmte ontfangen, ging het snel van mond tot mond, was twee eeuwen lang het nationaal lied des volks, en vuurde by den klank van trommen en trompetten menigen Nederlander tot heldendaden aan.

Wilhelmus van Nassouwe
 Ben ick van Duytschen bloet;
Den vaderlant getrouwe
 Blijf ick tot in den doedt.
Een prince van Orangiën
 Ben ick, vrij, onverveert.
Den coninck van Hispaengiën
 Heb ick altijt gheëert.

In Godes vrees te leven
 Heb ick altijt betracht;
Daarom ben ick verdreven,
 Om landt, om luyd ghebracht.
Maar Godt zal mij regheren
 Als een goet instrument,
Dat ick sal wederkeren
 In mijnen regiment.

Lijdt u, mijn ondersaten!
 Die oprecht sijn van aert:
Godt sal u niet verlaten
 Al zijt ghy nu beswaert.
Die vroom begheert te leven,
 Bidt Godt nacht ende dach,
Dat Hy my cracht wil gheven
 Dat ick u helpen mach.

Lijf ende goet al te samen
 Heb ick u niet gheschoont.
Mijn broeders, hooch van namen,
 Hebbent u ooc vertoont.
Graef Adolff is ghebleven
 In Vrieslant in den slach;
Sijn siel, int ewich leven,
 Verwacht den jongsten dach.

Edel en Hooch gheboren,
 Van Keyserlicken stam,
Een Vorst des Rijcks vercoren,
 Als een vroom christen man,
Voor Godes woort ghepresen
 Heb ick vrij, onversaecht,
Als een helt sonder vresen,
 Mijn edel bloet ghewaecht.

Mijn schilt ende betrouwen
 Sijt ghy, o Godt mijn Heer!
Op u so wil ick bouwen;
 Verlaet my nimmermeer:
Dat ick doch vroom mach blijven
 Uw dienaar taller stont;
Die tyranny verdrijven,
 Die my mijn hert doorwont.

Van al die my beswaren
 End mijn vervolghers sijn,
Mijn Godt! wilt doch bewaren
 Den trouwen dienaar dijn:
Dat sy my niet verrasschen
 In haren bosen moet,
Haer handen niet en wasschen
 In mijn onschuldich bloet.

Als David moeste vluchten
 Voor Saul den tyran,
So heb ick moeten suchten
 Met menich edelman;
Maar Godt heeft hem verheven,
 Verlost uit allen noot,
Een conincrijk ghegheven
 In Israël seer groot.

Na tsuer sal ick ontfanghen
 Van Godt mijn Heer dat soet,
Daer na so doet verlanghen
 Mijn vorstelick ghemoet:
Dat is, dat ick mach sterven
 Met eeren in het velt,
Een ewich rijck verwerven,
 Als een ghetrouwe helt.

Niet doet my meer erbarmen
 In mijnen wederspoet,
Dan dat men siet verarmen
 Des conincks landen goet.
Dat u de Spaengiaerts crencken,
 O edel Neêrlant zoet!
Als ik daer aen ghedencke —
 Mijn edel hert dat bloet.

Als een prins opgheseten
 Met mijnes heyres cracht,
Van den tyran vermeten
 Heb ick den slach verwacht;
Die, by Maestricht begraven,
 Bevreesde mijn ghewelt;
Mijn ruyters sachmen draven
 Seer moedich door dat velt.

So het den wille des Heeren
 Op dien tijt had gheweest,
Had ick gheern willen keeren
 Van u dit swaer tempeest.
Maar de Heer van hier boven,
 Die alle dinch regheert,
Diemen altijt moet loven,
 En heeft et niet begheert.

Seer christelick was gedreven
 Mijn princelick ghemoet:
Stantvastich is gebleven
 Mijn hert in tegenspoet.
Den Heer heb ick ghebeden,
 Van mijnes herten gront,
Dat hy mijn saeck wil reden,
 Mijn onschuld doen oircont.

Oorlof, mijn arme schapen!
 Die sijt in groten noot,
Uw Harder zal niet slapen,
 Al zijt ghy nu benout:
Tot Godt wilt u begheven;
 Sijn heilzaam woort neemt aen,
Als vrome christen leven —
 tSal hier haest zijn ghedaen.

Voor Godt wil ick belijden
 End' sijner grooter macht,
Dat ick tot ghenen tijden
 Den coninck heb veracht:
Dan dat ik Godt den Heere,
 Der hoochster Majesteit,
Heb moeten obedieren
 In der gherechtigheyt.

Dat men MARNIX gevolgd ware! Onze Letterkunde, onze poëzy vooral, zou zich nimmer van het volk hebben los gemaakt. Dat men by de studie der klassieken niet die onzer eigene middeleeuwers hadde verwaarloosd — onze poëzij ware geen vreemdelinge geworden, te midden der natie-zelve!

[1] Wat eigenaardige voortreffelijkheid aangaat, is er voorzeker geene vergelijking te maken tusschen de meesterstukken der eeuw van PERICLES of AUGUSTUS, en de ruwe natuurzangen uit de middeleeuwen, met Noordsche en Oostersche overleveringen opgecierd; doch het is eene

[1] Om niet van eenzijdigheid te worden beschuldigd, bezig ik hier opzettelijk niet mijne woorden, maar die van een der voortreffelijkste mannen onzer nieuwere Letterkunde: WILLEM DE CLERCQ.

andere vraag, wat de dichtkunst der nieuwe volken er inderdaad mede gewonnen heeft, door de vroegere overleveringen en zeden geheel te veronachtsamen ten behoeve van eene vreemde taal en vormen, en of de eerstgenoemde niet eenen hoogeren trap van voortreffelijkheid bereikt zoude hebben, indien de beginselen der vroegere eeuwen door den loop der tijden ontwikkeld waren geworden, en het eigenaardig genie der volken zich met meer vrijheid had kunnen ten toon spreiden?

De voordeelen van de herleving der Letteren zijn zoo dikwerf met meer of minder welsprekendheid geschetst geworden, dat wy daarby niet lang behoeven stil te staan. Onbetwistbaar is het, dat, door de navolging van de schriften der ouden, de smaak der volken eene meer zuivere richting nam, de stijl eene meerdere volmaaktheid verkreeg, en, over het algemeen, de spraakkunst der nieuwere talen tot een geregeld geheel gevormd werd. Maar was er aan de andere zijde ook niet eenig nadeel met deze voordeelen verknocht?

Vooreerst zal men moeten toegeven, dat de herleving der oude Letteren, by al het nut dat zy aan de verschillende wetenschappen toebracht, een scherpere lijn van afzondering tusschen de ongeleerde en geleerde waereld getrokken heeft, die misschien zoo nuttig aan de wetenschappen, als nadeelig aan de schoone letteren was. Niets is doelmatiger, dan dat de kennis van die wetenschappen, welke tot een bestaan in de maatschappij leiden, en die op het leven of de eer der burgers den grootsten invloed hebben, slechts als vrucht van eene langdurige oefening verkregen kan worden; doch daarentegen zijn Letteren en poëzy dikwijls de vruchten van eene oogenblikkelijke geestdrift, en het was dus minder noodzakelijk voor den bloei van deze, dat de kennis der doode talen tot een vereischte werd gerekend om daarin uit te munten, daar het toch zelfs den beminnaren en bewonderaren der ouden tot geen byzonder genoegen kon strekken, by de nieuweren, in plaats van oorspronkelijke gedachten,

slechts de uitdrukkingen en schoonheden hunner voorbeelden in eenen veranderden vorm weder te vinden.

Ten tweede kan men niet ontkennen, dat vele van de letterkundigen der zestiende eeuw dikwijls een geheel ander doel hadden, dan wel de verbetering van den smaak of de verheffing van het volksgevoel. De geleerde werken werden thands gewoonlijk in eene taal opgesteld, die den ongeleerden geheel onbekend was. De dichtkunst-zelf eischte, door de menigte aanhalingen en navolgingen uit hun onbekende schrijvers, eene afgezonderde studie, en de geleerden werden derhalven, buiten hunne geschiktheid tot Hoogleeraars, Theologanten, Geneesmeesters en Rechtsgeleerden, meestal beschouwd als behoorende tot een byzonder gemeenebest, welks leden, als voor het gewone leven ongeschikt, aan hunne afgetrokkene bespiegelingen en inwendige verdeeldheden werden overgelaten.

Ten derde, de overneming van dien poëtischen godenhemel, dien de dichters in de Grieksche, vooral in de Romeinsche fabelkunde vonden, ontaardde weldra in misbruik, en wat eerst toevallige verciering was, werd naderhand een smakelooze opschik, en verkoelde alle geestdrift voor poëzy. Zoo moest later zelfs een POOT, die ongetwijfeld een natuurlijken en heerlijken aanleg tot dichtkunst had, zich ook in dit gareel voegen, en verkreeg by velen eerst den naam van dichter, nadat hy zijne gedichten eerst met al deze vreemdsoortige verciersels had opgesmukt. Zelfs de bruiloftsdichten, nog eene soort van volksgedicht, moesten tot in de minst beschaafde kringen met de namen van CUPIDO en HYMEN pronken, zoodat tegen het einde der achttiende eeuw deze tooneelvertooning en dit optreden van JUPIJN, APOLL, NEPTUUN en hunne medgezellen op het laatst zoo belachelijk was geworden, dat het byna van zelf werd nagelaten.

8. Evenzeer als wy nu MARNIX van deze eenzijdige richting moeten vrij kennen, evenzeer moeten wy het den Am-

sterdamschen-lakenkooperszoon DIRCK VOLKERTS COORNHERT. Deze wakkere, eerlijke, en vrome kampvechter voor de vrijheid van geweten, die, in 1522 te *Amsterdam* geboren, van plaatsnijder notaris, vervolgends sekretaris en zelfs pensionaris van *Haarlem*, en later griffier der Staten van *Holland* werd, had om zijne christelijk-vrijzinnige denkbeelden beurtelings van de katholijke en van de protestantsche geestelijkheid te lijden, waardoor hy zelden lang in de zelfde plaats woonachtig kon blijven, eenmaal zelfs een tijd lang in den Haagschen kerker zijne vrijheid verloor, en, om de herhaling daarvan te verydelen, tweemaal de wijk naar *Duitschland* moest nemen. Hy behoorde tot de grootste mannen van zijnen tijd, tot de krachtigste opbouwers onzer taal, die hy met warmte liefhad en de rijkste aller talen heette; daarom wenschte hy haar onverbasterd, in hare eigene onafhankelijke waardigheid hersteld te zien, en yverde ten sterkste tegen het walgelijk gebruik van bastaartwoorden, waarmede men in die dagen zoo veel op had. Nog bewonderen wy den klaren, gedrongen prozastijl, den vloeienden, vasten vaersbouw, die het waardig voertuig zijn van de helder wijsgeerige, de echt dichterlijke denkbeelden, uit zijnen vurigen, onvermoeiden geest ontwikkeld. In de eenzaamheid van zijn Haagschen kerker, 1568, dichtte hy zijn geestigen Lof der ghevanckenis en menig ander lied, en stelde er zijne Comedie van Lief ende Leet, van Hope ende Vreze en ook eenige proza-geschriften samen. Zijne vertalingen naar CICERO, en vooral die naar BOËTHIUS, houden nog altoos haren eens verkregen roem staande. Zijne tractaten, velen in getal en verschillend van onderwerp, zijn kernachtig en overtuigend, en, waar zy tegen vijandige stellingen zijn gericht, treffen zy dezen doorgaands krachtig en op de juiste plaats. Zijn geschrift Van 't Eersoecken Godes inder Menschen verdoemenisse (de praedestinatie), zijn Proces van 't Ketterdooden ende Dwangh der Conscientien, zijn Synodus

van der Conscientien Vryheydt, en vooral, om van meer anderen niet te reppen, zijn scherp Theriakel teghen het Venijnighe Wroeghschrift by ARENT CORNELISZ ende REYNIER DONTEKLOCK (gewoonlijk DONDERKLOCK genoemd) mogen als zoo vele bewijsplaatsen daarvoor worden vermeld. Dat hy eene door hem-zelf diep gevoelde waarheid geestig wist in te kleeden en anderen op het gemoed te drukken, toont hy in zijn Kruythofken van stichtelijcke gespraken. Zijne dramatische gedichten Abrahams-Uytganck, de Comedie van de Blinde voor Jericho, en de Comedie van Israël, zijn eigendlijk niet meer dan sinnespelen, maar — sinnespelen zoo als een COORNHERT die schrijft.

Een voorbeeld van zijn proza-stijl over te nemen, valt, by het groot aantal zijner geschriften, geenszins gemakkelijk. Wy willen het trachten met den aanvang en het slot zijner Proeve van goede ruste des gemoedts. [1]

„De mensche werckt of hy rust, alle sijn werck streckt tot Rust, die is dan des werckx eynde, niet het werck rusts eynde, het vercrijghen van 't eynde daerom men werckt is beter dan 't wercken. Rust is dan beter dan 't wercken, als zy goet is.

„Goedt is de rust die geduerigh (d. i. niet binnenstijds onderbroken) is, want na deze en volght gheen onrust. Dit is een saligheyt die ghenoeghlijck is, door 't niet begheeren van 't quade, dat houdt op daer rust is, oock rust het ghemoedt in 't vercrijghen van 't begheerde goedt. Dit vercrijghen valt altijdt lustigh.

[1] Nu wy het tijdperk der afzonderlijke ontwikkeling zijn ingetreden, moeten wy spaarzamer zijn in het aanhalen van proeven, dan noodzakelijk was in vorige tijdvakken, waarin soms een enkel produkt genoeg kon zijn om eene gantsche richting in de Letterkunde duidelijk te maken, ja zelfs te vertegenwoordigen. Wy zullen veel goeds moeten laten liggen, om alleen het uitmuntende op te nemen; daartoe behoort COORNHERTS werk.

„Soo is dan 't ghenieten van goede rust altijdt lustigh, want begheertens verwerven, doet moeyten derven, en doet rust erven. Dit valt na vermoedtheyt soet. De soete en vrolijcke lust, is het eynde van goede rust, ende dese van de vrolijcke Luste. Dit is waerachtighe salighheydt, ende een heylsame genietinghe van 't oneindelijcke goet.

„De rechte eygenschap van goede rust, is ghenoeghte, men ghenoeght in 't ghene ons gelijck is, daer 't ons al ghelijck is. Daer staet oock de waghe des ghemoedts ghelijck, overmidts het stille staen van 't beweghen int oprijsen ende nederdalen, want dan en verkiest het ghemoedt niet meer dit boven dat; hier rust het ghemoedt rustelijck in sijn gherustheyt, met een rustige ende volcomen genoegen.

„Siet, dat is een goede rust, een salige rust, een heylighe ende veylighe rust, meer Goddelijck dan menschelijck, ende boven al datmen goedt noemt, vrolijck, lieflijck, en wenschelijck, want zy is gestadigh, en so onveranderlijck, dat daer nimmermeer onrust, moeyte noch arbeydt naer en volght."

„Dit 's dan" — zoo sluit hy zijn betoog — „de ghedaente der zoeter ende wenschelijcker rusten, dit 's 't begeerde eynde, derwaerts alle menschen arbeydelijcke moeyte strecken, ende dit is de eenighe paerle, om welcke te vercrijghen de vroede kenners haerder hooghwaerdigheydt alles vercoopen, ja verwerpen, ende als dreck achten. Somma, dit 's het een, dat alleen van noode is.

„Die dese heylighe rust ende veylighe lust niet en heeft, en heeft niet, al hadde hy 't anders al datmen sonder haer mach hebben. Die haer heeft, die hevet al datmen mach begeeren, al hadde hy anders niet met allen. Hemel en de aerde sal vergaen, maer die rustlievende lustighe rust mach niet vergaen.

„Want Godt is haer rust, Godt is haer lust, Godt is haer saligheydt.

„Godt is haer wensch en vreughde, die was, is, ende eeuwigh sal blyven, so mede in hem alle sodanighe wyse rust-lievenden, die op den steen-clip der vast staende eeuwigher waerheydt (niet op drif-zandt der veranderlycker wanens) syn ghegrondet, want die Baren des windighen Loghens niet en vermoghen teghen sodanighen."

Zijn Lied-Boek, waarvan de taal buitengewoon zuiver is, bevat een schat van poëzy, die ons zijne mannelijk-vrome ziel geheel kennen en beminnen doet. Onder de bybelsche navolgingen munt uit: het Ander lied van 't cantica canticorum.

Der Lieden Lied, een Lied van liefde schoon,
Een lied seer hoogh, seer klaar, seer soet van toon,
By Salomon, de vreedevorst ghesonghen,
Singt Christus bruyd met vrederijcke tonghen:
Verlost van 't quaad, begaaft met deughden reen,
Verlangt haar ziel met Christo werden een.

Hy kusse my (niet metten suren mond
Van Moyse streng) maar maack mijn ziel ghesond
Door 't kusken soet van sijnen monde heylig.
Dats quytinge, genaad en vrede veyligh,
Met liefde groot ter dood betoont na wensch;
Hy neem mijns aan, en werd in my oock mensch.

Deze beide koepletten spreken genoeg voor 't geheel. Wy mogen echter van den grooten man niet scheiden, zonder hem ook in een oorspronkelijk lied in zijne kracht te hebben gezien.

Den werckman ist wercx eynd een lust,
Den gangher moe verblijt de rust,
De rust is al des landmans hopen,
De zee-man spoedt na havens open.

Zoo hoopt de Christen Ridder me
Na 't strydens eynd' een zoete vre.
Om stadelick met Christ te wesen,
Wenscht hy den dood, die andre vresen.

Hy kent des werldts onrusticheyd,
En haat haar valsche lusticheyd.
Gods goedheyd smaackt hy int bevinnen,
Die liefd hy meest met hert en zinnen.

God is zijns herten waardste goed,
Daar by woont stadigh zijn ghemoed.
Dit een bejaaght hy met verlanghen,
En laat het al, om dat t'ontfanghen.

Denckt al ghy Christens sulcx genaamt,
Of ghijt oock zijt: zegt neen met schaamt.
Want ghy hoopt hier noch lang te zwerven,
En vreest meest al u lijfs bederven.

Ghy lieft zorgh, moeyten, druck en pijn:
Ghy haat Gods rust, als quaad fenijn;
Moght ghy opt aardryck eeuwigh bouwen,
Ghy liet den Heer zijn Hemel houwen.

9. COORNHERT overleed op acht-en-zestigjarigen ouderdom, 29 Okt. 1590, te *Gouda*. Zijne verspreide werken, voor een groot deel byeenverzameld, werden in 1630 te *Amsterdam* uitgegeven.

Nu rust, diens lust en vrueght was dueght
en 't waer, hoe swaer 't oock viel:
Noch sticht zijn dicht- gheschrijf; maer 't lijf,
hier bleeft; God heeft de ziel.

Zoo herdacht een zijner vrienden hem in een grafschrift; en die vriend was HENRICK LAURENTSZ SPIEGHEL. Gesproten uit een „deftigh Amsterdamsch geslacht," had deze, schoon zich aan den handel wijdende, in zijne jeugd eene wetenschappelijke opvoeding genoten, en was geheel gevormd in de school der klassieken. Doordrongen van de voortreffelijkheid hunner geschriften, zocht hy naar dat voorbeeld werkzaam te zijn, vooral met betrekking tot den vorm. Maar hier had hy te worstelen met het eigenaardig verschil der talen, in

wendingen en koppelingen; hy liet zich evenwel niet afschrikken, en daar hy een goed taalkenner en aartsvijand van bastertwoorden was, trachtte hy op het nog altoos Duitsch genoemde Nederlandsch de vloeibaarheid en smijdigheid, daarby ook de kernachtigheid van den stijl der ouden, over te brengen. Ingenomen met zijn verdienstelijk streven, overdreef hy echter, en wilde met een sprong bereiken, wat beter langs een allengs geëffenden weg te naderen was; en de lenige levendigheid, die hy bejoeg, ging verloren onder de gezochte en onnatuurlijke woordkoppelingen, die hem voor 't algemeen volstrekt onverstaanbaar maken. Zijn hoofdwerk is de Hert-Spieghel, een, eigendlijk onafgewerkt, didaktiesch gedicht, zoo warm van dichterlijken gloed als een leerdicht zijn kan, rijk aan levenswijsheid, eerbiedwaardig van strekking, en — onverstaanbaar door overdreven zucht naar kortheid van voorstelling en omschrijving.

Hoe schoon, hoe boeiend zou b. v. de natuurschildering zijn, waarmede hy zijn vierde boek aanvangt, indien de vorm niet zoo gewrongen gekunsteld ware:

Des visch-dijx steiler ólmen blader-rijke armen,
(Zoo 't moerlicht, rind-vleesch zat, den twelingh dreight te warmen)
De ruyk-blad-rijke nuet, en 't bondel-mispel lof,
Bekoelden Bloeimaants hitt' in 't Muze toren [1] hof:
Totdat hun brede schaaw, te melkensavond-malen,
Den ghantschen boomgaard roofden daghlichts lichte stralen.
Na naspuers hete tocht, mijn leer-gheer hert om rust
Doe jóókt', óók óógh en nues ter bloem en lover lust.
Elx Vyoletten óógh-schóón verwe-scheel gheslachten,
Door lucht en schouw-sucht, 't hert veel hertevruegd toebrachten.
Lavenders droef-blaaw bloem, d'eel loof-smal Rosmarein,
Ruekzwaar Bazilikom, wild Balsem, Mariolein,
't Bleek roderóósken ruek-lief, staegh-groen Lauwerieren,
Me 't waarde ruyk-zoet lof, en Roos der Eglentieren,

[1] De Muzentoren was een kunstig ingerichte boomkoepel, waar men met een trap naar opklom, op SPIEGHELS Buitenplaats *Meerhuyzen*, aan den Amsteldijk.

Fyool ruex-zoete lucht, Tyloos, Meybloemkens eel,
Damastbloem, Anjers, Pluymkens, Lely wit en gheel,
Door ruekloos onkruyd, hier niet waren wegh geschoven:
Zo niew-ghier kostbaar pronkt in praal-kruid-lievers hoven,
Wes walgt gemeenheid ons? maakt vreemdheid goed of schóón?
Wat haalt by ruekrijk Lely hun stink Keizers-kroon?
Dees kooptmen graag om 't geen zijn heer een jaar kan voeden:
Die, krijghtmen licht te gheef: zo doet verwaantheit woeden.
Wy achten 't ding na waard. geen inlands nutbaar spruyt
Verzetten wy, om turx onnutte bloem of kruid.

En hoe warm zou zijne warme en heldere voorliefde voor *Hollands* grond en *Hollands* Letteren ons te midden zijner gezonde ingenomenheid met het klassieke in de ooren hebben geklonken, indien zijne overdrevene kortheids- en kracht-woord-koppel-zucht ook niet weder aan de verstaanbaarheid te kort deed, waar hy APOLLO, den „jongeling onbaardigh," zingen doet:

Na met des werelds schepter zagh ons Maas en Rijn,
Daar Otfrid zongh eerst moedigh Duyts voor snood Latijn.
Maar zonder hulp of Faam. voorts bleven wy vergheten.
De woestheid langhen tijd heeft land en taal bezeten.
Tot dat de Lauwer-Minner [1] koen op d' Arn brak uyt:
In woeste basterd-taal bracht dees een zoet gheluyt.
Dien volghden veel, ook in buur-lantsche basterd-spraken.
Op Sein, Simoon, en Loir, wy vaak nu woningh maken.
Maar in dit bolle-Hollands water-rijke kust
Verkeren, ja te wonen, is ons hertsen lust.
Om d' ouwe Rijnbargh wy dik ellik land verlaten.
Diens vrienden-choor daar hout en wint 's dichts rechte mate.
De Blenk verd-blikkigh hier een Kaukasus verstrekt.
Sdueghds held, die werkt of rust, ons veeltijds derwerts trekt.
Dees Elze-voedend' Amstels vlakke, brakke, strómen,
Een Spaerts' Eurotas lijken, dicht van lauwerbomen.
De velden grazich, an diens slang-trek hobbel-dijk,
Mijn vaak bewaid' Amphisis oever, beemde-rijk.
Elk heil-gheer-rijmer koen, te wil, ons hier magh vinden.
Want wy an beek, of bergh, of landschap, ons niet binden,

[1] PETRARCHA van *Florence*. Lauwer-Minner is eene, niet gelukkige, woordspeling met LAURAAS minnaar.

Noch an gheen landen-taal: elk sla de zijne gha.
God, óók des hemels boogh, zijn alom even-na.
Ghi heft ten hemel-hóógh, der Griek en Romers werken;
Het waren in hun taal niet meer als duytse-klerken.
Hun onzorghvuldigheid, kunstmin, en staeghe vlijt
Door-wrocht dicht teelde: dies voor stervens-nood bevrijt.
Wie dezen heer-baan volght, ter zelver plaats moet komen:
Dat tijd-ghenóóts en nazaats hen dies zullen vromen,
Maar meest zijn eighen ziel. ons leer is zulker aard,
Dat s' eerst haar leerling betert, eer zy wel leeraart.

Eerst door BILDERDIJKS omwerking, voor een gedeelte ten minste, is de Hert-spieghel leesbaar geworden, en doet het ons den oorspronkelijken dichter in zijne verdienste kennen.

SPIEGHELS kleinere gedichten, zoowel als zijn proza, zijn echter veel minder gewrongen, en daardoor veel helderder dan zijn leerdicht, zoodat het schijnt, als of hy de natuurlijke dorheid van het genre ('t is het na-seizoen in de jaargetijden der poëzy) heeft trachten te bedekken door kunstbloemen — die uit hout gesneden zijn.

En ondanks deze gebreken, heeft hy veel toegebracht tot de vorming en smijdigheid onzer taal, zoodat zijn dood, die in 1612 voorviel, ongetwijfeld een verlies voor onze Letterkunde was. [1] Ofschoon yverig en arbeidzaam als koopman, had hy een onvoorwaardelijken afkeer van het bekleeden eener openbare betrekking, zoodat hy, om te voorkomen dat men hem in de magistraat verkoos, *Amsterdam* voor eenigen tijd verliet; naderhand betaal-

[1] SPIEGHEL eindigde zijn leven te *Alkmaar*, door eene droevige omstandigheid. Zijne kinderen lagen krank aan de kinderziekte, en wel in zoo hevigen graad, dat men het noodig oordeelde hem den toegang af te sluiten. Het hart des vaders, door angst en vreeze gefolterd, kan daarin niet berusten. Om zijne lievelingen toch ten minste te zien, plaatst hy buiten aan het raam een ladder, en schouwt door de glasruiten. Maar nu greep hem het gezicht dier vreeselijk misvormde gelaatstrekken zoo zeer aan, dat de kwaadaardige ziekte zich ook van hem meester maakte, en hem den dood in de armen wierp.

de hy liever eene boete, dan eene betrekking te aanvaarden, waartoe men hem benoemd had.

Te midden van de zeventiende-eeuwsche miskenning der Middeleeuwen valt nog op te merken, dat SPIEGHEL, gesteund door JAN van der DOES, de eerste uitgave van MELIS STOKE bezorgde, 1591.

10. Tweespraeck van de Nederduitsche letterkunst ofte van 'tspellen ende eyghenschap des Nederduitschen taels: is de tytel van eene spraakkunst, waarvan de bewerking algemeen aan SPIEGHEL wordt toegeschreven. De uitgave daarvan geschiedde door de Amsterdamsche Rederijkkamer „de Eglantieren," (meer algemeen bekend by hare zinspreuk: „in Liefde bloeiende") die later nog een Ruygh Bewerp van de Redenkaveling ofte Nederduytsche Dialectieke, ook een Kort Begrip hiervan, „in slechten rijm vervat, om deszelfs voornaamste hoofdpuncten beter in de ghedachten te hechten," benevens eene Rederijckkunst in Rijm op 't korst vervat, uitgaf, en zich daarom zeer verdienstelijk maakte jegens allen, wien het belang der zich krachtig herstellende moedertaal ter harte ging.

Deze kamer, de meest aristokratische van *Amsterdam*, mocht zich beroemen COORNHERT en SPIEGHEL onder hare yverigste leden te tellen; en naast COORNHERT en SPIEGHEL een derden wakkeren geest, met beiden bevriend, en met den laatste geestig berijmde epistеltjens wisselende — ROEMER VISSCHER.

11. In 1547 te *Amsterdam* geboren, huwde deze op ruim dertigjarigen leeftijd eene schoone en begaafde vrouw, met wie hy een gelukkig Hollandsch-huiselijk leven leidde. Hy was geheel het beeld van den Hollandschen koopman zijns tijds: het midden tusschen het deftig en glad geschoren wezen van de zeventiende-, en het nog altijd ietwat ruig gelaat van den poorter der vijftiende eeuw; zich genoeg zijner zedelijke en stoffelijke waarde bewust, om den Edelman als gelijke

de hand te drukken, maar in levenswijze en uitdrukking de boerschheid van vader en grootvader nog niet gants ontwassen.[1] Zóo waren BACKER, CORVER, de kloeke HEEMSKERCK, HOOFT, HUYDECOPER, REAEL, RENDORP en anderen; zóo was VISSCHER. Maar — de „ronde ROEMER," gelijk men hem, sints HOOFT hem eenmaal dus heette, nu ook maar by voortduring noemt, was te gelijk nog iets meer; hy bezat eene gave boven al die tijd- en standgenóten vooruit: — hy was een geestig dichter, al heet men hem by voorkeur slechts beschermer der poëzy; en het pleit voor den juisten blik van DOUZA den Jonge, dat hy ROEMER aanspoorde om diens puntige, levendige, op zijn tijd ernstige, maar doorgaands luimige en ongekunsteld daarheen vloeiende vaerzen toch door den druk algemeen te maken. 't Valt te bejammeren, dat de mindere kieschheid dier dagen (een natuurlijk gevolg van de mindere verfijning onzer hartige kooplieden) een volledigen herdruk in den weg staat van die Brabbelingh, zoo als hy zijne gedichten betytelt, die zoo overvloeien van levenslust, levensfrischheid en levenswijsheid. Thands moet het meerendeel binnen de studeerkamer worden gehouden, juist, gelijk LESSING te recht aanmerkt, omdat alles goed is, wanneer het slechts op zijne plaats is.

Behalven T' loff van de mutse, van een blaeuwe scheen, en van Rhetorika, gedichten van eenigzins langeren adem, die het Tepelwerk uitmaken, bestaat ROEMERS arbeid uit kleine stukjens, die hy-zelf onder verschillende soorten rangschikt, met de zonderlinge benamingen van Ghenoegelicke Boerten, of Quicken (sneldichten), Rommelso, Tuyters (sonnetten), en Jammertjens (Elegiën), waarby ook nog Raetsels gevoegd zijn;

[1] Een onbeleeft grof mensche, die gheen onderscheydt heeft van plaetse, persoon of tijdt; maer is in hem selfs en teghen yeder een, al even onbeleeft, vrij en stout. Een mensch, in 't kort gheseyt, nae de Oude wet, een oudt Hollander. — VISSCHERS Sinnep. 2e Schock. II.

de „drie schocken" (zestig-tallen) van de Sinnepoppen zijn by-schriften in proza, by, dikwijls zeer levendige en uitmuntend gegraveerde, koperplaatjens.

Een voorbeeld zijner geestige puntdichten en woordspelingen, waarin hy slechts door HUYGENS op zij gestreefd, door niemant overwonnen is, mag hier niet achterwege blijven.

Een Noorder boer was in de May ghetrokken uyt,
Na Parijs, om de Fransche spraeck te leeren;
Daer gaffmen hem te eeten sla en groen cruyt,
's Middachs en 's avonts, meer dan zijn begheeren:
Soo dacht hy, ick wil weder t'huyswaert keeren,
Want daarmen inde Somer eet gras, parmafoy,
Daer moetmen inde Winter eeten hoy.

Als Joris by t'werck comt, soo weet hy soo veel te segghen,
Soo moet dit, soo moet dat, soo moet het ander wesen,
Soo moet men dit stuwen, soo moet men het ander legghen,
Datment soo anleyde, soo waert uyt alle vreesen,
Soo sout werden ghelaect, en soo ghepresen;
Dan laat u soo staen, Joris, en brenght ons slijck:
Want soo duysentmael soo brenght niet een soo [1] aenden dijck.

Aen den cool-eetende haes heb ik my ghewroken;
Ick heb hem gejaecht, gevangen, en doot gesmeeten;
Met costelicke cruyden heb ick hem laten coocken:
Veel vrunden heb ick daer op genoot ten eeten,
Die ick den wijn moet schencken ongemeeten.
Dus wort schade dat ick meende dat vordel was:
De gejaechde jaecht weder t' gelt uyt mijn tas.

De arbeyder wint met moeyelick bocken zijn broot,
Omt' vel te vercoopen slaet de landt-man de bocken doot,
Die van Enchuysen vercoopen haer bocken om gelt duyr,
En als Dirck een bocken om niet crijcht, soo siet hy suyr.

VISSCHER was een rijk-gezegend mensch: geestig en

[1] Zoô, gras-zode.

begaafd in zich-zelf, gelukkig in het (hoewel dan kort) bezit eener hem waardige gade, ongedeerd van zorg voor het tijdelijke, kon hy zich niet eens beklagen over het gemis van een zoon, hy, die trotsch wezen mocht op zijn drietal uitmuntende dochters, waarvan de jongste de oudste alleen dáarin overtrof, dat heur geest nog ruimer beschonken, heur vernuft nog sneller was. [1] „Illustris ANNA, magna TESSELAE soror," zoo als VAN BAERLE haar noemt, ging misschien hare jongere in bedaard en koel verstand te boven: de „wijse ANNA" heet zy gewoonlijk; maar in dichterlijken gloed stond zy achter by de bevallige TESSELA, die niet aarzelde de tedere hand aan de geharnaste helden van TASSO te reiken, en de betooverende zangen van la Gerusalemme liberata voor het Hollandsch oor van die dagen genietbaar te maken, [2] gelijk zy ook niet weigerde zich te verbinden

[1] VISSCHER had drie dochters: ANNA, MARIA TESSELSCHA, en GEERTRUYDT, die gehuwd was met NICOLAUS VAN BUYLL, Subst. Schout te *Amsterdam*. Bekend is het, waaraan TESSELSCHA haren naam dankt; minder bekend, dat haar vader deze zucht tot woordspelingen ook zelfs op viervoetige huisgenoten toepaste: daarom dit volgende. Hy woonde op de Oude-Schans, naby den Montalbaens-toren. Toen daar, by 't uitleggen der stad, de muur nutteloos en derhalven afgebroken werd, stegen er de huizen in waarde. Wat dus de stad aan de nu overbodige muren schade leed, bevoordeelde de eigenaars der huizen aan dien hoek, en ROEMER noemde zijn jongen hond „Schaêbaet" (schade baat). — Ware deze zonderlinge luim niet door een tijdgenoot, die te gelijk een vriend des huizes was, opgeteekend — men zou er eene platte persiflage van lateren tijd in meenen te zien.

[2] Deze vertaling schijnt verloren geraakt. Tot hiertoe zijn er ten minste slechts 8 regelen bekend, opgenomen in BEVERWIJKS Wtnementheyt des Vr. geslachts, en, zooik meen, nog ergens elders. De yver des Heeren VAN VLOTEN in zijn belangrijk werkjen over haar en hare vrienden (*Leyden* 1852), dankt men de gezuiverde opgave die hier volgt:

Wye ist, daer ghy, o Godt, met duysent beecken bloedich
 Het aardrijk liet besproeyt, die niet ten minste souw
Om sulcken wrang gedacht, uytstorten, gans weemoedich,
 Maer twee fonteinen van een bitter klachtendouw?

aan den niet onbegaafden Zeeofficier, die haar eene hartelijke liefde toedroeg: den Alkmaarder ALLAERT CROMBALCH.

12. Wat de bevallige, en door de uitnemendsten harer tijdgenoten gevierde vrouw, als beminnelijke maagd, als getrouwe gade, als treurende weduwe, als zorgvuldige moeder geweest is, — wat zy verdienstelijks bezeten heeft als uitnemende zangster, als keurige speldewerkster, als begaafde schilderesse, — hoe bedreven hare hand was om zwierige trekken en geestige letteren in het glas te graveeren, zoowel als in het tokkelen van cithersnaren en klaviertoetsen — wy hebben by voorkeur een blik te werpen op die enkele harer veelvuldige begaafdheden, ter oorzake waarvan de niet altoos even deftige, maar steeds op den Helicon vrijbuitende BARLÆUS haar toezong, dat zy met haar

> soete dichten
> Proserpinam vermeucht selfs uyt de hel te lichten.

ANNA, wier gedichten, als doorgaands ernstiger, ons meer aan CATS doen denken, moest als dichteresse ontegenzeggelijk weder voor hare zuster onderdoen. TESSELSCHADES poëzy herinnert ons, zoo als reeds voor lang opgemerkt is, meer den besten stukken van HOOFT. En geen wonder: haar, zoowel als hem, hadden de vloeiende tonen der Italiaansche zangers getroffen, en zy, zoowel als hy, bezat de heerlijke gave, om de kneedbare taal van het Noorden tot de zangerige vormen van het Zuiden te lenigen. Hoe diep en ongekunsteld gevoeld, hoe rijk aan denkbeelden, en hoe welluidend en natuurlijk neêrgeschreven is haar (reeds honderdmaal, en nog niet te veel, herdrukt) Onderscheyt tusschen een

> Ghy, mijn bevrooren hert, waerom door d' ooge heenen
> En druppelt ghy niet af, heel tot een tranen-vloet?
> Ghy, mijn verherde hert, breekt, en wilt u ontsteenen,
> Waeckt dat ghy altijt weent, soo ghy 't nu niet en doet.

wilde en een tamme Zangster, toegezongen aan de zangeresse „Jonck-Vrouwe MARIA PILT:"

Op de Wilde Zanghster (de vogel).

Prijst vry den Nachtegael
(Als hy uw menighmael
Verlust, en schatert uyt)
Een zingend veedertje en een gewieckt geluyt!
Wiens quinckelere zoet
De oore luystre doet
Gauw, na het tiereliertje
Der vlugge luchtigheyt van 't oolijk vrolijk diertje!

Wiens tjilpend schril geluyt
Gelijck een orgel fluyt,
Veel losse toontjes speelt,
En met één tongh alleen als duysent tongen queelt!
Zijn hoogh' en lage zwier
Met lieffelijck getier
Van 't helle schelle zoetje,
Vermeestert alt gesang van 't zingent springent goetje.

Een diertje, wiens gelaet
In zelzaemheydt bestaet,
Om dat het niet en heeft
Als zangh, die maer een Maent int gantsche jaer en leeft.
Maar 't meeste wonder, dat
Zijn roem ooit heeft gehadt,
Is, dat zoo kleyne leden
Herbergen zulk een kracht van die luydruchtigheden.

Op de Tamme Zanghster (de Jonkvrouw).

Maer, wilde Zanghster! zwijght,
En na uw adem hijght:
Uw tjukken heeft geen klem,
Noch komt niet by den aerdt van Rozemontjes stem,
Die na een liever trant
Doet luystren het verstandt,
Met wisse maet en snikjes,
Die vriendlykheytjes sluyt in vaster toonestrikjes.

Wiens reden-stem vertaelt
En waerdiger onthaelt
De geesjes van 't gehoor,
En hipplen doet de ziel van 't hertje tot het oor,
Als zy met grof gedreun
En dan met teer gekreun
Van minnelyke treeken
Doet onderscheidelyk verscheyde tongen spreeken.

Geen veelheyt ons verveelt,
Hoe veel haer keeltje queelt;
Maer eenen versschen lust
Bekoort het grage oor, als 't maer een snikje rust.
'T Is zelzamer geneught
Die staegh op nieuw verheugt,
Geen stemmigheydt zoo lustigh,
Als deez' die zoomers is en 's winters even rustigh.

Oordeel (tot de Jonkvrouw).

Een yder oordeel nu
Van Nachtegael en uw,
Wat een gelijkenis
Het ydel galmen by dit woorden zielen is.

Is het niet of de dichteresse heur lied nederschreef onder het „schaterend" en „quelend" en „tjilpend" en „tjukkend" slaan en „quinckeleeren" zelf van den nachtegaal, die haar uit den lommer van den Alckmaerder houte toezong?

Het klinkdicht van ANNA, aan de Zeeuwsche dichters, doet, by eenige gelijkheid van onderwerp, te gelijk het verschil van beider dichttrant in 't oog springen:

Ghy altijt lustich volck, dat met u gheest ghewoon
Te sweven zijt omhooch, en welcoom by de Gooden,
Die u alst feest-dach is op haer bancquet doen nooden
En boven aen het naest Jupiters wijste soon.

O luckich teghen-deel van die om wanckel loon
Vermuffen op 't Cantoir, een graf van sulcke dooden,

U eer ick in mijn hert, u vier ick, als de booden
Van de onsterflickheyt, belommert met haer croon.

Ick heb onlangs verstaen dat ghy met schrandre listen
In Zeelant, u quartier, begint te Alcumisten.
Om gout te maken? Neen! Maer grooter Meester-stick
Neemt ghy-lie byder hant, tzijn wonderlicker curen, [1]
Cunt ghy u Nachtegael doen soetjens tureluren,
Die in sijn moeders tael roept kick, borr kick, kick kick.

In diepte van zin stond TESSELSCHADE by hare oudere zuster niet achter; in diepte van gevoel moest ANNA het tegenover hare jongere opgeven. Toch heeft TESSELSCHADES rijke geest niet onmiddelijk op den toestand onzer Letterkunde ingewerkt. Maar wie zal het wagen te beslissen, hoeveel invloed haar boeiende omgang met, hare ongeveinsde gevierdheid in den schitterenden Muyderkring heeft gehad op de gemoederen der ontfankelijkste mannen van haren tijd? Hoeveel zy daar tot behoud van het natuurlijke, tot de beschaving, de verfijning, de veredeling van gedachten en vormen heeft bygedragen? — De zon roept niet de bloemenzelf te voorschijn, maar hare koesterende stralen doortrekken eerst den vruchtbaren bodem, waaruit zy opschieten.

13. Maar slaan wy thands een blik op dien Muyderkring-zelf. — De poëzy kon wel niet te rug gaan, waar ze, by de wederopheffing van het hoofd, werd gesteund en gekweekt door mannen als SPIEGHEL en COORNHERT, by wie nog te voegen is DANIëL HEINS (HEINSIUS) een Gentenaar, in 1580 geboren, maar reeds op zijn derde jaar met zijne ouders naar *Holland* gekomen, en dus volkomen als Noord-Nederlander aan te merken; een man, wiens onmiskenbaar dichterlijke geest meer zou hebben uitgeblonken, zoo hy zijne oorspronkelijkheid beter had kunnen bewaren, en zijne beelden, in plaats van ze, soms byna tot walgends toe, aan de fabelleer te

[1] Moeielijkheden, operatiën.

ontleenen, even ongezocht waren geweest, als zijne taal vast en degelijk: zijne Nederduytsche poëmata, door SCRIVERIUS uitgegeven, dragen er op menige bladzijde het bewijs van. Zijne grootste verdienste is de aanmoediging der beoefening onzer taal, door leer en voorbeeld, niettegenstaande hy-zelf veeltijds in 't Latijn dichtte.

Zijn moederlicke tael, hy hielt het voor een schandt,
Dat die soo weynich wierdt geoeffent hier te landt...
Dees heeft hy uyt het slyck gebeurt, en opgenomen.
Zijn werck daer van gemaekt; [1]

dat zeker van niet geringe beteekenis was by een man, die reeds op achttienjarigen leeftijd Hoogleeraar in de Grieksche Letteren, en later SCALIGERS opvolger in de Geschiedenis werd.

Deze voortreffelijke voorbeelden nu konden niet dan de belangstelling in de Nederduitsche taal krachtig in de hand werken, en moesten een spoorslag zijn voor al wie zich tot de beoefening der Letteren geroepen of toegerust achtte. Daarby kwam de frissche kracht, de jeugdige moed van het „jonge Holland" dier dagen; de opleving van het nationaal gevoel, gestevigd en aangevuurd in den roemrijken oorlog met *Spanje*, — tot fierheid en trotsch verhoogd door de ongekende welvaart, uit den ontkiemenden waereldhandel ontstaan. Geen wonder, dat de eerste koopstad des jeugdigen Staats dus ook het middelpunt der letterkundige ontwikkeling werd, en SCRIVERIUS reeds in 1615, klagende over de „Reden-rijckers bend en Rijmers," spreken kon:

U neem ick alleen uyt, ô constich Amsterdam!
Op uw toonelen heeft die konst, die was verloren,

[1] Dus zingt de onvermoeide SCRIVERIUS in de Opdracht der Poëmata aan den Zweedschen Ambassadeur JACOB VAN DIJCK, een geboren Hollander. — Als eene treurige byzonderheid van HEINSIUS wordt nog verhaald, dat hy in het laatst zijns levens geheel en al het geheugen verloor.

Haer adem weer geschept. by u is zy herboren.
Het Hooft dat steekt ghy op. ick sie uyt uw maras
Yet rijsen in de locht: ick sie een nieu Parnas.
Den wech hebt ghy gesien. en datter aen mach faelen,
Dat sult ghy metter tijdt van Helicon gaen haelen.

En het was hoofdzakelijk te *Amsterdam*, dat zich de kern vormde dier schitterende mannen, die, door den Muyder Drost dikwerf op zijn slot genoodigd, den naam van Muyder kring draagt,[1] en als 't ware het brandpunt uitmaakt, waarin alle letterkundige lichtstralen van dien tijd zich samen trekken. Het geslacht HOOFT behoorde tot de beschaafdsten en meest aanzienlijken der Amsterdamsche burgers, en ontfing zelfs een waas van edelheid, toen PIETER, de zoon van den Burgemeester CORNELIS, in 1609, op achtentwintigjarigen leeftijd, Baliuw van *'t Gooi* en Drossaat en Kastelein van *Muyden* werd, eene waardigheid, vroeger byna uitsluitend door Edellieden bekleed. Voor zich-zelf behoefde de jonge HOOFT dien uiterlijken glans echter niet: hy bezat reeds dien aangeboren adel van den geest, die meer dan eenige andere den mensch onderscheidt en verheft, en paarde daaraan een beminnelijk gemoed. Na het voleinden zijner studie aan de Leydsche Hoogeschool, deed hy eene reis naar *Italië*, waar de dichterlijke kiem, die zich reeds vóor zijn vertrek in zijn treurspel Achilles en Polyxena had geopenbaard, tot eene heerlijke ontwikkeling kwam. Na *Rome* en *Venetië* bezocht, en er eenige weken vertoefd te hebben, trok hy naar het bloeiende *Florence*, dat hem zes maanden lang geboeid hield. Van dáar zond hy zijnen „broederen in rhetorica" een berijmden brief, die reeds toont, hoe hy in de beheersching der tale gevorderd was. Dat kon ook wel niet anders. De welluidende klanken van MARINO, *Italiës* meest gevierden

[1] By velen, zeer ongepast, ook „Muyderschool;" by zooveel zelfstandige en onafhankelijke ontwikkeling, is het dwaasheid om van eene school te spreken.

dichter in die dagen van verval, moesten wel invloed hebben op den vaderlandlievenden Hollander, en de zucht by hem doen ontwaken, óm ook de kloekere maar harde vormen zijner moedersprake in zulke vloeiende golven daarheen te doen rollen, en zijne eigene jonge krachten aan dien arbeid te beproeven. Wat de wijsgeerige SPIEGHEL met te afgetrokken verstand in zijn studeervertrek bejoeg, maar door overdrijving miste — dat gelukte den van dichterlijken gloed tintelenden HOOFT, onder den azuren hemel van *Italië*, omdat hy niet naar de regelen der schoolsche wijsheid, maar uit de levendige volheid van het krachtig gemoed arbeidde.

Met de bloeiende Mei van 1602 kwam hy in het vaderland te rug; en als een reeds ontwikkelde boom, schudde hy in zijn Herderspel Granida weldra een geurige vrucht af, waarvan de bloesem zich in de zwoelte der zuiderlucht gezet had. Maar het plan der Granida was gebrekkig, en de bewerking verried nog te veel den invloed van het vreemde, geenszins overal gelukkig toegepast. [1] Dat vreemde was echter voor hem niet

zoo krachtig
Gelijk 't kruid Lotho was voor d' Ihacoische Vloot,
Die 't wederkeeren tot haer Vaderlandt verdroot; [2]

want toen hy als Drost van *Muyden* zoo rustig gezeteld was binnen de zelfde muren, die eens den beste der Hollandsche Graven het slachtoffer van de list zijner verraderlijke Edelen had gezien — toen rees voor de ziel des dichters die gantsche gebeurtenis weêr op, in al den rijkdom der handeling, zoo als de levendigste verbeelding zich die in de kluisters van den aanvang der zeventiende eeuw denken kon; en de Geraerdt van Velzen, dat onvolkomen Treurspel, maar Dramatiesch-

[1] TASSOOS Amintas en GUARINIES Pastor fido hadden HOOFT by zijn Herderspel ten voorbeelde gediend.

[2] HOOFTS brief aan de kamer „in Liefd bloeyende."

Gedicht vol schildering en stoute denkbeelden, in krachtige vaerzen, en met voortreffelijke reien; was er het gevolg van. Doorgaand levendiger nog, even stout van gedachten en krachtig van vaerzen, maar iets meer aan de eischen der Tragedie voldoende, is zijn B a e t o, o f t O o r s p r o n g d e r H o l l a n d e r e n, waarvan de inhoud dus luidt: „PENTA, dochter van *Vinlandt*, tweede gemalin van KATMEER, Koning der Katten, nu Hessen genaemt, nae 't mislukken van verscheide verraderyen, aengheleidt om den vorst BAETO, voorzoon haers mans, ende RYCHELDIN, zijne gemaelinne, haer' stiefsnaer, in 's Konings haet ende voorts uyt den weghe te helpen, zich vindende met zwaer vermoeden belast, ende van yeder mistrouwt, ende overzulks met valsch gelaet voorgheslaghen hebbende van vriendschap te maeken, ende eenen dag bestemt om die voor 't autaer des viers te bezweeren, gaet des nachts te voren, alzo zy eene toveresse was, met helsche geesten te rade, om tot haer opzet te geraeken, ende leert een vier toe stellen, dat, zekeren tijdt ujren in de klederen verborghen blijvende, daer nae ontsteken zoude, ende doodtlijk bevangen allen die 't genaekten. De tijdt van 't bezweeren der vernieuwde vriendschap gekomen zijnde, zo spreektze den vorsten BAETO en RYCHELDIN, opdat hunne doodt, een straffe Gods schijnende, zy te gelijk om eer ende leven quamen, dusdanigh eenen eedt voor:

Oprechte vrundschap zweer ik u van dezer ujr,
Oft, meen ik 't anders, sla my 't helsch en 't hemelsch vujr.

Met welke woorden haer de vorsten niet konden laten te volghen. Daer op, gezonden hebbende het helsche konstvier, bezworen in eenen sluyer aen gouden toppet, tot RYCHELDIN, ende, in eenen hoedt met vederbos, tot BAETO, nevens haar verzoek dat zy daarmede haer ter eere op den avondtfeest te zeven ujren wilde verschijnen, geviel het juist dat BAETO, verhit op de jaght, zo laet

uyt het veld quam, dat het vujrwerk aen de perruik van RYCHELDIN ontstak, eer hy den hoedt had opghezet ende de zelve, daer hy op een tafel stondt, mede aen brandt vlieghende, hem ergh deed denken, toen nu RYCHELDIN doodt lagh. Waervan de toveres verwittight, doet den Koning boodtschappen, dat RYCHELDIN, als meineedigh, van hemelsch vier verdelght was, ende BAETO zich even halssterk in wapenen gaf. Zulks KATMEER, door haer aenhitsen, beveelt den vorst in verzekering te stellen. BAETO, zich besprongen vindende, ende ongheraden in hechtenis te gaen, biedt weer, ende jaeght 's konings volk tot in 't hof. Voorts, verstaende de zake in punt te wezen, dat een van beide noodtlijk ruimen moest, zo verkiest hy ballingschap voor 't rijk, ende wijkt daedtlijk met een goedt deel des adels ende der burgherye tot op de landscheidingh. Aldaer, terwijl hy wat bestaet te rusten, verschijnt hem RYCHELDIN in zijne slaep, aenwyzende hem, voor zijn erfdeel ende have, eenen onbewoonden hoek landts, die nu *Holland* heet. Dies neemt hy derwaerts zijnen wegh, ende, de grenzen der Katten gepasseert wezende, wordt tot koningh gehult van de zijne, ende noemtze Baetauwers, nae zijnen naem."

Een der schoonste plaatsen in dit Treurspel is ZEGHEMONDS alleenspraak, die het tweede bedrijf opent.

't Zy veel oft luttel hun vernuft de menschen slypen,
Zy vinden dat 'er meer is dan men kan begrypen:
En dat 'er is yet Goeds, gewoon te nemen acht,
Met hartelijke zorgh, op 't sterffelijk gheslacht.
Ooght op u: ghy zult licht bevroeden hoe uw' leden
Zo t' zamen zyn ghevoeght, en op alzulke steden,
Dat, die de maght had, en veranderde van plaets
Een lidt alleen, hem zoud' berouwen zynes raedts:
En blijken hoe al 't best' dat zyn verwaendt bedillen
Wist uyt te rechten, was gemak oft makzel spillen.
Dus niemands reên voor deez' geschiktheidt danken zal
Het ongebonden lot van eenigh wildt geval.

Daer moet dan wezen kracht van wijsheidt, die met nader
Goedgunstigheidt, uw nut bevorder, dan uw vader:
En de gedaent' ontwerp, en zo de stoffe vly:
Dat het in 't laetst tot dus een meesterstuk gedy.
Dit 's Godtheidt. Geen verstandt magh dit verstandt bekrijgen,
Ten zy misschien een mensch verkeert wild' heeten swijgen
Zyn 's harten sterke stem, die luide roept hier van:
En dat hy garen zoud' zyn bozer als hij kan.

Dies weet mijn toeverzight geen' gissinge te maken
Dat Godtheidt emmermeer uyt het gheloof zal raken.
Want d'yvrighe gemeent met bidden, brandt, en rook,
Voor Goden vieren zoud' veel eer ajuin en look,
Dan zorghelozelijk verwerpen 't innigh tsaghen,
't Welk rekent alle luk voor loon, en ramp voor plaghen.
Maer op wat zede dat de Godtheidt wezen wil
Met eer en lof gedient, hier in is groot verschil;
En schier zoo menigh volk, zo velerlei gezintheidt.
Wien wijsheidt het verstandt genezen heeft van blindtheidt,
Die stemmen over een, dat geen ding bet gevalt
Aan 't eeuwigh Wezen, dan de deftighe gestalt
Van een oprecht ghemoedt: en God niet aengenaemers
Heeft dan het hailigh hol en zuivre binnekamers
Van vromer borst, daer zich een hart houdt met der woon,
In d' edel' eerlijkheidt der deughden opgezoôn.
Maer dwaesheidt algemeen, slaend' in den windt de reden,
Zoekt Godt te paeijen met een pracht van staetlijkheden.
't Welk nutter is nochtans, en bet de zinnen schuimt,
Dan woestheidt, die den dienst der Godtheidt heel verzuimt.

Doch naedemael men niet komt over een in dezen,
(Hoewel elk heftigh houdt zijn' zede best te wezen)
Zoo kan 't geloof des volks, gegrondt op wankle waen,
Wel lichtlijk walen, en geraken om te slaen,
Door zatheidt van het ouwd', oft door het kloek bekleden
Van eenigh nieuw gebruik, met schijn van betre reden,
Die list of ijver dicht. In dit deel hangt de staet
Des priesterdoms voorwaer aen eenen fynen draedt.
Nochtans, indien het wil zyn' konst te werke stellen,
Het zal, met dezen draedt zoo teêr, om verre vellen
De tronen hooghebouwt, en standers vast geplant,
En bruiken teghens 't landt de wapens van het landt.

Uit dit bedenken quam 't in Duitsland, dat er d' ouwden
De kraft des priesterdoms den mannen niet betrouwden;
Maer 't opperste gezagh in 't geestlijk stonden toe
Aen 't vrouwlijk zaedt: op dat de flaeuwte van gemoê
Haer moght ontraen den staet der heerschappy te schaden,
Het welk lichtdoenlijkheidt een stout hart' aen moght raden.
De vorsten boven dien, noch niet gerust van geest,
In d'onderpriesters, die men veel uyt mannen leest,
Behouwden aen zich zelf 't bewyzen der genaden,
En willen dat zy straf doen over de misdaden.
Zo dat van hunner handt een mensch niet vordring smaekt,
En yeder paep ontzigh, maer niemandt aenhang maekt.
Dit rijk houdt dezen voet. 't Naestgoddelijk vermoghen
Des konings heeft daerom my dus hoogh opgetoghen
Tot zegtsvrouw van den zin des hemels. Dit beleidt
Drijf ik mijn best, nae reên, met d'andre geestlijkheidt.
De goedtheên, die zich zelf ons oit te nut uytdeelden,
Verheffen wy als Goôn: maar eeren z' in geen' beelden.
Want sterflijk hoofdt verziert (hoe diep het zich berae)
Geen maekzel, oft en gaet hunn heerlijkheidt te nae.
Ook zyn wy ongewoon, 't geen, dat zich niet begrijpen
Van al de wereldt laet, in tempels te benijpen,
Maer wijen wy, tot eer der heiligheên, in 't woudt,
Een' levendighe kerk, van ongekorven hout,
't Welk, met zyn' telgen breedt en hemelhoghe toppen,
Het dartelmakend licht bestaet den wegh te stoppen:
En stelt van binnen toe een' akelijken dagh,
Die 's menschen hart bestelpt met ootmoed, en ontzagh.
Wat marmorsteene vloer ook zoud' zich konnen roemen
By voettappeet van kruidt, gespikkelt met haer' bloemen?
Wat wanden rijk vermaelt, of wat beeldthouwery;
Wat orde van gebouw is zulke, dat zy by
Een schaduwrijke beemd in majesteit magh halen?
Al deden porfir, jasp, en goudt, des hemels stralen,
Met spiegelgladde glans, afstuiten, en de zon
Daer, met zyn hel gezicht, geen oogh op houden kon:
Wat zoud' het wezen by de pylers der bosschaedjen,
Zo reizigh, en gekapt met weelighe pluimaedjen
Van aerdighvloeijend lof? by stammen nemmer los
Van klimop, gebordujrt op groen fluweelen mos?
Het kostelijke koor zal d' oghen haest verveelen;
Maer nemmermeer het frisch der scheemrighe prieelen:
Welk', als ghy duizendmael en duizendmael beziet,

Van duizendmael aenschouwt op een' gestalte niet.
Want waer ghy opkijkt, oft daer is nieuw groen gesproten;
Oft voghel schudt de blaên; oft windt verschiet de loten.
Maer toeft. Hier komt Rei van nonnen, die zich spoên,
Met voorbereidt gemoedt, om offerandt te doen
In dit bejaerde bos der opgeschoten' eiken,
Van welke 's menschen oogh de kruin nauw kan bereiken,
Aen de Godin des vujrs: en, volghens de geboon
Van onzen koning oudt, in 't aengezight der Goôn,
Als t' hunnen overstaen. en dat zy 's draghen kundschap,
Te leggen vaste vreed', en stichten trouwe vrundschap,
Daer de gemeent' om wenscht, in 't heerschende geslacht.
Komt voorts gewyde schaer, een' yeder met uw' draght,
Die ghy Godvruchtigh hebt in handen pujr geladen:
Ghy met den hamer: en ghy met de droghe bladen:
Ghy met het wierookvat: ghy met het heiligh zout:
Ghy met de zoete meed: ghy met het vujrenhout.
De goedighe Godin des vujrs heeft gheen behaghen
In 't reutlen van het bloedt der dieren, neêrgheslaghen
Door het moorddadigh woên van scherpe byl oft knyf:
Het stenen moedeloos, in scheîn van ziel en lyf,
En kan in haer gemoedt geen' heughlijkheidt ontsteken:
Maer z' is van aerdt als liefd', waer by zy wordt geleken:
Die alles wat 'er is, in goedheidt, overtreft.
Om 't autaer dan uw' keer doet, en haer lof opheft.

Zie daar tevens een voorbeeld van de samenstelling en den toon des treurspels in die dagen. Het overdreven begrip van vasthouden aan de Aristoteliaansche eenheden belemmert de handeling, en maakt ze dikwerf mat, hoe rijk ze aan stoffe zij. Men moet evenwel niet vergeten, dat zijne eeuw hem andere voorwaarden stelde, dan de onze thands ons doet; voorwaarden, grootendeels in VONDELS eisch aan zich-zelven vervat, toen deze, gelijk VAN LENNEP zoo helder uiteenzet, zich ten doel stelde eene zoodanige voorstelling te leveren, die zich noch bepaalt by een dor verhaal, noch by het bloot aanschouwelijk maken van het voorgevallene, maar waarby dicht en redekunst (toen nog onafscheidelijk van elkander) heur bystand bieden om op het gevoel en op het

verstand van hoorder en lezer te werken, en hem, door aandoenlijke schilderingen, beschrijvingen, vermaningen, dialogen, zangen, te boeien, te vermanen, te stichten; waarby al de omstandigheden, die het bezongen feit vergezeld hebben, in een helderder daglicht gesteld, en de lessen, die er uit af te leiden zijn, uitgebreid en ontwikkeld worden. Te veelvuldige omschrijvingen en verhalen — hoe heerlijk schoon dan ook — waar men het recht had den voortgang der daad in daden-zelf te eischen, zijn daar echter het gevolg van; dat geeft wel den dichter de gelegenheid om in zijne vaerzen te schitteren — maar zijn held wordt er vaak een praler door, die byna nergens handelt, dan alleen in zijne eigene verhalen of in die van anderen. Onze geniale mannen der zeventiende eeuw zagen hun treurspel niet af aan de natuur, maar aan het model hunner klassieke voorgangers; zy schilderden de waereld, zoo als zy die in een gekleurden spiegel aanschouwden. Hoe kon nu de waarheid blijven bestaan? [1] Daaruit ook is het verklaarbaar, dat een onaangenaam gevoel van verveling ons overweldigt by de opvoering van de zelfde stukken, by wier lezing ons het hart dikwerf van verrukking slaat. [2] De uitnemende schoonheden bestaan in fragmenten, die verlangen doen naar het geheel — dat onbevredigd laat, omdat de waarde daarvan steeds bestaan moet in eene krachtige en heldere veraanschouwelijking van de daad, en dit hier

[1] Eene andere grieve tegen de dramatische meesterstukken van dien tijd, is het doorgaande gebrek onzer dichters aan historische studie, die verbazend oppervlakkig is, en, met betrekking tot het heidendom der oude geschiedenis, van het Romeinsche godenstelsel de godsdienst der waereld maakt.

[2] Doch men moet nimmer vergeten, dat het volk, nog minder door tooneelvertooningen verlekkerd, deze soort van verlustiging meer als het hooren van een dichtstuk beschouwde. Deze opmerking van DE CLERCQ bevestigt echter de stelling, dat onze zoo lang geroemde klassieke treurspelen niet anders dan dramatische gedichten zijn.

doorgaands ontbreekt. In het kluchtspel dier dagen is het (ondanks het gemis van dramatische eenheid) beter: daar is de waarheid, daar is het leven: want daarin greep de dichterlijke blik met eene verwonderenswaardige gemakkelijkheid om zich heen, en schilderde de toestanden zoo vast en naauwkeurig, zoo helder en aanschouwelijk, dat tot zelfs de gestalte des sprekenden, met al hare eigenaardigheid, uit zijne woorden als zichtbaar te voorschijn treedt.

HOOFT bewees dit in zijn Warenar met de pot, naar PLAUTUS Aulularia gevolgd, maar zoo gants verinheemscht, dat zelfs de vreemde handeling eene Amsterdamsch-zeventiende-eeuwsche kleur ontfangt.

Uitmuntend boven alles is HOOFT evenwel in het minnedicht, waarin hy de teêrheid en naiveteit der middeleeuwen dikwerf handhaaft tegen de gekunstelde uitingen zijner tijdgenoten, zelfs ook daar, waar zijne gemeenzaamheid met de klassieken hem aan dezen een denkbeeld ontleenen doet. Zoo zingt hy (om een voorbeeld te nemen uit de minder gedurig herdrukten) in zijn liefelijk en gevoelvol

LIEDT.

Op de wyse: Och legdy hier verslaghen, die my te troosten plach. [1]

„Sal nemmermeer ghebeuren my dan nae dese stondt,
„De vrientschap van u ooghen, de wellust van u mondt?

„De vrientschap van u ooghen, de wellust van u mondt,
„De jonste van u hartgen dat voor mijn open stondt?

„Soo sal ick nochtans blyven u eeuwich onderdaen.
„Maer mijn verstroyde sinnen wat sal haer annegaen?

„Mijn sinnen moghen swerven de leyde langhe tijt,
„Nu zy, mijn overschoone, zijn u, haer leydstar, quijt."

[1] Het daghet in den oosten. Zie blz. 78.

De schoone borst tot tranen, ten bate gheen bedwangh.
De traentgens rolden neder van d'een en d'ander wangh.

De schoone traentgens deden meer dan een lacchen doet:
Al in zijn hoochste lijden zy troosten zijn ghemoet.

Vrouw Venus, met haer starre thans claerder als de Maen,
Bespiede de vryagie en sach 't mirakel aen.

— „En hebben teere traentgens," seyd zy, soo groote cracht?
„Waerom en is het schreyen niet in der Goden macht?"

De traentgens rolden neder, maer de Godinne soet —
„Bey liever soud ick schennen, zey zy, mijn roosenhoet."

En eer zy kond ghedooghen dat yemandt die vertradt,
Ving zy de laeuwe traentgens in een coel rooseblADT.

— „Wat gheef ik om mijn roosen, oft maecsel van mijn crans?
„Ick sal gaen maecken perlen van onghemeene glans." —

De tranen wierden perlen soo rasch haer 't woort ontging,
Die zy met gout deurboorde en aen haer ooren hingh.

De blancke perlen hielen de crachte van 't gheween,
En doen nog in den hemel dat zy op aerden deên.

Als Venus in de spieghel haer vint met dit cieraet,
Zy wenscht gheen tooverrieme noch cranse tot haer baet.

Hierby roept men onwillekeurig met een der kernigste dichters van onzen tijd: [1]

O! de luite van HOOFT!... wie bespeelt haar weêr!...

En toch was HOOFTS poëzy niet de eenige roemenswaardige vrucht van zijn genie. Wel is gelukkig de tijd voorby, waarin men het hem eene ondoofbare glorie re-

[1] POTGIETER.

kende, dat hy zijne zelfstandigheid verworpen had, om met zware studie de kopie van TACITUS te worden — maar wy zouden ons aan de zelfde belachelijke eenzijdigheid schuldig maken, zoo wy zijn proza daarom ten eenemale verwierpen. Ondanks zijne, soms zichtbaar pijnlijke, verwringing van den Hollandschen volzin tot eene Latijnsche constructie, van de Hollandsche gedachtenschikking tot den Latijnschen stijl — heeft hy doorgaand eene schilderachtigheid van voorstelling, die wechsleepend is, dikwerf een kernvolle uitdrukking, die treft door hare juistheid, en vertoont hy overigends in de keuze zijner woorden overal den Hollander, die by uitnemendheid zijne taal machtig is.

Zijn meesterwerk in dit opzicht rekent men zijne Nederlandsche Historiën, waaraan hy negentien jaren lang arbeidde. Echter was dit zijn eersteling niet: in 1626 had hy zijn Leven van Hendrik den Grooten in het licht gezonden, dat, door tusschenkomst van WICQUEFORT aan LODEWIJK den Dertiende opgedragen, zijn auteur (in 1639) het ridderkruis van Sint-Michiel, een gouden keten, en brieven van adeldom uit 's Konings handen geworden deed. En sints noemen schilders en romanschrijvers hem den „Ridder HOOFT," onverschillig uit welk tijdvak van zijn leven zy hem voorstellen!

De Rampzaligheden der verheffinge van den Huize Medicis volgde daarop, maar hield den nu reeds door den schrijver verworven roem niet staande; doch toen nu zijne Nederlandsche Historiën aan het licht traden, toen was zijn naam als geschiedschrijver op eenmaal gevestigd, en schonk men hem als zoodanig den schoonsten lauwer, die er volgends het begrip van dien volgzieken tijd te geven viel: den naam van „den Nederlandschen TACITUS." Men verzekert ook, dat hy het werk van dien uitstekenden Romein twee en vijftig maal gelezen had — te veel waarlijk, om daarby, zoo niet zijne gantsche oorspronkelijkheid, dan ten minste een deel er van te verliezen.. Hy heeft TACITUS het

schild nagedragen, waar hy zelf zijne spooren had kunnen verdienen.

Met dat al heeft zijn voorbeeld veel bygedragen tot verlevendiging van den historiestijl, en van het onderzoek der geschiedenis-zelf. De naiveteit, waarmede de middeleeuwers verhaalden, ging ongetwijfeld verloren: maar de blik op de feiten en dier onderling verband won oneindig: de wijsbegeerte bleef der geschiedenis niet langer vreemd.

Minder goeds valt er te zeggen van HOOFTS briefstijl. Daarin gaf hy der zucht zijns tijds naar allegorie en woordspeling te veel voet, en heeft zich niet kunnen vrijhouden van valsch vernuft en gehuicheld gevoel, tot kille beelden gestold.

HOOFTS leven op het „hooge huys van *Muyden*" was geene aaneenschakeling van ongestoord geluk: het achtereenvolgend verlies zijner vier kinderen door den dood, en eindelijk ook het overlijden zijner teder beminde echtgenote, CHRISTINA VAN ERP, die als slachtoffer der verraderlijke tering viel, [1] vervulden het hart des diepgebogen dichters met namelooze smart, waarboven hy zich eerst langsaam door de kracht van zijn Christelijk geloof verheffen kon. In 1626 trad hy ten tweedemale in het huwelijk, met de weduwe van J. B. BARTALOTTI VAN HEUVEL, ELEONORA HELLEMANS, eene beminnelijke vrouw, die hem het leven weder deed liefhebben, en hem nog een zoon en eene dochter schonk.

Nu scheen de zon weder in het Muyder slot. Het vertrek, waarvan HOOFT ter beoefening der Letterkunde gewoonlijk gebruik maakte, was een zeskant vertrek of torentjen. Dit was zijn gewoon boek- en studeervertrek, waar hy een aangenaam uitzicht had op de *Zuider-zee*. Deze kamer noemde hy zijn „torentjen," waarin hy den meesten tijd doorbracht, en in zijne bezigheden aldaar zelden zat, maar meestal staande las en schreef. VONDEL doelde op dit vertrek, toen hy hem toezong:

[1] 1615—1624.

Zomtijdts kiest ge 't zeskant huisken
Voor uw afgescheide kluisken,
 En zijt in deeze eenzaamheen
 Nimmer min dan dus alleen.
In dit huisken was gebooren
('t Was zoo van uw lot beschooren)
 's Grooten Henriks groote Faam,
 En de grootheit van zijn naam
Quam uit deeze kleinheit rennen,
Vlugh geworden door uw pennen,
 Allezins waar 't Duitsche volk
 Is bekent door taal, of tolk.

Hier verwierf hy, volgends getuigenis van DAPPER, een zijner eeuw- en stadgenoten, de namen van „den Hollandschen HOMEER, den TACITUS zijner eeuw, het hoofd der Poëten en Historieschrijvers in onze taal, den Vader der Nederduitsche Zanggodinnen, den Fenix zijner tijdgenoten, en den Drost zonder wederga." [1]

Zoo is overdrijving de ziekte van elke eeuw.

Maar de overdrijving was hier zeer natuurlijk: HOOFT had ze te danken aan de beminnelijkheid van zijn karakter, en aan zijne hooge belangstelling in de Nederlandsche Letteren en hare beoefenaars. In den kring der meest begaafde, der uitstekendste zijner tijdgenoten, die hy, vooral in den zomer, rondom zich heen verzamelde, genoot hy de edelste en innigste genoegens, en gaf er zijnen gasten het ruimste deel aan.

Het huis te *Muyden* stond alsdan byna nimmer ledig, en was (om nogmaals met KONING te spreken) nu eens in een tempel der wetenschappen, dan in dien der kunsten, en dikwerf in beiden tevens, herschapen. VONDEL, HUYGENS, BARLÆUS, VOSSIUS, MOSTERT, REAEL, COSTER, JAN VOS en anderen waren de priesters — ANNA en MARIA TESSELSCHADE VISSCHERS, en FRANCISCA DUARTE, eene uitnemende zangeresse, de priesteressen in dezen heiligen tempel, en vormden te zamen den Muyder kring.

[1] KONING.

En nu kon het niet anders, of de hoofsche dichter, die zijne gasten meer dan dringend noodde, en niet minder gul onthaalde, zoo wel op de vruchten uit zijnen tuin als op die van zijnen geest, moest door hen op de handen gedragen, en begroet worden met de vleiende eeretytelen, die tegen den toets der tijden niet bestand zijn gebleven.

In de laatste jaren zijns levens leed HOOFT veel aan smartelijke gebreken des ouderdoms, die hem eindelijk in 1647, te *'s Gravenhage*, waar hy de lijkplechtigheid van FREDERIK HENRIK bywoonde, op het krankbed wierpen, en wèldra, 27 Mei van dat jaar, uit het leven wechnamen. Hy was een man van groote gaven, voortreffelijk geleerde, èn uitstekend dichter; maar de lauwer op zijn graf zou nog frisscher groenen, indien zijne vereering van het klassieke *Rome* hem niet meestal van de elementen der poëzy zijns eigenen volks hadde vervreemd.

13. Maar stond de aristokratische Drost steeds als gulle gastheer aan het hoofd van den Muyder kring — zijn kroon als dichtervorst, zijne vleiende tytels van „Hoofd der Poëten" en „Vader der Nederduitsche Zanggodinnen" heeft hy moeten afstaan aan een zijner gasten, een burgerman uit een kousenwinkel: JOOST VAN DEN VONDEL.

En te recht.

In het wijsgeerig ontsluieren van de geheimenissen der zaken van Staat moge de burger by den Drost ietwat hebben achtergestaan — in ieder ander opzicht stond hy vóor hem. Onder zijne tijdgenoten was er niemant, die hem den palm der overwinning meer betwisten kan, al hebben twee eeuwen lang de vleierij der erkentelijkheid en der bewondering, in de zeventiende eeuw geuit, nagesproken. Stouter van verbeelding, en dieper van gevoel, is hy te gelijk minder gekunsteld in zijne vormen, dan de „swierighe" HOOFT, en voert toch een veel kloeker gebied over de taal. Minder geleerd dan HOOFT, kon hy niet zoo licht borgen by anderen, maar putte

hy daarentegen uit den vollen rijkdom van zijn eigen genie, en gaf zijnen oorspronkelijken arbeid daardoor eene altoosdurende frischheid. Ernstig en edel in zijne treurspelen, krachtig en verheven in zijne reien, aandoenlijk en treffend in zijne tedere ontboezemingen, schitterend en bruisend in zijne lierzangen, verloochent hy nergens de uitnemendheid zijner gave, en vergoedt zelfs in zijne hekeldichten het platte en vuile van zijnen leeftijd, door eene bijtende scherpte en vinnigheid, die in de kracht waarmeê ze trof, altoos nog den wiekslag des adelaars verried.

VONDEL,[1] op den 17den November 1587, uit Nederlandsche ouders te *Keulen* geboren, kwam reeds in zijne vroege jeugd met zijne ouders te *Utrecht*, waar hy het lager school-onderricht genoot, en vervolgens te *Amsterdam*, waar hy in het ouderlijk vak, den kousenhandel, werd opgeleid, zonder dat men schijnt gevraagd te hebben, of de vurige, diep gevoelende knaap daarvoor geneigdheid bezat. Te midden der bedrijvigheid van het koopmansleven geplaatst, trok zijn geest hem weldra naar elders, waar hy, aanvankelijk ten minste, zich beter thuis voelde — de Oude Kamer van Rethorica, zoo bekend onder den naam harer zinspreuk: „in Liefd bloeyende," waar hy weldra een werksaam lid was, blijkends eene toespeling in HOOFTS brief uit *Italië*.

Het oudste voortbrengsel dat ons van des jongen dichters talent bekend is gebleven, dagteekent van de maand Juny des jaars 1605, en is een Schriftuerlijck Bruylofts reffereyn, geheel in den geest der rederijkers, en nog in niets het doorbrekend talent des begaafden zeventienjarigen verradende. Intusschen moet

1 VONDEL heet zich-zelf beurtelings VAN VONDEL, VAN DEN VONDEL, VAN VONDELEN, VAN DER VONDELEN, en VAN VONDELENS. De beide eerste namen zijn 't meest in gebruik, en de keuze van Mr. J. VAN LENNEP, in diens even wichtigen als uitstekend volbracht wordenden arbeid „de Werken van J. VAN VONDEL," is misschien niet de gelukkigste.

hy in de Kamer meerdere en betere dichtproeven hebben gegeven, op grond waarvan HOOFT hem rangschikken kon onder de veelbelovenden, die toen reeds toonden wat zy namaals zouden zijn.

In 1611 begon die voorspelling, met betrekking tot VONDEL, in vervulling te komen. De Brabantsche Kamer „de Lavendelbloem" voerde voor het volk een nieuwe „tragecomedie" op, getyteld: „Het Pascha ofte de Verlossinghe der Kind'ren Israëls wt Egypten," waarvan de aanvang-regels, door den optredenden MOSES, hoedende zijne schapen aan den Berghe *Horeb:*

Weydt hier, myn Beestiael, weydt hier myn tier'ghe Vee,
Golft hier om dit Gheberght, myn wit-ghewolde Zee,
Scheert hier 'tgroen-hair'ghe loof, spaert kruydt, noch bloemkens geurich,
T' lacht hier doch altemael zoet-rokigh en couleurich,

iederen boezem, geopend voor de taal der poëzy, met eene heerlijke verrassing vervulden. Dat was VONDELS eerste dramatiesch gedicht. En de bewonderaars hadden recht, om het zoo hoog te schatten, niettegenstaande de groote gebreken die het nog aankleefden; het zou ook een onzinnige eisch zijn geweest, te verlangen dat de dichter, die zijn eenig begrip van dramatische kunst by de rederijkers ontfangen had, by zijn eerste verschijnen zich reeds van het verkeerde en dwaze hunner opvatting en voorstelling zou hebben losgemaakt. En toch — hoe veel vooruitgang was er reeds niet: hoeveel levendiger de handeling, hoeveel stouter de taal, hoeveel schilderachtiger de voorstelling! — Van nu af aan trad de rijkdom zijner dichtgave in ieder nieuw gewrocht te sterker aan het licht. Met uitzondering van Den Gulden Winckel der konstlievende Nederlanders (1613) en De vorstelijke Warande der dieren (1617), bewoog hy zich in zijne grootere gedichten vooreerst by voorkeur op het dramatiesch gebied, en bracht er mees-

terstukken van poëzy in voort, al kan er niet een enkele daarvan aan de eischen der dramatiek beandwoorden.

VONDELS Christelijke zin leidde hem in de keuze zijner onderwerpen liefst op Bijbelsch terrein, en zelfs zijne voorliefde voor het tooneel wilde hy door gewijde uitspraken gestut hebben. „De bloote parabolen ende gelijckenissen," zegt hy in zijn toespraak aan den lezer van zijn Pascha, „die de Heere onsen Zalichmaker in den Euangelio voorstelt: van den mensche, die onder de moordenaers ghevallen was; van den verloren Zone, die al sijns Vaders goet onnuttelijc verquist hadde; van den Rijcken-man, die met purper ende kostelijc lijnwaet bekleedt zijnde, leckerlijc leefde, ende Lazarus vergat: — wat zijn 't anders, als naecte Comedien ende Tragedien, om daer mede te leeren die menschen, de welcke op gheen ander maniere de verborghen misterien van 't Rijcke der Hemelen verstaen konnen? Ic gae voorby de Boecken der Koninghen: daer eenen hoovaerdigen woedenden Saul al rasende ende troosteloos in syn eygen sweert valt; daer eenen vluchtigen David gheduerende syn ballinghschap Hemel ende aerde te nauw dunckt; daer eenen verwonnen Zedechias ghevanghelijck na Babylonien ghevoert werdt; daer eenen tyrannischen Nebucadnezar Jerusalem ende des Heeren Tempel verwoest, ende tot een steenhoop maeckt, etc. Alle welcke Personagien ons van den H. Gheest tot leerachtighe voorbeelden (als op de scena) voorghedraghen werden."

Waar de tragische kunst door een geniale geest zoo godsdienstig wordt opgevat, daar kan het wel niemant verwondering baren, dat er de reien als „O kersnacht! schooner dan de dagen" en „Wie is het, die zoo hoogh gezeten," tot de eerste schoonheden behooren. Latere Fransche voorbeelden hebben, ook by ons, het tooneel thands tot geheel iets anders gemaakt! [1]

[1] Ik zeg opzettelyk „latere;" want ook de Fransche dichters van vroeger zouden zich voor hun volk schamen, indien zy een blik konden

Maar het was niet alléen het rein-godsdienstig gevoel, dat het prikkelbaar gemoed des dichters bewoog, en hem tot verhevene scheppingen dwong.

Hy leefde tevens geheel in zijn tijd, en de belangrijke gebeurtenissen waarvan hy getuige was, konden met geene koelheid door hem worden aanschouwd: hy beleefde ze, hy doorleefde ze ook. Sedert 1610 gehuwd met MARIA DE WOLFF, kon hy zich met meer ernst op de beoefening der Letteren toeleggen, en zijne handelszaak aan de zorg zijner echtgenote over laten. Maar ongelukkig voor zijne eigene levensrust, nam hy een al te levendig aandeel in de godsdienstige en staatkundige geschillen, die weldra gingen ontstaan. Het harde vonnis van den Olden BARNEVELDT vervulde hem met verontwaardiging, en hy uitte die in zijn voortreffelijken Palamedes, waarvan een gedeelte, ten minste de beroemde rei der Eubeërs, te *Beverwijk* moet vervaardigd zijn: wie den top van den zoogenaamden Hooge-berg in het lustbosch *Watervliet* beklimt, herkent nog, tot in kleinigheden zelfs, de omstreken van VONDELS „Bergh Ida." De Staten zagen in het dichterlijk meesterstuk intusschen niet dan eene politieke hatelijkheid, en slechts de gehechtheid der Amsterdamsche Vroedschap aan hare privilegiën, geenszins eene waardeering van den grootsten harer burgers, bewaarde den zich schuilhoudenden dichter voor het verlies zijner vrijheid, en deed hem met eene boete van 300 gulden en eene scherpe vermaning ontgaan. Die straf beterde hem niet. Hoewel in zijn gemoed (toen misschien nog onbewust) hellende naar het Katholicisme, koos hy by de vervolging der Remonstranten dezer partij, en geeselde de orthodoxen, in 't algemeen en by name, met zijne vinnige hekelroede; De Rommelpot van 't Hanekot (1627), de Medaelie voor den Gommariste Kettermeester en Inquisiteur te

slaan op de meerendeels verderfelijke en niet minder gedrochtelijke samenflansingen, die thands het Fransch tooneel, en van daar uit de waereld, beheerschen en met een vuilen adem besmetten.

Dordrecht, een Otter in 't Bolwerck, de Roskam, en de Harpoen (allen in 1630), hadden daaraan hun ontstaan te danken, en bezorgden hem menig bitteren vijand.

Edeler van oorsprong was de adem die in 1637 zijn dichtgloed aanblies. Tot hiertoe werden de dramatische dichtstukken te *Amsterdam* steeds door een der drie Kameren gegeven, waarbij de Oude Kamer zich reeds niet meer met hare leden behielp, maar de rollen weldra aan tooneelspelers van beroep opdroeg. De inrichting en samenstelling, ook met betrekking tot den toegang der aanschouwers, werd daarby eenigermate op den voet onzer tegenwoordige schouwburgen gebracht. En toen men zich kort daarna over de kosten en opbrengsten met de Regenten van het Oudemannenhuis verstond, en deze de schade en baat overnamen, ontwikkelde zich by der medicynen doctor SAMUEL COSTER (een goed, maar wat al te plat dichter) het plan tot oprigting eener geheel nieuwe kamer, voor zijne eigene kosten, en geheel tot het vertoonen van dramatische stukken aangelegd. Deze „Academie," gelijk hy ze noemde, of „COSTERS Academie," gelijk ze naar hem genoemd werd, opende hy onder bescherming van het stedelijk bestuur, en droeg ze vervolgends (in 1622) over aan de Regenten van het Burgerweeshuis, ongeveer op gelijke wijze als vroeger de Oude Kamer aan het Oudemannenhuis was overgegaan. Maar nu leed het niet lang, of deze beide armbesturen geraakten met elkander in verschil, en wel zoo hevig, dat eindelijk de Regeering er zich meê bemoeien moest, waarvan het gevolg was, dat de Kamers in 1632 werden vereenigd, de Academie geheel herbouwd werd, en in 1638 gereed was om als Schouwburg te worden geopend.

Toen werd het genie erkend: VONDEL werd opgedragen om die opening te wijden; en hy vereeuwigde het stamhuis van den *Aemstel* door zijnen Gijsbrecht, gewis geen treurspel, maar nog altijd een der voortreffelijkste dramatische

gedichten, in eenige taal voortgebracht, ondanks de wemeling van historische onnaauwkeurigheden en onwaarheden, die hy zich willends en wetends getroostte, om VIRGILIUS' verwoesting van *Troye* op den voet te kunnen volgen.

Behalven het Latijn, dat hy eerst op dertigjarigen leeftijd begon te beoefenen, had hy zich vroeger ook van het Fransch meester gemaakt, en zich daarin byzonder met den toenmaals zeer gezochten BARTAS opgehouden, uit wiens dichtwerk, dat wel strooken moest met zijn zucht voor bybelsche poëzy, hy een paar stukken vertaalde. Uit zijne Latijnsche studiën kwamen, behalven HORATIUS, OVIDIUS, en treurspelen van SENECA, voornamelijk PUBLIUS VIRGILIUS MAROOS werckken, beiden in proza èn poëzy, aan 't licht, waarvan alleen de Herderszangen,

> Als Titer queelt in schaduwen en lommer,
> En Melibé vast kermt en klaegt vol kommer,
> En Koridon vereert wort met den prijs,

een winst voor onze Letteren te noemen waren. Verder legde hy zich ook op 't Grieksch toe, en bracht treurspelen van EURIPIDES en SOFOKLES, maar steeds met behulp van Latijnsche vertalingen, in 't Hollandsch over. Zijne oorspronkelijke werken alleen echter doen hem in zijne schitterende waarde kennen: hy moest uitstorten, niet overgieten. Dat bewijst hy in zijn Rhijnstroom, zijn Eeuwghety der Heylighe Stede, zijn Kruisbergh, en zoo menig Geestelijk lied, Zegezang en Lierdicht; in zijne Altaergheheymenissen (1645) Inwydinghe op het Stadthuys (1655), Heerlyckheydt der Kercke (1663), en in honderd andere gedichten van grooteren en kleineren omvang, maar bovenal in zijne bybelsche tooneelpoëzy; en wat hy ook in andere vakken leverde, niets overtreft by hem die oogenblikken, waarin de stem der profeten of der gewijde dichters in zijne zangen weêrgalmde. Prachtig is het tafereel, dat hy in eene rij der verhevenste dicht-

stukken, van Lucifer tot Salomo, van de leidingen Gods met de menschen ophangt, en heerlijk vooral is de ontsluiting van dit tooneel in het eerstgenoemde stuk. Daar is VONDEL te gelijk de SHAKSPERE en de MILTON van *Nederland.* Al het ongerijmde, dat in een dergelijk onderwerp, menschelijk behandeld, moet voorkomen, kon hier niet ontweken worden; doch men moest zelf engel zijn om den eersten indruk, dien de aanblik van het menschenpaar in den stand der volmaaktheid zelfs by een geestelijk wezen verwekte, beter te kunnen uitdrukken, dan VONDEL zulks door zijn APOLLION deed. [1]

Geen schepsel,

dus roept de reeds in nayver ontstoken engel uit:

Geen schepsel heeft omhoogh mijn oogen zoo behaeght,
Als deze twee om laegh. wie kon zoo geestigh strengelen
Het ligchaam en de ziel, en scheppen dubbele Engelen
Uit klaiaerde en uit been, het lichaam, schoon van leest,
Getuight des Scheppers kunst, die blinckt in 't aenschijn meest,
Den spieghel van 't gemoedt. wat lidt my kon verbazen:
Ick zagh het beelt der ziele in 't aengezicht geblazen.
Bezit het lijf iet schoons, dat vint men hier by een.
Een Godtheit geeft haer glans door 's menschen oogen heen.
Een redelijcke ziel komt uit zijn troni zwieren.
Hy heft, terwijl de stomme en redenlooze dieren
Naer hunne voeten zien, alleen en trots het hooft
Ten hemel op naer Godt, zijn' Schepper, hoogh gelooft.
. .
D' onzichtbre ziel bestaat uit geest, en niet uit stof.
Z' is heel in ieder lidt. het brein verstrekt haer hof.
Zy leeft in eeuwigheit, en vreest noch roest, noch schennis.
Z' is onbegrijpelijck. voorzichtigheid, en kennis,
En deught, en vryen wil bezitze in eigendom.
Voor hare majesteit staan alle Geesten stom.

En wanneer BELZEBUB vergt om de jeugdige EVA naar 't leven af te malen, andwoordt APOLLION, nog geheel overvuld van de herinnering:

[1] DE CLERCQ.

Dit eischt Natuurs penseel: geen verf, maar zonnestralen.
De man en vrou zijn bey volschapen, even schoon,
Van top tot teen. met recht spant Adam wel de kroon,
Door kloeckheit van gedaente en majesteit van wezen,
Als een ter heerschappy des aartrijcks uitgelezen:
Maer al wat Eva heeft, vernoeght haer bruigoms eisch:
Der leden tederheit, een zachter vel en vleisch,
Een vriendelijcker verf, aenminnigheit der oogen,
Een minnelijcke mont, een uitspraeck, wiens vermogen
Bestaat in eedler klanck.

En in verrukking vaart hy voort:

Bejegent Engelen, hoe schoonze uw oogh behaeghden,
Het zijn wanschapenheên by 't morgenlicht der maeghden.
Ick scheide, doch met pijn, en zagh wel driewerf om.
Nu blinckt geen Serafijn, in 't hemelsch heiligdom,
Als deze, in 't hangend hair, een goude nis van stralen,
Die schoon gewatert [1] van den hoofde nederdalen,
En vloejen om den rugh. zoo komt ze, als uit een licht,
Te voorschijn, en verheught den dag met haar gezicht.
Laet perle en perlemoer u zuiverheit beloven:
Haer blanckheit gaet de perle en perlemoer te boven.

Hoe edel! Hoe teder en stout te gelijk! Wel waardig den dichter, die in niet minder schoone vaerzen den Rijnstroom toezong:

Gy schijnt een aerdtsche regenboogh,
Gekleet met levendighe kleuren,
En tart den hemelschen omhoogh,
Die hierom nijdigh schijnt te treuren.
De blaeuwe en purpre en witte druif
Verciert uw stedekroon en locken
En muscadelle wijngertkuif;
De vlieten staen met wijngertstocken
Rondom u, druipende van nat,
En offren elck hun watervat

Daer is de Main, een pijnberghs zoon,
De Moezel met haar appelvlechten,

[1] Gegolfd.

De Maes, die met een myterkroon
Om d' eer met onzen Rijn wil vechten,
De Roer, die 't hair met riet vertuit,
De Necker, met een riem van trossen,
De Lip, gedoscht met mosch en kruit
Van overhangende eikenbosschen,
En duizent andren, min van roem,
Bekranst met loof en korenbloem.

Gy streckt de voeten aen 't geberght
Daer zich de Zwitsers in bescharmen,
Wanneer men hen om oorlog verght.
Gy grijpt de Noortzee met uw armen,
Waerin het heldeneilant leit,
Daer Bato zich ter neder zette,
En dat, zoo schuw van dienstbaerheit,
Uitheemsche beckeneelen plette,
En deê gevoelen, dat de Rijn
Geschapen was om vry te zijn.

Gy slingert, als de Grieksche slangh,
Uw blaeuwe krullen om de struiken
En groene berghen, breed en langh,
En zwelleght in zoo veele kruiken
Van stroomen, dat uw lichaem zwelt
Van waterzucht, en parst de planten,
En schuurt zoo menigh vruchtbaer velt,
En knabbelt aen de ruige kanten,
Nu tusschen bergh en krommen bult,
Nu door een dal, met wijn gevult.

Wel waardig, nog eens, den dichter, die in zijn Olyftak aen Gustaef Adolf dus den Koninklijken held het sparen van *Keulen* afbad:

'tWilt vogelkijn dat zingt, daer 't onbeknipt is:
„Al d' open lucht is mijn!"
Nog steent het om te zijn
By 't lieve nestje, daer het uitgekipt is.

Ik meed'; hoewel mijn blijde geest vaert speulen,
Daer draeiboom sluit noch heck:
Een heimelijcke treck
Verleit het hart naer mijn geboortstadt Keulen.

Daer heb ik eerst om honigh uitgevloghen,
Ontrent den blonden Rijn,
Beplant den Rynschen wijn;
En als een bie violendau gezogen.

Uit dit geboortzogh wordt mijn zorgh gebooren,
Nu 't Zweedsche vaendel vlieght
Daer ick ben opgewieght;
Nu 't grof geschut vast dondert in mijn ooren.

Hoe wensch ick, als een Rijnzwaen, Mars t' ontmoeten,
En met de borst in stroom,
Aldus door zang zijn toom
Te temmen, langs het stof van paerdevoeten:

„De zware smack van Tyrus trotsche muuren
Deê zidderen in 't ront
Den Asiaenschen grond,
En schreeuwde, dat ter weerelt niets kan duuren.

't Verslagen Sion laet zijn schilden hangen.
Het heiligh Priesterdom
Zich statigh toereed, om
Den dappren triomfeerder wel t' ontvangen.

Hy naeckt in 't end: Iäddus treedt hem tegen,
Met Godt gewijde pracht
Van 't kerckelijck geslacht,
Om den gesteurden Veltheer te bewegen.

De jonge krijghshelt blijft verwondert staren
Op 't priesterlijck gewaet;
En 't goddelijck cieraat
Zijn bittre wraeck verweldight tot bedaren.

Hy leest Jehovaes dieren naem, gesneden
In 't voorhooft, op den hoet.
Hy ziet der steenen gloet,
Den glans van goude en purpere offerkleeden.

Ootmoedigh stijgt hy van den hoogen paerde,
En eert Godts Priesters zelf,
En Salems kerckgewelf,
Met neigend hooft en afgeleiden zwaerde.

Jerusalem, bekleet met groene meien,
Hem feestelijck begroet,
Terwijl hy met zijn stoet
Op Davids burgh zich vreedzaem laet geleien.

Zoo vreedzaem wensch ick dat met fluit en cyter
Mijn Rijcksstadt u onthael,
Met geestelijcke prael,
En Roomschen Bisschopsstaf, en witten myter;

Dat zy niet zwijm voor uwen rooden stander,
Maer hou haer verwe braef;
En groete u, o Gustaef,
Als een van Godt gedreven Alexander.

Ghy zult haer' grijzen ouderdom verschoonen,
Wanneer ze heusch en milt
U toont den wapenschilt,
Het bloedigh velt, gewijt met goude kroonen.

Dat 's d' eeuwige eer der Persiaansche Wijzen,
Die met geschenck en stem
In 't ned'rig Bethlehem
Den grootsten Koningh offeren en prijzen.

Dat 's 't jammerteken, dat haer oude stralen
Gedoopt zijn zoo verwoet
In 't kuische Maeghdenbloet,
Vergoten van Barbarische soldaten.

Ghy zult, als eertijts Fransche en Hunsche rotten
En woedende Attila,
Niet sluiten uw gena;
Maer harten winnen door bedaerde Gotten.

Zoo wort aldus uw zege niet besproken
Van 's dichters scharpen stijl;
Hier heeft de Gotsche bijl
Den arbeit der Agrippen afgebroken.

Zoo zweeftghe boven Alexanders vlerken,
Die Pindars woningh stut;
Daer mijn gezangh beschut
Een stadt vol volcks, vol kloosters, en vol kercken.

Wat heerlijke rijkdom van gedachten! Wat bewonderenswaardige keuze uit de duizende kleuren van het schitterend dichterpalet! Dichterpalet (zou VONDEL zelf herhalen) dat weer zoo veel eenvoudiger, en toch even heldere tinten had voor den rei, waarmede hy zijn naar boschrozen en biezen, naar grasbloemen en wilgenhout, naar dulen en lindebloesem riekend landspel de Leeuwendalers [1] sluit:

't Is bruiloft in de weide,
't Is bruiloft op het lant.
Nu danst men om de beide,
En huppelt hand aan hand
Om Hageroos en Adelaart,
Door ongeveinsde min gepaert,
Door reine liefde en trouw vergaert.
O zoete, zachte bant.

De Zuidt- en Noordtzy paren
Zich in dit paer te hoop.
De Tweedraght is vervaren:
Men leit een vasten knoop.
Men weet van lantkrackeel, noch nijt,
Van wederwaerdigheit noch spijt:
Men zoent, omarmt, bemint en vrijt.
De twist is op den loop.

Wy zien de huislien blijde
En vrolijck, nu alree
Vol hoops van wederzijde,
Krieoelen onder 't vee.

[1] VONDEL dichtte dit Landspel ter viering van den Munsterschen vrede, en ter eere van de Staten, „d' assche van den Nassauschen Vredehelt," van Prins WILLEM, als diens zoon, en van *Aemstels* burgemeesteren.

De heimraet leit de haet aan toom.
De koeien geven melck en room.
Het is al boter tot den boôm.
Men zingt al pais en vre.

Ja — hadde VONDEL niet eerst naar het dichtpenceel gegrepen, hy had niet anders dan schilder kunnen geworden zijn; en hy zou dan gewis zijn vorm en kleur even meesterlijk hebben gekozen en geleid, zooals thands zijne taal, naar den eisch zijner stoffe, en zijne beelden naar den aart van zijn onderwerp.

Maar nu mocht het schijnen, alsof de Hoofddichter onzer „latere Nederlandsche letteren" slechts voortreffelijk in de voorstelling van uiterlijke toestanden slaagde. Hoe hy de inwendige bewegingen met kracht en levendigheid wist te teekenen, daarvan mogen hier nog enkele fragmenten uit den rijken omvang van zijn arbeid spreken.

Hoe treffend is ze niet, de heerlijke sterkte van het godsdienstig gemoed, dat zich in IFIS troost aan haren vader JEPTHA, in heur laatste-wilsbepaling en afscheid aan hare speelnoten openbaart:

Nu kerm, nu klaegh niet meer.
Gy waert dus langh mijn vader, mijn behoeder:
Nu ken ick Godt: geen vader, geene moeder
Heeft langer deel aan Ifis, als voorheen:
Die naam heeft uit. De Godtheit is alleen
Mijn vader, en mijn moeder, beide 't zamen.
Nu hoeft gy u dit offer niet te schaemen.
Nu is het valsch dat gy uw dochter slaght,
Uw eigen bloet zult storten, staeck dees klaght,
Dit hartewee: ik ben den hemel eigen.
't Geloof is nu mijn schilt, dat op geen dreigen
Noch kerven past van zwaert, of iemants hant.
Op dezen schilt, van louter diamant,
Zal 't snedigste metaal in stucken springen,
Zoo bros als glas. 't is tijt Godt lof te zingen.
Mijn hart gevoelt alreede een nieuwe kracht,
Als Isack, die getroost den slagh verwacht,

De werelt voor zijn sterven afgestorven.
Laat rollen 't hooft; de ziel blijft onbedorven.

En dringt ze niet diep in de ziel, die bittere rouw des vaders, die in DAVIDS klaagtonen over ABSALOM, zoo ongekunsteld als in de Hebreeuwsche rol zelf, zich dus uitstort:

Och Absolon, mijn zoon, hoe vreesde ick voor dien toght!
Och Absolon, och of ick voor u sterven moght!
Och Absolon, mijn zoon, de waerdste van mijn erven,
Gaf Godt, och Absolon, dat ick voor u moght sterven!
Natuur, hoe pijnt ge ons hart, gewelt, gewelt, gewelt,
'k Beklaegh u voor Godts troon. och Absolon, dit gelt
Uw' vader 't leven. och, ter goeder tijt geboren,
Ter quader tijt in 't velt verslagen, al verloren!
O koningsbloem, te vroegh van uwen steel gemaait,
Getroffen van een bui, die door mijn bloemhof waeit!
Och had ik schrap gestaan, toen 't heir u spits quam bieden,
Mijn bloote borst geboôn de wraeckzucht, heet aen 't zieden.
Ick duwde, ô zoon, den dolck u in die schoone borst.
Uw vader draeght de schult. mijn handen zien bemorst
Van 't kinderlijke bloet, dat koningsbloet, mijn leven.
De geest van Absolon komt dootsch my tegenstreven.
Waar berge ick mijnen rou?....
....helaas. de zon, de dagh
Gaet met mijn' Absolon en zijnen vader onder.
O vader, zonder zoon, die glori van mijn rijck!
Waer leght ge, ô Absolon? waer light dat schoone lijck?
Waer anders dan in 't hart des vaders, na zijn sterven?
Daar leght mijn Absolon. gy zult geen uitvaart derven,
Mijn zoon, mijn liefste vrucht, uw vaders hart is 't graf,
Daar gy begraven leght. helaas, ick had dees straf,
Dien doot by Godt verdient, een doot van duizent dooden.
Breng wech dees leeuwsbanier, hem tegens mijn geboden
Ontweldight. dit 's geen zege, ô neen, eene oorloghsplaegh.
Dit is geen rijcks triomf, maar eene nederlaegh.
Daar leght mijn rijck, mijn staf, en kroon, en troon in d' assche.
Wech purperen gewaet, en pracht, en praal. ick wassche
Mijn aanzicht nacht en dag in traenen, in geklagh.
Wat brenght ge my een' hoop gevangens uit den slagh!
Broght gy mijn' Absolon noch levendigh gevangen,
Ick hadde u met triomfe en snaerespel ontvangen,

Met blyschap ingehaelt. ô bloedige overhant!
Breng wech mijn harp. men hang' haer eeuwigh aan den want.
Och, Absolon, mijn zoon, moet ick u eeuwigh derven?
Och, Absolon, gaef Godt dat ick voor u moght sterven!

En is het niet een greep uit de natuur, dat bezwijken van SALOMO voor de verleidende tranen der schoone SIDONIA, die hem tot hiertoe vergeefs ten heidensche offerande trachtte te bewegen:

SIDONIA.

Hoe laat ghy u vergeefs om u beloften manen,
Met ydele gebeên, en oogen, nat van tranen?

SALOMON.

Hoe schreit ghe dus, mijn hart? zijn wy hier oorzaack van?

SIDONIA.

De Koningh Salomon is recht een vrouweman.
Men wensch' de bruit, die hem in d' armen t' huis zal komen,
Geluck: zoo juichten bergh, en bosch, en beeck, en stroomen,
Toen ick met uw' gezant van vader oorlof nam:
Een bruiloftvaert, die my, helaes! zoo zuur bequam.

SALOMON.

Toen ghy den erfgenaem en zoon van David trouwde?

SIDONIA.

Een trouwen, dat my meer dan duizendwerf berouwde.
Och och, had Davids zoon noch iet van Davids schijn,
Die Goliath, den Reus, en menigh Filistijn,
In 't velt gemoete, alleen om Michal te verwerven:
Dat was een helt, vol viers, die om zijn bruit wou sterven.

SALOMON.

Geen Heidens afgodt had mijn vaders zwaert te vrient.

SIDONIA.

Zijn zwaert heeft Achis zelf, en 't Heidensch Rijck gedient,

SALOMON.

Uit hoogen noot mijn Lief, en om zijn lijf te bergen.

SIDONIA.

O trouwelooze, ick zweer het u niet meer te vergen,
En zweer het anderwerf, by Sidons oppergodt,
Den grooten Dondergodt, en 't beeld van Astaroth.
Zie neder uit uw' troon, o Koningin Astarte,
En wreeck uw smaed, mijn leet, en neem mijn vloek ter harte.
'k Verbid hem niet, nog eisch geen uitstel van zijn straf.
O Goden, wreek mijn smert, en wisch mijn tranen af.

SALOMON.

Om zulck een lichte zaeck u zelve zoo te quellen?

SIDONIA.

Uw Koningin ten schimp van al de weerelt stellen,
Ten schimp van hof, en stadt, is dat een lichte zaeck?
Mijn godsdienst is mijn kroon en opperste vermaeck.
Ick dacht mijn glori zou nu eerst den adem halen,
En, als een zon in top gerezen, met haer stralen
Verheugen al het schoon, dat hier ten hove blinckt.
Nu daeltze plotseling, en gaat te gronde, en zinkt.
Sidonia ontloock, gelijck een weereldtwonder:
Zy ging in roozen op: nu gaetze in tranen onder.
Zy leeft te lang, die jong niet meer te hopen heeft,
En haer geluck en eere in droefheit overleeft.

SALOMON.

Hoe beeft mijn hart! Wat raet? Ik drijf verbaest in 't midden
Van Godt en afgodt. Och, wien staet my aen te bidden?
Te wieroocken? Helaes, wat zijde kieze ick nu?
Een worrem knaeght mijn hart, van Sidons Godtheit schuw;
En ondertusschen blaekt de Min het onder 't knagen.
Hoe kan men Sadock en Sidonia behagen,

Al t' effens? Wie van bey zal Salomon gebiên?
Hoe weent die schoone ziel! wie kan haer traenen zien,
Al was zijn hart van steen? Neen, neen, ick ly dit nimmer,
Noch hael op my den haat van al het vrouwetimmer,
Van duizent vrouwen, elck de braefste Koningin.
Vergeef het Salomon, mijn Schepper: och, de Min,
De vrouweliefde doet my struickelen, en dolen
Uitwendigh, maer het hart aenbidt u in 't verholen.
Uw wijze Godtheit keer' zich aen geen hant vol smoocks,
Wy wijden u het hart, en niet een lutter roocks.
Mijn Schoone, zijt gerust: hoe weentghe dus verbolgen?

SIDONIA.

Helaes, een vrouwenhart is teêr, en licht beroert,
En weder licht gepaeit. Mijn lief, ick was vervoert
Van yver en van minne, en ken mijn krancke zinnen.
Geen ware liefde veinst, en houdt haer traenen binnen.

SALOMON.

Mijn schoone, schrey niet meer: mijn wellust, staeck dien rouw.
Nu wisch uw tranen af: wisch af dien droeven douw.
Daer komt de staetsie ons met vreught ten outer leien.
Bedaer, bedaer mijn Lief, eer iemant u zie schreien.

En is het niet in waarheid de edele fierheid van het maagdelijk gemoed, die zich in de zelfopofferende liefde van HAGEROOS uitspreekt, waar ze heur eigen borst ten schild stelt voor den jongeling dien ze in 't heimelijk bemint, maar 't hem niet bekent dan in zijn nood? — Dat tooneel uit de Leeuwendalers moge de fragmenten besluiten van VONDEL poëzy, wier schitterende rijkdom de keuze zoo moeielijk maakt.

ADELAERT is door het lot aangewezen om te vallen als het offer, dat de Wildeman jaarlijks komt vellen. De jongeling heeft zich rustig „voor 't outer van den boom" geplaatst, om het schot te ontfangen, en wenscht alleen nog, dat HAGEROOS hem by zijn sterven het oog mocht sluiten. Het „gruwzaem boschgedrocht" nadert, en ketelt zich vast, in het genoegen van een goed schot.

Welaen, mijn fixsche boogh, ghy hebtme noit bezweecken;
Mijn wollefspees, te taey in 't recken om te breecken,
Gedoogh dat ik u spann veel stijver dan voorheen.
Nu op den nagel eerst de scherpheit van het been
Des pijls aldus beproeft: het noodigste moet voorgaen.
Nu aengeleit: sta vast: sta vast, dat zal er doorgaen.

Maar nu stort HAGEROOS, de stugheid waarmeê ze tot hiertoe hare liefde omsluierde vergetende, te voorschijn, en werpt zich voor het offer. „Schiet toe," roept ze: „maar allereerst door my!" en, zich tot ADELAERT wendende:

De Wilde treff' mijn hart,
Dat uwent halven koen den strenghen moortboogh tart.
Mijn lief, mijn Adelaert, omhels my eens voor 't leste;
Uw trouw verplichte my; Nu geef ick 't lijf ten beste,
En trede in uwe plaets. Wat toeft de wildeman?
Geen schooner wit dan dit. Dat hy den moortboogh spann',
En aenlegge op mijn borst. Schiet toe, schiet toe ghy rover.

Te vergeefs tracht ADELAERT haar het gevaar te doen bezinnen:

Och Hageroos, mijn bloem, mijn troost, wat komt u over?

Te vergeefs wil heur ontzette voedstervader VRERICK haar dwingen af te houden:

Wat razerny is dit? wat dolheit komt u aen?
Vertreck, ik ly het niet.

De kloeke Jonkvrouw laat zich niet bewegen:

Hoe kan ik schooner staen?
Zoo moet een lief haer lief beschutten en beschermen.
Zoo sterfze, wel getroost en vrolijck in liefs armen.

ADELAERT.

Ghy sterven? neen gewis. Dat ghy uw leven spilt
Voor 't mijn, en uwe borst my diene voor een' schilt,

Ick ly het niet; vertreck, vertreck mijn uitverkoren.
De Goden eischen my ten zoen van hunnen toren.

HAGEROOS.

De Goden wraecken my, zoo 't offer hun mishaeght.

VRERICK.

Hier wordt een jongelingh vereischt, en geene maeght.

HAGEROOS.

Welaan, zoo laat een pijl dan twee gelieven paren,
En recht door mijne borst in 's minners boezem varen.
Schiet toe, ghy Wildeman, schiet toe: schiet toe; geen nood,
Al wie uit liefde sterft, die sterft de schoonste doot.

ADELAERT.

Hou op, ô Wildeman. ô Hageroos, mijn leven.

HAGEROOS.

Doorschiet mijn boezem eerst.

WILDEMAN.

Ghy zult er beide sneven.
Ick ken noch maeght, noch knecht, wie achter staat of voor.
De boog en pijl zijn blint. Dat kost, dat gaet er door.

Maar thands maakt de verschijning van den Veldgod een einde aan den benarden toestand; HAGEROOS en ADELAERT worden op zijn bevel vereenigd, en de „Lantplaegh" dringt heen als een suffer, wien

een doch, hem veel te sterck,
By d' ooren heeft geschudt, gebeten uit het perck.

Zooveel wat VONDELS poëzy betreft. Zijn proza stond naar evenredigheid niet zoo hoog; ook is het niet zoo saamgetrokken, niet zoo sterk gekleurd, als dat van

HOOFT, maar toch oneindig veel natuurlijker, veel Hollandscher van vorm en van gang. Het bewijs daarvan ligt in de voorrede, of in eene opdracht van meest ieder zijner treurspelen voor oogen.

Op gevorderden leeftijd sloeg hy de hand aan een heldendicht, waarvan CONSTANTIJN de Groote de held had moeten worden. Maar nog voor het voltooid was, overleed zijne echtgenote; en den treurenden dichter trof dat verlies zoo zwaar, dat hem zijn gantsche lust ontviel, en hy in zijne mismoedigheid de reeds vervaardigde zangen in de vlammen wierp. Eerst langsaam herstelde hy zich; en in dien tusschentijd rijpte het ontwerp, waarvan de kiem reeds lang by hem aanwezig was: hy onttrok zich aan zijn Doopsgezind kerkgenootschap, en ging tot het Roomsch-Katholyke over. Deze richting van zijn gemoedsleven spreekt zich het sterkst uit in zijne Altaargeheimenissen, die hy den Aartsbisschop van *Mechelen* toewijdde, maar waarvan de ongeletterde Prelaat niet in staat was de uitnemende schoonheden te bevatten; trouwens, VONDEL heeft nooit veel voordeel van zijne opdrachten getrokken!

Zijne ongeschiktheid voor zijn handelszaak, en het slordig gedrag van zijnen zoon, die hem om het bezit van veertig duizend gulden bracht, zou hem op zeventigjarigen leeftijd aan het gebrek hebben overgeleverd, indien de regeering hem niet met het boekhouderschap der bank van leening hadde begunstigd. Voor deze betrekking bleek hy nochtans ongeschikt; en nu had men ten minste nog zoo veel eerbied voor zijne groote gaven, dat hy met zijn ontslag toch zijne jaarwedde (*f* 750.) behouden mocht. In 1679 droeg men het lijk des een-en-tnegentig jarigen grijzaarts ten grave; sints dien tijd omvat de Nieuwe Kerk te *Amsterdam* het stof van den oudste der twee grootste dichters van *Nederland.*

15. Terwijl wy Doctor SAMUEL COSTER (die als tooneeldichter beteekenender zou geweest zijn, indien hy vóor VONDEL had geleefd) voorby treden, blijven wy

echter nog een oogenblik den voet houden op 't tooneel, om een blik op twee andere tijdgenoten te slaan, wien het daar niet aan de luidste toejuiching ontbrak, en wel het eerst op den glazenmaker JAN VOS. Zoo het reeds geene waarheid genoemd mocht worden, dat de stijl de mensch is, en het inwendig leven zich op de stoffelijke gelaatstrekken weêrspiegelt — de beeltenis van VOS zou voor de stelling pleiten. Die zelfde vermenging van het grootsche en edele met het gemeene, van het reine en klare met het grof zinnelijke, en wel in die verhouding, dat eindelijk de onaangename indruk van het wanstaltige den boventoon behoudt — spreekt uit zijn gelaat, als uit zijne vaerzen. Hy was een man van uitnemend talent, maar zonder eenigen goeden smaak. Zijn treurspel Aran en Titus — het wonderlijk gewrocht van een barbaarschen genius, waarin schitterende beelden en verrassend-treffende gedachten om den voorrang kampen met gezwollen voorstellingen en platte uitdrukkingen, alles slingerend rondom eene afgrijselijke handeling, als een krans van bloemen en gemeen groen om een bebloeden tijgermuil — wekte de bewondering zijner tijdgenoten op, en Professor VAN BAERLE versmaadde er de opdracht niet van, zoo min als de Amsterdamsche burgemeester en Raad CORNELIS WITSEN de toewijding weigerde van zijn tweede wilde schepping, Medea, een treurspel „met Konst- en Vlieghwerken." Eindeloos beter doet hy zich kennen in zijne losse gedichten, waaronder de Goede vrijdagh of Christus lyden, met eenige Byvoegsels, niet de minste zijn. Zoo bezong hy: „Magdalena voor Christus voeten" aldus:

Die andre voor haar glans deedt buigen, leit geboogen.
Zy poogt haar zonden in de zontvloedt van haar oogen
 Voor Godt te dompelen. zoo wordt een schip ontlaân,
 Om niet, door overlast, in zee te grond te gaan.
Zy zoekt haar eerste brandt door tranen uit te hoozen.
Men trekt de doorenen, waar dat men d' ydle roozen

Van plukte, door berou uit een bezeert gemoedt.
Geweetenschennis wordt door schreien best geboet.
De fakkels van haar oog, die andre 't hart deên branden,
Zijn nu door 't nat geblust. haar vlechten, dat de banden
Der minnaars zijn geweest, laatz' ongebonden vliên.
Wie dat de hairen en de tranen komt te zien,
Meent dat hy d' oude Taag, met zijn vergulde zanden,
En d' eedle Ganges, met zijn' paarelrijke stranden,
Deur een ziet kabbelen. zy hoopt op 't eeuwigh loon.
Nu zy haar Schepper wascht, maakt zy haar zelve schoon.
Zy weet, door 't losse hair, zijn gramschap vast te maken.
Het bigglendt water doet zijn borst van liefde blaken.
Hy heelt haar wonden nu dat zy zijn hart deurwondt.
Door lagchen wierdt zy ziek, door weenen weêr gezondt.
De traanen openen de deuren der genaaden.
Geen Engel, of hy wenscht in zulk een badt te baaden.
't Boetvaardig water wordt by Christus dier geschat.
Geen parel is zoo waardt als zulk een druppel nat.

„Hy is de gunst van fraye luiden waerdig," schreef BARLÆUS aan HUYGENS: „en dat wegens d' uitnemende gaven der natuure, die soo groot sijn, dat men 't dese eeuwe sou benijden, indien hyse door de konst had geschaeft. Hy heeft een boertig spel geschreven, 'twelk soo vervult is met aerdigheden en boerteryen, uit het midden van 't graeu ontleent, als zijn Treurspel van deftige spreuken." Dat boertig spel, Klucht van OENE getyteld, mag ons wellicht onder het Amsterdamsche graauw der zeventiende eeuw verplaatsen — het is zóó laag en gemeen, dat men wel de rekkelijkheid op het punt van zeden en kieschheid hebben moet, die de halve Heiden BARLÆUS by den Auteur van Trijntje Cornelisz (HUYGENS) onderstelde, om er, als man van kennis én smaak, lof aan te durven geven. Het aangewezen gebrek drukt ook in geene geringe mate op de dramatische werken van den tweeden tijdgenoot, GERBRAND ADRIAENSEN BREDEROÔ, dien wy niet mogen voorby gaan, al is zijn uitstekend talent nooit tot rijpheid gekomen. BREDEROÔ was in 1585 geboren, en waarschijnlijk van goeden huize, daar hy op verderen leeftijd de waardig-

heid van vaandrig by de schutterij bekleedde; ofschoon het ook kan zijn, dat zijn letterkundige roem, by zijne „loffelijcke zeden," daartoe aanleiding moge gegeven hebben. Men heeft hier echter aan burgerlijke welgemanierdheid, niet aan ingetogenheid van leefwijze te denken: getuige het lied, waarin BREDEROÔ zijne ongebondenheid betreurt; eene ongebondenheid echter, die uit al te lossen zin voortkwam, geenszins uit een bedorven hart, dat zeker ook niemant ooit by hem heeft vermoed. Eene geleerde opvoeding had hy overigends zoo min als VONDEL en VOS genoten: hy was, volgends zijne eigene verklaring, slechts een eenvoudig Amsterdammer, „dien maer een weynich kints-school-frans in 't hoofd rammelde." — Het treurspel paste hem nog minder dan VOS; maar zijne geheele individualiteit leidde hem tot het blijspel, en daarin schreef hy, voor zijn tijd, meesterwerk. Voor zijn tijd: want, was het treurspel onwaar door gebrek aan studie op de natuur — het blijspel kon zich niet verheffen tot kunstgewrocht, omdat het niets meer dan de afspiegeling der platte waarheid gaf. De treurspeldichters bleven der natuur vreemd; de blijspeldichters verslaafden zich aan haar: beiden verdoolden in uitersten, en bleven staan — staan, tot hunne voeten er vast wortelden, en zy zich niet meer konden losrukken. BREDEROÔ gevoelde zelf, dat hy soms „al te ongebreydelt en slordigh" was; maar hy meende, dat de Grieken en Latijnen ons dat wel lustiglijk hadden voorgedaan, blijkende „aan ARISTOPHANE, PLAUTO, TERENTIO, en eenighe andere onbeschaamde, die nochtans van de huidendaechsche schoolgeleertheyt de jonge jeucht voor klockspijs en lekkernij ingegeven wort." Met een zuiverder begrip van de eischen der dramaturgie, had BREDEROÔ het model van den Nederlandschen blijspeldichter kunnen zijn; zijne grepen in het leven zijn verrukkelijk waar, en ook al wist men het niet van elders, elke bladzijde van zijnen dramatischen arbeid zou tot de overtuiging leiden, dat hy zijne studiën midden onder het volk opdeed, elke

persoon in zijne eigenaartigheid bespiedde, en hem dan geestig en vol leven op het tooneel bracht.

Hoor, hoe hy SYMEN SONDER SOETICHEYDT, in de klucht van dien naam, opvoert, sprekende van diens gierig bestjen.

Slordicheyt en is geen heylicheidt, dat seyde mijn Salige Besje.
Al bin ick een kleyn veugheltjen, seydese, 'k heb weer een klein nesje.
Hoort hier Symetje Neef, seyse, onthoudt van my deuse leer:
Wilje wel doen kijnt, seyse, soo set jou teer na jou neer,
Wangt wat men bespaart vaêr, seyse, dat is altoos eerst ewonnen.
Jou Beste-vaar en ik, seyse, hebben 't met niet begonnen;
Maar wy en bancketteerde soo niet, seyse, en al de luy.
Wy aten een potje karmelck, seyse, en dronken en een toochje huy,
En as mijn man eynckel belust was, seyse, om vis te eten,
So haalden hy een net vol spiering, seyse, die een aêr had wech esmeten.
De suynicheyt die weet wat, o kijnt, seyse, wy hebben soo dick evast,
En wy hebben van ons leven, seyse, niet eensjes in noch uyt egast.
Wat haast hadden wy? en assewe dan, seyse, eens mosslen koockten,
So sochten wy de spaanders by de weg, die wy daar ongder stoockten.
't Is wel waar, seyse, onze renten die meugen ons wel voen,
Maar souwen wy daarom onze goetje soo overdadich verdoen?
En datte wy so beroyt en arm quamen te sterven,
Wat sou gy en ons erfgenamen dan doch hebben te be-erven?
S' het seper veul voor ons edaan, ja selfs soose op hun dood-bedt lach,
En dat Doctor Jan heur misselijck water besach:
So seyd hy, lieve kijnt, hier is gheen hoop van leven,
Of je most innemen, seyd hy, het gheen dat ickje in sel gheven.
Hoe veul soud wel kosten? saydse. maar seyd hy, ten minsten vijf groot.
Dat 's my te veul, saydse, liever wil ick sterven, en korts so wasse doot,
En al heur goedje bespraackse mijn, in dat heb ick oock ekregen.
Maar al even wel ick moet deuse Kamer wat raghen en wat vegen.
Jemeni watten bayert leyt hier! wat hangen daar al dodden ragh!
Maar langhtme daar de raagh-beusem. ja wel, ja wel, datje hier een reysje sagh,
Je sloeght een gat inden hemel, ick moet me kruissen en segenen!
Wat binnen hier rijpen [1] inde boom! och, woud het toch een lutje reghenen,
We souwen wassen, en osze back is leegh, en 't water uyt de brouwers schuyt,
Dat kost ien hiele hanght vol gelts, elck emmertje, leghseme daer, een duyt.
Maar eer dat men Meer, of ick, het water soo duur souwen koopen,

[1] Rijpen voor rupsen, nog by het volk in *Holland* in gebruik.

Soo willen wy liever naackt, of een maant in onse vuyle hemden loopen.
Ja wel het is te wongder, wat is hier een hoope stof?
Nou mach ik gaan krijgen 't half vat, en loogen mijn vaten of.
Nauwe-Niesje, ongse afterskijnt, die sprackme nou lestent een woortje:
Ick haal mijn Loogh in 't Hoef-ijser, saijdse, daer krijg ick so veul
om ien duyt, als ywers om een oortje,
En so doe ick oock.
Of ick nou mijn armen wat opstroopte, wat kond
schaen? Waer sinje hier, tangh?
Ick selje so klaar maken as pens-sop: seper, in lang
En hebje so vuyl niet eweest. O menschen ick kan so schuren!
Ick wil wel uyttarten de rendelijckste van onse buren.
Waar sinnen de kannen, de lepelen, soo van silver als van tin?
Elck een is verwongdert hoe ick so vervarelijcken puntich bin!
Nou, seper, dat het al ien moye streeck ehadt uyt de pan.
Wat mienen deuse hangdeloose tetten, dat ik me niet wat en doen en kan?
Dat waar mijn kroon te na, dat waar mijn leet waarachtig.
Mijn Moer of ick behoeven gheen Meyt, wy sinnen ons werckje zelf
wel machtig.
Ick doe oock wat ick doe, ik doe mijn werckje met vreucht.
Nou mach ick een Liedtje singhen, dat ick lierde in mijn jonghe
jeucht.

Men ziet het — BREDEROÔ wist uitmuntend een op zich-zelf staand karakter tot in de fijnheden te teekenen; maar dat zelfstandig door te voeren tot het einde, het te volgen met de noodwendige uit zich-zelf voortvloeiende afwijkingen, en in de eigenaardige en natuurlijke verwarring en ontwikkeling, die uit de ontmoeting en botsing van die verschillende zelfstandig-gevormde karakters ontstaan moest — daarvan had hy, zoo min als een zijner tijdgenoten, ondanks hunne klassieke voorbeelden, eenig het minst begrip. De opvatting van enkele tooneelen daarentegen was weder dikwerf met de zuiverste kleur van het leven-zelf geschilderd.

Getuige hiervan de opvoering der knikkerende en welhaast kijvende knapen in den Spaanschen Brabander, Jerolimo, zoo geniaal geschreven, alsof hy daartoe de pen uit de hand van SHAKSPERE wech genomen had.

JOOSJE.

Wie wil knickeren koopen? wie? wie? ses om een duytje.

CONTANT.

Schiet op om een paar, hebjet hert, of ick stuytje.

JOOSJE.

Ick binder me te vreen, kom an, gheef me de vier.
Komt, jongen, langtme je hoedt, kom as een man hier.

CONTANT.

Wat raje, jy kammeraatje, even of oneven?

JOOSJE.

Even.

CONTANT.

Een uyt, Joosje, siet daar leggender seven.

JOOSJE.

Wel an kom, ick ben te vreen, om die hiele acht.
Houwt daar dan Contant, stuyt recht uit, hebje de macht.
Siet, daar isser uyt, laet sien, en daar isser vier in:
O lieve neskebol, scheyter uyt eer ick mier win.

CONTANT.

Jy bent en onreynigert, ick moet opje hangden letten.
Komt an, mannetje mugh, ick speelje by vijven op te setten.

JOOSJE.

Geefje mijn ierst? ick geefje ierst en een schoot.

CONTANT.

Wat brabbelt mijn die ficksert, datser een op sen poot.

JOOSJE.

O bloet datsen vlacken barck-man, die jongen die kan schieten

CONTANT.

Sou ick altijt verliesen, dat souw de nicker verdrieten.

JOOSJE.

Hoe veel hebjer uyt?

CONTANT.

Een en al de aren.
Datse velt en eschoten; o lansjen ick sel je dat wel ofklaren.

JOOSJE.

Siejc wel, dat is een span, ick set hem.

CONTANT.

Ick hou meeta.
Y get, schiet ickje op jou santert, jy hebter niet een beet na.

JOOSJE.

Hy is geraackt.

CONTANT.

Hy is niet.

JOOSJE.

Hy is al.

CONTANT.

Hy is niet.
Jy selt mijn de knickers weer geven snappertje! so siet,
Lustje wat met drooge vuysten?

JOOSJE.

Gans lijden is dat byten!

Bredero heeft behalven zijne spelen, als de reeds genoemden, en: Griane, Rodderick ende Alphonsus, Stommen Ridder, Hooghduytschen Quacsalver, enz. ook nog Nederduytsche Rijmen,

een Boertigh-, en een Aendachtig Liedt-Boeck, alsmede een zoogenaamd Amoureus, onder den tytel: De groote bron der Minnen, uitgegeven. Onder deze zangen loopen ontegenzeggelijk vele middelmatige; maar er worden daar ook by gevonden, die HOOFT naar de kroon steken. Aan eene andere plaats zou zijn „Princessen preutsch en prat mit al u pronckery" dit kunnen bepleiten; hier moge het AARDIGHES ochtendlied uit den Stommen Ridder doen:

't Sonnetje steekt zijn hoofjen op,
En beslaat der Berghen top
Met zijn lichjes;
Wat ghesichjes,
Wat verschietjes verd' en flaauw,
Dommelter tusschen 't graauw en blaauw!

't Vochtige boomtje blinckt verciert.
't Vrolijck vinckje tiereliert
Op zijn tackjes,
Wilt en mackjes,
En weer strakjes op een aar
Hippeltet met zijn wederpaar.

d' Hemelen werden meer begroet
Van de diertjes kleyn en soet,
Als van menschen,
Die maar wenschen
Na het aarts en helsche goet,
Datmen hier toch al laten moet.

Hemeltjes wijs en wel gheleert,
Meer met reden ghestoffeert,
Als de lieden,
Die 't gebieden
Van een werelt noch verdriet:
Sy hebben u vernoeghen niet.

't Herdertje met zijn wollig vee
Schrolt op 't volcje van de stee,
Daar zijn knaapjes
Van zijn schaapjes

In zijn slaapjes sacht en stil
Willich voldoen haars Heeren wil.

Menscheltjes, God geeft elck zijn deel;
Maar elck doet zijn best om veel
Te vergaren;
Dan, 't bewaren
Voor de jaren is een kunst.
Danckt de Goden van haar gunst.

Gheen dinghetjes so slecht en teer,
Of zy geven ons een leer;
Wilt maar mercken
Op de wercken
Van de Goden wonderbaar.
Niet en vindy sonder haar.

O redelijcke beesjes dwaas!
't Onvernuftich vee, helaas!
Is veel nyver,
En veel stijver,
In den yver tot Gods lof,
Als de mensch van 't beste stof.

Wie zal het niet meê beklagen, dat dit talent nooit tot volkomen bewustzijn van zich-zelf, nooit tot rijpheid gekomen is! Hy had een onzer ongekunsteldste, een onzer natuurlijkste dichters kunnen geworden zijn, terwijl zijne onbesnoeide weelderigheid en zijn gebrek aan goede smaak hem thands slechts de populariteit by zijne tijdgenoten hebben doen genieten, al is en blijft hy nog altoos een der besten onder het zeer gering getal onzer blijspel-dichters. Hy overleed in 1618, op drie en dertig jarigen leeftijd. [1]

17. Verre boven BREDERO in smaak, maar niet boven hem in rijkdom van dichtgave, staat de toch meer bekende en meer beroemde Hagenaar CONSTANTIJN HUYGENS Ridder, Heer van *Zuylichem*, „de kern der aartigheydt

[1] Hoogst belangrijk over dezen Blijspeldichter is de dezer dagen uitgegeven Gerbrand Adriaensen Brederoô, van J. TEN BRINK.

en de ooghelyn van 't Hof," en Sekretaris van drie achtereenvolgende Stadhouders. [1] En zie in deze tytels en waardigheid ook mede een der oorzaken van den uitbundigen lof, van de algemeene bekendheid die hy verkreeg, boven anderen van een gelijk talent. Hy was vlug van bevatting, geestig, levendig, en zoo kort van uitdrukking, dat hy er wel eens duister door wordt. Maar hy stond den beste ter zij in heerschappij over de taal, en geeft daardoor zijnen vaerzen een lossen levendigen gang, die de lezing altoos aangenaam maakt. Leest slechts den aanvang van zijn Voorhout van 's Gravenhagen, in het tweede boek zijner Ledige uren, dat 't Kostelick mal betyteld is:

't Sonnenradt begint te stooten
 Tegen 't Noorder Creeften-heck,
En die kromme krauwel-pooten
 Rucken 't naer den Leeuwen-neck:
Daer met gaen de dagjens krimpen
 Die men langer hoopt als heyt;
Hey! wat 's al de Weerelts glimpen
 Min als tegenwoordicheyt.

Daer met ydelen uw schauwen,
 Haegs-Voorhoutsche Joffrou-rack,
Daer met gaet u groente grauwen,
 Munnick-tuyntje, Blader-dack;
Daer met naeckt u jarigh sterven,
 Linde-toppen, Weeldrich hout,
En dat nootelick verderven,
 Als ghy weder groenen zout.

Sterven? neen; noch sult ghy leven,
 't Zij de Somer blaeckt of swicht;
't Leven sal u niet begeven,
 Isser leven in mijn Dicht:
Koude magh ons oogh berooven
 Van uw soete lommer-loof,
Maar ons oore te verdooven
 Sluyt ick buyten Jaren-roof.

[1] FREDERIK HENRIK, WILLEM de Tweede, en WILLEM de Derde.

Als u tacken sullen duycken
Onder 't vlockigh winter-meel,
En uw bladerloose struycken
Proncken met de bloote steel,
Dan sal noch uw bloessem bloeyen
(Lustigh, vrijsters een en acht, [1]
Helpt mijn stomme rijm aen 't vloeyen)
In der Hagenaers gedacht.

Dan sal noch een grijse Dutter
Met de schenen voor de vlam,
Met de tanden in de butter,
In den beuling, in de ham,
In de Nieuwe-jaersche weggen,
T' Mijner eeren spreken: Maer
Maer, hoe ken 't die Vryer seggen,
't Gaet al offet Seumer waer!

HUIGENS is altoos zinrijk; hy is pittig, en minder dan iemant vervelend in het didaktische; hy kan scherp zijn, maar waar hy een hard woord spreekt, doet hy 't dikwerf als een hoveling, en heeft er een glimlach by. Hy is echter te goed-Hollandsch van aart, dan dat hy ook dáar zou meesmuilen, waar hy een vergrijp tegen godsdienst en zeden aantast, ofschoon 't ook by eene vrouwe zij, hoe hoffelijk hy voor 't overige zijn moge. Eene andere bladzijde zijner Ledige uren, mede uit het tweede boek, leert het:

Siet suerer die my leest; 't zijn grouwelicker sweeren,
Die ick ontplaestren gae: De Schilders van de kleeren
Verstouten op het werck; men valter aen de huyt,
Die drinckt verw en vernis meer dan een nieuwe Luyt.

„Die wangen zijn te doots, sij moesten anders leven,
„En wat raet, Pieternel?"

„Me-vrouw, 't Pinceel sal geven
„Dat de natuer vergat; weest meester van u vel.
„Dat soud' u hinderen? die, die, die doet het wel.

[1] De negen Muzen.

„Die tanden zijn te geel: wie sou het decksel soenen
„Van sulcker peerlen-doos?"

„Wat raet?" —

„Men moetse boenen." —

„Dat waer den moor gezeept, 't is aen-geboren vuyl,
„De verw is door-geweyct:" —

„Rocks' uyt de wortel-kuyl." —

„Hout, beter geel als geen." —

„Hoort, sonder my te melden,
„Een nieuw Yvoor-gebit sal d' oude schae vergelden." —

„By Venus! dat 's een konst die Venus weerdich is.
„Maer wat raet met dit hayr; die sweeterige klis;
„Hoe raeck aen 't lieve blont, dat mijn misdeelde tuyten
„Van boven is benijdt?" —

„De drooge Koeyen-kluiten
„Daer Cypers loosen boer sijn weyden van ontmest,
„Verstuyven in een stof, daer van de fijnste rest
„De trouwe toe-vlucht is van wan-geschapen vlechten;
„Door-saytse met dat meel, men sal hem noch bevechten,
„Dies' anders keurt als blont."

„Oh! 't is te laet gesayt
„Daer 't jange jaren-mes soo vinnich heeft gemaeyt.
„Ben ick niet voorhoofd schier van d' oogen tot den nek toe?
„Verwt eens dat niet en is."

„Swijgt, daer 's een nieuwe trec toe:
„Daer groeyt niet te vergeefs; dat 's wijsheyts eerste les,
„En daer uyt dit besluyt, behelpt u met de bles
„Van u Nicht, van u Snaer, van u Meyt, van u Kennis,
„Die 't donker-droeve padt van d' algemeene schennis
„Te vroech betreden heeft, en met die blondte kuyf
„De werelt is ontruckt, gelijck een suere druyf.
„Ist waer dat d' eene mensch, tot voordeel van den and'ren,
„Het leven is gegunt, hoe souden sy malkand'ren

"Een gifte weygeren, die d' eene naer sijn doot
"Kan missen sonder schae, de locken van zijn hoot?
"O wettelicke konst, die met der dochtren sterven
"De moeders menichmael haer naeste goet doet erven,
"Konst, aller konsten bluf, die d' Eeuwigheyt beduyt,
"En eeuwich leven doet een sterffelicke tuyt!"

De Pop is op-getoyt; wie salse nu geleyen? —
Vier hengsten na de kerck. — Wat salse daer doen? — Schreyen. —
Wat let haer? — 't Sonden-pack. — O! Schepper, die dijn kerck
Vervuylt ziest met den hoon van dijn verfoeyde werck:
Straelt het genadich oog van dijn bermhertichheden
Door dese grouwelen? slaest du acht op de reden
Van dijn verachteren? bekommert dy de traen
Van een verbastaert oog? gaen dy de klachten aen
Van een geverwde lip? bewegen dy de slagen,
Die een verharde borst berouwich schijnt te dragen?
Van so vervloeckten hant, die dagelicx dijn macht,
Dijn onbegrepen werck, begrijpende veracht?

Men ziet, hoe zijne juiste wendingen bydragen tot den vloeienden gang zijner vaerzen, en hoe het byna onmooglijk is, de gehaltevolle gedachte in een korteren en toch even volkomen afbeeldenden vorm uit te drukken; en wie slechts zijn Printen, of karakters, leest, zal hem evenzeer grooten rijkdom van denkbeelden toekennen, al zijn zijne vergelijkingen niet altijd vrij van gezochtheid. In zijne puntdichten treedt hy ROEMER VISSCHER ter zijde, maar maakt zich ook niet minder dan deze aan onkieschheid schuldig. In zijne (zede) Printen is hy gants oorspronkelijk, en heeft wel navolgers, maar geen gelijken gevonden. Hy schreef ook vaerzen in de Latijnsche, Fransche en Italiaansche talen, en verzamelde ze in het vijfde en zesde boek zijner Ledige uren.

HUIGENS stierf op een-en-tnegentig jarigen ouderdom, in 1687, op zijn door hem bezongen buitengoed *Hofwijck*, en liet uit zijn huwelijk met de vóor hem overledene SUSANNA VAN BAERLE twee zonen na, waarvan CONSTANTIJN reeds als Sekretaris des Stadhouders was opgetreden, en CHRISTIAEN niet minder beroemd werd in de

wis- en natuurkunde, dan zijn vader in de Letteren geweest was.

18. Schoon VONDEL de Prins onzer dichteren was, - HOOFTS letterwerk nu deftig dan zangerig heette, - BREDERO schilderde naar het leven, en HUIGENS vol geest en vernuft mocht zijn — niemant was zoo gezien by, niemant werd zoo gelezen door het algemeen, als de Zeeuw JACOB CATS. Maar niemant hunner kende ook den aart van zijn volk zoo als hy, en niemant wist zoo te arbeiden in dien geest. Voor VONDEL in gloed, voor HOOFT in zoetvloeiendheid, voor BREDERO in levendigheid, en voor HUIGENS in vernuft onder doende, verwierf zijne eenvoudigheid en klaarheid hem de voorliefde van den Nederlandschen burger, en verschafte hem een populariteit, die bykans twee eeuwen lang aanhield. Niettegenstaande zijne eentonigheid, zijn volslagen gebrek aan verheffing, zijne tot langwijligheid gerekte uitvoerigheid, zijne eindelooze herhaling, en zijne op 't eind onduldbaar wordende stopwoorden — was hy, tot zelfs (men ziet het aan de optelling) in zijne gebreken zoo echt Hollandsch, dat het niet missen kon, of hy moest de sympathie van zijn volk in de grootste mate opwekken. Zijne poëzy is de stille, geregelde, huiselijke poëzy van den stillen, geregelden, huiselijken burger; de gebreken er van waren zeer lang de gebreken van dien burgerzelf, maar ook de hooge zedelijkheid en innig godsdienstige zin doorgaand de deugden van beiden. CATS, de Hollander by uitnemendheid, spiegelde in zijn werk zichzelf, en daardoor zijne geheele natie af, en die natie, die hem gevoelde en begreep, kreeg er hem lief om, boven ieder ander. En welk waarachtig dichter, wien het met de uitgave der scheppingen van zijn geest niet te doen is om ydele zelf-verheffing, maar die ze werpt onder zijn volk als zaad, waarvan hy eenige vrucht ter algemeene ontwikkeling hoopt — zal niet gaarne den krans van zijnen roem leggen aan de voeten des mans, wiens werken in alle denkbare vormen gedrukt en her-

drukt, ruim anderhalve eeuw lang werden gezocht en gelezen, om vermaak en genot, om nut en leering, om stichting en troost, en die, zoo niet als cierlijke foliant, dan toch by voorkeur als lijvige kwartijn, onder den naam van „het boek van CATS" naast den bijbel werden geplaatst!

Nederland heeft geen tweede voorbeeld van zoo groote populariteit.

Brouwershaven pronkt thands met het standbeeld van zijnen dichter, die er op den 10den November 1577 het licht zag. De dood zijner moeder bracht hem op nog zeer jeugdigen leeftijd in het huis van zijnen oom te *Zieriksee.* Daar genoot hy ook het aanvankelijk onderwijs, studeerde vervolgends te *Leyden* in de rechten, en begaf zich naar *Orléans* om er te doctoreeren. Voorzien van den verlangden graad keerde hy in het vaderland te rug; vestigde zich eerst te *'s Gravenhage*, toen te *Zieriksee*, en daarna te *Middelburg*, waar hy met ELISABETH VAN VALCKENBURGH in den echt trad, en zijne gelukkige dagen nu deels binnen de muren der stad, deels op zijn nabygelegen landgoed by *Grijpskerke* doorbracht. Op dit laatste gaf hy zich thands weder toe aan de zucht voor poëzy, reeds op de school te *Zieriksee* door

Een eerbaer jongelingh, uyt Brabant daer gekomen,

by hem opgewekt. Het was al aanstonds het leerdicht, dat hem, als de beste vorm voor zijne denkbeelden, het meest aantrok, en hy schreef zijne Sinnebeelden, en Maeghdenpligt, en Herdersklaght, kort daarop gevolgd door den Selfstrijdt, daarna door het Tooneel van Mannelijcke achtbaerheyt, en later door het Houwelijck. Al deze werken, achtereenvolgend van 1618 tot 1625 te *Middelburg* uitgegeven, werden met graagte ontfangen in de verschillende kringen der toenmalige maatschappy. Gants rustig evenwel mocht hy zich op de beoefening der Letteren niet toe

leggen: in 1621 werden hem het professoraat in de rechten te *Leyden*, en het pensionarisschap te *Middelburg* byna gelijktijdig aangeboden; hy verkoos het laatste, en verwisselde het in 1625 met de zelfde betrekking te *Dordrecht*. Vervolgends werd hy in 1627 tot Gezant naar *Engeland* benoemd, en eindelijk, in 1636, met de waardigheid van Raadpensionaris van *Holland* bekleed. In al deze verschillende betrekkingen kweet hy zich met onvermoeiden yver van zijnen plicht; maar staatsman was hy niet, en de leiding der Groote Vergadering van 1651 had wel aan geschikter handen toevertrouwd kunnen worden. Hy trad daarmede dan ook van zijne betrekking, en, na een tweede ambassade naar *Engeland*, in 1652, van het staatkundig tooneel af, en vestigde zich op het door hem zelf aangelegd en gecultiveerd buitengoed *Sorgh-vliet*, in het Scheveningsche duin by *'s Gravenhage*.

In dien tusschentijd had hy nochtans den letter-arbeid niet laten varen: in 1634 verscheen te *Dordrecht* een bundel berijmde zedelijke Novellen, onder den tytel 's Werelts begin, midden en eynde, besloten in den Trou-ring, die wel beneden zijn Houwelijck staat, maar toch daarmeê de gelijke verdienste bezit, van een schat van menschenkennis, waereldondervinding en levenswijsheid in een bevattelijken, vloeienden, en — al vallen wy er thands ook nog zoo laag op — toen door het volk hooggeschatten verhaaltrant, te verspreiden. Een rijke verbeelding, een gezond gevoel, en een helder verstand schitteren nog, ondanks al het verouderde waaraan CATS lijdt, door het geheele werk, en geven zelfs aan ieder verhaal, niettegenstaande het eentonige van den vorm, iets boeiends. Een fragment uit „David trouwt Abigail" geve een denkbeeld van CATS verhaaltrant:

Stracx ginget door het lant, dat Nabal was gestorven.
Dit riep de snelle faem, als met een vollen mont,
En Kenas hoordet eerst, daer hy op schilt-wacht stont.

Hy was een hups gesel, en hadde lange dagen
Met David ongemack en enckel leet gedragen.
Hy stont doen op den wegh, een weynigh uyt het heir,
Hy lett' op syn beroep en past' op sijn geweir.
Hy wandeld' aen den bergh, en ging een deuntjen singen,
Ten einde dat de slaep hem niet en sou bespringen.
Al is het lant in roer, hy voed' een stillen geest,
Het blijckt uyt sijn gesangh, dat hy den Heere vreest.
Terwijl de krijgsman song begon de son te rijsen
Om al wat duyster is de menschen aen te wijsen.
En siet, een harderskneeht die na sijn kudde ging,
Die sprack de lanser aen, en seyt hem alle dingh,
En seyt hem boven-al, hoe Nabal is getreden
Den wegh van alle vleesch, en, van de doot bestreden,
Den lesten adem gaf, en dat sijn jonge vrou
Is sonder eenigh kint gelaten in den rouw.
Juyst op dien eygen dagh was David opgeresen,
Om vroegh op sijn bejagh en in het velt te wesen.
Hy stont alree begort met syn manhaftigh sweert,
En sagh voor hem getoomt een fris en moedig peert.
Maar siet in desen staat is Kenas aen-gekomen,
En scheen aen sijn gelaet met blyschap in-genomen.
Hy buyght hem voor den helt, hy biet hem goeden dagh,
En stort hem in de borst dat op sijn herte lagh:
„Geluck, ô machtigh Vorst, u leet is nu gewroken,
„U schaemte wech gedaen, ons smaetheyt af-gebroken;
„Siet! Nabal is gereyst nae 't onder-aertsche dal,
„Soo dat hy nimmermeer ons weder hoonen sal.
„Het was hem aengedient wat ghy had voor-genomen,
„En daer uyt is een schrick hem veerdigh over-komen,
„Een schrick vol diepen angst, soo dat hy neder viel,
„En is te deser stont een lichaem sonder ziel."
Soo haest de Vorst het woort quam in sijn oore sijgen,
Soo voelt hy zynen geest tot in den hemel stijgen.
„Lof," zegt hy, „zy den Heer, die mijnen wegh bewaert,
„En even wrake doet aen Nabals harden aert."
Dien eygen oogenblik hy voel sijn jonge sinnen
Door seker diep gepeys in stilheyt overwinnen.
Hy sagh Abigaël, en haren rooden mont,
Als of de jonge vrou hem voor het ooge stont.
Hy dacht aen haer gelaet, aen haer bevallig spreken,
En hoe haer soeten mont sijn gramschap wist te breken,
En hoe sy richten kon, door heus en wijs beleyt,
Al wat door onverstant by Nabal is geseyt.

Hy voelt in dit gepeys sijn gansche siel bewegen,
En al sijn innig mergh dat wort tot haer genegen.
En waerom langh verhael? Hy maeckt een kort besluyt,
En stiert dien eygen dagh een deel gesanten uyt.
Die gaen tot Maon op, die gaen Abigil groeten,
En met een blyde tael haer droeven staet versoeten.

In 1635 kwam te *'s Gravenhage* in het licht zijn Spieghel van den ouden en nieuwen tijt, een dichterlijk-wijsgeerige beschouwing en toepassing van spreekwoorden en handelingen uit het daaglijksch leven: een milde, vruchtdragende boom, „een keestig hout," ofschoon, als het werk van CATS, wat weelderig van looten en nuttelooze uitbotsels — en die men toch, ter wille van de gezonde en voedzame vrucht, waaraan de honderdvoudige takken zoo overrijk zijn, gaarne voorbyziet. Men oordeele:

EEN SCHIP OP EEN SANT, EEN BAECKEN IN SEE.

Te loever, man te roer, te loever, lieve maet!
Kijck hoe het met het schip van onsen buyrman staet;
Het sit daer op een sant, gegeesselt van de stroomen,
En daer en is geen hulp, hoe zeer de gasten boomen;
Des soo er nu een wint komt dringen naer den wal,
't Is seker dat de kiel in stucken bersten sal.
Gy, sie dan naerstig toe en let op uwe saecken,
Een schip op 't droogh geseylt, dat is een seker baecken;
En 't is, naer myn begrip, geen onvoorsichtig man,
Die op eens anders feyl de sijne toomen kan:
Veel menschen, lieve vrient, ontgingen harde slagen,
Indien sy met verstant op d' een en d' ander sagen:
Men segge wat men wil, exempels hebben kracht,
Wanneer men met bescheyt op hunne gronden acht.
Daer is geen beter school de kinders aen te wijsen,
Daer is geen sachter tucht de mannen aen te prijsen,
Dan dat men staegh bedenckt en vlijtigh gadeslaet,
Wat dat een ander doet, en wat er uyt ontstaet.

Hier is nergens de langwijligheid, nergens de verkleurde lap van het aanvulsel, die zijne alexandrijnsche

vaerzen vooral zoo doorgaand ontciert, en die ook niet zoo overvloedig in zijne kortere vaersmaten gevonden wordt: daar is hy even dikwerf kort als klaar:

SMITS KINDEREN SIJN WEL VONCKEN GEWOON.

Ofschoon een smit met sijn gesin,
Staet kloeck en past op sijn gewin,
En dat hy als een wacker man
Slaet op het yser wat hy kan,
En maeckt alsoo een groot geschal,
En drijft de voncken overal;
Nog leyt sijn jonghste kint en slaept,
En 't ander staet er op en gaept;
En nogh een ander weligh dier
Dat speelt oock met het vliegent vier,
Jae even dichte by den brant,
Verset de voncken metter hant:
Maer komt er eenigh kint ontrent,
Op desen handel niet gewent,
Dat maeckt terstont een groot misbaer,
Als of het stont in dootsgevaer.
Let hier op, ouders! wie gy zijt,
Let hier op met gestage vlijt;
Geen kint en dient er oyt te sacht
By yemant op te sijn gebraght:
Want yeder is, en yeder doet,
Juyst naer dat hy was opgevoet.

Op *Sorghvliet* besteedde hy het grootste gedeelte zijner uren aan zijne geliefkoosde letteroefening, en vervaardigde er zijn Ouderdom en Buytenleven, Hofgedachten, Invallende gedachten, Dootkiste voor de Levendigen, Afbeeldinghe van het Houwelyck, Gedachten op slapeloose nachten, en Tachtigjarige Bedenckingen. Zijn laatste arbeid van eenigen omvang was zijn Twee-en-tachtig-jarigh leven, voor zijne kleinkinderen vervaardigd, en eerst in 1700 door den druk gemeen gemaakt; zijn laatste gedicht was een Gebed, kort voor zijn overlijden

geschreven, en zijn merkwaardige letterkundige loopbaan waardig besluitende: dus eindigt hy hierin ook zijne werken:

Maer als mijn swacke tongh niet meer sal kunnen sprcken,
En dat my door de pijn de woorden blijven steken,
Geef dat ick uwen naem magh roemen dies te meer,
En met een diep gesucht tot u magh roepen: Heer!
Verlosser! eenigh heyl! en Trooster onser sielen!
En laet in dit gevaer uw schepsel niet vernielen;
Gy hebt in uw gewelt de prangen van de doot;
Verquick mijn bange siel in desen hoogen noot;
Wanneer 'k mijn flaauwen mont niet meer sal konnen roeren,
Laet mijn gedachten dan door wanhoop niet vervoeren,
En als ick missen sal 't gebruick van mijn gesicht,
Wees gy dan, lieve Godt! mijn troost en eenig licht.
Wanneer ick op het lest geen stem sal konnen hooren,
Soo spreeck door uwen Geest tot mijn inwendighe ooren:
En als dit lichaem sterft, en my de kracht begeeft,
Maeck dan dat uwen Geest in my geduyrigh leeft:
En als mijn moede siel sal uyt haer woonhuys scheyden,
Soo laet haer uyt dit rif tot uwen throon geleyden;
Dit is mijn hooghste wensch, dit eyscht mijn siele meest;
O Godt! aen uwe gunst beveel ik mijnen geest!

Op zijn doodbed deed hy het gantsche gebed zich nog voorlezen, en ging weinige uren daarna in de eeuwigheid over; den 12den September 1660 ontsliep hy, en rust naast zijne hem voorgegane gade, in de Kloosterkerk te *'s Gravenhage*, waar zijn naam nog dezer dagen op zijn grafpyler gebeiteld werd.

19. Na deze krachtige gestalten, die den voorgrond van het tafreel onzer Letterkunde op de helft der zeventiende eeuw innemen, ieder met zijne eigenaardige wezenstrekken, ieder den mantel op de hem eigene wijze plooiende, en allen door het volle licht beschenen — wordt ook de tweede grond gevuld door mannen, die den blik des vluchtigen toeschouwers niet mogen ontgaan. Wie daarvan het eerst de aandacht trekt, is „het Delftsch Orakel," de bekende verdediger der Remon-

stranten, HUGO DE GROOT, die zich zijne Loevesteynsche gevangenis tot een tempel der wetenschappen wist om te scheppen, waar hy, byzonder met het oog op onze zeevarenden, het Bewijs van den waren Godtsdienst schreef, een ernstig, misschien al te wetenschappelijk, leerdicht, dat, door hem-zelf in latijnsch proza overgebracht, toch weldra den meesten Europeërs in hunne eigene talen toegankelijk werd gemaakt, en hem een roem verschafte, meer uitgebreid, dan waarop een der waarachtige Nederlandsche geniën van dien tijd bogen mocht.

20. Aan DE GROOTS zijde, met minder algemeene vermaardheid, en toch van veel hooger dichterlijke vlucht, staat zijn bloedmaag JOHAN VAN HEEMSKERCK, Raadsheer in den Hoogen Raad te *'s Gravenhage*, in 1597 geboren, in 1656 overleden. Zijn Batavische Arcadia, die een speelreisjen door het *Westland* schildert, en waarin, naar den toenmaligen smaak, de handelende personen als Herders en Herderinnen optreden, munt uit door een schilderachtigen proza-stijl, doorvlochten met minne- en andere liederen, die van niet minder gevoel dan verbeelding spreken; dat ze dikwerf het klassieke voorbeeld verraden, valt niet te bevreemden in den man, wiens navolgingen van OVIDIUS zelfs door eenen BURMAN geroemd werden.

21. Ook DANIËL JONCKTIJS (1600—1654) bewoog zich by voorkeur, en mede niet zonder goeden uitslag, op het veld van het minnedicht, en even zoo JACOB WESTERBAEN; de laatste maakte zich later vooral bekend door zijn beschrijvend dichtstuk Ockenburg, den naam van het buitengoed in de Haagsche duinen, waar hy zijn tijd aan de beoefening van Letter-, Natuur-, en Starrekunde besteedde, en in hoogen ouderdom overleed; de eerste stierf in 1654 te *Rotterdam*, nadat hy zich alvorens met eene krachtige stem tegen de pijnbank had doen hooren, waartoe hy, als geneeskundige en als schepen, gerekend kon worden dubbel gerechtigd te zijn.

De minneliederen van dezen tijd zijn echter te weinig christelijk-Germaansch, en te veel heidensch-zinnelijk, dan dat ze een edel gemoed, onbevangen van den tijdgeest, nog zouden kunnen verwarmen of vertederen. Dat hooger en heerlijker licht, waarin de overeenstemming en het samensmelten van zielen zich vertoont, wordt byna ten eenenmaale gemist, of vindt zich in eene vreemde vermenging met de flikkerende vlammen eener Grieksche of Romeinsche zinnelijkheid, die algemeen-menschelijk moge zijn, maar geenszins christelijk-menschelijk — dat is: menschelijk in zijn edelste wezen — is.

22. De geestelijke poëzy vooral kon wel niet worden verwaarloosd in een tijdvak, waarin zoovele christelijke dogmaas, die allen in veel van de oude opvatting, in kleinigheden van elkander verschilden, zich onderling stieten en beoorloogden. Maar juist dat hangen aan een vorm, die het hoofd bezig hield, zonder het hart, de eerste bron der poëzy, te ontgloeien, gaf de geboorte aan eene zoogenaamde „Stichtelijke poëzy," die voor een groot gedeelte niets dan koude rijmen voortbracht, wier waarde te nietsbeteekenend is om er ons meê bezig te houden, al werden ze door de godsdienstige menigte ook met graagte ontfangen. Wie zich boven deze dorre rijmproeven waardig en zelfstandig verhief, was DIRK RAFELS CAMPHUISEN, wiens edele en tedere eenvoudigheid, doortrokken van een warmen godsdienstzin, zijne Stichtelyke Rijmen eene voortdurende hoogschatting blijft waarborgen: Zijn Maysche Morgenstondt is een lied, dat door alle tijden heen de meest algemeene goedkeuring verworven heeft.

Wat is de Meester wijs en goedt,
Die alles heeft gebout,
En nog in wesen blijven doet,
Dat 's menschen oog aen-schout.

Die 's Werelds wijden omme-ring
Noyt uytgewaeckt bewaeckt,

En door gepaste wisseling
Het soet noch soeter maekt.

Nu is de Winter, dor en schrael,
Met al sijn onlust heen,
En de aerde heeft voor deze mael
Haer lijden af-geleên.

Dies is de tijdt weer-om gekeert
Waer in natuyr verjongt,
Haers milden Scheppers goedheyt eert,
En met sijn gaven pronckt.

De May, wiens soetheyt soo ver strekt,
Dat sijn gedachtenis
In 's menschen geest al vreugd verweckt,
Eer hy voorhanden is.

De May, het schoonste van het jaer,
Daer alles is verfrayt,
De lucht is soet, de Son schijnt klaer,
't Gewenschte wintjen wayt.

Het dautjen in de koele nacht
Wordt over 't veldt verspreyt,
Waer door de heel natuyre lacht
En is vol danckbaerheyt.

De Aert is met gebloemt geciert,
Het Bijcken gaert sijn was,
Het Leeuwerickjen tiereliert,
En daelt op 't nieuwe Gras.

Het Bloempjen dringt ten knoppen uyt,
't Geboomte ruygt van lof,
Het veetjen scheert het Klaver-kruyt
Graeg van het veldtjen of.

Elck diertje heeft syn vollen wensch,
En quelbegeert leyt stil:
Behalven in den dwasen mensch,
Door sijn verkeerden wil.

De mensch, van ware deugden leeg,
En vol van sotten lust,

Hem zelfs en andren in de weeg,
Vermoord sijn eygen rust.

Dit leven, 't welck alleen niet end,
Maer kort oock is van duyr,
En licht van zelfs slaet tot ellend,
Maekt hy sich dobbel suyr:

't Vee wordt ontzielt, sijn eynd is snel,
En sijn doodspijn niet groot:
De mensch, door menig zielgequel,
Sterft meer dan eenen dood.

Ach, had de mensch, soo waer sijn stand
Vol hert- en sinnen-vreugd,
Of sonder deugde, min verstandt,
Of by 't verstandt meer deugd.

Ach, waren alle menschen wijs,
En wilden daer by wel!
De Aerde waer een Paradijs,
Nu isse meest een hel.

23. Doorgaands geëvenaard, en meermalen overtroffen, werd de Remonstrantsche Predikant CAMPHUYZEN door den Katholyken Priester en Begijn-vader JOANNES STALPAERT VAN DER WIELE, die, in zijn Extractum Catholicum tegen alle Gebreken van Verwarde Harsenen, de stellingen zijner teruggezette kerk kloekmoedig en vaak geestig verdedigde; die in zijn epiesch gedicht, Vrouwelick Cieraet, van Sint Agnes versmaedt, niet minder boeiend verhaalt dan CATS, terwijl hy zich vrij houdt van diens gebreken; die, eindelijk, in zijne Gulde-Jaers Feest-daghen, en 't Gulde-Jaer ons Heeren, een verzameling van geestelijke zangen en liederen gaf, vol godsdienstige warmte, vol natuurlijken eenvoud, vol levendige voorstelling, en veelal van vloeienden vorm. Tot de schoonsten onder zijne lofzangen rekent men zijn Sinte Agnes Bruyloft:

Hoe sie 'k 't aensigt dus blymoedigh
Van de reyne maegd Agniet?

Waer nae gaet sy toch soo spoedigh
 Middel door 't gemeen verdriet?
 Stroyd roo Roos' en Lelij-blaen:
 Agnes sal te Bruyloft gaen.

Bruyloft, die den grootsten Koning,
 Voor een kort besuerde leyd,
In sijn Hemel-rijksche wooningh
 Sijn vriendinne heeft bereyd,
 Stroyd roo Roos' en Lelij-blaen:
 Agnes sal te Bruyloft gaen.

D' eelste Maget was verwesen,
 Om haer Bruygoms wil, te swaerd.
Groot en kleynen saghmen vresen,
 Sy alleen gingh onververvaert.
 Stroyd roo Roos' en Lelij-blaen:
 Agnes sal te Bruyloft gaen.

'**t** Weenden al, wat haer passeren
 Over straet sagh na 't schavot.
Sy alleen gingh triumpheren
 Over haer getrocken lot.
 Stroyd roo Roos' en Lelij-blaen:
 Agnes sal te Bruyloft gaen.

Noyt en sagh men Bruyd soo trachten
 Na 't verlangde Bruylofts-feest,
Als het reyne Lam wel jachte
 Na de dood, in Christus geest.
 Stroyd roo Roos' en Lelij-blaen:
 Agnes sal te Bruyloft gaen.

„Iesu Heer! 'k en bens niet waerdigh;
 Och! hoe kom ick aen 't geluck?
Nu scherp-rechter! maekt u vaerdigh,
 Waertoe dient dit lang vertuck?
 Stroyd roo Roos' en Lelij-blaen:
 Agnes sal te Bruyloft gaen."

Ach! hoe was den Beul te moede!
 Ach! hoe reden hem de leên,
Eer hy 't halsje dorst bebloeden,
 Eer sy 't hoofjen kreeg beneên.

Stroyd roo Roos' en Lelij-blaen:
Agnes sal te Bruyloft gaen.

D' armen man bestond te baren [1]
Met veel schrickelijck gelaets,
Om het Meysjen te vervaren.
Maer eylacen 't had geen plaets.
Stroyd roo Roos' en Lelij-blaen:
Agnes sal te Bruyloft gaen.

— „Sal ick dan mijn Sabel schaerden,
Sal mijn hand dan sijn soo stout,
Op een stroot van sulcken waerde,
Min dan dertien jaren oud?"
Stroyd roo Roos' en Lelij-blaen:
Agnes sal te Bruyloft gaen.

„Agnes, hoordt eens hoe de menschen
Hier rondom, uyt goeder deugd,
Naer uw' echt en leven wenschen?
Spaerd toch uw' geblomde jeugd."
Stroyd roo Roos' en Lelij-blaen:
Agnes sal te Bruyloft gaen.

— „Swijgt: ghy reedt ter quader trouwen,
Dit waer al te onbeleeft:
Met dien Bruigom wil ick houwen
Die my eerst verkoren heeft.
Stroyd roo Roos' en Lelij-blaen:
Agnes sal te Bruyloft gaen.

„Doet u ampt! waer is den degen
Die my door een korte dood
Al te opgehoopten segen
Storten sal in d' open schoot."
Stroyd roo Roos' en Lelij-blaen:
Agnes sal te Bruyloft gaen.

„Doet u ampt, en laet verdwijnen
't Lichaem, 't welk de oogen sien

[1] Misbaren, dreigen.

Kunnen, die 'k te mijnder pijnen
 Haet, en niet en kan verbien.
 Stroyd roo Roos' en Lelij-blaen:
 Agnes sal te Bruyloft gaen."

Hiermee stondtse, badtse, booghse
 Onder 't swaerd het teere vleysch,
't Hoofd viel af, maar opwaerts vloogse
 Met de siel naer Gods Palleys.
 Stroyd roo Roos' en Lelij-blaen:
 Agnes heefd den strijd voldaen.

Maer nu sy haer strijd volstreden,
 End' ontfangen heeft de croon;
Soo wils' ons door haer gebeden
 Gunstigh sijn voor Godes throon.
 Dat wy oock door d' eyge baen
 Met haer eens te Bruyloft gaen.

Amen, Agnes, God wilt gheven!
 In wiens oogen ghy behaegt
Hebt door een reyn-lijdsaem leven,
 Bidt voor ons dan, waerde Maegt,
 Dat wy oock door d' eyge baen
 Met u eens te Bruyloft gaen.

24. Eigenaardig verbindt zich aan deze liederendichters de lyrische zanger JAN JANSEN STARTER, die mede, wel verre van zich door de zoogenaamde geleerde poëzy te laten misleiden en wechsleepen, de natuurlijke roeping van zijn onbevangen gemoed volgde, en zijne geestige, levendige, tintelende, wellicht soms te weelderige, slechts enkele reizen onvoeglijke liederen in frissche ongekunsteldheid onder het volk wierp, dat ze met geestdrift en dank ontfing, blijkends zoovele drukken, en nog daarenboven herhaalde verspreiding van enkele met voorkeur beminde zangen, in verschillende saamgebrachte bundels. In de zoogenaamde Mopsjens: liederverzamelingen in zeer klein formaat, door *Hollands* Jofferenschap dier dagen veelal by zich gedragen, wordt men nog dikwijls op 't onverwachtst door een der zangerige stukjens van STARTER verrast.

25. Zoo tintelde en schitterde het frissche, vurige, onbevangen leven der Letteren in de vrije lucht der Noordelijke *Nederlanden*, ondanks de abstrakte bemoejingen van den handel die, by velen, hoogere gedachten en dieper gevoel ten eenenmale onderdrukten, ten behoeve der cijfers en berekeningen, waarover ANNA VISSCHERS reeds klaagde:

Dit volck, met een verkeerden sin,
Halen den mancken Plutus in;
Die vallen zy meest al te voet,
Om dat haer dorst sou sijn geboet
Uyt Tages gulden watervliet;
Uyt Castalis en lust haer niet.

Maar niettegenstaande dit harde woord — waarvan wy de waarheid ook thands nog onweêrlegbaarder gevoelen, naarmate wy ernstiger rondom ons heen zien, en in de hoogste kringen onzer maatschappij wel niet het geringst — de menigvuldige drukken van zoo menig werk spreken te luide voor eene ten minste niet bekrompene verspreiding, om de berisping der beminnelijke zangster al te streng op te vatten: van haar standpunt — dochter eens mans, die bekend en bekwaam handelaar was, en te gelijk gloeide voor de taal en de Letterkunde van zijn vaderland — moest zy te lichter verontwaardigd zijn, en was zy onder allen er het eerst toe gerechtigd.

26. Er is echter gevaarlijker, ja doodelijker geest voor den bloei der Letteren, dan de handelsgeest; daarvan getuigden de Zuidelijke *Nederlanden* in dezen tijd van hun treurig verval. Treden wy de schoone, maar diep vernederde streek aan de hand van een Vlaming-zelf[1] binnen, en zien wy de striemen der ketenen die haar kluisteren, zoo als zijn vinger die naauwkeurig aanwijst:

Een veiligheidsband omringde de vereenigde zuidelijke gewesten, en belettede aan de Vlaamsche boeken den

[1] SNELLAERT.

toegang tot den Vlaamschen grond. De volkstaal, die zich als het ware met de nieuwe denkbeelden vereenzelvigd had, boezemde wantrouwen in aan de vreemde meesters. De Aarts-Hertog ALBERT-zelf, met het soeverein gebied over het gantsche Zuiden bekleed, deelde dien afkeer voor onze taal, en de uiterste grens van inschikkelijkheid bestond by hem daarin, dat hy den Vlamingen, die geene andere dan hunne landstaal verstonden, in het Hoogduitsch andwoord gaf. [1]

In het onderworpene gedeelte des lands was wel de openbare geest gedempt, maar op de grenzen waakte een onvermoeid leger van uitgewekenen, gereed om by de eerste gunstige gelegenheid het vaderlijk erf uit 's vreemdelings handen te rukken, en er het gevoel voor vrijheid en onafhankelijkheid weder op te wekken en te verlevendigen. De leeuw kon zich zijnen kluisters nog niet gewennen, en men gevoelde dat ze naauwer toegehaald moesten worden. De drukkers en boekverkoopers waren onder eede verbonden, geene aan het katholiek geloof schadelijke boeken uit te geven of te verspreiden; en de bekrompen censuur liet nog liever een onzedelijk lettergewrocht toe, dan dat ze hare goedkeuring zou hebben gehecht aan een werk, welks inhoud den zelfdenker verried! Het werd dus aan de Zuidelijke *Nederlanden* verboden, om te deelen in den voortgang der Letterkunde, waarop de Noordelijke zich met zooveel recht verhoovaardigden. Wel bleven sommige Rederijkkamers nog prijsvragen beandwoorden; wel behielden

[1] Overigends schijnt het, dat hy zijn Waalschen onderdanen met niet grooter beleefdheid bejegende: volgends de geschiedschrijvers bezigde hy tot zijne andwoorden geene andere taal dan Latijn, Hoogduitsch, of Spaansch. Er is dus eene tamelijk sterke en donkere schaduwzijde in het bestuur der Aarts-Hertogen, dat soms wordt geroemd op eene wijze, als het nooit heeft verdiend, en nooit heeft kunnen verdienen — omdat het anti-nationaal was, en slechts alleen en eenig door een zwakken band van gelijke godsdienst met het onderworpen volk verbonden. SNELLAERT-zelf noemt hen „vreemde meesters," en dat waren en bleven zy tot hun einde.

enkele mannen nog genoegzame onafhankelijkheid om vriendschapsbetrekkingen met Hollandsche schrijvers aan te knoopen — doch deze afzonderlijke en kortstondige aansluitingen bleven zonder invloed op de algemeene beschaving, en het volk zag zijne taal verwaarloosd zelfs door diegenen, die het zich tot taak hadden gesteld om den geest met ook nog andere dan enkel kerkelijke zielespijs te voeden. Tijdens het twaalfjarig bestand werden de Rederijkers in hunne oude voorrechten hersteld, maar gevoelden zich toen reeds onvermogend om de baan van vooruitgang te kunnen opstreven; zy hadden, om der taal en der Letterkunde hare waardigheid te helpen hergeven, eene gantsche hervorming moeten ondergaan, en daartoe ontbrak het aan gunstbewijzen van hooger hand. In vroeger tijd had men 's lands Vorsten aanmoedigingen zien toewijzen en uitreiken — thands zou de geringste Hofjonker voor het behoud zijner waardigheid beducht zijn geweest, indien hy eene in ongunst gevallene instelling onder zijne bescherming genomen had. Het ging dezen kameren van Rethorica gelijk het reeds den gilden gegaan was: hare zedelijke kracht was gebroken, haar invloed werd miskend, en de weleer zoo hooggeschatte naam van poëet gold een tytel van bespotting.

27. Behalven JUSTUS HARDEWIJN (1582—1638) en ERYCIUS PUTEANUS (1574—1646) was de eenige dichter van naam, waarop het Zuiden zich met recht verhovaardigen mocht, JACOB VAN ZEVECOTE, en dien moest het weldra nog aan het Noorden afstaan. Hy was een Gentenaar, in 1596 geboren, en werd de Prins der Vlaamsche dichters genoemd. Eene innige genegenheid, aan eene jonge stadgenote toegedragen, werkte vooral tot opwekking der geniale vonk, die in zijn fiere borst gloeide; hy bezong haar onder den naam van THAUMANTIS, maar had het verdriet haar de gade van een ander te zien worden. Zijn stadgenoot van onze dagen, Dr. SNELLAERT, beschrijft het verder leven des vurigen jongelings ongeveer aldus: Licht geraakt en opstuivend, en daardoor geneigd zich

van het toppunt der vreugde in den afgrond der smarte te werpen, sloot de diepgewonde dichter zich in een klooster op: hy begaf zich onder de Augustijnen binnen zijne geboortestad. Maar het knellen van de dorre monnikspij was niet by machte om de woelingen van zijn hart te bedwingen; de vurige ziel worstelde in wederspannigheid tegen de doodsche eenzaamheid der cel; de Gendsche bodem trilde en woelde als gloeiend lava onder de voeten van den verstoorden dichter. Hy trok het klooster uit, naauwlijks achttien jaren oud; en met den pelgrimsstaf in de hand, ondernam hy eene reis naar *Rome*, om, ware het mooglijk, zijn ongelukkige liefde te vergeten. Voor hy zijne geboortestad verliet, zond hy een laatst vaarwel aan zijne ontrouwe vriendin; toen trok hy door *Lotharingen* en *Zwitserland* de *Alpen* over, en keerde, na de stad der zeven heuvelen bezocht te hebben, over *Frankrijk* in zijn vaderland te rug.

Dit was het eerste tijdperk van ZEVECOTES dichterlijk leven. Zijne minnedichten zijn niet talrijk, maar er heerscht eene ongewone natuurlijkheid in, by eene verlevendigende frischheid; ze dragen ook bewijzen, dat de dichter de kunst heeft afgezien aan zijn neef, DANIËL HEINSIUS, wien hy op zijn zestiende jaar eenige dichtregels toewijdde. Gelijk wy vroeger zagen, had HEINSIUS-zelf de Ouden tot model gekozen, en ZEVECOTE, van gelijken smaak doordrongen, verwierf zich mede een goeden naam als Latijnsch dichter.

Gedurende het twaalfjarig bestand was HEINSIUS nogmaals zijne vaderstad komen bezoeken, en de jongere neef, geheel in geestdrift voor den beroemden Leydschen Hoogleeraar, wilde hem als leerling volgen, maar zijn vader weigerde de toestemming. ZEVECOTE had echter nog geen rust. Uit *Rome* te rug gekeerd, was hy misschien van zijn pijnigenden hartstocht genezen; maar hy kon het geluk noch in *Gend*, dat hy van ondankbaarheid jegens deszelfs kinderen beschuldigt, noch in eenige plek van het aan den wrok van het Spaansch

bestuur overgelaten *België* te rug vinden. Hy gaf onderwijs in de kollegiën zijner Orde te *Gend* en te *Brussel*, tot in 1623, wanneer hy naar *Leyden* trok, zoo 't heette om HEINSIUS een bezoek te brengen, maar waarschijnlijk reeds met het bepaalde doel om zich in *Holland* te vestigen. Ten minste, hy bleef in dat gewest, en — zonderlinge tegenstelling van den eersten dichter van *Zuid-Nederland* met die van *Noord-Nederland* — waar VONDEL van zijn protestantisme door openlijke aanneming der Roomsche kerkleer afstand deed, daar verliet ZEVECOTE de oude eeredienst waarin hy was opgevoed, en ging tot de hervormde over. In 1626 werd hy beroepen tot het leeraarsambt in de Geschiedenis en Welsprekendheid aan de hoogeschool te *Harderwijk*, waar hy, op den 17den Maart 1642, in den ouderdom van zes en veertig jaren overleed.

ZEVECOTE wijdde dit tweede tijdperk van zijn dichterleven bepaaldelijk toe aan het leerdicht en het drama. Wy bezitten van hem eene verzameling bevallige zinnebeelden, waarin eene gezonde wijsbegeerte zich in de helderste kleuren vertoont; ook gaf hy eene schoone vertaling van HEINSIUS Latijnsch gedicht Verachtinge des doots. Als tooneeldichter wijdde hy zijne gave aan de dappere verdediging van *Leyden*. Deze merkwaardige bladzijde uit 's lands geschiedenis leverde hem de stoffe voor een treurspel, het Belech van Leyden, en voor een zoogenaamd blij-eind spel, het Ontzet van Leyden, wellicht geen van beiden echter voor het tooneel bestemd. Het zijn in nog grootere mate dan de stukken van VONDEL en HOOFT meer dramatische gedichten dan treurspelen, en uit alleen-spraken en reien met eene zekere regelmatigheid samengesteld; maar het geheel is zoo rijk aan poëzy, en de stijl is zoo krachtig, dat ZEVECOTE in dit opzicht boven al zijne Zuid-Nederlandsche tijdgenoten staat. Er kan als eene aanmerking op gelden, dat de uitvallen tegen de Spaansche natie al te sterke blijken dragen van een onverzoenlijken haat tegen de onderdrukkers van zijn vaderland.

28. De roem door VONDEL, de volksgunst door CATS, in alles overtreffende mate gewonnen, kluisterden de blikken van een aantal dichterlijke geesten, en deed hun zich-zelf, deed hun hunne eigene oorspronkelijkheid voorbyzien, om de groote voorgangers dapper na te treden in het nieuw bereide spoor. Men gaf zich-zelf op, om een ander te gaan gelijken. De krachtigen: ANTONIDES, VOLLENHOVE, ANSLO, OUDAEN, kozen VONDEL; de zachteren, de meer bespiegelenden: DE DECKER, KRUL, DE BRUNE, POIRTERS, stelden zich CATS tot voorbeeld. Men ging nu alzoo behooren tot eene school: men volgde de Muyder of de Dordtsche richting — en legde daarmede de eerste hand aan de bereiding van het fraaigekleurde gif, dat, in samenwerking met de veldwinnende zucht voor het Fransch tooneel, straks bevorderd door den gevierden maar eigendlijk stijven en smakeloozen PELS, onze Letterkunde aan het kwijnen ging brengen.

29. Maar zoo lang ANTONIDES daar nog was, meenden de mannen van beter inzicht, kon er nog geen vreeze voor verval bestaan. En inderdaad — zoo iemant gerekend kon worden het schoone gebouw eene voortdurende vastheid te geven — het moest deze tengere, maar wakkere, vurige jongeling wezen, met zijn levendigen geest, zijn diep gevoel, zijne vlammende verbeelding, zijn oorspronkelijk vernuft, zijn krachtigen stijl. Op vierjarigen leeftijd, 1651, met zijne ouders van *Goes* naar *Amsterdam* gekomen, werd zijne zucht voor de poëzy reeds vroegtijdig opgewekt door de studie der klassieken op de Latijnsche school, en het lezen der gedichten in die taal, van HEINSIUS en DE GROOT. Weldra sloeg hy zelf de vingeren aan de Latijnsche lier, en dreigde alzoo voor de Letterkunde zijns vaderlands verloren te gaan, toen de aureool van VONDEL hem in de oogen straalde, en het hem schitterend helder werd, hoe de sprake der vaderen geene taal ter waereld week, wanneer hart en hoofd slechts rijk waren aan gevoel en

gedachten, die het uitspreken waardig mochten heeten. Aangevuurd door de treurspelen des grooten meesters, beproefde ook hy zijne krachten op dat nimmer uitgeputte veld, en trad op met Trazil of overrompelt Sina. VONDEL was over dit treurspel verrukt, en zag, om den wille der schoonheden, de veelvuldige gebreken, vooral van gezwollenheid, gaarne voorby. Eene warme vriendschappelijke betrekking,

Een croone op 't groot gemoedt van d' ed'len Agrippyner,

werd er het gevolg van. De naam des jongen dichters was gevestigd. Eigendlijk heette hy eenvoudig JOANNES ANTONISEN, maar een geleerd vriend raadde hem dien weinig klinkenden naam te verheffen; de jongeling liet zich leiden, en zoo werd het JOANNES ANTONIDES VAN DER GOES, en bleef hy bekend als ANTONIDES. De merkwaardige gebeurtenissen van zijnen veelbewogen tijd, zooals het verbond met *Denemarken*, de nederlaag der Turken, het opvaren van den *Theems*, ontlokten hem vervolgends krachtige zangen; maar vooral de vrede van *Breda*, dien hy bezong onder den tytel: Bellone aen bant. Toen dit gedicht in 1667 verscheen, stond de grijze VONDEL verstomd van verrukking, en hy uitte in de volheid van zijn gemoed tegen den gelukkigen vader des dichters, die hem de schoone vaerzen bracht: „Het is „zoo schoon, dat ik 'er mijnen naem wel onder zetten „wil." Gantsch *Holland* ontfing het lied met geestdrift, en ofschoon het eenige honderd regelen van omvang was, werd het „van vele geestrijke jongelingen van buiten geleert, om het vast in hun geheugenisse te houden." Het mag geen verwondering baren, dat de Zanger der Leeuwendalers en der Zeghezangen zoo onvoorwaardelijk was ingenomen met den rijkdom en de stoutheid der gedachten, met de kracht en de waardigheid van den vorm des gedichts: is het u niet, alsof gy de heerlijke tonen van den Meester-zelf hoort murmelen of

bruisen, wanneer de jonger in het vuur zijner begeestering zingt:

Onnoosle Venerijk, gelegen in het velt,
Docht om geen oorlog meer, en liet zijn veltpijp klinken:
„Op knapen, op, verweit de geiten, dat ze drinken,
En drijft ze totten buik in malsche klaverblaên;
Geen hongerige wolf zal nu uit roven gaen.
De wolfhont blijve aen bant, ik zal uit deze weiden
U volgen met mijn oogh, gy zult het vee geleiden.

„De krijg is weggejaegt, wy zullen nu niet meer
In scherpe bramen en haegdoornen 't krijgsgeweer
Ontschuilen, en, verstikt in zonnelooze gaten,
Genade smeken aen moetwillige soldaten.
Wat zaegt ge, och Venerijk, in uwen ouden dagh!
Of weetge niet? dit velt wiert dorder dan het plagh.
De lauwerier bestorf als vaele olijfboomblaêren.
De wijngaert hing het hooft, en liet den popel varen,
Haer egemael, hoe trou verbonden in den echt.
De heesche krekel zweegh: en Veldeling, arm knecht,
Vertrat uit ongedult zijn hardersfluit in stukken,
En sprak: och Venerijk, gy zult geen vrugten plukken
Van uwen arbeit, ruim den strooperen het velt.

„Nu is het lant geschuimt van ontugt en gewelt.
Op Melker; laet uw fluit op dezen driesprong hooren.
De krekels zingen mê, de wijngaerts hebben ooren,
Het lauwerbosch wort groen, en 't klaverlant krijgt moet.

„De krijg is weggejaegt, het vee vol frisscher bloet,
Sleept d' uier na; de braem zal muskadellen dragen,
De honig vloeien van de distelen en hagen.
Zoo ver de zomerpalm met ongeschoren kruin
Zich boven 't mankop heft, de scherpe helm in duin
Het hooft steekt boven mosch en lage violieren,
Zoo ver verwint d' olijf de bloedige laurieren.
Nu zal het wollig vee, dat d' Ysselboorden bijt,
Geen plonderaers ontzien in dees gerusten tijt.

„Wie kan den schuuren d' oogst benijden, 't lant de vruchten,
De kudde 's harders staf? maer zoo de krijgsgeruchten

Eens keeren, zal de schuur ontledigt zijn van graen,
De landen zonder vrucht, 't kamuisde geitje staen
Vrybuiteren ten doel en bittre wolvetanden.
Gy hoorde uit die vallei, deze omgelegen stranden,
Dees zilvre bronnen, die waranderyen meê,
En gintse boomgaerts, hoe zy riepen om de vreê.

„Nu is de krijg verjaegt, en hebben mijn gezangen
(Die d' oude Boschman pleeg te hooren met verlangen, [1]
En sprak voor elk, toen ik den laetsten zangprijs streek,
Uw zang, ô Veltpoëet! vermaeckt my, als de beek
Het hart,) een weinig kragts; 'k zal oevers, vlieten, velden,
Doen luistren naer den roem der moedige oorlogshelden.
Vorst Maurits zal vooral mijn digtery beslaen. [2]
Ik zal hem volgen by den bruinen Braziljaen,
En zien hem onverzaegt de wilde zee bevaren,
In andre lucht, by menscheneters en Barbaren.
Dan wort mijn hardersfluit, behaegt hem deze vlijt,
Gehangen aen dien Pijn, en zijnen naem gewijt.
Gewasse geitjes, voort ten berg op van de stranden,
Gy zwelt van waterzucht, gaet, scheert de klaverlanden."

Terwijl zich Venerijk dus moede zingt en klaegt,
Baeut hem de berggalm na: De krijg is weggejaegt.

— — — — — — — — — — — — — — — —

O Tjerk en Evertzoons, heldhaftige soldaten;
Drie blixems van de zee, helaes! wat zal 't u baten,
Dat gy den watervloet zoo streng de slagpen kort,
Nu gy al vechtende op de doften nederstort!
Men zag u op het dons geen zachte doot verwerven,
Maer op het zeealtaer in 't bloedig harnas sterven,
In 't barsten van 't kortouw, en 't snorren van het loot.
Noch sufte d' Amirael met Gent in zulk een stoot
Voor geen gevaer, maer vliegt met d' overige kielen
Ter roofvloot in, om wraeck van zooveel heldezielen.
Eneas eischte dus, in 't heetste van het woên,
Den dollen Turnus op, Prins Pallas schim ten zoen.
Zoo ziet me in 't vechtperk, als de hooren wert gesteken,
Den Leeuw de neêrlaeg van zijn strijtverwanten wreken.

[1] Toespeling op VONDEL en diens aanmoedigende goedkeuring?
[2] JOAN MAURITS.

De Britsche Koning, toen verwinnaer in zijn oogh,
Brack alle ontzach den nek, geen zee ging hem te hoog,
Nu rukt hy in het Vlie met branders en Galjooten,
En blakert met zijn toorts gelaeden koopvaertvloten,
En ziet al lachende, ujt zijn hoog paleis, den brant
De rietedaken, op het weerelooze strant,
Afweiden in een oogst, maer d' ontrou heeft haer palen.
Gods geesselroê klimt lang, om strenger neer te dalen.
De boosheit, eenmael uitgebuldert op 't toneel,
Maekt ruimte voor de wraek, en sluit het treurig deel.

— — — — — — — — — — — — — — — —

De Ruiter zelfs besluit den Teemsmont met zijn vloten,
Daer Gent en Ruwaert Wit, Rochester opgeschoten,
Charnesse en Quinenburg doen buigen voor hun vlagh:
Die in het aengezicht van Londen, dagh aen dagh,
Op 't hoog kasteel geplant, gezwaeit op 's Konings erven,
Den trotschen Jork van spijt deed barsten en besterven.
Geen krijgsgewelt kon nu den waterleeu doen staen;
Die vaert op strantkasteel en batteryen aen,
Knarst havenketenen van 't Britsche Damiaten
In flarden; mast aen mast geketent mag niet baten,
Noch dat de diepe vloedt met vloten wort gedamt,
Wanneer de Leeu het al met zijn gezicht ontvlamt,
En, slingerende de harpuistoorts in de kielen,
Door Herkles Brakel al hun zeemaght kan vernielen,
En zet, tot wederwraek van 't Vlie, aen 't Britsche strant,
Geen visschersstulpen, maer rijxvloten in den brant.

Het blijkt, dat hy even als VONDEL gerechtigd en waardig was, om de heldendaden zijner tijdgenoten te verheffen en te bezingen. Maar hy wilde meer: hy wilde toonen dat hy oorspronkelijk kon zijn van samenstelling en gedachten, al had hy zijn schoonen vorm by „d'ouden vader" bestudeerd en afgezien. Toen gaf hy het voorbeeld aan al onze latere dusgenoemde Stroomdichters, en „hy viel aen het bevatten, aen het schikken en verdeelen van een werk, dat hy onder den naem van den Ystroom, in vier boeken ondernam, en gelukkig uitvoerde." Het zou den lof van het *Y*, den roem van het eenig *Amsterdam*, bezingen.

In 1671, toen hy pas den leeftijd van vierentwintig

jaren had bereik*t*, kwam de Y s t r o o m in het licht, „tot verwondering van al de werelt, die in hare eerste opgetogenheit riep, dat de kunst nu in dezen jongen helt haar hoogsten top bereikt had. VONDEL vereerde het boek met een schoon gedicht, gevolgt van de uitmuntende mannen KONSTANTIJN HUYGENS, DIEDERYK BUISERO, JOAN SIX, JOACHIM OUDAEN, PETRUS FRANCIUS, JOANNES VOLLENHOVE, KASPAR BRANDT en anderen, die aan 't hoofd van dat schoon lichaem gezien worden. Geen mensch hoe ongeraekt anders van zielroerende gedichten, wert 'er gevonden, of hy had er smaek in." De oude BRANDT getuigde aan zijn vriend en lettergenoot OUDAEN:

„Ik zag my zelven blint, daer ik den Y s t r o o m las."

En geen wonder. De gezwollenheid van enkele plaatsen werd zoo ruimschoots door de veelvuldige schoonheden, door de echt dichterlijke voorstellingen en beschrijvingen opgewogen, dat zy byna niet in aanmerking komen mocht. Daarentegen het met den gang van het gedicht doorvlochten gebruik der fabelleer, en het meer dan overdadig bezigen van vergelijkingen en beelden, den klassieken en hunnen werken ontleend, dat ons thands op byna elke bladzijde stuit, en eindelijk zelfs afkeerig maken zoû, wanneer niet de frischheid van des jongen kunstenaars ziel ons telkens weêr als een gezonde adem aanblies — dat hinderde den tijdgenoot niet, allerminst den geleerde of poëet, die, willig of onwillig, zweren moest by de Ouden, en niet, gelijk VONDEL, het recht verstand had om van hunne uitnemende schoonheden een juist gebruik te maken. Den Aemstelredammers was het lief, om in zoo „zwierigen, hoogdravenden en alles braveerenden stijl" (zooals men zich in die dagen uitdrukte over het levendig-schoone en stout-gedacht!) den lof hunner stede zien ophalen door zulk een „braven geest," ter goeder ure van de Zeeuwsche wateren naar het brallend

Y verplaatst. Inderdaad, die thands nog den Ystroom leest, doorwandelt het *Amsterdam* en diens omstreken in de zestiende eeuw, by helderen zonneschijn en ruwen storm, by stil, rustig water en opgezweepten golfslag. En hoeveel Amsterdammers van heden, die u de beste brokstukken uit de overigends door de koude der allegorie halfbevrozen Henriade zullen opsnijden, kennen den tot zelfs in zijne allegoriën bezielden Ystroom? Dat verraadt niet veel dankbaarheid jegens den genialen zanger, wiens onsterfelijk gedicht wel verdiende in den mond van ieder nieuw opkomend geslacht onder zijne stadgenoten te herleven. [1] Lees slechts in den tweeden zang, om van de beroemde episode van ATABALIBAAS geest niet te reppen, de van Oosterschen gloed doortrokken schildering, hoe de Indiër de machtige stede van den rijkdom zijner waren voorziet, en erken, dat ge u baadt in de geurige weelde eener Indische markt:

De Kormandeller schenkt het merg van suikerrieten,
Een hemelsch manne, niet als dankbaer te genieten,
Dat yders tong vernoegt, den lekkren honger wett,
En alle spijzen maekt een aengenaem banket.
O lieflijk rietebloet, gy weet de doot te keeren,
En d' onverderflijkheit den vruchten te vereeren.
Hoe rykelijk verzoet uw schat den angst en 't leet
Des zeemans, die zoo verre u haelt met bloet en zweet!
Het sierlijk elpenbeen wort meê van hem gezonden,
Dat, onlangs een geweer verstrekkende in de monden
Der Olifanten, nu misschien gedraeit, en schoon
Geheldert, sieren zal een vorstelijken troon.

[1] Ook de goede smaak zou er by winnen: het laffe en ziellooze, het zoetsappig vorm-schoone, dat thands door kunstrechtertjens van den vierden en vijfden rang weder in bescherming genomen en den eenvoudige als 't ware schoon aangeprezen wordt, zoû den dood der vergetelheid, dien 't toch te gemoet gaat, te eerder vinden, zonder alvorens nog eenige kans te hebben van kwaad te doen door terugwerking: natuurlijk slechts terugwerking voor een tijd, maar die altoos te kostbaar is om dus verloren te gaan.

De Malabaer verziet de Nederlandsche vloten
Met peper, 't vier der aerde, in dezen kern besloten,
En in al 't water van den Oceaen bewaert
Voor schipbreuk, 't zy haer kleur naer 't vel der Mooren aert,
En zwart geroost is van de heimelijke vonken;
Het zy ze gladder, en met bleek vernis beschonken
Van buiten, quijnt gelijk een minnaer, dien de brant
Der liefde, slaet om 't harte, en blaekt zijn ingewant;
Of dat ze lang, en als een druiftak uitgedegen,
Naer haere grootheit heeft een grooter gloet verkregen.

In 't vruchtbare Kochin, daer een gewenschte May
Geduurig 't velt vereert met haere bloemlievrey
En looftapijten, propt matroos de zwemmende eiken,
Die met hun vleugels schier aen 's hemels assen reiken,
Met witte Gember en haer kostelijken klaeu,
In zonneglans gedroogt, of in een lieven daeu
Van suiker ingeleit, om koude en zwakke maegen
Te sterken, en den smaek met eenen te behaegen.
De stoute zwemmer haelt voor hem, aen deze reê,
Den paereloester uit den gront der baere zee
En paerelbanken op, zoo diep in 't nat verborgen,
Als of Natuur, begaen met onze onnutte zorgen
En giericheit, die al des werrelts oogst verslint,
En, hoe verkropt van schat, noit haer genoegen vint,
Noch hoopte, door de diepte en afgront van de golven,
En rissen, in den nacht van 't water weggedolven,
De watermonsters en gedrochten, heet op bloet,
En d' oeverkrokodil, en zwaertvisch, die hier woedt,
Haer af te schrikken, en die stoutheit in te toomen.
Vergeefs: zy tart de doot, en 't dreigement der stroomen.
Nu wort een rijke schat van paerlen aengevoert,
Waervan de schoonste zijn gereegen en gesnoert
Om zich te spieglen in den boezem der Mevrouwen,
En met het levend sneeu van 's Joffers hant te trouwen.
De minder soort, tot mul gewreven, en verteert
In bijtenden azijn, en weêr door konst verkeert
In zachter stof, en meer geloutert van zijne aerde,
Versterkt het harte, en blijft door artzenye in waerde.
Het maghtigh Bisnager en Indostan, vorstin
Van hondert rijken, geeft aen Neerlant, om gewin
En specerijen, in te ruilen voor haer waeren,
Een pakhuis van katoen, en gout- en zilverbaeren.

Bengale, dat zoo breet gezeten langs het strant,
Gelijk een boog gekromt, ziet hoe de zeegolf brant
Op haer vermaerde kust, de laetste, die den stander
Des rijks liet vallen voor den troon van Alexander,
Dus zegt men, toen hy, vol en dronken van geluk,
't Vaste Indiën den hals geperst had in zijn juk;
Bengale, 't rijk kantoor der Morgenlantgewesten,
Geeft aen den Batavier een zee van schat ten besten.
De groote Ganges zet met vreugt den rijkdom by,
Op zijnen vloet betrout, ten dienst van 't scheeprijk Y.
De zyde, min van waerde, of edeler van draeden,
Kabesse en Bariga in baelen afgelaeden,
En zyde kleeden, vol van luister, tot de pracht
Gemaekt, en 't Moorsch gewaet, hun koninglijke draght.
Het Diamantgesteente, in 's afgronts nacht verzonden,
En met een bruine korst zich dekkende in de gronden
Van 't duistere gebergte en mijnen, naer en wild,
Wort hier in 't licht gezet; tot dat het, net geschilt
Van zijn onreinen bast, geheldert en geslepen
Aen onzen Ystroom, wort in konstig gout gegrepen,
Gebogen tot een ring, of borst en halskarkant,
En flonkerende boot, die door zijn gloet en brant
Ons 't oog verbijstert met een weêrlicht van zijn straelen,
Daerze op elkaêr om 't zeerste afschietende verdwaelen.

Maar zet de lezing voort in het schitterend stroomgedicht-zelf, en zie dan hoe hy VONDEL heeft afgezien zijn vorm te kneden naar den eisch zijner stoffe, en den rijkdom zijner kennis in een rijkdom van voorstelling uit te storten. Merk op, hoe gemakkelijk hy u weet te verplaatsen en mede te voeren, en te schilderen zoowel met eene weelde die er het soms doorwemelende valsch vernuft om doet vergeven, als met eene gewetensvolle, en toch breede naauwkeurigheid, die de toestanden in hunne eigenaardigheden afmaalt. Zie (om in het bewijs daarvan, nog eenige vaerzen te kunnen overnemen) of ge in den vierden zang, by een deel der voorspelling van de Muyder meirmin aan *Amsterdam*, niet met de gekarpoetste pekbroeken der zeventiende eeuw over de tuimelende golven dwaalt, en den rijk-gestarnden hemel beschouwt:

Wat wondren zultge zien, wanneer ge uitheemsch en vremt
Een andre werrelt zoekt door onbekende plassen,
En zonder graedboog en de lely der kompassen
Den wereltgordel snijt, en werpt, met rijken buit,
Voor 't zwaere paelwerk van uw stroom het anker uit.
Dan moetge leeren de gestarnten onderscheien,
Die veilig by de nacht uw vloot in zee geleien,
Of licht bedriegen op de zorgelijke plas:
De wreede beeren, dicht aen 's hemels uiterste as:
De Paeu, die haeren staert wijt uitspreit in het zuien:
Orion, zwart om 't hooft gezwollen van de buien:
Den Boer Arktofilax, die met zijn zware leên
Het wed der zee beroert, wanneer hy, moê gereên
Op zijn besneeude sleede, al hijgende af komt treden,
En weer met stormen dreigt, ten wolken ingereden.
Ook zultge letten op het vreesselijk Serpent,
Dat, als een breede strael van vier, zich krult en wendt
In 't Noorden: als gy 't ziet van blaeuwen zwavel gloeien,
Hael in den schoot, 't zeil neêr: een nachtstorm aen het loeien,
Steekt van de Noortpool op, en mengt de zee en lucht.
De Regenstarren, bleek en kout van waterzucht,
Staen op den norssen kop des Hemelstiers te grimmen.
Maer als de Pleiades beginnen op te klimmen
En snoeren 't hair met gout, of Pollux uit zijn trans,
Of Kastor 't water kust met tintelenden glans,
Dan zal de Dolfijn zich niet kronklen in zijn boghten,
Noch 't pekel schuimen van ontuimlende gedrochten.
De zeeman zet gerust dan alle zeilen by,
En troost zich met de gonst der winden in 't gety.

De bewondering, door het verschijnen van den Ystroom opgewekt, bleef niet enkel binnen het perk van loftuitingen en wyrookgezwaai: zy verschafte hem de bescherming van een man, die, zelf niet van dichterlijke gave ontbloot, het zeldsaam voorrecht had van by zijn rijkdom de ontfankelykheid en warmte van zijn hart te hebben bewaard. Het was de Secretaris en Raad van *Vlissingen*, DIEDERYK BUISERO, Heer van *Heeraertsheyningen*, die zich thands geroepen gevoelde om den genialen jongeling eene betere toekomst te openen, dan er van het Apothekers laboratorium te wachten viel: hy stelde hem in staat om te *Utrecht* in de medicynen te gaan studeeren. De ver-

wachtingen des beschermers werden niet te leur gesteld: ANTONIDES maakte een goed gebruik van zijnen tijd, en keerde met den graad van doctor uit de Myterstad te rug, voornemens zijnde zich nu ergends te vestigen, en den tijd, die hem van zijn praktijk zoû overblijven, te besteden aan poëzy en studie. BUISERO echter, grooten prijs stellende op zijn byzijn, liet hem niet van zich gaan, en, zelf kort daarna tot lid van den Zeeraad te *Rotterdam* beroepen zijnde, verschafte hy zijnen gunsteling eene belangrijke plaats aan de Sekretarie van dat lichaam. De beminnelijke zuster van den Predikant BORMANS, de begaafde SUSANNA, won weldra het harte van den dichter, dien zy in zijne vaerzen reeds lief had en bewonderde, en hy trad in 1678 met haar in het huwelijk. Thands, gevierd als dichter, geacht als mensch, gelukkig als echtgenoot, en onbezorgd omtrent de middelen van zijn onderhoud, wenkte de poëzy hem toe, om haar ruimschoots te offeren, en de hand te slaan aan eenig nieuw werk van breeden omvang, eene vrucht, den voorafgeganen schitterenden bloesems waardig. Zijn vroeger voornemen, om „het Leven van den Apostel Paulus, dat hy voorhad in heldendicht te begrypen, en, op de wijze van VIRGILIUS Æneide, in twaalf boeken te verdeelen," had hy uit redenen van godsdienstigen aart laten glippen, niettegenstaande VONDEL-zelf hem aanmoedigde: „ANTONIDES! gy moet met uwen „Paulus voortvaren: gy zult er veel by verdienen, „want hy is een groot Heilig." — Met verlangen zag men nu uit, wat het zijn zou, waarmede hy 's lands Letterkunde zou komen verrijken — maar het kwam zoo ver nimmer: in 1684 trad plotselijk de dood tusschen beiden, en nam hem in zevenendertigjarigen ouderdom uit de armen zijner gade, en van zoo velen die hem hartelijk liefhadden, wech. „Dus eindigde zijn jeugt te gelijk met zijn leven, dat als een star geblonken had in de oogen der Nederlanders, onder welke, indien hy niemants goedkeuringe gevonden had dan die van VON-

DEL alleen, hem eers genoeg ware nagebleven." Onder de dichters KONSTANTIJN HUYGENS, DIEDERYK BUISERO, JOAN SIX, PETRUS FRANCIUS, JOAN VAN BROEKHUYZEN, JOANNES VOLLENHOVE, ARNOLD MOONEN, LAURENS BAKE, JOAN PLUYMER, en anderen die hem hoogschatteden en vriendschappelijk met hem verkeerden, waren er verschillenden, die hem met een lijkzang vereerden — maar niet een hunner was in staat het verlies te vergoeden, dat onze Letteren door zijn dood lijden moesten.

30. Wat waarlijk VONDEL naderde, was met de Goesche Zwaan ten grave gedragen. De geestdrift, uitstralende uit des dichters borst, en heenschitterende door den golfslag zijner vaerzen, wordt nu byna plotselijk gemist. Vernuft gaat allengs de plaats van gloed innemen, nog door enkele opfonkelingen verwarmd: naïveteit gaat wijken voor platheid, en hoogdravendheid erlangt de eigendlijke beteekenis van haren naam. VOLLENHOVE gevoelde dat al te wel, maar zocht de vermindering van rijkdom te verglimpen door een valschen schijn, en de doorbrekende armoede soms te vergoelijken met den sluier eener Calvinistische deftigheid: „Maar," zingt hy van VONDEL:

> Maar Roomsche dichtkunst, minst te tomen,
> Weidt doorgaans ruim, en wraakt geen dromen,
> Als onze Onroomsche poëzy.

Dwaze uiting, weêrlegd door de vergelijking van het werk van ANTONIDES aan de eene, met dat van ANSLO aan de andere zijde. Zeker had de meerdere strengheid van begrippen, en het onzalig hangen aan dorre verklaringen van het leerstellige, wel eenige afkoeling van het vuur der gemoederen in 't algemeen te weeg gebracht, maar de vlam van 't genie zou lichtelijk door deze uitwendige lage zijn heengebroken, zoo als ze by VONDEL deed, lang nog eer hy, de kibbelarijen der strijdende Hervormden moede, zich in de ar-

men der Kerk wierp. Het was veeleer de openbaring der kwade gevolgen, die de oordeellooze beöefening (d. i. de na-aping) der groote Grieken en Romeinen te weeg bracht; [1] het was dat de poëzy zich hoe langs hoe meer afkeerde van de natuur, die stoffelijke openbaring van den Goddelijken geest, en zich de scheppingen der menschen ten voorbeelde stelde: in plaats van aan de voeten des Eeuwigen, plaatste zy zich aan de voeten van Zijn standbeeld, en nam de echo voor de hemelsche stem. Daarom viel zy van hare hoogte; daarom begon zy den verheven indruk, dien het schoone maakt, geleerdelijk te ontleeden en te schiften, en zocht daarmeê te bewijzen dat zy noodwendig moest blijven bestaan, al verminderde daaglijks het getal der genen die om haar riepen, en zy zong met VOLLENHOVE voor „wijze doorgronders,"

Gedient met poëzy, die leerzaam streelt en sticht;

daarom ging zy hare stoffe zoeken met het hoofd, en liet ze niet opwellen uit het hart; daarom werd ze zoo gemakkelijk allengs beuzelachtig met den beuzelenden geest der eeuw, en viel eindelijk van de frissche uiting des verhoogden zielelevens, tot eene laffe, in het alledaagsche omtrippelende liefhebberij, die van tijd tot tijd nog wel eens een enkelen sprong deed, maar geen vlucht meer nemen kon.

31. De „Oude Vader" zag dat niet in, en had in 1679 het grijze hoofd rustig op het doodkussen gestrekt, de handhaving der nationale poëzy met zekerheid verwachtende van de twee mannen, die hy „zijne zonen in de kunst" had genoemd, ANTONIDES en JOANNES VOLLENHOVE.

Vijf jaren later was de jonger den meester reeds gevolgd; en de volle zwaarte der taak viel nu op schouders, die daartoe niet waren gewassen: VOLLENHOVE was een

[1] Zie blz. 166 en 167.

dichter, die vele goede eigenschappen bezit, maar hem ontbreken zoowel de gloed als de geestdrift der beide eersten. De Kruistriomf, waarmede zijn in 1686 uitgegeven bondel Poëzy aanvangt, is ontegenzeggelijk niet zonder begeestering geschreven, en bevat schoone plaatsen, b. v. de schildering van den stervenden JEZUS aan het kruis: „Zie ik niet," zingt hy met diep gevoel:

Zijn hooft, dat Thabor zag met stralen
Van gout omringt in zonneglans,
Doorboort met eenen doornekrans,
Daar stralen bloets uit nederdalen?
Zijn lijf gerekt, gescheurt, mismaakt,
Het lijf van hem, die 't vee met huiden,
Den mensch met zijde, 't velt met kruiden,
De lucht met starren kleedt, gansch naakt?
Zijn hemelsch aanschijn, elx verlangen,
Zoo schoon als nooit geen aanschijn was,
Bestorven als een bloem, in 't gras
Vertreden, die het hooft laat hangen?
Zijne ogen nu van tranen root,
Die flus den hemel open zagen,
Die duivenogen neêrgeslagen
En half geloken van de doot?
Zyne oren, die met lust ontfongen
Des groten Vaders donderstem:
„Dees is mijn zoon, gehoorzaamt hem,"
Gekruist door bitse lastertongen?
Mont, die geen menschemont geleek,
Daar geest en leven uit quam vloejen,
Hoe zie ik u van slagen gloejen!
Godts mont gelaaft met gal en eek?
O handen, die gehele scharen,
Al lagenze ter doot toe krank,
Nog weten haar gezontheit dank!
O voeten, die op holle baren
Zoo veilig stapt, als op het droog!
Hoe hebben d' yzers u gespleten,
En vleesch en been van een gereten!

Roerend tot tranen is onder zijne lijkzangen de Ge-

dachtenis aan zijne gestorvene gade GEZINA HAKE; eerst in zijne smarte:

Wat zielgewelt! hoe scheurt my 't hart van pyne!
Wie scheurt my van myzelven? och wat hant;
De hoogste die den hemel overspant,
Die 't waardig pant my schonk, och mijn GEZYNE!

Ook waar hy kracht zoekt in de herinnering aan de warmte van geloof, waarin zy ontslapen is, en waaraan hy de oprechtheid van het zijne steunt:

'k Getroost me dan mijn rampspoet, hoe verbolgen,
Om uw geluk: ik juich, dus bang te moê,
Uw heil, mijn lief! met al mijn harte toe:
En wensche, als Godt my roept, u dus te volgen.

En in de smartelijk-droeve herinnering, die hem aan het einde doet verzuchten:

Zoo lang myne aders slaan,
Ik mijns gedenk, myne ogen open staan,
Gedenk ik aan uw trou, och myn GEZYNE!

Evenmin ontbreekt het zijnen Geboorte-, en Bruiloftdichten aan verheffing, zijn Helden-, zijn Lof-, zijn Mengeldichten aan een Vondeliaanschen slag, zijnen Brieven aan vlugge wending noch aan schoone gedachten, gelijk hy b. v. den wensch naar vrede uitdrukt in:

De roest vare in 't moortdadig zwaart,
De roest in 't slot der oorlogspoorte.

Maar zijne „Zangnimf" bewoog zich met zeer enkele uitzonderingen meest altoos in de dagelijksche dingen rondom hem heen, en ging er nu wel niet in onder — wy zagen het reeds — maar het schijnt haar toch eene belemmering te zijn geweest, om de blanke vleugelen zoo breed uit te spreiden, als de Kruistriomf dat in

den aanvang wel beloofde. Alzoo was hy niet de man, om de poëzy op krachtige schouderen omhoog te beuren. Daar is beminnelijkheid, trouwhartigheid, diep natuurlijk gevoel, verhevenheid zelfs in zijne vaerzen — maar het harte ontgloeit er niet door tot de verhevenheid der verrukking, men knielt er niet by neêr, als by die van VONDEL.

32. Wat van VOLLENHOVE moest gezegd, is ook geldend van REINIER ANSLO, die daarby een grooter rijkdom van verbeelding ten toon spreidde; wanneer zijn uitgever JOAN DE HAES in hem roemt, „stichting en hoogdravenheit," en „aerdige gedachten, schrandere vonden en krachtige uitdrukkingen", dan stemmen wy dien lof gaarne by, al ontkennen wy, dat deze „dingen alleen het wezenlyk deel der poëzy uitmaken." VONDEL heet hem en JEREMIAS DE DECKER „dichters van een cierlijke netheid." De invloed van VONDELS poëzy is in ANSLOOS gedichten onmiskenbaar, maar hy mist, gelijk velen zijner tijdgenoten en kunstbroeders, des grooten dichters keurigen smaak, maakt zich te midden van eene schoone gedachte aan een platheid schuldig, en ontciert eene tedere voorstelling soms door een harden toets. Evenwel — men vergete daarby niet, hoe sommige woorden en taalvormen, die onzen gekuischten ooren thands stuitend zijn, in die dagen niets minder dan onwelluidend waren, en zelfs sommige beelden, die wy met recht als de uiting van valsch vernuft verwerpen, moeten destijds, toen een „zinnelijke" vorm voor de uiting van een teder-verheven gevoel niet ongepast gerekend werd, al lichter ingenomenheid dan afkeer hebben opgewekt. Ik houd my verzekerd van de toejuiching des tijdsgenoots by vaerzen als de volgende, uit de Martelkroon van Steven, den eersten martelaar.

Nu zie ik herwaarts aan een byzwarm Englen spoeien,
Als of uit Stevens graf zou lekkre honigh vloeien;
Nu voeren zy zijn ziel, ontlast van 's lichaams pak,
In 't eerslot van het hoogverheven starrendak.

Hoe hinderlijk is ons thands deze verzinnelijking van een in zich-zelf uitnemend fijn gevoel. Intusschen is deze Martelkroon een bezield en krachtig gedicht, waaraan ik den palm toe ken boven zijn meer bekende en geroemde Pest te Napels. Ofschoon ge ook een oogenblik weder uwen voet stoot aan den „klaigrondt," zult ge toch erkennen, dat er geen afzijn van den Vondeliaanschen galm gevonden wordt, wanneer ANSLO zingt:

Na dat Godts Zoon ter vlucht uit aller menschen oogen,
Van wolken opgevat, ten Hemel was getogen,
Om d' opper-heerschappy van aard- en hemelrijk
Aan 's Vaders rechterhandt te voeren te gelijk:
Toen zondt hy 's Hemels Geest, gelijk een gloênden regen
Van tongen uit de lucht, en goot zijn Pinxterzegen
Op al d' Apostelen, eendrachtelyk vergaêrt.
Hier bleek de kracht in 't vuur van Goddelyker aart:
Het Hemelgraan, gezaait door Christi bougenoten
Op Klaigrondt van zijn woordt, is schichtig opgeschoten,
Nu Godt den wasdom geeft. Nu wordt het boven macht
Van Twaalven, op dien oegst te nemen vollen acht;
Dewijl ze bezigh zijn in lustigh op te voeden
Met keur van Hemelspijs de quynende gemoeden;
Zoo dat de kerk terstondt, den Grieken te geval,
Mijn Steven in 't verbandt van 't heilig zevental
Bevestigt in zijn dienst, die 't lichaam op zou queeken.
Zoo wordt de ziel gevoedt, als 't lichaam door het teeken
Uitwendig wordt gespijst; dan laaft de ziel haar dorst
In dat gebroken lijf, in die bebloede borst.
Hier munt hy heerlyk uit, die krachtig kon versterken
Een wankelbaar geloof met groote wonderwerken:
En had ook opgevult in 't groenste van zijn jeugt,
De lamp van zijn geloof met oly van de deugt,
Die veel te helder scheen. De losse Libertynen
En looze Cireneêrs, en valsche Alexandrynen,
En bittre Farizeên, al op een offerfeest,
Gedreven van een vloek en helschen tuimelgeest,
Benijdden zulk een licht, zoo vroeg in top getrokken.
Die blinde dommeldrang der bijstre wrevelkoppen,
Met wereltlyk vernuft zoo dapper, schoot te kort
By wijsheit, die een ziel van Godt wordt ingestort:

Die krachtig ging te keer met die gewyde blâren
De kunst en wetenschap der schrandre Redenaren,
Die, steunende op de wet, hier werden uit de wet
Met vastgegronde reên zoo plotsling neêrgezet:
Hoe Christus was belooft in lang voorledene eeuwen,
Een licht der Heidenen en Heilandt der Hebreeuwen.
Zoo krachtig sprak die tong, gestipt in hemelsch zoût,
Zich quytende in het ampt, van Godt hem toebetrout.
„Och," spreekt hy, „worden nogh uw harten niet ontsteken
„Door vuur van 't heilig licht, dat eeuwen door quam breken,
„Die langverwachte zon, zoo klaar u afgemaalt,
„Eer zy in 's werelts nacht van Godt was neêrgedaalt;
„Zoo houdt ook, als de zon nogh leit in zee gezonken,
„De blonde dageraad een voorspel aan die lonken;
„Geen eedle Bruidt aanschout des Bruigoms schildery,
„Nu hare Bruigom komt, als wel vernoegt en bly.
„Wie oogt nu op de wet, sints Christus, na 't hersmeden
„Van Arons kerkgebruik en Tempelzinlykheden,
„Zijn Israël geleidt door 's werelts roode meir,
„En zegent door den val van Memfis waterheir?"

In zijne Bybelsche byschriften, opgedragen aan zijne moeder, en waaruit hy in twee honderd drie en dertig vierregelige onderschriften de merkwaardigste tafreelen en toestanden uit den Bybel schetst, kan hem gants geene kernachtigheid worden ontzegd, en is hy dikwerf hoogst gelukkig in de som der zedeleer uit de handeling in een enkelen fikschen regel neêr te schrijven. Zijn Pest te Napels, die hy in 1656 te *Rome*, zoo naby het treurtooneel-zelf, samenstelde, schildert met te weinig kieschheid de zonden eener verdierlijkte bevolking te midden van de verschrikkingen des doods, onder te ontzettende, ja te walgelijke gedaante, om voor de rechtbank van den goeden smaak den verworven roem duurzaam te kunnen behouden. Onder zijne Mengeldichten munten vooral die uit, die hy aan het Stadhuis van *Amsterdam*, en die hy aan Koningin CHRISTINA, „de Zweedsche Pallas" heeft gewijd; de Vorstin toonde zich erkentelijk, door den dichter een gouden keten te vereeren,

Een keten, daar de vorsten zelfs meê pronken.

Het maakt den bundel van ANSLOOS **Poëzy** aangenamer, dat hy betrekkelijk zoo weinig is opgevuld met Geboorte-, Verjaar-, Bruilofts-, en Lijk-dichten. De Zangers dier dagen zijn anders verbazend naïef in het opdringen der wetenschap van het geluk of ongeluk hunner vrienden aan tijdgenoot en nageslacht. Een genealoog kan met vrucht hunne bundels onderzoeken en bestudeeren; ons daarentegen is het zoo werkelijk onverschillig, of NICOLAAS SEEP met ELIZABETH SLOOT, of met eene andere huwt; het laat ons zoo koud, of de Heer en Meester JOAN KIEVIT te *Rotterdam*, of ergends elders verjaart; het is ons, ook met het gevoeligst hart der waereld, onmooglijk tranen te storten by den dood van JOANNES KOOL, of van welken onbekenden vriend of vriendin der dichters ook — wanneer deze laatsten niet de diepe snaren van ons meêgevoel weten aan te slaan en te doen trillen voor het algemeen menschelijke in deze toestanden des levens. En de vervulling dezer voorwaarde is eene zeldsaamheid by den eindeloozen stroom gelegenheids-vaerzen, waarin doorgaands meer zwelling dan verhevenheid, meer grofzinnelijke toespelingen dan hoogere liefde-ademende teerheid, meer kunst dan gevoel gevonden wordt: het is altijd meest de niet verder dan tot dorre allegorie gebrachte tusschenkomst van Goden en Godinnen, die het geluk op de been helpen, of den ramp moeten beschreien; het is de cierlijke en weelderige verdichting der Ouden uit hare Zuidelijke, harmonische omgeving gerukt, en daardoor niets dan de schrale leugen der Heidenen behouden. Gy vindt er VENUS nu eens te *Muyderberg*, dan door de *Beemster*, op een anderen tijd door *Amstelveen* dwalende; gy hebt medelijden met CUPIDO en HYMEN, bibberende in de koude onzer ruwe seizoenen: gy ziet er APOLLO zoo dikwerf onder de wilgen onzer vlakke landerijen gebracht, dat het u volstrekt niet bevreemden zoû, wanneer hy eindelijk van wanhoop in de eene of

andere sloot gesprongen ware. — ANSLO behoort in deze smakelooze uitspatting niet tot de ergsten, en toch kunt ge by hem lezen, hoe ELIZABETH SLOOT door *Pafos* Godinne werd gekozen

tot opperste voogdes
Van 't geestelijk gezag, en Tempelpriesteres
Der steden by de Vecht. Vijf jaren is 't geleden,
Dat Venus door de lucht quam door het Gooi gereden
Op hare wagenwolk.

En ten gevolg daarvan

wordt Elizabeth, van Venus hartebrander,
Een Hero by de Vecht, een Noordstar van Leander:
Leander is Niklaas (versta: NIKOLAAS ZEEP), die in het ingewant
Doorstraalt wordt van zijn zon, met een onzichtbren brant
Van 't flikkrende oogevier, onmogelijk te lesschen,
Nu zulk een kerkjuweel van Venus priesteressen
Voor 't Nonnenouter staat, kerkplechtig toebereedt,
Om t' offeren in 't witte en zuivre Nonnekleet.
O heilge Muiderberg, waar zy komt aangetreden
By uw vervalle kerk, daar aassemen de kleeden
Een liefelyken geur: hier heeft de schoonheid boog:
Hier komt bezielt kristal opborlen uit het oog,
Ja duizende aardigheên, doorzwierende haar leden,
De werelt lachen uit met drie bevalligheden:
En waar dees fiere maagt de vlugge voeten zet,
Daar let men op haar gang, daar oogt men op haar tret.

Uitmuntend van teekening en kleur, zoo er nu ook maar de geringste harmony ware tusschen het landschap en de schoone stoffaadje; zoo er ook maar eenig natuurlijk punt van aanraking bestond tusschen de zinnebeeldige voorstelling en den natuurlijken toestand. Welke wonderlijke gezichten moeten die flinke, Hollandsche bruidegoms, met hunne glad-gekamde en op 't voorhoofd rond wech-gesneden hairen toch wel hebben getrokken, by het opsnijden van zulke vaerzen! Hoe moet de blonde roodwangigige bruid met eerbiedige verbazing hebben

gestaard op den geleerden dichter, die zooveel van haar wist te verhalen, waarvan zy nooit had gedroomd! Van de onkiesche dartelheden, 't zij weelderige of platte, zwijg ik: die waren toen altoos vergeeflijker nog dan thands — en ze gelden nu nog geestige aardigheden in hooge en lage kringen, overal waar de beschaving van den geest eene halve is, al is ook die der uitwendige vormen byna volkomen. Intusschen mag men gelooven, dat de feestzangers, behalven nog dat zy den wansmaak huns tijds offerden, ook dikwerf meer met het hoofd dan met het hart hebben moeten zingen. Onder ANSLOOS lijkgedichten getuigt zijne Lijkklachte van Amelia, Princesse van Oranje van een ongekunsteld gevoel:

Mijn lief, mijn lust, mijn leven,
Och Henrik, och! moest gy my dan begeven?
 Verlaat ge my zoo dra?
 Gy scheidt te vroeg van uw Amelia. —

De sterfbui heeft geslagen
Dien boom ter neêr, die in zijn winterdagen
 Het lant nogh vruchten droeg;
 En dorren dan zijn bladen niet te vroeg?

Mogt hy niet langer bloeien
Met welig loof, zoo langh hy scheen te groeien?
 De bloeimaant komt wel weêr;
 Maar gy, mijn lief, maar gy nu nimmermeer.

Hoe was het mooglijk, dat de dichter zulk een treurtoon van het hart kon ontcieren door platheden als:

Ik wensch alleen om tranen,
En dat dan bei mijn oogen wierden kranen,
 Waar door de rou, vol smart,
 My tapte een vloet van 't overloopendt hart.

Men ziet, dat de beschuldiging van valsch vernuft gants niet uit de lucht gegrepen is. Dat zelfde gebrek

openbaart zich ook in zijn verdienstelijk treurspel de Parysche Bruiloft, waar hy den Koning, in een zijn geweten folterenden droom,

De bleekgedane schim en geest van Teligni

diens klagende weduwe LOUIZE hoort troosten met de voorspelling: dat ze „door een tweede trou tot de starren zal rijzen," gade worden van WILLEM van ORANJE, en blijde moeder van FREDERIK HENRIK.

ANSLO, die in 1622 te *Amsterdam* geboren, en, even als VONDEL, van de Doopsgezinde belijdenis was, reisde op achtentwintig jarigen leeftijd naar *Rome*, waar hy, wederom als VONDEL, de Roomsche leer omhelsde, in het jubeljaar 1650. In 1669 overleed hy te *Perugia*, in zijn vaderland te weinig naar waarde geschat, zoo 't schijnt, want eerst in 1713 werden zijne gedichten door DE HAES verzameld, en in een bundel uitgegeven.

33. Een tijdgenoot en lettervriend was er evenwel, wien ANSLOOS gedichten deze vaerzen ontlokten:

Eer Ansloos Zanggodin het oog ten hemel sloeg,
De wyze Urania de Dichtkunst overwoeg,
En zag van boven af de werelt door 't gebeente
Tot in het ingewant, daar 't Oostersche gesteente
De Godt was. Zag zy naar den Tiber, Loire, of Rijn,
Daar most de Zanggodin een slaafsche huurling zijn,
En zuchten om 't metaal der Peruaansche mynen,
En voor Europ vermomt met helsche list verschynen,
Als ze een Kaligula afschildert als Trajaan.
Zy zag de kuischeit daar in ballingschappen gaan.
Zy zag de dichters in de schaduwachtige elzen
De dartle onkuischeit in haar nachtgewaad omhelzen.
Men zong van Cypris zoon. Toen borst zy uit: „Van staal
„Is d'yzere eeu. Apol wordt een Sardanapaal,
„De rotsen van Parnas zijn werelt sche bordeelen,
„En Messalynen al mijn zusters. Haar tooneelen
„Zijn vol Godtslastering. Och! aartsche dichters, smoort
„Die vaerzen, vol van weelde en min, voor hun geboort.
„Durft gy de gruwlen nogh met schijn van verf blanketten?

„Waartoe vervalt de deugt? gy zijt als hoftrompetten:
„Zoo die de wint vervult, dan hooren wy haar aan,
„Maar worden ze ydel, straks zal taal en galm vergaan.
„Leest, wat de wyzen al voor goude lessen lazen.
„De dichtkunst leert ge niet: die wordt u ingeblazen,
„Maar niemant ingescherpt. Een Godt ontsteekt uw geest.
„Die voor u dicht, is, eer de werelt was, geweest;
„Dat 's d' onbepaalde Geest, die in de zaligste eeuwen
„De tongen, vol van vier, verdeelde d' Onhebreeuwen.
„O schaamtelooze tijt, ondankbren, waarom wordt
„Uw dicht een oneer dan van die u 't dicht instort?"

Zy zwijg', want d' aarde hoort weêr hemelsche gezangen,
Haar groote Godtheit dale, en kus' de kuische wangen
Der jonge Zanggodin, die d' ydelheit versmaadt,
En naar laurier, noch mirt, maar pallemtelgen staat.

De dichter die deze bezielde taal, zuivere denkbeelden over christelijke kunst, wel wat wansmakelijk in den mond van URANIA legde, was GEERAERDT BRANDT, de warme verdediger van VONDEL, tegen de onheusche en scherpe aanvallen van WESTERBAEN. BRANDT was geen genie, maar een groot talent, die zich achter de werkbank des horologiemakers, waar hy naast zijn vader, onder diens opleiding, werksaam was, geenszins op zijn gemak gevoelde. Door zijne zucht voor de studie gedreven, en reeds naam als dichter gemaakt hebbende, vooral door zijn treurspel De Veinzende Torquatus, dat eenige gelijkheid met SHAKSPERES Hamlet heeft, wierp hy op twee en twintig jarigen leeftijd loep en tangen van zich, en legde zich op de theologie toe. Koener van geest dan breed van vlucht, is zijne poëzy ook meer krachtig van vorm, en zinrijk, dan diep van gevoel, of weelderig van gedachte. Hy was den Arminianen toegedaan met zijne gantsche overtuiging, maar kon overigends van zich-zelf getuigen wat hy van HOOFT schreef: „In 't stuk van Godsdienst was hy zeer oneenzijdigh, en een vijand van 't lichtvaardigh veroordeelen. Alle naauwgezetheid (versta: eenzijdigheid), handigheid

en verdrukking ter zaake van 't geweten en 't geloof was hem teegens de borst. Hier vereischte hy toegeeving en maatiging." En dat was niet uit zwakheid, maar uit onbekrompene opvatting van JEZUS leer der liefde. Hy duchtte niet, zijne overtuiging in ronde taal te uiten, getuige zijn schrijven aan WESTERBAEN, terwijl hy nog predikant te *Nieuwkoop* was:

Al wort nu onze Kerk [1], als klein, niet hoog geacht,
Wat is er echter niet door ons te weeg gebracht?
Niet met gewelt, gestokt, gestaaft, met spietzen, roeren,
En ponjaart en pistool het preeken in te voeren,
Met beeldestormen en met kerken op te slaan:
Het ware Christendom nam nooit zulk wapen aan;
Maar onze lijdtzaamheit heeft d' Overheit bewogen
Om onze vrije Leer bij d' andre te gedogen.
Hier door vondt reedlijkheit en reklijkheit toen steê:
Hier door verloor het zwaart van Bogerman zijn sneê.
De kettervierschaar, die Calvijn en Beza spande,
En aan het Lac en Teems niet eens, maar zesmaal brande,
Die menigmaal verdronk, en dikmaals heeft onthooft,
Vervolgt, geradt, gepijnt, geplondert en berooft,
Verjaagt, verstrikt, verstikt, gemetzelt tusschen muiren,
Daar Loevestein van weet, dat Zuirich zal bezuiren,
Viel door ons doen om ver. Dat vier verstoof tot asch:
En wat men stookt of blaast, het is niet meer, maar 't was.
Ons opstaan was de val van 't Pausdom van Geneven.
Zoo sterk is onze Leer. En die ons dan verlaat,
Met ons verdraagzaamheit en vryigheit verraat.
Zo werden trouweloos die Godt zijn zaak betroude,
Zo breekt de laauwigheit de Kerk, die d' yver boude.
Dus doet men ook al quaat, wanneer men niet en doet,
En stoot wel, eer men 't denkt, de waarheit met den voet.
En zoo vervalt men voorts in dees verdorven tijden.
Dus doet de dertelheit, 't geen onzen oudren 't lijden
En 't leed niet doen en kon. Hoe ver vervaart de jeucht!
Men voert der vadren naam, maar mist der vadren deucht.
Die lieten 't al om Godt, die zagen maar na boven,
Die liepen om geen glans van staat, of pracht van hoven,
De valscheit te gemoet. Nu zijn de kindren laf.

[1] De Remonstranten.

De zelfde vastheid van stijl, die in zijne vaerzen wordt gevonden, openbaart zich ook in zijn proza, waar hy kennelijk toont, HOOFT bestudeerd te hebben. Hy is minder duister dan deze, en meer natuurlijk, maar mist daarentegen ook den ongemeenen gloed, die des Drossaarts schriften doortintelt en ze „t'elkens iet nieuws en aardighs" byzet. Zijn Leven van Hooft, van de Ruyter, van Vondel, zijne Historie der Reformatie, en die van Enkhuizen, hebben steeds het recht op eene onderscheidende plaats in onze geschiedkundige werken, en zullen den roem huns makers blijven handhaven. BRANDTS eigenaardigste en grootste verdienste ligt in zijne Grafdichten en Byschriften, waarin hy, zonder te veel toe te geven aan de ziekelijke zucht zijns tijds voor woordspelingen, zaak- en zin-rijk is, en in gedrongenheid en kracht VONDEL soms naby komt.

Geen verf van schildery, geen stift noch punt van staal
Verbeelt door kracht van kunst des Aemstels Admiraal;
Den Hollantschen Romain; den roem der Batavieren,
Die goude ketens won en kroonen van Laurieren;
Die als een blixem viel in Karels trotse vloot,
En vloog van schip op schip in 't aanzicht van de doot;
Die duizenden verwon, die duizenden deê beven.
Dees strijtbre Tromp zal door geen beelt maar daden leven.

Dus schreef hy by C. TROMP, en in dit dichtgenre, waarin het geldt, een rijkdom van zaken samen te trekken in kernachtige regels, die daardoor een klinkenden lof worden, en dan met een pittigen of geestvollen regel te sluiten, heeft BRANDT het tot eene hooge volkomenheid gebracht. Van *Nieuwkoop* naar *Hoorn*, en van daar naar *Amsterdam* beroepen zijnde, behoorde hy onder de beste Remonstrantsche kerkredenaars. By zijn overlijden, 1685, liet hy drie zonen na, KASPAR, GEERAERDT en JOANNES, die, door den geest huns vaders bezield, alle drie met roem den kansel betraden. KASPAR

en JOANNES schreven ook vaerzen, maar die zich weinig boven het middelmatige verhieven, en meest hun byval aan hunne stichtelijke richting dankten.

34. Gelijk het BRANDTS zonen ging, is het ook JOACHIM OUDAEN gegaan: hy heeft de plaats niet kunnen behouden, die zijne tijdgenoten hem in de nabyheid van VONDEL hebben aangewezen. Als dichter is hy niet af. Zijne stoutheid is dikwerf hard, zijn kracht van voorstelling wordt vaak duister; er waait iets droogs door zijne poëzy, en de helden zijner treurspelen Johanna Grey, Conradijn, Het Verworpen Huis van Eli, en de Haagsche Broedermoord, doen al te veel aan krachtig maar te ruw beeldwerk denken. Hy is niet innig van gevoel, en waar zijne snaren aandoenlijk zullen ruischen, verraadt dat, in plaats van eigen trillend gemoed, wel eens bestudeerde navolging: daar kan hy VONDEL natreden; zijne verheffing of „hoogdraventheit" ontaart soms in wansmaak: daar is hy VOS. Het sterkst openbaren zich deze gebreken in zijn Johanna Grey, een treurspel, dat trouwens reeds op 's dichters twintig-jarigen leeftijd, 1648, in 't licht kwam. Daar klaagt de „Rey" op 't einde:

Och betreur de Martelaren!
Zoo veel afgepijnde scharen,
 Door 't geweld van bijl en bast,
 Water, vuur en andre last.
Och betreur de wereloozen!
Zoo veel hagel-witte Roozen,
 Rood bepurpert door het bloed,
 Uyt de wond der doorne-hoed,
Uyt de Martel-wonde lopend',
Die een Vrouwen arrem opend.
 Neen betreur hun niet in 't minst:
 't Is hun zalig, 't is haar winst.
Maar betreur der menschen blindheyd
En verstokte bloed-gezintheyd,
 Die om Gods-dienst bloed uit-stort,
 En van mensch een Tyger word.

En SUFFOLK, JOHANNAAS vader, raaskalt over deze naar VONDEL zweemende klachte heen:

Och, doet een Nero hier weêr mensche toortzen braân!
Hoe rookt het mensche-vuur! d' ontmensten Africaan
(Die aan d' ontmensten dis aan mensche-bouten peuzelt,
Die mensche-buyk opscheurd, en mensche-pens ontreuzelt,
En 't mensche-vet in 't vuur, en 't menschen-ingewand
In 't mensche-bakkes kletst, en mensche-schenkels plant,
En mensche-koppen snoert aan droogde mensche-pezen,
Om voor den mensche-droes een mensche-kerk te wezen,
Daar 't mensche-schedel-dak bedekt het mensche-leer,
Die mensche-rompen rolt langs mensche-trappen neer)
Gevoeld zijn menschlijkheyd, hoe zeer ontmenscht, vertzagen,
En laat zich hier de kroon van mensche-moord ontdragen.
Hy offert menschen aan den mensche-moordenaar,
Is 't vreemt? daar staat, als God, den Duyvel op 't altaar.
Maar hier, daar kennis Gods kan bloeyen als een Lely,
En daarze open leyd door 't licht van 't Euangely....
Hier, zeg ik, daar men 't weet, en noch op roemen derf,
Dien Jezus en dien God door mensche-moord te eeren,
En menschen hun ten dienst den Duyvel op te zweeren,
Na dat m' een magazijn van gruwlen heeft gepleegt!
Hier door word vry het stuk des Heydens uit-geveegt.

Hoe steekt hier het laatste gezonde gedeelte (ondanks dat gruwelen magazijn!) by de onzinnige gezwollenheid en gemaniëreerdheid van het eerste af! — Toen OUDAEN zich later leerde matigen, werd hy ook merkelijk kouder. Als zijn besten arbeid roemt men zijne Ontboezeming by de gloriryke onderneming van Chattam en de Leeuw bevredigd met Brittanje; onder zijne liefelijkste gedichten tel ik zijn Hof-stad Rozendaal, wanneer hy zingt:

Trekt uw lust na blaân
Of loover-schaauw, zy zoekt een Ipe-laan,
Of dreef van elze-slieten,
Daar klaar en zacht een vlietje langs komt vlieten.
Of zoo ze ruimer kil
En wijder vak van kille watren wil,
De Rozendaalsche tinnen.

Geleiden 't oog daar 't naaulyks eind kan vinnen,
Wanneer het stil en koel
Beschouwen kan dat worstelend gewoel,
Dat tuimelen, dat tobblen,
Dat water-slaan, dat schokken, klotsen, hobblen,
Wen woelt op 't wind-gebas
In Hollands hert de grootste water-plas: [1]
Drie-dubbel eike berders
Had hy voor 't hert, of ijzer, of iet harders,
Die in een vlottend hout
Zich eerst de wind en golven heeft betrouwt.
Dan schrikken hart en oogen,
Door d' ijslijkheên des waters opgetogen:
Dan prijst uw geest de geest [2]
En klei; hier groeit de weit, ginsch weit het beest;
Of dient zich van de duinen,
Of van de Stad, door Harelemsche Ruinen
Geholpen met een draf;
De koets zoekt vracht, stap op, zoo slaat hy af.
O Lis, hoe zal ik raken
Door zulk een drang gemakken, en vermaken,
En wonderen! ik dwaal
In zoo veel lofs; doorluchtig Rozendaal
Wien zoud gy niet bekoren!

Dat is waarlijk de natuur zoo goed gevoeld, als het mooglijk is haar tusschen geschoren hagen, palm-pyramiden, magere bloemperken, en steenen beelden te k u n n e n voelen. De z i e l der natuur in te ademen en in zijnen boezem te voelen trillen, was in de gekunstelde omgevingen van dien tijd overigends eene onmooglijkheid; bewijs daarvan is ieder stroom-, land-, of hof-gedicht, waar wel met minder of meer kleur de verscheidenheden worden opgesomd, maar byna altoos den indruk van losse vakken wand-schilderwerk gevende: nooit die bezielde eenheid, die u by OSSIAAN verrukt, en die u den voet doen zetten i n, den blik werpen o v e r een geheel landschap, zelfs waar hy u niet meer schetst dan een met gras begroeiden heuvel, waar een ranke berk

[1] Haerlemmer-meir.
[2] Geest: hooge zandgrond.

zijn geelend loover over een bemoschten grafsteen welft. Onze wakkere vaderen waren uit verderfelijke modezucht hard tegen de natuur geworden, en hadden haar naar de snede van den would-be kunstenaar LE NOTRE verminkt en verschrompeld. Was het vreemd, dat zy allengs ophielden hare taal te verstaan?

Grooten lof verdient OUDAEN voor de vlijt en inspanning, voor de onvermoeide studie, waardoor hy zich uit zijn nederigen stand ophief. Hy werd, in 1628, te *Rhijnsburg* uit geringe ouders geboren, en tot tegelbakker bestemd, maar door tusschenkomst van den geleerden SCRIVERIUS ontfing hy weldra eene meer geletterde opvoeding, zoodat hy in de gelegenheid was, om zijn natuurlijken aanleg te kunnen ontwikkelen. Toen zijn weldoener later het ongeluk had van blind te worden, stond hy hem als voorlezer ter zijde. Hy overleed te *Rotterdam*, waar hy zich woonplaats gekozen had, in 1692, en liet eenige treurspelen en een aantal andere gedichten na, die vervolgends werden uitgegeven. Hy heeft een proza-werk geschreven over de Romeinsche Keizers, onder den tytel van Roomsche Mogentheid, een zware kwartijn, en voor die dagen zeer bruikbaar boek, dat voor zijne belezenheid en studie getuigt.

35. Voeren nu al deze brikken en galjooten in het kielzog van het majestueuze fregat, dat de Hollandsche vlag zoo hoog van steng liet wapperen, en zijne saluutschoten even fier als zijn oorlogskreet donderde over den oceaan — oók der bedaarde bark ontbrak het niet aan bewonderaars, die met zeil en riemen gehaast waren om in het kabbelende spoor op te streven. Ik heb reeds JEREMIAS DE DECKER en ADRIAEN POIRTERS als de voornaamste dichters der Dordtsche school, volgers van CATS, aangeduid. De oudste van beiden, en de meest Catsiaansche, is de zuideling. Wat CATS was voor de Protestanten, dat gold Pater POIRTERS by de Katholyken; en inderdaad is hy CATS, wat zijne eenvoudigheid en helderheid, zijn onuitputtelijken, wijsgeerigen dicht-

ader, zijn vinden van geestelijken zin in waereldlijke dingen betreft; en wanneer hy al niet zóo rijk van verbeelding, niet zóo eigenaardig van koloriet, en niet zóo veelomvattend van kennis mocht zijn — hy is daarentegen den grooten Zeeuw in gedrongenheid van vorm vooruit; hy is puntig, zoo wel in zijn proza als in zijne poëzy, en de goedhartig spottende trek, die soms om zijne lippen speelt, moet sommigen zeker wel verbazen, die het eerst hebben gelet op zijn Jezuïtentabbert. Hy werd in 1606 te *Oisterwijk*, [1] Bisdom *Andwerpen*, geboren, trad in de orde van LOYOLA, en was gedurende dertig jaren, achtereenvolgende te *Andwerpen*, *Lier* en *Mechelen*, als prediker werksaam en hooggeschat. Niet minder als dichter. Het Masker van de wereldt, afgetrocken door P. ADRIANUS POIRTERS, zijn hoofdwerk, heeft, volgends getuigenis van SNELLAERT, by de veertig uitgaven beleefd. Zijn doel daarmede was, om „een gemeen en mee-gaende verstant, als het heeft een Lesend'-vlaeghje, de ydelheyt des Wereldts aan te wijsen," en „deze bedriegelijke, valsche, ydele Wereldt een weynigh te beschrijven, ende het Masker op te lichten." Dit werk verscheen in een tijd, dat eene overdrevene pracht al de rangen der maatschappij besmet had: de burgerij wedyverde met den adel, en de plattelandsbewoners in *Vlaanderen* gingen gedoscht in fluweelen kleederen. „Alles is ydelheid,'" zegt de wijze man, en Pater POIRTERS wist met eene zeldsame gave deze spreuk uit te breiden. [2] Het Masker van de Wereldt bestaat uit dichterlijke uitleggingen van eenige zinnebeeldige platen, ingelijst in doorgaande „aanspraecken" aan PHILOTHEA, (de „Godminnende ziele," eene jonge maagd), gevolgd van „toe-maetjens", „toe-worpjens", en „handtvollekens", deels in proza, deels op rijm, en aangevuld met verhalen, fabelen, geestige zetten en zedelyke op-

[1] Dr. HERMANS meent, dat hier *Oisterwijk* in *N. Brabant* te verstaan is.

[2] SNELLAERT.

merkingen, alles in een toon van eenvoud en levendigheid, by uitnemendheid geschikt, om het werkjen tot een volksboek te maken. Toestanden uit de verte populariseerde hy, even als de middeleeuwsche schrijvers: „Sat Job niet op den mest-hoop met een gebroken scherfken, die 's daags te voren uyt silveren servies tracteerde sijn vrienden?" Dat verstond het volk, en de waarde van het voorbeeld won er by. In zijn proza is hy beeldrijker dan CATS, in zijne vaerzen volgt hy hem kennelyk op den voet. Een enkele uit de vele bewijzen: hy komt tot de tabak, en noemt ze „Toeback, Dronckenschap:"

Al is het gaetjen van den keel,
Al is het kleyn, noch kost het veel.
Rogier Bon-Temps die heeft in 't fijn
Begoten menigh voeder wijn:
Soo dat hy sonder mantel gaet,
Die oock al in den Lombaert staet:
Voorseeker, die geen renten heeft,
En die maer van sijn handen leeft,
En die noch daertoe allen dagh
Wil vagen uyt het heel gelagh,
En evenwel den Waert betaelt,
Seght eens, waer hy het geldt al haelt?
Ick kender een in onse straet,
Die al de selve gangen gaet:
Als d' oogen qualijck open zijn,
Soo siet hy in de brandewijn;
En vat hem dien dan by den kop,
Hy setter een nat zeyltjen op.
Dan smookt hy eens, dan eens gesnuft,
En spouwt, en niest, en geeuwt, en puft;
Dan drinckt hy weêr eens dat hy hijght!
Wat wonder dat die stuypen krijght?
En of het schoon is midder-nacht,
En dat sijn vrouw hem zit en wacht,
Hy schijnt genagelt op de banck,
En gaet daer roncken op een planck,
Oft op een tafel die hy vindt,
En stinckt een vaedem tegen windt.
Daer leyt hy als een beest versmoort,
Soo hy sijn lust en ziel vermoort.

Hoe meenigh wierd' een grysen man:
Dit deê den Toeback en de kan:
Want veel die doen, gelijk men siet,
Sy drincken, en s' en eten niet,
En spoelen loos en longer af,
En gaen al vroeger naer het graf.
Maer wiens neus van den Toeback roockt
En als een backers oven smoockt,
En dan noch poeyert synen snuyt,
Die blaest zijn ziel ten neusen uyt.

Ook dien diep weemoedigen toon, de klacht eener gebrokene ziele, die CATS zoo dikwerf by uitnemendheid trof, die betraande woorden, wist POIRTERS aan te slaan. Het is de kunst opgevoerd tot de edele eenvoudigheid der natuur, waar hy eene zich der ydelheid ontworstelende maagd doet uitbreken:

Wie sal een tranen-vloet aen mijn gesigt verleenen,
Om met mijn oogen selfs mijn oogen te beweenen?
 Wie sal uyt elcke vlecht doen springen een fonteyn?
 Want droefheidt die maer zucht, die is voor my te kleyn.
Ick wil dit ydel hooft van hayr tot hayrken wassen,
En dan eens wederom bestroyen dicht met asschen;
 Ik wil van heden af gaen in een hayren kleet,
 Tot dat dit weeldig vlees sal swemm' in 't roode sweet;
'k En kan my nimmermeer te harde wetten maken,
Al koos ik van nu af een vier om in te blaken:
 Dit wulps en werelts hert dat moet gesuyvert zijn,
 God geve door wat straf, God geve door wat pijn.
Den kostelyken tijdt en mijn verloren dagen,
Hoe kan ick sondig mensch ten vollen die beklagen?
 Edoch dien goeden Godt is dickwils haest voldaen,
 Als hy ziet uyt een oogh maer rollen eenen traen.
Dies wil ick met geklagh in 't kort eens gaen verhalen,
Hoe ick tot noch toe ging in eenen doolhof dwalen:
 Ick wil met herten-leet eens brengen aen den dagh,
 In wat een diepen slaep van Ydelheydt ick lagh.
Wanneer de morgen-son op haren gulden wagen
De werelt weder schonk de nieuw geboren dagen,
 En dat het blinkend hooft soo hoogh geresen was,
 Dat het diep in de zael schoot stralen door het glas;
Als buiten op het landt de ossen gingen ploegen,

Als al de Bracken los, als al de Winden joegen,
Als yeder in het sweet had uuren over bracht,
Dan was 't tot mijnent noch geen eynde van de nacht.
Ick sliep tot thienen toe; dan quam de Maeght getreden,
En ging gestolens wijs met ruchteloose schreden,
En quam tot in 't gemack, tot aen mijn ledikant,
En nam my in den slaep heel soetjens by der hant,
En bood my goeden dagh, en sey my goeden morgen.
Hier was mijn aanvang eerst van al mijn ydel zorgen,
En soo ik hadd' gedroomt, soo moest ik zijn gehult,
Soo moest ick zijn gespect, zoo moest ick zijn gekrult,
Al soud' ick uuren langh daer hebben sitten kijcken,
Al soud ick uuren lang daer hebben zitten strijcken.

Het geheel is een genre-stukjen, vast gepenceeld, en met eene uitvoerigheid van details, die, als by DOUW, de eenheid van het geheel niet alleen geen afbreuk doet, maar ze veeleer volmaakt.

Ongetwijfeld heeft het Masker van de wereldt veel bygedragen, om de losheid der zeden in *Vlaanderen* te verminderen; doch men moet tevens toestemmen, dat dit werk zich niet altoos door gezond oordeel onderscheidt, en, een gevolg van den geestelijken stand des schrijvers, te eenzijdig op een afgezonderd leven wijst, als of de mensch, naar zijn wezendlijke bestemming, niet geroepen ware zijn leven in de maatschappij, maar in kloosterlijke afzondering te leven! — Ook in de andere geschriften van POIRTERS openbaart zich de zelfde geest, tusschen de zelfde goede en kwade hoedanigheden. Overal ziet men de poging doorstralen, om te bewijzen dat het geluk bestaat in de versterving van zich-zelf, in de verwelking der ziel, om het zoo uit te drukken. De voornaamsten dier schriften zijn: Het duyfken in de steenrots, Den zoeten naem Jesus, Het heylig herte, De spiegel van Philagia, enz. — In den laatsten tijd zijns levens arbeidde hy aan een soortgelijk werk: Het heylig hof van keyser Theodosius, een zonderling mengsel van het leven diens Oosterschen Keizers, en van de voorvallen aan zijn hof, doorweven met zinne-

beeldige gedichten, met wijsgeerige, staatkundige, en andere spreuken. SNELLAERT, wiens woorden hier de mijnen zijn, is geneigd te erkennen, dat de strekking van des Paters werken evenwel by uitstek passende was voor een volk, dat ofschoon aan het huiselijk leven gehecht, thands in de slavernij gedompeld was, en byna niet anders te kiezen had, dan tusschen den afgrond der ondeugden en eene volkomene zelfverloochening. In de Zuidelijke *Nederlanden* stond POIRTERS hoog boven zijne letterkundige tijdgenoten. Noch de Regulier-Kanonnik CROON, noch de diplomaat JOOST LAMBRECHTS, of de tooneeldichter VAN DER BORCHT, bezaten eene zoo rijke dichtgave, veel minder de mirakelzanger VLOERS, die „de treurige eer geniet, de dichter, of liever de rijmelaar, van het bygeloof te zijn." POIRTERS overleed in 1675 te *Mechelen*, waar hy een gevestigden naam als kanselredenaar naliet. Zijn predikstijl is zeker hoogst populair geweest, en eigenaardig sluitende in de behoefte des Vlaamsche volks: zijn proza moet er eene afbeelding van zijn. Hy daalt af tot het volksbegrip, en tast hunne gebreken aan in hunne eigene taal; den „kelder-koortsigen" verwijt hy: „Wy, seggen zy, wy „en doen niemant quaet, wy doen ons selven goet, wy „doen den Weerdt deught, wy zijn de besten die der le- „ven; so dat Godt moet ons zijnen Hemel geven, want „den Hemel en is voor de Gansen niet ghemaekt. Dit „redeneren sommige, en so kallen zy. Doch dit argu- „ment en de slot-reden verdraeyde yemandt eens in de- „ser voeghen: 't Is waer, 't en is voor de Gansen niet. „De Gansen die waggelen, soo doen de dronckaerts ook; „de Gansen die worden levendig gepluymt, so doen de „dronckaerts oock; de Gansen gaen barrevoets, so doen „de dronckaerts oock; de Gansen hebben roode neuzen, „so doen de dronckaerts oock. Den Hemel is voor de „Gansen niet: ergo den Hemel en is voor de dronck- „aerts oock niet." Evenzeer weet hy op te klimmen tot hooger ernst en edeler vorm, wanneer hy het waar-

achtig maakt, „dat wy ghenootsaekt zijn wel te leven, om dat wy alle dinghen doen voor het aenschijn van onsen toekomenden Rechter. Een nachtraef, eenen dicipel, eenen soldaet, een kindt, een meydt konnen wel yet doen achter ruggh, ofte in den donker, dat HANNEKENNYT, hunnen Meester, Kapiteyn, Vader, Vrouwe niet en sal weten: maer den zondaer en kan niet bedrijven, dat voor Godt onbekent sal blyven: want geen plaetze zoo diep of hy daelter, geen plaetze so hoogh of hy klimter, geen plaetze so verre of hy komter, geen plaetse so doncker of hy sieter. Hy sagh door de ledikanten van DAVID door de Cantooren van ZACCHEUS, door de kelder-mueren van THAIS, door de dans-schoolen van MAGDALENA, door de somer-huyskens ende glorietkens van den Verlooren Soon."

Wie dus tot het volk sprak, moest beiden winnen hun verstand en hun hart.

36. Opmerkelijk is in de school van CATS het gelukkig afzijn van die mythologische overdaad, waardoor de andere dichters zich der geleerdheid aansloten, maar een heuvel opwierpen tusschen zich en het volk. Ook JEREMIAS DE DECKER was deze verstandige richting toegedaan. Het zou hem by zijn leven overigens niet lief zijn geweest, zich geplaatst te zien naast een Vlaamschen Pater, want hy was niet by uitstek verdraagsaam. Deze eenzijdigheid huisde evenwel in een helder hoofd, getuige onder zoo veel zijne scherpe regelen aan de Rechters, richtende over toovery, waar hy hun ABRAHAM PALINGS Afgerukt Mom-aenzicht der Tooverie onder de oogen houdt, en hun toeroept:

Tooverrechters, als gy dezen
Met goed opmerk hebt deurlezen,
En u dan nog even stout
By uw oude parten houd,
En van branden en van blaken
Noch geen end en denkt te maken,
Zoo zijt zeker en gewis,
Dat de Prins der duysternis

U veel feller noopt met sporen,
Vaster heeft by keel en ooren,
Dieper zit in 't ingewand,
Als die gy aan staken brand.

Dat stout en onbevangen uiten zijner gevoelens in dien tijd mag te meer hoog worden geschat, omdat zijne maatschappelijke betrekking geenszins eene onafhankelijke genoemd mocht worden: te Dordrecht in 1610 geboren, was hy makelaar te *Amsterdam*, en na den dood zijns vaders, 1658, ten deele belast met het onderhoud zijner moeder, broeders en zusters. Zijn broeder DAVID was naar de *Indiën* vertrokken, en had een graf gevonden op den weelderigen Javaanschen bodem, een graf, dat de dichter den gestorvene byna benijdt, nadat hun vader, zoo hartelijk door zijn gezin bemind, mede ten grave was gedaald. Aan deze omstandigheid danken wy een der schoonste vaerzen, die ooit in onze taal geschreven zijn: onder het vijftal Elegiën die hy Suchten en tranen over 't Lijck mijns Vaders betytelde, wijdde hy er ook een aan dien gestorven broeder:

O saligh ghy, die ons verdriet,
Ons bittren huysrou niet en siet,
En niet en hoort ons lijck-gebaren;
Maer sacht en vreedsaem uytgestreckt
In 't uyterst end der Oosterbaren
Ligt van 't Javaensche sand gedeckt!

Dit, Broeder, was 't, dat ick u seyde
Ten dage doen ghy van ons scheyde:
Dat ghy wel gingt in groot gevaer,
Maer grooter rou ontgingt met eenen,
En vrij soud sijn van Vaders baer
Te volgen op besweke beenen.

'T ver af-zijn hiel uyt uw gesicht
Soo schadelijck een blixem-licht,
En om den donder niet te hooren
Heeft oock de dood gedaen het haer,
En gunstelijck by tijds uw ooren
Gestopt voor een soo droeve maer.

Maer ach! die bittre' en ongetrouwe
Ruckt ons alhier van rouw in rouwe:
Wy hadden nau aen u volbracht
Des treur-gewaeds vereyschte plichten,
Of sy en lost op ons geslacht
Flux weer een van haer felste schichten;

En treft (o onversetlijck kruis!)
Het hoofd en d' eere van ons huys;
Sy schiet de groote spil in stucken,
Waer op het hing als op sijn as,
En komt den kinderen ontrucken
Den besten Vader die oyt was.

Welk eene diepte van treurigheid openbaart zich in die eenvoudige woorden, te treffender, naarmate alle gezochte praal opzettelyk vermeden is. Hoeveel hartelijker rouwt ge hier met den zoon over zijnen vader, dan met BARLEUS by diens gekunstelde klachte over het verlies zijner EURYDICE. Niet minder natuurlijke droefheid ruischt er ook in de tonen der laatste Elegie, *Aan mijne Moeder*:

Dat ghy vertoont in uw gelaet
Den rouwe, die uw siel doet treuren,
Sal niemand, Moeder, vreemd of quaed,
Kan niemand buyten reden keuren.
Ach! sonder Sonne moet de Maen
Noodwendig droef en duyster staen:
Wie is 't dan, die de vrouw den rouwe
Om 's mans verlies verbieden kan,
Nadien de man de son der vrouwe,
De vrouw de maen is van den man.

Ja sucht vrij, schrey vrij, 't is nu tijd:
Uw levens Son is u ontgleden;
Uw licht en luyster sijt ghy quijt;
Uw kroon en eere leyt vertreden,
En ach! uw eertijds bloeyend Huys,
Gedompelt onder 't selve kruys,

Treurt als een uytgestorve wooning,
Gelijckt een lichaem sonder hoofd,
Een koningrijcke sonder Koning,
En Wereld van haer Son berooft.

Het Lijck van eenen Vriend soo waerd,
Met wien ghy eenenvijftig jaren
In Echte sijt geweest gepaert,
En die in 's werelds woeste baren
Soo kloeck sijn Huys-schip heeft gestiert,
Soo heusch uw swackheyd heeft geviert,
Moet ghy met tranen overspreyen
Soo langh 't u hier in 't oog sal staen,
Mag onverselschopt van uw schreyen
En suchten niet ten grave gaen.

Het staet u vrij in desen staet
Een wijl uw tranen niet te sparen:
Maer rouwe, Moeder, sonder maet,
En endeloose lijck-misbaren
Sijn ongerijmt en sonder slot,
Gaen tegens reden aen en God:
En Vaders geest, van 't lijf ontslagen,
Is hem nogh iets van ons bewust,
Word door ons al t' onmatig klagen
Thans niet vernoegt maer eer ontrust.

En hoe wist hy, te midden van den troost die der Christinne bleef, ook te gelijk de rechte snaar te roeren, die de troost der Weduwe wezen moest, waar hy den verheerlijkten geest zijns vaders tot de bedroefde spreken doet:

„De Koortse (als menigmael wel eer)
Jaegt my door aderen en sênen
Haar vinnig vier voortaen niet meer;
'K en hoeve op afgeleefde beenen
Voortaen niet meer door sneeu en slijck
Langs Water, Dam en Nieuwendijck
Om kleenen makel-loon te loopen:
En 't herte, lange mat eń moê

Van zorgen, treuren, duchten, hopen,
Staet nu voor alle tochten toe.

Ick ligge veylig en gerust;
'K en sie niet dat my kan mishagen;
'K en hoor niet, dat my niet en lust.
'T sij dat de Noorder-oorlogs-vlagen
Met woest en wetteloos geweld
De Sont doen davren en de Belt;
'T sij datter onweer uyt den Westen
Woed op de Vaderlandsche kust,
'K en vreese land- noch waterpesten:
Ick ligge veylig en gerust.

Ick heb mijns levens loop vervult,
En ben van ballingschap ontslagen:
Geen quaed van straffe, geen van schuld
En sal ick meer òf doen òf dragen.
En klaegt ghy over 't lot uws mans?
En schreyt ghy nogh, omdat ick thans
'T genot moet van een leven derven,
Waer met ick niet als moeylijckheyd,
Ja niet als een gestadig sterven
Geluckelijck heb afgeleyt?"

Weinig Nederlandsche dichters dier dagen hebben de innige bewegingen van het gemoedsleven uitgestort met zoo edele eenvoudigheid; onder al die priesteren van APOLLO was hy wel de priester van het Gevoel — en hy blijve er te hooger om geschat. Hadde hy VONDEL mogen gelijken in gloed, welk een voortreffelijke plaats zouden zijne Rijm-oeffeningen (zoo als zijn bundel al te nederig betyteld is) in de rij onzer poëtische werken innemen! Men vatte dit echter niet op, als ontbrak het hem aan verheffing en vuur: bruischte zijn lied daar niet heen als een zwellende stroom — ook zijn murmelende beek versnelde soms haren golfslag. Al was zijne pen niet scherp genoeg om zijne Punt-dichten over 't algemeen dien naam te doen verdienen — verontwaardiging gloeit in zijne Eerspore, of moedigende Aensprake

van 't Vrye Nederland aen zijne Zee-Helden; bitterheid trilt in zijne Onderhandeling en Verdrag tusschen den Roomschen Bisschop en Helschen Kramer, en geestige spot tintelt door zijne Lof der Geldsucht. Maar beter, edeler, hooger gloed bezielt zijn Goede Vrijdag, en stelt het hoog boven den drom van stichtelijke zangen, liederen en gedichten, die de middelmatigheid toen het liefst en het meest opdeunde, omdat de rechtzinnigheid er steeds een open hand, en de eenvoudigheid er een open gemoed voor had. [1]

De Goede Vrijdag schildert en overpeinst in een achttal tafreelen het Lijden onses Heeren Jesu Christi, en kan den kamp bestaan met de uitnemendste gedichten over dit gewijd onderwerp. Ieder tafreel is eene dramatische schilderij, schoon en natuurlijk van samenstelling, stout en teêr van omtrek, krachtig en waar van verwe, en overstroomd met het volle licht van een rein, Christelijk gemoed, smeltende van liefdevollen eerbied voor den Heer. Het zesde gedeelte, „CHRISTUS gegeesselt, bespogen, bespot," toont dit wel niet op het minste:

Moest ghy de strengheyd ook der Roomsche sede smaken,
O Jesu, overgoed?
Ach! mogt uw lichaem niet aen 't schandig hout geraken,
't En zy door felle roên gepurpert in sijn bloed?
Had dan de richter zich niet grof genoeg vergrepen,
Dat hy u dus verwees?
Dus schuldeloos verwees? ach! moest hy nog met sweepen
En roeden morselen uw teer en edel vleesch?
De beulen toonen sich elk even seer verbolgen,
Hunn' krachten heulen t' saem.
Ik sie op elken slag een open wonde volgen,
Op elken wederslag een purper-roode straem.
Amy! Amy! [2] die sweep komt op de teere lenden,

[1] Zie blz. 240.

[2] Ai my!

Die op de ribben aen.
O mijn versteende siel, sie, sie op wat ellenden
En smerten uwen Heer uw vuyle lusten staen.
Sie, sie hoe d' onschuld moet voor uwe schulden bloeden,
En stil en sonder stem
De grouwelijcke breuck vergelden en vergoeden,
Die Adam had gemaeckt, en ghy helaes! in hem.
Hoe kond ghy, kijckeren, dat smijten langer dulden?
Ach! weet ghy wien men slaet?
Men slaet de trouwe borg, die voor all' 's werelds schulden,
De borge die voor mijn, die voor uw schulden staet.
Men slaet den teeren rug, die met ons schelmeryen
Belast is al te swaer;
Men slaet de schouderen, die d' ons' van slagen vryen;
Men slaet een God in 't vleesch, een God en mensch te gaêr.
Wilt, beulen, aen dit vleesch uw hand niet vorder schenden,
Roert, roertse niet soo vlug:
Die slag (gelooft 'et vry) viel nutter op uw lenden,
Die op des rechters borst, en die op mijnen rug.
Verkeerde rechter, seg, is 't niet genoeg gesmeten,
Niet lang genoeg gewoed?
Ghy siet (ô wreed bedrijf!) den rug van een gereten,
De schouderen gevilt, den boesem root van bloed:
Ghy siet de sijde bey doorsweept aen alle zijden,
En siet ghy dit verdriet,
Dit bitter lijden aen, ontkleed van medelijden?
Dit weenende gelaet, en, wreede, weent ghy niet?
Och! nog al, nog al klinkt dat kletsen in mijn ooren
Van sweep en taye roe:
Daer valt de leste slag, of soud ik qualyk hooren?
Ach neen: men bind hem los, gemat tot swijmens toe.
Maer sal de wreedheyd nu door 't woeden op de lenden
En sijden zijn verzaed?
Neen, neen, nu salse sich tot hooft en aensicht wenden,
En die voorgaende smert verdubbelen met smaed.
De deugd, schier uitgebloed, schier t' eenemael aen 't flauwen,
En afgemartelt schier,
Valt van de felle vuyst der beulen in de klauwen
Des woedenden soldaets, dat 's van den vloed in 't vier.

Dat is niet meer eene schilderij: dat is het leven, en de lezer wordt toeschouwer, en gevoelt en deelt de smarte, waarmeê hy den Onschuldige ziet folteren. De dichter

is het waardig geweest, dat hy met den eenigen REMBRANDT op vriendschappelijke wijze heeft mogen verkeeren. Het gebrek aan eene wetenschappelijke opvoeding trachtte hy door yverige zelf-studie te vergoeden, en leerde daartoe in zijne vrije uren het Latijn en eenige nieuwe talen. Uit de eerste komen verschillende vertalingen of navolgingen in zijne gedichten voor, naar oude en nieuwe dichters, waaronder de overbrenging van SCRIVERIUS byschriften op de Graven en Gravinnen van *Holland* geenszins de minst geslaagden zijn. Hy overleed in 1666 te *Amsterdam.* Een lofrijmer van die dagen (vervelende opvijzelaars, die in verreweg voor 't meerendeel flaauwe of naar-brommende knutsel-vaerzen voor ieder aan 't licht tredend boek hunne eigene namen bespottelijk maken, zonder den roem des auteurs iets te verhoogen) noemt DE DECKERS „vaarsen"

groot van waerde,
Recht lekker, en vol geest;

dat er nog iets degelijkers van kan worden gezegd, blijkt genoegzaam uit het reeds aangehaalde: Hy was VONDEL noch ANTONIDES, maar wat hy by dezen in stoutheid te kort schoot en in diepte achter bleef, dat overtrof hy anderen in natuurlijkheid en innigheid.

37. Maar terwijl wy aldus het oog hebben gericht naar de bedrijvigheid in de Hollandsche Letterkunde, en er de arbeiders gevierd of benijd, beroemd of berispt, geliefd of gehaat, maar in elk geval bekend vinden — zit daar gints, over de „*Zuydersee*", in het stille *Bolswert*, onberoemd en by weinigen daar buiten bekend, een bescheiden man. Op zon- en feestdagen staat hy voor zijn lessenaar in den Sint-Maarten, beneden den cierlyk gewrochten preêkstoel, en leest er het Woord voor de gemeente, of leidt hare stemme, onder den voorgalm van het onlangs (1634) verbeterde orgel, in het gemeenschappelijk Psalmgezang; op de werkdagen zit hy onder de plagen van

Tyzel-hoofden, toorn-bedwingen,
Spyt-verkroppen,
Byster-koppen,
Wirre-werre, oor-getuit,
Zinne-dwelmen, raas-geluit,
Suize-bollen, kater-zingen,
Geeste-quellen, ziele-knellen,
Moed-ontsnellen, veegviers-helle, en
Dan nog duizend zulk geveert; [1]

want hy was schoolmeester, en zijn naam was GIJSBERT JACOBS. Maar somtijds te midden van zijn schoolarbeid werden er gants andere gedachten werksaam in zijn brein, gedachten, die het hem eene behoefte werden neêr te schrijven, met eene levendigheid van gebaren, die zijnen leerlingen tot elkander deed zeggen: „Sjog! Sjog! „maester iz wer gick!" Wat intusschen dien knapen toenmaals de uiting van dwaasheid scheen, daarover verheugt Friesland zich thands nog, daar is het te recht trotsch op; want in die oogenblikken van verhoogd zieleleven schreef de schoolmeester daar regelen neêr, die zijn naam in de geschiedenis onzer Letteren onsterfelijk hebben gemaakt: „GIJSBERT JACOBS was dichter geboren, dichter in den wijdsten omvang, op elk tooneel van menschelijke driften of bespiegelingen, zoowel in den geestigen minnezang als in het gespierde byschrift, in het gekout van boeren en kramers, als in de verheffingen der ziele tot den throon des Oneindigen. Zijn overhellende smaak voor de schoonheden der natuur boven die der kunst bepaalde zijn keuze meest tot onderwerpen, die binnen den kring zijner eigene ondervinding lagen. By hem brommen de beeren op *Nova-Semla*, noch rammelen de zware ketenen der ridderkasteelen, of zwemmen de serafs in etherluchten: maar een boer op de bruiloft van zijn land-eigenaar; een grootmoeder jammerende over een lossen jongen, die op zee ten oorlog gaat; een zwaarhoofd, die klaagt over den goddeloozen tijd; een handige juffer te

[1] Rijmpjen op een ouden schoolmeesterstoel te *Bolswert*.

paard; of het stille tooneel van een Friesch landschap — dezen en dergelijken zijn de onderwerpen, waarin hy de edelste krachten van zijn vernuft ontwikkelt. By hem is niets dat bralt of schittert: zijne schoonheden, hoe stout en verheven dikwerf, hebben eene stille rustigheid over zich, en zich schuil houdende voor den grooten hoop, willen ze door 't ware kunstgevoel worden opgemerkt. Niet dus dan na herhaalde lezing, na zich aan de schoonheden van zijne soort gewend, en den smaak daarvoor gevormd te hebben, zal men hem waardeeren. Zijne beelden ontleent hy liefst uit het daaglijks leven; en gelijk men by het lezen van HOMERUS of THEOCRITUS HOMERUS of THEOCRITUS vergeet, zoo hoort men by GIJSBERT niet den dichter, maar de menschen die hy voorstelt, spreken. Dit nu is 't, wat hem tot dichter maakt: Waarheid en schoonheid liggen voor onze voeten; een groot vernuft ziet ze daar en neemt ze op, terwijl gewone vaerzenmakers er om naar de starren grijpen." — Dit oordeel van den beroemden Frieschen taalgeleerde [1] moge ons zijn dichterlijken stamgenoot leeren doen schatten, die den gloed zijner ziele by voorkeur en meestal uitstortte in de Friesche volkstaal (door hem eerst eigenlijk recht tot eene schrijftaal gevormd) en daardoor langen tijd slechts binnen een engen kring bekend, nog niet eens gewaardeerd bleef. Ook kwam er by zijn leven weinig van hem in 't licht, omdat hy niet haastig met uitgeven was, en daarby een groot voorstander om zijn arbeid „to oersjean, to oernôazjen, uwt to schrieuwen, uwt to rymjen, uwt to wirckjen, in op to snolckjen." Zoo kwam zijne Rymlerye eerst in 1668, twee jaren na zijn dood, door de zorg van zijn vriend HARINGHOUCK in 't licht, hoewel ze reeds in 1655 gereed lag. De graagte waarmede deze bundel in *Friesland* ontfangen werd, maakte in 1681 een tweeden druk noodzakelijk; de derde verscheen in onzen tijd. Maar GIJSBERT schreef ook Hollandsche vaerzen; en ofschoon het onte-

[1] HALBERTSMA.

genzeggelijk blijkt, dat de invloed der wansmaak van zijn vriend GABBEMA, omtrent eene gekunstelde woordkoppeling, hier nog meer merkbaar is, dan in de Friesche zangen die hy op laten leeftijd dichtte — 't is reeds by den eersten aanblik zichtbaar, dat hier navolging van SPIEGHEL plaats vindt. [1] Maar toch, wie zelf niet waarachtig dichter is, zal wel niet in staat zijn, vaerzen te schrijven als de Personêle vertôninge der vier getijden des jaers, waarin hy b. v. den Winter aldus doet optreden:

Eens nachts, als 't duister had geblind-hoct vee en volcken,
En 's hemels toortsen uyt-gebluscht met vochte wolcken,
Quam, met een naer gekrijsch en bolderwinds gedruys,
Behageld en besneeuwd, al razend' in mijn huys
Een oude korssel-kop, bits, wreed om sien en hooren,
Die met een dorren boom sijn wanckle tre'en moest schooren.
Een ijs-grijs schuddebol, wiens tsidder-le'en-gestel
Gedost was met et bont' eens Waey-gats beere-vel.
Een ruygge Russen muts sijn sneeuw-wit hooft bedekte,
Welcx hayr als witte wol tot op sijn schouders reckte
End' over d' ogen hing. Welcx ogen, hol en rood,
Een hagel-paerle-buy, een regen-beeck ontvlood.
Sijn wenckbraeuw, hayr en baerd be-yseld en bebacken,
Stond pieck-puntsch uitgesparr't, als ijsre verckenstacken.
Sijn hier en daer een tand, die in syn kibben stond,
Met oyevaersch geklep klinck-klaterd in sijn mond.
Syn mond, wiens lippen, schier van verv' en schick als worsten,
(Seer pijnlijck, door de wind gegeseld en geborsten)
Syn tonge stam'len de'en, en babblen, haf, haf, haf,
So datmen twijfflen moest of 't spraeck leeck of geblaf.
Syn wangen, diep gevronst, vermagerd en verkrompen.
End' als kerbonckelen d' ijs-kegels neder-plompen
En druypen van de tip sijns seer nae g'lijcke neus
Na 't roo kalkoene blib, wanneer 't klock-dier is beus.
Sijn asem, long-geblaes en neus-gaet snoffel-snuyven
Bebackten 's Waters rugg' met glas-verstaelde struyven,
Wier korsten quaelck Vulkaens bijl klieven kost van een,
En daer m' op schaetst en rodst met narre-paerde sle'en.
Met handen geel beroockt, verkild, krauwd hy in d' hayren.

[1] Zie blz. 173.

Sijn waggel-beenen, bont aen 't vyer bemarmeld, waren
Drie dobbel overkoust. De hack-vervroose voet,
Met doecken omgewoeld was breed getoffel-schoet.
Maer (wonder!) 't lijf, soo 't scheen, sich schei-deeld' van malckander,
Mits 't een lit dit werck doet, werck dat doet weer een ander:
Wijl dees voet op 't glad ijs schaetst, glibber-glijdt en rijdt,
By 't smoddig asch-vyer die sijn geel schoen schrockt en slijtt.
t' Wijll' dees' hand besig is met ijs en sneeuw te schocken,
Hangt geen' by 't roet-roock vyer sijn taenig vel te schrocken,
En t' wijll' sich d' eene zy by 't vyer wat wel gevoelt,
Kraeuwt d' ander, schruckt en krimpt van al te groote koelt.
Staeg hoest' hy, krijsd' en piept' aemborstig, naer verkoude,
Weshalven hy vocht quijl en qualster-speecksel spoude,
Waer door 't dorr' doode land in vlocken, wijd en breed,
Bewindel-luyerd lag, gelijck een lijck bekleed.
Hy sett' sich by mijn heerd, terwijll' ick vyer aenboete
Om daer door, kond 'et sijn, sijn strengheyt te versoeten.
Ick tapt hem al te met een kanneken goet bier,
En schonck hem mild, als 't wel gevuyscht was aen het vyer.

Neem hier nu het gemaniëreerde (GABBEMAAS schoon!) uit wech, en zeg dan of de gebijtelde voorstelling u niet weder denken doet aan den straks genoemden stouten schilder: of het u niet is, als of ge den ruigen, plompen, en in lappen en leuren gehulden oude, met zijn grove trekken en zijn struikachtige haveloosheid, als een krachtige, breed-getoetste ets van REMBRANDT voor u ziet. — Geestig is ook de wijze, waarop de dichter de kostbaarheid van den winter voorstelt in het vertrek van den „stock-ouden vader:"

eer hy noch vertrock, met vorst en dwerrel-winden,
Had hy al meest geleegt ons, wel voorsiene, spinden:
En 't geld, dat ick, in 't sweet des somers, hadd' gehoopt,
Had hy, in sijnen tasch, al fijntjes, op-geknoopt.
Het vleesch, waerom in herfst moest Os en Vercken sterven,
En dat m' in kuyp en sout bewaerde voor verderven,
En wat 'er meer in huys tot voor-raed was gekocht,
Had hy, met grage tand, in hollen balg gerocht.
En turf en hout, daer me'e men haerd en vyer moest azen,
Had hy, in ydle roock, ten schorsteen uyt geblazen.

Maar de beroofde troost zich, door van het stoffelyke

tot het onstoffelyke op te staren, en het beeld van het laatste in den spiegel van het eerste te vinden:

Doch daerom niet getreurt. Mijn Lent begon ick naeckt;
'k Ben echter Somer, Herfst, en Winter door geraekt
Met noodlijck lijfs behoeft'. En laet ick, in mijn sterven,
Niet veel, veel minder twist om deelen voor mijn erven.
Geluckig is de mensch die 's Werelds winter endt,
En vaert daerop by God in 's hemels eeuwge Lent.

Daar ademt over dit laatste gedeelte eene zekere zwaarmoedigheid, die wel de afbeelding van des grijzaarts zielestemming is geweest. Met VONDEL deelde hy de harde beproeving van een zoon te bezitten, die zijnen ouderen niet veel vreugde bracht. En deze zoon, de laatste die hem nog van al zijne kinderen was overgebleven, bezweek in den nazomer van 1666, op vijfentwintig jarigen leeftijd, aan de pest. Dit was de laatste en doodelijke slag voor GIJSBERT. Het uitzicht, dat kinderen de staf en roem van zijnen bezwijkenden ouderdom zouden zijn, ontstak in zijn verkleumde borst voor korte jaren nog het vuur eener machtige verrukking — en daar stond hy op zijn drie en zestigste jaar, al die kinderen van het bloedend harte gescheurd, het laatste hem de kroon van zijne grijze hairen nemende, hem persende tot den ijselijken twijfel, of hy zijn zoon van het graf zal te rug eischen, dan wel God danken, dat hem de mooglijkheid gespaard werd, om meer schande aan zijn eigen bloed te beleven. [1] De Voorzienigheid ontfermde zich over hem. In twee maanden tijds ging de lijkstoet driemaal uit het schoolmeestershuis; de eerste maal voor den zoon, de laatste malen voor de ouders: de pest had ook hen ten grave gesleept. Den 3en Oktober werd er reeds een nieuwe schoolmeester aangesteld, maar eerst twee jaren later zag *Friesland* wat het in GIJSBERT JACOBS verloren had. Thands prijkt de kerk van *Bolsward* met een gedenkteeken, den ontslapene in 1823 opgericht.

[1] HALBERTSMA.

38. Wie nu het aantal brommende lofvaerzen gadeslaat, den inhoud ophemelende van een aantal dichtbondels, in die dagen van de pers gekomen, zal zich hier wellicht verwonderen over het afzijn van namen, die gemeenlijk in elke geschiedenis onzer Letteren worden opgesomd. Maar waar het slechts een overzicht geldt, daar kan de middelmatigheid geen aanspraak op eene vermelding maken. Of kunnen nu de koude ARNOLD MOONEN, de deftige PIETER DE GROOT, de langwijlige CATHARINA LESCAILJE, [1] met haren gelauwerden vader JACOB, de morsige WILLEM VAN FOCKENBROCH, de drooge JOHAN VAN PAFFENRODE, ja zelfs de overigends niet van gevoel ontbloote HEYMAN DULLAERT, in waarheid meer dan middelmatig worden genaamd? Valt er, om van anderen niet te reppen, als dichters veel meer te zeggen van den te hoog verheven JOAN DE BRUNE en den te laag verworpen JAN ZOET, dan dat zy met elkander wedyverden in vlugheid en gemakkelijkheid van vorm — en in onbeschaamdheid, al is het dan ook dat de eerste, waereldman als hy was, nog soms met gouddraad en looveren doorstikt gaas bezigt, terwijl de laatste alles met de plompe grofheid van een man uit de lagere burgerklasse bloot legt? De krijgshaftige JOAN VAN BROEKHUIJZEN en de belezen DIRK PIETERSE PERS staan daar boven; maar deze zweeft te veel in altoos gelijkmatig lage vlucht, en gene bezigde te weinig zijne eigene sprake: hy schreef doorgaands Latijn, waarin hy een goed dichter was, en zich bovendien verdienstelijk maakte door eene uitgave van zijn lievelings poëet PROPERTIUS, van TIBULLUS, SANNASARIUS, en PALEARIUS.

39. Maar wie niet met de anderen op eene lijn mag

[1] „Een groot getal schoone digtstukken en vaerzen, welke van haar voorhanden zijn, strekken tot onwederspreekelyke bewyzen, dat zy uitgemunt heeft boven alle digteressen der Oudheid, zo veel wy derzelver werken gekreegen hebben." Zoo spreekt haar levensbeschrijver. — 't Is onuitstaanbaar, en 't ware onbegrijpelyk bovendien, zoo men niet wist dat dit een oordeel van 1777 was.

worden gesteld, was de beroemde etser JOAN LUYKEN. Heeft hy nimmer der verwachting voldaan, die by zijn eerste optreden van hem gekoesterd werd; heeft hy de oorspronkelijke warmte van zijn gemoed in eenzijdige, byna dorre opvatting van het levendmakend christendom gedempt; heeft hy zijne te dartel klinkende Duitsche lier aan de wilgen gehangen, en er de stichtelijke harp voor in de plaats genomen — ook door de eentonigheid dier sleepende zangen flikkeren nog gedurig de vindingrijkheid van zijn vernuft, de overvloed zijner verbeelding, de scherpzinnigheid van zijn geest. Zijn eersteling, de Duytse Lier, de te weelderige bloesem van een vurig jongelingsgemoed, tintelt soms van poëzy, die er het gebrek aan goeden smaak dikwerf om vergeven doet, terwijl ge den zinnelijken geest, die haar verontreinigt, wel bejammert, maar slechts een enkele maal kunt verwijten dat hy u walging baart. Daar zijn plaatsen in die minnezangen, die HOOFT waardig zijn. Hoe geurig is de aanvang van het eerste lied uit de „vierde verdeeling:"

Ter middernacht, by soete somertijt,
Zag Veldenrijk de blanke en volle maan
Haar spieglen in den Rijn, daar hy so wijd,
Zo ver van huis, op 't kantjen sat. De blaân
Des wilgenbooms die ruysten met de vliet,
Terwijl hy fluyte, en tuyte, en song dit lied:
„Den Reiger mind, met d' Essenboom den poel;
De Waterwilg den oever van een stroom;
Den roden Denne en Yp beminnen 't koel;
De steenklip haagt d' onvruchtbare Elscheboom;
Op heuvels heeft de druif zijn beste tier;
Maar Veldenrijk bemint sijn Dianier.

En een lied by uitnemendheid mag het heeten, wanneer hy zingt:

Komt weste windtje, dat de bladertjes doet beven,
En zieltjes zuchten helpt, als gy zoo naar en zacht,
Door duyzend telgjes heen, komt fluysterende zweven,
En zoeltjes gonzen door het donkre bos by nacht.

Kom, neem mijn zuchten op uwe uytgespreyde wieken,
En tuytze in Felaas oor (ô Fela! schoon van aart
En wit van deugde) en zech hoe Pooles, vóor het krieken
Des rooden dageraats, om hare hof-stee waart.

Zech, hoe haar af-zijn hem doet quynen door verlangen,
Hoe hy by donkre maan, in guurte, wint, en weêr,
Zijn droeve luyt vermengt met klagende gezangen,
Terwijl zy legt en droomt, gedooken in de veêr.

Zech, hoe de nijt hem knaagt, hoe zy hem 't hart doet breken,
Wanneer de nuchtre zon, door wien het alles leeft,
Met heldre straalen door het klaare glas koomt steken,
En haar, terwijl zy slaapt, een morgen-kusjen geeft.

Zech, weste-wint, hoe hy haar zelver liever kusten;
Vlieg heen, en trek, ay trek uw snelste vleuglen an,
En zeg, hoe Pooles van zijn Fela niet kan rusten,
Hoe Pooles zonder haar gezicht niet leven kan.

LUYKENS vaerzen stroomden uit zijne ziel; naarmate de stemming van d e z e veranderde, veranderde ook de toon van gene, en de jongeling, die zijne AMORELLA toe zong:

O geurige Amstel-bloem!
U lippen en uw kaaken
Die als roozen blaaken,
Verdienen de roem
En lof en eer dat ik se heylig noem;
Ja heylig montjen, mocht ik in
Een dauw verandert worden door de min,
En eeuwig blijven
Op u lipjes drijven,
'k Had geen leven in mijn zin —

zong als grijzaart vrij ernstiger, by het beschouwen van een watermolen:

ô Bron des levens voor de ziel!
Door Jezus Christus heen gedreven,
Valt stadig op ons herten wiel,
Op dat wy stadig voor u leven.

Hy was in 1649 te *Amsterdam* geboren, voor de schilderkunst opgeleid, en in zijn jeugd „vry wat wild en

los." Later tot betere inzichten gekomen, sloeg hy tot een ander uiterste over, en wierp zelfs, bedwelmd als hy was door het lezen der werken van JACOB BOHME en ANTOINETTE BOURIGNON, de etsnaald die hy zoo voortreffelijk hanteerde van zich, „om in eenigheid op zijn geloof te gaan leven." De behoeften des levens drongen hem echter gelukkig weldra weder tot den arbeid. Talloos zijn de platen die hy heeft vervaardigd, zoo wel voor anderer geschriften als voor zijne eigene, die mede niet gering in getal zijn. Maar hoe verschillend is de richting van deze, by die zijner Duitsche Lier: toen was het, om de „Brave Juffrouws", als haar „allerminste Dienaar," zijne liefde- en min-loovende zangen toe te zingen; thands — om zijne tijdgenoten tot deugd, godsvrucht, en verlangen naar het eeuwig leven op te wekken. Maar zelfs zijne drooge, dweepende opvatting van het wezen der godsdienst was niet in staat zijn talent op den gekozen schralen weg geheel te verdorren, de eindelooze naspeuring van den geestelijken zin in waereldlijke dingen was niet machtig om het uit te putten. Zijne Beschouwing der Wereld, zijn Bykorf des Gemoeds, zijn Vonken der liefde Jezus, zijn Werken der Barmhertigheid, zijn Menschelyk Bedryf, en nog vele anderen, allen met zijne eigene etsen vercierd,[1] zouden wel de moeite eener bloemlezing verdienen. Zeker zijn het geene lierzangen, lijden velen aan matheid, sleepen anderen met tragen gang daar heen; maar daar worden er ook onder gevonden, die wel als voorbeelden van het zoogenaamd stichtelijk gedicht kunnen worden geprezen. Daaronder reken ik „de Ploeg," uit De Bykorf des Gemoeds:

> Gelijk het land doorsneeden werd,
> Zo snijdt Gods hand door 's menschen hert,

[1] LUYKENS beelden zijn niet vrij van gemaniëreerdheid, lijden doorgaands aan zekere schraalheid, en de drapeering is meestal droog en leêrachtig; zijne kompozitiën daarentegen zijn ongemeen rijk en natuurlijk zijne figuren handelen, zijn daad heeft gang.

Op dat het voor hem open legge;
En dan, na dat het is bezaaid,
De geest zijn eedle vruchten maaid,
En lof en dank den hoogsten zegge.
Wat 's dan de ploeg die 't hert doorsnijd?
Dat 's lijden, strijd en bitterheid.
Wat 's dan de vrucht die zulks zal geeven?
Geloof en hoop op 't hoogste goed,
In ziel en Geest een vreedzaam zoet,
En endeling het eeuwig leven.
Dat is een kostelyke vrucht,
Wel waardig onzer zielen zucht,
En om verbrookenheid te lyden,
En om te wachten in geduld,
Tot dezen oogst-tijd werd vervuld,
En ons die eedle vrucht laat snyden.
Zo blijft men niet als 't woeste veld,
Dat ongeploegd en ongesteld,
Na eigen zin en welbehaagen,
Uit zijnen onbereiden aard,
Een wildernis van onkruid baart.
En veele distlen komt te dragen,
Gelijk het onbereide hert
Voor God, helaas! bevonden werd.

Van niet minder waarde is, uit het zelfde geschrift, „de Poortklok":

De bengel luid, de poort wil sluiten,
Elk rep zich steedewaard van buiten,
Eer hem de naare nacht bevalt,
Wanneer hem de open poort geslooten
Als balling voor het hoofd zouw stooten,
En houd de gantse stad bewalt.
Hoe laat zich 't Evangelium hooren,
Zoo helder voor een iders ooren,
Die Bengel van de Hemel Poort!
De heele tijd van 't menschlyk leven,
Die God aan ider heeft gegeeven.
Hoe veele gaander traaglyk voort!
Hoe veele zitten 'er te rusten,
Die 't voortgaan nog niet eens en lusten,
Onaangezien die naare nacht,
Die lange nacht van eeuwig duuren,

Die onbeklimmelyke muuren,
Die ondoorwaadelyke gracht!
Die nacht, die 't leven zal behouwen,
In wee, en spijt, en naberouwen
Van al te schandelyk verzuim,
Door ophoud aller beuzelingen,
Terwijl de voeten slendren gingen,
Maar misgunst leide op zijnen luim.
ô Luye, sloffe en traage zielen,
Waakt uit den droom en rept uw hielen,
De Bengel heeft al lang geluid;
Wie weet hoe kort hy end zal maaken,
Dat gy niet binnen kost geraaken,
Wanneer die Poort der poorten sluit.

Zeker, daar is ongelijk meer soberheid dan voorheen: het is de vrolijke zanger niet meer, die (wijze: „La Belle Iris") weleer helder op stemde:

's Uchtends, als het haantje kraayt
Onder 't klappen van zijn wieken,
Als den dag begint te krieken,
Eer den Huysman ploegt of zaayt,
Gaat Lucella bloempjes pluyken,
Daar zy 't graatig oog meê streelt:
Bloempjes, die naar honingh ruyken,
Daar de lekkre Bey in speelt —

maar dat kan geen afbreuk doen aan de waarheid, dat hy in het godsdienstig leerdicht (overigends, door bekrompen menschelijke opvatting, toen een droog genre) de onmiskenbare verdiensten heeft, die ik alreeds heb aangewezen.

Luyken bleef zijne overtuiging toegedaan tot zijn sterfdag, 5 April 1712, en liet, zoo men wil, niets na, dan luttel huisraad en twee van zijne eigene geëtste prenten; „niet dat hy in overdaad leefde, want van zijn verdiende loon behield hy slegts een klein gedeelte, en gaf het overige milddadig aan den armen, zo dat 'er na zijn dood niets te erven viel." Eere den man, die in oprechtheid van gemoed beleefde wat hy geloofde.

40. By het allengs wechsterven der edelste krachten

van onze Letterkunde der zeventiende eeuw ging zich nu een ander kwaad voegen, dat, allengs inkankerende, een knagende tand sloeg aan de laatste overblijfselen van oorspronkelijkheid, en daarmede dus van alle natuurlijk leven. Het was de meer en meer veldwinnende zucht voor de Fransche Litteratuur. Reeds VONDEL, ofschoon hy BARTAS Semaines overbracht, had voor die klimmende navolgingszucht gewaarschuwd, ANTONIDES en VOLLENHOVE hadden er tegen gekampt — het mocht niet baten. Weldra klonken ook de tonen over van den krachtigen CORNEILLE, van den tederen RACINE, die, in de schitterende hofvormen van den Veertienden LODEWIJK, de oude helden van *Griekenland* en *Latium* nader brachten aan de zeventiende eeuw, met eene deftigheid, die deze nooit bezeten, met een „air" dat ze zich geschaamd zouden hebben — maar ook met hartstochten, die aangrijpend waren, en gegoten in eene taal, die door hart en ziele drong. Nu voortaan by *Frankrijk* ter markt! En niets was gemakkelijker. De herroeping van het Edict van *Nantes* in 1685, waarmeê de „allerchristelijkste Koning" (zoo als Frankrijks despoten zich nog steeds durfden blijven noemen!) zich zoo roekeloos tegen zijn eigen rijk vergreep, bracht een aantal vluchtelingen in het gastvrije *Holland*, waar de geest van martelen en bannen, louter om den geloove ten minste, geen woonsteê meer vond, daarvoor was er het Protestantisme eindelyk te goed op den weg zijner volkomene gezondheid geraakt. De arme ballingen, met hunne denkwijze, met hunne boeken, met hun les geven voor onderhoud, sterkten de bestaande neiging, en daarmede was het hek nu ten eenenmale van den dam, en alle oorspronkelijkheid voor goed de bodem ingeslagen.

De beoefening van Vaderlandsche Letterkunde door een HOOFT, een HUYGENS, een CATS had voorkomen, dat onze opkomende patriciërs zich niet aan haar lieten gelegen liggen, uit het even belachlijk als betreurenswaard beginsel, dat ze slechts domein was voor het gewone

volk, de burgerklasse, waaruit zy zich hadden verheven, waarvan zy zich gingen onderscheiden — hoe luttel hunne beschaving ook nog eene meerdere was, getuige de Letterkundige voortbrengselen van eenigen hunner zelf. De feiten van den dag, die werden bezongen, hielden de aandacht van allen — de stichtelijke zangen die van velen bezig, en de huiselijke poëzy, waarvan vooral DE DECKER het voorbeeld gegeven had, behaagde nog het gemoed van den burgerman, wien de hoogdravende, de geleerde gedichten, meer en meer onverschillig werden. Er bleef dus in 't algemeen nog een zekere zucht voor de Letteren, maar die, zich meê bewegende met den geest des tijds, allengs eene flaauwe richting kreeg. De wassende welvaart bevorderde dat. Men had den tijd om zich uit te spannen; en waar aanvankelijk slechts dichters of geleerden, of nog het geredde overblijfsel eener oude Rederijkkamer byeenkwamen, daar ontstonden metter tijd ook „dichtlievende" genootschappen, die zich onderling door beoefening der dichtkunde zochten te beschaven, met overgroote liefhebberij. Dat dit van zelf knutselarij moest worden, ligt in den aart der zake. Dat er meer dan ooit werd gelet op den vorm, waar het meerendeel toch niet in staat was om over gedachten te oordeelen, veel minder ze te scheppen, kon niet uitblijven. Hierby voegde zich dat zielloos gladde, die schraalheid van lijnen, die de achttiende eeuw zoo byzonder onderscheidden, die zich in al hare vormen openbaren, en in die der poëzy vooral niet het minst. Dat behaaglijke, dat zoete, dat onze vaderen in hunne Sineesche of Turksche zomerhuisjens, aan een gladwallig slootjen gelegen, met workende kikvorschjens in het kroos, en fluitende karkietjens in de rietjens, zoo gaarne genoten, moest worden bygestaan door welluidende vaerzen, en zoo was hy puikdichter, die 't meest „zoetvloeiend" kon worden genoemd.[1] De „dichtlievende" en „dichtoefenende" genootschappen wedijverden alzoo met elkan-

[1] De eerzame CLAAS BRUIN, vervelender gedachtenis, komt by zijne tijdgenoten byna nooit zonder dat verschrikkelijk „zoetvloeiende" voor

der om hunne vaerzen vooral te gladden en te likken: geen rimpeltjen op den stroom — hoe zoetelijk vloeit hy dan voort!.... Maar dan ook nimmer de bruisende golfslag langs den dreunenden zoom; dan ook nimmer het spattend schuim, vlottend op het zwiepende rietbosch; dan ook nimmer de krakende eik, die met zijne door den storm gegeesselde takken het watervlak beroert, of, gants ontworteld, in een draaikolk van schuim en kokende baren neêrploft.

41. Die zucht voor het gladde deed alzoo by uitnemendheid de voorliefde voor de Fransche regelmatigheid staande blijven, en wie zijn best deed om er de grondslagen van onvergankelijk te maken, was de trotsche middelmatigheid ANDRIES PELS, het niet weinig gezwollen hoofd van het dichtgenootschap „Nil volentibus arduum." Door zijne vertaling van HORATIUS Ars poëtica, en door een geschrift over het gebruik en misbruik van het tooneel maakte hy zich van het dramatiesch terrein meester, en heerschte er als het hoogste gezach. Zijne medeleden deed hy yverig vertalen (natuurlijk uit het Fransch); en talloos is het heir dier klein-oktaafjens, allen met spreuk en zinnebeeld des genootschaps voorzien, die ons zijn nagebleven als een wolk van beschuldigende getuigen voor (helaas!) rustelooze arbeidzucht — en jammerlijke smakeloosheid: hoofdeigenschappen dier vreeselijk liefhebberende mannen, die in gemoede (maar ook met niet weinig eigenwaan!) meenden, dat zy aldus het heil der Nederlandsche Letteren verzekerden, en het vaderland zuiverden van allen bastertsmaak. Zy hadden eene reuzenwebbe gesponnen over alle oorspronkelijkheid en levendige, natuurlijke uiting, en ANDRIES PELS zat daar als de groote spin in het midden.

Slechts wat van Frankrijk kwam had waarde; wat er nog luttel oorspronkelijks verscheen, werd aan Fransche regelen getoetst..... en verstikt. Evenwel — vele moorden van dezen aart werden niet bedreven: de dichters (zoo zy 't werkelijk ooit waren geweest, beter alzoo: de berijmers!)

waren thands van de aangenomen beginselen reeds zoo doorvoed, waren er zoo meê groot geworden, dat zy by hun optreden gemeenlijk geen anderen toon aansloegen.

Wat daarvan het gevolg was, behoeft slechts uitgesproken, niet eens bewezen — het volslagen verval eener nationale Letterkunde, en men mocht thands wel aan haar zeggen, wat JAN ZOET eenmaal zijn eerzamen vriend KWISPEL toezong:

Des Heeren vrede zy met u, Jan Klaazen Kwispel.
't Verganklik leeven is het nabeeld van een Mispel,
Die schoon en heerlik bloeit, maar weer zeer haast verrot!!...

Het werd nacht, en de hemel was bewolkt; en wederom mocht men zeggen, met een anderen dichter:[1]

Laat ons gaan. De nachtuil roept: naar bed.

Boorde er hier of daar eene enkele star door het duister, zoo was het geen ORION, slechts eene Pleiade.

42. Tot de besten onder dezen behooren twee LUCASSEN: ROTGANS en SCHERMER. LUCAS ROTGANS, in Oktober 1654 te *Amsterdam* geboren, was, even als BROEKHUYZEN, eerst krijgsman, maar zich miskend achtende, gespte hy in 1674 het zwaard af, en ging zich vervolgends geheel der penne toewijden. Dat hy dichter was, valt niet te ontkennen, maar dan wel voornamelijk beschrijvend dichter, en daarin lijdende onder den smaak zijns tijds: te groote zucht voor het gebruik der mythologie. Vreemd genoeg by een man, die ten dien opzichte van een zijn broederen in het vak zong:

dat heerschap spreekt geen kwaad,
Maar 't is niet vreemd, dat gy zijn reden niet verstaat.
Hy voert Parnastaal, en zoo spreeken de Poëeten.
Zijn geest wordt vaardig en van Febus drift bezeten:
Die wordt gehouden voor den leeraar van dien geest
En andren, hem gelijk: maar is er nooit geweest.
Dat volk reist dagelyks naar Griekenland en Romen.

[1] ROTGANS.

En toch beheerscht die „Parnastaal" ten eenenmale zijn eigen zoogenaamd heldendicht Willem de Derde. De grootheid van dien uitmuntenden Vorst moest wel indruk maken op een man als ROTGANS, dichter en krijgsman beiden. Maar om dien indruk uit te storten in den vorm van een epos, geschoeid op de leest der ouden; om de levende christelyke heldenfiguur te knellen binnen het begrip der regelen eener gestorven heidensche kunsttheorie — dat was zulk een vergrijp tegen goeden smaak en gezond verstand, en daaruit moest noodwendig zooveel verwarring ontstaan, dat het denkbeeld geen schipbreuk ontwijken kon. Zoo is het ook geschied. De dichterlyke warmte is niet in staat geweest om de luchtbeelden van den Olymp te bezielen tegenover de geesten van den christelijken hemel: op zijn best (of liever nog op zijn treurigst!) zijn ze hout geworden: marionetten, invloedrijk en handelend optredende tusschen levende tooneelspelers, zoodat de toeschouwer, verbijsterd door de onnatuurlyke samenbrenging, zich met afkeer heen wendt, en zelfs de verdienstelyke, de waarlyk schoone plaatsen om het gedrochtelyke van het geheel vergeet. De wansmaak der eeuw heeft in den Willem de Derde zich-zelf het zwaarst gestraft, en zijn dichter er het slagtoffer van gemaakt: het heldendicht is niet meer te lezen.

Reeds ten gevolge van het historiesch terrein waarop zy zich bewegen, staan ROTGANS' beide treurspelen Scilla en Eneas en Turnus hooger: zy zijn natuurlijker, en hoezeer naar de modellen der Fransche school geregeld, en daardoor bedorven, ontbreekt het den stijl niet aan oorspronkelijkheid, aan verheffing en kracht. Diep gaande ontleding van het menschelijk gemoed, fijne schildering van hartstochten, die ziele van het drama, zoeke men er echter niet in. Een enkel voorbeeld uit Eneas en Turnus kan dit doen blijken. ENEAS heeft TURNUS in tweekamp overwonnen, en zal nu zijne bruid LAVINIA, dochter van Koning LATINUS en AMATE, naar

't outer voeren. Plotselyk komt JULIA, vertrouwde der Koningin AMATE, vol ontroering op:

JULIA.

O deerlyk ongeval!

LATINUS.

Wat deert u Julia?

JULIA.

De slag treft u, mijn heer, en u Lavinia.
De Koningin....

LATINUS.

Vaar voort.

JULIA.

Heeft zich beroofd van 't leven.

LAVINIA.

Mijn moeder!

LATINUS.

Ach! mijn lief!

SABINE.

O ramp!

THYRENUS.

Mijn leden beeven.

Zie daar wat den ontzettenden indruk moet schetsen, dien het plotselijk bericht van de zelfmoord eener vrouwe maken moet op de harten van haren echtgenoot en hare dochter! — En nu springt de Koning niet op, en vliegt heen naar de plaats des onheils: hy volgt de wet van het treurspel, dat hier een verhaal voorschreef, en zegt:

Verhaal ons, Julia, het eindt der Koningin.

En Julia verhaalt. En wanneer dan de Vorst is heengegaan, en ENEAS zijne bruid ziet bezwijmen in de armen van JULIA en SABINE — eindigt hy (en daarmede het stuk) met de nuchtere opmerking:

Haar hart, ontroert door moeders doodt,
Bezwijkt: laat ons met vlijt haar redden uit den noodt.

Meer woorden bezigt de Megareïsche Princes SCILLA, door den Kretenzer MINOS afgewezen, om hem haren vloek naar 't hoofd te slingeren:

Hoe zal de wraak uw rust ontroeren! Straf op straf
Zal u vervolgen en geleiden naar uw graf:
Een straf voor u en voor uw onderdaan beschoren.
De Goden treffen zelfs de burgers in hun tooren,
Wanneer de koning zich bevlekt met euveldaân.
Zoo moet uw rijk eerlang door lantkrakeel vergaan
En burgerlyken twist. Het bloet, door 't staal vergoten,
Moet bruischen als een zee, langs uw verheve sloten,
En stroomen in de zaal van 't hof.

Uw dochters hebben zelfs u ramp op ramp gezworen.
Zy zullen u eerlang verraden, en uw rijk
Veel onheil brouwen, my in gruwelen gelijk.
Dit spel ik, en noch meer, ja, Minos, hoor my wenschen,
Maar beef, ja beef, tiran, rampzaligste aller menschen!
Mijn vier is uitgedooft. Mijn liefde, in razerny
Verandert, zet in 't hart mijn wraakzucht krachten by.
Niets woedde ooit feller, dan een haat, uit min gesproten.
Nu gy mijn gunsten en verdiensten hebt verstooten,
Zoo moet uw rijksgrens, by den nagebuur veracht,
Van monsters krielen, als uw vrouw heeft voortgebracht.
't Orakel stop' zijn oor voor uwe wichelaaren.
De ravens knarsen by den rook van uwe altaaren.
Zoo strekke uw offerspijs, daar gy uw feesten viert,
Als walglyk aan de Goôn, een prooi voor 't roofgediert.
Zoo moet een vier van wraak door uwe steden blaaken,
Uw hoftrans door 't geweldt der donderklooten kraaken
En nederstorten, tot gy door den val verplet,
Den doodsnik uitblaast op uw koningklijk banket:

Thands is de dichter naïef genoeg om te bekennen, dat zijne heldin-zelf naar adem snikt, wat ons trouwens niet verbaast.

Ik vloekte u meer, tiran, zoo 't stont in mijn vermogen.
'k Bezwijk. Dorize, koom, en lei my uit zijne oogen.

En hoe zulke vaerzen werden voorgedragen? Een trek uit het leven des dichters-zelf, door een zijner warmste vrienden en bewonderaars [1] neêrgeschreven, moge ons dit doen kennen.

„Hy hadde eene bevallige bespraaktheit, by eene min-

[1] HALMA.

zaame stemme en taal, in gemeenzaame redenwisselingen; doch wanneer hy zommige zyner hoogdravende dichtstukken in 't gezelschap van vrienden uitbromde, geschiedde zulks met zoo eene donderende en luidruchtige uitspraake, dat vloer en wanden scheenen te beeven, en het vertrek nog naderhant eenige uuren lang met zijne schaterende uitgalminge, by 't ryzen zyner stoffe (want by het dalen wist hy wonder wel zyne stemme te matigen) vervult scheen: waarom zijn Edt. voor een der grootste Personaadjen op den Schouburg, vooral in den heldentoon, en van zijn eigen toneelstukken (ware dat bedrijf voor hem niet te onwaardig en tot zyner verkleeninge geweest) konde gespeelt hebben; dat zyne vrienden hem menigwerf al boertende voorhielden, en hy zich, had het toneel noch d' oude luister gehadt (wanneer er zelfs Regeerders en hunne kinderen de welspreekentheit op oeffenden) niet zoude geschaamt hebben; meest uit inzicht, opdat zyne nadrukkelyke woorden en voorstellingen in d' uitspraake, door 't gebrek der speelderen, niet zouden verlamt, of gerabraakt worden, waar over hy zich zomwylen beklaagde."

En na zulk een les over schoonheid en voordracht, oordeele men nu over het toenmalig tooneel!

De aangehaalde vaerzen mogen te gelijk ook een blik doen werpen in den treurspelstijl dier dagen, waar alle natuur byna uit geweken was; men herinnere zich dan daarby nog, dat ROTGANS onder de besten behoorde.

Intusschen kan hem het schilderend element niet worden ontzegd. En juist om deze reden ook staat aan het hoofd van al zijne werken zijn boertig gedicht de Boerekermis, al heerscht hierin ook een volslagen gemis van eenheid, al is het ook alsof ge telkens weder een nieuwen aanvang leest, al heeft het werk op de laatste bladzijde wel een einde, maar geen slot.

Op zijn buitengoed *Kromwijk*, aan de *Vecht*, tusschen *Maarsen* en *Breukelen*, doorgaands verblijf houdende, was hy meer dan eenig stedeling in de gelegenheid het le-

ven en de uitspanningen der landlieden gade te slaan, en ontstond by hem de zucht om de uitspattingen der kermis in een boertigen stijl te bezingen, waartoe zijn losse en levendige rijmtrant zich by uitstek leende. De twee boeken, waaruit dat gedicht bestaat, zijn twee geschreven schilderijen, beiden vol beelden, vol groepen, naïef opgevat, levendig geteekend; het slordige is er slordig, het preutsche preutsch, het dwaze dwaas; alles is er waar. Zie slechts reeds in den aanvang, hoe de landjeugd langs den met groene boomen beplanten weg, hand aan hand spanceerende, onder luidruchtig rumoer nader komt; de deernen

opgetooid
Met witte huiven, net gestreeken en geplooid.
De haarnaald stak in 't hoofd. De keten van koralen
Blonk om den rossen hals, om met meer zwier te praalen.
De zilvre sleutelreecks en beugeltas, daarby
Gehangen, klonk in 't gaan, en wapperde aan haar zy.
Het blauwe keurslyf droeg 't lievrei van hare kaaken.
Beneden gloeide een rok, gesneên uit rood scharlaaken,
Die mooglyk in een jaar geen zon- of maanlicht zag,
Maar, tot dit feest gespaard, zoo lang vergeeten lag
In Grietje Goris kist. De hoolblok was versmeeten
En halfgesleeten klomp, voor muiltjes, net gemeeten.
De witte handschoen dekt den purpren arm, half gaar
Gebraden door de zon, geschilderd jaar op jaar.

Aan hare zijden komen de boerenknapen,

versierd en opgeschikt
Met broeken, om de kuit met linten toegestrikt.
Het hemd blonk om den hals met twee paar zilvre knoopen.
De hemdrok, glad geperst, en aan de borst half open,
Was voor en op de mou met passement bezet.
Een ander vryer droeg een saaje wambes, net
Gesneden naar de kunst door loomen Gys van Koten,
Een speetluis, welbekend aan zijn twee beerepooten
En dikgezwollen buik.

(Hoe grof was nog het kunstgevoel, dat zich aan dergelijke onkiesche en walgelijke uitingen niet stiet!)

Hy was een kunstenaar,
Die geestig 't stof door 't oor kon halen van de schaar.
Een ander had een rok, wel lang en ruim gesneden,
En op den groei gemaakt, gehangen om zijn leden,
Noch versch gekocht in steê, in 't Vlaamsche spinnewiel,
Dicht aan de luizemarkt, by Govert zonder ziel.
De sluier[1] om het lijf verbeeldde 't kermisteeken.
De hoeden, glad geveegd, geschuyerd en gestreken,
Braveeren op de kruin, en blinken onder 't gaan.

Een morsig beeld besluit deze schildering, die opgevolgd wordt door de ontfangst aan het kermisdorp, waar een „oude grijn," die in zijne aanspraak aan dergelijke scheppingen van BREDEROô denken doet, het volkjen ontfangt en weldra, met zijn „bestemoer" vergezelschapt, in zijn huis en aan zijn disch noodigt. Daarmeê verdwijnen zy allen, om plaats te maken voor andere optreders, voor andere groepen, die nergens met elkander in eenig ander verband staan, dan dat allen kermis houden, of kermis-vertooningen leveren, of, zittend

zij aan zij in 't kermiskleed op straat,

der kwaadsprekende babbelzucht (dat eigenaardig kenmerk van dorpen en kleine steden!) den ruimen teugel vieren. Een toevallig gevecht tusschen twee vrouwen eindigt den eersten zang; de omstanders, als altoos by zulk eene gelegenheid, dit als eene bydrage tot de publieke vermakelijkheden beschouwende, treden te rug:

Men wijkt wat aan een zij, en ieder maakt ruim baan.
De kap raakt van de kruin, de nagel in de wangen,
De neusdoek van den hals: en bei die wyven hangen
Als klissen aan malkaâr, en plukken onder 't woen
De koppen allebei zoo kaal gelijk een hoen.
Het bloed druipt uit de neus, en sypelt langs de jakken.
Het kermiskleed wordt vuil, en glimt van roode vlakken.
De kroplap van de borst. De goude bel van 't oor.

[1] Sjerp.

Toen riep er een: laat los. Maar hy kreeg geen gehoor:
Dus wierp hy elk op 't lijf een volle kruik met water.
Toen rees er onder 't volk een ijsselijk geschater.

Laat nu de stoffe daar, maar beken dan voor 't overige dat dit den roem waardig is, dien de Hollandsche schilderschool zich by alle beschaafden der waereld heeft weten te verwerven — den roem van natuurlijkheid [1].

Een andere TENIERS, JAN STEEN, OSTADE (naar ge kiest) vindt ge in den tweeden zang, waar de dichter de herberg is binnengetreden, en „op 't klinken", of misschien beter op 't kreunen en krijten „van de snaren", by het dansen der boeren, wel 't best vergelijkbaar by de beweging der stampers in een oliemolen, toe ziet. Hy herkent een jonge juffer:

Dat is de dochter van den drost in boerekleeren.

Zy echter veinst hem niet te kennen, en danst voort.

Een jonge boer, noch glad van kin, en zonder haaren,
Bekleed haar linke zy, en leidt haar met de hand.
De hoed rust op een oor. 't Bekwijlde pijpje brandt
Al smookende in zijn mond. Zy hupplen op en neder,
En draajen als een tol, en glippen heen en weder.
Kees Rootneus strijkt de veel, en vult terwijl zijn darm
Met bier. De danser vat de vrijster in zijn arm:
Zy vangt den adem van boer Tewis aan de tippen,
Na 't sluiten van den dans, van zijn berookte lippen,
Den adem, die noch stinkt van 't ingezwolge nat
Uit boerekroezen, toen hy op de bierbank zat.
Beschonken Tewis bloost, en voelt zijn boezem blaaken,
De kinkel schurkt en grijnst, na 't drukken van haar kaaken,

[1] Het spreekt van zelf, dat ik hier de „oude school" bedoel. Wie onze tegenwoordige beziet, zal, met eenige weinige gelukkige uitzonderingen, slechts na-aping der mode vinden, en, op een tijd dat de Letterkunde zich by uitstek oorspronkelyk ontwikkelt, een schilderschool (?), die niet op de natuur, maar op Fransche voorbeelden studeert — en zich schijnt toe te leggen om voor behangselfabrieken te willen werken. Sic tempora mutantur!

Gelijk een sater, die, op snoeperij belust,
De Veldgodin verrast en, met haar weerwil, kust.
Het krielde in 't dansvertrek van vrouwen en van mannen.
Mijn ooren wierden doof door 't klappen van de kannen.

En dat klapperen was er niet de eenige wanklank:

Gins klonk een dorpmuziek van meer dan dartig keelen;
Een wildzang zonder zin, verminkt in alle deelen.
Maar loome Lammert zat op radde Wyburgs schoot,
En zong van Velzens wraak en landheer Floris dood.
Hier zag ik op een bank een kermisboertje pruilen:
Hy zag er droevig uit, en scheen byna te huilen:
Hy had zijn moje geld verdobbeld op de baan,
Gelijk my wierd bericht, daar negen kegels staan. —
Terwijl ik by my zelf hierover redeneerde,
Zag ik een jonge knaap', die vry wat geld verteerde.
Hy zette glas op glas behendig aan zijn mond,
En schonk het volk den wijn, of 't water was in 't rond.
Elk voegde zich daarby om ook met hem te veegen.

Weder in alles eene natuurlijke voorstelling, maar die toch niet in 't oneindige kan voortgaan. De dichter, zich ook eindelijk niet meer wetende te redden, neemt nogmaals zijn toevlucht tot een gevecht, waaruit eene algemeene verwarring ontstaat, en redt er zich uit, door... op de stem van den nachtuil naar bed te gaan! Alzoo is het gantsche gedicht, hoe hoog het als beschrijving moge staan, slechts eene aaneenschakeling van types uit den boerenstand van 1700 — maar zonder genoegsaam onderling verband. En ik had ongelijk, toen ik van schilderijen sprak: de Boerekermis is een schetsboek, vol studies, maar de schilderij, waartoe het uitmuntende stoffe levert, moet nog worden samengesteld. Gebrek aan gave alleen, geen gebrek aan tijd, heeft ROTGANS de vervaardiging van zulk een geheel belet: hy stierf in 1710 aan de kinderziekte, op zijn buitengoed, in vijf-en-sestig-jarigen ouderdom.

43. Geen gebrek aan gave, wel gebrek aan levensduur

heeft daarentegen zijn kunstbroeder LUCAS SCHERMER belet om zich tot eene hoogere ontwikkeling te kunnen verheffen, dan hy in zijne Helden- en Herderszangen bereiken mocht. In 1688 te *Haarlem* geboren, was hy ter naauwer nood jongeling, toen de overwinningen der geallieerden tegen *Frankrijk*, in den aanvang der achttiende eeuw, hem de borst in gloed zetteden, en hem noopten tot eene ontboezeming, gunstig afstekende by het kunstkeurig geknutsel zijner tijdgenoten, die den tempel der onsterfelijkheid met zoetvloeiende rijmen beladderden. Niet dat hy zich vermocht los te maken van de gekunstelde banden der mythologie, zonder welks klatergoud en bonte papieren kwikken men nu eenmaal goedgevonden had geen poëzy te willen erkennen; niet dat hy zijn tijd ver genoeg vooruit was, om bestand te zijn tegen de nu tevens mode wordende zucht voor de weinig minder gekunstelde Herders- en Visschers-zangen, die herders en visschers deden deunen en neuren van krijgszaken en overwinningen, en die van den deftig gepruikten bruidegom een herder of visscher, van de gekapte en rijkelijk met kantwerk flodderende bruid eene herderin of visschersmeisjen fatsoeneerden, en den werkzaamsten koopman en de zedigste juffers schaapjens deden drijven, of met aalkorven lieten zwoegen: — hy lag onder het drukkend gewicht der vormen van zijnen tijd, maar de vonken van zijn genie schitteren daar zoo onmiskenbaar door heen, dat hy niet slechts leesbaar is — wat ik van zijne meeste tijdgenoten ontkennen durf — maar zelfs te genieten geeft. Van zijn Treurspel Meleager en Atalante rep ik niet; al roemt PYLADES-GELDORP

zijn vaarzen
Zoo net geschoeit op hooggekurkte laarzen —

het ruste in vrede by het „klassieke puikwerk" van dien tijd; maar zijne Heldendichten, of liever Zegezangen, waarin hy ANTONIDES nastreefde, zijn, al bereikte hy op verre

na den meester niet, opmerkenswaardig. Al stuit ge in de Herderszangen telkens op de flaauwe kunstenarij, waarmeê de gelogen toestanden een schijn van natuurlijkheid moet worden gegeven — poëzy is er niet in te miskennen. Lees slechts den visscherszang Panope, en vergeet er by, dat hy gedicht is „ter bruilofte van JACOB VIRULI (Amsterdammer, die zijn buiten in de *Diemermeer* had) en jongkvrouwe K. A. SIMONS."

't Lachebekje Galate
Dreef haar schaapjes naar de zee,
Door den glans der morgenstralen,
Om een frisse lucht te haalen.
„Bosje," riep de veltnimf uit:
„Bosje, met uw schel geluit,
„Met uw ritselende telgen,
„Beekjes, wilt het u niet belgen,
„Dat ik aan het eenzaam duin
„Schulpjes woeker van Neptuin;
„Dat ik in zijn zoute plassen
„Ga mijn teedre voetjes wassen.
„t' Avont kom ik weder t' huis,
„t' Avont zal uw zacht geruis
„En de koeltjes van uw stroomen
„Galate verwellekoomen."

Wijl het meisje dus alleen
Vrolijk langs het strand gaat treên,
Ziet haar Meris uit de baaren,
Meris met zijn blonde hairen,
Door de gantsche buurt bemint.
„o Bevallig herderskint,"
Roept hy, springende uit zijn bootje:
„Amarillis speelgenootje,
„Welk een godtheit, wat geval
„Dreef u herwaarts uit uw stal?
„Uit uw groene klaverweien,
„Nu ons meisjes spelemeien,
„Nu ons zeedorp hoogtijt hout?
„Zedige Palemon [1] trout,

[1] JACOB VIRULY.

„Na veel kommer, na veel hoope
„Met bevallige Panope, [1]
„Morgenstar der visschersjeucht,
„Parel van de vroome deucht,
„Die, gepaart met eerbre zeden,
„Uitblinkt in haar schoone leden,
„Als des nachts de zilvre maan
„In den stillen oceaan.

„'t Heugt me noch, hoe onlangs hy,
„Om Panope, zijn gevrij
„Liep de doove golven klaagen,
„Toen geen min haar kon behaagen.
„O, hy liet op 't heete strant
„Zorgeloos zijn beste want
„In de zuiderzon verdroogen,
„Zelf, door d' aldoorstraalende oogen
„Van zijn zeenimfje, uitgeteert.
„Hy, door 't gantsche dorp geëert,
„Als het puik der jongelingen,
„Om zijn zoeten trant in 't zingen,
„Zong by helder zomerweer
„Nooit een vrolyk lietje meer,
„Onder d' andere maagdekeelen.
„Zag hy 't dertel koeltje speelen
„Met het zeeschuim — „dus, Godin,"
„Riep hy: „speelt gy met mijn min.
„ „Uw doortintlende oogjes branden
„ „Als de zon op onze stranden.
„ „Schoone, gy zijt my ten trots
„ „Onverwrikbaar, als een rots,
„ „Schuwer, als de bloode dassen,
„ „Koelder, als de pekelplassen,
„ „Stommer, op mijn droeve beê,
„ „Als de visjes in de zee."

„Galatetje, lacht g' er om?
„Zoete meisje, zeg, waarom?
„Is 't, omdat de min-ellende
„Van Palemon is ten ende,
„Of, omdat gy, blij van geest,
„Vieren zult dit huwlyksfeest,

[1] Katharina Adriana Simons.

„Met uw keeltje, schel in 't zingen,
„Met uw voetjes, rap in 't springen,
„Met de lonkjes, die gy spreit,
„Met uw zoete dertelheit?
„'k Zal mijn vangst ten besten geeven.
„Zie het in mijn pinkje leeven,
„'k Ving van nacht mijn bonnen vol:
„Dat is puik van versche schol,
„Dat is krimpzalm, dat zijn tongen,
„Beter als ooit visschers vongen,
„Of een lekker in de stad
„'s Middags op zijn tafel had.
„Nimfje, laat ons wel te vreden
„Naar ons vrolyk zeedorp treeden,
„'k Neem mijn vollen vischben mee.
„Gaan wy, schoone Galate,
„Gaan wy 't jeuchdig paar verrassen:
„Mikon zal op 't pinkje passen."

Dus sprak Meris, en de maacht,
Die dees zoete praat behaacht,
Vergezelt den roem der knaapen,
Met haar dertelende schaapen,
Koutende, verheucht van zin,
Onder weg van d' eedle min,
Zoeter dan Matijnschen honing,
Tot zy, in de visschers woning,
Knaap Palemon en zijn Bruit,
Onder 't vrolyk feestgeluit
Van de blyde bruiloftschaaren,
't Roozekransje van haar hairen,
Vers geplukt in Chloris tuin,
Zingend strengelde om hun kruin.

Waarlijk, men moet slechts eenige kwartijnen vol dor en vervelend mythologiesch rijmgewawel hebben doorworsteld, om den adem der frischheid te schatten, die u uit SCHERMERS Poëzy nog tegenwaait. Er is in die ter kwaderure in Arkadiërs omgeschapen Amsterdammers ten minste nog zooveel natuurlijks, dat zy in staat zijn om over graszoden en boterbloemen te rollen, terwijl de anderen zich daarentegen zoo doodelijk stijf, en met zooveel akelige deftigheid bewegen, als vreesden zy

dat by elke, ook maar geringe levendigheid, een hairtjen in hunne pruiken uit de krul zou gaan. SCHERMER beloofde veel voor de toekomst. Maar zijne even krachtige als welluidende stem smoorde weldra in de angstkreten, uitgeperst door de folteringen eener pijnlijke ziekte, die hem reeds van der jeugd af had gekweld, en hem eindelyk in 1712 uit het leven rukte. Zoo de Muze van *Nederland* (om de tale zijns tijds te spreken!) over iemant rouwen mocht — waarlijk, schreien mocht ze wel om hem, en heete tranen storten op zijn graf: want zoo er van VONDELS genie nog een sprankjen in die dagen nagebleven was, het doofde uit in de groeve, waarin zijn koud gebeente werd nedergelegd.

44. SCHERMERS geboortestad vreesde echter nog niet den roem te verliezen van den genius der poëzy in heur midden te hebben. Vroeger dan SCHERMER, 1664, had daar het licht gezien ELISABETH HOOFMAN; en wat *Amsterdam* nu roemde op TESSELA, dat roemde *Haarlem* op ELISABETH. En dat mocht ze, de rustige Spaarnestad, want na ANNA BIJNS en MARIA VISSCHER was ELISABETH HOOFMAN een dichteresse, op wie *Nederland* toenmaals wel roem dragen kon. Zy was echter verre van gelukkig te zijn. Uit een bemiddeld geslacht gesproten, huwde zy PIETER KOOLAERT, een man, wel niet van slecht karakter, maar een trotsch, verwaand koopman, die in zijne begaafde gade niet de beminnelijke vrouw naar waarde wist te schatten, en slechts te trotscher werd door haar bezit. Zy had by den Haarlemschen Conrector JACOB STORM grondig onderwijs in de Grieksche en Latijnsche taal ontfangen, en schreef in de laatste reeds op haar zestiende jaar vaerzen. Spoedig volgden daarop vertalingen uit HORATIUS en ANAKREON, en eindelijk vervaardigde zy ook oorspronkelijke gedichten in hare moedertaal. Maar juist daardoor, dat zy de tedere denkbeelden, die in hare ziele oprezen, niet in gladde, gelikte vormen uitte, kon zy de goedkeuring der kunstrechters van haren tijd niet verwerven.

Zy staat er by het nageslacht te hooger om. Wie haar „Karelshaven," hare huiselijke zangen, haar gedicht aan PETER den Groote, dien zy in de dagen harer welvaart op heur buitengoed *Veenburg*, onder *Bloemendaal* by *Haarlem*, ontfing en onthaalde — leest, zal haar gaarne den lof toe kennen, dat zy verre verheven was boven de verheven mannen, die het recht meenden te hebben haar te veroordeelen, haar te minachten, omdat zy het hoofd niet oodmoedig voor hunne voorschriften boog. Men herinnere zich slechts den sleurvorm waarin toen de verjaarzangen moesten worden gezongen, en leze dan hare hartelijke en natuurlijke vaerzen „op den XXXVIII verjaardag van mynen echtgenoot, PIETER KOOLAART."

Terwijl de guure vorst
Zijn kegellokken kemt,
En duin en dal bekorst,
En vlotte vloeden stremt,
En door de dunne lugt
Op noorde wieken snuift,
En 't laatste loof ter vlugt
Uit bloem en boomgaard stuift:

Daar wenschte ik dat de Mei,
Die 't sterflijk hart verblijdt,
Als ze aan de lenterei
Verschijnt op haren tijd,
Met roozen opgetooid,
Gekleed in leevend groen,
Met hyacint bestrooid,
Haar bloemkorf op wou doen.

Dan wond mijn ijver thans
Blij groen en bloozend rood,
Tot een geboortekrans
Voor u, mijn Echtgenoot.
Dan las ik uit haar tuin
Al 't geen het oog verheugt,
En knoopte 't om uw kruin,
Ten blijk van gulle vreugd.

Maar schoon het jaartij kwijnt,
Geen nood, mijn lief, mijn licht.
Daar my de zon beschijnt
Van uw vernoegd gezicht,
Ontdooit mijn koude geest,
En schiet een letterspruit
Met bloemen, op uw feest
In blijde zangen uit.

Dit zij uw jaarfestoen;
Dit uw geboortekroon.
'k Beken, 't is wintergroen,
En derft het lenteschoon.
Maar 't wintergroen houdt vast,
Daar 't meigroen schiet te kort:
Zo groent de harde mast,
Als 't purpren roosjen dort.

Zo duurzaam blijve uw trouw
Aan mijne trouw verpand.
Geen tegenspoed noch rouw
Verbreeken deezen band.
Mijn hart, u toegewijd,
Blijft aan uw hart geknoopt,
In weerwil van den tijd,
Die 't al vernielt en sloopt.

Leef duurzaam, groei en sta,
Standvaste winterstam,
Ten schaduw voor uw Gâ,
Door heete zomervlam
Noch winterkou bekneld:
Tot namaals u Gods hand,
Als u de doodbijl velt,
In 't paradijs herplant.

Al is nu de vorm niet overal even gelukkig — het geheel is opgeweld uit een warm, eenvoudig harte; geen wonder dus, dat het gering geacht werd by poëten, wier vaerzen alleen uit het geleerde hoofd neêrvloeiden. Hare „Uitnoodiging aan myne Gespeelen," heeft mede aller bevalligste plaatsen:

Verlaat het Spaaren en het Y
Gespeeltjes, laat uw geest by my
Een poos zich in de klaverweien
Van 't lustig Bloemendal vermeien.

Schoon 's nachtegaaltjes blij geluid
In onze digte abeele-dreeven
't Verzilverd loof niet meer doe beeven:
Wat oor en oog hier missen moet,
Wordt rijklijk aan den smaak vergoed.
't Is zomer, zomer, zoo vol zegen,
Dat onze boomgaard, als verlegen
Om van het fruit te zijn ontlast,
Met my u toeroept: komt te gast.

Indien 't ons lust de logge pluimen
In vroegen ogtendstond te ruimen,
Als nauw de zon de nevels breekt
En 't gulden hoofd ter kimme uitsteekt,
Om opgeschort, van angelroedjes
En aas voorzien, de vlugge voetjes
Te zetten in 't bedauwde veld,
Zo is ons 't middagmaal besteld.
De vijver geeft ons puik van visschen;
Of, zo die vangst ons ook mogt missen,
Een schotel boonen uit den tuin,
Konijntjes uit het zandig duin,
En eierstruif, en malsche slaadjes,
Schaf ik mijn lieve Kameraadjes.

Zoo buiten 't wandlen mogt verveelen,
Welaan, Mejuffers, huis en hof,
Prieel en rozegaard geeft stof
Tot tijdverdrijf. Hier 's keur van boeken,
Hier konnen we op paneel en doeken
Bezien, wie, met penceel of naald,
De schoonste verwe en beelden maalt.
De Veenberg, met zijn groene wallen,
Zal boven alles ons gevallen;
Daar pronkt zoo veelerhande kleur,
Daar riekt zoo veelerhande geur,
Als ooit Natuur, tot nut of weelde,
In kruid en bloemen, ergens, teelde.

Dat weet de sprinkhaan, die hier springt;
De groene stapel, die er zingt
In ruigte, en 't bijtje, dat zijn wooning
Van daar stoffeert met wasch en honing.
Die lugt maakt droeve zinnen blij,
En ademt lust tot poëzij;
Daar kan men zingen dat het schatert,
Terwijl de duinbeek ruischt of klatert.

Meer by deze uittreksels te voegen, verbiedt de bekrompen ruimte; maar ik kan toch niet voorby, haar bekend „Bruin boven Blond" hier eene plaats te geven.

Ruilt nooit uw verf, bevallige Bruinetten,
Voor blanke kleur of blonde kuif.
De roos verbleekt voor bruine violetten,
De witte wijkt de purpren druif.
De bloesemknop, zo teer, zo ligt verstooven,
Zwigt voor de rijpe kers in geur.
De statige eik, hoe bruin van verw, praalt boven
De taaije wilgen, wit van kleur.
Al wat natuur poogt krachten by te zetten,
Huldt ze altoos met een bruine huif.
Ruilt nooit uw verf, bevallige Bruinetten,
Voor blanke kleur of blonde kuif.

Ik sprak van de dagen harer welvaart: — zy heeft ook andere tijden leeren kennen. KOOLAART, de man harer keuze en van haar hart, was een dwaze verkwister. Zeker heeft hy gemeend, dat de aureool der kunst, die het hoofd zijner gade omringde, moest lichten over eene omgeving van grootheid en weelde, en hy offerde daaraan alles op. Tegenspoed in den handel kwam daarby, en treurige teruggang in hunne geldelijke aangelegenheden was daar het gevolg van. Hoe benard en angstig het toen in de ziele der dichteresse moet zijn geweest, spreekt zich uit in haar „Gebed in onzekerheid:"

Almagtige! die aard, en zee, en hemelkringen,
Met al hun lichten draait op hunne onwrikbre spil;

't Onsterflijk Geestendom, de zwakke stervelingen,
Ja 't groot heelal regeert naar Uw alwijzen wil;
Daar vorst en onderdaan gelijk voor buigen moeten,
Dewijl Ge ook 's konings hart naar Uw gevallen leidt,
Gelei my ook, mijn God! bestier mijn wankle voeten,
En wijs my 't rechte pad te gaan in veiligheid!
Ik zwerf gelijk een boot in 't midden van de golven,
Geslingerd en geperst door voor- of tegenwind;
Een zwarte, dikke wolk heeft zon en dag bedolven,
Daar 't oog geen zeker licht noch starre-tekens vindt.
Het twijfelend gezigt schrikt nu voor blinde klippen,
Dan voor een zeegedrogt. Nu, dunkt my, krijg ik land
En haven in het oog; fluks gaat mijn hoop weêr glippen:
Wat oever scheen, gelijkt nu plaat of wellend zand.
Zoo dobber ik, helaas! onzeker, in wat oorden
Ik eindlijk landen zal. Mijn wreed bestreden hart
Beeft als een beuketelg op 't stormen uit het noorden,
Of een vermoeide hinde, in hondenjagt benard.
Geef raad, mijn God! in zulk een draaikolk van gedachten!
Mijn God geef redding, zo Gy 't veiligst voor my vindt!
Dat de afgeschokte kiel, verdoold in donkre nagten,
Niet werd der zee ten buit, ten speeltuig van den wind!
Vlij, daar Uw vriendlijk oog het alles op kan klaaren,
De barning vlak, en schuif de nevels aan een kant!
Neem, wisse stuurman! in deez' aandrang van gevaren,
Neem, bid ik, zelf het roer genadig in de hand!
Stel Gy den vasten streek, en wend den krommen steven
Ter rechter haven in, op dat ik uit dien vloed
Behouden, rust geniet, en hier en naa dit leven
Uw lof zing, door den drang van mijn verpligt gemoed.

En er kwam redding, die door haar zeker meer dan door haar echtgenoot met innige dankbaarheid werd ontfangen. De trotsche koopman mocht zich eindelijk gelukkig achten, dat hem in 1721 de gelegenheid werd opengesteld, om by den Landgraaf van Hessen-Cassel, tegen een inkomen van *f* 1600, de betrekking van handelsdirekteur te kunnen bekleeden. Zijn gemalin was zes en vijftig jaren oud, toen zy met hem derwaart trok, hetzij dan bezield met hoop, hetzij met vreeze — maar altoos vol innige liefde jegens den man, die haar door zijne ver-

spilling ongelukkig had gemaakt, en vol christelijke onderwerping jegens den Bestuurder der menschelijke lotgevallen, Wiens wegen ondoorgrondelijk zijn. Zy stonden in gunste by den Landgraaf, wien zy op zijne geboortedagen en by andere gelegenheden Hollandsche en Latijnsche gedichten opdroeg. Toen hy echter in 1730 stierf, en haar echtgenoot, uit de dienst ontslagen, op half inkomen gesteld werd, begon het er weder zorgelijk voor haar uit te zien; nog treuriger, toen ook KOOLAART overleed, December 1732, en het haar beloofd pensioen niet werd uitgekeerd: een honderd gulden jaarlijks, die aan HESTER KOOLAART, hare voordochter, besproken was door een nabestaande, en waarby een ander nog eene gelijke som voegde, en eene gift van duizend gulden in eens, was al waarvan zy moesten leven. Dat zy echter, als men elkander naschrijft, op het einde harer dagen „broodgebrek" zou hebben geleden, is niet te gelooven: hare eigene dochter, PETRONELLA ELISABETH, huwde in Augustus 1734 met den Kasselschen hofboekdrukker GEORGE HARMES, en zal het der seventigjarige moeder, die hun nog in zulk een hartelijken huwlijkszang toesprak, niet aan het noodigste hebben laten ontbreken. De dichteresse stierf twee jaren later, op den 4en Juli. WILLEM KOPS bezorgde in 1774 de uitgave van een keur harer gedichten, die daar staat tusschen de meeste bundels van dien tijd, als een vriendelijk grasperk met wilde, natuurlijke veldbloemen tusschen de angstig afgestoken rabatten met geschoren palmstroken en magere bloemen uit den vreemde.

45. Een krachtige steun voor de veldpoëzy was inmiddels opgewassen in JAN BAPTISTA WELLEKENS, een Vlaming, te *Aelst* in 1658 geboren, maar reeds in zijne jeugd naar zijn oom te *Amsterdam* gezonden, en sinds met *Holland* éen geworden. Van de goudsmederij waartoe hy werd opgeleid, wendde hy zich uit innerlijke neiging tot de schilderkunst, en trok, om zich daarin te volmaken, op zijn achttiende jaar naar *Italië*. Zijn minder geluk-

kig gezicht (hy was byziende, en kon niet zonder bril schilderen) stond hem daartoe echter in den weg, en deed hem besluiten het palet gants en al met de lier te verwisselen. Gedurende de elf jaren die hy in *Italië* doorbracht, geraakte hy met warmte ingenomen voor de toenmalige richting harer Letterkunde, en waren het vooral de visschers-zangen, die hem, zoon der zeekust, betooverden. Levendig en met goed geluk was hy op navolging bedacht: „*Nederlandt* immers zag in deeze nooit zijn gelijk: terwijl hy ook de roem zal wegdragen, dat hy de eerste geweest is, die de visschers-zangen uit *Italiën* in *Nederlandt* gebracht heeft." Zoo oordeelt een tijdgenoot.[1] Maar het nageslacht heeft die visscherszangen ten eenemale vergeten, en, al ware het ook anders mogelijk geweest — het heeft er wel aangedaan: de stoffe, op zich-zelf natio-naal genoeg, was zoo gants op vreemde leest geschoeid, dat zy hier geen bodem kon vinden om in te wortelen. Slechts wat den boezem van een volk uitgaat, verfijnd, veredeld, geideälizeerd, kan door dat volk weder worden opgenomen en het helpen beschaven; het water uit den vreemde daarentegen moge een oogenblik als een paerel op de oppervlakte zijner olie blijven tintelen — het zinkt langzamerhand wech, en wordt eindelijk vergeten. Jammer voor WELLEKENS. Ik wil zijn zwaren bundel Bruiloftgedichten, zijn zedelijke en ernstige gedichten (waaronder zijn bekend „Aan LYCORIS op het afsterven van haar dochtertje ROOZELYNTJE," en zijn te weinig bekende „Lijkzang over mijn jongste zoontje" [2]), die van zeer ongelijke verdiensten zijn, niet

[1] Zijn vriend P. VLAMING.

[2] Wien wordt het oog niet vocht, by de natuurlijke uitingen van het geslagen vaderhart, by de tonen van smarte en van hoop, waar alle gekunsteldheid verre van is:

> Waar is MICHIELTJE, ons jongste kind,
> Van ons zo lief, zo teêr bemint,

aanroeren; maar zijne vaerzen in de Verscheide Gedichten, „Op de uitmuntende kunstverzameling van den edelen Heer VALERIUS RÖVER", al wordt de welgevallige indruk dikwijls afgebroken door onbegrijpelijk platte invallen en regels, toonen overigends een goeden kunstsmaak en gezonden zin. Zijn „Geldtgodt" is vol geest en scherpte; men leze slechts aan het einde, waar de Goden, na lange beraadslaging, eindelijk besluiten

't Geldt als Godt
(Slechts tot nader) in te hulden,

en daartoe een plaatse aanwijzen:

Voorts: men stont hem zitplaats toe
In de kleine huysgoôns rangen;
En de hoornen van een koe
Tot zijn offer; feest en zangen
Op het uur der halve maan;
Voor zijn stoet en tempelpapen
Oost- of wester Indiaan,
Met het grootste slag van apen.

Dat altijdt: Moeder, Moeder, riep,
En als een roos zoo zacht in Moeders armen sliep?....

Toen elk vast weende om zijn verdriet
Riep hy: „ei Moeder, schrei toch niet."
Geduldig in zijn groote smart,
Ging hem haar droefheit, meer als eigen leet, aan 't hart.

Dus smolt zijn adem in de lucht.
Hy liet niet een benauwde zucht:
Maar wel te vrede met zijn lot,
Vloog, als een Engeltje, met open arm naar Godt....

'k Weet, kindt, gy uw belofte houdt:
Dat gy voor ons ook bidden zoudt,
Tot wy u alle volgen na,
En zingen, bly met u, uw vaersje: Gloria.

Met minder angstvallige keurigheid op den vorm, die, daar ze hoofd-eisch werd, wel tot matheid voeren moest; by minder betoomde uiting van innerlijke warmte, of liever — by minder versnippering daarvan in tallooze gelegenheids-vaerzen, hadden wy hem zeker nog een hoogere plaats onder onze dichters aan te wijzen, dan hy thands kan innemen. Maar —

Bar is dit winterweêr, noch barder is mijn geest,
Nochtans ben ik verplicht om vrolyk op te zingen:
Ginds op een Bruiloft, hier op Fillis[1] jaarlyks Feest.
Ik kan dit niet ontspringen,
Al kon ik, als een slang, my door een aardtkloof wringen —

zingt hy ergends; en die noodzakelijkheid lag als een vloek des tijds op hem en op zijne kunstgenoten. Wy mogen het wel dubbel waardeeren, waar zulke vaerzen tot ons hart spreken, en dat doen die van WELLEKENS waarlijk soms: ik sla op „Verjaarbloempje aan Juffertje Christina de Koning."

Even als de zoete geur
Van de jonge rozeknoppen,
's Morgens nat van paerledroppen,
Ons bekoort door frissche kleur (!)
Dus schept hart en ziel behagen
In 't gezicht der lieve jeugt,
Lachjes vol van lentevreugt,
Bloeisel van de tedre dagen.
Zie hoe aangenaam en zoet
Gulle onnozelheit hier blozen.
Ei: geen leliën of rozen
Overtreffen verw en bloet:
Bloet gequeekt door deugt en luister,
Bloet daar zuiverheit in zit:
Wijl het is gebaart uit Wit,
Wit, zelfs zonneklaar in 't duister.

Maar is 't wonder dat men vindt
In dit Kroost zulk edel wezen?

[1] Jufvrouw SARA MUYSER, van de Leliegracht, stille zij.

Kleur en schoonheit noit volprezen?
 Neen: want 't is een Koningskindt.

Zie Christijntje vrolijk lonken,
 't Helder oog en bly gezicht
 Aangenaam als 't morgenlicht.
Zie dat morgenbloempje pronken!
 Bloempje van den wintertijdt,
Zijt ge met de sneeu geboren,
Zoo kom elk niet vreemt te voren
 Dat gy blank als hagel zijt.
Edel spruitje van dry jaren,
 Blijft uw lieflijk blos dus s'aan,
 Groeit uw geest dus spoedig aan,
Wat zult gy al roem vergâren,
 Roem voor u en uwen Stam,
Tot uwe Ouders lust en vreugden,
Die u koestren voor de deugden,
 En u minnen, zoete Lam.

Maar nu wane men echter niet dat al WELLEKENS vaerzen van zulke gehalte zijn: zijne Lof-, en Herderszangen, zijne Zede-, Geestelyke-, Bruilofts-, en Lijkdichten zijn, met weinige uitzonderingen, gerekt, koud; hier en daar een flikkering van beter, soms zelfs als worstelde zijn geest tegen de matte vormen der overeenkomst; maar straks weder die oude kalmte, die zich met statige zelfgenoegzaamheid in hare denkbeelden vermeidt, en die de dichtbundels dezer eeuw zoo onuitstaanbaar vervelend doet zijn; zelfs zijne vertaling van TASSOOS Amintas gaat daaronder gebukt.

Tijdens zijn verblijf in *Italië* had hy grooten lust om zich te *Rome* of te *Venetië* voor goed te vestigen, maar kinderliefde trok hem weder naar *Holland*, waar zijne moeder, na den dood heurs echtgenoots, te *Amsterdam* woonachtig was. WELLEKENS zett'e er zich mede neder, huwde vervolgends, en overleed er eindelijk den 14en Mei 1726. „Zijn leven was een aeneenschaekeling van ziekte en smart, want buiten de beroerte die hem te *Venetiën* overviel, werdt hy zints zoodanig van

't graveel en veelerlei zoort van flerezijn aangetast, dat hy, daervan gefoltert, een droevig schouwspel strekte voor al die hem kenden, stichtende egter ieder door zijn christelijk gedrag en dankbaerheidt tot Godt, wiens wil en welbehagen hy zich geheel onderwierp." Waarlijk een schoon getuigenis, dat zijn vriend en dichtgenoot VLAMING in deze woorden van hem heeft afgelegd.

46. Wanneer wy nu de middelmatigheid laten voor hetgeen zy is, en derhalven den pas aangehaalden VLAMING met de LUCASSEN PATER en TRIP, met CLAAS BRUIN en FRANS DE HAES, met JOHANNES LUBLINK den Jonge, JAN DE MARRE en J. B. VAN DER BORCHT, met JAN DE KRUIFF en MICHIEL DE SWAEN (de beteren onder de zwakken) laten in hunne waarde, en de dames DE WITH en DE NEUFVILLE met Mejufvrouw SARA MARIA VAN DER WILP beleefdelijk groetend voorby treden, houden wy een oogenblik langer stand voor een Haarlemsch plaatsnijder, die reeds op zijn zestiende jaar een blijspel vervaardigde, en van wien een groote roep als dichter, een slecht gerucht als geschikt lid der samenleving uitging. Dat is PIETER LANGENDIJK, in 1683 te *Haarlem* geboren, en in 1756 aldaar overleden. Voor het maatschappelijk leven was hy, door zijne beklagenswaardige zorgeloosheid, ten eenenmale ongeschikt: hy oogstte er zelf de bitterste vruchten van, en had meermalen met zorgen en moeielijkheden te kampen, totdat de Raad van zijne vaderstad zich zijner ontfermde, en hem op zes en zestig jarigen leeftijd tot hunnen historieschrijver aanstelde. Deze onderscheiding dankte hy zijnen letterkundigen bekwaamheden, die in zijn tijd zeer werden gevierd — vrij meer dan u mooglijk zoû zijn te begrijpen, zoo ge den geest der eeuw niet alreeds hadt leeren kennen. Met MOLIÈRE en BREDEROÔ vóor zich, kan hy noch den een, noch den ander in verdienste bereiken, en nadert den laatste al te zeer in gebrek aan goeden smaak: zijne blijspelen zijn kluchten, gants niet zonder geest, volstrekt niet ontbloot van leven, maar daarentegen ook vol platheid,

opgeschikt met te veel laffe aardigheden, te veel drooge redeneeringen. In de kompozitie dezer stukken verraadt hy niet altoos recht begrip van de eischen zijner kunst: de daad is gewoonlijk meer belachlijk dan belangrijk, de verschillende toestanden zijn dikwerf meer toevallig dan noodzakelijk, en de karakterteekening heeft niet altijd even veel scherpte als waarheid. Ligt dat aan den tijd waarin hy leefde, of in gebrek aan talent? In beiden. Gaarne beaam ik het pleit des Heeren DE CLERCQ ten voordeele van LANGENDIJK: „Nimmer kon hy het gewenschte doel bereiken, om namelijk het hooge blijspel by de Nederlanders te vestigen. Zy die hem deswege beschuldigen, hebben voorzeker niet bedacht, dat nergends de invoering van dit blijspel (de Comédie de Caractère) moeielijker was. *Amsterdam*, de eenige stad die een schouwburg bezat, was wel is waar eene der voornaamste steden, doch geenszins een hoofdstad. De schildering b. v. van *'s Gravenhage*, toen residentieplaats, moest aldaar minder treffen, en tevens bleef de naauwkeurigste schildering der Amsterdamsche zeden altijd voor de bewoners der overige provinciën nog maar een bepaald tafreel, en kon dus nimmer voor het algemeen die waarheid bevatten, die het hooge blijspel bezitten moet. Wilde men de mindere klasse afschilderen, dan liep men gevaar tot de gemeene boert te vervallen, en zoodra men zich daarentegen tot den fatsoenlijken man, die toen alhier met den Franschen *homme comme-il-faut* genoegzaam gelijk stond, wilde verheffen, bespeurde men spoedig het gevaar om, in eenen tijd toen de heerschende aristokratie de majesteit der regeering op zoo vele personen uitstrekte, spoedig van persoonlijke aanduidingen beschuldigd te worden door de zulken, die zeer wel in staat waren om dengene, die hen op eene belachlijke wijze hadden durven voorstellen, hun misnoegen te doen gevoelen; terwijl daarentegen de Kommandeur en de Vicomte in den tijd van MOLIÈRE wel de schouders konden ophalen, doch verder geen macht

bezaten om den Kamerdienaar van LODEWIJK den Veertiende eenig leed te berokkenen." — De redelijkheid dezer opmerking kan niet worden ontkend. Maar zie daarin dan te gelijk ook aangewezen de zwakheid van LANGENDIJKS talent, dat niet met juistheid wist rond te blikken in het algemeene, om daaruit het byzondere zóo te scheppen en vóor te stellen, dat het verkeerde, het kwaad slechts tot persoon, niet de persoon werd; en dat hy weder evenmin het byzonder karakter zóo wist op te vatten en te verwerken, dat het van algemeene toepassing moest zijn. Dat hy hier evenwel naar heeft gestreefd, is in zijne kluchten zichtbaar, en, naar het my voorkomt, niet het slechtst geslaagd in zijn Quincampoix of de Windhandelaars, waar het, trouwens, ook het gereedst voor de hand lag: het moet niet moeielijk zijn gevallen die menschen te teekenen, ook zonder diepe menschenkennis. Het tooneel in het windhandelaars-koffiehuis draagt alle kenmerken van eene kopy naar de natuur, en is daarom ook als eene gewichtige bydrage tot de kennis van dien dwazen tijd belangrijk.

De peronen zijn: „Een Barbier, met een gevolg; WINDBUIL; eenige Joden (al te zamen Aktionisten); GRIJPVOGEL, een makelaar in actiën; PIETER, een kantoorknecht; JAN, de knecht in 't koffyhuis; en FRANSJE een gebochelde, die zijn rug tot schrijflessenaar leent.

PIETER.

Kop koffi he!

JAN,

Met zoet?

PIETER.

Ja.

JAN, *met koffi.*

Brandje niet mijn heeren.

BARBIER *en gevolg.*

Edam! Ramskoolbroek! Cheels!

JAN, *met koffi.*

En brandje niet in 't keeren!

BARBIER.

Kom, hum verkoop jou nou Enkhuizen en Edam.

PIETER.

'k Was al verwonderd dat 'k dien gek niet eer vernam.

DE JODEN *gelijk.*

Bank op November! bank!

JAN, *met koffi.*

En brandje niet in 't dingen.

BARBIER.

De bank! de bank!

PIETER.

Zoek jy me van de bank te dringen?

BARBIER.

Nou Pietje doe hum niet een klein partytje?

PIETER.

Neen,

Laat my passeeren: want ik moet zoo aanstonds heen.

GRIJPVOGEL, *tot Pieter.*

Nu ziet gy 't zelf, gy kunt Bonavontuur eens spreeken.

DE JODEN *tillen Fransje omhoog.*

Zwol! Kampen! Cheels! de West!

PIETER.

'k Vrees hier den hals te breeken.

GRIJPVOGEL.

Blijf hier maar, Pieter! want je kunt er toch niet deur.

PIETER.

Kop koffi!

EERSTE JOOD.

Pijp tabak!

JAN, *met koffi.*

En brandje niet Sinjeur.

WINDBUIL.

Heb jy Krispyn nog niet van Hooren hier vernomen?

PIETER.

Ik zie hem daar met twee drie wortelboeren komen.

(KRISPIJN, LOUW, en KEES komen op.)

KRISPIJN.

Wie wil in Hoorn nog wat voor acht percent! die spreek!

BARBIER.

Monsieur Krispijn wat heb jy altijd slimme streek,
Hum keefze wel voor drie?

KRISPIJN.

Ik weet zy zullen ryzen.

Die kompanjie is meer als van Schiedam te pryzen,

En ruim zoo goed als die van Alkmaar, beste vrind.

DE JODEN *tillen Fransje omhoog.*

De bubbel! bubbel! bles de bubbel. Wie koopt wind!

GRIJPVOGEL.

'k Bied vijf en drie quart, wil je 't doen voor drie partyen?

KRISPIJN.

Wat zegje, miester Louw?

LOUW.

Ik zelze laeten glyen.

(*Zy schryven op den bochel.*)

Nu monsieur barrebier, spreek op nu, wat biedt gy?

BARBIER.

Ze keef jou vijf voor zes.

KRISPIJN.

Geluk met de party.

WINDBUIL.

Kom geef voor drie, 'k zal dan drie regementen neemen,

KRISPIJN.

Nou miester Louw, kom, spreek.

LOUW.

'k Ben niet gewend te teemen,

(Maar is die man wel goed?)

KRISPIJN.

Ik wil daar borg voor staan.

Geluk met de party.

LOUW.

Mijnheer, het is gedaan.

DE JODEN *ligten Fransje omhoog.*

Bambario!

EERSTE JOOD.

Begut, Krispijn! jy kunt bedriegen.

KRISPIJN, *schryvende op den bochel.*

Ik moet wat hebben voor mijn ryen en mijn vliegen.

PIETER.

Zo, zo, Krispijn, jy weet te leeven, dat is fraay.

GRIJPVOGEL.

Krispijn, jy weet, my komt de helft toe van de snaay.

JODEN.

Ha, Ane Vranke!

BARBIER.

Dat heb jylui afgesproken.

KRISPIJN.

Barbiertje, dat heb jy al wonder gaauw geroken.

PIETER.

't Is wel, Krispijn, 't is wel, 'k zal 't zeggen aan mijnheer,
Wat jy hier uitvoert.

KRISPIJN.

Hoor, verhaast je niet te zeer.
Dat beursje, Pietje, komt u toe, 't is vol dukaaten.
Gy krijgt nog meer, zo ik op u my mag verlaaten.
Wy moeten in dees tijd juist zoo oprecht niet zijn.
Gebruik ook uw vernuft, en speel fijn contra fijn.
Wy zullen in het kort veranderen van kleêren,
En speelen dan een rol gelijk twee groote heeren.

PIETER.

Je zijt een eerlyk man, Krispijn, dat zie ik klaar:
Maar wordt mijnheer eens die bedriegery gewaar,
Dan geeft hy ons de zak.

KRISPIJN.

Dat kan ons weinig scheelen,
Wanneer wy rijk zijn, en naar ons genoegen deelen.

PIETER.

Fiat Krispijn.

KRISPIJN.

Ik neem u in de kompanjie.
Maar ik sluip weg, dewijl ik ginder Eelhart zie.

Geldt het niet van dit tooneel, wat ik reeds van BREDEROÔ zeggen kon: dat het met de zuiverste kleur van het leven geschilderd is —? En daar vallen er meer van deze gehalte in LANGENDIJKS werken te waardeeren. Ook zijne kwinkslagen zijn soms geestig, en zouden het nog meer zijn, wanneer ze niet zoo dikwerf te voorschijn kwamen in het havelooze en vuile kleed der platheid. Maar dit is een verwijt, waarop zijn tijd zou moeten andwoorden, niet hy-zelf: hadde hy in onze dagen geleefd, hy zoû zich aan zulk een vergrijp tegen den goeden smaak niet hebben schuldig gemaakt. — LANGENDIJKS dichterlijk talent was alleen geschikt voor het boertig drama, en hy was zich zyner richting gants niet bewust, toen hy ook Herders-, en Visscherszangen dichtte, en bovenal niet, toen hy als faktor der Haarlemsche Kamer „Trouw moet blijken", het leven der Hollandsche Graven in Jaardichten bezong: TAKO HILKEMAAS

etsen naar de afbeeldingen dier Vorsten, volgends de merkwaardige Haarlemsche schilderijen uit de vijftiende eeuw, zijn het eenige wat in dat boek nog waarde heeft. MELIS STOKES Rijmchronijk is levendiger dan LANGENDIJKS langdradige Jaardichten, en ge staat verstomd, wanneer ge, na van DIRK den Eerste tot DIRK den Zevende allengs zoetelijk in slaap gewiegeld te zijn, plotselijk verrast wakker schiet by het schoone

Rampzaalige Gravin, hoe smolt gy van verdriet;
De roozen uwer jeugd verwelkten in uw traanen,

waarmeê hy de jonge ADA toespreekt; en gy vraagt onwillekeurig: is dit eigene begeestering, of werd hier VONDELS

Zy ging in roozen op: nu gaetze in tranen onder,

verwerkt? Want waarlijk, die tedere rozen van ADAAS jeugd staan wonder vreemd in dien dorren hof van de Graaven van Holland. Ook de roem zijner berijmde levensbeschrijvingen der Aartsvaderen en van Prins WILLEM den Eerste is met hem ten grave gedaald (hy overleed in 1756 te *Haarlem*), maar de verdienste zijner blijspelen is erkend gebleven: *Nederland* heeft, op dat letterkundig gebied, na hem geen beteren dichter voortgebracht. Zal het ooit in de toekomst gelukkiger zijn?...

47. Te midden der zoo lang volhardende Francomanie was de studie der moedertaal gelukkig echter niet verwaarloosd, en het gebouw, waartoe KILIAAN (CORNELIS VAN KIEL) in het laatst der zestiende eeuw zulk een degelijken grondslag had gelegd, was niet slechts in zijnen aanvang gebleven. VAN HEULE, MONTANUS, HOFMAN, en LEUPENIUS, hielden in de volgende eeuw door hunne geschriften de aandacht op de beoefening van het Nederduitsch gevestigd, en vonden medewerkers en opvolgers in MOONEN, SEWEL, NYLOË, en WINSCHOTEN. Maar hun arbeid, hoe verdienstelijk ook, werd geheel

in de schaduw gesteld door dien van twee Amsterdammers, wier namen op dit gebied de onsterfelijkheid hebben verworven: LAMBERT TEN KATE HZ., en BALTHAZAR HUYDECOPER. TEN KATE, de eerste onzer taalgeleerden van wien men zeggen kan, dat hy met meer dan gewone kennis was toegerust tot een grondiger taalvorsching, dan men byna den moed zoû hebben om van zijnen tijd te durven verwachten, beschonk zijn vaderland in 1723 met een onvergetelijk werk, dat by ons in waarheid den grondslag heeft gelegd tot de onmisbare studie van de wijsbegeerte der taal. Hy begreep het geestelijk wezen der spraak, en had een levendig gevoel voor de plastische schoonheid van haren bouw. Zijne Aenleiding tot de kennis van het verhevene deel der Nederduitsche sprake, met ethnografische kaarten opgehelderd, straalde plotselijk als een zon van ongekende helderheid over dat wetenschappelijk veld, en doordrong er den bodem met vruchtbaarmakenden gloed. Deze eenvoudige Onderwijzer in de Wiskunde heeft aanspraak op de hulde en den dank van allen, die onze schoone moedertaal liefhebben en op prijs stellen.

Hy was meermalen in strijd met zijn jongeren tijdgenoot, den Amsterdamschen Schepen HUYDECOPER, mede een man van groote geleerdheid, van diepen blik, van even scherpzinnig oordeel als bijtend vernuft, en van geoefenden kunstsmaak tevens; maar daarentegen minder onbevangen, en meer heftig en stijfhoofdig dan TEN KATE. Zijne Proeve van Taal- en Dichtkunde op VONDELS vertaling der Herscheppingen van OVIDIUS; zoo wel als zijn Rijmkronijk van Melis Stoke met historie-, oudheid- en taalkundige aanmerkingen (het eerste in 1730, het laatste in 1772 verschenen) dragen daarvan de sterke kenmerken, zoo ten goede als ten kwade. Die geest van satyre evenwel kwetst niemant meer; die eenzijdigheid heeft reeds lang opgehouden een nadeeligen invloed uit te oefenen; maar zijne geleerdheid, zijn scherp oordeel hebben vruchten gedragen, die

weder zaad afwierpen, dat in geen onvruchtbaren grond gevallen is. Zijn naam als dichter (hy gaf vertalingen van HORATIUS, en nog twee treurspelen: Arzaces, en den meer bekenden Achilles) zal nog slechts een zwakke galm meer zijn, wanneer die van taalkenner en geschiedvorscher nog met onverzwakten roem blijven klinken. TEN KATE en HUYDECOPERS werken zijn elken Nederlandschen taalvorscher onmisbaar, en zullen steeds onmisbaar blijven; de Nederlandsche Letterkunde oogstte er natuurlijk (al was het ook dikwerf onbewust) groote voordeelen van in, zoo wel in de verrijking harer vormen van poëzy als van proza.

48. Dit laatste, dat door 't voorbeeld van het Fransch proza juist had kunnen verbeterd worden, was evenwel veronachtsaamd. Sedert DE BRUNE en HEEMSKERK vielen er geene prozaschrijvers van eenigen verdienden naam aan te wijzen; en al waren de VAN LOONS, en ALKEMADES, en anderen, ook eens zulke goede stylisten geweest, als zy het waarlijk slechte zijn, dan nog rekende ik ze tot de verdienstelijke mannen der Wetenschap, niet der Letteren, en had dus het recht niet, ons tafreel met het groen hunner laurieren op te frisschen. De poëzy was door invloed van buiten af belemmerd in vrijen, natuurlijken bloei, het proza sleepte zich door gebrek aan eigen inwendige kracht traag en mat daarheen. Maar dat zoû anders worden.

De zoon van een gepensioneerd Kavallerie-officier bevond zich om dezen tijd, 1725, als goeverneur van den student HUISMAN, met zijn kweekeling te *Leyden.* Zijn naam was JUSTUS VAN EFFEN. In 1707 [1] tot Doctor in de beide rechten gepromoveerd, reisde hy in 1714 als tweede Gezantschaps-Sekretaris naar *Londen*, en deze gelegenheid tot nadere kennismaking met de Engelsche

[1] Zonder nadenken schrijft men de drukfout in VAN EFFENS biografie (en misschien nog elkander) overal na. Hy werd in 1684 geboren, en promoveerde alzoo op zijn vier-en-veertigste jaar, toen hy van *Engeland* kwam, en kommies aan 's lands magazijnen te *'s Hertogenbosch* werd!!!

Letterkunde was niet zonder invloed op zijnen geest gebleven, en had zich ook reeds in meer dan één door hem vervaardigd periodiek geschrift (maar steeds in de Fransche taal: de Misanthrope, het Journal Littéraire, de Bagatelle) geopenbaard. Thands besteedde hy zijne vrije uren aan het samenstellen van kleine vertogen over allerlei onderwerpen, die tweemaal 's maands het licht zagen, onder den tytel Nouveau Spectateur François. Met dit alles had hy zich zeker geen naam in onze Letterkunde kunnen verwerven, maar voor zich had hy er het grootste voordeel uit getrokken, door zijne kennis van menschen en zaken rijker van voorraad, breeder van omvang, juister van blik, rijper van ervaring te maken; door zich te gewennen aan eene heldere, klare voorstelling, in een eenvoudigen, ongemaakten, en toch volstrekt niet onbeschaafden stijl. En alzoo was hy reeds gevorm auteur, man van waereldkennis, van bekwaamheid, van smaak, toen hy (gast des Graven van WELDEREN, wiens goeverneur hy mede vroeger geweest was) in 1731 tot het besluit kwam, om ook een Hollandschen Spektator te vervaardigen, daarvan op den 21en Augustus het eerste Nummer in 't licht zond, en eerst elken maandag, vervolgends, na eenige staking, ook elken vrijdag een vertoog leverde, „en daarmede voortging tot den 8en van Grasmaand, des jaars 1735 (het jaar van zijn overlijden), wanneer hy 't zelve tot twaalf Deelen, ieder van dertig Vertoogen, gebracht had"! — VAN EFFEN bestond daarin al wat een kwaden smaak verried of daaraan voedsel gaf, met klem van rede of schertsend betoog te bestrijden; hy boezemde door dit uitmuntend werk eerbied in voor de wezendlijke verdiensten der genen, zoo dichters als anderen, die het vorig tijdperk hebben helpen vercieren; dit deed hy op gelijke wijze voor de nationale deugden, en spaarde tevens geenszins hetgeen berisping verdiende. [1] —

[1] COLLOT D'ESCURY Zie V. D. AAS korte „Levensschets" in de Bloemlezing uit den Holl. Spectator.

De opgang dien de Hollandsche Spectator, aanvankelijk onder de stiptste anonymiteit verschenen, weldra maakte, was opmerkelijk, maar viel geenszins te bevreemden; hier zag men genoegzaam voor het eerst een lossen, gemeenzamen, natuurlijk-Hollandschen stijl, geheel vrij van wansmaak, valsch vernuft, gemaaktheid en gezochte kunst, op het voorbeeld der onsterfelijke Fransche prozaschrijvers dier eeuw, die hieromtrent wel verdienden modellen voor *Europa* te worden. Niemant heeft misschien in waarheid, juistheid en gepastheid van stijl, met Attiesch zout gekruid, den grooten ADDISON nader op zij gestreefd, dan VAN EFFEN, in dat door SIMON STIJL te recht voor klassiek gehouden werk. — Dus oordeelt VAN KAMPEN. Wat valt er na de lofspraak dezer geleerden nog by te voegen? Ik wil alleen nog dit opmerken, dat het volstrekt kontrast tusschen de geschriften van VAN EFFEN en die van byna al zijne tijdgenoten daarin bestaat: dat ge, ook met den besten wil der waereld bezield, het by de laatsten niet kunt uithouden, terwijl ge daarentegen groote moeite hebt om de eersten uit de hand te leggen, ook zelfs als gy ze slechts doorbladert. Eene enkele proeve zij genoegsaam om dit te rechtvaardigen.

„Ik wil spreeken van het zwak, dat verscheiden onzer getrouwde vrouwen aankleeft, van altyd en in alle gevallen, het komt te pas of niet, haar kinderen te doen strekken genoegzaam tot het eenig onderwerp der conversatie. Onlangs heb ik my juist in het gezelschap van diergelyke malle moedertjes gevonden, en de verhandeling van deeze verdrietige stoffe wierd 'er zodanig uitgerekt, en verveelde my dermaaten, dat ik, t'huis gekomen zynde, aanstonds besloot het getal uwer correspondenten te vermeerderen, en u een kleine schets van dat deftig onderhoud toe te zenden: op hoop dat de zelve zal kunnen dienen tot een spiegel voor al de geenen, die met dit euvel besmet zyn.

„De byeenkomst was vry groot, en bestondt uit mans

en vrouwen, die des middags op een kopje thee, en des avonds op een kreeftje genodigd waren. Men sprak in het eerst van het dagelyksche nieuws, en andere onverschillige zaaken; waar in ik, die korts in *den Haag* was geweest, overvloedig myn beurt kon krygen. Maar eindelyk stoorde een zwierige dame deezen gemeenzamen praat, met aan haar' man te vraagen of haar dochter wel zoet was, toen hy uitging. Na dat hy hier op geantwoord had, vervolgde zy, zich keerende tot de vrouw van den huize: Je zoudt je leven niet gelooven, Nicht, hoe onze Betje begint te groeyen. 't Wordt een allerliefst dingetje, en sedert dat zy een sakje gedraagen heeft, is 'er een heel Fransch air ingekomen. Trouwens de Mademoiselle getuigt ook dat zy de geestigste van haar schoolmakkertjes is. Alles wat haar voor gedaan wordt, doet zy na, en zy heeft een memorie als yzer en staal. Gisteren zei ze voor my een *Sonnet* van DRELINCOURT zonder haperen op, met zulk een nette pronunciatie, dat ik het niet zou kunnen verbeeteren, schoon ik my durf vleyen de Fransche taal volkomen meester te zyn. Als ze zo voortgaat, zal ze toekomende winter een rol hebben in de Tragedie van Polieucte, die de Juffertjes onder malkander zullen speelen. Zy is bezig met een tas van koninginnensteek te naayen, en ik heb 'er expres een blad van by me gestoken, om de vrienden haar handwerk eens te laten zien. Kyk, zou je wel zo veel van dat kleuter verwachten? O 't is zulk een vernuftige meid! Ze zit nooit leeg, en ze heeft een pop, die zy met hulp van onze TRYNTJE heelendal zal kleeden. Ja zie daar, ik wil gaarne bekennen dat ik 'er recht mal meê ben: en vader mag hem zo wat houden, hy speelt ook niet slim by. 't Is ons eenigste kind, gelyk je weet, zo dat men zich niet hoeft te verwonderen dat wy 'er zo veel werks van maken. Maar hoe vaart jou JANTJE toch? zal die zoete schelm niet eens binnen komen? Ik denk immers dat hy al uit school is. Hier op wierdt haar geantwoord: Och Nicht, hy is niet gekleed,

en speelt met zyn broertje en zusje op de kinderkamer. Hy avanceert wakker, en begint al fraai De Spreuken Salomons te leezen. Maar 't is jammer dat het bloedje zo zwak is, en de minste kou niet verdraagen kan, waardoor wy genoodzaakt zyn hem dikwils t'huis te houden. Doch het schaap is noch jong, en zal zyn schâ wel weer inhaalen. Wat wil men ook veel van een jongen van zes jaar hebben? Ik ken 'er wel, die in zulk een ouderdom naauwlyks een A van een B wisten te onderscheiden, en die echter bekwaame en verstandige mannen, ja pilaaren van de beurs zyn geworden. Hy zal in de aanstaande week met zyn oom eenige dagen naar buiten gaan, om zich wat te verluchten, en als hy gezond weerom komt, gelyk ik hoop, geloof ik dat ik hem op een schryfschool zal doen, of by Monsieur SUBREMONT in de halve kost besteden; want het zou my niet van myn hart mogen om hem buiten de stad te zenden, schoon zyn grootvader daar zeer op gesteld is. Die goede man wou 'er garen een Advokaat van maaken: maar daar hebben wy geen zin in, je weet wel hoe het op de Academie toegaat. De jeugd is haast verleid, en onze knaap is van een meêgaand humeur. Hy zou ligt bedurven worden, en dat zou me eeuwig knaagen. Ook loopen 'er zoo veel praktizyns leeg, dat het zich zelven schaamt. Daar is niet beter, naar my dunkt, als hem by een deftig Koopman te bestellen, en zo hy maar half zo gelukkig in de negotie is als myn oudste broeder zaliger, dan zal hy wel door de wereld komen. Wat onze kleine PIET belangt, dat word een doortrapt guitje. Hy weet honderde van deuntjes den hals te breeken; en je zoudt je bederven van lagchen als hy de Mirliton zingt, die hy van KAATJE, de Min van onse SAAR, geleerd heeft. Tegen kermis gaat hy in de broek, daar ik reeds naar verlang; want ik stel vast, dat hy 'er grappig uit zal zien. Wy waren laatst eens met hem in de Comedie, en toen hy t'huis kwam wist hy niet weinig te vertellen. Ook zat hy zoo stil

als een muis. Ik heb hem eenig poppegoed gekocht, en onder anderen een heer en een juffer, die hy CINNA en EMILIA noemt. Wel, viel hier een derde op in, hoe krygt hy het zoo krom, en hoe is het mogelyk dat hy die vreemde namen onthouden kan? O, was het antwoord, dat is noch niemendal. Ik zou je wel andere staaltjes van zyn gaauwheid kunnen verhaalen; maar je mogt denken dat ik je wat wysmaakte, en dat my de eigenliefde hem zo deedt pryzen. Hy is zeer oplettend, en wy hoeven niet veel onder malkander te spreeken daar wat aan gelegen is, of hy zou het dadelyk aan de meiden overbrengen. Nu, dat is tot daar an toe. Maar à propos, Vrouwtje, ik hoop niet dat je kwalyk zult nemen, dat myn man, die noch iets te doen hadt, en my belooft heeft aanstonds te volgen, ons KARELTJE medebrengt. Wy konden geen huis met hem houden, toen hy hoorde dat wy hier naar toe gingen; en wat wy ook deeden, hy wou niet naar school, of papa moest hem belooven zelf vroeg uit te haalen. Hy zal wel zoet weezen, want hy is heel gezeglyk, en kan met het minste woord geregeerd worden.

„Deeze lofspraak was naauw geeindigd en met een compliment beantwoord, of myn Heer tradt binnen, met zyn Zoon aan de hand. Dadelyk hadt men het leven gaande. Maar heden man, riep Mevrouw *** met een barst uit, schaamt ge u dan niet, dat je den jongen de jurk niet eerst hebt laaten uitdoen? Ik heb immers zyn beste rokje beneden gebragt. Foei! Het is schande dat je ook niet beter weet hoe het hoort. Zie hem die das eens zitten! Wel! Men mag je lui wel wat betrouwen! Indien my het gezelschap niet beter kende, zoude ik niet door jou toedoen voor het slordigste schepsel worden uitgekreeten dat de aarde betreedt? Ei Wyfje, sprak de goede hals, (die ruim zo gek met zyn KARELTJE scheen als Madame) wat is 'er aan gelegen? Wy zyn hier onder familiaire vrinden. Kom mannetje, voer hy voort, maak nu eens een mooye Dienaar aan de Oomes

en Tantes. Lustig als een vryer! Je moet niet timide weezen. Het kind kweet zich zo goed als het kon, men zette het aan een klein tafeltje, en papa haalde straks eenig speelgoed uit den zak, op dat zyn Zoontje de tyd toch niet zou verveelen. Onderwylen hadt de Traktante belast dat men JAN en PIETER wat zou opschikken, en van boven doen komen, welk gebod gehoorzaamd zynde, namen deeze drie gastjes de gansche kamer in, en begonnen zulk een geweld onder malkander te maaken, dat men hooren noch zien kon. De grootste baldadigheden wierden hen toegelaaten. Alles was aardig. Men schaterde van lagchen om hunne kuuren, en PIETJE kreeg bevel van zyn Moeder dat hy eens zingen zou; waarop hy aan het schreeuwen tyde als een mager varken, en een deuntje ophief, daar vry wat van Sint An onderliep. Dit wierdt gevolgd van een tweede, en het tweede van een derde, ieder om het stichtelykst. Maar niets scheen meerder te behaagen dan: „Zet hem op een ton, keert hem om," enz. want dat wierdt telkens met een algemeen handgeklap toegejuicht: waardoor de jongen, die slim genoeg was om te merken dat Vader en Moeder zich zeer hiermede kittelden, zoo groots wierd, dat hy geduurig van voren af begon. Na dat hy eindelyk een heesche keel van het lollen gekregen hadt, viel hy weer met zyn kameraadjes aan het ravotten. Vooral speelde het zoete KARELTJE, op wiens gezeggelykheid zo hoog geroemd was, wakker den baas, zynde hy altoos haantje de voorste; en schoon papa hem al eens verboodt, het mogt niet helpen. Hy ging zijn wereldschen gang; tot de knecht met de sleê hem kwam halen, waarna ook de twee andere raasbeeren den aftogt moesten blaazen." —

49. Dat plotselijk verbannen der „keurige deftigheid" (vervelender gedachtenis!) was echter niet zonder aanvechting van toenmalige „Taalzuiveraars en Harddraavers" gebleven; maar VAN EFFEN, zich-zelf bewust, had er de volle kracht van zijn zelfstandig talent tegen

gesteld — en de overwinning was zijner. Wenschelijk ware het geweest, dat eene andere geniale verschijning een weinig vroeger, zich op de zelfde wijze had weten te handhaven.

In 1716 kwam er te *Rotterdam* uit den boekwinkel van ARNOLD WILLIS een bundel vaerzen, onder den tytel: H. K. POOTS Mengeldichten, in 't licht; en naauwlijks was daar kennis van genomen, „of elk hadt, in die eerste opgetogenheit, den mont vol van deezen jongen Dichter, niet kunnende begrypen, hoe het mogelyk was, dat iemant van zijne gelegenheit en jaeren, zonder kennisse ook van de uitheemsche taelen, zulke schoone vaerzen hadde kunnen voortbrengen. — Zuiverheit van taele, klaerheit en kortheit van zin-uitinge, kunst en kracht van redeneringe, rykdom van overaerdige vonden, de ziel der Poëzye, en majesteit eindelyk en eenvoudigheit, die twee groote kunstdeugden, liepen hier te zamen." De dichter, een jonge boer van *Abtswoude*, telde toen zeven-en-twintig jaren. „Veele, getrokken door de zeldzaemheit der zaeke, quamen hem zien, begroeten, en van hunne achtinge verzekeren. Ten uitersten stonden eens twee of drie jongelingen verzet, die, den Poëet indiervoege op het lant komende bezoeken, geheel op zyn boersch hem daer toegerust, en in het akkerwerk bezigh vonden: niet anders alsof APOLLO de ossen van ADMETUS weder in bewaringe hadt. Dus leefde hier onze Dichter, die, voor het overige, binnen den omtrek van zeker kleen schryfvertrekje, niet onvermakelyk van uitzicht, zyne ledige uuren doorbracht in bezigheden, dienstigh om zyne aenwassende glori te vermeerderen." Er was veel grond tot die bewondering: HUBERT KORNELISSEN POOT was dichter geboren, en zijn schoone aanleg had slechts een beteren eeuwgeest noodig gehad, om tot een meer vrije, rijke, degelijke ontwikkeling te komen, en er zijne zuivere oorspronkelijkheid by te bewaren. Evenwel —

Wie weigert Poot den naam van dichter der natuur?

Hadde hy slechts die natuur meer getrouw kunnen blijven; hadde hy minder (maar het kon toen niet anders) een willig oor geleend aan de „Kunst-maecenen" en „Kunst-aristarchen" dier dagen! — Dat hy zich vooral VONDEL en HOOFT ten voorbeelde stelde, is bekend, en was grootelijks in zijn voordeel; dat SPIEGHELS gekunstelde vormsmeding hem wel eens tot navolging verleidde, blijkt op meer plaatsen in zijne gedichten, en is er slechts geringe ontciering; maar dat hy naast de schatkamer zijner eigene verbeelding nog een magazijntjen van mythologische beelden en voorstellingen moest oprichten, en „Pegasus Hengstesop" slobberen, om met „APOLLOOS priestrenschaar" den „Parnas" te bestijgen — dat blijft eeuwig te bejammeren: dat heeft — vereenigd met den droogen adem des tijds, de gerekte deftigheid, die de vaerzen toch zonderling verwaterde, en met de eenzijdige voorkeur voor stichtelijke- en gelegenheids-poëzy ons méer dan een JAMES HOGG, misschien wel een ROBERT BURNS, ontstolen.

Een groot gemak van vorm doet POOTS vaerzen goed rollen, welluidend vloeien, en er is geen gebrek aan speling van vernuft, aan frissche beelden, aan kloeke gedachten, aan bezielde voorstellingen. Hy predikt de levenswijsheid zijner ervaring niet op een dorren toon; lees slechts in den brief aan zijne oudste zuster:

My heugt nogh van d' onnoosle dagen;
 De kintsche vrientschap smaekt my nogh,
Waerin met lust en welbehagen
 Wy eertyts leefden, van bedrogh
En haet en wrevel ver gescheiden.
 Noem dat een tyt van smydigh gout,
En laet ons offers toebereiden
 Aen Gode, nu, in stat en wout,
De zilvren voorts by ons magh duuren.
 Die kommerlooze vreugtzon dook.
Nu wacht ons 't koper met syn uuren,
 En eindlyk licht het yzer ook.
Dan wort men gemelyk en lastigh,

En 't bloet der maegschap traeg en koel.
Wat zyn bejaerde boomen quastigh!
En hoe ontwykt hun 't groen gewoel!

Hoe uitmuntend! Hoe zuiver van gevoel, van beeld, van vorm. Lager heet het:

De vergenoegging trekt my heden.
.
Daer kan men vasten staet op maken,
Maer noit op u, o los Geval.
Gy huichlares, hebt my waerachtigh
Een al te schrale gunst betoont;
Dies zal wel haest uw tombe prachtigh
Met deze grafspreuk zyn bekroont:
„Hier sluimert Poots Fortuin in 't maenlicht,
„Door werkeloosheit afgeslooft.
„Zy was voor hem niet quaet van aenzigt,
„Maer al te kael van achterhooft."

Hoe geestig! Hoe juist van denkbeeld als van uitdrukking! Gaarne geef ik hier al zijn Bybelstoffen voor, een genre, waarin hy volstrekt niet thuis behoorde, al zijn er soms uitstekend schoone plaatsen in (b. v. in den „Uitgang van Godts zoone:"

deze Leeu zal zynen schepter zwieren
Gestadigh, oost en west, van d' aard' tot 's hemels top.
Hy schraegt de heerschappy van alles met zyn schouderen.
Hoe overtreft zyn staf de staf van Salomon!
Zyn bloeiend ryk zal noit verdorren, noit verouderen,
En 't strekt zich wyder uit dan d' omloop van de zon.
Bespot geen doornekroon, geen blinkende gewaden,
Geen' rieten staf: zie toe, d' Almagtige zal hem
Met starreglans bekleên, met zonnegout beladen....)

er zijn zooveel doolingen, zooveel boersche vallen (b. v.

Wat had 's Heilants zegewagen
Een gewicht van heil te dragen
Op die snelle hemelreis!

of:

Toen zagh de Godtheit met een oog van gramschap neder,
En zei
Boos zaet van Abraham!
Hoe jammerlyk veraert de telg van haren stam!
Ik wil de dwaezen, die my geen ontzagh meer dragen,
Voor mynen geessel jagen
Uit Salems lucht zoo veer,
Totdat de hoogmoet zich in rook en asch verneer.

of, erger nog, sprekende van het lotwerpen over CHRISTUS kleederen:

'S Mans arremoetje wort van beulen en soldaten
Geplondert —!! enz.)

er zijn zooveel misgrepen, dat de schoonheid van geheel ten eenenmale verbroken wordt. Zie den grooten dichter daarentegen op de plaats, die de natuur hem aanwees: geniet zijne minnezangen (schoon gy ze kiescher wenscht), al ware 't alleen zijn „Goelyke wangen" of zijn „Wachten":

Hier heeft my Rozemont bescheiden:
Hier, by deez' boom, die weligh wast.

Lees in zijn „Akkerleven", Mr. KORNELIS 'S GRAEVEZANDE toegewijd, en HORATIUS ontleend:

Als een boer zyn hygende ossen
'T Glimpend kouter door de klont
Van zijn erfelyken gront,
In de luwt der hooge bosschen,
Voort ziet trekken; of zyn graen
'T Vet der klai met gout belaên;
Of zijn gladde mellekkoeien,
Even lustigh, even bly
Onder 't grazen, van ter zy,
In een bogtigh dal hoort loeien;
Toon my dan, o arme stadt,
Zulk een wellust, zulk een schat.

Welige akkers, groene boomen,
 Malsche weiden, dartel vee,
 Nieuwe boter, zoete meê,
Klaere bronnen, koele stroomen,
 Frissche luchten, overvloet
 Maekt het buitenleven zoet.

Als de lente 't lant beschildert,
 Als de zomer zweet en gloeit,
 Ploegt en spit hy onvermoeit.
Als de winter 't wout verwildert,
 Houdt hy den berookten haert
 Met zyn vrienden, ront van aert.
't Herfstsaizoen, vooral te danken,
 Snyt hem druiven, perst hem most,
 Most die slechts wat moeite kost:
Hemelwaerde wyngertranken
 Vullen dan met wyn zyn ton;
 Onlangs schutten ze ook de zon:
Want des zomers, na veel zwieren,
 Neemt hy, om zich goet te doen,
 Onder 't loof een slaepje in 't groen,
Daer de vogels tierelieren,
 Daer een levendige vliet
 Van de steile rotsen schiet.
Els, zyn liefste door het trouwen,
 Wiegt met zang hem daer hy slaept,
 Schoon ze vry al wyder gaept
Dan de hoofsche staetsjonkvrouwen;
 En hy kust er Elsje voor.
 Dus brengt Melker 't leven door.

Hoor slechts den aanvang der „Nagedachten" over het afsterven zijner moeder:

Schoon troost en tyt den rou verzoeten
 Waermê wy eertyts Moeders lyk
 Geleidden naer het stille ryk,
Daer alle menschen komen moeten,
 Nogh denk ik om die vrome weêr.
En zou ik niet van haer gewagen
Die my heeft onder 't hart gedragen?
 Dat waer my al te luttel eer.

Zou met de zwarte treurgewaden
Haer achting en gedachtenis
Versleten zyn? o neen, my is
D' ondankbaerheit noit aengeraden
Van die rechtmoederlyke tong.
O zerk! o zant! o dor geraemte!
Ik draeg de lieverei der schaemte,
Omdat ik, toen de noodt my drong
Tot klagen, geenen lykzang queelde.
Myn Moeder, heusch en braef van aert,
Was d' êelste rougedichten waert.

Lees dan nog eens in zijn „Ryke Armoede":

De matige natuur eischt weinigh voor het leven.
Men hoort der vooglen sang,
Die, ryk voor eenen dagh, door blaên en takken zweven.
Met weinigh leeft men minst zyn' erfgenaem te lang.

Al 't quaet 't geen d' armoê baert is dat ze, tegens reden,
Den mensch verachtlyk maekt.
Een vrolyke armoê brengt geluk en zaligheden;
Maer ze is geen armoê nogh, ten zy ze ons droef genaekt.

Die niets verliezen kan magh onbekommert zingen
By dieven, heet op buit.
Hy wandelt onbelet door vyantlyke klingen,
En slaept gerust, daer kram noch grendel hem besluit.

Geloof my, onder 't riet der laeggeboude hutten
Woont d' ongestoorde rust.
Een marmeren paleis kan geene zorgen schutten;
Men vint er vrees in vreugt: en teffens last by lust.

Geen kroon, hoe trou gedient van stael en snelle paerden,
Stilt hooftpyn, als men lyt.
Daer schuilen menigmael verraderlyke zwaerden
Ook achter 't veinzend gout van 't vorstlyk muurtapyt.

Laet, wie gy wezen moogt, laet eens den hoogmoet zakken:
Vergaep u aen geen schyn.
Uit boersche kruiken, slechts van roode klei gebakken,
Drinkt iemant zelden 't wee der doot in met venyn.

Het kostelyk Genoeg weegt rykdom op en staten,
En waer men los op bout.
De werelt zwoegt en zweet om dingen die niet baten.
't Begeeren houdt ons arm, ook midden in het gout.

Voorts, wat wy van 't geval te leen gekregen hebben,
Moet op en onder gaen.
Al wat de maen beschynt zal altyt vloeien, ebben,
En wisselvalligh zyn gelyk het licht der maen.

Bid dan om rykdom dien geen laege zinnen vatten,
Te blint in hun bedryf.
Bedrukte Salonyn, de waerdigste aller schatten
Is een gezonde ziel in een welvarend lyf.

Gy zult met my den dichter erkennen en vieren; gy zult met my bejammeren, dat hy leefde in de eerste helft der achttiende eeuw; gy zult met my het oordeel herhalen van den onbevangen DE CLERCQ: POOT was een dichter, door de natuur gevormd, door de kunst bedorven. — Geen onzer dichters was beter dan hy in staat de natuur te schilderen; en voorzeker is zijn gedicht „Hoe genoeglyk rolt het leven" een der meest nationale in onze geheele dichtkunst, terwijl hy daarentegen, toen men hem vele boeken en dichtwerken ter navolging gegeven had, den morgenstont in de volgende regels beschreef (en daardoor den geest van zijnen tijd huldigde, die geen hooger ideaal dan dat van „saffieren" en „smaragden" kende, zoodat de *Hemelstat* van HOOGVLIET en *El Dorado* van VOLTAIRE byna overeenkwamen):

's Lichts jeugt, gansch lief, in 't heldere oost ontloken,
En ryklyk aengedaen
Met gout, saffier, puikpaerlen, purperstrooken,
En koele roozeblaên;
Beloofde thans door aertsbevalligheden
En goddelyken lach
Een' goên, gedween, hoogmilden, luisterbreeden,
En overschoonen dagh. [1]

[1] "Een schoone dagh." Is hier ook niet de invloed van het lezen

Het was *Holland* niet gegund lang naar zijne zangen te luisteren. In het najaar van 1733 overviel hem eene krankheid, „die naer kunst noch kruiden te luisteren scheen, maer, hant over hant toenemende, eindelyk aen zyne herstellinge twyfelen deet." Kort te voren was hem zijn eenig dochtertjen door den dood ontvallen, en hy had haar de bekende regelen nagezongen:

Jacoba trad met tegenzin
Ter snode werelt in;
En heeft zich aen het endt geschreit
In haere onnozelheit.
Zy was hier naeu verscheenen,
Of ging, wel graeg, weêr heenen.

De moeder kuste 't lieve wicht
Voor 't levenloos gezigt,
En riep het zieltjen nogh te rugh:
Maer dat, te snel en vlug,
Was nu al opgevaren
By Godts verheugde schaeren.

Daer lacht en speelt het nu zoo schoon
Rontom den hoogsten troon;
En spreidt de wiekjes luchtigh uit,
Door wee noch smart gestuit.
O bloem van dertien dagen,
Uw heil verbiedt ons 't klagen.

Dat was des dichters zwanenzang. Op den middag van den laatsten dag des jaars, nog sprekende van zijn hope en vertrouwen op CHRISTUS en de eeuwigheid, vatte hy de hand zijner bedroefde, hem zorgvuldig verplegende gade, „en die met eene doodelyke kracht tusschen de zijne knellende, ontging hem de geest." Hy was slechts vier-en-veertig jaren oud. Zijn stoffelijk overschot werd in de oude kerk, te *Delft*, ten grave gebracht. Wie

van SPIEGHELS vaerzen merkbaar? Zie daarentegen den wezendlijk schoonen aanvang van zijn „Morgenzang, aen den Heere VALERIUS ROVER."

GÔVAERTS stad bezoekt, vergete geen bedevaart; de onsterfelijke Abtswouder verdient het offer der nagedachtenis: hy was de oorspronkelijkste, de nog meest natuurlijke dichter van zijn gekunstelden tijd.

50. Een deftig burger van *Vlaardingen* had inmiddels, op zijn krankbed liggende, de hoofdrichting aangegeven, die de Nederlandsche poëzy nu gedurende een reeks van jaren volgen zou.

Dat droeg zich aldus toe:

De grijze tafelhouder van den Vlaardinger Lombard, J. HOOGVLIET, langsaam den dood te gemoet gaande, werd met trouwe zorg door zijne kinderen verpleegd. Een dezer, een twee-en-dertig-jarig jonkman, ARNOLD genaamd, hield zich met de beoefening der poëzy bezig, en was destijds, ook wel aan het ziekbed zijns vaders, onledig met het korrigeeren der proefbladen zijner vertaling van OVIDIUS Fasti, die welhaast het licht zou zien. De oude man, eenmaal den zwakken blik slaande naar den arbeid des by hem wakenden zoons, sprak op ernstigen toon: „Hoe genoeglijk zou 't my zijn, „wanneer dit stuk in plaats van het heidensch bygeloof „op te cieren, de eere des eenigen Gods kon bevorde„ren." Deze woorden, van de lippen eens stervenden vaders, maakten een diepen indruk op het gevoelig harte van den zoon, en hy rekende het zich eene heilige verplichting, om der vervulling van dien wensch niet nalatig te zijn.

De indruk van het eerwaardig gelaat en het vast geloof des grijzaarts droeg wellicht by, om des jongen HOOGVLIETS keuze te leiden naar den voortreffelijken patriarch, dien wy als de edelste geloofsheld uit het Oude Testament hebben leeren eerbiedigen. De arbeid, eigendlijk boven des dichters krachten, werd weldra, als ter nagedachtenisse des overledenen, aangevangen en voortgezet, maar met zoo groote inspanning voortgezet, dat ziel en lichaam beiden er onder leden, en onmachtig waren om te kunnen volharden: nadat de negen eerste zangen

even waren afgewerkt, moest het vervolgen worden gestaakt, zouden niet krankzinnigheid en dood het geheel afbreken. Eenige maanden rust en verademing werden volstrekt noodzakelijk gekeurd, eer de dichterlijke begeestering zich weder mocht doen gelden; toen ging de hervattting langsaam voort, en eindelijk, „na vereischte beschaving", trad de Abraham de Aartsvader, „in XII boeken", in 1727 aan het licht.

Toen zongen de dichters:

> Homerus Helt, hoe groot en fier,
> Moet nu met Maroos Veltheer zwichten:
> De Vechtzwaen zwyg', schoon Pindus zwier
> Speelt in zijn hooge heldendichten;
> Want HOOGVLIET zingt van grooter Helt
> En Vorst, veel vorstelyke dingen;

of:

> Nu wyke Apol, met al wat daer Poëten
> Van droomen, van hun dullen geest bezeten.
> In dit muzyk, van toon zoo zuiver, slaet
> Geen Klio, maer een Cherubyn, de maet.
> Geen Hengstebron verwekt hier dat geklater;
> Maer de Jordaen ruist hier met heiligh water.
> Hier ryzen geen twee toppen van Parnas;
> Maar Moriaes gebergt.

De gevierde-zelf had intusschen veel nederiger dunk van zijn gedicht, en zong er aan het einde:

> Nu is mijn taak volwrocht; mijn dichtwebbe afgeweven,
> 'k Heb twalelf boekjes van Helt Abraham geschreven.

En de land- en tijdgenoten in 't algemeen?

„Wij vergenoegen ons met alleen te berichten, dat zelden, zoo ooit, eenig uitgebreid Dichtstuk in ons vaderland met sterker toejuiching ontvangen, met algemeener graagte gelezen, en met bestendiger goedkeuring

vereerd is; zo als, behalven uit den verworven roem des Dichters, bijzonderlijk uit het hier te lande allerzeldzaamst getal van ten minsten elf verschillende uitgaven bij herdruk blijken kan."

Intusschen werd de Abraham weldra de bron van het onvruchtbaar twistgeschrijf: of het een Heldendicht kon worden geheeten, ja — dan neen. Thands is daar geen sprake meer van: het laatste bewees zich-zelf, en alleen de achttiende eeuw kon eene fraaie dichterlijke levensbeschrijving den naam van Epos toekennen, de achttiende eeuw, die de vaerzen roemde, als van een

voegelyke styl
En tael, gevylt met Vondels vyl,

en het daarom eerlijk meende, zonder satyrieken glimlach om de lippen, wanneer ze den dichter toeriep:

Behael meer loon, door vlyt en zweet!

Waarheid is het, dat die levenbeschrijving, al blijft ze te dikwerf beneden de grootheid van haren Held, en sleept zich in wel vloeienden maar toch vaak krachteloozen rijmslag daarheen; al mist ze die smeltende tederheid, die stoute verhevenheid, die schokkende kracht, dien brandenden gloed, die het harte des lezers in verrukking ontsteken, en hem dwingen zich den genius des dichters op te geven; al plooit de Oostersche mantel den Hebreër maar te dikwerf als om de schouderen van een Hollandschen burgerman; al konden de Palestijnsche en Egyptische landschappen vrij gloeiender van toon; al is ook weder hier de vermenging der allegorie met de voorstelling van hemelwezens meer dan stuitend; al is de steeds afgekeurde schildering van

't hof van 't eeuwig Koningrijk,

en de gescheiden en verpersoonlijkte eigenschappen Gods, als raad gezeten

> Aan eene tafel van Diamant,

byna even hard van voorstelling als onzinnig van denkbeeld — er zijn toch zoo vele fraaie plaatsen, zoo vele liefelyke beschrijvingen in, dat het gedicht, ofschoon verwerpelyk als geheel, om zijne schoonheden in de onderdeelen altijd eene niet onbelangrijke plaats in onze Letterkunde zal blijven bekleeden. Er spreekt vooral een diep gevoel voor natuur in; zoo zelfs, dat de Zuid-hollander zich niet genoeg heeft kunnen losmaken van het landschap rondom hem heen, en de adem van het Noorden door de velden van het Zuiden waait. De schildering van *Siddims* ondergang, in het zevende boek, is waarlyk zeer schoon, en verheft zich in kracht van voorstelling boven alles wat deze tijd in beschrijvende poëzy voortbracht. Waar het evenwel een levendig tafreel van hartstochten geldt, waar een innig gevoel zich in tedere vormen zal gaan uitspreken, daar verraadt zich de zwakkere zijde van den dichter; daar wordt het dikwijls droog en gerekt; en toch lichten te midden daarvan weder zoo menige krachtige en heldere plaatsen, dat het schijnt, alsof HOOGVLIET met zich-zelf heeft gestreden, om zijn eigen beter, stouter gevoel aan de flaauwe zoetvloeiendheids-zucht van zijn tijd ten offer te brengen. De tiende zang, vrij algemeen bekend, vat deze deugden en gebreken reeds in den aanvang vrij wel samen, en toont daarby mede aan, hoe wansmakelijk de dichter zijn voorstelling vaak door eigene redeneeringen onderbreekt:

> 't Was avont en de zon, gehult met gout en stralen,
> Scheen thans te Berseba ter westkimme in te dalen,
> Haar' gloet te dooven in het middelantsche zout;
> Terwijl ze nochtans met dat licht, dien gloet, dat gout
> En d' eige stralen, aan dezelve hemelkringen,
> Den morgen maakte in 't oog der tegenvoetelingen.

De maan vertoonde nu 't verzilvert aangezicht,
En troostte 't aardryk met den weêrglans van het licht.
Een zachte dau zeeg op de blaân, en bloemeknoppen,
En baadde 't velt, als in een zee van vruchtbre droppen.
De wint lag in den slaap: ja 't scheen of zelfs Natuur,
Gelijk een dienares, die op 't bescheiden uur
Haar' Heer en Meester wacht, en past op hare plighten,
Nu al heur' dienst ook aan het aardryk wou verrichten;
Zoo schoon, zoo lieffelyk was d'avontstond, wanneer
De Schepper der natuur, d'Almaghtige Opperheer,
Van Zynen hemeltroon klom op zyn' wolkewagen,
Getrokken van den wint, in 't luchtgareel geslagen;
En, van zyn' Englenstoet omsingelt, nederkwam
In 't bosch van Berseba, en riep: ô Abraham!

De vrome Godshelt, thans eerbiedig neêrgebogen,
Riep uit, hier ben ik! zie hier ben ik voor uwe oogen
ô Hemelsche Monarch! tot uwen dienst bereidt!
Neem uwen Izaäk (dus sprak de Majesteit)
Uw' Zoon, uw' eenigen, uw' lust, en welbehagen,
Dien gy bemint, om my ten offer op te dragen.
Ga heen naar Morya, en slacht uw' Izak daar,
My tot een offerhande, op 't hooge brandaltaar,
Op een' der bergen, dien ik nader aan zal wyzen.

Dit zeggende begon de wolk omhoog te ryzen,
En Godt vaart op, terwijl de lucht van donders kraakt,
Al waar zijn wagen met de vlammende assen raakt.

Help, Godt! d'Aartsvader valt van schrik in onmaght neder,
En met hem ook myn geest; met hem bezwykt myn veder!
ô Goede Hemel! sta myn Bybel poëzy,
In deze barning, met uw' geest en yver by;
Opdat myn stuk niet meê verflaau' van dichtgedachten.
Leen my een' veder uit de Cherubyneschachten,
Dat ik den donder, die myn Helt ter nederslaat,
Den bliksem van 't gebot, het onweêr, dat ontstaat
In zyn gemoet, geen storm van menschelyke driften,
Maar Abrahams geloove, afmale in myn geschriften;
't Geloof, dat met één slag de hartstogt nedervelt!

't Gaat wel, myn zwakke geest bekomt weêr, met myn' Helt:
Een diepe zucht schijnt aan zyn' boezem lucht te geven.

Ach! (zegt hy) kan ik na dien donderslag noch leven!
Waarom is myne ziel haar' kerker niet ontvlucht,
En Godt al smeekend' naargevlogen door de lucht!
Ai my! hoe klopt my 't hart! ô ysselyke woorden!
ô Hemel! moet ik dan myn' eigen Zoon vermoorden,
Moet ik myn' eenigen, myn' Izaäk, ô smart!
Op 't outer kelen! moet ik 't harte van myn hart
Doorboren met het staal, en met verwoede handen
t' Onmenschlyk wroeten in myn eigen ingewanden!
ô Ysselyk bevel! ô God! myn toeverlaat!
Is dan uw zegen in een' vloek, uw gunst in haat,
En al uw min verkeert in donderenden toren!
Kan menschenoffer uw meêdoogend oog bekoren!
Welaan, eisch my: ik zal verheugt, en onbenout,
Myn leden strekken op het heilig offerhout,
En zelfs, als offraar van myzelven, onbezweken,
't Vuur in den stapel, 't mes my in den boezem steken,
Terwyl ik stervende u myn' Heilverbondtsgodt noem,
En in de hope van myn zaligh erfdeel roem.
Maar neen, helaas! gy eischt myn' Zoon, myn welbehagen;
Den stok myns ouderdoms, het steunsel myner dagen;
Het voorwerp van myn hoop, en uw beloftenis;
Het eenigh zaat, dat uit myn' echt geboren is,
Na harde ballingschap, en eindloos ommezwerven:
En ach, die Veege moet van myne handen sterven!
Onnoozele Izaäk! 't geldt u: 't geldt u, myn Zoon!
ô Appel van myn oog! ô Paerel van myn kroon!
't Geldt u: u moet ik zelf, ô Leven van myn leven!
Op 't brandend outer aan de Godheidt wedergeven!
U moet ik zelf, ô lieve, ô schoone Jongeling!
Aan wien ik dacht, dat al myn heil, myn glori hing,
Met deze hant.... maar ach! myn tong bezwijkt, myn krachten
Ontzinken my al alreede, op d'enkele gedachten:
Myn hairen ryzen my te berge; ik yze, ik schrik,
En voel den dootsteek zelf in 't hart, elk oogenblik,
En d' altaarkolen in myn' eigen boezem branden!
Ruk los, ruk los, ô Godt, die tedre liefdebanden:
Verdoof de vaderliefde in my, opdat ik stil
Gehoorzame uw gebot, naar uwen wondren Wil!

Nu ryst de Godshelt op, en zegt: vaar wel, Bosschaadje,
Belommert zangpriëel, vaar wel, ô Lustplantaadje;
'k Verlaat u, lieflijk wout van 't lustigh Berseba;

Dat u een dolle storm nu vry ter neder sla;
Opdat ik u, die 'k met myn' Izak op liet kweeken,
De trotsche kuiven, na zyn' doot, niet op zie steken!
Gy zult myn uitvlucht niet meer wezen; want ik wy
Myn droevige eenzaamheit der dorre woesteny'.
Het bosch van More, en all' de lommeryke wouden
Van Mamre weten, hoe veel wondren zy beschouden,
En wat zy hoorden, toen de Godtheit nederkwam,
En meer dan eens dien Zoon beloofde aan Abraham:
Dit Berseba zag zyn geboorte, en gy, myne Eiken,
Die met hem groeiden, en de wolken moogt bereiken,
Hoort nu het vonnis van zyn doot, den eisch van Godt:
't Gebergte Morya bewaar' zyn overschot,
En heilige asschen: ik zal all' myn levensdagen
Myn bitter hartenleet de barre rotsen klagen.

Deze aanhaling te vervolgen, zoû te gelijk een vervelend voorbeeld leveren van de gerektheid waarin dikwijls zijne redeneeringen vervallen, en waarin zijn Held zich-zelf somtijds niet weinig ophemelt. Het laatste is een valsch begrip van de noodzakelijke verhevenheid des hoofdpersoons boven alle zonde en val, het eerste was een offer aan den geest zijner eeuw. Maar juist daardoor, dat hy de goden zijns tijds gewyrookt heeft, heeft hy ook in hoofdzake gearbeid voor zijnen tijd alleen, en blijft er slechts een gering gedeelte van zijn arbeid voor alle tijden. Een bewijs voor de ongenoegsaamheid van zijn talent: het waarachtig genie buigt niet voor de mode, maar wandelt zijn eigen weg — en die weg loopt voort door alle eeuwen.

De opgang dien de Abraham maken mocht, spoorde den dichter aan tot de samenstelling van een nieuw omvangrijk gedicht, waarvan de Heiland-zelf het onderwerp zoû zijn. By de bewerking kwamen hem echter onoverkomelijke zwarigheden in den weg, en hy liet het steken; eenige fragmenten verschenen later in zijne Mengeldichten onder den naam van Evangelische Keurstoffen. Op vergevorderden leeftijd schreef hy een „kunstig Hofgedicht" op des Heeren VAN MOLLEMS

lustplaats *Zijdebalen*, en nog later eene Eerekroon voor Vlaardingen, zijne geboortestad; beide gedichten staan echter beneden den Abraham, en kunnen den roem huns makers weinig vergrooten. HOOGVLIET zeide daarmeê „den geliefden Zangberg, zo hoog en met zo veel roems beklommen, plechtig vaarwel," en bracht zijne overige dagen, by klimmende welvaart, in stille rust door. Hy overleed te *Vlaardingen* in het huis zijner geboorte, op den 17en Oktober 1763, nadat hy den ouderdom van ruim 76 jaren had bereikt.

51. De weg, door HOOGVLIET ingeslagen, en zoo zeer strookende met de geestesrichting zijner tijdgenoten, riep eene menigte navolgers op, die echter allen verre achter hunnen voorganger bleven, en de moeite der vermelding niet waardig zijn. Toch werden zy door velen van harte welkoom geheeten, zoo slechts hunne vaerzen „zoetvloeiend" konden worden genoemd. Zoetvloeiend — zy mochten voor 't overige zoo zielloos zijn als zy wilden — dat was de leus op den Nederlandschen „Parnas", sints de „scepter van PELS" was overgegaan in de lange vingeren van SYBRAND FEITAMA. Deze man, wiens goedhartig, schaapachtig gelaat, ter naauwernood verlevendigd door eenige bezieling in zijn blik, de volkomen uitdrukking van zijn gemoedsleven was, had zich reeds vroeg „met eenvouwige en stichtelijke rijmöeffeningen" verlustigd, en de „onderrichtingen van den vloeijenden zededichter KLAAS BRUIN" benevens die van „den juisten en oordeelkundigen CHARLES SEBILLE" vergezelden en steunden hem op het moeilijk pad der Dichtkunst. Aldus ontfing het kleine FEITAMAATJE vormelijk les in de rijmoefening, en wies op tot dien grooten FEITAMA, dien de tijdgenoot in hem huldigde: den „keurigen dichter", die dertig jaren van zijn leven aan de „Nederduitsche berijming" van FENELONS Telemaque, en twintig aan die van VOLTAIRES Henriade.... verbeuzelde. Geduldiger rijmer heeft *Nederland* zeker wel nooit voortgebracht! En deze man, de gladde

poëet by uitnemendheid, was (waarschijnlijk door zijn rijkdom, ik begrijp anders niet hoe!) de godspraak van zijn tijd: wie de goedkeuring van FEITAMA (wiens „aangeboore kiescheid zelfs zijne eigene overgeblevene feilen" eene „geduurige ergernisse" waren) winnen mocht, achtte zich gelukkig boven allen en der onsterfelijkheid gewis.

Treurige dagen, waarin de armzalige stelregel wortel schoot, dat „smaak, vernuft, verstand en oordeel eigenlijk den oorsprongelijken dichter vormen"! Men komt waarlijk soms ernstig in de verzoeking om te gelooven, dat die goede lieden gants zonder hart geboren werden. Wie zich nog werkelijk een harte bewust was, en het warm voelde kloppen, durfde zich tegen de uitspraak dier kille kunstrechters gewoonlijk niet verzetten, en boog met de menigte nederig het hoofd. Dat is de knellende keten geweest, waaraan een der besten van hen, DIRK SMITS, zich slaaf heeft gemaakt, zoodat van al zijne grootere en kleinere gedichten slechts ter naauwernood een drietal zeer kleine hem als waarachtig dichter blijven doen kennen: zijn Lijkkrans voor mijn dochtertje, zijn Wiegezang, en zijne bevallige regelen Op verscheidene Seraphyntjes, kunstig geteekent door den Heer Dionys van Nymegen. Zijn Rottestroom is zangerig, maar getuigt weinig van de begeestering eens dichters voor het onderwerp van zijnen zang. Overigends valt er dit van hem te roemen, dat hy meer natuurlijk dan gekunsteld is.

52. Het Dorado der wetgevende machten op „Pegasides plein" begon thands echter gelukkig langsamerhand bouwvallig te worden. Meer misschien dan wy weten is daaraan toegebracht door twee aristokratische mannen, die niet gewoon waren om burgerlijk het hoofd te buigen voor de eerbiedwaarde magistraat in den zwarten rok; door twee mannen, waarvan de jongste ten minste ontegenzeggelijk met genie begaafd was — en het genie neigt zich voor de denkwijze der menigte of voor de tyranny harer beheerschers slechts dáar, waar het door kruipende

zucht naar het welgevallen en de goedkeuring dier menigte of harer leiders wordt beheerscht, of liever onteerd. De beide aristokraten, die ik bedoel, waren WILLEM en ONNO ZWIER van HAREN. Reeds sints de dagen van de worsteling tegen *Spanje*, toen „Hopman DAEM" zich een stouten naam onder de Watergeuzen verwierf, was het geslacht van HAREN in de Nederlandsche historie roemrijk bekend; thands ontfing het een nieuwen, schoon dan ook onbloedigen glans. Zoowel door geboorte als door hun verkeer aan het hof van den Stadhouder, bewogen de broeders zich handelend op het politiek terrein, maar vonden evenwel nog ruimschoots den tijd voor eene gelukkige beoefening der vaderlandsche Letteren. De geest der lyriek bezielde beiden. De oudste, WILLEM (Grietman en Ontfanger-Generaal, later lid der Algemeene Staten voor *Friesland*, en vervolgends, na des Vierden WILLEMS dood, Gezant der Staten aan het hof van den Landvoogd der *Oostenrijksche-Nederlanden*, KAREL van LOTHARINGEN), bekleedt als dichter eigendlijk slechts de tweede plaats. Zijn vernuft is niet zoo levendig, zijne verbeelding niet zoo rijk, zijn gevoel niet zo innig, als dat van ONNO ZWIER, den jongste, ofschoon hy dezen ook in wijsgeerige opvatting niet toegaf, en hem in zuiverheid van vorm overtrof. Hy zond in 1741 een heldendicht in het licht, onder den tytel: Lotgevallen van Friso, Koning der Gangariden, dat reeds om dien tytel alleen de aandacht van *Nederland* had moeten trekken, zoo er toen ook maar eenige zin voor het vaderlandsche in de Letterkunde hadde bestaan. De dichter schildert daarin de omdoolingen des Vorsten, van de *Ganges*-boorden over *Taprobané* (*Ceylon*) en *Asië*, naar *Griekenland*, en van daar weder over *Rome* en *Vectis* (het eiland *Wight*) naar de oevers van het *Flie*, waar hy zich nederzet, en het land zijn naam schenkt. — In vergelijking met de vele ziellooze beschrijvende gedichten dier dagen, stijgt de Friso zeker tot eene aanmerkelijke hoogte,

maar die het met den blik op zijne eigene innerlijke gehalte niet behouden kan. Ondanks de veelvuldige verscheidenheid van toestanden, de gedurige verandering van landstreken en volken, het wisselen van bykomende personen, ligt over het geheel der twaalf zangen (de tweede uitgave heeft er tien, met een merkelijk verzwakt slot) iets droogs, dat niet wordt verbeterd door de telkens wederkeerende redeneeringen en lessen in den smaak van FENELON, wiens Telemaque door van HAREN met voorliefde was bestudeerd; er is in de schilderingen der toestanden vaak meer deftigheid dan gloed en levendigheid, in die der natuurtafreelen groot gebrek aan lokale kleur; de stijl verheft zich zeer dikwerf niet boven berijmd proza, en het geheel houdt meer het verstand bezig, dan het hart: gy wordt doorgaands overtuigd, zelden meêgesleept of geroerd, nimmer geschokt. De lyrische gedichten van van HAREN, meer uitvloeisels der eigenaardige richting van 's dichters geest, staan daardoor ook veel hooger, en op grond van dezen had de onoprechte VOLTAIRE hem beter „Pindare au Parnasse" kunnen heeten, dan om den in 't Fransch vertaalden Friso. De Leonidas, de Lof der Vrede, het Menschelyk leven, zijn niet minder vol diepen wijsgeerigen zin dan zijn heldenzang, maar overwegen dien verreweg in warmte, gedrongenheid, en frischheid; het is, als had de dichter zijn onderwerp hier beter onder het oog, en overzag het met rustiger blik, waarvan de werking dieper in zijn eigen gemoed drong. Friso zet ge na geëindigde lezing weder op de plank, te vreden met hem te kennen; het Menschelyk leven herinnert ge u duizendmaal in verschillende tijdperken uws ouderdoms, en leest het met vernieuwde belangstelling telkens weder:

Helaas! helaas! hoe vlieden onze dagen.
Hoe spoedt zich ieder uur, met onzen luister, heen:
Hoe flaauwe vreugd, hoe bittre plagen;
Hoe min vermaak, hoe veel geween!

En gy zucht het den dichter na:

O! dierbaar perk van drie tot zeven jaren,
Als ieder voorwerp 't oog bekoort, het harte streelt:
Och of ze zonder einde waren,
Als alles lacht, als alles speelt!

(Is het wezen der kindsheid, en heur invloed op de haar omringende waereld, ooit schooner en juister in een enkelen regel uitgedrukt?)

Beminlyk kind, speel, nuttig u deez' dagen,
Want 's waerelds grootheid schaft aan ons 't genoegen niet
Dat u, door uwen houten wagen,
En door uw kaarten huis geschied.

En de herinnering doet u meesmuilen by het:

Haast zal men u door strenge meesters leeren
Wat taal Demosthenes verkondde in Pallas stad,
En Cicero voor 's waerelds heeren,
Toen Rome nog de kroon op had.

O moeilyk werk, benaauwde en pynlyke uren,
Ze is maar een schets, deez' roe, waarmee men u kastyd,
Der slagen, die ge eens zult verduuren
Van 't stuursche lot in later tijd.

Wèl u, wanneer die herinnering u niet bitter wordt, wanneer ge voortgaat:

Wat open veld verschijnt daar voor oogen?
O jongeling, hoe werkt uw geest, hoe kookt uw bloed!
De driften, in het hart gevlogen,
Ontsteeken een' ondoofbren gloed.

Ja, goot gy dan d' onafgepeilde stroomen
Des oceaans daarop, gy bluschte 't vuur niet uit:
Hoe zal de rede het betoomen,
Zy, die haar' ogen pas ontsluit?

Gelyk Aurore, in 't oosten doorgeblonken,
Ja nog veel schooner, staat de wellust in haar praal.
Haar adem is de pest; haar lonken
Verdelgen als de blixemstraal.

Zoo ge het wellicht nog niet zoo ernstig opvat — klimmender jaren zullen u doen bystemmen:

In zulk een strijd ziet gy de dagen klimmen,
Gelyk het fris gebloemt zich opheft in een tuin,
En word een man. Maar ach! wat schimmen
Omcingelen op nieuws uw kruin!

Nu vlugt de slaap reeds in den vroegen morgen;
Ja somtyds heeft de nacht geheel voor u geen rust.
Vermoeden, vrees, wantrouwen, zorgen,
Verdoven kennis, yver, lust.

Nu ziet g' eerst klaar de broosheid aller dingen,
Hoe min het wuft geluk naar breidel hoort en toom;
En hoe de staat der stervelingen
Gelyk is aan een vluggen droom.

Terwijl de vreugd u bloemen schijnt te geven,
Ach zieldoorgrievend nieuws! ontrukt u 't lot een' vrind,
Een vrouw, beminder dan het leven,
Of 't waardste pand, het liefste kind.

Vlugt dan, reis vry naar afgelegen staten;
Zeil door de middellyn naar 't verre Zuiderland;
Hun denkbeeld zal u nooit verlaten,
Het staat, het wagt u reeds op strand.

De droefheid is gelyk aan wreede dieren;
Verwoeder dan een leeu, in netten styf verward;
Doorknagende, als een worm, de nieren,
Verscheurende, als een gier, het hart.

Wordt het u somber, by zijne schoone maar sombere voorstelling:

Wie koomt daar aan, vermoeid en neergebogen?
Zyn wenkbraauw is gelyk aan 't ingaan van de nagt;
De glans der maan is in zyne oogen;
Zyn kruin is 't zwerk met sneeuw bevragt.

't Is de ouderdom. Waar mag hy toch op wyzen?
Wat teekent hy daar ginds met zynen vinger af?
Wat hoop van aarde doet hy ryzen?
't Is 't eind van alles: — 't is het graf.

Verhef u dan later met hem op zijne breede vleugelen in plechtige vlucht:

Gy, gy alleen, oneindig Opperwezen!
Gy, Vader en Monarch van al wat was en word,
Hebt geen verandering te vreezen,
Noch dat uw' schepter zy verkort.

d' Oude eeuwen, die voor 't menschdom gansch verdwynen,
En zy, die zullen zyn in later tydsgewrigt,
O God die roept ge, en zy verschynen
Te zamen voor uw aangezicht.

Gy ziet hen voor uw' zetel henen dryven,
Als kielen, langs de zee genoopt door wind en vloed.
De eene is bekroond met vrede-olyven,
En de andere bevlekt met bloed.

Gy hebt den tyd van de eeuwigheid gescheiden,
Gy hebt zyn vleugelen met uwe hand gewrogt;
Op dat hy niet te lang verbeiden,
En niet te snel vervliegen mogt.

Het nootlot zit geknield voor uwe voeten,
En leest in 't heilig boek uw onweêrstaanb're wil:
Maar, als uwe oogen het ontmoeten,
Verandert alles, of staat stil.

Daar 't eeuwig licht een zee verspreid, alle uuren,
Van heil en van geluk uit 's Allerhoogsten schoot,
Daar kan geen rouw, geen droefheid duuren,
Daar vlugt de smart, daar sterft de dood.

Ook dan, wanneer WILLEM niets anders had geschreven, zoû zijn Menschelyk leven hem eene eereplaats onder onze eerste dichters hebben moeten verschaffen!

En toch, waar het op den wedyver aankomt, moet hy het hoofd buigen voor zijn jongeren broeder ONNO ZWIER, moet hy zijn lauwer neêrleggen aan diens voeten. Met meer volmaaktheid in zijn vorm, ware ONNO ZWIER onze hoofddichter dier gantsche eeuw geweest. Wijsgeer en menschenkenner, weet hy de gemoederen te peilen, en de beweegreden hunner daden te doorgronden; helder van begrip, kloek van opvatting, en vol diep gevoel, vermag hy de hartstochten te schetsen in hunne ruwheid en teêrheid, in hunne uitbarsting en onderdrukking; is hy der vrouwen zachtheid een even meesterlijke tolk als den woestheden der mannen. Met brandende liefde voor zijn vaderland bezield, doortintelt hy zijne zangen van een gloed, die in de borst des lezers de zelfde vlamme ontsteekt; even stout als rijk van verbeelding, en veelomvattend van kennis, maakt hy het laatste dienstbaar aan het eerste, en schildert daardoor zijne tafreelen met treffende waarheid. Maar dit alles werd ontcierd door een vorm, zoo stootend en ruw, als nog geen dichter gewaagd had tot voertuig zijner gedachten te bezigen — en dat was genoeg voor de tedere vingertjens der gladde poëten, om er met huivering van te rug te wijken, en met heiligen afkeer anderen te waarschuwen, dat zulk een man geen dichter zijn kon: hy sprak immers geen gelikte „parnas-taal"! — Daarby voegde zich eene onaangename, nooit geheel ontsluierde zaak, die van HARENS huiselijk leven in een byna afschuwelyk licht plaatste, en zijn naam zoodanig bezwalkte, dat hy genoodzaakt werd van het staatkundig veld, waarop hy zich tot hiertoe met roem had bewogen, af te treden, en zijne dagen op zijn landhuis by *Wolvega* te gaan slijten. Het onheil had evenwel nog niet met hem gebroken. Een aanslag op zijn huis, en zelfs op zijn slaapvertrek, 1769, blijkbaar niet door dieven gedaan, werd gevolgd door eene

even raadselachtige brandstichting, 1777, waarby zijn schoone boekerij en eene menigte belangrijke papieren en historische aanteekeningen verloren gingen. Twee jaren later, 12 September 1779, stierf hy op zeven-en-sestigjarigen ouderdom, en hy zoû vergeten zijn geworden, ware hy geen dichter geweest in den edelsten zin van dat woord. Ook de verguizing door zijne belachlijke kunstrechters kon de ruwe voortreffelijkheid zijns arbeids niet verduisteren. Ongeslepen, ongepolijst mochten zy zijn, maar diamanten waren het toch, en van het zuiverste water, wier oorspronkelijke waarde het oog der onbevooroordeelde kenners niet kon nalaten te trekken. Zulken waren FEITH en BILDERDIJK, die, VAN HARENS hoofdwerk de Geusen, uitgave 1771, in handen gekregen hebbende, ontgloeiden voor de schoonheden, de gebreken in den vorm trachtten te herstellen, en in BILDERDIJKS uitgave van 1784 den Nederlanderen een dichtstuk schonken, dat meer bekend moest zijn, dan het werkelijk is.

De Geusen is een lyriesch gedicht, op epische grondslagen. Het schildert in breede, fiere trekken de daden dier oude vaderlanders, die, ballingen van hun eigen bodem, maar trotsch op des fleemenden BARLAYMONTS scheldnaam, den bedelnap op de ontgloeide borst hingen, als ter begeestering tot groote daden, en ook werkelijk met voorbeeldelooze koenheid en onwankelbaren heldenmoed den grondslag tot *Neêrlands* onafhankelijkheid legden. Nadat de twee eerste zangen den lezer met warmte hebben ingeleid, vangt in den derden zang het stoute feit voor *Briele* aan; wordt vervolgends de vruchtelooze poging tot herneming der stad, later den strijd met MEDINA-CELI geschilderd, en eindigt het geheel met ORANJES aankomst te *Enkhuizen*. De schoonste epizode is wel die van den edelaardigen SEBASTIAAN DE LANGE en zijne getrouwe ROSEMOND, een keurig tafreel van Oud-Hollandsche zeden, van huiselyk lief en leed; de rijkste is wel die, waar de Hoop den Zwijger *Neêrlands* toekomst toont. In kracht van voorstelling is de meer kortere, die

de heldenmoedige daad van ROCHUS MEEUWSZOON schildert, niet de minste. Zy doe u ONNO ZWIER als dichter kennen, en vange daartoe aan met het begin van den zesden zang:

D'al-oudheid schilderd' gulden Eeuwen,
 En tyden, als 't onnoosel lam
Met tygers weid' en felle leeuwen,
 En honinggraat van eyken kwam.
Het Aardryk gaf, aan zachte Menschen,
Wat zuiv're matigheid kon wenschen.
 Geen twist of oorlog was bekend:
Een ieder had geruste dagen,
Men zag d'Inwoonder niet verjagen,
 Daar armoê stoute Roovers zend.

Maar als Pandora's doos, nu open,
 De misdaên deed aan d'Aarde zien,
En dat Astrêe, na 't Zwerk geloopen,
 De Deugden reeds voor uit zag vliên;
Wierd ieder sterveling bevangen
Met heete drift van zelf-belangen,
 Die bragten staal in onse hand:
Ongraag zag m'eerst het bloed vergieten,
Toen, zonder schrik of afkeer vlieten,
 En d'oorlog wierd een kunst in 't Land.

Die Kunst, gering in haar beginning,
 Was met de twist ten eind' gebracht.
Gewoonelyk was d'overwinning
 Gevolg van tal, en ligchaamskracht.
Maar thans, nu 't kruyt is uitgevonden,
Werd krijg gevoerd met ys're monden,
 De lighaamskrachten zyn onnut;
Het groote Heyr kan weinig baaten,
Genoodsaakt sterkt' en veld te laaten,
 Aan 't welbestierde grof Geschut.

Dus, alhoewel de Spaansche Benden,
 Op roem hovaardig en getal,
Die nimmer Overwinnaar kenden,

Die boerten over Brielle's wal,
Met haar gewoone trotsheid komen,
Die Wal weet hunnen gang te toomen
Door onverwagten hinderpaal;
Sy zien de Dood, aan alle zyen,
Verdunnen de eerste rang en ryen,
Bereikt door blikzemend metaal.

Sy blyven staan: Bossu, verwonderd,
Spoeyd daar de kogel 't wiste raakt,
Daar 't vlammend buskruid hevigst dondert,
En allermeest verwarring maakt.
Hoe! vreesen hier, roept hy, die Braaven,
Die Vrankryks Vorst aan Leyva gaven,
Toen Pavia zag d'Ibers moed?
Of, aangevoerd door Alba's handen,
Beschermden Ryks en Godtsdienst panden,
En verfden d' Elb' met Duitschlands bloed?

De Rustplaats uwer bange stappen
Is ons 't gevaarlijkste van all'!
Of gaat lafhartig rugwaarts trappen,
Of durft my volgen na de Wal.
Gy draalt? Wel aan, ik zal niet traagen!
Gy lieden, roemt, als m' u zal vraagen
Waar Neêrlands Adel u ontviel?
Dat Gy, en Spanjaards, en Soldaten,
Hebt Aremberg, en my, verlaten
By Heylgerlêe, en voor den Briel!

Hy zwygt, alrêe voor aan getreeden:
De Spanjaard bitterlijk verstoord,
Verhaast, uit schaamt' en eer, de schreeden,
Hoe veel 't geschut van verre moord.
Dus tot de Voorstad aangekomen,
Is d'ysre bal niet meer te schroomen,
En 't lood gespreid uit kleiner mond;
En thans verschynt aan Spanje's zyden
Het wapen, 't geen in deese tyden,
Met helsche hulp, Bayonne vond.

d'Eylanders van die losse duynen,
Daar altyd storm de zanden mengt,

En, van de kaal' en ligte kruynen,
In Wadden nieuwe Banken brengt;
De Landman van Noord-Hollands biesen,
De Vlaaming, Zeeuw, Bataaf, en Friesen,
Door Vryheids zugt in bloed verdwaald,
Bestryden, wederstaan, en tergen
Die Battaillons van bruine dwergen,
Van d'Alpuxarres afgedaald.

Dat oude Voetvolk, zonder spreeken,
Aandachtig op de doffe trom,
Begint Colonne wyl' te breeken,
In straaten naauw door Geusen drom.
Maar deese heffen luyde klanken,
Wyl hunne moed en front en flanken
Ontrust, met pieken, byl en mes;
En toegang keert na zwakke muuren,
Verbeeterd iets in weinig uuren,
Door yver meer, als kunde's les.

Verscheide driften leest m' in d'oogen,
Van weerzyds hoop, van toorn en wraak.
De Spanjaard is voor zich bewoogen,
De Geus alleen voor vryheids zaak.
Het zoete Prado koomt verdwynen,
Wyl Lara flaauwt, in wond' en pynen,
Vergeefs door sterke reuk gelaafd!
En Fokke, wyl hy 't licht gaat derven,
Roept woedend' uit, in 't mids van sterven,
Nu sterven! 't Land is nog verslaafd!

De kloekheid is de zelfd' in 't vechten,
De Krygstucht maar aan eene kant;
En doorgaans zal Fortuin zich hechten
Aan wyse Tucht in dapp're hand.
Reeds ziet la Marck, in gansche hoopen,
't Gemeene volk na strand verloopen,
Na Haven, stroom en Scheepen gaan;
Die wil 't geroofde niet verliesen,
Wyl deese spreekt van Zee te kiesen,
En met de vryheid is 't gedaan.

Nogtans zijn d' onverzaagde Hoofden,
Op Wallen om den Veldheer heen,

Indachtig 't geen zy hem beloofden,
En hoopeloos in dood alleen.
Maar 't lood heeft Jelmer weggenomen.
Door staal is Martens omgekomen,
En in de Voorstad, reeds in vlam,
Door overmoed te lang gebleeven,
Verlooren Craay' en Rhyne 't leeven,
Wyl Lumei 't heyr na binnen nam.

Want d'onweerstaanbre Krygs-Colonne,
Die donder, vuur en dampen braakt,
En 't licht verduisterd van de Sonne,
Is eind'lijk aan de gracht geraakt:
Reeds breekt m' aan huysen en in mynen,
Tot brug en damming, hout en puynen;
Reeds zocht de koene Mondragon,
Langs small' en glibberige paaden,
Dien roem, gevolg van Heldendaaden,
Die 't blinkend Goesch' ontzet begon;

Als Rochus, in den Briel gebooren,
Niet onbewust van 't geen de Stad,
In deeze tydstip, is beschooren,
Zo Spanje d'overwinning had;
Als Rochus voorneemt korte dagen
Voor eeuwig' eer en lof te wagen:
Hy zegt, ik geev' aan 't Land myn bloed.
Het is niet noodig dat ik leeve,
Maar nut dat Spanj' schrikk' en beeve,
Als sy zal hooren Neêrlands moed.

Ik wil hen, die de zege wachten,
Doen voelen, d'eerst', in Hollands nood,
De wiss' hoe wel geringe, krachten,
Die hier, Natuur aan Vryheid, bood.
Die byl gaat hind'ren 't overtrekken,
En ons een nieuwe hulp verstrekken,
Aan deeser Krygskund' onbekend;
Het rysend ty zal weg doen loopen,
Zoo ras de Nieuwlands-Sluys is oopen,
Een Vyand, Vloeden ongewend.

Hy sprak: en weg zyn alle kleeden.
Met eenen sprong in 't diepst der gracht,

Daar syne rapp' en frisse leeden
 Behendig toonen hunne kracht!
In beide leegers, opgetoogen,
Vest Rochus ieders geest, en oogen:
 Het eene pryst dien raren moed!
Wyl 't and're, des te meer verbolgen,
Laat duizend kogels hem vervolgen,
 En ieder schoot op Rochus doet.

Hy duykt; hy swemt met lange streeken;
 Hy komt; hy klimt; de snelle hand,
En scherpe byl, gaan fluks verbreeken
 Der planken dunne tegenstand.
Hy hakt; en 't water, eerst aan 't ruyschen,
Komt straks met golven inwaarts bruisschen,
 En overstroomd en bouw en dam;
De natte Spanjaard vreest verdrinken,
Hy vlucht de gronden die verzinken,
 En zoekt langs welken weg hy kwam.

Dog Rochus vind weêrom de Wallen,
 Bewaard door dapperheid en kunst,
Die roem zal nimmer, Rochus! vallen,
 Gy hebt verdiend de Vryheids gunst!
Schoon uw Geslagt niet was verheeven,
Uw hart en moed zal luister geeven,
 Meer als geboorte leenen kan!
En hy, dien eerst de Deugd bekoorde,
En d' Eer tot dappre daaden spoorde,
 Was d' eerst' en waardigst' Edelman!

Zo, van d' onlangs bevryde stroomen,
 En van de weg-gescheurde brug,
Verscheen Horatius in Romen,
 En week Porssenna's heyr te rug!
Maar om behoorlyk hem te kroonen
Heeft Cocles Maro's Helde-toonen,
 En Rochus myne zwakke Lier!
Nogtans gaat Rochus altyd leeven,
Nu myne Lier dien naam zal kleeven
 Aan Nassau, Geus, en Batavier.

De zelfde gloed, die in deze vaerzen schittert, doortintelt ook zijne overige losse lierzangen, en geeft ze,

ondanks de berispelijke stroefheid van den vorm, eene wechsleepende kracht; de wijsgeerige strekking wordt er door den adem der poëzy geheel verwarmd, en de vurigste liefde voor Vaderland en ORANJE vonkelt door alles heen. De schat der geleerdheid, die hy in dit alles uitstort, heeft niets van de pedante gezochtheid, waarmede anderen hunne rijmelarij trachtten op te smukken, en daarmede hunner sukkelende Muze een bontkleurigen mantel omhingen, waaronder de zwakke hare uitgeteerde gestalte boog. Hy was by uitstek ervaren in de geschiedenis onzes lands en der koloniën. Behalven door de belangrijke aanteekening op de Geuzen, heeft hy dit ook bewezen in zijne proza-werken over den Goeverneur-Generaal J. CAMPHUIS, en over *Japan:* beide stukken zijn zoo rijk aan byzonderheden, zoo vol van voortreffelijke aanmerkingen over het bestuur onzer Indische zaken, zoo doorweven met de schitterendste blijken eener doelmatige belezenheid, en met algemeene staatkundige bedenkingen, dat wy ze met gerustheid onder de belangrijkste bydragen tot dit deel onzer geschiedkunde durven tellen. [1] Weinig minder schatbaar zijn zijne twee andere geschriften: Lijkrede op Willem IV, en Proeve van eene nationale sedelyke Leerrede van een oud man aan de jeugd van Nederland; en de degelijkheid van zijnen stijl vergoedt ook hier ruimschoots de soms aan slordigheid grenzende achteloosheid in taal en spelling. By den brand van zijn huis te *Wolvega* zijn, onder vele andere gewichtige aanteekeningen en papieren, nog twee handschriften verloren gegaan, waarvan het eene het leven van zijn vriend, den Griffier F. FAGEL, het ander, in drie deelen, de geschiedenis der Nederlandsche krijgsdienst behandelde. Met een blik op VAN HARENS maatschappelyken rang, zijn staatkundige loopbaan, zijne betrekking tot merkwaardige tijdgenoten, zijne gelegen-

[1] KEMPER.

heid ter inzage van byzondere stukken — zal men kunnen bevroeden, welk een betreurenswaardig verlies hier geleden is! — Van zijne twee treurspelen, Willem I, Prins van Oranje, en Agon, Sultan van Bantam, geniet het laatste reeds lang eene erkende voorkeur; behalven VAN HARENS gewone gebreken in den vorm, zijn beiden echter te weinig oorspronkelijk, te veel op Franschen leest geschoeid, om eene blijvende waarde te bezitten, en blijven — ook met erkenning der onmisbare schoonheden — altoos nog van dien aart, dat ik DE CLERCQ geenzins kan byvallen, wanneer hy het wenschelijk heet, dat „de Agon door VAN HAREN gedacht, en door FEITAMA berijmd ware geweest.” [1] Tusschen een ruwen APOLLO VAN HAREN en een gladden (maar nog niet eens geparfumeerden) FEITAMA kan toch waarlyk niet de minste samenwerking worden gedacht.

50. Met Willem I en Agon was de Friesche zanger op een terrein getreden, dat toenmaals door een ander tweetal begaafden in *Holland* zoo goed als gants ingenomen was: de beide echtgenoten NICOLAAS SIMON VAN WINTER en LUCRETIA WILHELMINA VAN MERKEN.

De verlevendigde denkbeelden van vrijheid, wel niet bloot door de voortbrengselen der Fransche pers aangebracht, maar toch daardoor aanmerkelijk gevoed en versterkt, hadden hun invloed op de Letterkunde van *Nederland* tweeledig doen gelden. De zich ontwikkelende zucht voor meerdere onafhankelijkheid, opwakkerende in den geest, moest zich wel dikwerf stooten aan die willekeurige, verlammende banden, die eindelijk ondraaglijk deftige en tevens krachtelooze vormen, waarin het opgewekt gemoedsleven gedwongen was zich te uiten; waar men behoefte had aan meer vrijheid naar buiten, bleef het niet houdbaar op den duur, om de inwendige bewegingen zoo koelbloedig te laten beperken binnen

[1] 'sGRAVENWEERTS bewerking van VAN HARENS Agon heeft dit treurspel ook niet op het tooneel kunnen doen staande houden — wat trouwens niemant verwonderen zal.

den voorgeschreven cirkel, die elken breeden wiekslag onmooglyk maakte: en toen brak men niet met het oude, men deed het konventioneele geene oorlogsverklaring — men liet het slechts los, en het had in zich-zelf geen kracht meer om het verloren terrein te heroveren, het stierf wech in zijne eigen machteloosheid, en — ruste in vrede, om het gepruikte hoofd nimmer weder op te heffen. Dat was ten minste een goed werk van den patriottischen geest! — In de tweede plaats volgde de opwekking eener levendiger herinnering aan het verledene, aan de dagen, waarop het wakker voorgeslacht zich ontworstelde aan dwingende willekeur, en eene vrijheid bevocht, schooner dan het te voren ooit had bezeten. De eerste klerk der Amsterdamsche Sekretarie, JAN WAGENAAR, had aangevangen de tot hiertoe nog altoos jammerlijk verspreide deelen onzer historie tot een groot geheel te brengen, en was daarin, voor zijn tijd, aanvankelijk uitnemend geslaagd. De landzaat werd aldus meer ernstig gewezen op en bepaald by de heldendaden zijner edele vaderen; de poëet begon weder te erkennen, dat *Griekenland* en *Rome*-alleen de waereld niet uitmaakten, en dat ook op zijn eigen grond, op den bodem, waarop hy zijne eigene statigheid met zich omdroeg, mannen hadden geleefd en feiten waren geschied, wel waardig om de bezielende stoffe van een treurspel te worden, al konden er de helden niet in optreden

Op hoog gekurkte brozen.

Wie daarin voorging, was vooral Mevrouw VAN MERKEN. In 1722 te *Amsterdam* geboren, huwde zy in 1768 met N. S. VAN WINTER, die zijne eerste gade door den dood had verloren, en in de dichteresse eene innige vergoeding vond voor zijn geleden verlies. VAN WINTER was dichter, en de beide echtelingen hebben ongetwijfeld wederkeerigen invloed op elkanders vorming gehad. En heeft nu hun tijd het wyrookvat der bewon-

dering al te onmatig gezwaaid aan hunne voeten; heeft men hunne voortbrengselen met de meeste buitensporigheid verheven: toen door wie ze werkelijk gretig en met genot hadden gelezen, later door wie ze misschien slechts ten deele hadden ingezien, en in onzen tijd, door wie ze waarschijnlijk niet dan alleen van aanzien kennen en overigends op de verkregen, „reputatie" bouwen — er is aan den anderen kant niet minder overdreven in afkeuring. Hunne werken geheel en al beoordeelende van het stadpunt onzes tijds, heeft men den vervaardigers te kort gedaan, en al te moedwillig voorby gezien, dat hunne onmiskenbare talenten, waarvan de blijken overvloediglijk in hunne werken leven, in den ongelukkigen vorm van hunnen tijd moesten verwateren. Beiden, de een zoo wel als de ander, misten de frischheid van POOT, de gespierdheid der VAN HARENS, maar er is toch nog warmte, toch nog niet al te gekunsteld, dikwerf zelfs echt natuurlijk gevoel, toch nog goede smaak. Er is by hen volkomen gebrek aan dichterlijke geestdrift, heeft men gezegd. Gebrek?.... ik betwijfel dat: uit hunne vaerzen ademt soms een gloed van hartelijkheid, als der geestdrift wel na verwant moet zijn: maar, ofschoon zy blijkbaar VONDEL lazen, zy waren al te zeer uit de school van FEITAMA, om niet met veel angst aan een zoogenaamden „keurigen en zoetvloeyenden" vorm te hangen, en in de koelheid van wikken en wegen, in de kleingeestige vreeze voor een te ruwen slag, liet de geestdrift allengs de wieken hangen, en zonk dommelende van heur voetstuk. Daarin ligt echter ook — het valt niet te ontkennen — het vonnis der veroordeeling van de blijvende waarde hunner werken; TOLLENS voorrede voor een nieuwe uitgave daarvan is een vruchteloos appel gebleken — gelijk te voorzien was.

De „deugd- en kunstlievende" landgenoten dier dagen hebben intusschen niet weinig schuld aan de gebreken hunner dichters, wier verkeerdheden zy juist als deugden vergoodden. Daarentegen reken ik het der dichteresse

eene groote verdienste, dat zy er zich by uitstek op toelegde, om een belangrijke, eene schoone epizode uit de geschiedenis onzes vaderlands te dramatizeeren; en ik kan niet in den onbillijken eisch treden, dat zy daarby van het (byna voorgeschreven) model des regelmatigen treurspels, gelijk het zich by de Franschen gevormd had, moest zijn afgeweken, al erken ik gaarne, dat dit wenschelijk ware geweest voor haar en voor ons. Toejuiching begroette hare Maria van Bourgondiën,

's Rijks Erfgenaame, een maagd, een ouderlooze wees;

haar Beleg en ontzet van Leyden; haren Jacob Simonszoon de Rijk, de Hollandsche nationaliteit vleiende met zijn fier:

'k Begeer de vrijheid niet, ten koste van mijn eer!

VAN WINTER en VAN MERKEN zijn eerste stralen van den doorbrekenden dageraad eens beteren dags, en het is onrecht, hun den gloed en de kracht van die der middagzon te willen afvergen.

Wat VAN MERKEN gaf in een Maria van Bourgondiën, een Beleg en ontzet van Leiden, een Jakob Simonszoon de Rijk, en VAN WINTER in een Menzikof, vooral in een Monzongo, werd door den tijdgenoot, die veel minder gewoon was, hoog gewaardeerd, en vuurde de wezendlijk niet onbegaafde vrouwe (nadat zy het Nut der Tegenspoeden in een lang leerdicht vloeiend had berijmd) tot het samenstellen van een heldendicht in den trant dier dagen aan. Zy koos daartoe de lotgevallen van DAVID, tusschen zijne zalving en zijn koningschap; en de lauwer, waarmeê de lof van het algemeen haar kroonde, was haar een prikkel tot een nieuwen dergelijken arbeid, die elf jaren later voltooid, en als Germanicus in 1779 haren landgenoten aangeboden werd. Er zijn er, die, in navolging van andere volgers van anderen, de-

zen Germanicus, die zeker meerdere verdiensten heeft dan de David, meesterlijk noemen. Er zijn er ook, die hem, op gezach van eigen onderzoek, een geduldwerk heeten (voor schrijfster en lezers beiden!), waarvan de verdienstelijke, soms waarlijk schoone schilderingen, nog maar al te veel door matte regels ontcierd, door den kalmen en regelmatigen golfslag van een vloeiend, liefelijk, berijmd proza worden verzwolgen, zoodat de indruk van het geheel nimmer die levendige aandoeningen, die verhoogde gemoedsstemming te weeg brengt, als door het genot der poëzy moet worden te weeg gebracht. Wie den Germanicus leest, schaart zich gewoonlijk aan de zijde der laatsten, zonder dat hy daarom zijne hulde behoeft te weigeren aan eene verdienstelyke vrouw, die verre boven de jammerlijke middelmatigheden van haren tijd stond. De Amstelstroom van haren echtgenoot, zoo min als zijne Jaargetijden, maakt aanspraak op den „verheven" dichttrant zijner gade; het eerste, minder „deftig" van stijl dan het laatste, en in den smaak van SMITS Rottestroom, heeft lieve, bevallige plaatsen, en zou zich, by mindere gerektheid, nog met eenig genoegen laten lezen. 't Was een treurige behoefte, zelfs van de beste dichters dier dagen, om over hun onderwerp zóo lang uit te weiden, dat zy er in den volsten zin des woords niets meer van te zeggen wisten; en ofschoon zy ook een kantigen, glinsterenden diamant hadden gevonden — zy wentelden hem zoo lang om en om, tot dat hy eindelijk byna volkomen rond geworden was.

51. Niet zoo zeer eene uitzondering op, dan wel eene veel mindere slavinne van dien regel, was de Bredasche Jonkvrouwe JULIANA CORNELIA, Baronesse de LANNOY, in 1738 geboren, en in February 1782 te *Geertruidenberg* overleden. Zy verdient boven VAN MERKEN te worden gesteld, ofschoon zy minder dan deze geschreven, ten minste in het licht gegeven heeft. Heur eersteling, Leo de Groote, een treurspel, werd met toejuiching ont-

fangen, en toen drie jaren later, 1770, heur Beleg van Haarlem verscheen, zong een harer lofzangers:

> Nooit heeft een Vrouwestem zoo op 't Tooneel gedonderd
> Met Dichtorakels, die 't verstand te boven gaan:

in welke rijmende zotteklap de vaerzenbrommer zijne verbazing over LANNOYS krachtigen stijl uitbazuinde. Nadat zy in 1776 nogmaals een treurspel, Cleopatra, het licht had doen zien, gaf zy in 1780 eene verzameling harer Prijsvaerzen (voor zoo verre dat haar vergund was) en Mengeldichten uit, onder den tytel van Dichtkundige Werken, als eene bevrediging van „het vrindelijk verlangen" harer landgenoten, en toonde daarmede op nieuw, dat zy zich nog tot iets beters geroepen mocht rekenen, dan men in die dagen, (ik vrees, ook nog vrij wel in de onzen!) vergde van een maagd,

> uit aadlijk bloed geteeld:
> Een Vrouw die kundig is in huisselijke zaaken,
> Die zich bevallig kleedt naar eisch der nieuwste smaaken,
> Die 't aan behendigheid in spel noch dans ontbreekt,
> En cierlijk van het weêr en van de mode spreekt.

Met uitzondering van de Lierzangen, die op ernstigen toon gestemd, en niet zonder geestdrift geschreven zijn, spreekt in dezen bundel vooral een levendige, naar het luimige hellende geest, even geneigd om te spotten, in het uit het Duitsch vertaalde „Gastmaal", als om zich te verbazen in den brief „aan den Heere Graave VAN BYLAND", over

> Een Graaf! een Heer van 't hof!

die Hollandsche vaerzen leest; welk laatste ongehoorde geval wel by voortduring stof tot verbazing zal blijven opwekken in ons land, waar het Staatsbestuur zich nooit heeft kunnen verheffen tot het bewustzijn, dat de Letterkunde eens volks de krachtigste steun der nationaliteit is.

Deze Hollandsche geest (zeldsaam, zoo 't schijnt, onder onze adelijke en ook nog wel niet adelijke juffers) openbaart zich niet minder in haren bekenden brief „aan Avitus", over het dwaze en ongerijmde van het overdreven gebruik der tytels in briefstijl. Dit stuk is een der kernachtigste uit hare Nagelaten Dichtwerken, waarvan de uitgave in 1783 door BILDERDIJK bezorgd werd.

Van hier de Fabeleeuw, met al heur logengrepen!

zong BILDERDIJK by haren dood, en overdreef, zoo wel als de vaerzenbrommer, al deed hy het in deze schoone regels:

De Dichtkunst heeft geen kracht op dood, op tijd of graf:
LANNOY voelt zich ten grave sleepen,
Daar is geen Dichtkunst meer, ik zweer heur Godheid af!
Ja, lig daar, zwakke Lier! met afgerukte snaren!
Lig daar, 't gewormt' ten roov', vertrappeld in het slijk —
Lig daar, verdorde Lauwerblaâren!
Gij zijt geen siersel meer voor 't hoofd van Bilderdijk.

Ik had des grooten dichters oordeel wel willen vernemen, wanneer hy minder met de begaafde Baronesse bevriend ware geweest. Dit echter moet men erkennen: LANNOY is de beste der vaerzenschrijvende vrouwen van het einde der achttiende eeuw; hare verbeelding is wel niet rijk, maar toch levendig; heur stijl is niet zeer gedrongen, maar toch dikwerf krachtig; heur gevoel moge niet innig diep, of innig teder zijn — het is echt Hollandsch, en blakende van vaderlandsliefde. Put zy zichtbaar meer uit den overvloed harer studie, dan uit den eigen rijkdom van een opbruisend hart, en dicht zy meer, omdat zy wil, omdat het haar een waar genoegen is, dan omdat zy moet, omdat de inwendige stroom by haar uittocht eischt — het ontbreekt haar noch aan geest, noch aan vernuft. BILDERDIJK mocht te recht by heur afbeeldsel zeggen:

Eerbiedigt in dit beeld, Bataafsche Landgenoten,
Zoo gy voor 't Vaderland niet gansch gevoelloos zijt;
Een bloed, voor uw belang in 't veld van eer vergoten:[1]
Een dichtgeest, die zijn roem aan d' uwen heeft gewijd!

52. Den dames S. M. VAN DER WILP, E. M. POST, en A. VAN DER HORST, niet onbevallige, maar toch zwakke dichteressen, mag in een schets als deze geen plaats worden geboden, zoo min als toegang kan worden verleend aan heeren, als den grilligen LUCAS TRIP, die den eenen dag een juweeltjen van kunst, den volgende byna niet dan regels vol onzin en wansmaak schreef; den niet onverdienstelijken baggerman VAN DIJK; en wie er na hen als „van geest en vernuft geenszins ontbloot," of als „veelzins verdienstelijk," of als „dichter van hoogere vlucht," of wederom als „keurig en net," „met recht geprezen," „vloeiend en zwierig," „stichtelijk en deftig" bekend staan, of ten minste als zoodanig worden opgegeven en aangeprezen.

Ik laat aan al deze welmeenende kosters, ernstige hondenslagers, vriendelijke plaatsbewaarsters, en deftige voorzangers in den tempel van

Apol met zijne Negen

gaarne de door hen ingenomen of liever hun toebedeelde ambtjens behouden, en wend my met te grooter en inniger genoegen naar de eere-plaats, bekleed door een vriendinnen-paar dat, hoewel by voorkeur en meest proza schrijvende, in zijne werken een schat heeft gestort van die waarachtige en echte poëzy, die, in het hart ge-

[1] JULIANAAS vader, CAREL WYBRAND de LANNOY, Kolonel der Infanterie van den Staat, was in het gevecht by *Fontenoy*, 11 Mei 1745, gekwetst, blijkends de woorden zijner dochter:

Getuige zij uw bloed, te Fontenoi gestort,
Toen schier een eedle dood uw' trouwen iever kroonde.

Ook hare beide broeders waren in Staatsche dienst, de een in *Indië*.

kiemd en in het hoofd gerijpt, den gloed van het eerste naast al de helderheid van het laatste bezit: — ELIZABETH BEKKER en AGATHA DEKEN.

BEKKER, van *Vlissingen* geboortig (1738), en later met den predikant ABRAHAM WOLFF, in de *Beemster*, gehuwd, had zich door innige vriendschap verbonden aan DEKEN, vroeger jufvrouw van gezelschap, en beiden deelden, na des predikants dood, elkanders leven en lotgevallen. Geestigheid, fijne boert, scherp, weleens bijtend vernuft, onderscheidde jufvrouw WOLFF; ernst en gestrengheid in het zedelijke, doch onbekrompen denkwijze in het leerstellige der godsdienst kenschetste hare vriendin. En hieruit werd een harmonisch geheel geboren, toen zy te zamen de onvergetelijke Nederlandsche zedeschilderingen, in den vorm van romans gehuld, Sara Burgerhart, Willem Leevend, Cornelia Wildschut, en brieven van Abraham Blankaert in het licht gaven. [1] Wat tot hiertoe in dit by buitenlanders reeds merkwaardig vak van Letterkunde in *Nederland* geleverd was, mocht, met uitzondering van eenige vertalingen, de aandacht van geen beschaafde verdienen: men ziet het hun aan, dat zy opgegroeid zijn in donkere holen en onreine plaatsen, en zoo zy al geen paddestoelen waren — onkruid dan toch zeker. WOLFF en DEKEN beseften, welk een machtige hefboom der zedelijke kracht de roman worden kon, en zy zijn de eersten onder ons, die hem als zoodanig met een levendig zelfbewustzijn hebben opgevat, en met vaste en degelijke hand gebezigd. „Wy hebben," zegt de geestvolle weduwe: „het schoone, het ernstige, het comique, het goedhartig-onbeschaafde; wy hebben zwakheden, gebreken, deugden, vernuft, ook valsch vernuft, geschilderd, en daaruit personen gevormd, die er allen zijn kunnen (want niets is overdreven) — die er zeer zeker zijn zullen." En zy deden het zoo voortreffelyk, dat er ook

[1] VAN KAMPEN.

niets overdrevens is in DE CLERCQS lofspraak: „zy leverden een tafreel van de tweede helft der achttiende eeuw, gelijk wy door VAN EFFEN van de eerste helft vinden opgehangen. Nooit werd de Engelschman RICHARDSON gelukkiger (en zelfstandiger!) nagevolgd, en de Franschen kunnen er geen wederga van leveren; terwijl by ons, wanneer er ook geene Hollandsche huismoeders en schoonmaaksters meer gevonden werden, wy ze in de brieven van tante MARTHA geheel zouden terug vinden." — Waereld-, menschen-, karakter-, en zaakkennis spreken u uit elke bladzijde dezer merkwaardige geschriften toe, en het werkelijk leven is er met zooveel frischheid, helderheid en juistheid in afgespiegeld, dat de roman u volkomen als een bygewoond feit, als een mede doorleefde handeling voor den geest staat. De beschuldiging der kleingeestigheid, die zich in hare gebreken had herkend en zich gekwetst voelde, en waartegen ELISABETH WOLFF zich verdedigde, is een der schoonste eerepalmen voor de schrijfsters. — „Men vertelt elkander," beklaagt zy zich: „„dat zyt gy, dit is die, dit is deeze: zie daar juist het „„zelfde geval, de zelfde zaak. Let maar eens op de „„spreekwys van die, op de houding van deeze." Men „gaat nog verder: Ja men beschuldigt ons, dat wy ons „zelf ook schilderen. Ziedaar, zegt men, is Juffrouw „„Belcour: en zie hier Juffrouw Veldenaar; men heeft „„er maar wat by en afgedaan, om het te omsluyeren, „„enz." Zal men dan nooit begrypen, dat men de „denkwyze, de manier van beschouwen van iemand heb- „ben kan, zonder dat men op die persoon, *in deezen* „*zin*, zelf gelykt?"

Ik wensch den beiden dames geluk met den aanval: 't bewijst, dat zy de menschen hebben afgespiegeld zoo als zy zijn, en het leven zoo als het is. MARTHA DE HARDE, de goedhartige, degelijke, bezorgde, altoos bezige en onvermoeide Hollandsche huismoeder, de recht beminnelijke dikke-tante, is een der meest gelijkende portretten, ooit in eenige Letterkunde

op de oorspronkelijkste wijze geschilderd. Ik had geen ruimte voor eene proeve uit den niet geheel te verwerpen Germanicus; DE LANNOYS verdienstelijke lierzangen hebben nog altijd te veel van het conventioneele hunner dagen, om aan de opneming eeniger fragmenten plaats te mogen geven; maar WOLFF en DEKENS werken hebben het recht, eenige ruimte voor zich te eischen, en een halve brief van tante MARTHA moge eenig begrip geven van het uitstekend talent der beide geniale schrijfsters. [1]

Tante MARTHA schrijft aan hare levendige, altoos vrolijk geluimde nicht: — „Het is hier zo heet, dat de kraai-„jen gaapen: en ik heb het met myn dikke lyf kwaad „genoeg; anders zou ik al eens by u geweest zyn; want „men ziet je weer niet. 't Is met jou hollen of stil staan; „dan kom je alle daag, dan is 't of wy wild vreemd zyn; „en je weet, ik kan zo alle daag niet uit myn drukke „huishouwing loopen! 't Is ook een heel eind, van Zee-„mansrust naar de Heeregragt, en het kleeden valt my „regt zuur in deeze heete dagen; en ik zal nog al myn „goed, zo benaauwd steek ik er in, moeten uitleggen; „nu, dan kan jy met Betje van hier naast my helpen. „Maar, kind, ik heb een eitje met u te schillen. Ik moet „zeggen, dat myn Broers Vrouw heel geheim is. Onze „Gerrit zyn Vrouw, jen Moeder, is goed en wel; maar „zy zal denken, dat Zuster niet weet, zal Zuster niet „klappen; nu, ik kan zoo goed zwygen als de beste; al „wat je my zegt, legt hier begraven. Al had moeder „een moord gedaan, ik zou het zwygen. Ik ben ook, „God dank! niet nieuwsgierig naar een andermans ge-„heimen. Ik zeg altyd: *die veel praat, liegt veel;* en

[1] Het karakter van CHARLOTTE ROULIN wordt door sommigen als sentimenteel, of ten minste een weinig overspannen genoemd. Dit getuigt het meest tegen de beoordelaars-zelf, die daarmede toonen, hoe weinig zy de diepte van een waarachtig vrouwelijk gemoed hebben gepeild.

„ook met zo een werkelyk huis, Nigt! Zie, meiden zijn „meiden, en onze Freryk heeft wel een zwarten jongen „noodig, om hem zyn prullen en tabaksgoed na te draa- „gen. Hy gooit het maar neer, en denkt, myn Wyf is „toch een regte Martha. Zo dat ik weinig tijd heb, om „my met praatjes op te houden. En:

Terwyl het Schaapje bleet, verliest het een beetje.
Terwyl 't Vrouwtje klappeit, verliest het een steekje.

„zo als myn oud Motje pleeg te zeggen. Ik zeg praa- „ten en breijen. Ja, de Amsteldamsche waereld is wat „verandert in mijn tyd! Zag de wyze Salomon ereis op, „hy zou niet zeggen: *dat er geen nieuws is onder de „zonne.* Wel, de Juffrouwen draagen Manlui hoeden op „der hoofd. En ik zie my stom op al de nieuwe snofjes „die er weer uitkomen, Nu, het gaat er ons Land ook „na! want de Engelschen neemen immers al weg, wat los „en vast is. Ik lees druk in den Nieuws-Vertelder; 't „is jammer, dat er zo veel stadhuiswoorden in staan; ik „begryp het zoo alles niet. Maar ik merk wel, dat de „boel in Europa vlak op zy zit. En onze Frerik zegt, „dat wy aan laager wal gestuurd worden; en hy zou er „wel zo eens een paar douzyn van die lelykerts wat „balsemiek willen doen kielhaalen. Ja, ja! hy weet wel „van 't Land, maar wil er nooit met my eens over „spreeken. „Dat zyn geen Vrouwen zaaken," zeit hy „dan. En dan denk, ik, 't is ook waar. Ook schrijft de „krant zo veel leugens. Wel, Nicht, hebben zy daar „onlangs my niet de dood op myn lyf gejaagd? toen zy „my vertelden, dat de Engelschen te Vlissingen alles kort „en klein sloegen; ja dat de Vloot al heel aan den „Uithoorn was. En denk, ik zat evenwel moêrziel al- „leen voor alle Engelsche baldaadigheid bloot: want „myn Man is *Sinjeur zelden 't huis.* Zo dat, ik weet „niet, hoe het zit met ons Land; en Freryk zegt my „zo niets.

„Maar nu zulje weer uit de Nagtschuit komen; en „zeggen: „Heden, wat voor een geheim!" Hou je maar „niet van de mallen! wel, dat is de druif in myn mond, „zei de Smit, en hy verkogt een treeft. 't Is met jou „ook zo. Denk je niet, dat ik weet, dat je geprittendeerd „word? en zie daar, ik noem man en paard: vân men „Heer Ryzig, wel bekend, immers zyn Voorouders. Want „zyn Grootmoeder Bregtje Gerrits (wist men toen van „Mevrouw?) Bregtje Gerrits, of in de wandeling Bregtje „Kostelyk, want het was er in huis of je zoo by de klink- „klaare ryke Benisten kwamt, zo kostelijk was het er. „Nou, als de maan vol is, schynt zy overal. Me dunkt, „al ben ik maar jen Tante, en al heb ik zo veel verstand „niet, als jen Moeder, als Mevrouw van Oldenburg, meen „ik, zo had ik op dit stuk ook wel mogen geraadpleegd „worden. Het is my waarachtig niet eender, wie er zo „al maar in de familie komt. Niet dat ik wat tegen den „jongman heb; ik heb lang in zyn Moeders buurt ge- „woond; maar hy hield zich wel. En al droeg ik geen „sak, en al had ik een muts op myn hoofd, hy groette „Buurvrouw altoos, of ik ook een Mevrouw was. Ik „had dikwyls myn spikkel in hem. En hy schikt zich „ook niet op als de Meisjes, drie treedtjes op een tafel- „bord, daar myn kalf Mozes zo alle duivels om uit de hel „kan vloeken, als hy een jonge Karel zo ziet kwispelen, „en op straat drillen. Maar toch, Aal, het is jen slag „niet. Je weet, ik ben een flap-uit; en aan jou, Nigt, „zeg ik het regt uit. Hy is veel te verstandig voor jou. „Hy zou gaauw zien, dat jy een huishoudster op schil- „len zyt. Nou, ik zeg huishoudster tegen jou! zo gaan „er altoos dertig in een douzyn; en dan is nog, hoe „grooter hoop, hoe slimmer koop, zo als Jan Luiken in „zyn Liefdevonken leert, meen ik, of het moest Kats „weezen; nu, dat kan niet scheelen. Hy zou gaauw zien, „dat hy bekogt was. Hy mogt wel een paartje-schytgeld „op stal, en een koets op de stoep hebben. Neen, hy „dient je als een vuist in jen oogen. Of Grootje Ryzig

„u ook agter de vodden zou zitten! Want het is een „andre haaneveer als jen Moeder.

„Ik ben er eens geweest om getuige van myn Werk„meid, die lange waar-gaaje, die u altyd het hek open„doet, weet je, met die morsmouwen, en die rooije stuk„jes op haar boezelaar; nu dat is al 't zelfde, van onze „Griet, meen ik. Maar ik zag wel met een half oog, „dat Grootje Ryzig een trant van een Vrouw is. En „onze Griet zeit altyd, dat zy wel genoeg is; maar dat „de meiden geen tyd hebben, om een haak aan een rok, „of een onnozel Vader-Ons te bidden. Zy is van 's og„tends vroeg in volle order: het kapje gezet, de sak „aan. Zy zei my, dat zy al in de sestig was; maar 't „is nog een Vrouw als een sweep, en zy glimt tegen „je aan. Zy breide toen haar zeven-en-twintigste paar „fyne koussen voor haar Zoon, en 't was kerjeus werk. „Zy leest ook wel; nou, daar heb ik geen tyd toe; die „er tyd toe heeft, is gelukkig. Zy leest alle morgen „voor haar Zoon uit de Schrift, en ten agt uuren is de „Koffy-tafel al van de vloer. Nu kunje eens denken, of „Grootje Ryzig en jy den mast zullen opkrygen. Al „klom je op de haan van den Westertoorn, nog zou je „jou verdriet niet kunnen overzien, dat zal daar zyn, „*hot* en *haar*. Zy zou jou ten tienen nog te bed leg„gen! zy zou jou dat uitvliegen verleeren! Ja, ja! leer „jy my Grootje Ryzig niet kennen. Alida Nigt zou „poot aan moeten: en de handen uit de handschoenen. „Wil ik het u eens op een graauwpapiertje uittekenen? „'s Avonds voor Man linnen gereed leggen; en de keu„ken ordonneeren; want anders weeten de meiden ten „elf uuren nog niet, wat er ten tweën zal gegeeten wor„den. En Brampje is het zo op zyn elf-en-dertigste ge„woon. De overhemden en lubben, (of moet ik manset„ten zeggen?) moeten nagezien, of er ook een steekje „aan te doen is; en die een dag zijn aangeweest, vou„wen, de kreuken uitwaazemen en in order leggen. Nigt „zou ook niet te vies moeten zyn, om eens een maasje

„in een schoone zyden kous te leggen; of te gemaklyk, „als er eens een halfjaars wasch over huis is, om een „strop of servet te rekken, of één Engelsch hembd te „plooijen. Nigt zou des winters om agt uuren aan het „Ontbyt moeten zyn; want ik denk, dat gy daar zult „inwoonen, en uit den Bybel hooren leezen. Nigt zou „de meiden moeten binnen schellen, om het huiswerk te „ordonneeren; terwyl Mama, om tog niet te verletten, „nog een naadjen ombreidde, over de keuken, het uit- „haalen, en de stoffery moeten spreeken; alles na zien; „op het tin en koper waazemen, om te zien of het schoon „is; met de bloote vingers op stoelen en lysten stryken, „om te zien of het wel schoon gevreven wordt. Nigt zou „dan naar voor, dan naar agter, dan boven, dan bene- „den zyn moeten, dan in provisiekelder, dan op de „kleerzolder. Mama zou vraagen: staan er ook klieken „te bederven? zyn de kasten wel zindlyk? zyn er ook „te veel half afgebrande kaersen in de laaden? is het „bier wel gekurkt? wordt er niet te roekeloos met het „vuur geleeft? zyn er wel koolen? is de plaat, zyn de „fornuizen wel glad? ligt het vleesch en de boter wel „onder de pekel? eet het volk wel roggebrood by de „spys? maaken de meiden haare bedden? ziet het er op „de knegts-kamer ordentelyk uit? is er wel een goed „poeierkleed voor myn Zoon? heeft hy wel schoone hand- „doeken? zyn er papiertjes op het secreet? is er water „in de fonteintjes? enz. Nigt zou, als Mama eens fami- „lie-dag heeft, de tafel moeten ordonneeren, het god- „gansche dissert in order brengen, alles krygen en weg „bergen; het zilver sorteeren, en nazien. Nigt zou alle „Zondag des winters met Mama naar de Kerk moeten, „om lessen voor de geheele week; des zomers met Ma- „ma naar Buiten moeten: of als zy by Man bleef, na- „gegaan worden door een styf ouwerwets burger Boek- „houwer, die aan Grootje alles zou overbrieven.

„Welnu, Kind, hoe staat je dat al aan? Je zult Grootje „Ryzig zo niet naar jen hand kunnen zetten als jen Mama.

„Hoor, Aal, ik at liever met haar, als dat ik met haar keef. „Het is een Vrouw! 't is by haar: *zwyg waar, en doe* „*maar.*" Ziedaar een portret naar de natuur.

De vrijzinnige denk- en schrijfwijze der beide vriendinnen, of liever nog hare niet zeer redelijke uitvallen tegen den Stadhouder, hadden haar vijanden genoeg berokkend, om by de Pruissische tusschenkomst ten behoeve van het stadhouderschap, 1787, voor hare veiligheid bezorgd te zijn; zy weken derhalven eenigen tijd uit naar *Bourgondiën*. Later weder te rug gekomen, sleten zy hare dagen in vreedzame letteroefening. AGATHA DEKEN overleed in 1804, en hare vriendin volgde haar weldra in het graf. Beider Economische Liedtjens, zoowel als ELIZABETHS vroegere Lier-, Veld- en Mengelzangen, en AGATHAAS latere Liederen voor den Boerenstand, zijn byna gants vergeten, en bezitten geene byzondere waarde; maar hare romans zullen immer hun verkregen rang blijven behouden onder de uitmuntendste scheppingen van het menschelijk vernuft.

53. Na WOLFF en DEKEN verdient, om zijn streven, ADRIAAN LOOSJES eene eerste plaats. Even als beide eerstgenoemden, en veel vruchtbaarder, offerde ook hy aan de muzen: vertaalde Delille; verhaalde van de Ondergang der stad Roemerswaale, Frank van Borsele en Jacoba van Beyeren, Charlotte van Bourbon, Louise de Coligny, Hugo de Groot, Johan de Wit, en meer anderen, allen een soort van dramatische romans; bezong De laatste zeetogt van den Admiraal de Ruyter — zonder veel verheffing, zonder echt dichterlyk vuur, maar toch doorgaands warm van vaderlandsliefde. Veel verdienstelijker zijn zijne eigendlijke romans, waarvan (behalven zijne Zedelijke Verhalen) de eerste, Susanna Bronkhorst, even als die van WOLFF en DEKEN, in brieven geschreven werd. Maurits Lijnslager, die daarop volgde, vond, „als eene waarlijk geestige voorstelling van de zeden der Hollandsche stedelingen uit de

zeventiende eeuw", algemeenen byval. Ook de Hillegonda Buisman mocht zich in den zelfden gunstigen uitslag verheugen, maar Robert Hellemans en Johannes Wouter Blommestein, hoewel met belangstelling ontfangen, oogstten niet de zelfde goedkeuring, zo min als Reynoud Jan van Golstein tot Scherpenzeel. De oorzaak daarvan was niet, omdat zy, zoo als VAN KAMPEN meent, zwakker „moesten" zijn wijl zy een tijdperk van verval en insluimering der natie schetsten, maar omdat het talent van LOOSJES niet krachtig genoeg was, om over elken nieuwen arbeid een nieuw waas van frischheid te werpen, om hem met nieuwen gloed te doortrekken. Maurits Lijnslager moest, als de eerste proeve van een historischen roman onder ons, reeds daardoor terstond de verdiende belangstelling inboezemen, en toejuiching verwerven. By eene herhaling echter, by eene voortzetting bovenal, ging het verrassende der nieuwheid verloren, en traden de zwakheden des auteurs te sterker in het licht: gebrek aan eenheid in de samenstelling en aan breedheid in de uitwerking, gemis aan genoegsaam levendige verbeelding, aan wezendlijke verheffing, en vooral — afzijn van die fijne kennis van het menschelijk hart en zijne roerselen, die de werken van WOLFF en DEKEN met de waarheid van het leven doortintelt.

In de geschiedkundige romans van LOOSJES dienen de juist niet ongewone lotgevallen van lieden uit den burgerkring tot leiddraad, om de uitstekende gebeurtenissen en de daden der groote mannen uit de toenmalige eeuw daaraan vast te hechten, en, levendiger dan in gewoon geschiedverhaal, voor te stellen. Ook buitenlanders: MILTON, GALILEÏ, enz. komen daarin voor. Maar een bepaald plan moet men er niet in zoeken: de zucht om het huiselijk leven der Nederlanders getrouw voor te stellen, heeft vele min belangrijke, ja beuzelachtige byzonderheden doen opnemen: dus oordeelt VAN KAMPEN, en schrijft daarin, te recht, meer veroordeeling neêr, dan

hy willens was. Even gaarne echter beaamt men de woorden zijner slotrede: nochtans zullen deze werken, vooral de twee eersten, by den Nederlander, die oude zeden en deugden bemint, altijd in achting blijven.

Loosjes, die, in 1761 te *Haarlem* geboren, in zijne vaderstad boekhandelaar werd, genoot er ook als mensch, als Christen en als staatsburger, de hoogste achting, en zijn plotselinge dood, in 1818, werd er algemeen betreurd.

54. Maar terwijl het proza zich aldus tot eene in onze nieuwere Letterkunde ongekende, zelfstandige hoogte verhief, waarop ook niet weinig werken van meer wetenschappelijken aard, als simon stijls Opkomst en Bloei der Vereenigde Nederlanden, grooten invloed uitoefenden — was ook voor de poëzy allengs de morgen van den beteren dag doorgebroken.

De geest der omwenteling wreef der sluimerlogge Hollandsche Muze den slaap uit de goedmoedige oogen, en dreef haar, ondanks haar zelf, een nieuw tijdvak te gemoet, dat wel boven ieder ander het tijdvak der Herleving heeten mag.

VIERDE TIJDVAK.

NIEUWE NEDERLANDSCHE LETTEREN.

(*Van* 1790 *tot op onzen tijd.*)

1. Eene zoo algemeene omkeering van denkbeelden, als het laatste gedeelte der achttiende eeuw deed ontstaan, kon niet als een bloot voorbygaande bui heendrijven over het kleine gemeenebest, dat zoo groot belang voelde by elke opmerkelijke verandering in den toestand van *Europa*, waarby het zelden te winnen, meest te verliezen had. By de verslapping van den handel, door verschillende oorzaken ontstaan, was het reeds verliezende: alzoo ontevreden en morrend. De oorlog met *Engeland*, over *Amerika*, kwam, en de hevige inwendige spanning en botsingen daarby. De vaderlandsliefde, schoon verschillend van opvatting en toepassing by de partijen, werd levendiger en vuriger: haat tegen *Engeland*, ingenomenheid met *Frankrijk*; by velen de zucht tot omverwerping van het oude gezach, by anderen de geestdrift der liefde voor zijn behoud, dooreengemengd met alle hartstochten, die uit geprikkeld verschil van staatkundige, en daarby even dikwerf byzondere meeningen, kunnen ontstaan — dat alles bracht eene gisting in de gemoederen te weeg, die in hare onstuimigheid zich lang niet altoos met de maatschappelyke wetten verdroeg. En zoo als het daar buiten ging, ging het in de borst des dichters: de ban-

den van het konventioneele, de geproklameerde en door de aristarchen geijkte schoonheidsboeien rafelden uit, en waren niet in staat om het nu niet langer gekunstelde, maar door de algemeene beweging opgewekte natuurlijk gevoel te keurslijven. Zelfs de dichtlievende, nog gants niet dichterlijke, maar steeds kunstbedervende genootschappen, waaronder het Leydsche „Kunst wordt door arbeid verkregen" een der vermaardste was, werden warmer, of (wat nog maar beter was!) gingen geheel in gloed op, en tintelden dan nog een poos als... politieke clubs. [1] De dichterlijk-staatkundige of staatkundig-dichterlijke prijsvragen, door hen uitgeschreven, wekten hier en daar evenwel werkelijk een vonk van echte begeestering, en brachten niet alleen eene LANNOY, maar ook een FEITH, zelfs een BILDERDIJK tot zingen. Het oude worstelde een tijd lang met het nieuwe; en het nieuwe, met zijn goed en zijn kwaad, zijn wijsheid en zijn dwaasheid, triomfeerde. Het vertreden en wechgeredeneerd gevoel in de kunst hernam triomfantelijk zijne plaats. De Duitsche Letterkunde, die zich reeds van de dwingelandij der verouderde schoonheidsbegrippen had losgemaakt, en een eigene, heerlijke vlucht genomen had, trok ook hier by sommigen de aandacht, en bleef niet zonder allen invloed. De studie der voortreffelijke Ouden was verstandiger geworden, en er begonnen zich stemmen te verheffen tegen slaafsche navolging, die zich opcierde met gestolen schoonheden, en zielloos naar den regel draafde, in plaats van, door dieper indringen in den geest, eigen armhartigen smaak te zuiveren en te veredelen. En onder, met, en door dit alles was de betere dag voor onze

[1] Uit de vereeniging van drie dezer dichtlievende genootschappen: „Magna molimur parvi" te *Hoorn*, „Dulces ante omnia Musae" te *Utrecht*, en „Minima crescunt" te *Leyden*, ontstond in 1766 de Leydsche Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde, thands het eerste en belangrijkste letterkundig Instituut in ons vaderland, waarvan het een der schoonste cieraden uitmaakt, en waarin het de eenige krachtige vertegenwoordiging van het element des harten is.

Letterkunde ontstaan: „de zwakke rijmen van het vorige tijdperk kwamen hoe langer hoe meer in onbruik, en een publiek, dat een BELLAMY, FEITH, BILDERDIJK en VAN ALPHEN gelezen had, kon geen smaak meer vinden in een STEENWIJK of LUCAS PATER."

2. Een bakkersleering en een boerentimmermanszoon, beiden door de milddadigheid van meergegoeden in staat gesteld tot het genieten van akademiesch onderwijs, betwistten nu den palm des roems aan den Utrechtschen Thesaurier-generaal der Unie: het waren de jonge JACOBUS BELLAMY en PIETER NIEUWLAND, die moedig optraden aan de zijde van den ouderen HIERONYMUS VAN ALPHEN.

De laatste, in 1746 te *Gouda* geboren, later in *Utrecht* woonachtig, en eerst dáar en vervolgends te *Leyden*, waar hy promoveerde, student in de rechten, was een man van waarlijk dichterlijken aanleg en goede gaven. In zijne Proeve van stichtelijke Mengelpoëzy, die hy in 1772 gemeenschappelijk met den Haarlemschen Pensionaris VAN DE KASTEELE [1] uitgaf, bleek het reeds uit menige plaats, dat de vaerzen hem niet slechts uit het hoofd kwamen, maar ook aan het hart ontvloeiden: men vond er weder de poëzy der natuur in te rug. Zijn volgende arbeid verminderde geenszins den goeden indruk, dien hy reeds had te weeg gebracht: zijne Gedichten en Overdenkingen, zijne Nederlandsche Gezangen, waarin zoo wel proeven van kracht als van naïveteit worden gevonden, waren gelukkige kenmerken van een zucht tot vrijmaking van den ouden weg. Zijne Mengelingen in proza en poëzy intusschen, en bovenal de daarin voorkomende cantaten, behooren tot zijn schoonste werk; „de Starrenhemel" geniet een wel verdienden roem, al ware het alleen om de reeds door FEITH zoo hooggeschatte regels:

[1] De vertaler van OSSIANS gedichten in rijmlooze vaerzen, een voor deze stoffe, minder gelukkig gekozen maat. Er is slechts éen deel van verschenen.

Daar rijst het tintlend starrenheir!
En de aarde zwijgt verbaasd.
't Gestarnte spiegelt zich in 't meir,
Waarop geen windje blaast.
't Is alles hemel wat men ziet;
Zelfs bergen vlugten heen.
't Verdorde blaadje schuifelt niet;
't Gestarnte spreekt alleen.

FEITH had recht om te zeggen: „Dit heet de natuur op de daad betrappen!"

Geenszins echter de voortreffelijkste — alleen de eenvoudigste zijner dichtbundels heeft VAN ALPHENS naam onder ons populair gemaakt: zijne Gedichtjens voor Kinderen, 1783. De geestdrift, waarmeê dit bundeltjen werd ontfangen, moge al zijn verkoeld, de bewondering afgenomen; eene andere kritiek, dan van dien tijd, moge het ietwat dorre, het eenigzins „pruikerige" dat er hier en daar in heerschende is, sterker aan het licht hebben gebracht — toch ken ik niets van wat later ooit verscheen, dat kinderlijk-eenvoudiger is verteld, dan b. v. „Het gebroken glas" en „De pruimenboom"; dat kinderlijk-verstandiger is gedacht, dan b. v. „De koolmees" en de „Brief van Carel aan zijn zusjen"; dat met meer kinderlijke hartelijkheid is gevoeld, dan „Klaartjen by de schildery van hare overledene moeder" en de „Klachte van den kleinen Willem."

Wie zijne eigene kindsheid daarin niet te rug gevoelt, beschuldig ik, dat hy nooit kind geweest is.

Ik spreek te breeder over deze Gedichtjens van VAN ALPHEN, omdat ik het denkbeeld niet kan onderdrukken, hoe wellicht juist zy, meer dan eenige andere dichtbundel, meer ook nog dan zijne bearbeiding van Riedel en zijne verdienstelijke Digtkundige Verhandelingen, mogen hebben bygedragen tot de terugkeering van het natuurlijke in onze poëzy. De indruk van den knapentijd is nimmer zonder invloed op de ontwikkeling van het gemoedsleven des jongelings; en waar nu de jeugd hare eigene denkbeelden in een frisschen en

(voor dien tijd opmerkelijk) ongekunstelden vorm had leeren uitdrukken, daar moest het in verderen leeftijd wel niet licht meer mooglijk zijn, tot een verouderden, konventioneelen vorm te rug te keeren. Daarom zoû het wel kunnen zijn, dat VAN ALPHEN onzer Letterkunde het voordeeligst is geweest als kinderdichter.

Om voor zich-zelf een zoo rustig en ongemoeid leven te leiden, als waarop zijne verdiensten als letterkundige, en zijn vermogen als man van fortuin wel aanspraak mochten maken, leefde hy in een te veel bewogen tijd, en was hy te ernstig Oranjegezind — wat ik een zijner deugden reken. De wilde patriotten van 1795 dachten natuurlijk echter zoo niet, en zy ontsloegen hem uit zijn staatsbetrekking, waarna hy binnen *'s Gravenhage* een ambteloos leven bleef leiden; niet onverschillig evenwel voor den loop der gebeurtenissen in zijn land, en de vrijzinnige richting van denkbeelden die daar veld won. Zijn prikkelbaar gemoed werd er bitter tegen, ofschoon hy ook eenmaal uit de volheid eener echt christelijke overtuiging gezongen had:

Jezus is mijn Heer en koning,
Die my wooning
In zijns vaders huis bereidt;
Wat mij hier ook moge ontbreken,
In die streken
Wacht my rust en zaligheid.

Zonde, zwakheid, angst en zorgen
Voor den morgen
Van den dag, die nog niet is,
Mogen aan mijn blijdschap knagen;
't Licht zal dagen
Midden uit de duisternis.

Mijn verwachting zal niet wijken,
Niet bezwijken,
'k Sta op eene rots gegrond:
Jezus heeft mijn naam ten leven
Opgeschreven,
Hy, die nooit beloften schond.

Dit geeft lust, en moed en krachten
Om te wachten
Tot mijn proeftijd is vervuld;
Vol te houden in het strijden,
En in 't lijden
Hoop te voegen by geduld.

Als gevaren my omringen,
Wil ik zingen
Van genade, trouw en magt:
Zelfs in onbewoonde streken
Vloeijen beken,
Lichten starren, nacht op nacht.

Dat mijn ziel met woord en daden
Op mijn paden
Zich dan gantsch aan Hem gewen';
Laat vooral mijn laatste dagen
Blijken dragen,
Dat ik Jezus eigen ben.

Men wil, dat een hevige toornvlaag, over een even onbeschoften als hatelijken aanval van VAN HEMERT op zijne godsdienstige denkwijze, den braven man dermate het bloed aan 't gisten bracht, dat hy door eene beroerte werd aangegrepen, aan de gevolgen waarvan hy op zeven-en-vijftig-jarigen ouderdom binnen zijne woonplaats *'s Gravenhage* overleed, 1803. Intusschen is het bewezen, dat hier aan geen hevigen toornvlaag kan worden gedacht, en dat, juist ook de wijze waarop van ALPHEN zich in deze gedroeg, hem als een echt christen kenmerkte.

3. De naam van den man, of beter van den jongeling, die VAN ALPHEN naar de kroon stak, en met dezen en VAN DE KASTEELE een wakker voorstander der rijmlooze vaersmaat was, JACOBUS BELLAMY, wekt eene weemoedige gewaarwording op. Hy ontwikkelde vroeg, en beloofde veel, zelfs in wat hy te veel gaf — maar hy werd afgeroepen te midden zijner ontwikkeling. Hy was een jonge, schoone boom, vol van weelderige bloesems, waar zich hier en daar werkelijk ook reeds de vrucht had gezet; maar hy werd omgehouwen, en viel, alvorens hy byna nog

een enkele rijpe vrucht had kunnen voortbrengen. BELLAMY is een van die zeldsaam-begaafden, van wie men overtuigd is, dat zy eene roemvolle toekomst te gemoet gaan, en van wie men de plaats reeds voorzag, waar op zy zich moesten zetten. Naar die nog onbereikte plaats reeds gewaardeerd, en met verdiende belangstelling gevierd, stierf hy. Men was zoo zeker van zijne overwinning, dat men hem de krans reeds van verre toereikte; en hy had ze zich naauwlijks op het hoofd gedrukt, of hy zonk er meê in 't graf.

Wie heeft nu den moed om er de hand aan te slaan, en den jongen doode te onttooien!

BELLAMYS poëzy is nog geheel de poëzy uit het tijdperk der hartstochten: smeltend en teder, tot weekheid toe, zijn de minnezangen, die hy zijner FILLIS uit de innige volheid van zijn hart toewijdt; warm en vol geestdrift zijn de liederen, door het vaderland of vaderlandsche toestanden, door krijgsmoed of heldenglorie aan zijne ziel ontlokt; edel eenvoudig is zijn verhaaltrant; geheel zijn vorm is natuurlijk en ongekunsteld, en alles is nog naïef, maar ook — alles mist nog diepte. Zijne uitboezemingen dragen het merkteeken van zijnen voortreffelijken aanleg, van zijne schoone ontwikkeling — maar zy bewijzen ook, dat hy te midden daarvan is heengegaan. Arbeidende tot zijn einde, sloot dat einde zich al te spoedig aan zijn begin, en was de weg te kort, om te komen tot de volheid van kracht, die hy had kunnen bereiken.

Vandaar b. v. in zijne gevoelvolle ballade „Roosje," de noodelooze inleiding, die hinderlijk wordt zelfs, wanneer men ze zich herinnert aan het einde, waar, by de uitnemende schildering eener diepe smart, geen woord wordt gerept van den vader. Vandaar in zijne minneliederen een zóo onophoudelijk te rug keeren van den zelfden toestand, dat er, ondanks eenige treffende uitzonderingen, over het geheel een waas van eentonigheid ligt; vandaar in zijne losse gedichten, op vaak beteekenislooze

onderwerpen, vaerzen, die men wel gedachten zonder onderwerpen zou kunnen noemen; vandaar in zijne vaderlandsche gezangen eene opgewondenheid, die zeker niet valsch zal geweest zijn, maar die zoo geheel ondoordacht en door hem zelf onbegrepen is, dat zy volkomen valsch wordt, en een glimlach op de lippen lokt, in plaats van geestdrift in het hart te storten.

Toch heeft hy op zijn korte loopbaan veel goeds verricht, waarvoor hem, by de volkomen erkenning van zijn voortreffelijken aanleg, ook nog onze dankbare erkentelijkheid toekomt. Vooral hy heeft de natuur weder in de kunst te rug gebracht, en zijn geroemd voorbeeld bleef niet zonder grooten invloed; daarenboven heeft hy onze Letterkunde met menigen paerel verrijkt. Waar de voordracht van zijn overbekend „Roosje" geen huivering in het hart en geen bleekheid naar de wangen jaagt, daar ligt het aan de voordracht-zelf. Wie de klachte van „Dorinde" in hare zielroerende eenvoudigheid niet weet te schatten, verdenk ik van een treurig gebrek aan gevoel. Wie in zijn „Aan mijne Vlissingsche medeburgers" niet de stem van een warmen, hartelijken vaderlander herkennen kan, zal dit waarschijnlijk aan zijne eigene onkunde in de lotgevallen onzes lands te wijten hebben. Men roemt zeer zijn „Aan een Verrader des Vaderlands", het produkt van een politieken roes; ik schat zijn bedaard, maar gezond, en niet minder hartelijk en warm „De vaderlandsche Jongelingen" veel hooger:

Wij leven voor ons Vaderland!
Dit zegt ons brandend hart;
Hem, die zijn Vaderland versmaadt,
Veragten we in ons hart!

Wij dragen aan de sterke heup
Een scherp en blinkend zwaard.
Wij dragen voor ons Vaderland
Dit breede, scherpe zwaard.

Ons oog lacht met een zagten blik,
Doch worden wij gesard,
Dan bliksemt ons ontzaglijk oog
Den schrik in aller hart!

Wij volgen, op der Vad'ren spoor,
Den weg der oude deugd;
Geen zeden van een ander land
Ontsieren onze jeugd! [1]

Wanneer, by een gering onthaal,
Wij zamen vrolijk zijn,
Dan schenkt een gulle matigheid
Voor ons den ed'len wijn.

Dan staan wij allen plegtig op,
Den beker in de hand,
En drinken op het duurzaam heil
Van 't lieve Vaderland!

Dan voelt, door ed'len wijn verwarmd,
Ons hart nog meer den gloed,
Die ons den boezem voor 't belang
Der vrijheid gloeien doet!

Dan zweeren wij elkander trouw,
Met uitgetogen kling;
Dan zwelt een traan in 't vurig oog
Van elken jongeling!

Dat vrij eens vijands magt verschijn':
Wij zwoeren onzen eed!
En smaad en vloek vervolgen hem,
Die ooit dien eed vergeet!

BELLAMY bezat een open hart voor de schoonheden der natuur; hy gevoelde den Goddelijken geest, die er zich in uitspreekt, en hy bezielde met dat gevoel zijn „Lente":

Thans is 't Lente! thans is 't Lente!
Vrolijk is Natuur!
Thans is 't Lente! thans is 't Lente!

[1] Men ziet, dat wy hier nog niet in de negentiende eeuw zijn. Ondertusschen klaagde men in de 17de eeuw reeds over vervreemding, en onze 18de is zeker wel de meest Fransche in onze gantsche geschiedenis.

Alles lacht en juicht,
Planten, boomen, dieren, menschen,
Alles voelt den gloed
Van het zuiver vuur der Lente,
Alles leeft en juicht!
Vlugge geesten, hemellingen,
Dalen nu op de aard,
Juichen om het heil der menschen,
Zingen van Gods magt.
Op de vlugge zuidewindtjes
Varen zij omhoog;
Lagchend zien zij naar beneden;
Dalen zingend weêr:
„Is de hemel schoon en prachtig,
„Prachtiger dan de aard?
„Neen, deze aard, zoo schoon en heerlijk,
„Is de hemel zelf!
„Hier, dit schoon en statig boschje,
„Is een heiligdom!
„Hier zien wij opregte menschen
„Dankbaar neergeknield!
„Ja, deze aarde is u een Hemel,
„Dankbaar sterveling!
„U, die, in het oog der Lente,
„'t Licht der Godheid ziet!
„Zuivre vreugde, hemelvreugde,
„Lagcht op uw gelaat,
„Als gij hier, in 't statig boschje,
„Uwen God aanbidt!
„Wij, wij zingen uwen Vader
„In den lusthof Gods!
„O! hoe zalig, hoe gelukkig
„Was hij in dien hof!
„Gij, o menschen, woont nog heden
„In den lusthof Gods!..."

De englen zwijgen. Dankbre menschen
Heffen zingende aan:
„Thans is 't Lente! Thans is 't Lente!
„Vrolijk is Natuur!
„Thans is 't Lente! Thans is 't Lente!
„Alles leeft en juicht!
„God der Lente, groote Schepper,
„Zichtbaar in Natuur!

„Ja, wij zien U in de Lente!
„Voelen U in 't hart!"

Beide gedichten mogen bevestigen, wat ik omtrent BELLAMY heb opgemerkt. Maar ik zou hem onrecht doen, indien ik ook niet een enkel zijner weinige gedichten van dieper wijsgeerige opvatting overnam, en hem daarin kennen deed. Dat mogen zijne vaerzen zijn „Aan mijne ziele":

Mijn ziel, mijn edelst deel, zoo naauw aan 't stof verbonden,
En echter nimmer vrij!
Wie zijt gij? Kunt gij 't stip van uwe wording weten?
Kent gij uw eigen kracht?

Gelijk een adelaar, op onvermoeide vleugels,
Door onzen dampkring vliegt,
Zoo vliegt gij menigwerf, op vleugels der verbeelding,
Door 't ruim der schepping heen!

Gij ziet, met éenen blik, een duizendtal van zonnen!
Wie weet uw grootheid dan?
Straks boeit verrukking u aan twee bekoorlijke oogen —
Waar is uw grootheid dan?

Als, in den arm des slaaps, 't vermoeide lichaam sluimert,
Rust gij dan ook, mijn ziel?
Of vormt gij dan een reeks van spelende gedachten,
Ondanks uw eigen wil?

Gelijk 't geheugen vaak het denkbeeld dier gedachten,
Bij 't vormen zelfs, verliest,
Hebt gij dan ook, mijn ziel, den juisten stond vergeten,
Waarin Gods hand u schiep?

Uit eeuwigheid gevormd, gevoelt gij uw bestemming,
En, trotsch op dit gevoel,
Slaat ge, over 't stortend puin van al het ondermaansche,
Een blik in de eeuwigheid!

Een zaligend geluk is 't doel van uw begeeren;
Maar menigwerf, te dwaas,
Betooverd door den schijn van dartelende schimmen,
Miskent ge uw waar geluk!

Gelijk een vluchtig schip, ondanks zijn roer en zeilen,
Wanneer de stuurman slaapt,
Een speeltuig is des winds, zoo slingren ook uw driften,
Wanneer uw rede slaapt!

Maar wen ge uw pligt volbrengt, dan is uw gansche wezen
Gelijk een adem Gods,
Die op de groene kruin der hoog getopte boomen
De blaadjes zacht beweegt!

Dan doet ge in 't drijvend oog de dankbre tranen blinken!
Dan is 't, of 't logge vleesch
De onmeetbre vatbaarheid uws wezens kan gevoelen
Voor 't onbegrensd geluk!

Mijn ziel, u zelf zoo vreemd, gij zult u beter kennen
In 't rijk der eeuwigheid!
Dit zij u hier genoeg, dat gij, in uw bestemming,
Uw grooten Schepper voelt!

Is BELLAMY niet te vroeg gestorven voor onze Letterkunde?

Hy was in 1757 te *Vlissingen* geboren uit geringe ouders, van Zwitsersche afkomst. Zijne moeder, weduwe toen hy vijf jaren oud was, deed hem by een bakker in de leer; maar de buitengewone begaafdheden van den knaap verschaften hem vermogende beschermers, waaronder voornamelijk de predikant JONA WILLEM TE WATER (later als Leydsch Hoogleeraar beroemd), die hem in staat stelden om zich der studie te kunnen wijden. Zoo kwam hy in 1782 aan de hoogeschool te *Utrecht*, waar de beruchte ONDAATJE, eenigen tijd zijn huisgenoot, zekerlijk heeft bygedragen tot de richting zijner vaderlandsliefde in dien zoo genaamden patriottischen geest, die hem meermalen aan de dwaze en overspannen tijdsbegrippen offeren deed. Hy bleek een levendig, maar ook werksaam student, en was het einde zijner studiën in de godgeleerdheid naby, toen een ontijdige dood hem ontrukte aan zijne vrienden die hem lief hadden, en aan zijn vaderland dat hem hoog schattede. Reeds in 1786 groef men zijn graf.

Hy was slechts acht en twintig jaren oud geworden!

4. In den rang der mannen, die onzer poëzy eene nieuwe verheffing gaven, is PIETER NIEUWLAND de derde: niet juist omdat hy het minst heeft voortgebracht, maar omdat hy, naar omvang zijner dichterlijke gave, geene eerdere plaats kon innemen.

De dichtkunst bleef voor hem, wat zy geweest was in zijne kindsheid, zegt een zijner vrienden: een spel, maar waartoe hy zich in zijne geestdrift voor ernstiger oefeningen [1] geen tijd meer gunde, dan wanneer hy er in gezelschap de vreugde van de vrolijken door kon verlevendigen. Een flaauw, een niets beteekenend, een onwaardig oordeel.

Van zijne gedichten, door hem-zelf, voor zooverre zijne nagelatene betrof, „lusus poëtici" genoemd, oordeelt de zelfde vriend: „het zijn geen uitgezochte pronkvruchten van een met zorg bebouwden hof, maar slechts eenige nederige, sap- en geurrijke beziën van toevallig en als van zelf opgeschoten gewas uit eene vruchtbare aarde." Zeer juist. Maar ook daarom mag ik Prof. SIEGENBEEK en anderen niet byvallen, wanneer zy den uitstekenden wiskunstenaar, den beminnelijken mensch (NIEUWLAND was beiden) „eene welverdiende plaats" geven „onder de uitmuntendste dichters." Wanneer men vernuft, vlugheid van bevatting, helder begrip en een hartelijk gevoel genoegzaam acht, om een groot dichter te zijn, dan kan ik den edelen geleerde dien eernaam niet ontzeggen; maar verlangt men met my, by eene verbeeldingskracht vol leven en gloed, vol oorspronkelijkheid en stoutheid, een gevoel even teder, diep en innig aan de eene, als fier, verheven en krach-

[1] Ik betwijfel zeer, of de achtenswaardige geleerde, die in der tijd deze regelen neêrschreef, daar op achterhaald zou willen worden. Zou de kunst eene zoo onbeteekenende plaats in het leven en in de opvoeding der menschheid beslaan, dat zy geene ernstige oefening genoemd mag worden? Waarom heet zy dan elders in het zelfde verslag: „werking van hoogere aandrift?"

tig aan de andere zijde — dan wegen NIEUWLANDS dichterlijke voortbrengselen niet zóo zwaar, dat men ze anders dan onder de verdienstelijke vaerzen rangschikken kan. Dat heeft hy ook met BELLAMY gemeen, dat men hem heeft geschat naar hetgeen hy had kunnen zijn, niet naar wat hy geweest is. Groote gemakkelijkheid in den vorm, levendigheid van voorstelling, onbevangenheid van uitdrukking, alles gunstig afstekende by de ziellooze deftigheid, waartoe „liefhebberij" de poëzy had verlaagd, maar die men hartelijk moede was geworden — dat is het kenmerk van NIEUWLANDS gedichten [1]. In ieder zijner beide bundels (Gedichten en Redevoeringen en Nagelaten Gedichten) echter, vindt ge een dichtstuk, dat zich boven alle anderen verheft, dat zich door voortreffelijke plaatsen onderscheidt: het zijn „Orion" en „Ter gedachtenisse van mijne Echtgenoote en van onze dochter;" deze panden waren hem plotslijk, twee dagen na elkander, ontvallen, en op éenen dag in het zelfde graf begraven; het zijn ook altoos deze vaerzen, waarvan steeds sprake is, wanneer er van NIEUWLAND als dichter gesproken wordt.

Waarachtig schoon is het, wanneer hy zijn „Orion" schilderend aanvangt:

Wie heft met statelijke pracht,
By de achtbre stilte van den nacht,

[1] De nederige man oordeelde zelf te gering over zijne eigene voortbrengselen. — Het is, intusschen, voor de waardeering onzer Letterkunde, wel 't voorzichtigst om uit eigen oogen te zien. — Wanneer Prof. SIEGENBEEK u *Néerlands* rijkdom aan dichteren leert kennen, en dat bewijst met — de opnoeming hunner namen; en Prof. OPZOOMER daarentegen uit de volheid zijner wetenschap niet duister te kennen geeft, dat *Nederland* eigendlijk nooit een dichter rijk is geweest — en het overigends niet bewijst — wat schiet er anders over, dan beiden Hooggeleerden geloof te weigeren, en zelf te onderzoeken? — Ik heb dat gedaan, en matig my nu in eene enkele zaak gelijkstelling met hen aan: eerlijkheid in het uitspreken mijner overtuiging, waarvoor ik de bewijzen tracht by te brengen, voor zoo ver de ruimte mijner schets het toelaat.

Uit d' oceaan het hoofd naar boven?
Wie blijft in 't aanzien van Diaan,
Die vruchtloos poogt dien gloed te doven,
Met onverzwakten luister staan?

Zijt gij 't, Orion! voor wiens licht
Der kleiner zonnen flikkring zwicht,
Als 't licht der maan voor Febus glansen?
Rijs, groote Orion! rijs omhoog!
Zijt welkom, held! aan onze transen!
Verruk, verruk ons starend oog!

Wat sterreglans, die eerbied baart,
Praalt op uw gordel, knods en zwaard,
Bezaaid met tintelende vieren!
'k Zie Betelgeuzes rooden gloed
Uw schouder, naast Bellatrix, sieren,
En Rigel flonkren op uw voet.

Ik zie, daar u de Stier ontvlugt,
Voor de opgeheven vuist beducht,
Den Noorschen beer van verre grimmen.
De bloedige Aldebaran zelf
Ontwijkt uw knods, by 't statig klimmen,
En ruimt u plaats aan 't stargewelf.

Zoo drijft ge in 't schoon Elysisch woud,
Daar zich der helden schare onthoudt,
Voor u de woeste dieren henen!
Zoo hebt ge, in 's werelds morgenstond
Met al uw luister vroeg verschenen,
Auroraas teeder hart gewond.

Intusschen valt het niet te ontkennen, dat de waarde der volgende vaerzen gants niet altoos gelijken gang houdt, of dat de gedachten klimmende zijn, ofschoon zeker de verheffing niet achter blijft, waar hy uitroept:

Verbeelding! is u niets te hoog,
Zoo leer mij gintschen heldren boog,
Den goddelijken Melkweg kennen;
Voer, langs dat breed en glansrijk spoor,
Mijn tragen geest op vlugge pennen
Den wijden kreits der schepping door.

De baan, wier zacht en lieflijk licht
Slechts wolkjes vormt voor 't scherpst gezigt,
Is een gestel van sterrenheemlen,
Wier eindloos flaauwe tinteling
Van verre schijnt door een te weemlen,
Zich zamensmelt tot éenen kring.

Hebt gij den grenspaal nu ontdekt?
Weet gij, hoe vèr de schepping strekt,
ô Stervling! eindig van vermogen?
Zoo sla nog eens uit dat verschiet
Op held Orions beeld uwe oogen,
En zink, verzink dan in uw niet.

Het slot, vervolgends in nog drie koepletten vervat, kan echter niet wedyveren met den schitterenden aanvang. De laatste der ophelderingen, die op dit lyriesch-didaktiesch gedicht volgen, heeft op mijne verbeelding altoos een veel ontzettender indruk gemaakt, dan het slot van den „Orion"-zelf.

De klachte over 't verlies van zijne gade en zijn kind is NIEUWLANDS schoonste stuk, en rijk aan roerend gevoel. Het is daar wel „zijne zachtgestemde en teêrgevoelige ziel, door den opbruisenden stroom harer aandoeningen als overstelpt." Het is niet noodig daarby te vernemen, dat hy het onder tranen nederschreef: het zijn tranen, in woorden uitgebracht; het is een smartkreet, die zoo diep in de ziel grijpt, dat dit reeds bewijst hoe diep hy aan eene treurende ziel ontweld is. Alles is hier aandoenlijk, en schildert een bitter inwendig lijden, dat zich-zelf gestadig wentelt, en waarvoor de liefde geen balsem, de vriendschap geen heil, God slechts, de God des Christendoms alleen, troost heeft.

o Teergeliefde en vroeg verloren vrouw!
Om wier bezit ik alles gaarne geven,
En willig goud en glorie offren zoû,
Kon ik u slechts herroepen in dit leven!
Ontvang van mij, die ook in 't zwijgend graf
U minne en eere, en uw volmaaktheên huldig,
Dees laatsten pligt!.... Ik leg dien weenende af.

'k Ben dit uw trouw en mijner liefde schuldig!
Ook gij, lief wicht, dat moeders schoot verliet,
Om in den schoot des grafs met haar te slapen,
Gij eischt geween, geen vrolijk welkomlied!
Hoe ras, o God! wordt vreugde in wee herschapen!

Zoo klaagt de verlatene, en doet u het harte sidderen van smart om zijne smart. Hy verliest zich in de herinnering aan haar, al is dat een martelend genot; en zeker — tranen hebben gespat op dien eenvoudigen regel, waarin zulk een peillooze diepte van weedom ligt:

Was zij niet jong en schoon als lentebloemen?

En gy schreit met hem, waar hy staroogt in het ledige, en jammert:

ô Eedle roos! o knopje, jong en teêr!
Dezelfde storm heeft beiden fel verslagen.
Ik ben geen Gade, ik ben geen Vader meer!
De winter heerscht reeds in mijn lentedagen.

En waar zijn jammer hem byna tot wanhoop brengt:

Wat heb ik meer te hopen hier beneden?
Vergeefs mijn ziel gestemd voor zacht gevoel:
De snaar, die klonk als mijne, hangt gebroken.
.
De felste wond wordt door den tijd geheeld,
Doch laat in 't vleesch haar diepgeprente groeven.
ô Gij, Wiens hand dees wrangen kelk mij deelt,
Ik drink hem wel, maar blijf toch 't bitter proeven.

Maar hiermede heeft zijn zwijmend hart ook de zuil geraakt, waaraan het zich steunen kan; en roerend is de overgang van menschelijke smart in christelijke onderwerping en gelatenheid:

Dan, is 't uw wil, mijn Vader! dat mijn baan
Vol doornen zij en hobblig en verlaten?
Welaan, geleid me, ik zal gewillig gaan!
Wat zoû uw kind het stout weêrstreven baten?

En daarmede (Goddelijke zegen des Goddelijken christendoms!) wordt zijn gemoed kalmer, en met stillen maar getroosten weemoed blikt hy zijne gade in de onsterfelijkheid na. De hope des weêrziens giet hem heerlijken balsem in zijne gapende wonde; er licht meer glans uit zijn oog, en een glimlach van heiliger en hooger vreugde, dan de aarde ooit of in eeuwigheid geven kan, speelt om zijne lippen, nu zy zich bewegen om de naamloos zoete overtuiging uit te spreken:

Mijne Engel! ja! gij voelt, en denkt, en leeft!
Dat zie ik zelf nu klaarder dan voorhenen.
'tIs deze hoop, die kracht en troost mij geeft:
Wij zullen vroeg of laat ons weêr vereenen.
De vlam, voor u in mijne ziel gevoed,
Is niet gedoofd by 't zielverscheurend scheiden.
Die vlam zal nu met eenen zachter gloed
Zich over mensch en vriend en oudren spreiden.
Ik zal op 't graf, dat uw gebeent bevat,
Nog menig traan in stille stonden plengen,
En....

(Hoe innig spreekt de liefde des edelen mans voor zijne gade zich hier uit, en hoe adelt het licht des christendoms ook niet zelfs eene aardsche glorie!)

En, win ik ooit een duurzaam lauwerblad,
Die lauwren zelfs aan u ten offer brengen.
Wie NIEUWLANDS naam na menig vlugtig jaar
Herdenkt of hoort, zal dit ook tevens weten:
»Hij werd bemind door ANNA PRUYSSENAAR,
»Verloor haar vroeg, en heeft haar nooit vergeten."

Men leze het heerlijke gedicht verder — hier beletten mijne tranen het afschrijven; men leze de nog volgende schoone regelen, weinig nog maar in getal, ten einde, en men zie, welk een goddelijke kracht er ligt in het geloof aan onsterfelijkheid en wederzien.

Ik heb genoeg gedaan om aan te toonen, dat NIEUWLAND waarlijk dichter was; om te bewijzen, dat hy

daarenboven in de uiting van zijn zieleleed eenmaal een meesterstuk van poëzy geschreven heeft. De verdiensten zijner vertalingen zal ik alsnu niet ophalen, en alleen nog vermelden, dat hy in zijn Bagatelles françaises, grootendeels voor de vuist vervaardigd, getoond heeft, hoe gemakkelijk hem het maken van Fransche vaerzen viel, terwijl zijne Lusus poëtici Latini bewijzen, dat hy ook de Latijnsche lier te hanteeren wist.

In November 1794, ruim twee en half jaar na zijn diep betreurde gade, overleed hy te *Leyden*, als Hoogleeraar in de Wis-, Natuur- en Sterrekunde. Dertig jaren te voren had hy het licht gezien in de *Diemermeer*, waar zijn vader een eenvoudig maar verstandig timmerman was. *Nederland* moet het voornamelijk den voortreffelijken JERONIMO DE BOSCH en diens gade dank weten, dat het zich op een geleerde als NIEUWLAND verheffen mag.

5. Terwijl in de Noordelijke gewesten op deze wijze alles eene degelijke verrijzing des geestes aankondigde, openbaarde de Letterkunde in het Zuiden slechts de ontwaking van een uitgeput lichaam. — Aldus oordeelt een Vlaming zelf.[1] *Belgie*, dat „met sabelslagen gedwongen werd zijne inlijving by *Frankrijk* te vragen," had niemant thands, die ook maar van verre by de toenmaals onder ons levende en werkende talenten te vergelijken viel, en het zou nog lang in die kommerlijke armoede voortkwijnen. De voet der vreemden ging voort met den schoonen bodem te vertrappen, die in vroegere eeuwen zulke rijke vruchten had voortgebracht. *Holland* had eenmaal by *Vlaanderen* ter schole gegaan, daarna geheel het noordelijk *Nederland* by *Holland*; *Vlaanderen* had nu de kracht noch de middelen meer om zich te verfrisschen aan den adem der herleving, die het van over *Maas* en *Rijn* zoo geurig tegenwoei.

[1] Dr. SNELLAERT.

6. Intusschen moet worden erkend, dat ook *Nederland* niet door zich-zelf alléen zich plotslijk zoo glansrijk verhief. *Duitschland*, de doodelijke kluisters moede geworden, waarmeê de schoonheids-theorien van des Veertienden LODEWIJKS tijd (machtiger nog dan het zwaard zijner veldoversten, dan het brein zijner staatslieden!) het beschaafd Europa zoo lang hadden omsponnen en omwoeld — had ze van zich geworpen, en zag nu een nieuwe, oorspronkelijke, nationale Letterkunde zich vormen, die by ons geene vreemdelinge bleef. BELLAMY kende en waardeerde haar, en zy bleef geenszins zonder invloed op hem. FEITH, hoog met haar ingenomen, werd zelfs een tijd lang slaaf van een gebrek harer jeugd, en „sentimentalizeerde" voor alle weeke gemoederen, waarin hy voor een oogenblik door een legio volgers van allerlei lageren rang werd nagezwikt. Het ontleden van alle, vooral kwijnende, ook ziekelijke gevoelens van het menschelijk, byzonder van het vrouwelijk hart, „de beschrijving van maneschijn en kerkhoven, de beschouwing van wormen en rozen," alles geschilderd met tedere, smachtende kleuren, doorzaaid met de kwijnende bloempjens

Van zinlooze ach's! en wee's!

en gehoogd met weemoedige streepjens — — — dat werd een poos de litteratuur der mode. Maar juist omdat het eene mode was, had het slechts zijn dag, en ging voorby, en zou het reeds uit zich-zelf voorby zijn gegaan, ook al had de geestige ARENT FOKKE er niet het gezond verstand der Nederlanders tegen te hulp geroepen; de vinnige slagen zijner satire hebben den dood der kwijnende alleen wat verhaast.

Ook was dat slechts het kaf, dat uit *Duitschland* kwam; degelijk koren was er ook, en dat voedde.[1] De geschiedenis nam er onder HERDER, MULLER, en HEEREN

[1] Zie ook pag. 395.

eene richting, vroeger geheel onbekend, en de poëzy leverde in SCHILLER, GOETHE, en WIELAND een driemanschap op, even onderscheiden in geest als in loopbaan.[1] — Daarenboven was het *Duitschland*-alleen niet, dat zijne voorraadschuren van nieuw gewas open had. Ofschoon *Frankrijk* de vulkaan bleef, waaruit verwoesting en dwingelandij zich over *Europa* verspreidden, en slechts weinige namen die dagen van bloed en gruwelen overleefden; — ofschoon DUCIS en DELILLE slechts de dichters waren, wier roem zich over *Frankrijks* grenzen uitbreidden — BERNARDIN DE ST. PIERRE zocht den balsem voor de wonden, door de omwenteling geslagen, in de beschouwing der natuur; CHATEAUBRIAND in de christelijke godsdienst. Een geheel nieuwe dichterschool verhief zich aan de overzijde der zee. Aan het hoofd daarvan stonden BYRON, het raadsel zijner tijdgenoten, beurtelings de dichter der wellust en die der wanhoop, en SCOTT, de OSSIAAN der achttiende eeuw, de Zanger van Schotsche natuur en Schotsche heldendaden.[2] — En de werken dezer mannen, en van nog vele anderen meer, vonden lezers niet alleen, maar ook vooral vertalers. De nood der tijden bracht menige hand aan letterkundigen arbeid, die er vroeger niet aan zoû hebben gedacht, en op deze wijze vermeerderde het aantal vertalingen, „rijp en groen", van allerlei aart, met dat der vertalers-zelf.

7. En wellicht had die vermenigvuldiging groot nadeel kunnen brengen aan de ontwikkeling der nationale Letterkunde, indien daar niet reeds boven en voor BELLAMY en NIEUWLAND twee mannen hadden gestaan, wier eigen arbeid weldra van meest beslissenden invloed op hunne landgenoten werd: WILLEM BILDERDIJK en RHIJNVIS FEITH.

De laatste, door eene gewoonte, waarschijnlijk uit den welluidenden volgklank ontstaan, doorgaands het

[1], [2] DE CLERCQ,

eerst genoemde, was dan ook, naauwkeurig gecyferd, de oudste: hy werd geboren te *Zwolle*, in 1753, en kwam vijftien jaar later te *Leyden*, om zich als student in de rechten te doen inschrijven. In 1781 dong hy met LANNOY om den prijs in het bezingen van DE RUYTER; zijn helden-zang werd met goud, zijn lierzang met zilver bekroond, en niet onverdiend; ofschoon zijn bekende lierzang by meerdere kortheid zeker zeer winnen zoû, is er echter gloed en verheffing genoeg in, om den naam waardig te blijven:

Dat andren Cesars tombe cieren,
 Ik staar zijn grootheid aan en ween;
'k Bewonder in zijn zegevieren
 De blindheid van 't geluk alleen.
't Geluk in de uitkomst, hier beneden
Door 't blinde menschdom aangebeden,
 Vormt dikwijls den veroveraar;
't Geluk, dat snoodaarts durft beloonen,
Dat op schavotten voert of troonen,
 Den held maakt of den moordenaar.

Neen, hooger klimt de Ruiters waarde;
 't Geluk heeft nooit zijn taak verrigt:
Hij is zijn roem aan 't eind der aarde
 Zich zelv', alleen zich zelv' verpligt.
Geen afkomst kon hem aan doen hangen,
Geen goud de plaats van deugd vervangen;
 Met niets dan met zijn moed bedeeld,
Heeft Ruiter 't hachlijkst spoor gekozen,
Zich zelv' geschapen, 't goud doen bloozen,
 En d' adel uit zijn deugd geteeld.

Vanhier die kracht, hem bijgebleven,
 Waar minder stervling 't Noodlot vreest:
De deugd is boven 't lot verheven,
 Zij blinkt in wrangen onspoed 't meest.
Een Marius, beroofd van vrinden,
Carthago! op uw puin te vinden,
 Heeft meer dat mijn bewondring roert
Dan Marius, in blijder uren,

Door Rome's schaterende muren
In een triumfkar omgevoerd.

Zoo moest de nood den held verrijken,
Hoe fel een storm zijn ziel bestreê:
De ontstoken zee zag Ruiter wijken,
Maar heel zijn roem week met hem meê.
De vijand twijfelt, of zijn zegen
Zoo grootsch een neêrlaag op kan wegen,
En hoort, dat hem 't heelal verlaat;
Zoo wijkt de donder in den hoogen,
Maar blijft de stem van 't Alvermogen,
Die woud en rots te morzel slaat.

En toch was FEITH geen eigendlijk lierdichter. Alleen de gloed der jeugd en de vaderlandsche opgewondenheid konden hem dergelijke onderwerpen voor dien tijd vrij goed doen gelukken. Uit zich-zelf is hy veeleer leerdichter, op het terrein van rustige, of zachte, aandoenlijke onderwerpen. Waar hy het stoute wil schilderen, wordt hy dikwerf hol, en daar heeft slechts het woord, niet de gedachte, wieken; dikwerf, niet altoos, daarvoor spreke uit zijn „Europa":

Het oorlog holt langs ongebaande wegen
Den kloot der aard met duizend donders rond.
De volkren siddren 't monster tegen,
Europa davert op zijn grond.

Dat werelddeel, dat zooveel ondaên teelde,
En met het licht van Rede en Godsdienst spot,
Zonk sluimrend in den arm der Weelde,
En droomde staag van nieuw genot.

Zijn moed, zijn kracht was met zijn deugd verdwenen.
Haar Hemelbron werd listig afgeleid.
Het hoort den moordkreet om zich henen,
Maar zuizebolt van zinlijkheid.

Door dorst naar goud en wuft vermaak gedreven,
Te klein voor roem, verstompt voor eergevoel,

Ontzonk de menschheid daar aan 't leven,
Zoo pogingloos als zonder doel.

't Verdarteld kroost van nooit getemde Leeuwen
Kruipt slaafs in 't stof, voor elken blik vervaard;
En de ijzren nacht der middeneeuwen
Keert met zijn schand terug op aard.

Ach! vruchtloos brult de raauwe vloek der Oudren
't Gevoelloos kroost uit tombe en grafkuil aan;
Het biedt gedwee de ontspierde schoudren
Aan elk, die 't in het juk wil slaan.

Hier klinkt in de laatste vaerzen werkelijk de echo van een Bilderdijkschen galm. [1]

FEITHS gedichten zijn, in hun eigen nadeel, dikwerf lang; maar wederom — niet altoos. Zie zijn „Aanwezen van God":

Schouw boven u 't Gestarnt' naar stoorlooze orde loopen;
Schouw in u op de Wet, wier straf gij nooit ontgaat;
Schouw vóór u 't heilig blad van 't Evangelie open;
En twijfel, zoo gij kunt, o Mensch! of God bestaat.
Erken Hem, door getrouw naar uwen pligt te leven
En op zijn liefde en magt te steunen in den nood;
Berust in 't onderrigt, u door zijn Zoon gegeven,
En vorm u naar het beeld, dat Hij u vlekloos bood.
Maar stamer verder niet van 't onbegrijplijk Wezen:
Tot kinderlijk geloof bepaalt zich hier uw lot.
De Seraf poogt vergeefs zijn Naam voluit te lezen.
Hier zwijmen rede en spraak. Niets drukt hem. God is God.
Gij, die deze aard bewoont tot aan haar dorste stranden,
Gij, wien de verste star haar vlakte ziet beslaan,

[1] Het daarop volgende koeplet verdiende in onze dagen voor groote en kleine politici wel afzonderlijk gedrukt:

't Schaft luttel troost, *in stage wisselingen*
Van Staatsbestuur gedroomd behoud te zien:
Naar volksheil zonder deugd te dingen,
Is arbeid aan een rots te bien! —

Gij, werelden! gezaaid in 't ruim door zijne handen,
Zegt: God is God! — verstomt, valt neêr, en bidt hem aan.

En de schoone regels in zijn lofzang „Aan den Opperregeerder der Waereld";

Ach, God! dat ook de aard zich ten tempel U wijde,
Van Noordpool tot Zuidpool uw liefde belijde,
U kenne, U beminne, in uw Zoon U genaak',
En waar op haar vlakte uw geslacht zich vergader',
Één outer, één wierook, één God en één Vader,
Het menschdom, uw Kindren, tot Broedren maak'!

Indien ik hier niet tevens van dichterlijke schoonheden had willen doen genieten, behoefde ik slechts als bewijs, dat hy ook een enkele maal tot de krachtigste begeestering opklom, te wijzen op het schoonste en verhevenste zijner liederen, waarlijk een lierzang: „De onsterflijkheid":

Hier in dit eenzaam rotsgewelf,
Aan d' oever van de zee het sterflijk oog ontweken,
Zal ik, verlooren voor mij zelv',
Mijn hoop aan hooger heil ontsteken.
o Rots! aan wier bemoschten voet
Mijn boezem menigwerf een teedre kalmte ontmoet;
o Zee! waarop mijn oog met wellust vaak mogt staren —
Aandoenlijk, grootsch tooneel! dat soms mijn smart verpoost,
Op nieuw zijt ge al mijn lust! — geslingerd als de baren,
Hijgt, snakt mijn ziel naar kalmte en troost.

Hoe zwart een Nacht! — Geen star verspreidt,
Geen enkle star, haar licht in deze sombre dreven —
o Welk een aaklige eenzaamheid!
Wat diepe stilte heeft me omgeven!
Natuur zwijgt treurig stil; 't Heelal rust in haar schoot —
o Rust! o beeldtnis van den dood!
Hoe moet de stilte zijn, de rust vol ijslijkheden
Des grafs, waarin mijn oog van hier reeds bevend ziet?
't Bereikt licht in 't verschiet mijn eind — maar in 't voorleden
Helaas! mijn jongste tijdstip niet.

Te bang verschiet! dees donkre nacht
Maalt mij uw schaduwbeeld zwart, aaklig zwart voor de oogen.
Ik sidder?.... Mijn verbeeldingskracht
Wordt ijlings wieken aangetogen;
Zij vliegt het somber rijk des doods, Gods akker, rond;
Staart — daalt, omhelst den kouden grond,
En kust in ieder stofje een bloedverwant, een broeder;
In ieder grasje een vriend, een lotgenoot weleer.
Dees bloem dacht, voelde als ik — wij hadden ééne moeder.
En de eigen maagschap wacht ons weêr.

Verzonken in mijn nietig lot,
Hoor ik, daar schrik en angst mij 't hair te berge jagen,
De wormen aan het overschot
Der menschelijke grootheid knagen —
Ach! aan wat foltering geeft dit mijn ziel ten doel,
Mijn ziel, thans bloot voor 't hoogst gevoel!
Wie heeft hare afkomst zoo bedriegelijk uitgemeten?
Ben ik, verachtelijk Niet! der schepselen heer en lof?
Een gouden schakel aan die eindelooze keten?
Een straal der Godheid in het stof?

Later het meesterlijke:

o Eeuwigheid! — Gij vreeslijk Meir!
Niet jong, toen alles werd; niet oud, als 't zal verdwijnen!
Wat is bij u de glans van 't schittrend starrenheir?
Een roos, die de eigen dag ontluiken doet en kwijnen. —
'k Voeg vruchtloos eeuw bij eeuw; 'k oogst tijd bij tijden in,
Maar vinde uw eindpaal noch begin —
'k Zie de Englen, op Gods wenk, ter jongste maaijing glooren,
Wijl reeds de laatste zon haar laatste stralen schiet;
Maar tast mijn eindigheid ook daar, bedwelmd, verlooren
In 't eigen eindeloos verschiet.

Men sla zelf het dichtstuk op, en leze dan, tot het jubelend einde. Het hier geleverde zij genoeg, om den dichter ook in zijne zeldsame oogenblikken van kracht te waardeeren: ook om te doen zien hoezeer zy dwalen, die meenen, dat „de Ruiter" zijn „schoonste" lierzang zijn zoû! Eigendlijk, ik heb het reeds gezegd,

was FEITH ook geen lierdichter; en byna al zijne zoogenaamde lierzangen behooren veeleer tot „die soort van wijsgeerige Ode," zoo als hy-zelf het uitdrukt: „welke nuttige waarheden zinlijk voordraagt, en zich, in het bevallig en aantrekkelijk gewaad der dichtkunst, toegang tot het hart weet te bezorgen." De zachte bespiegeling was het veld, waarheen de oorspronkelijke rigting zijns geestes hem zichtbaar leidde. Op den bodem zijner ziel lag eene neiging tot weemoed en somberheid, die zich als voortredend element in zijn dichterlijke voortbrengselen doet kennen. Het is de volle adem van dien weemoed en dier somberheid, die heenwaait door het omvangrijkste zijner gedichten: Het Graf, een Leerdicht, in vier zangen, rijk aan schoonheden en treffende, verhevene gedachten. Keurt ge de droeve epizode van KAREL en LUCIA te lang — ik zie geen grond om u dat te weerleggen, maar wijs u daarentegen ook weer op menige goed-saamgesloten plaats, en op denkbeelden, die ge, na ze eens gelezen te hebben, nimmer weder vergeet. Laat my u een enkel loover hier en daar van dien cypres tot een kleinen tuil samenvlechten:

Het menschelijk geslacht valt toch als bladren af;
Wij worden en vergaan — de wieg grenst aan het graf.
Daar tusschen speelt een droom een treurspel met het harte;
De smart wijkt voor de vreugd, de vreugd weêr voor de smarte;
De Koning klimt ten troon, de slaaf buigt voor hem neêr;
De dood blaast op het spel — en beiden zijn niet meer.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Hoe! is ons aanzijn aan dit leven dan verbonden?
Wordt hier een waar geluk, een duurzaam heil gevonden?
Is u de vreugd bekend, die bij 't genot niet kwijnt?
Brengt de aarde een rampspoed voort, die niet op 't eind verdwijnt?
Het leed dat ik ontvlucht, het heil daar ik naar trachte,
Zijn beide eerlang een droom, een enkle nagedachte,
Afgrijslijk voor het hart, dat al zijn heil ontvlood,
Maar troostrijk voor de ziel, die hier slechts smart genoot.
De rust, die zij dan smaakt, en die de ramp haar teelde,
Weegt ligt een leven op van onbezefbre weelde.

Hoe schoon het aardsch geluk ons in 't verschiet ook schijn',
Ach! in dat oogenblik wilde ik de lijder zijn, [1]
Die, losgemaakt van de aard, nu de aarde blij kan derven,
En niets begeerlijks mist bij zijn gelukkig sterven,
Wien, daar geen enkle vreugd hem meer in de oogen blinkt,
Zijn ramp en zijn gevoel in 't stof des doods ontzinkt.
— — — — — — — — — — —

o Heilloos jammerdal, o beuzelachtig leven,
Ware ons geen uitzicht op de onsterflijkheid gegeven!
— — — — — — — — — — — — — — —
Neem 't heerlijk uitzicht weg, dat ons na 't graf verbeidt —
De mensch wordt raadsel, en de deugd uitzinnigheid,
De kunsten kinderspel, de wetenschappen schimmen,
't Verstand een dwaallicht, dat voor dwazen slechts kan glimmen;
Het worden waar dan vloek, het sterven zegening,
En hij het zaligst, die het aanzijn nooit ontving.

Juich, eedle Menschheid! juich! 't gordijn is opgeheven,
Het raadsel is gelost — u wacht onsterflijk leven!
— — — — — — — — — — — — — — — — — — —
Verlosser! schoon mijn lof niet tot uw liefde raakt,
Toch klopt in mij een hart, dat van aanbidding blaakt;
Mijn voet rust op het graf, waarin ik neêr zal zinken,
Maar 'k zie ook boven mij het grootsch gestarnte blinken.
o Gij, die voor den mensch, in zijnen donkren nacht,
De onsterflijkheid aan 't licht, aan 't heerlijkst daglicht bracht,
En hem, te midden van zijn tranen en ellenden,
Een kalmen blik tot God en 't waar geluk doet wenden —
Hier, waar mijn oog niet meer verwoeste menschheid vliedt,
Maar zaad, van God gezaaid, tot Englen rijpen ziet;
Hier, nog een wanklend riet, bewogen ginds en weder,

[1] Een onzer uitnemendste (helaas tot hiertoe nog weinig begrepen en veeltijds miskende!) dichters kommentarieerde deze regels, in FEITHS exemplaar dat thands voor my ligt, aldus, BILDERDIJK waardig:

Ja, 'k wou die lijder zijn, zoo God geen hemelzoet
Aan de aard geschonken had, dat mij haar minnen doet.
Ja, 'k wenschte mij den dood, zoo walgende overvlieting
Van zingenot-alléen me een bron was van genieting.
Maar blijft mij *reine* vreugde in 't zielsgenot bewaard,
Dan juich ik in mijn stof, en hecht mij zelfs aan de aard!

Hier in het stof des doods kniel ik voor u ter neder,
En staamrend juicht mijn hart, voor 't grootsch gevoel te kleen:
'k Ben alles, wat ik ben, door uwe liefde alleen!

Dat een gedicht als dit, door een godsdienstig volk als dat van *Nederland* met groote ingenomenheid werd ontfangen, en des dichters naam op eens tot eene belangrijke hoogte rijzen deed, kan wel niemant bevreemden. Het was ook, of FEITH daarin zijn dichterlijk gemoed, met zijn hoogste wel en wee, vertrouwelijk uitstortte aan den boezem van zijn volk, dat hy lief had. Godsdienstige en ernstige, zelfs zwaarmoedige onderwerpen waren het steeds, die hy by voorkeur bezong. „Uit behoefte van mijn hart werd ik dichter," getuigt hy; en niemant, die met zijne poëzy kennis heeft gemaakt, zal dat betwijfelen, ondanks de rechtmatige klachte over gebrek aan diepte, over eene zelfbehaaglijke eentonigheid, die er vermaak in schept om by het zelfde onderwerp dikwerf te verwijlen niet zoo zeer, als wel het altoos van de zelfde zijde te beschouwen. Godsdienst, deugd, vaderland — ziedaar op wier altaren FEITH by voorkeur offerde, al rookte hy ook een enkele maal, in een oogenblik van Bellamyaansche opgewondenheid, den patriottischen BAäL zijns tijds, en zong:

Grondzuilen van 't gebouw der zeven vrije landen!
Verheeven Godenraad!
Beschermers van het recht der duurstgekochte panden,
Door wie de vrijheid staat!

Een siddring grijpt mij aan, daar ik uw Eerstoel nader,
Terwijl mijn boezem blaakt
Van eerbied en ontzag, van liefde en trouw te gader,
Als waar men God genaakt.

't Is echter billijk, dat mijn Zangster 't nakroost melde,
Daar ze op uw grootheid staart,
Hoe, waar de Baatzucht in den Raad op slaaven telde,
Gij Curiussen waart!

Haar Lier, hoe laag gestemd, zal met uw glorie klinken
Door wentlende eeuwen heên,
Tot daar de laatste Belg nog op uw zerk zal blinken,
En sterven op uw steen. —

Spijt dezen vaderlandschen onzin van 1786, mocht hy toch op lateren leeftijd zijnen vrienden M. C. VAN HALL en J. DE VRIES toezingen:

Ik bloos geen enkel schrift nog tegen,
Dat niet der Deugd geheiligd was.
'k Heb ligt een eedlen traan doen vloeien,
En soms een hart op mijne baan
Voor Godsdienst en voor Deugd doen gloeien,
Dat mij opregt werd toegedaan.

In zijne eerste gedichten herkent men den tijdgenoot van BELLAMY, „Aan een roos" byna overgevoelig toeroepende:

Teder Roosje, dat den boezem
Van de blanke Cloë siert,
En van wellust om dien zetel
Met een hooger blosje tiert;

Leer aan Cloë, jeugdig Roosje!
Als uw knopje, nu zoo fris,
Op haar zwoegend hart zal welken,
Hoe verganklijk schoonheid is.

Zeg dan stervend: „schoone Cloë!
Jeugd is ijdel, schoonheid schijn!"
Cloë kan een Engel worden....
Roosje! leer haar deugdzaam zijn.

In zijne lateren vindt men soms den man te rug, die eenmaal de vriend was van BILDERDIJK, wiens werken niet zonder vrucht door hem werden beoefend, kennelijk, waar hy in schoone vaerzen zong: [1]

[1] By een anderen, een voor onzen blik gelukkiger samenloop van omstandigheden, zou de vriendschap van BILDERDIJK en FEITH,

Mijn vrienden! laat my eenzaam weenen,
 Mijn vuur en kracht zijn weggestormd.
Ach! alles, alles is verdwenen
 Wat mij tot dichter heeft gevormd!
Wat eischt ge dat ik meer zal zingen?
Mijn stem kan tot het oor naauw dringen:
 Zij is het koeltje langs het strand,
Dat, als de storm is afgedreven,
De schrale berken nog doet beven,
 Die op een zandduin zijn geplant.

Of, in zijn „Gedachten op mijnen Geboortedag:"

ô God! 'k ben magteloos de weldaân op te tellen,
Die mij, sinds zestig jaar, op 't wereldrond verzellen;
Maar geen, die 'k dieper voel, nu ik aan de eindpaal ben,
Dan dat ik JESUS en zijn reinen Godsdienst ken!
Wat was ik buiten Hem! — Mijn tijd is bijna henen;
Mijn lente, zomer, herfst, zijn als een rook verdwenen.
't Genot valt van den boom mijns levens daaglijks af,
En 'k heb geen uitzicht meer aan deze zij van 't graf.
Heb, JESUS! eeuwig dank, dat, in mijn vroegre jaren,
Mijn oog, door U verlicht, reeds op uw Leer mogt staren.
Zij heeft mijn jeugd behoed, ook waar ik 't spoor verliet,
En zonk ik, ik ontzonk aan mijn geweten niet.
Ja, 'k bloze, als ik bedenk, wat ik had kunnen wezen;
Maar eeuwig zij uw Naam voor 't geen ik ben geprezen.
Gij waart in nood mijn kracht, in duisternis mijn licht,
En alles wat ik ben, ben ik aan U verpligt.

FEITH beproefde ook zijne krachten aan het treurspel. Maar daarvoor waren die krachten te zwak: — in zijn Mucius Cordus (ook in zijn tooneelspel de Patriotten) huldigde hy te veel den toenmaligen tijdgeest; zijne

hadde zij mogen blijven bestaan, wellicht een hoogst belangrijk gevolg kunnen hebben gehad. BILDERDIJK, FEITHS schoone elementen ontwikkelende, en zijner wijsbegeerte meer diepte gevende; FEITH, BILDERDIJKS eenzijdigheid bekampende, en hem leven en menschen doende aanschouwen met een onbevangen, minder sterk „subjektiven" blik.... 't Is slechts een droombeeld; maar ik denk er toch eenigzins by, als aan een SCHILLER en GOETHE.

Thirza, Lady Johanna Gray, en Ines de Castro zijn, eerstelijk, veel te zwak van karakterteekening, en te traag van gang om op den duur belangrijk te kunnen zijn, en in de tweede plaats lijden zy in mindere of meerdere mate aan overgevoeligheid. Zy kunnen alzoo in geenen deele bydragen, om FEITHS dichterlijken roem te verhoogen, ook niet eens om dien te bevestigen.

Zijne prozaschriften, Ferdinand en Constantia, Julia, Dagboek mijner goede werken, Brieven aan Sophie, lijden mede aan dat gebrek van sentimentaliteit, dat een poos lang de kwaal der Letterkunde van den dag was, en waartoe de dichter-zelf door zijn voorbeeld niet weinig bydroeg. KINKER, altoos meer wijsgeer nog dan dichter, en misschien zelfs al te degelijk in de leer van het positive, nam het tegen FEITH op, en bejegende hem vinnig in zijne Brieven van Sophie aan Feith; de geestige prozaschrijver ARENT FOKKE SIMONSZ. maakte het sentimenteele bespottelyk in zijn Moderne Helicon, en zoo ging het allengs voorby, zonder eenig nadeel achter te laten, terwijl het daarentegen aan de opwekking van het verstommelde gemoedsleven veel goeds bewees. FEITH bestudeerde ook de theorie der kunst die hem lief was, en arbeidde op den grond, door VAN ALPHENS bewerking van RIEDELS Theorie der schoone Kunsten en Wetenschappen ontgonnen, voort, met zijne Brieven over verscheidene Onderwerpen, en, gezamendlijk met KANTELAAR, Bijdragen ter bevordering der schoone Kunsten en Wetenschappen.

Was hy gelukkig in zijn dichterlijke loopbaan, niet minder was hy het ook in zijn maatschappelijk leven. Op twintigjarigen leeftijd verbond hy zich in den echt met OCKJEN GROENEVELD, het meisjen zijner keuze; genoot, eerst als burgemeester, daarna als ontfanger der convooien en licenten, het vertrouwen en de hoogachting der Zwolsche burgerij. In de nabyheid dier stad lag zijn buitengoed *Boschwijk*, waar hy genotrijke

dagen overbracht. Hoe lief hem deze bezitting was, en hoe hy er de natuur bespiedde en genoot, indrong en leerde verstaan, toont zijn dichtwerk alom, zijne cantaten wel niet het minst. De 12de Juni 1813, was er hem echter een droevige dag, de droefste zijns levens: de sterfdag zijner gade; en al kan de klaagzang, dien hy haar wijdde, niet wedyveren met NIEUWLANDS jammertonen, toch doet het wee aan 't harte, den grijzen zanger te hooren kreunen:

Hoe dikwerf doolde ik sinds mijn eenzaam Boschwijk rond,
Terwijl op elken tred de ziel mij scheen te ontglippen!
Ik roep, ik schrei haar na op d' eeuwig doodschen grond,
En Ockjen! Ockjen! beeft van mijn betraande lippen.

Eerst elf jaren later volgde hy haar, om de bevestiging te vinden van zijn onwrikbaar geloof:

En de eerste reine vreugd, die me immer weêr verbeidt,
Zal zijn, als ik by God, Geliefde! u wedervinde.

FEITH, ofschoon eerst in 1824 overleden, was eigendlijk de laatste, en ook de voortreffelijkste dichter der vorige periode.

8. De eerste zanger in het tijdvak der Nieuwe Nederlandsche Letteren, schoon hy reeds in 1756 werd geboren, en zich nooit volkomen van de achttiende eeuw kon losmaken, was eigendlijk WILLEM BILDERDIJK. Deze hoofddichter van *Nederland*, deze latere en beschaafder VONDEL, zag het levenslicht te *Amsterdam*, waar zijn vader, ISAÄC BILDERDIJK, dokter in de medicynen, en daarby een niet ongeschikt beoefenaar der poëzy was. Van der vroegste jonkheid af, gevoelde de knaap een heftige neiging voor de krijgdienst, maar een trap op zijn linker voet door een spelenden makker, en „de jaren lange smarten, de insnijdingen, de verminking eindelijk, die deze wond ten gevolge had," maakten de inwilliging van die zucht ten eenenmale onmooglijk. Doch

dat zelfde beduidend ongeval, zegt DA COSTA: bracht, door niet minder opmerkelijke gevolgen, geheel de innerlijke vorming van BILDERDIJK tot Nederlandsch dichter, christen wijsgeer, geleerden zelfdenker, op geheel byzondere wijs te weeg. De bedlegerigheid, het kamerleven, de afzondering, aan de verpleging van den jeugdigen lijder jaren lang verbonden, werkten beslissend voor zijn volgend leven. — Onder de smarten ontwikkelde zich juist die veerkracht, die even zoo eigen is gebleven aan zijn fijn bewerktuigd gestel, als aan zijne door zoo vele rampen later geschudde en doorploegde ziel. Te gelijk nam zijn geest een bestemde, een van nu af besliste richting aan. Alleen, voor het meest, met God en met zich-zelf, begon hier alreeds dat diepe nadenken over alles, waar de mensch, de dichter, de wijsgeer, de onderzoeker, de christen belang in stelt: begon hier de zelf-oefening in allerlei vakken en takken van geleerdheid en wetenschap, ja kunst en kunstvaardigheid, die later slechts den fijnen schaaf van een meer geregeld onderwijs of terechtwijzing behoefden, om in al haren verbazenden luister en rijkdom te voorschijn te treden. Zoo werden, deels uit enkele, sedert geliefkoosd gebleven meesters (men denke aan LEIBNITS onder weinigen!) maar meestal uit vrij gebrekkige boeken, de eerste beginselen als in stilte door hem aangeleerd van Wis-, en Natuur-, en Bovennatuurkunde, van Teeken- en Bouwkunde, van Natuurrecht, van de geneeskundige wetenschappen, zoowel als van de Letterkunde; van oude en nieuwe spraken, en die kennis, aanvankelijk, van de vorming, het samenstel, en den hoogen oorsprong der menschelijke taal, die hem, geheel zijn leven door, zoo dierbaar en belangrijk bleef. —

Reeds in die jonge dagen viel hem CATS in handen, en van welken invloed hem dit was, schildert hy in eigene vaerzen:

Naauw had een dubble, neen, drie halve zonnebanen
Mijn leven afgeperkt, reeds overstelpt met tranen,

En 't eerste wintervuur op d' ouderlijken haard,
Waarvan mijn teedre ziel den indruk nog bewaart,
Mijn hart betooverd, of, by 't eenzaam avondbranden,
Viel uw genoechlijk werk in mijn nog teedre handen;
En ô! wat wellust, als voor 't onverzaadbaar hart
Uw dichterlijk Heelal het eerst ontsloten werd!
De wareld nam voor my een nieuw, een ander wezen!
't Werd me alles zinnebeeld, door u getrouw te lezen.
't Bracht alles zich op my, mijn innig zelfgevoel,
Mijn drift, mijn neiging t'huis. Mijn zoetst, mijn eenigst doel
Werd, my te erkennen in mijn wil en denkvermogen.
Wat was, hield me een tafreel van 't gene ik was, voor oogen;
Heel 't lichaam werd me een beeld van 't onlichaamlijk IK;
En 'k vond my de aarde ontrukt, van 't eigenste oogenblik.
Nu leidde me uwe hand, in zoete mijmeringen,
Tot Hem, in wien ik my en 't wezen aller dingen
Vond afgeteekend: bron en oorsprong van 't bestaan,
In alles uitgedrukt, in alles na te gaan!
Nu leerde ik, teder kind van nog geen derdhalf jaren,
Met volle toevoorzicht op Hem-alleen te staren;
Aan Hem-alleen mijn lot te hechten; al mijn hoop
Te stellen in Zijn zorg; en heel mijn aardsche loop
Scheen me in 't vooruitzicht, hoe met ramp op ramp doorweven,
Een vaste en zeekre koers op d' oceaan van 't leven,
Van wisselbaren wind noch wankelend geval
Afhanklijk, maar bepaald door 't groot, eenvormig AL.
'k Zag dood en onheil, 'k zag het lijden tot my naderen,
En dankte in 't heilzaam leed dien besten aller vaderen,
Die me, als een ondeel in Zijn schepping, meê voor 't best
Der wareld vormde, en op mijn standplaats had gevest,
En tot volmaakter staat in een volmaakter orden
Bestemd, wanneer het doel my zichtbaar stond te worden,
En 't hoogst, het opperst heil, en al- en zelf-genot
De aanschouwing van naby zou wezen van dien God.

Aandoenlijk en hartverheffend is het, om den grijzaart aldus nog te hooren spreken van dat kinderlijk geloof, dat hem sedert ook nimmer begeven zoû; om den krachtigen, den onbuigzamen genie, die opstond tegen de gantsche waereld rondom hem, zoo diep, zoo zonder eenige de minste tegenspraak, het hoofd te zien buigen voor zijnen God, en zich over te geven aan diens

leiding! Dat onvoorwaardelijk, dat diep geworteld geloof, bleef ook immer een eigenaardige, een onverwrikbare karaktertrek in den moedigen zanger. En tot zijn geluk. Velen mogen het even zóo noodig hebben — niemant heeft het zeker méer noodig gehad dan hy, in een leven vol van smarte, van zwaren arbeid, van afwisseling niet alleen, maar vooral vol van schokken en slingeringen, van grievende teleurstellingen, van onverdiende miskenning en verguizing.

Van smarte, gelijk hy van zich-zelf getuigt:

Van 't vijfde jaar alreeds in duurzaam lichaamskwijnen,
Van alle vreugd beroofd, aan alle kwelling vast,
Door de artsen steeds op 't graf, als gapende aan mijn zijden,
Gewezen, en van pijn gefolterd en verscheurd,
Spande alles wat ik zag te samen tot mijn lijden.

Van zwaren arbeid: — Op vier-en-twintig jarigen leeftijd kwam hy als student in de rechtsgeleerdheid te *Leyden*, en ('t is hier weder DA COSTA die 't zegt:) — zijne tijdgenoten wisten er van, hoe hy, schoon ook anders van den gezelligen omgang geenszins afkeerig, zijne dagen en nachten aan de studie, toen vooral der Rechtsgeleerdheid en daaraan verwante vakken, toewijdde; van de drie nachten soms slechts éene sliep, en meermalen, ten gevolge der overmatige inspanning, van de collegien der Hoogleeraren in flaauwte werd wech gedragen.

Van schokken en slingeringen: — Even als ieder Nederlander, die door zelf-studie en onbevangen blik de geschiedenis van zijn land en zijn volk heeft leeren kennen, het Vorstelijk huis van ORANJE met warmte toegedaan, en, verre van een fulpen plooier, of een slaaf van zelfzucht en eigenbaat te zijn, stoutelijk die gevoelens predikende — werd hem, ook op grond van weigering tot het doen van den eed aan de zoogenaamde „provisioneele Representanten van het volk van *Holland*", het verblijf binnen de nieuwe, fraaie Bataafsche Republiek ontzegd, en wierp men hem als een „gevaarlyk sujet"

het vaderland uit. Jaren van ellende volgden daarop. De schandelijk verongelijkte man begaf zich eerst naar *Engeland*, vervolgends naar *Duitschland*, waar hy, by een gering, maar welwillend geschonken pensioen van den Hertog van *Brunswijk*, steeds les moest geven ter bekoming van het schamel stukjen broods. Het vaderland vergat hem; hy het vaderland niet: hy bleef zingen in de taal die hem lief was in de ziel. Maar helaas!

Helaas! vergeefs kaatste Englands duin
Die klanken vol gevoel naar Neêrlands ouden Tuin!
De Tuinmaagd hoorde en kreet! De Tuinleeuw lag gekluisterd!
Hy brulde! neen, hy gaf een schreeuw,
Maar 't was de stem niet meer van Neêrlands schrikbren Leeuw:
Bedwelming van vergift had hem 't gevoel verduisterd.
Hy schudde 't hoofd, en lei zich neêr,
Zag rond, en schuwde 't licht, en roerde 't lijf niet weêr. [1]

Eindelijk was het trago-comiesch spel der Bataafsche Republiek uitgespeeld. De onoverwinnelijke vrijheidsmannen hadden van den grooten, maar niet edelen, NAPOLEON de vrijheid bekomen, hem te bidden om hun zijnen broeder ten Koning te geven, in ruiling tegen den Raadpensionaris, en dat geschiedde alzoo. JERONIMO DE VRIES, een der weinigen die den Dichter naar waarde konden schatten, had toen reeds een zijner zoetste verlangens vervuld gezien, en BILDERDIJK had weder den bodem betreden, op wiens terugzicht hy met geestdrift zong:

ô Stroomen! stranden! Hollands zand!
Hoe blijde reik ik u de hand! —
Hoe is mijn ziel van lust doordrongen!
Mijn hart schijnt aan den boei ontsprongen! —
Mijn drift, ô matig u! bedaar!
Die welling is mijn hart te zwaar. —

Mijn boezem hijgt, en schokt, en klopt,
Van duizend tochten overkropt: —

[1] BILDERDIJK schreef deze regelen te *Leipzig*, in 1804.

Het wemelt alles voor mijne oogen:
'k Verlies gevoel en denkvermogen. —
Mijn brein doorzuist een worstlend meir:
'k Bezwijk, en vind my-zelf niet weêr. —

Met de throonsbeklimming van den goedaardigen en *Nederland* en *Neêrlands* Letterkunde van harte gezinden Koning LODEWIJK, scheen BILDERDIJKS betere dag aangebroken te zijn. Hy genoot de vriendschap en bescherming van dien Vorst in hooge mate, en look weer op, onder de stralen dier vriendelijke zon, als in de kracht der jeugd. Daar kwam het jaar 1810, en mat, met LODEWIJKS gedwongen afstand, den grijzen Zanger de mate vol niet alleen van schokken en slingeringen, maar nu ook.... van grievende teleurstellingen, van onverdiende miskenning. NAPOLEON, in niets groot dan in krijgs-operatiën en wat daarmeê samenhing, ontnam den vriend en vereerder zijns broeders het jaarlijksch inkomen, en bracht hem daardoor in de treurigste omstandigheden des levens.

BILDERDIJK heeft honger geleden!....

In 1813 wrong *Nederland* zich los van den klem der arendsklaauwen, en met ORANJE keerden ook voor BILDERDIJK betere dagen te rug. Betere dagen — ten aanzien van stoffelijke zorgen, maar ook daarin alleen. De armzaligste kleingeestigheid der lettermannen van die dagen berokkende hem snijdend leed by snijdend leed, en maakte zijn gemoed nog meer verbitterd, dan het, ten gevolge zijner levenswisseling, alreeds geworden was. De middelmatigheden zijns tijds bemodderden wel slechts zijne schoenen (want hooger konden zy niet reiken by den reus!), maar de dichter was overgevoelig geworden, en iedere vijandelijke aanraking deed hem pijn. By de oprichting van den leerstoel voor Vaderlandsche Geschiedenis en Letteren aan het Athèneum te *Amsterdam*, had Koning WILLEM de Eerste bepaaldelijk het oog gericht op BILDERDIJK. Twee professoren aldaar wisten het zoo ver te brengen, dat hy voorby

gegaan, en zijne lievelings-begeerte daarmede zoo goed als gedood werd. Een mathematikus nam den voor hem bestemden leerstoel in!.... Hy verliet *Amsterdam* en trok naar *Leyden*, waar hy zich-zelf eene vergoeding verschafte voor den Amsterdamschen hoon, en er lessen in de Geschiedenis des Vaderlands opende; lessen, waarby meer dan ooit zijne eenzijdige waereld-, menschen-, en Godbeschouwing (alles was by hem één, wat het in den innigsten zin ook zijn moet!) op den voorgrond trad, en het getal zijner vijanden vermeerderde. Men overzag bykans WAGENAARS gebrekkige kennis van den eigendlijken toestand onzer middeleeuwen; men verkoos niet te willen zien, dat deze geleerde klerk ter stedelijke sekretarie niet onafhankelijk onder het oog van den Amsterdamschen magistraat schrijven kon. Maar men duldde niet, dat BILDERDIJK, voorgelicht door zijne heldere kennis van het middeleeuwsch recht en leenstelsel, een gants ander begrip deed ontstaan; men gunde hem het recht niet, om zijne opvatting van het Vorstelijk gezach — wel scheef en bekrompen, maar in het naauwste verband met zijne godsdienstige overtuiging — rond wech uit te spreken. En men bewees hem het ongegronde, het onhoudbare, het volkomen valsche zijner opvattingen of doorvoeringen niet — daarvoor stond men te ver beneden hem; men schold en jouwde hem uit, men verguisde hem, en — verbitterde hem slechts te meer. Er waren mannen, die hem begrepen, maar zy werden overschreeuwd, en men wreekte bovendien op den dichter, wat de geschiedkenner aan gebreken had. Men ontkende het genie, hem door God geschonken, om de eenzijdigheid, die de menschen by hem hadden ontwikkeld; de armzaligste kritiek schopte hem hoonend tegen den voet (ik heb reeds gezegd, zy vermocht niet hooger te reiken!) — een YNTEMA brak den straf over BILDERDIJK! Een dorre helmstomp in het schrale duin verklaarde: dat de eik in het groene woud naauwlijks een boom was — en men geloofde hem! De jammerlijkste middelmatigheid doedelde grof-

schimpende rijmregels, en de onnadenkende massa, die den grooten dichter toch nooit begreep, vond dat goed, en waauwelde het na!

En nu daarby een altoos eenigzins ziekelijk gestel, en een hart, door het herhaald verlies van innig geliefde kinderen diep gewond......

Was zijn wrevel en heftigheid onverdedigbaar?

Aldus beleedigd, trok de reeds uit zijn aart in zichzelf gekeerde man zich nog meer van het leven en de maatschappij te rug; zijne beschouwing van menschen en zaken, van de waereld en den geest der eeuw werd daar niet zuiverder door, en de zwakheden van zijn eigen karakter werden er door verstaald. Een geluk nog bleef hem, te midden van al die doornen des levens: het bezit zijner gade, de dichteresse KATHARINA WILHELMINA SCHWEICKHARDT, met wie hy in zijne ballingschap, te *Londen*, 1796, gehuwd was.[1] Eindelijk ontviel ook zy hem, 1830, en daarmede was des grijzaarts kracht gebroken: achttien maanden later, 18 December 1831, verliet zijn groote ziel het lichaam, om zich met zijne door hem tegengehijgde lieven weder te vereenigen. De groote kerk te *Haarlem* nam zijn stoffelijk overschot aan de zijde van dat zijner gade op; en wie er den statigen tempel binnen treedt, ontbloot zich onwillekeurig en met eene stille huivering van eerbied het hoofd, wanneer hy aan een der pylaren den naam BILDERDIJK met gulden letteren ziet ingehouwen.

Zoo veel van des dichters leven. Maar nu zijne werken?

Den reus te ontleden.... wie waagt dat? Wie is er gerechtigd toe, waar het overzien in zijn kolossaal geheel nog niet eens is geschied?

Toch mag eene vermelding van zijn omvangrijken arbeid niet achter blijven.

Met uitzondering van het blijspel, dat geheel buiten

[1] Met zijne eerste echtgenote, REBECCA CATHARINA WOESTHOVEN, was BILDERDIJK, in 1784 gehuwd, op den duur niet gelukkig geweest. Sints 1795 beschouwden beiden zich als gescheiden.

zijne richting lag, heeft hy zijne krachten in alle afdeelingen der poëzy beproefd, en er, met uitzondering van het treurspel, ook op allen meesterstukken geleverd. Met zijn ernstigen, donkeren blik op het leven, met zijne eenzijdigheid van opvatting, van begrip, met zijne zeer naauw begrensde kennis, mag ik zeggen, van het leven rondom hem heen, en met zijn betrekkelijk zelden in humoristischen of spotzieken geest opgewekten luim, kon het uitwerken van een blijspel volstrekt niet liggen op zijnen weg, ook al had hy er zich ooit een plan toe gevormd. En juist ook die eerste oorzaken, die zijner karakterkennis hare onbevangenheid ontnamen, en in het geheel eene te geringe sympathie, wellicht, waren beletselen, om als treurspeldichter de plaats te kunnen innemen, waartoe zijne uitstekende poëtische gaven hem recht schenen te geven om er te schitteren; misschien komt daar ook zijn streng vasthouden aan de regels van het Fransche of zoogenaamd regelmatig treurspel by.

Hy was de „subjektieve" dichter by uinemendheid.

Overigends, wanneer er sprake is van hoofddichters in alle andere „genres" van poëzy, mag de naam van BILDERDIJK er met het volste recht worden bygevoegd.

In het Leerdicht?

Hoe kon het by den man, die zich op de beoefening van byna elk vak van menschelijke kennis ernstig had toegelegd; die zich een schat van kundigheden had verzameld, reusachtig van omvang; en die daarby dichter was in den waarachtigen zin van het woord — hoe kon het by dien man achterwege blijven, dat hy ook soms wilde leeraren in den dichterlijken vorm? Zijne Ziekte der geleerden, en zijne Dieren, behalven nog kleinere stukjens in zijne dichtbundels verspreid, zijn er de uitvloeisels van.

Lees in het eerste zijne beroemde schildering van de weldadige bedoeling der pijn

Neen, de Almacht wilde u 't lijf, het kostbre lijf bewaren;
Zy wrocht geen doven klomp van vezels, vliezen, aâren;
Zy stortte een fijn gevoel aan 't dierlijk werktuig in,
Dat, trouwe wachter by een zorgeloos gezin,
D' allarmkreet opheft, als vijandlijk leed komt naderen.
De vijand naakt; men slaapt; geheime huisverraderen
Verbergen 't onheil, of verdeelen de aandacht: rust,
Begoochling van 't vermaak, genot van zinnelust.
Ziedaar de deur geramd; den voormuur doorgebroken;
De vlam op 't onvoorzienst in 't voorportaal ontstoken!
Daar bruist ze, en vliegt omhoog, en dringt in 't slaapsalet!
Help, hemel, 't is gedaan, geen voorzorg meer die redt!
De binten vallen met de doorgeblaakte wanden,
En plettren 't droef gezin in 't wringen van de handen,
Verdelgen 't prachtig slot met torentrans en kruin,
En keeren 't tot een hoop van gloeiende asch en puin!
Maar neen! de burchtwacht blaast, de brandklok slaat aan 't kleppen;
Zie burchtzaat en soldaat om 't zeerst de handen reppen;
Den vijand voor de poort op 't eerst rumoer geschut;
En 's wachters werkzaamheid maakt list en kracht onnut.

Zie daar de pijn! de pijn, zoo heilzaam, zoo behoudend!
Wier zintuig nooit verstompt, hoe teder, hoe veroudend!
Die elke tokkeling en spanning boven maat,
Met elken prikkel van de vezels, gadeslaat.

Lees in zijn tweede, de Dieren, die verrukkelijke schildering der taal:

ô Vloeibre klanken, waar, met d' adem uitgegoten,
De ziel (als Godlijk licht, in stralen afgeschoten,)
Zichzelve in meêdeelt! Meer dan licht of melody,
Maar schepsel van 't gevoel in de engste harmony,
Die 't stofloos met het stof vereenigt en vermengelt!
Door wie zich 't hart ontlast, verademt, en verengelt!
Gy band der wezens, en geen ydel kunstgewrocht,
Door arbeidzaam verstand met moeite en vlijt gezocht,
Maar Goddelijke gift, met d' ademtocht van 't leven
Aan 't schepsel ingestort zoo verr' er geesten zweven;
En, tevens met zijn val, vervallen en ontaard!
Wat waart ge, als Adams hand zijn scepter had aanvaard!

Nog doet ge ons door uw kracht het stroomgeruisch der wateren,
't Geplasch van 't klettrend nat, 't geklak der beekjens klateren,

Des afgronds joelen op 't gedonder van de lucht,
En 't stormgebulder van den noodstorm als hy zucht, —
Nog 't zacht geritsel van het loover, 't aaklig loeien
Des woudstiers naar zijn prooi, door luistrende ooren vloeien,
En 't tjilpend piepen der gepluimde burgerschap
Met krakend raafgekras of knettrend uilgeknap
Verwisslen, — liefde en haat met onderscheid van klanken
Bezielen; 't spartlen zelfs der dartle wijngaardranken
Erkennen, en den toon waarmeê de braambosch schudt,
Of de olm het hoofd beweegt, wen hy zijn weerhelft stut.
Nog rukt ge 't hart omhoog, of weet het door uw galmen
Met sombren weemoed, als een mistdamp, te overwalmen;
Stort vreugde en droefheid, stort den hemel voor ons uit,
Of 't siddren van de hel. Vermogend spraakgeluid!
ô Schildring zonder verf, door loutre luchtpenceelen!
ô Mocht ge een oogenblik het sterflijk zintuig streelen,
Als toen ge in Edens hof der Serafynen lied
Aan 's menschen adem huwde, en aarde en bosch en vliet,
Van hemelweelde stom, den weergalm op deed vangen,
Waarby de praalzucht krijscht van onze kunstgezangen,
En elk der woorden, vol van echten wijsheidschat,
Meer uitdrukte aan 't verstand, dan heel onze aard bevat!

Sla zijne Lierzangen op, en hoor hem in dien aan NAPOLEON spreken:

Zie, aardrijk! zie uw scepters duiken!
 De ontzachlijke arend is niet meer; [1]
Een nieuwe tijdkring gaat ontluiken:
 Reeds daalt hy uit de wolken neêr!
Gy Vorsten, op den throon geboren,
Doorziet wat de Almacht heeft beschoren,
 Aanbidt, en treedt uw zetels af!
Doet de aarde met u nederknielen!
Of sterft als vrijgeboren zielen,
 En bonst met kroon en rijk in 't graf.

Reeds schittert in een gloed van stralen
 Een scepterstaf van meer dan goud!
Geen aardkreits kan zijn glans bepalen,

[1] De Adelaar van het Duitsche Rijk.

Geen arm van aardomzwalpend zout!
Is 't waar, herrijst aan 't eind der eeuwen
Het eeuwig Godsrijk der Hebreeuwen,
En krimpt de Maan heur horens in?
Verschijnt de middagzon in 't Oosten,
Om Hagars zwervend kroost te troosten
Van d' overmoed der Muslamin?

Verbeelding, sta! en gy, valt open,
Gy poorten, die de toekomst sluit!
Eene aard, met zooveel bloeds bedropen,
Schiet palmen en olijven uit!
Het zwaard, gekromd op menschenschonken,
De spiets, van 't bloed der helden dronken,
Doorklieven 't land, als ploeg en spâ;
En 't klateren der schriktrompetten
Verkondigt blijde vredewetten
En 't eind van 's Hemels ongena.

Of volg hem, waar hy in huppelende tonen de verovering van het fort *Bath* bezingt:

Sla Lust- en Liefdetoonen,
Wien dartel bloed doorstraalt!
Wy zingen zegekronen,
Door heldenmoed behaald.
Wy zingen in de baren
Geen wieg van Cythereê,
Maar Hollands heldenscharen,
Gerezen uit de zee!

Hoe bruischt het in die kolken!
Hoe zwirrelt kil en vloed!
Hoe trekken lucht en wolken
Dit schouwspel te gemoet!
Gy zult die Helden dekken,
(Gy nevels uit het West!)
Die door de baren trekken,
Door gloriezucht geprest!

Of voert gy dondervlagen
En bliksems in uw schoot?

Gy zult hen niet vertsagen,
Zoo min als 't Britsche lood.
Zy treden in die golven
Op 't smal, onzichtbaar pad,
Van stroomen overdolven,
Van zeeschuim overspat.

Ja, laat uw baren schuimen,
ô Groots doorwaadde vloed!
Uw zilvren waterpluimen
Vercieren hun den hoed.
Ziedaar den echten veder,
Die Hollands krijgsliên past!
De lauwer buigt zich neder,
Waar deze zeepluim wast!

Wat zocht gy, Watertemmers,
De dood door deze dood?
Ja, trotst haar, fiere zwemmers!
De moed braveert den nood.
Den baren uitgestegen,
Als goden van het meir,
Ontziet u vuur en degen,
En geeft uw stoutheid eer.

Ontbrandt, gy blixemvuren,
En donders, rolt en knalt!
Doorklinkt en vest en muren: —
De Britsche standaart valt!
De Zeeleeuw is verrezen,
En Hollands vlag hersteld!
Het lot is uitgewezen:
De schaal van Holland helt!

En zijne lyrische en elegische ontboezemingen, de trouwe afspiegelingen der stemming van zijn overkropt gemoed, beurtelings krachtig en forsch, of teder en beweeglijk, of aangrijpend en verpletterend, of aandoenlijk en roerend, steeds overmeesterend, wechsleepend, en de gantsche ziel des lezers volkomen beheerschend en knedend naar de willekeur zijner onweêrstaanbare gave —

hoe wedijveren zy in voortreffelijkheid! hoe betwist hier de eene der andere de kroon! Ook heeft wellicht nooit eenig dichter zoo groote en rustelooze behoefte gehad, om elke beweging van zijn gemoedsleven te uiten, als hy. En wanneer het BYRON tot een verdienste is gerekend, dat hy elke zondig-dichterlijke zucht in vaerzen heeft ge-uit — hoe hoog staat dan niet BILDERDIJK, wien het steeds eene behoefte was, vooral iedere godsdienstig-dichterlijke zucht in prachtige vaerzen uit te ademen! Geen traan in zijn oog, geen lach om zijn mond, geen zucht in zijn borst, of hy heeft ze vertolkt in een lied; geen trilling van wel of wee in zijn prikkelbaar hart, of hy heeft ze uitgestort in zangen, waarin de vorm altoos als gesmeed was voor de gedachte. Zijn adem was een dichtgalm, en niemant als hy, heeft ooit de rijke vormen onzer taal zoo volkomen beheerscht, gekneed en bezield. Hoort den heerlijken jubel van het christelijk vaderhart, by de geboorte van zijn eerste kind:

'k Heb u mogen
Zien, beöogen,
Mogen drukken tegen 't hart;
In mijn sluitende armen klemmen;
En in vreugdetranen zwemmen,
Dat gy my geschonken werd.

Ja, ô teërste,
Ja, ô eerste
Vruchtjen van mijn heilige Echt!
'k Mocht het eerste schreien hooren,
(En wat wellust in mijne ooren!)
Aan uw eerst besef gehecht!

'k Mocht het prikklen
En ontwikklen
Van uw teder zintuig zien;
En (ik waande 't) in 't gebruiken
Van uw leedtjens, 't flaauw ontluiken
Van het redenlicht bespiên.

'k Won uw lachen,
Op mijn prachen,
Van dat lieve mondelijn!
'k Mocht den voorsmaak my verbeelden
Van die onbeschrijfbre weelden,
Die ge uw ouders eens zult zijn!

Groei, mijn wichtjen!
Sla 't gezichtjen,
Dat onnoozel kinderoog,
Sla het vrij met uwen vader
(Licht is u de Godheid nader!)
Vol ontroering naar omhoog.

Kunt gy smeeken
Zonder spreken;
(Ja, ik voel dat gy het kunt!)
Smeek dan God, dat, die het leven
Aan uws vaders beê wou geven,
U uws vaders leven gunt!

Of zijn zieldoorsnijdende smartkreet by den dood van zijn jongste zoontjen, het tiende dat hy begroef!

Dierbaar wichtjen, thands het tiende,
dat my 's aardrijks schoot bewaart,
(Ach hoe luttel, goede hemel,
heeft uw deernis my gespaard!)
Dierbaar wichtjen, meer dan allen
vastgeklonken aan mijn ziel!
Dierbaar wichtjen, waar my alles,
alle vreugde meê ontviel!
Dierbaar wichtjen, boven allen
die het gruwzaam lot my nam.
My ten kenmerk van Gods zegen
op de teêrste huwlijksvlam!
Ach, daar ligt gy, neêrgezegen,
als een platgetreden blom!
Daar het vonkjen uitgetreden,
waar uw hemelsch oog van glom!
Wek het bloemtjen, doe het rijzen,
windtjen van den morgenstond!

Blaas het leven weêr in 't vonkjen
met den adem van uw mond!
Geef ons 't leven in het leven
met de lust des levens weêr!
Of, ô hemel, stort den vader
by zijn zielloos wichtjen neêr!
ô Mijn boezem! kost gy schreien!
Neen, gy kunt het niet, ô neen!
Krijt dan, krijt, en dring' dit krijten
door de verste stranden heen!
Krijt, en gil de holle wanden
en hun doffen weêrgalm stom!
Krijt, en doe den klaagtoon zwijgen
van het doodsche grafgebrom!
Zullen wand en doodklok treuren,
als van uwen rouw geroerd,
Gy versteenen, gy verharden,
daar uw hart u wordt ontvoerd!
Wie kan wat gy uitstaat voelen!
wie, gevoelen en weêrstaan,
Wie weêrstaan, en tot den hemel
geen verwijten op doen gaan!
Wie het onbescheid niet vloeken,
dat geweld doet aan Natuur,
En het bloeden wil verbieden
aan de diepe hartkwetsuur!

Daar slaat hy een blik op zijne gade, stom in hare smart; en, anstig om haar, barst hy uit:

Krijt dan, ja! en help my krijten,
ô mijn dierbare echtgenoot!
Ach! dat stil, dat starziend zwijgen
is my wreeder dan de dood.
Geef, geliefde, geef een uittocht
aan het hartverworgend leed!
Sla uw boezem, wring de handen,
noem, ja, noem den hemel wreed!
Ja, verwensch ons-beider liefde,
oorzaak van dat gruwzaam wee!
Vloek onze echttoorts, vloek my-zelven
die u liefde kennen deê!

Zoeter zal die vloek my wezen
van uw diepgetroffen hart,
Dan dit zwijgend nederzinken
in eene onoplosbre smart.

Lieve, druk u aan mijn boezem!
Is des harten wel verstopt,
Snik naar adem, hijg naar lichtnis!
Voel hoe 't siddrend bloed my klopt!
ô Herroepe 't u aan 't leven,
dat gy hebt bemind om my!
ô Bemin het nog, mijn Waarde!
ja, hoe wreed het leven zij!
ô Bemin het om het telgjen,
't eenigst dat nog voor ons bloeit.
Voel de tranen op uw wangen,
daar zijn oog u meê besproeit!
Voel de kusjens, die zijn mondjen
tusschen u en my verdeelt!
Voel ons beider ziel vereenigd
in ons beider evenbeeld!
Reik en hem en my de handen,
tot een blijk van teedre min,
En barst uit, mijn Zielsgeliefde!
hou uw doodsche smart niet in!

Hoe meesterlijk is hier de plastische schildering van een hoogst aandoenlijk tafreel, saamgesmolten met de schildering van het diepst inwendig wee. Ook die gave van tafreelen scheppen voor het oor, heeft BILDERDIJK met VONDEL gemeen; zijne balladen en dichterlijke verhalen danken er dikwerf uitstekende schoonheden aan. Waar ik spaarzaam zijn moet in voorbeelden, of liever aanhalingen, moet ik zijne zangerige cantaten, zijne gloedvolle, niet zelden te weelderige minnedichten, zijn nimmer dorre gelegenheidstukken, zijn dikwijls grootsche en edele stichtelijke liederen slechts aanstippen; maar ik kan toch niet nalaten hem ook, zij 't dan slechts in 't voorbygaan, te doen zien in de scherpte zijner luim, wanneer hy hekelt. In „De drie lessen of voor-

schriften van het recht", sprekende van Keizer JUSTINIAAN, zegt hy:

Drie lessen gaf hy in zijn wet,
 Waar alle plicht op rust:
En wie op die *præcepta* let,
 Dien is het recht een lust.
Daar schuilt een overdiepe zin,
Een magazijn van leëring in;
En die ze tot den grond doorziet,
Die wijkt den ouden Salomon,
Zoo vol van wijsheid als een ton,
(Hoewel hy zich op 't laatst verzon)
 De minste stroobreed niet.

Ook Keizer Karel wist zeer wel
 De waarde van dien schat:
Hy muntte ze op zijn pachterspel,
 Dat niemand ze vergat.
Zy zijn, in *stylo nomico*,
Het een: HONESTE VIVITO!
Het tweede: LAEDE NEMINEM!
En, 't grootste en derde na die twee:
JUS SUUM CUÎQUE TRIBUE!
Al, spreuken, krachtig als *gelee*,
 En woorden vol van klem.

Het eerste voorschrift zegt, verduitscht,
 HOU ALTIJD UW FATSOEN!
Wees zoo gekleed, gehoofd, gehuisd,
 Als luî van aanzien doen.
Een koets, een dienstbô vijf of zes,
Een vierspan dravers, een maitres,
Met speel-, concert- en dansparty,
Een kostbre tafel en zoo voort,
Met alles wat het hart bekoort,
Of tot den goeden toon behoort,
 Het zij dan wat het zij.

Het tweede heeft niet min gewicht:
 TRAP NIEMAND OP ZIJN TEEN!
Toon, wien het zij, een fraai gezicht,
 Hoe ook uw hart het meen'.

Toon nooit den slechthoofd of pedant
Zijn domheid of zijn onverstand.
Geef elk volop van lof en prijs:
En loopt het ook wat buitenbeensch,
Wat bochelrecht, of kuit-op-scheensch:
Wees alles steeds met ieder eens,
Hoe zot dan ook of wijs!

Het derde, van nog meer belang,
Zegt, naar den eisch verklaard:
Haal alles naar u, grijp en vang,
Is 't slechts de moeite waard;
En sta alleen DE VARKENSDRAF
AAN 'T OOVRIG VEE VAN MENSCHDOM AF,
Die sukkels zijn niet anders waard. —
Cuique, JUS *quod* SUUM est!
De SOEP waarmêe men ZWIJNEN mest! —
Aan liên van oordeel hoort het best
De vettigheid der aard.

Ja, wie die lessen wel betracht,
De man behoeft niets meer.
Het eerst *præceptum* maakt geacht,
't Houdt aanzien op en eer. —
Het tweede voorschrift maakt bemind,
En houdt ons ieder zot te vrind. —
Maar 't laatste schaft den overvloed. —
Gewis, die deze wijsheid schreef,
Die knevel wist wel wat hy dreef,
En was geen slechte bloed. —

De Ballade, dat naïve en krachtige, dat tedere en fiere kind der Germaansche poëzy, inheemsch by alle stammen, altoos bemind en gevierd boven al, was door de navolgingszucht verwaarloosd, en geheel als in een doodslaap wechgezonken. FEITH beproefde om haar weêr in het leven te rug te roepen, maar zijn poging leed schipbreuk. BILDERDIJK slechts, die er het juiste karakter van doorgrondde, en er van zong:

Hy kent dit kunstvak niet, hy toont het niet te kennen,
Die 't enkel losse scherts van weinig arbeid acht.

'tVal t lichter, Herkules ten Hemel na te rennen,
Of zich in 't bloed te baân van Pelops nageslacht.
Meer zullen er met roem op Thespis laarzen stappen,
En Klioos krijgstrompet doen daavren als om strijd,
Dan met een enklen greep dat zachte schoon betrappen,
Dat met één schittring treft, en geene tooisels lijdt.
Dit vak laat woordenpraal noch opgeblazen zwelling,
Maar enkel waarheid toe; doch, zoo ze een dichter ziet!
't Eischt schildring en gevoel by d' eenvoud der vertelling:
Maar schildring, los van trek, en vlak van koloriet.

BILDERDIJK was het gegeven, om de vernederde weêr op te heffen, en haar op het standpunt te rug te brengen, dat zy rechtens het hare noemen mocht. Zijn Elius, zijn Assenede, zijn Urzijn en Valentijn, en een aantal anderen, door zijn bundels verspreid, vertaald, nagevolgd, of oorspronkelijk, verrijkten onze Letterkunde met een heerlijken schat. Waar Elius, Floris de Vierde, het Wiel van Heusden algemeen bekend zijn, laat my daar een proeve geven uit den Urzijn en Valentijn:

Als Floraas hand den hof schakeert
Met krokus en jasmijn,
Dan viert men in het hooge choor
Den dag van Valentijn. —

De Vorst der Franken reed dien dag
Ter vroege morgenjacht,
En rende 't woud van Rennes in
Met vorstelijke pracht.

Een sleep van Heeren, rijk gedoscht,
Bewaakt huns Konings spoor,
En 't vrolijk daavrend veldgeschrei
Rolt bosch en dalen door.

Zy treên door 't dichtbewassen groen
In scheemrend twijfellicht,
En vinden in den duistren dan
Een pasgeboren wicht.

Daar lag het in een zijden doek,
Met bloemen rijk gestikt,

Omwonden van een purpren kleed,
Met zilver vastgestrikt.—

Op 't onverwacht gezicht verbaasd,
Vliegt alles in galop,
En zoekt, en roept, maar zoekt vergeefs:
Geen moeder doet zich op,

De Koning naakt het lieve kind,
Beschouwt het met ontzag;
En 't reikt den Vorst zijn handtjens toe
Met kinderlijken lach.

„Aanminnig knaapjen, dat my treft,
Dus barst de Koning uit:
Gewis, gy zijt van edel bloed:
Wellicht een koningsspruit! —

„Welaan! men brenge 't naar mijn hof
Zoo zorglijk als men mag:
En doope en noeme 't Valentijn,
Ter eer van dezen dag! —

„Gaat, schaft my straks een Voedster aan,
Die 't opkweke aan heur borst;
En niets ontbreke er aan het wicht,
Betaambaar by een Vorst." —

Men schafte straks een Voedster aan,
Die 't opkweekte aan heur borst;
En niets ontbrak er aan het wicht,
Betaambaar by een Vorst. —

Zoo groeide kleene Valentijn,
Van Vorst en hof bemind,
En toonde in al wat hy bestond
Zich meerder dan een kind.

Zijn oog, zijn houding had iets groots,
Dat door de harten drong;
Bevallig was zijn frisch gelaat;
Lieftallig was zijn tong.

Zijn boezem aâmde deugd en roem;
Zijn hart was fier, maar zacht;
Zijn wijsheid liep den tijd vooruit;
Zijn moed de lichaamskracht.

En met een gloed voor 't wapenspel,
Waar niets by halen kon,
Had Frankrijk reeds zijn weêrga niet,
Eer nog zijn jeugd begon.

Of uit den aanvang van zijn „Nachtspook":

Te viervoet, trapplend stap voor stap,
Reed Jonker Edmund door de heide,
Die Hildesheim van Brunswijk scheidt,
Waar, in mistroostige eenzaamheid,
Zijn teedre weerhelft hem verbeidde.

De nacht viel zwart op 't aardrijk neêr,
Doorweekt van eindeloozen regen.
Daar waadde hy door plasch aan plasch
Geheel onzeker waar hy was,
Langs gants in slib verkeerde wegen.

Het plascht, het plascht, het klatst, het kletst,
En slobbert door moeras en kreeken.
Het ros ontzet op ieder tred,
En struikelt in het moddrig wed,
Of blijft in taaien kleigrond steken.

Of uit „De vloek van 't burchtslot Moy":

Daar, daar zit zy op die heide,
op die kale, dorre heî,
Hoort haar noodgegil herhalen
door den weergalm der vallei;
Hoort den doodsnik van haar Vader
in elk ritslend windgeril,
En beandwoordt elke rilling
telkens met een nieuw gegil.

Twee paar wreedaarts, naauwlijks menschlijk
in 't afschuwlijk norsch gelaat,

Brengen straks een draagbaar nader,
overdekt met rouwgewaad.
„Hier, hier (zeggen ze:) is uw Vader,
dien gy hoofdloos weder wacht,
„En uw Minnaar aan zijn zijde,
met hetzelfde zwaard geslacht." —

Daar, daar leggen ze op den heuvel
beide lijken voor haar neêr;
Beide bloedig, voor haar oogen;
zy gevoelt of denkt niet meer!
Niet een zucht of traan ontwelt haar,
maar versteenend, dag en nacht,
Houdt zy by die overblijfsels,
onder sneeuw en hagel, wacht.

Sneeuw of regen mogen dalen;
storm of onweêr loeie of blaas —
Slaaploos zit zy by die panden,
onverwrikbaar van haar plaats;
Schrikt hyeen en roofgevogelt'
met haar woeste blikken af,
Nu gepaard met aaklig huilen,
dan met krijschend hondsgeblaf!

Gants onkenbaar aan elks oogen,
rijst zy eindlijk van den grond,
Graaft een lijkkuil met heur nagels,
tot een grafterp opgerond,
Die in 't hangen van 't gebergte
't oog des wandlaars tot zich trekt,
En stort dagelijks lijkgebeden
op den steenhoop die ze dekt;

Bidt een kinderloos verwelken
over 't gruwzaam moordslot af:
Dat het, wie het ooit bewone
tot vervloeking zij en straf;
Dat des bloedhonds stam verdwijne
van het oppervlak der aard,
En met hem de roekelooze,
die den naam van Moy bewaart.

Maar, hoe weinig ook nog, ik heb reeds, naar den omvang der my beschikbare ruimte, te veel plaats voor BILDERDIJK den Ballade-dichter geëischt, en ik haast my, om hem ook te doen kennen in het dichterlijk Verhaal, waarin hy wederom aan het hoofd onzer dichteren staat, al is het ook, dat lateren daar eene losheid in hebben gebracht, in zijne dagen nog onbekend. Ik kies hier niet het „Slot van Damiate", niet de „Aristus en Ismeene", niet de „Achilles in Scyros"; ik kies de „Lucretia" — en daaruit den aanvang van den twist tusschen SEXTUS en COLLATIJN, een tafreel, dat zijn wedergade zoekt in waarheid en kracht van voorstelling, zonder tot kleinigheden af te dalen, en te gelijk de geheime roerselen van 's menschen hart en den (helaas!) al te lichten overgang van goed tot kwaad, ook zelfs in een edel, maar al te fier gemoed, met stoute trekken afschildert:

Rutulie bezweek voor 's Tybers legervaan:
Reeds zag men de adelaars op al hun sterkten staan;
Thands hield de Roomsche macht de hoofdstad ingesloten;
Geen wapen blonk er meer, geen pijl werd afgeschoten;
Geen bloed bezoedelde het platgetrapte veld:
Maar delfspade en houweel, in 's gravers vuist gekneld,
Hield plaats voor 't Oorlogszwaard. Trompet en moordkreet zwijgen,
En Legervest en Burcht, die daaglijks hooger stijgen,
Slaan om de veege stad en onderkropen wal
Een nieuwen buitenmuur, die haar verplettren zal.
Nu zweeft de rust door 't kamp der Roomsche Keurelingen.
De bekers klinken er voor 't klaatren van de klingen;
En spel en feestgedruisch, met al de dartelheên
Der vrede, mengen zich met d' oorlog ondereen.

De wakkre Sextus gaf een deel der Legergrooten
Een maaltijd, daar de wijn by stroomen had gevloten.
Brooddronken weeldrigheid, vermengd met dronkenschap,
Bedwelmt de hersens in een zorgloos dischgesnap.
Men slaat de cyther, maar met onbedreven vingeren;
Men tuimelt overhoop, terwijl de hoofden slingeren,
En hupt en dartelt, als Bachanten, onbezuisd,

Terwijl men kruik en schaal en tafelnap vergruist.
In 't eind het woelen moê, hier duizlend neêrgeslagen,
Daar van den slaap verrast, of spraakloos weggedragen,
Verdunt zich 't gastmaal. Fier op sterker ingewand,
Ziet Sextus in triomf zijn vriendenstoet in 't zand,
En hy, hy staat alleen te midden der bezwekenen,
Gelijk een rots in zee, en telt zijn zegeteekenen.
Een flaauwe schemering vertoont hem Collatijn,
Die in een hoek der tent, bevangen van den wijn,
En mijmrend by 't gejuich en dartelend rinkinken,
De Roomsche deftigheid op 't voorhoofd uit doet blinken.
Glimplachend treedt hy toe en biedt de hand hem aan.
„Kom, waardig Bloedverwant, de feestvreugd heeft gedaan:
't Is alles om ons heen verdwenen of gevallen:
Wy zijn het, wy alleen, die met den lauwer brallen.
Hernemen wy de kroes! De feestzang droogt de borst,
En 't uur der middernacht geeft huivrigheid en dorst.
Welaan!" —
De Krijgsman rijst: hy schuift de tentgordijnen
Ter zijde. „,,'k Zie 't gestarnt met doffen luister schijnen.
(Dus zegt hy) 't Maanlicht trekt zijn hoornen by elkaâr.
De lucht betrekt, en is van donderwolken zwaar.
Ja, slijten wy de nacht hier waakzaam by den beker:
De hemel hoede ons hier! maar is de Veldwacht zeker?"'

„Volzeker (zegt de Prins); verban dien ijdlen schrik!
Genieten wy de vreugd van 't streelende oogenblik!
De lucht is helder, en niets dreigt ons met gevaren:
Maar spoel die onrust af, dat zorglijk zielsbezwaren.
De nachtlucht greep u aan; verwarm u, op mijn woord,
Met dezen gullen dronk, waarin de vriendschap gloort." —

Het opflakkeren van den twist, het rijzen der kwaadaardigste vlam uit eene argeloos neêrgeworpen vonk, is geschilderd met de volheid van dat meesterschap over gedachte zoowel als over vormen, dat zelfs VONDEL niet, maar alleen BILDERDIJK eigen is; dat geen Nederlandsch dichter hem nog heeft kunnen afzien, en waarin hy slechts GOETHE ten evenknie heeft.

Het prachtigste voortbrengsel van BILDERDIJKS genie is echter zijn epos: de Ondergang der Eerste

Wareld, met het volle bewustzijn der hoogste dichterkracht aangevangen, en ten onderwerp hebbende:

den ondergang van d' eersten Wareldgrond
En 't menschdom dat, met Hel en Duivlen in verbond,
In gruwelen verhard, Gods Hoogheid durfde trotsen,
En 't aardsche Paradijs bekloutren langs zijn rotsen,
Tot de Almacht, worstlens moê met Adams zondig bloed,
Des aardrijks bodem sloopte en omkeerde in den vloed;
Wat adem haalde op 't droog, van d' afgrond in deed zwelgen;
Eén huisgezin behield in 't algemeen verdelgen;
En, op 't verbrijzeld puin in lager lucht verspreid,
Het sterflijk kroost vernieuwde en 't zaad der eeuwigheid.

Wat niet meer mooglijk scheen, nadat de dichterlijke fantazy, de eeuwen door, alle ruimten en elementen van 't heelal had bevolkt en vervuld met schepselen van allerlei soort, aart, en vorm — deed BILDERDIJK: zonder der verbeelding eenig geweld aan te doen, schiep hy geheel nieuwe wezens: Paradijs-menschen, zonen van ADAM en EVA vóor den val, geestelijker van samenstel dan de gewone mensch, en toch ook bedeeld met diens begeerten en hartstochten, die hen, by toomelooze inwilliging, van bevoorrechten Gods tot slaven der zonde maken konden. Deze paradijs-menschen waren den dichter de kinderen Gods, die zich later met de dochteren der menschen vermengden, en de reuzen voortbrachten, de kinderen Enaks, wier woestheid den menschdomme op zooveel bloed en tranen kwam te staan; — eene vinding, die GOETHE, ware hem de schepping des grooten Nederlanders bekend geweest, zeker beter had weten te waardeeren, en kunnen waardeeren, dan de aanbidders onder ons van den grooten Duitscher, wiens liefelijke GRETCHEN de hoogte der (helaas altoos nog maar fragmentarische!) ELPINE niet bereiken mag. — Wat hoog belangwekkenden held, wat grootsche handeling, wat onderscheidene wezens en veelsoortige personen, wat treffende en op één middenpunt uitloopende Epizoden — in

één woord, wat nog voorbeeldeloos, en in alle zijne deelen prachtig uitgewerkt geheel, BILDERDIJKS voltooid heldendicht zou hebben opgeleverd — is uiteengezet door des dichters voortreffelijken jonger DA COSTA, in wien de krachten sluimeren, om het fragment te voltooien, wanneer niet (ondanks zijn even eerbiedwaardigen als diep nederigen christenzin) de byna afgodische liefde voor den onovertroffen Meester hem zulks belett'e. Evenwel, dat is (ik beken het!) geen woord voor mijne schets, en ik keer alzoo tot BILDERDIJK-zelf te rug, van wiens onvoltooiden epos wederom DA COSTA getuigen mocht, dat des dichters stemme daar was als het stoutste en volmaaktste aller muziek-instrumenten, het kerkorgel: wedergevende, in de verhevenste eenheid, alle uitingen der menschelijke ziele: donderende even zoo wel als zuchtende, schaterende zoo wel als kermende, maar immer en eeuwig zangerige tonen, trillende tot in het diepste der ziele, en die beheerschende naar willekeur.

Het was nu 1809. De vaerzen stroomden hem uit de ziel; geen volle twee weken had hy voor de bewerking van iederen zang noodig; de vyfde was byna voltooid.

Nog hoogstens een tiental maanden rust en vrijheid van geest voor BILDERDIJK — en *Nederland* had, naar den mensch gesproken, in zijnen Ondergang der eerste Wareld een voltooid en in den treffendsten zin des woords oorspronkelijk Heldendicht gehad.[1] — Noodlottige omstandigheden verhinderden dat.

Koning LODEWIJK moest van den hem liefgeworden throon van *Holland* afstand doen, en — een der uitzinnigste dwaasheden van NAPOLEON — *Nederland* werd by *Frankrijk* ingelijfd. De diep-rampzalige gevolgen daarvan, hoe vernielend en vernietigend ook voor den oogenblik, zijn in onze dagen vergeten; maar daar is één treurig gevolg, dat zelfs de laatste Nederlander

[1] DA COSTA.

zich met weemoed herinneren zal: BILDERDIJKS epos bleef in de eerste ontbotting steken. — De dichterlijke adem, by het ondergaan van dezen slag op het hart, bleef stokken, de Epische ader weigerde op eens te vloeien. Ja, van uit de waereld der SEGOLS en der ELPINES, der Paradijs-menschen en der Geesten, van uit de hooge tooneelen, die de dichter zich by den eersten waereldgrond in het leven had geroepen, werd hy op eens ter nedergerukt in die zeer ondichterlijke werkelijkheid van een voortaan onttrokken en onbetaald pensioen, van ongeduldige en vervolgende schuldeischers, van huiselijk gebrek, en een aan wanhoop grenzenden toestand met gade en kroost. De slag voor den Heldendichter, maar vooral voor zijn Heldendicht, was onherstelbaar. Ook by het verrijzen op nieuw van betere dagen, was er aan de wederopvatting van den eenmaal uit de hand gerukten gouden draad geen denken meer. [1]

En wat daarin verloren is gegaan, moogt ge uit enkele fragmenten van het geleverde-zelf ontwaren. Ik doe geene angstvallige keuze van het schoonste; ik kies eigendlijk niet eens: ik doorblader, en zet daarby den vinger op enkele plaatsen, die in zich-zelf minder of meer een geheel van voorstelling uitmaken.

Daar is de herinnering aan KAÏN, in den eersten zang:

Met opgeheven handen
Riep Kaïn, toen zijn zoon, zijn Hanoch hem gewierd,
Den God des zegens toe: „Gy hebt gezegevierd!
„'k Verhard mijn borst niet meer, ik zink in tranen neder,
„ô Almacht! ja 'k versmelt, mijn ziel werd week en teder,
„Ze is menschlijk! 'k Ben, ô God! 'k ben vader. 'k Voel het bloed
„Van vader in dit hart, 't verandert my 't gemoed.
„Twist' kinderlooze met uw Almacht! Vloek' verwaten
„Zich-zelv' en U, en dwing' zijn boezem zich tot haten,
„Die in 't aanvallig kind zich-zelven niet herteelt,
„Geen hemel aanblikt in den aanblik van zijn beeld!
„Ik kan niet langer.... niet verstokt zijn, Uw genade

[1] DA COSTA.

„Niet trotsen; neen mijn God! Ik heb en kroost, en gade;
„ô Wijt hun 't misdrijf niet van vader en gemaal!
„Straf, straf me, ach! niet in die in wie ik adem haal!
„Dit, dit-alleen is straf, dit lijden van een vader!
„'k Aanbid U, God! genâ voor d' eersten plichtversmader!
„Mijn oudren zondigden; ik — trapte in dollen zin
„My-zelven, U ter spijt, het hart, de ribben in,
„Ik doodde, in Abels dood, my 't leven van het leven.
„ô! Zegen thands mijn kroost, en 'k zal, U dankbaar, sneven."

Hier zeeg hy spraakloos neêr, in tranen als versmoord.
Men zegt, een Engel stortte, op 't uitgesproken woord,
Een hemeldaauwdrup op zijn voorhoofd, die het teeken
Des bloedvleks, als een schim by d' ochtend, deed verbleeken,
En 't uitgewischt had, had aan 't wraakgeschrei der aard
De vloek zijns vaders zich, by 't misdrijf, niet gepaard.

Welk eene heerlijk-edele opvatting van vaderweelde; welk eene ontzettend-diepe opvatting van vadervloek, in dit tafreel van weinige regelen vereenigd!

Ik ga het offerfeest en de schoone ELPINE voorby, om u in den Tweeden zang te wijzen op de schildering van 's menschen verzwakking, van EVAAS ouderdom vooral:

„'t Was, ja, de tijd niet meer, dat Adam, forsch van spieren,
„Den nek bedwingen kon der ongetemde stieren,
„Den leeuw zijn kaken brak, den groven elefant
„Voor 't dreigen siddren deed van de opgeheven hand:
„Dat Eva, als vorstin, den tijger aan haar voeten
„Zag knielen, 't pantherdier haar siddrend kwam begroeten;
„Dat de arend uit de lucht zich neêrvlijde aan heur schoot;
„En de aanblik van haar oog, wat adem had, gebood.
„Doch 's menschen heerschappy, in enger kring omschreven,
„Leed door verzwakking niets, maar werd door geest gesteven;
„En 't schouwspel van zijn Rijk was Englen toezicht waard:
„Ja, 't scheen dat God in hem zich zetelde over de aard.

„Beklaaglijk was 't gezicht, ja, Goden-zelv' beweenbaar,
„Dier schoonheid, die 't volmaakte, aan 't sterflijke onvereenbaar,
„Aan dier- en plantaart huwde, en Godlijk samensmolt,
„Als watervloeibaarheid tot diamant gestold.

"ô Eva, kunstgewrocht der Godheid, voor wier oogen
"Gods Englen, als voor God, vernietigd nederbogen,
"En sluiers zochten om dien gloed te wederstaan,
"Die uitstroomde uit uw schoon! hoe greep u 't jammer aan!
"Geen roos verwelkt zoo snel, gebroken van haar stengel!
"Hier schreide en Cherubijn en afgevallen Engel!
"Ja, Satan-zelf werd week, en voelde om u, berouw.
"Der schepping heerlijkheid, wat is zy, dan de vrouw!
"Ach, bloemen van den grond! ach paauw- en fenixvederen!
"Wat zoude uw vroeg verval de vaste ziel vertederen!
"Wat zijt gy? siersels, maar geen deel-zelf, waar het hart
"Aan wortelt! Eva, ja, gy wierdt der Englen smart!
"Hoe zagen we uw albast verrimplen en verschroeien!
"Hoe 't morgenrood der kaak, zoo schittrend eens in 't gloeien,
"Verduisterd, weggewischt! het oog van glans beroofd,
"En 't stralend zonnegoud verzilverd op uw hoofd!
"Hoe 's levens welbron aan uw' boezem, uit wier togen
"Wy eens de Onsterflijkheid en Englenfierheid zogen,
"Verdroogd, verflenst! Ai my, wat wierd die volle borst?
"Een stroobosch, door den staf des jammers uitgedorscht!
"Een nevel overtoog, een wreede worm verknaagde
"Het Godlijkst in 't Heelal, waar op ooit zonlicht daagde.
"Ja, Evaas ouderdoms was aller Englen straf,
"En trok ons oog en hart van aard en menschdom af!

Ook de aanvang van den Derden zang, waar, door hooger tusschenkomst, de vrede in het kamp der tegen elkander woedende Kaïniten hersteld wordt:

Een' dichten zwerm gelijk, van vliegend roofgediert'
Dat, als de pestsmet woedt, om 't rijzend kerkhof zwiert
En rondgiert onder 't zwerk, en, waar zy lijken rieken,
Al schaatrend nederstort en klappert met de wieken:
Hief half de Hel zich op by 't klaatrend moordgerucht,
En juichte 't bloedbad toe, al hangende in de lucht.
Tavoach middlerwijl, die de eerstgezaaide sprenkels
Der twist steeds aanblies, en op plat gekneusde schenkels
En bekkeneelen trad, als zoo veel krijgstrofeên,
Verliet het slagveld, daar een hooger Macht verscheen.
Gods Engel toonde zich. Zijn hand droeg purpren koornen
Van Hemelsche granaat, de spijs van de eerstgeboornen
Der schepping, vredevrucht, en tegengift der twist,
Dat wrokken uitroeit en verwoede veeten slist.

Thands opent hy de vuist. De gloênde korrels dalen
Als regen, en den wind verbiedt hy aâm te halen,
Op dat ze in 't vallen niet verstrooien door het ruim.
Dus, wen Orions knots het bruischend pekelschuim
In golven opklutst, die, van ongeduld aan 't koken,
Het hobblend zeekasteel beklautren en bestoken,
Dat, van den vloed geperst, naar roer noch teugel hoort;
Als dan de Zeeman van zijn aangegrepen boord
Den rug der baren, tot zijn ondergang vereenigd,
Met gulle stroomen van een lichter vloeistof lenigt,
En Pallas olie of het bolsterkaf van 't graan
By kuipen uitgiet, die heur gramschap nederslaan,
De golving breken en met effen pad bevloeren,
Om de afgebeukte kiel ten haven in te voeren;
Zoo lag op 't oogenblik by 't zich verdelgend heir
Verbittring, grimmigheid en hartstochtbarning neêr.
Men reikt zich, zelf verbaasd om de uitgebrande woede,
De handen, rookend, klam van uitgegoten bloede,
Omhelst zich, en vernieuwt in 't aanzien van 't heelal,
Dien eed, dien niets voortaan op 't aardrijk schenden zal.
De tranen vloeien van ontroering, en de harten
Hereenden. — De afgrond zag met onuitspreekbre smarten
Den vreê herrezen; maar, 't vooruitgezicht getroost,
Voorspelt zy uit dien vreê 't verderf van Adams kroost.

Ook de voorstelling des verblijfs van den Helleraad, in dien zelfden zang:

In 't middelpunt der aard, in onverstoorbre nacht
Van tastbre dampen, die, uit gisting voortgebracht,
Met stinkend luchtmoeras haar holle buik doordringen,
De borst benaauwen, en den gorgel samenwringen,
En vlammen scheppen, maar verschroeiend, zonder schijn,
Doch blaakrend voor 't gevoel met onverdraagbre pijn;
Daar 't oog by eigen licht, in 't duister uitgeschoten,
De jamm'ren scheemrend raamt, hier stroomende uitgegoten:
Daar, in dat ijslijk hol, heeft 's aardrijks dwingeland,
Hier neêrgebliksemd, zijn afgrijsbren throon geplant.
Hier is zijn Hofgezin, zijn tuig- en wapensmisse.
Hier wordt de pijl gesmeed voor 't dolende Gewisse;
Hier, de angel van de lust, die in de boezems haakt,
Die meêsleept, en verscheurt, en oprijt, wat zy raakt,
En wonden achterlaat, die, door geen hand te heelen,

De ziel verpesten, en de dood in de aadren teelen.
Hier wringt men koorden voor de geessels van 't gemoed;
En 't snerpend vlijmsnoer, dat, vertaaid in menschenbloed,
En in de onzichtbre vuist der Wroeging opgeheven,
De beenders brijzelt, en om 't lichaam vast blijft kleven.
Hier eindlijk schept men gift en zwadder voor den beet
Der slangen, en verscherpt de doornen van het leed
Voor 't zuchtend menschdom, van zijn God en plicht vervallen.
De dienaars van zijn macht, by honderd duizendtallen,
Omzwerven rusteloos zijn waggelenden stoel,
Die zonder steunpunt hangt in 't midden van den poel.
Hy zendt ze als bliksems uit. Zy rijzen uit de kolken,
En kruipen over de aard, of zwieren door de wolken;
Besluipen listig, of doorbreken met geweld
De zwakke boezems. Hun wanschapen klaauw omknelt
Een pesttoorts, rookende van Helsche folterdampen,
Die in de lucht ontvlamt, en gruwlen spat en rampen;
Of draagt het lokaas bloot dat aantergt tot de schuld,
Maar de ijsselijke roê met zacht gebloemt' omhult.

De Vorst der duisternis had op des aardrijks boorden
Een veldwacht uitgezet. Dit was die Raad van 't Noorden.
Zy, tot verdelging, tot verwoesting, toegerust,
Had Kaïn in den stroom van Godvergeten lust,
Van gruwlen, broederslacht, en afgodsdienst gedompeld;
Zy, Kaïn door den arm der Reuzen overrompeld,
En dreef nu d' Arbaliet, naar 's wareld rijk te staan,
Maar, om hem op zijn beurt in 't bloed te doen vergaan.

Men zat; of eer, men was op 't sneeuwdons neêrgelegen,
Het lijf verheven; 't hoofd was op den arm gezegen,
Met d' elboog rustende op de halfgevouwen kniên.
Tavoach was aan 't hoofd. Geschapen tot gebiên,
Doorvonkelde zijn oog de dubble rij van Geesten,
Hier ordenloos geschaard, de minsten naast de meesten,
En hield hen door 't ontzag beteugeld. — Kringsgewijs
Stond, schuddende en bedeesd, het kroost van 't Paradijs
Op afstand, als, of 't waar, door 't hart te rug gestoten;
Gelijk een boschkat, aan de schildpad vastgesloten,
Uit ingeschapen schrik zijn keten rekt en spant,
En siddrend om haar kruipt aan 't uiterst van zijn band;
Of 't staal der zeenaald, van des zeilsteens kracht doortogen,
Door tegenstrijdigheid van 't eigenst trekvermogen
Wordt afgestoten, wen een andre pool haar naakt; —

En 't hart verraadt door 't oog hoe verr' het zich verzaakt.
Slechts enklen naadren, of verheffen schaamtlooze oogen:
Zy, wier verhard gemoed zijn aart heeft uitgetogen,
De wrekende Almacht niet als Rechter vreest van 't kwaad,
Maar met een Duivlen hart en als een vijand haat.

Hoe ongaarne offer ik het roerend tooneel tusschen ZILFA en SEGOL op, dat onmooglijk mag worden verbrokkeld, en in zijn geheel een al te groote ruimte zou beslaan. Een fragment echter uit den eersten strijd met de reuzen, in den Vierden zang, mag niet achter blijven:

Nu toont zich de Arbaliet, die, achtloos by zijn feesten,
Het bloed en merg verslond van slacht- en offerbeesten,
Uit Hemath weggevoerd. De wapenschreeuw gaat op;
De schichten vliegen; daar, van elken heuveltop,
Hier, midden uit den drom der naderende troepen,
Die *Hanoch*, *Segol*, *Wraak*, en *Bloed*, en *Doodslag* roepen.
De reuzen ploffen straks door 't vliegende geweer
By menigte, in de vlucht, of eer zy opstaan, neêr;
Doormengen met hun bloed het bloed der runderdieren,
En sterven, met den tand in 't vet der lamm'renspieren:
Vertreên elkander in verwarring, schrik, en vrees,
Onwetend van wat kant dit baldrend onweêr rees.
De slachting noopt de vlucht. Reeds storten lijk by lijken,
En stervende, op elkaâr, die in hun bloed bezwijken;
Hier, door een felle schicht genageld aan den grond;
Daar, machtloos uitgestroomd in 't vloeien van hun wond;
Met knie of heup verlamd, en kruipende op de handen,
Of worstlend met de dood, gehaakt in de ingewanden;
En brakende in den gulp, die keel en gorgel stikt,
De long en 't purpren bloed tot eenen klomp verdikt.
Een deel ontvlood alreeds, maar vliegt, in nieuwe pijlen,
De dood weêr in 't gemoet, terwijl zy haar ontijlen.
Nu breidt het heir zich uit, en waart op 't doodlijk veld
Afgrijslijk rond, terwijl de bloedstroom telkens zwelt.
Men trappelt met den voet, men kneust, en splijt, en plettert,
Wat nog de leden krimpt of met de tanden knettert.
En knots en polaxt zwaait meêdoogenloos, en treft,
Wat uit dien poel van moord nog hoofd of arm verheft.
Reeds vleit zich 't grimmig hart met lichtbehaalde zege.
Het overvallen rot verstrooit zich allerwege,

En wijkt te bergwaart heen, in 't brullen van "verraad",
Terwijl 't verwinnend heir wat stand houdt nederslaat.

Zoo deed Beäldar: hy, in d' opgang van zijn leven,
De schoonste jongling uit den Reuzenstam; gesteven
Door vijftien knapen, op zijn oorlogsroof vergast,
En, met hem, wapenloos door 't pijlgegons verrast.
Dees vat een boomtronk; die, wat de afgeknaagde schenkels
Hem leevren tot geweer. Het bloed omspat hun enkels,
En alles dreunt in 't rond van 't snorren van den boog,
En nog geen vijand, die zich aanbiedt aan hun oog!
In dolheid, vliegen zy d' onzichtbren aanval tegen.
Vijf hunner waren reeds doorboord en neêrgezegen,
Eer 't opwaart rukkend heir van Segols oorlogsvolk
Zich toonde, en uitbrak uit een stof- en nevelwolk.
't Verschijnt. Zy vliegen toe met de ijsselijkste slagen,
Om, elk, met zich in 't graf een vijand meê te dragen,
En alles davert. Een van Segols krijgshoop sneeft;
En heel zijn legerspits bewondert hen, en beeft.
Hun wapen echter zwicht. Omringd van alle zijden,
Zijn 't leeuwen, die met tand en bloote klaauwen strijden,
En, in een breeden kring van jagers dicht omzet,
Met vijftig knotsen in een oogenblik verplet.

Slechts enklen vallen nog, in 't vlieden rondgedreven,
Den Kaïniet in d' arm; verdedigen hun leven,
Of zoeken, stervend, wraak. Maar welk een wederstand,
Van strijden, reeds vooraf door doodschrik overmand!

En waarlijk is het een psalm, die offerzang van ENOS, door den zilvergrijzen REGOL, in de nachtwake, by het vlammende wachtvuur, zijnen Koning opgezongen:

"Gy, ongeschapen bron van leven en bestaan!
"Gy, onbegrijpbre, die uw ontoegangbre glansen
"Omnevelt met de zon: wiens lof de morgentransen
"Verbreiden met het licht! Gy, Almacht, Gy gebiedt,
"En 't is er; roept, en 't wierd, ontsprongen uit het niet.
"Gy breidt uw handpalm uit; 't is weldaad en bezieling!
"Gy sluit ze; en al wat is, stort ijlings in vernieling!
"De Duivlen siddren, en het Englendom ontzet,
"Waarheen Ge uw opslag wendt, die bliksemend verplet.

„De Cherubijn bedekt het aanzicht voor den luister
„Des zetels dien Gy drukt, omvloeid met vlammend duister.
„De starren wandlen op Uw wenken. Dag en nacht
„Eerbiedigen Uw wet. Maar 't zondige geslacht
„Der aarde onteert Uw naam door schuldige euveldaden.
„Genadige! Zie neêr: zie ons in tranen baden!
„Ons! afgevallen — ons! van U verwijderd kroost,
„Maar in Uw heilbelofte, in al Uw wil, getroost.
„Aanbiddend buigen wy, en kussen alle slagen
„Der hand, wier roede ons treft: want Gy geeft ze ons te dragen.
„Ja, tref ons, Vader! tref, doorgrief 't verdorven hart!
„Doorlouter 't uit genade, en reinig 't door de smart!
„Maar neem, Algoede, ô neem onze onderworpen beden,
„Neem deze onze offers aan! ach, enkle nietigheden,
„Maar die Gy heiligt door den boezem waar Ge in straalt!
„Wy, wormen uit het slijk, beneden 't slijk gedaald,
„Wy weten 't: eens zal de aard met de aardsche lust verdwijnen,
„De heemlen opgaan als gescheurde tentgordijnen,
„En Uwe ontzachbre wraak zal dondren door 't Heelal,
„Wen Uw geheiligd Recht de vierschaar spannen zal.
„Dan sterft de boosheid, de verworpene in uw toorne!
„Dan werpt Ge in eeuwig vuur den distel met de doorne,
„En sticht het Godlijk Rijk, vol waarheid, deugd, en plicht!
„ô Heilige! beveel; en daag dat heuchlijk licht!" —

En nu nog eenmaal, uit den Vijfden zang, die onnavolgbare schildering der pest:

Thands wordt de tocht vervolgd. — De pijlbus omgehangen,
Den peesboog in de vuist, en tripplend van verlangen,
Trekt half een duizendtal van Jagers op aan 't hoofd;
En Hemaths bende volgt, maar thands van kracht beroofd.
Ach! 't werkend gift der lucht heeft hart en levensstroomen
Door d' ademtocht verpest, de zenuw ingenomen;
Ontspannen, steunt de spier het wagglend lijf nier meer,
En stelt den wil te loor door 't lammen van zijn veer.
Het licht bezwaart het oog; het straks nog lieflijk bruizen
Van 't West het gonzend oor, waarin de golven zuizen.
Het hoofd hangt moedloos op den schouder, en de borst
Klopt angstig onder 't wicht van 't wapen dat men torscht.
De boezem schudt en hijgt, en buik en oogen zwellen.
Een vuurgloed schijnt het hoofd in laaie vlam te stellen,
Die tong en mond verdroogt, de dorre keel verschroeit;

En — de aarde ontzinkt den voet of houdt hem vastgeboeid.
De speer ontvalt de hand; het lichaam zijn gewrichten;
En spraakloos stort men neêr met bleekende aangezichten;
Blijft roerloos, of verkrimpt in pijnen, nooit gevoeld;
En 't is of dood en hel door iedren ader woelt.

Om ten laatste te bejammeren, dat deze kolossale schepping onvoltooid moest blijven! Dat van dit reusachtig marmerblok slechts hoofd en schouderen in den uitstekendsten vorm werden uitgehouwen, en het overige onafgewerkt daar neder ligt!

Een stout gegrepen, maar raadselachtig slot maakt thands het einde van den aanvang:

De strijd gaf zege en moed; de moed, vernieuwde krachten.
Men leert den schrikbren stal des Arbaliets verachten,
En 't gantsche leger roept van uit de volle borst:
„Ten vijand! naar den strijd! geleid ons, Wareldvorst!"

De Koning kent den aart van 't bruischend driftvermogen:
Hy vreest den geest des volks, als vlottend zand bewogen,
Dat, naar de wind zich wendt, dan her- dan derwaart drijft,
En, weemlende in zijn kolk, geen zeekren kring beschrijft.
Hy zucht. „Mijn vrienden, neen! (dus spreekt hy) staakt uw schreden.
„Uw arm voldeed zijn plicht. Men rust' de moede leden,
„En spaar zich voor het heil der wareld, tot de dag
„Verkoele, en 't bloed verfrisch', nog kokend van den slag.
„Ververscht u in dit oord; het biedt u rijpe olijven,
„Met dadel, druif, en vijg. Tot nieuwe krijgsbedrijven
„Gesterkt, wat wacht mijn hoop van zulk een heldenstoet,
„Die by zijne eerste proef reeds zulk een poging doet!"

Hy zwijgt. Men zet zich neer in afgeperkte rijen,
Van 't zonlicht afgekeerd. Hy plaatst ter wederzijen
Een drom van schutteren tot wachters. Slechts een deel
Gaârt ooft en lafenis langs 't groenend veldtooneel,
En wisselt telkens af, om op zijn beurt te rusten.

Maar welk een sappig ooft kan Segols hart gelusten,
Zijn smaaktuig streelen? Ach, gespleten van de dorst,
Verhart gehemelt', tong, by 't gloeien van de borst.

Doch 't is geen boomvrucht, 't zijn geen ruime waterteugen
Die 't koelen, die den brand zijns boezems dempen meugen:
Dat vuur zit dieper. 't Wee om Zilfaas deerlijk lot
Doorvlamt zijn aderen en ronkelt door zijn strot.
Hem walgt van rust en spijs. Hy stapt met wijde schreden
't Verpoozend leger langs. Zijn straffe vuisten kneden
De lucht; zijn adem bruischt; zijn boezem rijst omhoog;
En 't schijnt een stroom van vuur, die uitbarst uit zijn oog.
„ô (Roept hy hijgende uit) Gy, eenigst hoogst Vermogen!
„Gy, zoo Gy beden hoort, ô, sla uw heilige oogen
„Op Segol — op dit stof dat Segols ziel omkleedt!
„Geef kalmte aan 't lijdend hart, dat wegsmelt in zijn leed!
„Ach! 'k wilde 's aardrijks kroon, 'k hergeef haar, God der Goden.
„U zij ze, en U-alleen, geen' stervling aangeboden!
„Geen middelbaar gezag op lucht of firmament!
„Maar toon u, sterke God, word Segols hart bekend!"

Hy zwijgt. Een zachte koelte omstroomt zijn moede leden.
Een nevelachtig licht omwentelt hem in 't treden,
Als of een wolk van damp zijn stappen onderving.
Zijn statig voorhoofd bloost, omschenen met een kring
Van stralen, die hun glans om 't rijzig lichaam spreiden,
Dat, vonklende als een vuur, zich thands schijnt uit te breiden,
En 't purper bleeken doet, dat om zijn schouders drijft,
En slingrende in de lucht, een golvend welf beschrijft.
Zijn voeten raken thands geen grond, maar opgeheven
Van de aarde, schijnt hy als een hemelgeest te zweven.
Zijn leger siddert, valt op 't aanzicht, en verwacht
Stilzwijgend d' uitslag van een aanblik, zoo vol pracht.

Nu hief een wervelwind hem hooger dan de wolken.
Hy zag de drijvende aard en waterblaauwe kolken
Zich wentlen in de verte, en 't scheemrend licht der maan
Bescheen hem van omlaag. Een siddring greep hem aan,
Wen een onzichtbre hand zich in de zijne kleefde,
Hem opvoerde, en met hem den ethersfeer doorzweefde,
En, Segol, Segol, riep! . . . — — — — —

Daar viel MICHEL ANGELO-BILDERDIJK de beitel uit de hand, en werd niet weder opgenomen. Het schoonste kunstgewrocht na HOMEROS schepping, ligt daar onvolmaakt.

Moet ik na al deze proeven nog spreken van zijn ongehoord meesterschap over de taal? Moet ik er nog opmerksaam op maken, dat hy er meê toovert tot zoo in het onbegrijpelijke, dat het is zelfs, als of zy geurt wanneer hy van rozen spreekt, als of zy vochtig is, waar hy daauw schildert?

Laat er my één voorbeeld van ophalen; ik zoû het na zijn Ondergang niet wagen, zoo het niet zijne „Uitvaart" was:

Befloerste trom
Noch rouwgebom
Ga romm'lende om
Voor mijn gebeente;
Geen klokgebom
Uit hollen dom
Roep 't wellekom
In 't grafgesteente;
Geen dichte drom
Volg' stroef en stom:
Festoen noch blom
Van krepgefrom
Om 't lijk, vermomm'
Mijn schaamle kleente!
Mijn jaartal klom
Tot volle som;
Mijn oog verglom;
En de ouderdom
Roept blind en krom
Ter doodsgemeente.

Wat zoude ik thands,
Beroofd der glans
Van 's hemels trans,
Op de aard begeeren?
Geen moed des mans,
Geen spies of lans,
Geen legerschans,
Kan 't sterfuur keeren;
Geen spel of dans,
Geen dobbelkans,

Geen lauwerkrans,
Of Rijkbeheeren.
Een handvol zands
Des grafkuilrands
Is 't nietig gants,
Dat de asch mag eeren;
De beet des tands
Des Aartstyrans
Des menschenstands
Zal 't lijk verteeren.

Doch wat 's dit my,
Die, banden vrij,
In 't uitzicht blij
Dat ik belij,
In 't noodgetij
Mag triomfeeren?
Ik juiche en strij',
Wat glippe of glij':
Hy staat me by
Die 't af kan weeren.
Geen dwinglandij,
Geen razernij,
Geen Helharpij
Van Sofistry,
Geen nood, dien wy
Aan Jezus zij
Niet stout braveeren!
Zijn Englenrij
Verordent Hy
Ten wachters om ons hoofd. Geen onheil kan ons deeren,

Is dat geen taalkneden naar volkomen willekeur? En welk een gemoed spreekt zich in deze vaerzen uit! en welk een geloof! Waarlyk — de dichter die aldus zong, mocht wel in het aanschouwen van den dood verzuchten:

Vaart wel gy lampen, hoog in d' ether opgehangen!
Gy wisselende Maan, beheerscheres der Nacht,
Nu schaamrood, dan verbleekt by 't slinken uwer wangen,
Dan, moedig op uw glans by wintersterrenpracht!

En gy, ô wareldbol van vuurvlam, nooit bezweken,
Wiens aanblik de aarde wekt en 't leven uit haar schoot;
Beheerscher der Natuur, wien blinde volken smeeken,
Wien de aard heur groeikracht dankt, wy 't onderhoudend brood!

En gy, ô blaauw lazuur, besprenkeld met geen vonken,
Maar wareldzonnen, op uw schijnvlakte uitgestrooid,
Der Englen vloertapijt, van hooger licht doorblonken,
Ten deel voor 't sterflijk oog met wolken overplooid!

Vaart wel! 'k Moet hooger nog dan uwe omgording streven,
En werpen me aan den voet mijns Heilands voor Zijn throon;
Mijn adem moet door 't lied der Throonherauten zweven,
Ik smelten in het licht dat uitstraalt van Zijn Kroon.

ô Jezus, zie mijn hart! het wenscht U toe te stroomen:
Ach, schud my 's lichaams stof en al mijn aardschheid af!
Gy hebt my 't hart verlicht, ô maak uw werk volkomen,
En zink 't verdorven rif in 't naar my gapend graf.

Talloos zijn de bundels waarmeê BILDERDIJK, van zijnen eersten (Verlustiging, 1779) tot aan zijn laatsten (Nasprokkeling, 1830), jaar aan jaar onze Letterkunde verrijkte. Tallooze vertalingen en minder of meer vrije navolgingen van vreemden (een oogst uit ruim twintig talen!) liggen daarin tusschen zijne oorspronkelijke gedichten verspreid. Ook als vertaler was hy de groote meester, maar hy kon zich nooit slaafsch aan zijn auteur binden: hy weeft er altoos zijne eigene gulden draden door heen; hy vertaalt met die verwerking, die „en zijn eigen goede smaak, en de eeuw, en 't land waarin en waarvoor hy dichtte tot een wet maakte", zoodat men van zijn arbeid mag getuigen, wat hy-zelf eenmaal van CORNEILLES omwerking van DA CASTROOS Cid sprak: dat hy 't „als het ware verplant, en in die verplanting veredeld heeft." DELILLES Homme des Champs is minder schoon, dan BILDERDIJKS vertaling Het Buitenleven.

Onze taal- en onze geschiedkennis hebben aan hem

de grootste verplichtingen, al zijn zijne werken over deze beide vakken vol van verbittering en (dikwerf smadelijke) uitvallen tegen hen, met wie hy verschilde. WEILAND en SIEGENBEEK hadden door hunne Nederduitsche Spraakkunst, van wege den Staat by het hooger en lager onderwijs ingevoerd, een einde gemaakt aan de spellingsverwarring, maar waren in hunne bepalingen niet zelden zeer oppervlakkig, dikwijls hoogst willekeurig te werk gegaan. BILDERDIJK ergerde zich, en schreef zijne eigene Spraakleer (eerst in 1827 gedrukt), waarin hy zeker ook niet zelden willekeurig is, maar die toch van eene diepte van taalkennis getuigt, waarvoor beide anderen moeten wijken. SIEGENBEEK beschouwt de taal; by BILDERDIJK leeft zy in zijne ziel: al zijne taalkundige geschriften, waarvan ik slechts de Taal- en Dichtkundige Verscheidenheden, maar vooral zijn Geslachtlijst der Nederduitsche Naamwoorden noem, spreken dat op elke bladzijde uit. Zijne Geschiedenis des Vaderlands, eigendlijk een groot twistschrift tegen WAGENAAR, is belangrijk voor het middeleeuwsch gedeelte; in zijne beschouwingen en opvattingen van latere toestanden en feiten wordt hy soms eenzijdig tot het ergerlijke, en is hy geheel de slaaf dier verderfelijke partijdigheid, die hy WAGENAAR, zij 't dan ook niet gants ten onrechte, als gedurig verwijt voor den voet werpt. Afstammeling der Graven van *Teisterbant*, als hy zich gaarne roemde, streed hy altoos in duchtig harnas, maar greep in de felheid zijner drift niet zelden een dorperlijk wapen, waar hy met zijn eigen edel zwaard dieper zou hebben getroffen.

Mevrouw BILDERDIJKS gedichten toonen in alles haren leermeester aan, ondanks de echt vrouwelijke tederheid die er uit ademt. Behalven een aantal losse vaerzen, en een drietal oorspronkelijke treurspelen, in de werken van haren echtgenoot verspreid, gaf zy nog afzonderlijk een bundel Poëzy, Gedichten voor kinderen, en eene merkwaardige vertaling van SOUTHEYS

Rodrigo de Goth. By de uitgave van het eerste deel der Treurspelen, die hare oorspronkelijke Elfride, en hare vertaling van RACINES Iphigénie bevatten, zong BILDERDIJK haar toe:

Beschouw hier uw kunstkind, aan 't mijne gepaard,
Het een houdt uw zachtheid, uw teerheid van aart,
Het ander mijn bruischen en somberheid in,
Maar beiden ons beider vereenigden zin.

Zy is hem de lichtstar op zijn donkeren weg geweest. De tijd van BILDERDIJKS verguizing is voorby, al zijn er nog weinige enkelen, die zich aan zijne nagedachtenis vergrijpen. Een jonger geslacht heeft hem leeren schatten en gehandhaafd op zijne plaats; de studie zijner werken is levendiger geworden; zijn geest en vorm hebben onze poëzy veredeld; er kiemt onder ons van het zaad dat hy heeft uitgestrooid. VONDELS geloofsverandering herinnert niemant zich meer als verwijt — BILDERDIJKS harde eenzijdigheid zal ook eenmaal zonder wrok worden besproken, en, dichterzon als hy is, zal hy eenmaal onbeneveld stralen voor gantsch *Nederland*, en het doortintelen van zijn gloed. [1]

9. Wat BILDERDIJK voor de poëzy is geweest, dat was zijn tijdgenoot, kort ook zelfs zijn vriend, JAN HENDRIK VAN DER PALM, voor het proza.

In 1763 te *Rotterdam* geboren, studeerde hy te *Leyden* in de godgeleerdheid, en werd het eerst predikant te *Maartensdijk*. Het patriottisme dier dagen had zich echter van zijne warme ziel meester gemaakt, en dat kostte hem zijn leeraars-ambt. Na een verblijf te *Middelburg* werd hy als Hoogleeraar in de Oostersche talen naar *Leyden* geroepen, dat hy echter in 1799 voor het

[1] KRUSEMANS schoone uitgave van BILDERDIJKS Dichtwerken zal daartoe niet weinig meêwerken. De uitgever heeft er zich eene eerzuil meê opgericht, gelijk BINGER & Z. zich met de uitgave van VONDEL hebben gedaan.

ambt van Agent van Opvoeding verliet. Vervolgends werd hy Raad van Binnenlandsche zaken, en ging in 1807 nogmaals den leerstoel der Oostersche talen bekleeden. Zijn naam als redenaar was toen reeds gevestigd, en Koning LODEWIJK benoemde hem als zoodanig by de door hem gestichte Orde der Unie. Sints bleef hy den wetenschappen getrouw, en schreef achtereenvolgends verschillende werken, die met graagte ontfangen werden en gelezen, bewonderd, bestudeerd en nagevolgd. Zooveel eenvoud by zooveel helderheid, zooveel bevalligheid by zooveel diepte, zooveel kracht by zooveel losheid, zooveel ernst by zooveel cierlijks — men was verbaasd dat alles samen te vinden in Nederlandschen proza-stijl. VAN DER PALM had het geheim gevonden, om de koele nuchterheid van het Noorden met den teder-gloeienden adem van het Zuiden te doortrillen, en hy bracht een voortreffelijk geheel te voorschijn.

By BILDERDIJK was het, als verwaarloosde hy zijn proza om zijne poëzy; VAN DER PALM, die een enkele maal ook een (middelmatig) vaers schreef, gaf zijne poëzy aan zijn proza op. En ofschoon BILDERDIJK nimmer een slecht prozaschrijver had kunnen worden, en VAN DER PALM immer een middelmatig dichter zou gebleven zijn, zoo staan beiden hierin gelijk, dat zy de wicht hunner gave als in de hand namen, en daaruit-zelf lieten beslissen, of zy ter eener of ter andere zijde moesten overhellen.

VAN DER PALMS Geschied- en Redekundig Gedenkschrift van Nederlands Herstelling, in 1813, verraadt, by al de schoonheid en levendigheid van voorstelling, ontegenzeggelijk te veel den tijd waarin het werd opgesteld, en gaat by eene latere lezing altoos verliezen; maar zijne schoone Leerredenen daarentegen, zijne warme Redevoeringen, zijn prachtige Salomo zullen altoos modellen zijn van een edel-eenvoudig, een helder-warm proza, zoo muzikaal dikwijls in den vorm, dat ge onwillekeurig uitziet naar den welluidenden slag

van het rijm, als of dat niet nalaten kon te volgen. Zijn Bijbel voor de Jeugd geeft wel een voorbeeld, hoe men populair kan schrijven, zonder tot een minder edelen stijl af te dalen; het is wel jammer, dat sommigen dit schoone werk in het dagelijksch gebruik te rug zetten voor eene zeer middelmatige vertaling van den zeker even beminnelijken, maar toch veel minder degelijken Kanunnik SCHMID. Het is die degelijkheid in zijnen arbeid, die VAN DER PALM staande hield als eerste kanselredenaar zijns tijds, ook waar andere hoogbegaafde ambtgenoten, als ABR. DES AMORIE VAN DER HOEVEN, hem den palm der voordracht betwistten niet alleen, maar zelfs ontdroegen.

Hy overleed, hoog bejaard, in 1850 te *Leyden*, waar een eenvoudig gedenkteeken in de Sint Pieters kerk ter zijner eere is opgericht; zijn stoutste gedenkteeken is zijn eigen nieuwe vertaling van den Bybel.

10. Terwijl alzoo, in *Nederland*, BILDERDIJK den staf der poëzy, VAN DER PALM dien van het proza voerden, waren er meer talenten, die zich hadden neêrgezet op de trappen van dien dubbelthroon, en die zich der ingenomen plaats waardig betoonden. De gewelddadige vernietiging onzer nationaliteit had de zucht eerst tot behoud, toen ter herkrijging daarvan, verlevendigd, en de geestdrift was er niet te minder om, dat zy zich verheimelyken moest. Hoe de professoren van hunne leerstoelen, de geleerden in hunne genootschappen de verborgen vonk voedden, behoort hier niet uiteengezet; wel moet vermeld, dat de dichters, brandende van harte,

lude ende stille

zongen van het vaderland en zijn voormalige grootheid, de vaderlandsche helden en hun onsterfelyken roem; en rolden door de jubelklanken des verledens ook de zwaarmoedige rouwgalmen van het heden — als van een echo ruischten er ook bemoedigende tonen eener be-

tere toekomst onder door. HELMERS en LOOTS, KINKER en VAN HALL sloegen de vaderlandsche harp, en verwarmden het huiverend vaderlandsch gemoed. Vooral de vurige HELMERS. In 1767 uit een deftig burgerlijk geslacht geboren, genoot hy geene bepaald geletterde opvoeding, en moest hy by Fransche, Engelsche en Hoogduitsche Schrijvers vergoeding zoeken voor zijn gemis aan de kennis der klassieken, welk laatste door zoo menigvuldige en dikwerf voortreffelijke vertalingen toch ook geenzins zoo groote behoefte ter dichterlijke vorming meer was. De rijpe geest, de stoute gedachte, de edele smaak, de rijke, zuivere vorm — in dat alles was BILDERDIJK zóo by de Ouden ter schole geweest, en had er zijne eigene werken zóo van doortrokken, dat een gebrek aan klassieke opleiding reeds was begonnen op te houden voor den Nederlandschen dichter een gebrek te zijn. Het matigen van zijn gloed, het zuiveren van zijn smaak, het veredelen van zijn vorm had HELMERS ook den grooten Meester kunnen afzien, wanneer zijn vlammende geest zich daartoe den tijd hadde gegund; hy deed het niet, en zijn arbeid heeft er onder geleden. Zijne Dichterlijke Gedachtenbeelden, zijne Gedichten, in 1809 en 1810, en zijne Nagelaten Gedichten, in 1814 uitgegeven, moeten hem, by al hunne gebreken, een blijvende plaats onder de goede dichters van *Nederland* verzekeren; maar zijn Hollandsche Natie (in 1812, verminkt, later hersteld, herhaalde malen uitgegeven) maakt hem gerechtigd om in hunne voorste rij te staan. Werpe men my duizendmaal tegen, wat het ontciert: zette men den vinger op verzuim van kieschheid, op overdreven uiting, op gezochte beelden, op gezwollenheid zelfs, die doet glimlachen in plaats van ontgloeien — toch is er ondanks dat al nog genoeg zuivere, ja gewijde gloed in dien bruisenden lierzang, om het hart te vermeesteren dat Nederlandsch voelt, om het brein te verwarmen dat Nederlandsch denkt. In dien kolossalen tempel, in der haast, met vu-

rige haast zelfs opgehaald, is gants geen afzijn van verweerd marmer, van valsche steenen, van ratelend klatergoud, van grof schilderwerk; maar er is ook marmer, rein en onbezoedeld, er is schilder- en beeldhouwwerk, zoo als slechts der hand eens meesters uitgaat; en zoo ge niet moedwillig het oog sluit, ziet ge er ook nog wel zuiver goud blinken, en een echten steen schitteren. Zijn de epizoden van BEYLING, van EGERON en ADEKA, van CLAESSENS, die weinige keurige regelen over EVERTSEN, — is het tooneel in het zielenveld, de voorstelling van de genietingen des kunstenaars, — is de aanhef van den Tweeden en die van den Derden zang — is dat alles slechts bombast, of trilt daar de toon van den diep gevoelenden, levendig verbeeldenden, stout schilderenden dichter in?

Ik voeg by de aangeduide schoone plaatsen nog die van den strijd op de *Zuiderzee* in heur geheel.

Gij, die, uit de Amstelstad, verzeld van vriend en magen,
Bij Zefirs zacht gestreel, in blijde zomerdagen,
Een zuivre en frissche lucht genieten gaat op 't IJ:
Denkt met mij, als de wind u Pampus voert nabij,
Aan dien geduchten strijd, toen Spanje 't eerste leerde
De kracht des waterleeuws, dien hij zoo stout braveerde!
Dat vrij een dankbre traan dan vloeije langs uw wang,
En dappren Dirkszoons schim aldaar uw hulde ontvang'. —

't Was dáár, dat onze magt ter zee eerst werd ontwikkeld;
Bossu, door Alva tot den zeestrijd aangeprikkeld,
Stortte op het klein getal van onze schepen neêr,
Gelijk een waterval zich stort in 't schuimend meer.
Hoe! zal een klein getal van onbedreven lieden,
Meest landvolk, aan de kracht van Spanje weêrstand bieden?
En stuiten op heur borst, door vrijheidsmin verhard,
De magt van d'Iber, die Europe eens heeft getart?
O ja, de strijd begint, en de oorlogsdonders klateren,
Het weêrlicht van alom, het schuim beroert de wateren;
De dijken siddren door 't afgrijslijk golfgeklots;
De dood barst overal uit duizend monden los:
Al wat verdelgen kan wordt op elkaâr geschoten,

En de Engel des verderfs waart door de beide vloten!
De haat, de wraak en woede, in 't Neêrlandsch hart gesmoord,
Barst, als een wolkbreuk, los, bij 't hollen van den moord!
De onleschbre dorst naar bloed bij Spaansch- en Staatsgezinden
Wordt sterker, groeit meer aan, hoe meer ze elkaâr verslinden.
Bossu, verbitterd, daar hij tot zijn schand' moet zien,
Hoe ranke hulken aan zijne almagt weêrstand biên,
Beveelt terstond den brand in dorp bij dorp te steken,
Waaruit, tot zijn verderf, het bootsvolk is geweken;
Noordholland staat in vlam! het Staatsche scheepsvolk ijst,
Daar uit hun woningen het vuur ten hemel rijst.
Dees waant, dat hij zijn gade in rook en vlam ziet smoren!
Die acht zijn eenigst kind in 't brandend huis verloren:
Hij ziet hoe 't ziedend lood op 't hoofd van 't wichtje stort,
Hoe 't door een gloeijend bind misvormd, verpletterd wordt.
Nu kent de wraak geen perk, elks zenuw staat gespannen!
Elk zweert, met luid gegil, den dood aan 's Lands tirannen!
Geen strijd is 't, maar een moord! de woede rijst ten top,
Elk entert tegen 't schip van zijnen vijand op:
Zij storten op het dek, als uitgevaste leeuwen
Zich storten op hun prooi, terwijl de welpen schreeuwen,
En hongren naar den roof; het staal krast op het staal.
Het Staatsche volk behaalt in 't eind' de zegepraal:
Bossu, in keetnen, staaft den roem der Staatsche standers,
En de aarde hoort verheugd den moed der Nederlanders:
Elk vlootling, als hij 't oog op zijnen buit laat gaan,
Is zelfs bedwelmd, verbaasd om 't geen hij dorst bestaan.

De Hollandsche natie is de vurige, wilde, maar toch ook nog schoone Wraakkreet van een bruisend dichterhart, tegen de beleedigers van zijn vaderland. Eere blijve den naam des dichters JAN FREDERIK HELMERS onder het volk dat hem zoo lief was, en voor welks eer, roem, glorie, hy zich moedig de gevangenschap — en méer misschien, zou hebben getroost. De wraakgierige adelaar rekte reeds de nagels naar hem uit, maar werd voorgekomen door den dood: HELMERS stierf in het jaar der bevrijding van zijn dierbaar vaderland, maar reeds op den 26en February, en slechts de hoop op betere dagen, niet helaas de vergewissing daarvan, wierp een bleeken straal op zijn sterfbed.

11. De zelfde gebreken, maar in veel mindere mate, de zelfde gloed maar meer gezuiverd en in veel hoogeren graad dan by HELMERS, waren bedeeld aan zijn schoonbroeder CORNELIS LOOTS. TOLLENS noemt hem een ruwen diamant, „een eeretitel, die een zeer wezendlijke en innerlijke waarde aanduidt," en zong by zijne uitvaart:

De Dichter van zijn eigen zangen,
Hij, die van vreemdling noch gebuur
De toonen borgde die hij slaakte;
Maar, onverflaauwd, van eigen vuur,
Van ingeschapen geestdrift blaakte,
En breidel, wet en les verzaakte,
Gehoorzaam slechts aan u, natuur.

Minder nog dan HELMERS eene geletterde opleiding ontfangen hebbende, viel dit aan LOOTS te meer zwaar, omdat zijn hart en de gantsche neiging van zijn geest hem naar den kansel trokken. Nog op lateren leeftijd borst de weeklacht zijner jeugd hem weder uit de ziel:

Waarom de vroegste vlugt van mijnen geest beklemd?
De smeekstem mijner ziel zoo schreeuwend overstemd?
De bloesems mijner hoop vóór 't opengaan vertreden?
Het dragend takje zelfs meêdoogloos afgesneden?
Waarom een andre vrucht geënt op eenen stam,
Die niet dan tegen wil die spruit ter kweeking nam?

Hy werd naar een kantoor gezonden, en verliet de schrijflessenaar niet, dan by de krankte, het voeteuvel, die hem in 1834, op zeven-en-zestigjarigen ouderdom dan ook uit het leven nam. De bekrompen opvoeding die hy ontfing, heeft zijn genie altoos als met een stalen wrong omkluisterd. By al den gloed en de kracht van zijn dichterlijken geest, is hy nimmer volkomen rijp geworden in zijn vorm. Zelfs dat, wat aanvankelijk een groot voorrecht scheen, bleek later ook veel in zijn nadeel te hebben gewrocht: zijne vroege, eenzijdige studie op VONDEL. Die heerlijke ronding, die donzige molligheid,

die vlindervleugelige teêrheid, die de groote Zanger der zeventiende eeuw niet zelden aan zijn vaerzen-vorm wist te geven — dat had niet aangeslagen in de forsche ziel van LOOTS; maar het stevige, het gebouwde, dat soms voor de negentiende eeuw het ruwe, het hoekige, het stroeve naderde, soms werkelijk zelfs ook werd — dat vond in die forsche ziel te veel overeenstemming en te veel weêrklank, om niet te blijven hangen. Maar daarentegen ook — vaerzen heeft hy geschreven, die, ondanks dat stroeve, meesterstukken blijven: diamanten, schoon dan hier en daar nog ruw, schitterende van de zeven verwen; en den grooten VONDEL, ja ook den grooten BILDERDIJK, ware het loflied op FREDERIK HENDRIK niet geheel onwaardig geweest:

Verheft den nooit gezongen zang,
Die rijst tot in de wolken,
En boven wolk en nevlendrang,
O vrij gestreden volken!
Uw zang zwijg voor den donder niet,
Dien Fredrik Hendriks vuist nog zoo verbolgen schiet.

Klaroenen klinken om den muur,
Den grensmuur dezer landen;
Daar blijft de vlam van 't oorlogsvuur
Nog lichterlaaie branden;
Maar 't vuur blaakt Spanjes wiek alleen:
Prins Fredrik Hendrik drijft de vonken voor zich heen.

Ja, de oorlogsdonder rolt op zee,
En dreigt ook onze stengen,
Maar meest zien wij, van veilge ree,
Des vijands scheepstuig zengen.
Hij vindt in de open golf zijn graf;
Prins Fredrik Hendriks staal leidt bliksems van ons af.

Wij gaan ten dans op 't forsch geluid
Van trommen en trompetten;
De zang zet zich al hooger uit
Bij 't knallen der musketten;
De maatstaf, die den toon moet slaan,
Is Fredrik Hendriks kling: hij voert de rijen aan.

Met elken nieuw gewonnen wal
 Verbreeden wij die rijen,
En dag aan dag laat grooter tal
 Ter feest zich willig leijen;
Haast danst, op eigen vrijen grond,
Wat Nederlander heet, naar de eigen luit in 't rond.

De welvaart lokt ons, zonder dwang
 De feestkelk vol te schenken;
Wij zingen geen geveinsden zang
 Naar Prinselijke wenken:
Wij loven, uit de vrije borst,
Het bloeijend Vaderland, en om dien bloei den Vorst.

De wachthoorn, die den oorlogsstoet
 Roept zoo onzacht te wapen,
Schijnt in een hoorn van overvloed
 Voor Nederland herschapen.
De krijgswolf, nooit verslindens moê,
Is zat, vergeet zijn aard, en werpt den roof ons toe.

Wij wisten noch van Oost noch West,
 Noch van zijn gouden stranden;
En Spanje sleepte in 't gierig nest
 Den kostbren oogst dier landen,
En wierp, voor dubblen prijs, een deel,
Naar welgeval, ons toe, uit zijn verzade keel.

Maar nu gaat onze vrije vlag,
 Langs diepe watersporen,
Ook 't oord begroeten, waar de dag
 Wordt jeugdiglijk geboren;
En wat er Spanje heeft gezaaid,
Daarvan wordt de eersteling door Nederland gemaaid.

De blanke parel, 't rijk bezit
 Van bruine Spaansche schoonen,
Past ook wel aan een hals, zoo wit,
 Als Neêrlands maagden toonen;
Kust, maagden! kust den Held de hand,
Die u met paarlen siert en gloeiend diamant.

Of gaat ter spelevaart op 't IJ,
Vangt uit bepekte kielen
Den wierookgeur der specerij,
Waarmeê eens 't Oost dorst knielen
Voor Hem, in wien 't de teekens vond
Eens Konings, zoo als nooit regeerde op 't wereldrond.

Nu moog de schouwburg 't breed gordijn
In 't hoogste toppunt halen;
Wij zullen niet meer vreemdling zijn
Bij wondren, die daar pralen:
Wat Fabeleeuw ooit heeft verdicht,
Door wondren, die wij zien, is Nederland gesticht.

Ontsluit vooral het kerkportaal,
Den toegang tot de altaren,
Dat elk, uit eigen offerschaal,
Den wierook op doe varen;
De vrije ziel, vol dankensstof,
Vergeet Gods grootheid niet, bij Fredrik Hendriks lof.

Wie zijn grooten leermeester zóo kon nazingen, was wel gerechtigd om ook ter zijner eere de loftrompet te steken; de volle galm was den naam waardig, dien hy verheffen moest ter volle schouwburchzale, in 1818, na de opvoering van den Gijsbrecht van Aemstel:

Geen zerk, bestapeld met den last
Der eeuwen, en hoe hecht en vast
Gemetseld op de graven;
Geen heuvlen zands, gewaaid op een,
En heuvlen zands er over heen,
Versmoren geest en gaven.
Geen lofspraak, schoon met ijzren stift
In steen, die nooit vergaat, gegrift,
Gevijzeld boven de aarde,
Bewaart in veiligheid den naam
Des gunstlings van de wufte faam,
Wien 't faalde aan echte waarde.

Gij, VONDEL, gij, als held en gids
Nog nooit vervangen aan de spits

Van Neerlands dichterscharen;
Gij, door geen ander legerhoofd
Ooit afgelost, van staf beroofd,
Door geen nog te evenaren! [1]
Wat schaadt het u, of de enge kuil
Des grafs slechts op een kerkezuil
Uw kleinen naam laat lezen,
Terwijl dat houding en gelaat
Van anderen vast in marmer staat,
Als uit het stof verrezen?

Wat schaadt het u, of later neef
Uw roem verkortte of weidsch beschreef,
Met opgesierden veder?
Heel Neêrland galmt het uit zoo wijd,
Dat ge allen lof te boven zijt,
En 't IJ herhaalt het weder,
Met klem op 't jarelijksche feest,
Gevierd voor uw doorluchten geest,
Als GIJSBRECHTS wijde wallen
Met u beweenen de oude stad,
Van hout gebouwd, in hout omvat,
Voor 's vijands wraak gevallen. —

Als gij den hoogen treurtoon spreekt,
Waar andren de adem toe ontbreekt,
En ons in woorden schildert
Den wapenklank, het klokgeklep,
't Geruisch der vlam, het al in rep
En roer; de stad verwilderd,
De kerk ontwijd, de dienst gestoord,
Den priester bij 't altaar vermoord,
Den maagdenrei geschonden,
En, bij dien gruwel, de edle trouw,
Die stand houdt tusschen man en vrouw,
Schoon vlammen 't erf verslonden.

Wanneer gij de almagt van uw taal,
Die neêrstort in het stoutst verhaal,

[1] Dat de voorliefde des dichters hier BILDERDIJK voorby ziet, valt hem in de warmte zijner vereering niet euvel te duiden.

Verruilt voor zachter zangen.
Naar Bethlehem ons henen voert,
En 't hart der teedre moeders roert,
Als, met bedauwde wangen,
Hier RACHEL om haar kindje schreidt,
De wreed vermoorde onnoozelheid
Gerukt van haren boezem,
En voor haar oog in 't bloedig zand
Geslingerd door der beulen hand,
Als afgeworpen bloesem.

Dus, waar en hoe het u geviel,
Viert ge op de menschelijke ziel,
Naar wil, uw zegepralen:
De taal was woest en ruw en straf,
Zij rolt van uwe lippen af,
Gestemd voor zangkoralen;
Terstond als gij uw mond ontsluit;
Verkeert ze in 't lieflijkst maatgeluid
Zoo als ooit ooren 't hoorden;
En eeuw na eeuw, tot welk een top
Zij klimme in smaak en kunstmin op,
Volgt blij nog die akkoorden. —

Wij brengen met het reinste doel,
En uit godsdienstig dankgevoel,
Uwe asch onze offergaven;
Als 't kerslied opstijgt in de kerk,
Verbeelden we ons uwe achtbre zerk,
Bij de omgelegen graven,
Waar uw gebeente in stilte rust,
Terwijl uw geest zich nog verlust
Om 't laatst gezang te hooren.
Dat in der Nonnen veegen mond,
Bij 't naadren van haar jongsten stond,
Blijft als haar sterflied smoren. —

Dees bloemenband, dees lauwrenvlecht,
Die dichtkunst aan uw praalzuil hecht,
Is uit uwe asch ontloken;
De u toegebragte hulde en dank
Is van uw galm een wederklank,
U staamlend nagesproken.
Maar, schoon die krans verdorren zal,
Schoon koorgewelf en outer vall',

Vergruisd, tot stof vertreden;
Op 't puin van 't laatste kunstaltaar,
Wordt, door de laatste priesterschaar,
Nog VONDEL aangebeden.

Ware my de ruimte vergund — eene aanhaling uit zijn „Hagar in de woestijn" zou niet achterblijven, noch uit zijn „Lof van den Burgerstand"; thands vergenoege men zich, met wat ik slechts vermocht te geven, en leere er LOOTS uit schatten als een fieren, krachtigen zanger, zingende uit de volheid der behoefte van zijn rijk gemoed, maar zich te achteloos heen zettende over een enkelen schorren toon, en alleen toegevende aan het gevoel dat hem bezielt.

Hy las, herlas, en beoefende de oude Nederduitsche dichters, en vormde daardoor zijnen smaak; dat hy hen evenwel behoefde als „verzamelaars van dichterlijke cieraden" — dat is onwaar: zijne verbeelding was rijk genoeg, om oorspronkelijk te kunnen zijn.

De werken van LOOTS: Gedichten, in 1816 en 1817, en Nieuwe Gedichten, in 1821 verschenen, zijn dezer dagen volledig gemaakt door de uitgave zijner Nagelaten Gedichten. Op zijn laatste ziekbed zong hy nog stervend:

Helaas waarom gevleid mijne ooren,
Als of zij zouden onder 't groen
Nog 't lied der nachtegalen hooren
Bij 't naadren van het lentsaizoen?
Neen, als die lentemaand zal dagen,
Zal zij met geesels, scherp en straf,
Mij, arme zwakke! voor haar slagen
Doen toevlucht zoeken in het graf.
Welligt zingt gij, o filomeelen!
Dan over mij een klagend lied;
Maar ach! het zal mijn oor niet streelen:
Uw zanger, lieven! hoort u niet.

Ruwe diamant! van hoe helder water zijt gy geweest!

12. De uitgave der Laatste Gedichten van LOOTS verscheen onder het toezicht zijner beide grijze vrienden

VAN HALL en TOLLENS. Was de laatste, toen hy nog een enkel woord sprak over den man, met wien hy „jaren lang door innige vriendschap verbonden" was, zich bewust, dat ook zijne ure weldra komen zou?

TOLLENS!

Lang mochten wy dien naam noemen met een blijden moed, want de zangerige grijzaart was nog zoo lang wakker en bedrijvig onder ons. Maar ook zijne ure is gekomen, en *Neêrlands* volksdichter der negentiende eeuw slaapt zijn slaap op het stille kerkhof te *Rijswijk*: een lieve, eenvoudige plek, den zanger van het eenvoudige waardig.

Er is niet de minste gelijkheid tusschen den fieren stroomzwaan BILDERDIJK en den zangerigen leeuwrik TOLLENS, dan alleen op één punt: dat zy beiden, wat zy van den vreemde in zich opnamen, zoo by uitstek verhollandschten. BILDERDIJK is een kweekeling der Klassieken; TOLLENS van het latere Duitschland, en wel vooral van CLAUDIUS, wiens rustige, maar diepgaande poëzy hy zoo meesterlijk overbracht, en met wien hy menigen grondtrek gemeen heeft; maar van wien hy zich toch allengs geheel losmaakte, om, zoo zelfstandig als een, onder de zelfstandigen op te treden. De warme Vlaming SNELLAERT heeft het recht, goed recht, wanneer hy getuigt: dat wy TOLLENS by uitstek den eernaam van Volks-dichter mogen toevoegen, een eernaam, zoowel in *België* als in *Noord-Nederland* door de eenparige stem des volks hem toegewezen. — Dichter van den huiselijken haard, ademen zijne vaerzen het volkomen levensgenot; hetzij hy de huiselijke gebeurtenissen viert, of een liefdegeval verhaalt; het zij hy den boezem voelt zwellen by den roem der vaderen, of dat hy de godsdienstige en staatkundige verdraagzaamheid aanbeveelt — steeds deelt hy moed, troost en geluk meê.

En zoo is het. TOLLENS bezat by uitstek dien open zin voor het eenvoudig-hartelijke, die de gezelligheid des huiselijken levens zoo zeer weet te adelen, door er alle waas van eentonigheid van wech te nemen, omdat

zy gevoelt, wat poëzy er kan liggen in de geringste uiting van dat leven, in de geheele omgeving of in een enkel deel, hetzij die stoffelijk of geestelijk is; in iedere beweging van het kind, in elke handeling van de moeder; in de bezorgdheid zelfs, in de vreeze, in den angst, zoowel als in het genoegen, in de vreugde, in het geluk. Dat eerbiedwaardige, dat er nog ligt over het gezin van den Hollandschen burger, en dat der Hollandsche aristokratie (tot haren zegen!) nog gants geene vreemdelinge is; dat onzichtbaar dáar zijn van den huiselijken genius, van wiens sneeuwblanke, geurige wieken een licht uitgaat, dat aller gelaat verheldert, aller hart verwarmt, aller borst vertedert, aller gemoederen samentrekt in éen vriendelijken stralenkrans — dat gevoelde TOLLENS diep, en God had hem de gave geschonken om het uit te spreken in een vorm, zoo rein en zuiver als zijn onderwerp-zelf dat was. Wat mannelijke verrukking de ziel des vaders doortrilt, waar zijn kind de smart van den eersten tand heeft doorgestaan; wat weelde er hemelt in het moederharte, starende op haren sluimerenden lieveling; en die verrukkingen en weelden door honderd dergelijke toestanden verhonderdvoud, elkander afwisselende en opvolgende, en daardoor altoos nieuw en immer frisch — duizenden onder ons gevoelen, genieten, waardeeren dat, worden er door gezaligd — maar, al trilt het hun op de lippen, zy vinden het woord niet om het te uiten.

TOLLENS sprak het uit, en by die allen was dat als het woord van hun eigen hart, de uiting van hun innig leven, en zy begroetten het met vrolijke verrassing, en zy namen het met warmte weder in zich op.

Dáarom is hy, de tong van den huiselijken zin by uitnemendheid, ook by uitnemendheid de Volks-dichter van *Nederland.* [1]

[1] Ik denk onwillekeurig aan BERANGER. Hoe karakterestiek (maar te gelijk hoe hartverheffend voor ons!) is de tegenstelling met den Volks-dichter van *Frankrijk.*

TOLLENS bereikt op verre na de stoutheid van BILDERDIJK niet, maar hy bezit meer naïveteit. Het soms onbegrijpelijk muzikale van des Hoofddichters vaerzen naderde hy nooit, maar hy is altoos welluidend en zangerig. Zijne vaerzen missen BILDERDIJKS edelheid, maar er spreekt zich een onbevangen rondheid in uit, een opene hartelijkheid, een lief, gezond gevoel, een kloeke zin. BILDERDIJK is een stem uit het paleis, TOLLENS uit het burgerhuis: weder dáarom is hy de Volksdichter.

Ook waar het een feit gold uit *Nederlands* historie, daar vloeiden de stille beken van zijn gevoel en van zijne verbeelding te zamen tot een stroom van begeestering, die zich uitstortte in een wakker lied. By voorkeur beweegt hy zich op dat veld onzer historie, dat, om zijn meeste bekendheid en schitterenden roem, by de kern der natie het meeste bemind is: hy vertelde de voorvallen uit „den Spaanschen tijd", de heldentijd der natie, zoo als nog niemant vóor hem had gedaan. [1] — En wederom dat maakte hem tot Volks-dichter. En het Nederlandsche volk-zelf drukte daar den stempel op. Toen de boekverkooper SURINGAR op eene nieuwe, min kostbare uitgave van TOLLENS werken eene inteekening opende, telde hy op zijne lijsten omstreeks tien duizend inschrijvers. Mag dat cijfer ook iets bewijzen?

CATS en TOLLENS zullen in de Nederlandsche Letterkunde den naam van Volks-dichter blijven voeren en behouden, door alle eeuwen heen.

HENDRIK TOLLENS CZ, werd in 1780 te *Rotterdam* geboren, en door zijn vader, die met de Letteren niet op had, voor den handel bestemd. De kritiek kan by hem leeren, hoe dom en hoe onrechtvaardig het is, het talent naar eene eerste proeve te beoordeelen en te willen verwerpen. TOLLENS eerstelingen geven volstrekt het recht niet om te veronderstellen, dat hy eenmaal zulk een geheel eigenaardige en opmerkelijke plaats onder

[1] TOLLENS is de schepper van dat dicht-genre onder ons, dat men thands de Vaderlandsche romance begint te noemen.

de uitstekendste dichters zou innemen. Hy-zelf noemt ze, om ook nog eene minder zuivere reden: het slordig broddelwerk zijner onervaren jeugd, waarvan hy had opgekocht en vernietigd, wat hy er van machtig heeft kunnen worden. — De studie der Franschen was aanvankelijk by hem zichtbaar, en hy vertaalde zelfs de treurspelen Andromaché, en Abufar van DUCIS, dat hem wellicht ook tot de vervaardiging der oorspronkelijke Hoekschen en Kabeljaauwschen geleid heeft. Het treurspel lag echter volstrekt niet op zijnen weg, en naauwere kennismaking met de Engelsche, vooral met de Duitsche Letterkunde ontwikkelde zijn geest in die richting, die de hem aangeborene heeten mocht. De bekrooning van zijnen lierzang „Egmond en Hoorne" in 1806, was hem zeker geen geringe aanmoediging tot bezingen van vaderlandsche onderwerpen, en zijn „Tafreel van den Vierdaagschen Zeeslag", zijn „Zegezang na den Slag bij Nieuwpoort", en zijn „Willem de Eerste" behooren onder onze schoonste gedichten van dezen aart. Behalven zijne verschillende bundels Gedichten, in 1853 met twee deelen Laatste Gedichten besloten, gaf hy nog in de Liedjes van MATTHIAS CLAUDIUS, de Romancen, Balladen en Legenden, en vervolgends in zijne Dichtbloemen bij de Naburen geplukt, de sprekendste blijken, hoe gemakkelijk het hem viel, om vreemde dichters, by voorkeur Duitschers, te verhollandschen. Onder de beschrijvende poëzy zal zijn Tafreel van de Overwintering der Hollanders op Nova-Zembla altoos by de meesterstukken worden gerangschikt; er is eene betooverende waarheid van voorstelling in dit uitstekend gedicht: de kilheid der poolstreken trantelt er door heen, en de ijzige nacht, met heur gloeiend noorderlicht, welft over de onmetelijke, bruisende zee, over het slapende eiland in zijn doodkleed van sneeuw, over de hoofden der rampsalige mannen, die er hun nood by vergeten, en in aanbidding van den grooten God des heelals neêrzinken.

In 1816 schreef hy zijn „Wien Neêrlands bloed" dat, ondanks eene te groote lengte, door de sympathie des volks tot een volkslied verheven is; in 1831 schreef hy zijn „De Koning leev" — en duizende en duizende lippen herhaalden het weder met de zelfde begeestering. Zijn „Turfschip van Breda", zijn „Beiling", zijn „Herman de Ruiter" zijn by elk bekend; zijn „Dirks Willems van Asperen" (de bekende roode-Kuiper) schat ik onder de schoonsten dezer thands „Vaderlandsche romancen" genoemde dichtstukken. TOLLENS was hier, even als in zijne huiselijke stukjens eenig; deze balladen zijn waarlijk gedichte kartons, geschetst met een vastheid van hand, die elke figuur op zich-zelf doet aanschouwen, en met een begrip van samenstelling, dat niets van hetgeen moet worden gezien verloren doet gaan.

TOLLENS had een gelukkigen ouderdom; zijn dichtvuur verminderde met de jaren geenszins; integendeel: zijne latere bundels zijn voor my de rijkste en meest glansende bladen aan zijn lauwerkrans. Een zijner laatste is ook een zijner schoonste Zangen: zijn „Avondwandeling", waar hy omdwaalt, wanneer de avondzon in 't neêrzinken heur afscheidsgroet aan de aarde geeft, het koeltjen beeft door de boomtakken, en de daauwpaerlen op de grasspriet blinken; wanneer het veld herademt, de omtrek geurt, en een enkele vogel nog, eer hy zich met de vlerkjens toedekt, zijn neuren hooren doet. — Het denkbeeld, in 't gedicht ontwikkeld: het begeerlijke van het land boven de stad, is meer dan oud; TOLLENS heeft het door zijn eigen frissche behandeling weder nieuw gemaakt. Met een blik op zijn drie jaren later gevolgden dood, wordt het aandoenlijk te lezen aan het slot, hoe hy, gevoelende dat zijn pad ten einde loopt, van zijn stil, geliefd *Rijswijk*[1] wenscht, dat het hem, wanneer hy zijn laatst gebed en zijn jongsten dank zal hebben gesproken, ook een graf geven zal. Die bede werd ver-

[1] Hy doorleefde er zijne laatste jaren, buiten alle handelsbeslommering.

vuld: op den 21sten Oktober, 1856, overleed hy op zijn rustige huizinge, en het kerkhof van *Rijswijk* schonk hem een graf in de vrije, schoone natuur, het graf dat een dichter voegt. Het vaderland verloor in hem een zijner grootste zangers; en by het naslaan — neen, het genieten zijner schoone en diep ontwelde zangen (de kunst was hem meer dan een spel, was hem de uiting van het innig gemoedsleven!), gewijd aan God en Zijne dienst, aan de Deugd, aan het Goede en Schoone, aan het Vaderland — mogen wy, kinderen van de eeuw der Ontkenning, wel voller, maar ook treurender harte uitroepen: „een held is aan de krijgsgelederen der waarheid ontvallen!"

13. Te gelijk met TOLLENS in zijn mannelijken leeftijd, bloeiden er een aantal mannen gedurende kortere en langere jaren, die met hem den dichterlijken roem deelden, zonder hem dien te betwisten. Daar onder behoort de eerste plaats aan ELIAS ANNE BORGER (een der ongelukkigsten onder de kinderen der menschen, hoe wèl het hem ook naar de waereld ging!), wiens onsterflijk gedicht „Aan den Rijn" eerst met het laatste golfgeruisch van dien stroom moet verloren gaan; JOHANNES KINKER, wiens talent alleen ontvlamde in de tegenspraak, maar die toch in zijn Alleven of de Wereldziel een warm, hoewel onvruchtbaar en reeds geheel vergeten pleit voor de Kantiaansche wijsbegeerte schreef; SAMUEL IPERUSZ. WISELIUS en A. VAN HALMAEL, die verschillende, JAN VAN WALRE en HENDRIK HARMEN KLIJN die eenige treurspelen geschreven hebben, allen in den ouden trant; BAREND KLIJN, minder populair dan zijn broeder HENDRIK HARMEN, ofschoon zijne vaerzen veel meer verdienste bezitten; ANTONI CHRISTIAAN WIJNAND STARING van den *Wildenborch*, een Gelderschman, die vrij hooger staat dan de vier laatstgenoemde, maar toch meer uit het hoofd dan uit het hart schreef; CAREL GIJSBERT WITHUYS, de Zanger vooral van den Val van Sigeth en „den Meineed", in schoone gespierde vaerzen,

die zijn stilzwijgen, sedert jaren een werkelijk verlies voor de kunst, in den laatsten tijd weder enkele malen gelukkig heeft afgebroken; J. H. BURLAGE die in den laatsten tijd ook nog bewees, dat de dichterlijke geest hem niet heeft verlaten, al verwijdert hy zich van het burleske genre, waarin hy zich reeds terstond by zijn optreden een blijvenden naam verwierf; MAURITS CORNELIS VAN HALL, zijn dichterlijken roem niet weinig aan zijn schoonen, zuiveren vorm dankende; WILLEM MESSCHERT, wiens Gouden Bruiloft eenig staat in onze Letterkunde, en JOHANNES IMMERZEEL, wiens Hugo van 't Woud onmiskenbare verdiensten van schildering bezit; ROBERT HENDRIK ARNTZENIUS en JOHANNES LEONARDUS NIERSTRASZ, die wellicht hooger hadden kunnen staan, wanneer zy zich minder sterk op TOLLENS hadden geinspireerd; A. P. VAN GRONINGEN, nog meer bekend door zijne Geschiedenis der Watergeuzen; de vruchtbare Vlaming PRUDENS VAN DUYSE; H. A. SPANDAW, A. SIMONS, W. H. WARNSINCK BZ., en meer anderen, wie men niet de gave mag ontkennen van „lieve, bevallige vaerzen" te kunnen schrijven, maar die zich, te recht, steeds met eene bescheidener plaats in het amfitheater onzer Letterkunde hebben vergenoegd, dan sommige enthusiasten voor onzen nationalen roem (waarschijnlijk meenende dat de Grootheid in de Veelheid bestaat!) hun met geweld aanwijzen [1]. WILLEM DE CLERCQ

[1] *Frankrijk* heeft zich altoos slechts op éen CORNEILLE kunnen beroemen; wie het gros onzer schrijvers over de vaderlandsche Letterkunde leest, komt metterhaast tot het geloof (want meer is het niet!) dat wy er ons minstens op Vijf mogen verheffen. 't Meest bespottelijk van dat alles nog is, dat zy, die zich van BILDERDIJKS ongeschiktheid tot het treurspel overtuigd toonen, u evenwel opdringen, dat WISELIUS, KLIJN, WALRE, nu eens „meesterstukken", dan weder „ware meesterstukken" van treurspel-poëzy hebben geschreven; terwijl zy u tevens zullen opdisschen, dat VAN MERKEN onze RACINE is, en dat zy „volgens sommigen" nog wordt overtroffen door DE LANNOY, die alzoo dus meer dan RACINE moet zijn. — 't Is toch wel een weinig te erg! —

verwierf zich grooten naam als improvisator (eene zeldsame verschijning onder ons!) en bevestigde dien voortdurend door meer dan één merkwaardig geschrift over de Letterkunde, ook van *Nederland.*

14. Wie echter boven deze allen staat, en zijne plaats, met de wapens in de hand, op meer dan één tegenstrever veroverd en behouden heeft, is de beroemde, nog onder ons werksame kweekeling van BILDERDIJK, Mr. ISAÄC DA COSTA. Deze waarachtige, deze groote, deze eerste dichter onzer dagen in *Nederland*, werd geboren uit Israëlitische ouders, maar door BILDERDIJK, dien hy zich „een onvergetelijk weldoener, in liefde en kweeking een vader" noemt, door overtuiging tot de waarheid des eeuwigen christendoms gebracht. Sints dien tijd openbaart zich in DA COSTA de zonderlinge samensmelting van den bruisenden gloed van het Oosten met den geest van het voor de meesten zoo stroeve dogma der Dordtsche Synode van 1618 en 1619; eigendlijk het bewijs, dat de waarachtige dichter, ook ondanks de aankleving aan het meest dorre systeem, bezield kan zijn. Op achttienjarigen leeftijd bracht hy de Perzen van ÆSCHYLUS in mannelijke vaerzen over, gaf drie jaren later diens meesterstuk Prometheus in het licht, toen reeds in eene krachtige Ode, als inleiding, verklarende: dat de poëzy moest strekken tot verheerlijking en eere

Van Hem, die heel des werelds lot
Met éénen wenk bestemde, in één hand houdt omsloten!
Van Hem, uit wien de glorie daalt,
Die om het hoofd van Vorsten straalt,
Waarvan Zijn hand het eenig kan ontblooten!
Van Hem, die zegent, Hem, die wreekt,
Wiens invloed in den dichter spreekt,
Wanneer het woudgediert zich opdringt aan zijn kluisteren,
Het stof zelfs zich bezielt, en aarde en heemlen luisteren!

Hy is dier richting volkomen getrouw gebleven. In iederen bundel, in ieder afzonderlijk gedicht byna, spreekt zy zich uit, met de volle warmte zijner Oostersche ziel,

in de volkomen vormen van den meester. Zijne Poëzy werd met warmte ontfangen. In een gemoed, vlammende van zooveel geestdrift, vervuld van zooveel rijkdom van denkbeelden, moest, meende men, onweêrstaanbaar de behoefte leven, om zich onophoudelijk uit te storten, en men verwachtte van den leerling eene vruchtbaarheid, aan die des meesters niet geheel ongelijk. Men bedroog zich. De dichter wierp zich in den stroom van het verschil der godsdienstige meeningen, en zijn harp scheen te verstommen. Daar kwam het jaar 1840 — en eensklaps hoorde men met blijde belangstelling: „Er is een lied van DA COSTA!"

Ja — de dichter had weder gezongen;

> de lier, die sints lang niet meer ruischte,
> Die sints lang tot geen harten in dichtmuzijk sprak,

bruiste op eens weêr van verrukking en hemellust, en verbrak het stilzwijgen in stroomende galmen.

Vijf en twintig jaren, heette dat „Lied in 1840." Hy zong het „op den 16den November van dat jaar", en in het volgende voorjaar verscheen reeds de derde druk.

Nederland verlustigde zich in die heerlijke klanken, die als een psalmtoon, als de galm van een reusachtig orgel rolden door het gantsche land.

> 't Zijn vijf en twintig jaar! — 't Kanon van Waterloo
> Bromt in mijn ooren nog, als toen de vlugge Boô,
> Met losgelaten toom van 't slagveld afgezonden,
> Door Hollands steden rende; — en duizenden van monden
> Herhaalden wijd en zijd de ontzachelijke maar:
> „'t Uur, dat der volken lot beslissen moet, is dáár!
> „De honderdduizenden ontmoeten zich, en botsen.
> „De Pruissen naadren, en de Britten staan als rotsen,
> „Maar de Adelaar bezielt zijn benden, dol van moed.
> „Oranje leeft! maar op de velden stroomt zijn bloed!"
> En straks: „Triumf! geeft lof den God der legerscharen!
> „Hy heeft des Drijvers arm, den moedwil der Barbaren
> „Ten spot gemaakt, ontwricht. — Tot hiertoe, Aartstiran!

"Uw kroon, uw staf, uw ster heeft uitgeschenen. Van
"Uw ban herademt de aard. Ja, de afgod is gevallen!
"O stad der weelde! stad des bloeds! ontsluit uw wallen
"Ten tweede male voor Euroop! Hergeef den roof,
"O Babel! Voor de stem der wraakvermaning doof,
"Ontkwaamt ge een tweedemaal die wraak; houd op te wroeten
"In 's menschdoms ingewand (daar komt een tijd van boeten!)
"En 't zij weêr Vrede op een te lang geteisterde aard!"

Het zij zoo! ja, de storm hebbe uitgewoed; het zwaard,
Verpozingloos gezwaaid, ruste eindlijk in de schede,
En 't heilig Vorstenbond verzegle 't! — Is het Vrede,
Omdat de donder zweeg van 't moordverspreidend kruid?
Is de oorlog, in zijn vaart, ook in zijn bron gestuit?
En viel de Omwentling in de macht der Dwangbezweerders?
Zij, met haar bloedig rot van orde- en recht-schoffeerders?
Zij, telg en moeder van de onzaalge tiranny,
Ontfangen en gekweekt by 't leugenlied van VRIJ!

Neen! kroost van Adam! wacht niets anders dan vertooning
Van vrijheid, orde of rust, totdat die Vredekoning
Zal heerschen over de aard, in wien de hemel juicht,
En voor wien eenmaal al wat leeft de knieën buigt!
Neen! wacht, Euroop! geen heil van waapnen of verbonden!
Uw moederschoot heeft nog den vuurberg niet verslonden,
Wiens ingewand van 't zaad des Opstands woelt en blaakt,
En, schoon het ook niet steeds de lavavloeden braakt,
Zijn gisting toch verraadt in trilling, rook, en steenen
Die 't oprispt! — Zij de krijg der volkeren verdwenen —
De kiem werd niet gesmoord, maar kruipt en woelt in 't rond,
En dreigt als T i j d g e e s t meer, dan ze ooit als K r ij g bestond.

En later, na in kolossale trekken de feiten der jaren 1817, 1820, 1823, 1830, te hebben aangegeven, die majestueuze schildering van den voortgang der wetenschap:

Natuur, tot in het diepst haars heiligdoms doorwroet,
Legt voor het vorschend oog geheimenissen open,
Verbanden, spelingen, die telkens zamenloopen
Tot nieuwe bronnen voor 't vernuft. De wetenschap
Verstout zich niet alleen een reeds verwijden stap,
Maar paart en huwt zich, de eene aan de andre, en geeft zich spruiten,

Vertalrijkt dag aan dag. Dan treedt zy, fier, naar buiten
In 't leven, en verlaat het stoffig boekvertrek
Voor ruimer dampkring en voor schittrender bestek;
En streeft al verder van ontdekking tot ontdekking,
Tot telkens dieper kracht en levenslustverwekking,
En richt verbonden met den Wereldhandel op,
En voert de wonderen der Nijverheid ten top.
Het menschdom spiegelt zich, betooverd, in de weelde,
Die vereenvoudiging der Werktuigschepping teelde,
In woning, in kleedij, in levenswijs en staat
Verjeugdigd, ja, kan 't zijn, in houding en gelaat.
Een nieuwe loopkring is voor heel deze aard begonnen!
Uit kool- en ijzermijn ontsprongen haar de bronnen
Van snelheid, macht, en licht. Het helle koolvuurgaz
Vervangt de tinteling van 't maagdelijke wasch.
Het zeegevaarte voelt zijn ingewanden leven,
En roept geen drijfkracht meer van buiten, om te zweven.
Ja meer! de vrije zee, waarin de stoomboot zwemt,
En 's aardrijks vaste korst, in ijzren band geklemd,
Waarop de spoortrein gonst, wedijvren met elkander.
Zie langs zijn tweelingslijn dien fellen salamander!
Vuur sist het uit zijn buik, die rammelt over de aard.
Hy voert bevolkingen en legers in zijn staart,
Metalen tenten, die op bliksemende wielen
Wat stand houdt, waar hy schreeuwt, verplettren en vernielen.
Hy runt, hy vliegt; hy rukt verwaten en verwoed
Afgronden in 't gezicht, en bergen te gemoet,
Die wijken, of, doorboord, een open heirbaan laten.
De steden naadren tot elkander; Volken, Staten
Doorkruisen, mengen zich. Eén zelfde stoomkrachtvaart
Sleept heel ons menschdom voort, en effent heel onze aard, —
By 't ruischen van een zee muzijk- en zangakkoorden
Waar 't lied van STRAUSS meê stemt, en invalt met dees woorden:
„Zie hier uw goden: Kunst en Kracht en Industrie!
„En voorts — geen eerdienst meer, dan de eerdienst van 't Genie!"

Het welkoom, dat zijn gedicht zoo hartelijk werd toegeroepen, deed hem eindelijk weder overgaan tot de uitgave zijner Zangen uit verscheidenen leeftijd. In 1848 volgde zijn Wachter! wat is er van den nacht?, in 1847 gezongen; daarop verscheen zijn 1648 en 1848, en eindelijk, in 1850, De Chaos en

het Licht, een Halve-eeuw-lied, „op nieuw een Lied van den tijd en van de toekomst, dat intusschen van zijne drie voorgangers in vorm en samenstel nog al eenigzins verschilt. Stelde toch het lied van 1840 ons achtereenvolgends enkele sterk uitkomende oogenblikken in de geschiedenis van *Europa* en van de Christenheid voor; — doorliep het lied des Wachters in 1847 niet zoo zeer de dagen reeds achter ons, als wel de toestanden der voorname Europeesche Staten, en de teekenen van de tijden, zoo in het Zuiden als in het Noorden, zoo in het Oosten als in het Westen, gelijk zich die op dat oogenblik aan het oog des beschouwers vertoonden; — plaatste het later dichtstuk tegenover elkander het tijdvak, in 1648 besloten, en dat, hetwelk met 1848 geopend werd: — het Halve-eeuw-lied laat zijne voorstelling der naderende toekomst van eene eenigzins anders ingerichte inleiding voorafgaan. — Drie onderscheiden stemmen, die geen van allen de verwachting van den dichter-zelven uitdrukken, gaan de ontwikkeling zijner eigene overtuiging in dezen zijnen nieuwen Tijdzang vooraf." [1] En die overtuiging is: „de Christelijke waarheid", zooals hy die gevoelt en door hem wordt gevoerd als devies op zijn schild; want hy, de jonger, is, als de meester, een geharnast ridder, kampende voor zijne overtuiging met het vlammend zwaard van het genie; de Genius zijner poëzy is de Seraf des christelijken geloofs, ruischende van vleugelen, en brandende van hart.

DA COSTAAS jongste gedicht, na zijn kleinen Epos Hagar, in KRUSEMANS Bijbelsche Vrouwen, is zijn Slag by Nieuwpoort, dat met betrekking tot het plan misschien niet ten voorbeeld in het genre mag worden gesteld, maar als geheel zoo voortreffelijk is, dat onze tegenwoordige Letterkunde daarin niets bezit, wat er ook maar van verre meê mag worden vergeleken. Te recht beroemd alreeds is de schoone epizode, die

[1] DA COSTA.

den oudsten ORANJE, met verkrachting van 's lands vrijheden naar *Spanje* gesleept — maar toch niet verspaanscht — Prins FILIPS WILLEM, in zijn vertrek te *Brussel* voorstelt, tijdens den slag.

Ziet ge in dat rijk kwartier van Brabants hoogen adel
Dat hofplein? — op dat plein die knechten, toom en zadel
Aanbindende aan een stoet van rossen, als ter vlucht
Gereed gehouden op het eerste schrikgerucht?
En ziet ge in dat vertrek, dat bidvertrek, dien Grande
En Ridder van het Vlies, pas met gejuich ten lande
Verwelkomd by den trein van 't Aartshertooglijk paar?
En ziet ge op dat gelaat die Nassaus-trekken, maar
Meer Spaansch, meer somber, met een schaduw overtogen
Van lijden, doch beheerscht door manlijk wilvermogen?

't Is — twee en dertig jaar na d' onvergeetbren roof
Van Leuven — 't is diezelfde, in Spanjes Kerkgeloof
En hofdwang, en den boei zijns eigen rangs omsloten,
Phlips Willem van Oranje! ook hy een leeuw, gesproten
Uit leeuwen, en zich-zelf het leeuwenhart bewust —
Maar ach! als een, wiens aart kunstmatig werd gesust;
Wiens oog verdofte; die het tergende beletsel
Van 't houten traliewerk en splinterig staketsel
Verafschuwt en ontziet; dan weer een oogenblik
Zijn staat vergetende den tuin vervult met schrik,
Wanneer hy ver in 't rond dat diep gebrul doet hooren,
Waaruit de Woudvorst blijkt. Dus ook de Vorst, geboren
Uit zoo verheven stam tot zoo verborgen kamp.
Maar neen! op dezen dag verschrikt geduchter ramp
Dat prinselijk gemoed. Wien zullen de oorlogskansen
In dit ontzachlijk uur met de overwinningsglansen
Begunstigen? Wien 't hoofd doen bukken in het zand?
Of Spanje en Habsburg, of Oranje en Nederland?
Dat Spanje bracht hem groot, dit Neerland was zijn moeder!
Albertus is zijn vriend, en Maurits is zijn broeder,
Zijns vaders zoon, zijn naam, zijn bloed — dat bloed, die band
Behoudt in 't barnen van den zielskamp de overhand:
En zie, ook deze, by een kruisbeeld neêrgevallen,
Smeekt voor eens broeders hoofd met Hollands duizendtallen.

Waar er sprake is van DA COSTAAS werken, mag vooral niet worden vergeten zijne uitgave van Bilder-

dijks Epos, dien hy met eene inleiding, aanteekeningen en verhandelingen heeft uitgegeven, zoodat zijn arbeid waarlijk mag worden genoemd: een monument, BILDERDIJK en DA COSTA beiden waardig. Zijn proza is, als zijne poëzy, krachtig en rijk, stout in tegenstellingen en verrassend van grepen; het is als de wandeling door een Oostersch woud, waar, by iedere kromming van de baan, telkends nieuwe en onverwachte, soms wilde schoonheden zich des wandelaars harte opdringen, hem in vervoering brengen, en niet zelden gants met zich sleepen. Niemant onder onze thands levende Letterkundigen kan zich nevens DA COSTA stellen: niet door hunne onmacht, maar door de verhevenheid van zijn genie; by zijne zon verbleeken alle anderen, niet één uitgenomen, tot maanlicht.

15. Onverwachts had intusschen de Engelsche Letterkunde voor een tijd lang een beslissenden invloed op die onzes vaderlands gekregen, en gaf er der laatste eene gants nieuwe richting. Prof. D. J. VAN LENNEP, die zich als een degelijk dichter had doen kennen door zijne vertaling: HESIODUS Werken en Dagen, en door zijn oorspronkelijk: de Herder op het Slagveld van Cannae, schreef in VAN KAMPENS Magazijn, 1827, eene Verhandeling over het belangrijke van Hollands grond en oudheden voor gevoel en verbeelding, die in menig Hollandsch hart weêrklank vond; en, als ware het om wat hy wilde te verduidelijken, verscheen het volgend jaar een dichtwerk van zijn zoon, Mr. JACOB VAN LENNEP. Onder den algemeenen tytel van Nederlandsche Legenden, gaf deze dichter hier twee rythmische verhalen: Het Huis ter Leede en Adegild, waarvan reeds in 1832 een tweede druk in 't licht kwam, en die gevolgd werden door de Jacoba en Bertha, en De Strijd met Vlaanderen, en eindelijk in 1847 gesloten met de Eduard van Gelre. Een hoogschatter der Engelsche Letteren, en op het innigst daarmede vertrouwd, behan-

delde VAN LENNEP deze zijne Legenden eenigzins op de wijze van WALTER SCOT, Lord BYRON, en THOMAS MOORE, van welke dichters hy meermalen gantsche gedeelten, soms vertaald, steeds verhollandscht, overnam, en tusschen de voortbrengselen zijner eigene verbeelding invlocht. Hoe uitmuntend hy dat deed, zie men als een proeve in „de Heer van Culemburg", uit zijn Jacoba en Bertha.

O! Culemburgs Heer kwam gereden met spoed:
Geen paard aan de Lek als het zijne zoo goed:
Geen wapenen droeg hij dan 't heupzwaard alleen:
En zonder gevolg kwam hij voorwaart gereên.
Zoo trouw aan zijn liefste en zoo kloek in 't geweer,
Was nimmer een ridder als Culemburgs Heer.

Hem stuitte geen hoogte, geen diepe moeras:
En vond hij geen brug, hij zwom over den plas; —
Maar toch, toen hij afsteeg aan 't Benthemsch kasteel,
Daar vond hij de Bruid reeds gedoscht in 't fluweel:
Een lafbek in 't minnen, een knaap zonder eer,
Verloofd aan de liefste van Culemburgs Heer.

Het Benthemsch kasteel kwam hij binnen getreên,
En vond er verwanten en speelnoots bijeen.
De Vader der Bruid sloeg de hand aan 't gevest,
En sprak: (want de Bruîgom hield zwijgen het best)
— „Zeg! brengt gij hier krijg en verschijnt ge in 't geweer?
Of komt gij als speelnoot, o Culemburgs Heer?"

— „Lang vrijdde ik uw dochter, 'k heb vrucht'loos gehoopt:
Zwelt liefde als een duinwel, een duinwel verloopt.
En nu kom ik hier, en mijn hart is weêr vrij:
Één dans wil ik leiden: één beker voor mij.
Uw dochter moog' fraai zijn; ik ken er wel meer
Die graag zouden huwen aan Culemburgs Heer." —

De Bruid schonk den kroes in en kuste den rand,
Hij leêgde de kelk en hij wierp ze uit de hand.
Zij bloosde en zag neder: zij zuchtte en zag op:
Een lachje op de lippen: in de oogen een drop:
Hij nam (spijt de moeder) haar handjen zoo teêr:
— „Nu ééns in de rondte," sprak Culemburgs Heer.

Zoo minzaam een blik, een gestalte zoo stout,
Was nimmer in feestzaal noch leger aanschouwd.
De moeder keek spijtig, de vader verstoord:
De Bruïgom stond suf; maar hij sprak niet een woord:
De speelnootjens lispten: — „het voegde veel meer,
Dat nichtjen de Bruid waar' van Culemburgs Heer." —

Eén drukje in de hand en één woord in het oor:
Zij naakten de zaaldeur: de klepper stond voor.
Toen zwaaide hij 't meisjen gezwind op het ros,
Sprong zelf in den zadel, en draafde in het bosch:
— „Mij 't Bruidjen! gereden door heide en door meir!
Wie 't lust, moge ons volgen," riep Culemburgs Heer.

Toen stegen de Benthems en Gemens te paard,
En volgden het Bruidjen met lans en met zwaard.
Men joeg en men rende door heide en door woud.
Maar nooit werd de Bruid meer te Benthem aanschouwd:
Zoo koen in zijn liefde en zoo kloek in 't geweer,
Was nimmer een Ridder als Culemburgs Heer.

VAN LENNEP vertaalde BYRONS Bride of Abydos en the Siege of Corinth en andere, ook dramatische gedichten, in vlugge vaerzen, die veel bydroegen, om de lezing der werken van dat geniale Britsche drietal in *Nederland* te bevorderen. In den laatsten tijd bracht hy SHAKESPERES Romeo and Juliet en diens Othello in Hollandsche vaerzen over, en slaagde daarin uitstekend.

En wie kent zijn' schoone Jacobaas Weeklacht niet? Wie heeft zich door die welluidende klaagtonen niet laten meêsleepen? Wie leed niet met de droeve Gravinne, by die eenvoudige maar diep ontwelde mijmering?

Had ik voor 't minst één troost nog mogen smaken:
Die moedervreugd, waar 'k vruchtloos naar bleef haken!
En, in een telg, gewiegeld op mijn kniên,
En Borslen en mijzelf herleven zien!
Een kind! een kind! o denkbeeld vol verblijden!
Wat teederheid, wat zorgen zou ik 't wijden!
Geen moeite of leed, waar' dat geluk het mijn',
Die lastig of vervelend mij zou zijn.

Vergolden, ja, ware al mijn vroeger smarte,
Als ik een spruit mocht klemmen aan mijn harte;
Als ik voor 't eerst den schuldeloozen lach
Bevallig op zijn lipjens rijzen zag,
Zijn traantjens af mocht wisschen, langzaam, zoetjens,
D' onwissen tred der wankelende voetjens
Bestieren, zijn ontwikkling gadeslaan,
En uit zijn mond den moedernaam verstaan!
Hoe teeder, o hoe teeder zou ik 't minnen! —
Wat zeide ik? ach! waar dwalen mijne zinnen?
O dwaze wensch, dien ik mij zelve schaam.
Voor mij een kind! Voor mij een erfgenaam,
Wien ik alleen mijn rampen na kon laten!
Een speelpop voor oproerige onderzaten!
Een doelwit voor den haat van Flips! want hij
Heeft ook een zoon: en nooit vergaf hij 't mij,
Indien een telg, uit d' ouden stam geboren,
De droomen van zijn heerschzucht kwam verstoren.
En toch! God weet, dat ik voor mijnen zoon
Geen heerschappij, geen grafelijke kroon,
Noch al wat mij zoo duur stond, zou begeeren.
Neen! dat Filips in vrede blijf regeeren.
'k Voel jegens hem geen wrok: ofschoon zijn geest
Den mijnen steeds vijandig is geweest.
Schoon jegens mij steeds wreed en onrechtvaardig,
'k Erken het, ja, hij is den scepter waardig,
En dit gewest behoeft een Vorst als hem,
Wiens vaste geest, met wijsheid en met klem,
De uitsporigheên der steden in kan teuglen,
Des adels trots en heerschzucht overvleuglen,
Den nagebuur kan houden in bedwang,
Den burgertwist doen enden, die zoo lang,
Zoo eindloos wreed deez' Landen bleef verscheuren:
Een Vorst, die weêr den handel op kan beuren
En door des vredes zoet, na zooveel woên,
Des derden Willems tijd herleven doen:
En, werd de staf ontweldigd aan mijn handen,
Het strekte mij voorwaar tot minder schanden,
Dien af te staan aan zulk een vijand. Hij
Alleen toch van Europaas Vorstenrij
Was mijner waard: en 'k waar' Gravin gebleven,
Waar' mij een Flips tot echtgenoot gegeven.
Zijn sterrebeeld stond glansrijk naast het mijn.

Hij moest mijn gade — of wel mijn vijand zijn.
Hij werd het laatste: — en heel Euroop kan tuigen,
Dat, schoon ze in 't end voor zijn geweld moest buigen,
Jacoba lang genoeg heeft wederstreefd,
En door haar val zich niet vernederd heeft. —
'k Heb hem gehaat — gelijk een vrouw kan haten;
Maar 'k voel ook thands de wraakzucht mij verlaten.
Mijn geest wordt dof: mijn levenskracht neemt af.
En 'k zie te wel — bij 't naadren van het graf,
Wanneer de dood ons dreigend toe komt wenken,
Betaamt het niet, aan vijandschap te denken:
'k Moet willig tot vergeven zijn, indien
Ik zelf mijn schuld mij wil vergeven zien.

16. VAN LENNEPS voorbeeld, door dien schitterendsten uitslag bekroond, moest wel navolgers vinden. ADRIAAN VAN DER HOOP JR., een talentvol stadgenoot van TOLLENS, betrad weldra mede de nieuwe baan, en leverde, buiten andere verdienstelijke stukken, die doorgaands den geboren dichter kenmerkten, meer dan één dichterlijk verhaal. Verschillende anderen voegden zich daarby, maar hun kracht was te zwak, om gelijken tred te kunnen houden. VAN DER HOOP streed met velen om den dichterlijken palm; er kwam meer levendigheid en beweging op het veld der Letteren, en het algemeen nam er een zeker aandeel in. De opstand der zuidelijke *Nederlanden* in 1830 kwam daar wel een oogenblik tusschen, en onderbrak dat wel met tijds- en gelegenheidsgedichten, maar, verre van de veerkracht te benadeelen, versterkte zy die veeleer, en ontlokte menig krachtig lied, door de verontwaardiging of door de geestdrift ingegeven.

17. In 1834 verscheen vervolgends, by IMMERZEEL te *Amsterdam*, Jose, een rythmiesch verhaal op Spaanschen bodem, in 't licht, en verwekte een buitengewone sympathie. De dichter, NICOLAAS BEETS, deed van zijn innerlijke kracht weldra nog beter blijken in zijn Willem Kuser, en verder in zijn Guy de Vlaming (een

der schoonste voortbrengselen onzer nieuwere poëzy) en zijn Ada van Holland, terwijl hy inmiddels uitmuntende vertalingen van BYRONS meesterstukken leverde. Zijn voorbeeld was aanstekend, en, ofschoon hy 't ook al geenszins begeeren mocht, weldra stond hy aan 't hoofd eener school, die destijds onder den naam van „de Beetsiaansche" bekend was. Geen zuchten en tranen, zoo week als in de dagen van FEITH, maar een donkere, half menschenhatende blik in 't leven, in volstrekt niet altoos vloeiende vormen ge-uit, behoorde tot het hoofdkenmerk dezer school, maar ook — een streven naar volkomen losmaking uit de banden van het konventioneele, een trachten naar nieuwheid in de vinding van gedachten en beelden, dat niet naliet nog ten goede te werken, toen de ziekelijke volgzucht reeds lang geweken was. Zy zochten iets beters, dan dat door een kunstrechter dier dagen geroemde beschouwen van hunne eigen werken „niet anders dan als beken, afgeleid van de ouden, als zuivere en rijke bronnen." Zy zochten te recht zelfstandigheid, en de krachtigen onder hen vonden haar ook. Wat er nog van den ouden Franschen invloed mocht zijn overgebleven, ging ten volle onder, en daarna was het, alsof de Hollandsche Muze, na een Engelsch bad te hebben genomen, geheel verfrischt weder opstond.

18. Ook de Vlamingen, die, na den door hen sedert dikwerf berouwden afval, een harden kamp moesten strijden met hun verfranscht goevernement, voor het zelfstandig bestaan in de rechten hunner taal — ook de Vlamingen leefden eindelijk weder op; en ofschoon het dichterlijk talent van den hoofdman der Vlaamsche taalbeweging, de uitnemende taal- en oudheidkundige WILLEMS, in de strenge studie dezer beide wetenschappen onderging — KAREL LODEWIJK LEDEGANCK was een dichter, zoo rein van ziel, zoo vol van diep en roerend gevoel, zoo eenvoudig en schoon van vorm, dat de Zuidelijke opgewondenheid hem niet geheel ten onrechte eenigzins haren TOLLENS noemen mocht. Hy werd geboren in 1805 te

Eecloo en overleed reeds in 1847. Zijn Boudewijn van Constantinopelen, zijn Burgtslot van Zomergem en zijne Drie zustersteden staan by de Vlamingen zeer hoog aangeschreven, en het laatste vooral bezit ook voortreffelyke plaatsen. [1] Wie hem onder ons nog niet kent, leere hem waardeeren uit zijn klaagzang by „het Graf myner moeder.”

Al is in my geen sprank van 's dichters vuer meer over,
Al is my alle hoop op aerdsch genot ontvlugt,
Al is myn hart verdord als afgevallen loover,
En myn vermoeide borst in weedom afgezucht:
Al heb ik u sints lang met treurig floers omhangen,
Nog eenmael, dierbre harp! verlang ik naer uw toon,
Gelyk de rouw verlangt naer tranen op de wangen,
Gelyk naer moedertroost een moederlooze zoon!

Aen haer heb ik, myn harp, uw vroeg bezit te danken.
Terwyl zy in den wieg my schommelde onvermoeid,
Zweefde op heur adem soms een stroom van vreemde klanken,
En met de moedermelk kwam melody gevloeid.
't Was even of haer jeugd, bij zomeravondstonden,
In 't suizen van den wind die tranen had gehoord,
Waermeê, bij 't voorgeslacht, zich vreugde en smart verkondden,
En die de stroom des tyds sints eeuwen heeft gesmoord.
En als reeds de ouderdom haer wang met rimplen groefde,
Lag nog een roerend lied bywylen op haar tong;
Zoodat myn dorst naer zang geene andre bron behoefde,
Dan die voor heel mijn jeugd uit hare borst ontsprong.
En zoude ik, daer die borst thans de adem is ontweken,
Daer voor alle eeuwigheid de gloed is uitgedoofd,
Waeraen ik, als een licht, de dichttoorts heb ontsteken,
Zoude ik thans roerloos staen, als van gevoel beroofd?
Zulks ware ondankbaerheid, zulks myde de Albehoeder!
Haer schim eischt iets terug van 't geen zoo mild zij gaf.
Koom, harp! en ween met my op de asch van myne moeder,

[1] Sedert 1856 zijn LEDEGANCKS Gedichten ook uitgegeven te *Amsterdam*, by H. J. VAN KESTEREN, die zich verdienstelyk maakt door de verspreiding der Vlaamsche poëzy onder ons.

Koom, huldig met uw toon myn offer op haer graf!

. .

De Schepper wist een heil by elken ramp te stichten:
De haegdoorn draegt de roos, de bergrots heeft de bron,
De nacht praelt met een kleed van glinsterende lichten,
En ieder blad des wouds biedt schaduw voor de zon!
De storm, die ceders velt, jaegt misten heen en dampen,
De schrikbare Oceaen bergt schatten bovenmaet,
En 't menschdom, samenhang van boosheid en van rampen,
Heeft, als een zegening, de moeder tot sieraed!
De moeder! o dit woord viel uit den mond der engelen
Voorzeker op de tong van d' eersten sterveling,
Toen hy in éénen klank, in éénen galm wou mengelen
Al 't edelst dat uit God in schepslen overging.
De zachte lydzaemheid, 't verheven zelfverachten,
De balsemende troost in rouw en bange smart,
De liefde in al haer schoon, de liefde in al haer krachten,
En, wat geen tong ooit meldt, het moederlyke hart!
Een hart, dat als een vat van heilge wondergaven,
Den omtrek zalig maekt waerin 't zyn geuren brengt,
Dat nimmer uitgeput, hoeveel er zich aen laven,
Nog altyd voller wordt. hoe meer 't zyn schatten plengt!
En zoo, zoo was heur hart in al zyn teeder poogen;
Wanneer zy nederzat by haer zoo talryk kroost,
Sprak zy tot ieder oog de zachte tael der oogen,
En ieder had haer zorg, en ieder had haer troost.
Aandoenlyk was 't tooneel van haer veelvuldig streven:
Een zuigling aen de borst, een spelende op haer schoot,
Een kwynende in de wieg met angst in slaep gedreven,
Terwyl ze aen andren nog haer gulden lessen bood!
Zy mogten een voor een om hare gunst verlangen,
Of komen al te saêm en hangen aen heur zy;
De kring in 't algemeen had gansch heur hart ontvangen,
En nog dacht iedereen: „de voorrang is aen my."
Haer ziel was als de zon die op de blaedren wiegelt,
Die tevens op heel 't veld en op elk bloempjen lacht,
Die zich in d' Oceaen en in het dropjen spiegelt,
Met even vollen glans en even volle kracht!

o Moeder, die zoo lang deze aerd' my hebt verhemeld!
Wanneer de weedom my met looden handen drukt,
Ontwaer ik soms uw beeld, dat voor myne oogen wemelt,

Terwyl het hangend hoofd my op den boezem bukt.
En als ik eenzaem dan door veld en wouden dwale,
En als een zachte wind dan in myn haren speelt,
Zeg, zweeft gy in de lucht waerin ik adem hale,
En is die wind uw ziel die my het voorhoofd streelt?
Of als ik soms des nachts, om weêr aen u te denken,
De legerspond verlaet en 't firmament betracht,
Zeg, leeft gy in die ster die my schynt toe te wenken,
En is dat licht uw oog dat my dan tegenlacht?

ô Neen! dit alles niet. Ver boven 't denkvermogen
Van 't zwakke schepslendom is uwe woon gesticht;
Doch alles wat de ziel door klanken of vertoogen
Kan aendoen, brengt me een schyn, een zweem van uw gezicht.
De toonen eener harp, de geurige avondluchten,
De kleuren van 't gebloemt, de zilverglans der maen,
Het murmlend brongesuis en Philomele's zuchten,
't Doet alles my een stond aen uwe zyde gaen.
Maer ach! een oogwenk slechts, en deze stond is henen,
En 'k stort weêr in my-zelv' als in een afgrond neêr.
Helaes! en my rest niets dan op uw graf te weenen,
Verlaten hier omlaeg, ô moeder, tot wanneer?.....

19. Gaf *België* aan LEDEGANCK den naam van zijnen TOLLENS — toch schonk het hem niet dien van zijn volksdichter: — dezen vond het in THEODOOR VAN RIJSWIJCK, een Andwerpenaar, „het ruwe kind des volks," zooals SNELLAERT hem noemt, maar die toch in zijne ruwheid (zichtbaar dikwerf ook in zijn vorm) gedichten schreef, balladen vooral, waarin geen zijner landgenoten hem ter zijde kwam, laat staan voorbystreefde. Hy vermocht wel, wat LEDEGANCK aan zoo weinigen toekende: „aen een droog verhael eene dichterlyke wending te geven, of eene gewone daedzaek schilderachtig in te kleeden, op eene manier die belang verwekt en de aendacht boeit." Ik kies uit zijn niet geringen voorraad van gedichten alleen zijn schoone ballade „de Weerwraek:"

Een Spaensche hopman stond by 't eenzaem strand der Schelde,
En wachtte een schipper op, die in den wilden vloed

De breede riemen sloeg, en door de golven snelde
Met ongemeenen spoed.

Hy dacht: 't is weêr die boot en weêr die onbekende,
Die laetst tot driewerf toe my overvaren wou;
Zoo hy nu op mijn beê zijn hulk niet herwaerts wende,
Dan zit ik in het naeuw.

„Kom schipper!" riep hy: „stuur naar wal, en voer my over,
„Ik wacht reeds uren lang; en 't weêr wordt kil en bar.
„De zon is by de kim, de storm woedt telkens grover;
„Daer blinkt reeds de avondstar.

„De boschgeus doolt in 't rond, verhit op moord en stroopen,
„De baen is vol gevaer. Dat u geen zorg beknell'....
„Leg aen, gy kunt van my een goeden penning hopen,
„Kom brave bootsgezel!"

De schipper hield een wyl het oog naer 't strand geslagen,
En naderde eene poos; niet tot zijn hulp gereed,
Maer om hem meerder schrik in 't kloppend hart te jagen,
Dat reeds inwendig leed.

„Wat denkt die Spanjaerd wel, dat ik zijn knecht wil wezen!"
Zoo mompelde hy stil, terwijl zijn aanzicht glom.
Daer schijnt hy echter iets in 's vreemdlings blik te lezen,
En zat op eens als stom!....

Een siddring greep hem aen; hy konde 't naeuw gelooven,
En dondrend riep hy uit: „Kom, brave hopman! 'k zal
„Dienstvaerdig op uw wil met u de golven kloven....
„Vrees voor geen ongeval."

Hy roeide wat hy kon, met ingespannen poogen,
Bereikte 't drabbig strand, en nam den Spanjaerd meê;
Aenschouwde hem nog eens met vonkenschietende oogen,
En stak in haest van reê.

„Zeg," sprak de Spanjaerd toen: „of mijn gedachten falen,
„Uw trekken staen my voor, waer zag ik u nog meer?" —
„Dat zal ik," riep de geus: „u hier terstond verhalen,
„Gy kent my aenstonds weer!"

Hy trok de linnen muts van zijne grijze lokken,
En riep in dollen drift: „Kent gy dit voorhoofd wel?
„En deze sabelhouw nog naeuwlijks toegetrokken?
„Neen, lafaerd! neen, ontstel,

„Ontkleur zoo spoedig niet! gy zult nog meerder weten: —
„Gy hebt mijn dierbren zoon vermoord met eigen hand....
„Gy hebt mijn gâ verkracht en in den vloed gesmeten,
„Mijn woonsteê afgebrand!...."

De riem ontviel zijn vuist; en als een oude tijger
Die een hyena grijpt, zoo wierp hy zich verwoed
En dol en razend op den half verpletten kryger,
En smeet hem in den vloed.

De Spanjaerd plofte in 't nat, en worstelde in de baren,
En greep naer zeel en riem, en smeekte en bad zoo luid —
De geus bukte over boord, en greep hem by de hairen,
En trok zijn kruismes uit;

En riep: „dit 's voor mijn zoon! dien 'k aen mijn voet zag sneven;
„En dit! is voor mijn gâ die in den vloed verging;
„En dit is voor den houw, my op het hoofd gegeven
„Door u en met uw kling!"

En driemael plofte 't mes door 's vreemdlings ingewanden,
En driemael spoot de wond de graauwe golven rood.
Des ochtends dreef het lijk des Spanjaerds langs de stranden,
Nog met de roeispaen in zijn toegeknepen handen.
Daerna zag niemand meer dien ouden schipper landen,
Dien schipper met zijn zwarte boot.

België heeft reden tot weeklachte, dat het zangers als LEDEGANCK en RIJSWIJCK zoo vroeg heeft moeten missen.

20. De Muze van den roman was in *Nederland* sedert LOOSJES niet veel meer dan eene gemoedelijke vertelster geworden. Zelfs KIST, met hoeveel belangstelling zijn Ring van Gyges ontfangen werd, kon zich voor geen eentonigheid behoeden. Eerst met JACOB VAN LENNEP, aan wien ook onze geschiedbeoefening vele ver-

plichtingen heeft, ontstond er weder leven. Hem komt de eere toe, dat hy de eerste was onder ons, die helder begreep wat er met nog onduidelijk bewustzijn was gewild; hem den roem, dat hy het denkbeeld met krachtige overtuiging en de hand des meesters verwerkelijkte. Hy schonk Nederland in zijn Pleegzoon (sedert door de Roos van Dekama, Elizabeth Musch, Ferdinand Huyck, Onze Voorouders, en andere altoos boeiend, altoos levendig geschreven verhalen gevolgd) den eersten historischen roman; en wat men hem daarin van Engelsche navolging moge ten laste leggen — wat hy in feiten en karakters ontleende, heeft hy zoo meesterlijk „genationalizeerd," dat het geheel zijner schepping volkomen Nederlandsch geworden is.

Tante LETJEN in Ferdinand Huyck is eene zoo by uitnemendheid Hollandsche figuur, dat geen vreemdeling in staat is haar dus te scheppen.

VAN LENNEPS voorbeeld vond nogmaals navolging in ruimte. Hun voorganger waardig, soms hem zelfs opgewassen, waren evenwel slechts: — met de Hermingard van Eikenterpen en vooral met de Augustusdagen, AERNOUT DROST; met het Slot Loevesteyn en de Schaapherder, J. VAN DEN HAGE (zoo als J. F. OLTMANS zich schreef) beiden schrijvers van heerlijken aanleg; beiden, de eerste het vroegst, te ontijdig door den dood wech genomen. R. C. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK gaf vrijwillig den lauwer op, dien hy met zijne novellen had kunnen winnen, en waarvan hy schitterende proeven schonk in Syvaert Sicco, Trudeman en zijn wijf, en anderen. Hy wierp zich gants der historische wetenschap in den arm, en is voor deze een merkwaardige aanwinst geworden.

21. Toen nu Mejufrouw ANNA LOUISA GEERTRUIDA TOUSSAINT (thands de echtgenote van den beroemden kerkschilder BOSBOOM) met haren Graaf van Devonshire, en vervolgends met de Engelschen te

Rome optrad, erkende men terstond eene geduchte mededingster; haar Huis Lauernesse besliste den schoonen strijd, en niemant die weifelde om haar de kroon toe te kennen. Aan een diepen blik in den samenhang der historische gebeurtenissen, paart zy ook dien in het menschelijk hart; weet zy beiden op het innigst te verbinden, en spint daar uit eene verwikkeling, even natuurlijk als noodwendig, in een boeienden verhaaltrant, dien zy met de stoutste en verhevenste gedachten, evenzeer kernachtig-wijsgeerig als schitterend-dichterlijk, doorvlecht. Heur stijl is meer gekunsteld, en minder Hollandsch dan die van VAN LENNEP, maar in fijnheden van samenstelling, in waarachtig dichterlijke verheffing, in diepte van denkbeelden en karakterschildering, is zy hem dikwerf vooruit. Er is in VAN LENNEP de frischheid van een najaarsdag des Noordens; Mevrouw BOSBOOM-TOUSSAINT bezit daarby ook den rijksten gloed van het Zuiden, en zy stort dien onweerstaanbaar over in het gemoed van wie haar leest; zy adelt de stoffe die zy bemeestert, en, ofschoon er ook gants geene onrechtvaardigheid is in het verwijt: van niet altoos gerechtvaardigde wijdloopigheid in hare latere werken — te recht is er ook van haar gezegd: wat zy aanroert, wordt goud onder hare handen.

22. In het Zuiden verscheen de vruchtbare HENDRIK CONSCIENCE, 3 December 1812 te *Andwerpen* geboren, die met volle recht den naam van *Vlaanderens* eersten romanschrijver verdient. Zijn Leeuw van Vlaenderen werd er met groote toejuiching ontfangen. Doch, schoon hy ook eene Geschiedenis van België schreef — den historischen roman is hy echter niet opgewassen: dat doordringen in den geest des tijds, gemakkelijk als VAN LENNEP, wijsgeerig als Mevrouw BOSBOOM-TOUSSAINT wordt by hem gemist. Zijn Hlodwig en Clotildis, en zelfs zijn Batavia, hebben dat op nieuw bewezen. Belangrijk is het, in meer dan één opzicht, TOUSSAINTS Lauernesse te lezen tegenover CONSCIEN-

CES Wonderjaer, den tweeden druk. Daar en tegen staat hy geheel eenig als schrijver van tafreelen uit het volksleven. Dáar geeft hy de natuur met een waarheid en eenvoud, die bewonderenswaardig is; daar schildert hy met al de keurige, heldere tinten van het Vlaamsch koloriet; daar verhaalt hy met onnavolgbare naïveteit, en lokt menigmaal door de uitingen van het fijnst gevoel zijnen lezers den traan in het oog. In zijn Wat eene Moeder lijden kan, zijn Houten Clara, zijn Blinde Rosa, zijn Loteling, en zoo menige anderen, vlocht hy zich een krans van vergeet-my-niet: liefelijke bloemen, aan de boorden van den stroom des volkslevens geplukt, die nimmer zullen verwelken. Koning LEOPOLD van *België* mag er zich op verheffen, dat hy zich den armen zwerver aantrok, die thands de roem van zijn land is.

De koninklyke daed is koninklyk beloond.

Onder CONSCIENCES volgelingen SLEECKX, A. SNIEDERS Jr. en anderen, verdient de reeds overleden EUGEEN ZETTERNAM (JOZEF DIERCX), wel het eerst na hem te worden genoemd.

23. Van weeker, meer vrouwelijken aard dan de gave van Mevr. BOSBOOM-TOUSSAINT, is het talent van Mejufvrouw ELIZABETH JOHANNA HASEBROEK, de beminnelijke schrijfster van Te laat, die by voorkeur onderwerpen uit het gevoelsleven kiest, en ze behandelt zonder de sentimentaliteit van den aanvang dezer eeuw. Met hare Twee Vrouwen, maar vooral in hare Bedevaartgangers heeft zy ook getoond, dat zy voor de schildering van krachtige karakters en hevige toestanden geenszins behoeft te rug te deinzen. Zy is wel de duive uit de dorps-pastory, en uit hare godsdienstige schriften ademt een geest, die zelfs het strakke dogma van *Dordtrecht* een liefelijke verwe, en zijner strroefheid een hemelschen glimlach geeft.

24. Eenigzins aan dezen geest verwant toonde zich haar

broeder, de dichter J. P. HASEBROEK in zijn humoristiesch geschrift Waarheid en droomen, onde den pseudoniem JONATHAN verschenen, echter in kracht en natuurlijkheid overschaduwd door de Camera Obscura van zijn vriend HILDEBRAND (BEETS), die in de figuur van KEESJEN, het Diaconiehuis-mannetjen, een type schilderde, zoo roerend eenvoudig, als onze Letterkunde tot hiertoe nog niet opleverde. J. KNEPPELHOUT schreef als KLIKSPAAN om dien tijd zijne van leven tintelende, maar al te naakte Studenten-typen; — en met dezen nieuwen humoristischen geest, ofschoon by JONATHAN wel ietwat sterk het Engelsch voorbeeld verradende, loste zich de oude Duitsche, eenigen tijd door B. T. LUBLINK WEDDIK en O. G. HELDRING beoefend, geheel op. Onder dit alles ontdeed de Nederlandsche proza-stijl zich van den stijven, zwarten rok, waarin hy tot hiertoe meestal gedwongen werd op te treden, en aan de volhouders van dat systeem bracht Prof. J. GEEL den genadeslag, door zijn heerlijk opstel Het Proza; terwijl hy der richting onzer poëzy niet weinig goeds deed door zijn Onderzoek en Fantazie, en allen vertalers een les gaf in zijne overbrenging van STERNES Sentimental journey. LIMBURG BROUWER verwerkte vervolgends op eene uitmuntende wijze humor en satyre in zijn roman Het leesgezelschap van Diepenbeek, na zijn overlijden in 't licht verschenen; en KOETSVELD, bekend door zijn met graagte ontfangen humoristischen roman, Schetsen uit de Pastory van Mastland, onderscheidt zich nog by voortduring door zijne gemoedelijke novellen, waarvan hy de onderwerpen by voorkeur uit het volksleven kiest. M. P. LINDO, als de oude Heer SMITS, vond in den laatsten tijd een gunstig onthaal, en ook Mevrouw VAN CALCAR heeft, onder den pseudoniem ELIZE, een met haar ingenomen publiek.

25. Wy hebben hiermede geheel den voet in onzen tijd gezet, en ik ben eigendlijk reeds te ver gegaan op dat terrein, waarin wel de werken, maar zeldsaam

nog de *auteur* kan worden beoordeeld. Zonder een enkelen blik op het heden, zij het dan ook slechts bloote vermelding, zou mijne schets echter onafgewerkt zijn.

De groote levendigheid en beweging, die er laatstelijk gedurende een twintigtal jaren in onze Letterkunde heerschte, is ontegenzeggelijk zeer afgenomen, en er is zichtbaar een stilstand ingetreden, waarvan de oorzaak misschien eenigermate te wijten is aan de afleiding der denkbeelden naar de (toch in haren aart altoos bitter sobere!) staatkundige verwikkelingen, en aan het onbepaalde van onzen tijd: in alles zwevend, behalven in den ontzettenden strijd tusschen geloof en ongeloof, behalven in den opmerkelijk degelijken en snellen voortgang van wetenschap en industrie!

Zeker — het heden heeft krachts genoeg om zich rustig te schragen, maar der toekomst biedt het op dezen oogenblik byna niets. Het „jonge Holland" van voor twintig jaren, zoo als BEETS met zijne tijdgenoten werd genoemd, trad met buitengewone kracht op, maar veel van die kracht is zeer verzwakt, en sommiger namen zijn reeds byna niet meer dan eene herinnering geworden. A. MEIJER, die in zijn *Boekanier* meer beloofde, dan hy vervolgends in zijn *Heemskerk* gaf, werd reeds door den dood wechgerukt. HELVETIUS VAN DEN BERGH met wiens *Neven* ons blijspel weder scheen te zullen opluiken, zweeg te spoedig, en verloor helaas! in een droevig lichaams ongeluk den lust tot arbeid. J. J. A. GOEVERNEUR, wiens „Vliegend schip" met zooveel toejuiching ontfangen werd, eindigde met zijne krachten te wijden aan, ofschoon dan ook keurige, kindergedichten en een volks-tijdschrift. E. J. POTGIETER, in kernachtigheid door geen der dichteren van onzen tijd naby gekomen, maar om het niet altoos welluidende van zijn vorm miskend, zelfs dáár waar hy, geestig en fiksch, met een hem-alléen eigen koloriet, zeventiende-eeuwsche toestanden schilderde — schijnt zich mismoedig van de voortbrengende Letterkunde te hebben losgemaakt, om

zijn groot talent der kritiek te offeren, soms ook nog in vaerzen. Waarom laat hy zijne verspreide poëzy zwervende, en schenkt ze ons niet verzameld in een bundel? Hy mag zich overtuigd houden, thands beter begrepen te worden dan by zijn optreden. Laat my de proeven van Nederlandsche poëzy verrijken met zijne diep gevoeld en voortreffelijk geschilderd „'t Was maar een weesje."

Er treedt uit gindsche aeloude poort
Geen schout of schoutendienaar voort,
Om plaats te maken;
Ook zweeft er op dat plein geen drom
Van dragers om,
Gehuld in veinsziek, vaalzwart laken;
Geen lijkkoets roept aan deur of raam
De vrouwen zaâm;
Het daaglijksch leven
Gaat ongestoord zijn stillen sleur:
Waar ook de buurt om rouw' of treur',
Niet om een wees, ter baar geheven!

Valt haar alleen niet hard! — Verzelt
Naar 't stille veld,
Ter donkre groeve,
Die jeugd, die zelfs den laatsten pligt
Aan lot- en leedgenoot verrigt;
Wie heeft er deernis met de droeve?
Daar gaat ze in Aemstels kleuren heen!
Hoe statig zijn dier knapen schreên;
De kleene kist is in hun midden.
En toch, schoon de ernst hun flink gelaat
Aandoenlijk staat
Bij 't lijkebidden —
Ai, toont mij, waar, op straat of gracht,
Hun 't meêlij wacht
Der smart verschuldigd?
Waar zwijgt het spel van luim of gril
Een oogwenk stil
Om rampen, dus vermenigvuldigd?
Voor d' enklen burger, die daar poost,
Gedachtig, hoe zijn eigen kroost
Een zelfde lot kon zijn beschoren,

Heeft heel die menigt, heeft ze alleen
Een hoofd, een hart voor bezigheên,
Voor haar belang slechts oog en ooren!

Houdt 't haar ten goede — tijd is geld!
En de ijver telt
Ook oogenblikken!
Maar hoort.... getrappel; ziet.... daar daagt
De weelde, die haar tweespan jaagt.
Hoe zal haar 't onderscheid doen schrikken!
Hoe zal zij, trots dier rossen drift,
Hen toomen, zeggend met de Schrift:
„We zijn gelijken." —
Wat ijdle waan!.... de weg is breed,
Maar, even als ze in 't leven deed,
Blijft in den dood ook de armoê wijken!

En echter, zoo de wereld wist,
Wie in die kist
Wordt weggedragen —
Ligt liet haar onze klagt niet koel;
Ligt dat we een zweem van meêgevoel,
Iets vochtigs in hare oogen zagen.
Pas dertien jaar! — Eer lentelucht
In bloesem hope gaf op vrucht,
Den schralen stengel afgebroken;
Pas dertien jaar! — en naar den geest
Nooit jong geweest,
In schaâuw des wederspoeds ontloken;
Pas dertien jaar!.... Maar reeds genoeg
Geklaagd; — bij wat zij duldde en droeg,
Viel 't sterven ligter dan het leven.
Wat was, eer moeder de oogen sloot,
Haar liefde groot!
Wat bleek haar trouwe sints verheven!
Daar is een armoê, die 't gemoed
Vereelten doet,
Tot dat de hand of rooft of bedelt;
Maar tot beschaming van wie goud
Het hoogste goed des levens houdt,
Ook eene ontbering die veredelt!
En deze alleen was in de kluis
Der weduw t' huis:

Zij leerde bidden — werken — dragen —
En maakte 't kampen met het lot
Voor moeder en voor kind genot,
Zoo vaak heur pogen scheen te slagen,
En deed haar, als de donkre nacht
Na donkren dag geen redding bragt,
In lief te hebben en gelooven
Een toekomst zien, die de overvloed
Slechts op haar stervensspond vermoedt,
En toch al 't aardsche gaat te boven!
't Is of de hemel wieken leent
Aan wie dus worstelt, wie dus weent,
En ze in zijn voorsmaak zich vermeijen!
Er school voor liefde en leed nog lust,
Tot moeder was goê nacht gekust,
En 't weesje in 't groote huis mogt schreijen;
En ze alle nachten, zonder schroom,
Den dood zag komen in den droom,
— Hij droeg de trekken van haar moeder —
En wel wou bidden: „neem mij meê!"
Maar 't woord weêrhield: — als hij het deê,
Wie zou er waken voor haar broeder?

Lief jongske! dat ter laatste wijk
Uw zusjes lijk
Naauw na kunt treden,
Al steunt des meesters wakkre hand
Voor u, met vader-ingewand,
Uw wankle schreden;
Lief jongske! dat de krachten mist,
Om op haar kist
Een handvol aarde
Te werpen, en 't gelaat verbergt,
Als waar' 't uw jeugd te veel gevergd,
Te zien hoe stof tot stof vergaârde;
Lief jongske! staak uw zelfverwijt,
Uw klagt, dat ge in den schoonen strijd
Bij uw verscheiden lotgenooten,
In 't lijdzaam dragen van den last,
Heur zwakken schoudren opgetast,
Zoo verre zijt te kort geschoten —
Het morren tegen 's hemels roê
Komt niemand toe!

Maar vroeg te grijpen naar het wapen,
Of 's werelds luk veroverbaar
En slechts de prijs der koelheid waar' —
Daar is de sterkte toe geschapen!
Volg gij haar inspraak! Vaar ter zee!
Geen rijker geldt bij háár voor twee;
Geen weekling, die haar gunst mag winnen!
Haar meesters viert ze in moed en kracht,
En hem slechts, die 't gevaar veracht,
Voert zij de haven veilig binnen!
U loeg van kindsbeen d'oceaan
Verlokkende aan —
Thans staat zijn blinkend pad u open.
Al erft gij maag- noch moeders goed —
Met beider heugnis in 't gemoed,
Wat valt er niet van u te hopen?
Verleiding wone in 't vreemde land —
Op 't verste strand
Zien zij uw schreden:
En houdt ge in heldren keerkringnacht
Aan boord de wacht —
Gij hoort heur beden!
Geen wenschen zijn 't om goud of eer:
Die vraagt men boven 't stof niet meer,
Die laat men achter;
Maar om des levens zoetsten troost:
Een brave gade; een minlijk kroost,
En liefde, ook in den dood tot wachter!

J. P. HEYE doet zich nog slechts in kleene, naïve liederen, J. P. HASEBROEK zich byna even zeldsaam hooren. Met de oudere A. BEELOO, J. BRESTER. AZ. en A. BOGAERS, wiens Jochebed en Togt van Heemskerk naar Gibraltar slechts voor het algemeen by name bekend zijn (maar van wien thands een bundel by KRUSEMAN ter perse ligt,) blijft byna alleen BERNARD TER HAAR den verkregen naam als dichter nog zelden door een nieuwen zang handhaven, en behoudt J. J. L. TEN KATE (rijker in oorspronkelijke gedachten, dan sommigen zijner kunstbroederen hem dat wel schijnen te gunnen!) de meester-

hand in het kneden onzer taal, met wier gantschen rijkdom hy woekert.

26. Aan dezen sluit zich het thands „jonge Nederland" aan. De meest zelfstandige onder hen is hy, wien sommigen, om het streven zijner godsdienstige richting, onrechtvaardig genoeg niet willen erkennen in de onmiskenbare kracht zijner dichterlijke gave, in de uitgestrektheid zijner kunstkennis, in de fijnheid van zijn gevoel — J. A. ALBERDINGK THIJM. Een, niet altoos noodig, te sterk uitspreken zijner overtuiging heeft hem in de laatste jaren van het algemeen verwijderd, en belet hem om zich te handhaven op die hooge plaats, die hy door de degelijke gehalte zijner gedichten, zijner novellen, en zijner grootere en kleinere geschriften over kunst inneemt.

BILDERDIJK is nooit waardiger met de vormen zijner eigene meesterkunst gehuldigd geworden, dan in de bezielde regelen, hem toegezongen door ALBERDINGK THIJM, by zijn door ROYERS geniale hand vervaardigd borstbeeld:

U min ik, Oude! met uw stroefgeplooide trekken!
 U, met dat starend oog, door borstels overbraauwd;
U, met dat peinzend hoofd, wen 't breede zwachtels dekken,
 En 't, om der waereld wil, geen valsche lok beschaâuwt!
U min ik, in uw vorm, in 't onaanvallig wezen,
 Dat lonk nog glimlach heeft, voor jeugd en schuchterheid:
Wat andrer willig hart, toegevend, daar moog lezen —
'k Heb uw genaakbaarheid, uw deemoed, nooit geprezen;
 'k Heb, u ter liefde, nooit mijn rede of smaak misleid.
Maar 'k min u, als gij waart: gelijk gij vóor mij zwevend,
 En sprekend uit uw werk, en sprekend uit uw beeld,
In al uw eigenheên, in heel u-zelf herlevend,
 Met onbeschrijfbre kracht mijn ziel en zintuig streelt.

Want, ja! van de eerste stond, dat ge, aan mijn geest verschenen,
 Een woord, een enkel woord, mij toespraakt in 't gemoed —
Van toen een vreemd gevoel (slechts aan úw stem te ontleenen!)
 Met nooit gekende drift mij voer door 't jeugdig bloed —
Sints toen kreeg ik u lief. De nog verholen zaden
 Van 't geen mijn hart, door God, als gaaf was weggelegd,

Schiept gij, en gij-alleen, tot planten om, wier bladen
 Niet ieder alle geur en levenskracht ontzegt.

In u, mijn Meester! vond, bij 't smachten van den boezem,
 Mijn oog de reine taal, die 'k voor mijn zielstrek zocht;
In u vond ik de vrucht ontwikkeld uit den bloesem,
 Waarvan, licht, de eerste knop mij eigen wezen mocht:
In u vond ik 't Gevoel; de hooge Godvereering,
 Die niets dan Poëzij in hoogsten uitdruk is;
Bij u 't onschatbaar licht, de meer ontgrensde Leering
 Van 't Stof, geen dor gewrocht, maar Geestenbeeltenis;
Bij u het schoon begrip van de Eenheid des Alhoogen
 In d' Echt (als in mijn Kerk), in Vorst en Volk, verbeeld;
Bij u het schepslendom, niet bloot in 't geestvermogen,
 Maar, hoorbaar, door de Spraak, Gods rijke gift, verdeeld.

Gij zijt mij dierbaar, gij! — 'k heb véel van u ontfangen,
 En slechts een ijdlen galm brengt u de erkentnis toe;
Maar zie, zie op mij af, en dat ik in mijn zangen
 Voor 't minst uw leer en les, mijn gids! geen schande doe!

Ik hield uw woord in eer: 't zij dan in wat gestalte
 't Mij tegentrad, of sprong, of toevloog van uw lier;
Maar 'k woog, dat woord getrouw, met vrijheid zijn gehalte,
 En smeekte God om licht, om loutrend hemelvier:
'k Aanvaardde 't vol gevoel, en vond in al zijn deelen -
 En nam, in geest en vorm, een hooger éenheid waar,
(Eene éenheid, die 'k bij u in alles door zag spelen!)
 Dan menig schiftend oog, of blind bewonderaar.

'k Verbloemde uw feilen niet; maar 'k mocht me u toch niet denken
 Ontspierd, verminkt, in wat u kenlijk onderscheidt:
'k Wilde, in den minsten trek, 't ondeelbaar Een niet krenken,
 Dat uit uw grootheid wierd, gehuwd aan faalbaarheid.
Ik wilde, als velen, tot geen monster u vervormen;
 Ik wenschte in u geen leeuw, beroofd van tand en klaauw;
En ik betreurde 't nooit, dat grootsche winterstormen
 Slechts gierden door een lucht, bekleed met nevelgraauw.

Ik heb u nooit gevraagd — wanneer uw geest, aan 't woeden,
 In toomeloze drift zijn wijde baan doorliep,

En de opgeheven vuist, met bliksemende roeden,
 Het Kwaad, in zwijmelroes, ter andwoord voor zich riep,
En gij, u-zelf te sterk, met ongemeten woorden,
 Al wat gij laakbaars vondt zijn vonnis hooren deedt,
En, slechts op eigen last, met (licht!) wat fèlle koorden
 Den Duivel des verderfs in 't menschenkroost bestreedt —
Ik heb u nooit gevraagd: Waarom ge, als Waarheids richter,
 Niet vleiend, niet beleefd, hebt weten te overreên;
'k Vroeg nimmer: BILDERDIJK! waar, waarom zijt gij Dichter
 Tot in uw haat, uw wrok, uw spijt, uw grilligheên? —

Daar zijn er, die den trek u van de lippen vagen,
 Waar smaad, waar eigenkracht, waar scherpe geest uit spreekt;
Voor wie gij sprakeloos uw kruis hadt moeten dragen,
 Den klaagzang smoren, die uit hart en lippen breekt.
Die zangen smoren? hoe? en toch u-zelven blijven?
 En toch het wonder zijn, de grootste man uws tijds?
Geen *Echt*, geen *Geestenrijk*, geen *Staatsverwissling* schrijven [1],
 Als balsems in het leed des bittren aardschen strijds?
Niet toornig bij 't Geschicht-, en Kunst-, en Taalverbasteren,
 Tot luid bepleiten van de Reedlijkheid gedaagd,
Hen sparen, die uw God, die 't Eeuwig Schoone lasteren,
 En tóch in 't reuzenwerk, uw arbeid, zijn geslaagd? —
Hoe? — groot zijn? en nochtans geene andre midlen kiezen
 Dan waar men 't nietig lijf door 't zand der aard meê sleurt?
Een rots zijn, en uw kracht, uw scherp graniet verliezen?
 Gedekt zijn met fluweel? met rozenverw gekleurd?
Een fiere hazewind, den dageraad begroeten
 Met filomeelenzang, of lispend bladgeschuur?
Den vluggen menschengeest met vlugge paardenvoeten
 Vereenen in u-zelf, spijt Orden en Natuur?

Neen! wie dit vordren moog, ik lofzing geen Centauren:
 Mij zijt gij, als gij waart, een schat van grootheid rijk;
Zoo kende, en minde ik u — zoo vlecht ik dankbre lauwren
 En zonder voorbeding, om 't hoofd van BILDERDIJK.

Als aestheticus staat hy in geheel *Nederland* met den voortreffelijken Dr. L. R. BEYNEN alleen, ofschoon ge-

[1] Zie de Bundels, getiteld Affodillen en Winterbloemen.

lukkig op dit veld van kunsttheorie sedert door T. VAN WESTRHEENE, WZ. en C. VOSMAER een goede voetstap is gezet.

S. J. VAN DEN BERGH, die onze Letterkunde ook met voortreffelijke vertalingen, vooral van Engelsche meesterstukken, verrijkte, heeft zich een welverdienden roem verworven als vaderlandsch zanger, door menig krachtig lied, in gespierden vorm geklonken; hy beoefent inzonderheid met voorliefde de Vaderlandsche romance, en moet in dat genre het eerst na TOLLENS worden genoemd.

In het Zuiden vindt de Ballade, zoowel als het levendig lied, een zanger in J. M. DAUTZENBERG, die, bevallig van talent, grootelijks op heeft met zuiverheid van vorm, maar daarentegen in diepte van gevoel moet achterstaan voor J. VAN BEERS, wiens vaerzen ook *Noord-Nederland* in het hart weerklinken, en voor SNIEDERS, die, in poëzy zoowel als in zijn proza, soms door sombere tonen innig weet te ontroeren.

A. J. DE BULL, die in eene maatschappelijke betrekking, welke onophoudelijke inspanning en bezigheid vergt, als dichter dreigde onder te gaan, heeft weer op nieuw frissche bewijzen geleverd van zijn onverzwakt talent.

W. J. VAN ZEGGELEN is de populaire zanger van het komische, op welk terrein — in het Zuiden door NOLET DE BROUWERE VAN STEELAND niet onverdienstelijk betreden — H. BINGER, krachtiger en meer satyriek, maar meer gekunsteld van vorm en minder Hollandsch, zich kennelijk ontwikkelt, terwijl P. A. DE GÉNESTET, als levendig, humoristiesch dichter, geheel op zich-zelf staat.

B. PH. DE KANTER kiest voor zijne wel wat zeldsaam wordende ontboezemingen steeds de rijmlooze vaersmaat, die hy volkomen beheerscht; terwijl R. BENNINK JANSSONIUS, en meer anderen, by minder verhevenheid van vlucht, toch een zekere geurigheid van vorm bezitten, die hunne vaerzen ontegenzeggelijk een dichterlijk waas

geeft, en ze boven huns gelijken van vroegere dagen verre verheft.

H. J. SCHIMMEL, die verschillende dramatische stukken voor het tooneel schreef, heeft zich, jammer genoeg, daarvan byna geheel afgewend, en met veel byval nu eens den historischen roman, dan de novelle als voertuig zijner denkbeelden gekozen; W. J. HOFDIJK heeft daarentegen zijn vroeger epische baan verlaten, en zich meest der dramatische poëzy toegewijd (waarin het ontstaan der veelvuldige Rederijkers-kamers in onze dagen een nieuw leven bracht), of zich den proza-vorm gekozen, ter verwerking van zijne historische studiën tot letterkundige voortbrengselen.

Dat is, in groote omtrekken, de vermelding van het heden. Vragend ziet de blik de toekomst in, zoekende

Naar bloesem, die dan vrucht zal zijn —

en hy wendt zich onvoldaan heen. Wel heeft TH. J. WERNDLY proeven gegeven, dat er van hem een krachtvol dichter *kan* worden verwacht, wanneer hy zich zal weten los te worstelen uit de windselen van een sterk gekleurd Bilderdijkianisme en het „Vischeriaansche spekulative idealisme;" wel heeft een verdienstelijk officier, L. MULDER, zich plotselijk met degelijkheid doen kennen op het terrein van den historischen roman; wel behoeft M. P. ROSMADE, met besnoejing zijner weelderige fantazy, slechts grootere eenheid in kompozitie, by meerder zorgvuldigheid in zijn karakterschildering en stijl, om in dat zelfde kunstvak uitnemend te slagen; wel schreef J. J. CREMER *Betuwsche Novellen*, die met graagte zijn ontfangen, even als menige novelle van GERARD KELLER of enkelen van N. DONKER — maar overigends.... eenig Sint-janslot aan de groene twijgen van den gezonden, krachtigen boom, die geen vreeze voor afsterven behoeft te koesteren — doch

Thands naauwlijks zichtbre bloesems biedt —

anders is er voor den oogenblik niet te ontwaren.

Intusschen geldt dit ook slechts van den oogenblik waarop het geschreven wordt; en DE CLERCQS motto, aan Mevrouw DE STAEL ontleend, is vooral hier van toepassing: „Il faut juger les écrits d' après leur date." —

Augustus 1859.

NALEZING op bladz. 100, § 32.

Eene niet onbelangrijke bydrage tot de kennis van het dekoratie-materiëel levert de rekening van den schilder MOL, te *Alkmaar*, in 1495.

„In den eersten ghemaeckt voor de Clercken een hel; noch ghemaekt de Satans Pouwelion; noch ghemaeckt twee paer duyvels-cleeren; noch ghemaeckt een schilt voor de Christelijke ridder; noch heb ick telcken dat sy speelden de duyvels geschildert, ende noch sommige pijlen ende ander snuysterij.

Somma verdient met een ende met aer XII guldens.

betaelt den VIII Octobris.

95. JAQUES MOL."

REGISTER.

A.

Blz.

AELTURS. (Pieter) 146.
AERNT. 88.
AGRICOLA 147.
AKEN, (Heinr. v.) *Hugo van Tabariën. Roman van de Rose.* 85.
ALBERDINGK THIJM. (J. A.) *Bij het borstbeeld van Bilderdijk.* 513.
ALFRIED. (Bisschop v. Munster) † 849 Historieschr. 24.
ALPHEN. (Hieronymus van) [1746—1803]. *Proeve van stichtelijke Mengelpoëzy. Gedichten en overdenkingen. Nederl. Gezangen. Gedichtjens voor kinderen* (1783). . . . 386.
ANSLO. (Reinier) [1622—1669] *Martelkroon van Steven. Pest te Napels. Lijkklachte van Amelia, princesse van Oranje. Parijsche Bruiloft* 266.
ANTONIDES VAN DER GOES. (Joannes) [1647—1684] *Trazil of overrompelt Sina. Bellone aen bant. Zeghezangen. Y-stroom*. 251.
ARNTZENIUS. (Robert Hendrik) [1777—1823]. 486.
Arthurromans: Lancelot, Walewein, Percevael, Ferguut.. 43.
ASSENEDE. (Diederic van). *Floris ende Blanchefloer* 85.
AUGUSTIJN van Dordt. *St. Jans Evangelie. De borch van Vroudenrijk. Een Rikelijc scip. Van der rijcheit ende van der doet* 78. 98.

B.

Blz.

BACKER. 167.
BAERTKEN. (Zuster) Gest. 1514 *Lyedekens.* 104.
BAKE. (Laurens). 252.
BAL. (Heinric) [1432—1475] . 105.
BARLÆUS. (Kaspar) [1584—1648] 187.
Beatrys 81.
BECKER. (Elizabeth) [1738—1804] met AGATHA DEKEN. *Sara Burgerhart. Willem leevend. Cornelia Wildschut. Brieven van Abraham Blankaart. Economische Liedtjens* . 384.
BEELO. (A.) 512.
BEERS. (J. van). 516.
BEETS. (Nikolaas) [Hildebrand] *Willem Kuser. Jose. Guy de Vlaming. Ada van Holland. Camera Obscura* . . . 497. 507.
BELLAMY. (Jacobus) [1757—1786] *Gedichten: Roosje. Dorinde. Aan mijne Vlissingsche Medeburgers. Aan een verrader des Vaderlands. Vaderl. Jongens* 399.
BENNINK JANSSONINS. (R.). . 516.
Beowulf. (De). 17.
Bere Wisselau 51.
BERGH. (S. J. van den) . . . 516.
BERG. (L. Helvetius van den). 508.
BERNLEF 13.
BEYNEN. (Dr. L. R.) 515.
BILDERDIJK. (Vrouwe K. W.) [1777—1830] *Poëzy. Gedichten voor kinderen. Rodrigo de*

Blz.

Goth. Treurspelen: Elfriede. Iphigenie 466.

BILDERDIJK. (Willem) [1756—1831] *Ziekte der Geleerden. Dieren. Napoleon. De drie lessen of voorschriften van het recht. Elius. Assenede. Urzijn en Valentijn. Floris IV. Lucretia. Ondergang der Eerste Wareld. Buitenleven. Spraakleer. Gesch. des Vaderlands* 426.

BINGER. (H.) 516.

Blijspel der Middeleeuwen. . . 93.

BOENDALE. (Jan) 84.

BOGAERS. (A.) *Jochebed. Tocht van Heemskerk naar Gibraltar.* 512.

BORCHT. (Willem van der) geb. 1622. 331.

BORGER. (Elias Anne) [1785—1820) *Aan den Rijn* 485.

BRANDT. (Geraerdt) [1626—1685] *De veinzende Torquatus. Leven van Hooft, de Ruyter, Vondel. Historie der Reformatie. Graf- en Byschriften.* 273.

BRANDT. (Caspar, Geraerdt, en Johannes) 275.

BREDEROÔ. (Gerbrand Adriaensz [1585—1618] *Symen sonder Soetigheydt. Spaansche Brabander Jerolimo. De groote bron der minnen.* 220.

BREDERODE. (Jan van) circa 1400. *Groetenisse des Engels.* 111.

BRSETER. (J.) Az. 512.

BRINK. (R C. .Bakhuizen van den) *Syvaert Siçco. Trudeman en zijn wijf.* 504.

BROEKHUIJZEN. (Joan) [1649—1700] 298.

BROUWER. (Limburg) † 1847. *Het leesgezelschap van Diepenbeek.* 507.

BRUGMAN. (Jan) † 1473. *Och ewich is so lanc. Sermoen op dat Woert du heves een taefel bereit.* 113.

BRUIN. (Claas) 331.

BRUNE. (Johan de) [1585—1658] 241.

BUISERO. (Diederijk) [1647—1684]. 260.

BULL. (A. J. de) 516.

BIJNS. (Anna) *Refereijn Boecxken* 148.

BURLAGE. (J. H.) 486.

C.

CALCAR. (Mw. van) 507.

CAMPHUIJZEN. (Dirk Rafels) [1586—1626]. *Stichtelijke rijmen. Maysche Morgenstondt.* 240.

Carel ende Elegast. 47.

CASTELEIJN. (Matthijs de) *Conste van Rethoriken.* 148.

CATS. (Jacob) [1577—1660] *Sinnebeelden. Maeghdenplicht. Herdersklacht. Houwelijck. Trouringh. Gedachten op slapeloose nachten. Spieghel van den ouden en nieuwen tijt. enz.* 232.

CLERCK. (Willem de) † 1844. Improvisator. 486.

Cluyten 125.

CONSCIENCE. (Hendrik) [geb. 1812] *Leeuw van Vlaanderen. Gesch. v. België. Hlodwig en Clotildis Wonderjaer. Houten Clara. Batavia* 505.

COORNHERT (Dirk Volkertszoon) [1522—1590]. *Lof der Ghevanckenis. Proeve van goede ruste des gemoedts. Comedie van Lief ende Leet, van Hope ende Vreze* 168.

CORVER. 167.

COSTA. (Isaak da) *Perzen.* (*Prometheus. Poëzy. Vijfentwintig jaren. Zangen uit verscheiden leeftijd, Wachter, wat is er van den nacht. De Chaos en het licht. De Slag by Nieuwpoort.* 487.

Blz.
Coster. (Laurens Jansz.) . . 120.
Coster. (Dr. Samuel) . . 203. 218.
Cremer. (J. J.) *Bet. Novell.* . 517.

D.

Dale. (Jan van) 159.
Dathenus. (Petrus) [† 1590] *Psalm-vertaling* 161.
Dautzenberg. (J. M.) 516.
Decker. (Jeremias de) [1610—1666] *Suchten en tranen over het Lijck mijns Vaders. Aan mijne Moeder. Rijm-oeffeningen. Lof der Geldsucht. Goede Vrijdag.* 285.
Delft. (Willem van). 84.
Deken. (Agatha) [1741—1804] Zie Elizabeth Becker. . . . 384.
Delft. (Dirc van) [omstr. 1370]. *Spieghel des Kersten-geloves.* 90.
Dene. (Eduard de). 149.
Diest. (Pieter van) 148.
Diercx. (Jozef) Eugeen Zetternam 506.
Dixmude. (Olivier van) . . . 90.
Drama. (*Middeleeuwsch*) *Gloriant*, enz. 88.
Donker. (N.) 517.
Dordt. (Augustijn van) . . 85.105.
Drost. (Aernoud) *Hermingard van de Eikenterpen. Augustusdagen* 504.
Duarte. (Francisca) 187.
Dullaert. (Heiman) [1636—1684]. 298.
Duyse. (Prudens van). 486.
Dijk. (Jacob van). 373.

E.

Ebatementen. 124.
Effen. (Justus van) [1684—1735] *Hollandsche Spectator* 339.
Erasmus. (Desiderius) [1467—1536] 141.
Everaert. (Cornelis) 148.

F.

Blz.
Factie-liedekens 130.
Fastraets. (Christiaan) . . . 149.
Feitama. (Sybrand) [1694—1758] *Telemachus. Henriade*. 361.
Feith. (Rhynvis) [1753—1824] *Lofzang op de Ruyter. Europa. De Onsterfelijkheid. Het Graf. Aan een roos. Mucius Cordius. Patriotten. Thirza. Lady Johanna Gray. Ines de Castro. Ferdinand en Constantia. Julia. Brieven aan Sophie.* . 413.
Filips van Leyden. [omstr. 1350] *Hollandsche Kronyk* . 83.
Fockenbroch. (Willem). . . . 298.
Fokke Simonsz. (Arent.) [1755-1812] *Moderne Helicon* . 413.425.
Forteman. (Solcke) [circa 850] Friesch Historieschrijver . . 31.
Francius. (Petrus) [1645—1704] 252.

G.

Graal-romans 43.
Geeraert, [omstr. 1400] *Leven van Sinte Christine de wonderbare* 98.
Geel. (J) 507.
Génestet. (P. A. de) 516.
Ghistele. (Cornelis van). . . 159.
Goedroen 37.
Goeverneur. (J. J. A.) *Vliegend schip* 508.
Goossen. (Jan) [circa 1250] . 86.
Groete. (Geert) [circa 1350] *Vertoogh tot een paar luidts om hoeren staet te berechten* 90.
Groningen. (A. P. van) . . . 486.
Groot. (Hugo de) *Bewijs van den waren godsdienst* . . . 239.
Groot. (Pieter de) [1615—1678] 298.

H.

Blz.
Haechspelen 133.
Haar. (Bernard ter) 512.
Haes. (Frans de) [† 1711]. . 331.
Hall. (Maurits Cornelis van). 486.
Halmael. (A. van) 485.
Hardewijn. (Justus) [1582—1638] 248.
Haren. (Onno Zwier van) [1713—1779] *De Geuzen. Lijkrede op Willem IV. Willem I. Agon. Sultan van Bantam.* 363.
Haren. (Wilem van) *Lotgevallen van Friso, Koning der Gangariden. Leonidas. Lof der Vrede. Menschelijk leven*. 363.
Hasebroek. (Elizabeth Johanna) *Te laat. Twee Vrouwen. De Bedevaartgangers* 506.
Hasebroek (J. P.) [Jonathan] *Waarheid en droomen* . . . 506.
Heelu. (Jan van) omstr. 1300 *Brabantsche Kronyk*. . . . 73.
Heemskerk. (Johan van) 1597—1656] *Batavische Arkadia* . 239.
Heldring. (O. G.) 507.
Heyns. (P.) 127.
Heynryc. *Roman der kinderen van Limborch* 85.
Heinsius. (Daniel) [1580—1655] *Nederduitsche poemata* 183.249.
Heljand. (De) 28.
Helmers. (Jan Frederik) [1767—1813] *Hollandsche Natie. Dichterlijke gedachtenbeelden. Nagelatene gedichten* 470.
Heule. (van) 327.
Heije. (J. P.) *Gedichten voor kinderen* 512.
Hildebrantslied 14.
Hildegaertsbergh. (Willem van) *Van Sinte Gheertruden Min. Hoe d'eerste partijen in Holland quamen*. . . 82.84.91.
Hofdijk. (W. J.) 517.
Hollant. (Heynric van) . . . 85.
Blz.
Hollant. (Jan van.) [omstr. 1400] *Van den verweenden Keizer*. 82.
Hofman 337.
Hoofman. (Elizabeth) [1664—1736] *Karelshaven. Uitnoodiging aan mijne Gespeelen. Bruin boven blond* 320.
Hooft. (Pieter Corneliszoon) [1581—1647] *Achilles en Polyxena. Geraerd van Velzen. Granida. Baeto. Warenar met de Pot. Leven van Hendrik den Grooten. Nederlandsche Historiën*. 185.
Hoogvliet. (Arnold) [1687—1763] *Abraham de Aartsvader. Evangelische keurstoffen* 354.
Hoop. (Adriaan van der) [† 1845] 497.
Horst. (A. van der). 373.
Houwaert. (Johan Baptista) [† 1599] *Pegasides Pleyn ende Lusthof der Maechden*. . 159.
Hucbald. († 930) *Hludwigslied*. 24.
Huydecoper. (Balthazar) [1695-1778] *Proeve van Taal- en Dichtkunde. Rijmkronyk van Melis Stoke met aanteekeningen. Arzaces. Achilles*. . . . 338.
Huygens. (Constantijn) [1596-1687] *Voorhout van 's Gravenhage. Ledige uren. Printen.* 227.
Huysman. (Rudolf) 147.

I.

Immerzeel. (Johannes) [†1841) *Hugo van 't woud* 486.

J.

Jacobs (Gijsbert) Japix [1603-1666] *Rymlerye. Personele vertoninge der vier getijden des jaers*. 292.
Janssonius. (R. Bennink) . . 516.
Jonctijs. (Daniel) [1600—1654] 239.

K.

Blz.
KANTER. (B. Ph. de) 516.
Karel-Romans: Roelants lied. Carel ende Elegast. Ogier van Ardennen. De roman der Lorreinen. Willem van Oringen. Gerein van Montglaviën. Renout van Montalbaen of de vier Heemskinderen. Maleghijs 43.
KASTEELE (van de) [1780—1835] 396.
KATE. (J. J. L. ten) 512.
KATE. (Lambert ten) Hz. [1674—1732] *Aanleiding tot de kennis van het verhevene deel der Nederduitsche sprake.* . . . 338.
KELLER, (Gerard) 517.
KEMPIS. (Thomas à) *Van goede woerden te hooren ende die te spreken* 115.
KIEL. (Cornelis v.) Kiliaan [1537—1607]. 337.
KINKER. (Johannes) [1764—1845]. *Al leven of de Wereldziel. Brieven van Sophie aan Feith.* 425, 485.
KIST. (Ewald) [1762—1822] *Ring van Gyges.* 503.
KLIJN. (Barend) 485.
KLIJN. (Hendrik Harmen) [1773] 485.
Kluchtspelen. 125.
KNEPPELHOUT. (J.) Klikspaan *Studenten typen.*. 507.
KNIBBE. (Jan) [omst. 1400] *Claghe van den Grave van Vlaenderen.* 109.
KOETSVELD. (C. E. van) *Schetsen uit de Pastory van Mastland.* 507.
KRUL. (Jan Harmensz.) . . . 241.
KRUIJFF. (Jan de) [1706—1755] 331.

L.

Lancelot. 44.
Landjuweelen 133.
LANGENDIJK, (Pieter) [1683—1756] *Quincampoix of de Windhandelaars. Jaardichten. Herders- en Visscherszangen.* . . 331.
LANNOY. (Juliana Cornelia, Baronnesse de) [1738—1782]. *Leo de Groote. Beleg van Haarlem. Cleopatra. Nagelaten Gedichten.* 380,
LEDEGANCK. (Karel Lodewijk) *Bij het Graf myner Moeder*. 498.
LEEUWEN. (Jan van) 88.
LENNEP. (D. J. van) *Hesiodus Werken en Dagen. De herder op het slagveld van Cannae.* 493.
LENNEP. (Jacob van) *Nederlandsche Legenden. Bruid van Abydos. Beleg van Corinthe. Romeo en Julia. Othello. Jakobaas weeklacht. De Pleegzoon. Roos van Dekama. Elizabeth Musch. Ferdinand Huyck. Onze Voorouders. De Heer van Culemborg* . . . 481. 485. 493 503.
LESCAILJE. (Catharina) [1649—1711] 298.
LESCAILJE (Jacob). 298.
LEUPENIUS 327.
LEYDEN (Filips van) 88.
LINDO (M. P.) [Oude Heer Smits.] 507.
Lodewijks-lied 24.
LOOSJES (Adriaan.) [1761—1818] *Ondergang der stad Roemerswaale. Frank van Borsele en Jacoba van Beijeren. Hugo de Groot. Susanna Bronkhorst. Maurits Lijnslager. Hillegonda Buisman* . . 391.
LOOTS. (Cornelis) [1767—1834]. *Loflied op Frederik Hendrik. Nieuwe gedichten. Nagelaten Gedichten.* 471.
LIMBURG BROUWER.. 507.
LORE (Boudewijn van der) [circa 1400] *De Maghet van Ghent. Dats tijdverlies. Van achte personen wenschen.* . . 82.

Blz.

LUBLINK. (Johannes) [1736—1816]. 331.
LUBLINK (WEDDIK) 507.
LUYKEN. (Johan) [1649—1712] *Duytse lier. Beschouwing der Wereld. Bijkorf des Gemoedts* 299.

M.

Madoc. 60.
MAERLANT. (Jacob van) [1235—1300] *Trojaenschen Oorlog. Alexanders Yeesten. Boek van den Houte of der Drie Gaerden. Rijmbijbel. Bestiaris of der Naturen Bloeme. Spiegel Historiael. Van den lande van Overzee. Wapene Martijn. Sinte Franciscus leven.* 66.
MANDEVIJL (Jan) 117.
MARNIX VAN ST. ALDEGONDE (Filips van) [1538—1598] *Psalmvertaling. Bijenkorf der H. Roomscher Kercke. Wilhelmuslied.* 161.
MARRE. (Jan de) 1696—1763] 331.
MERKEN. (Lucretia Wilhelmina van) [1722—1789]. *Maria van Bourgondiën. Jacob Simonsz. de Rijk. Nut der Tegenspoeden. Germanicus. David.* 376.
MESSCHERT. (Willem) [† 1844] *Gouden Bruiloft.* 486.
MEIJER. (A.) *De Boekanier. Heemskerk.* 508.
Minstreels 82.
MONTANUS. 327.
MOONEN. (Arnold) [1644—1711] 298.
MOSTERT (Daniël). 187.
MULDER. (Lodewijk) 517.
Mysteriespelen. 124.

N.

NEUFVILLE. (Leonora de) [1713-1781]. 321.
Nevelingenlied. (Het). 33.
NIERSTRASZ. (Johannes Leonardus) [1796—1828]. 486.
NIEUWLAND. (Pieter) [1764—1724]. *Gedichten en Redevoeringen. Orion. Ter gedachtenisse van mijne Echtgenoote en van onze dochter.* 406.
NOLET DE BROUWERE VAN STEELAND. 516.
NOYDEKYN. (XI. Eeuw). *Esopet.* 51.
NIJEVELT. (Jonker Willem v. Zuijlen v.) *Sonterliedekens.* 160.
NYLOE. 327.

O.

OCKE van Scarl (Omstr. 970) Friesch geschiedschrijver. . . 31.
OLIVIER van Dixmude (c. 1350). *Vlaamsche Kronyk.* . 83.
OLTMANS. (J. F.) [J. v. d. Hage.] *Het slot Loevestein. De Schaapherder.* 504.
OUDAEN. (Joachim.) [1628—1692]. *Johanna Grey. Conradijn. Het verworpen huis van Eli. Haagsche broedermoord. Ontboezeming bij de glorierijke onderneming van Chattam. Leeuw bevredigd met Britanje. Hofstad Roozendaal. Roomsche Mogendheid.* 276.

P.

PAFFENRODE. (Joan van) 298.
PALM. (Joan Hendrik v. d.) [1763—1850.] *Geschied- en Redekundig Gedenkschrift van Nederlands Herstelling. Leerredenen. Salomo. Bijbel voor de Jeugd.* 467.
PATER. (Lucas) 331.
PELS. (Andries) [† 1681] *Vert. van Horatius Ars Poëtica.* . 306.
PERS. (Dirk Pieterz.) 298.

Blz.
PLUYMER. (Joan) [† 1720] . . 255.
POIRTERS. (P. Adriaensz.) [1606-1675] *Het Masker van de Wereldt afgetrokken door P. Adriaen Poirters. Het Duyfke in de steenrots. Het heilig Herte. Het heylig hof van Keizer Theodosius.* 278.
POOT. (Huibert Cornelisz.) [1689—1733] *Mengelgedichten. Akkerleven. Nagedachten. Rijke Armoede.* 346.
POST. (E. M.) [1775—1813] . 373.
POTGIETER. (E. J.) *'t Was maar een Weesje* 508.
POTTER. (Dirc de) [c. 1400] *Der minnenloep* 82.
PUTEANUS. (Erycius) [1574—1646] 248.

R.

Rederijkers 122.
Reinaart de Vos. 53.
Reinout. 45.
RENDORP. 167.
RODE. (Jan van) *Des coninx summe* 117.
ROSMADE. (M. P.) 517.
ROTGANS. (Lucas) [1654—1710] *Willem de Derde. Eneas en Turnus. Scilla. De Boerekermis* 307.
ROVERE. (Anthonius de) . . . 159.
Runen. (*De*). 8.
RUYSBROEK. (Jan van) [1293—1381] *'t Cieraet der gheestelìken Bruiloft. Dat boek van den Sacramenten. Die hoechste waerheit. Boek met zeven sloten* 86.
RIJSSELE. (Colyn van) 159.
RIJSWIJCK. (Theodoor van) *De Weerwraek* 501.

S.

SCHERMER. (Lucas) [1688—1712] *Meleager en Atalante. Helden en Herderzangen.* 306.
SCHIMMEL. (H. J.) 517.
SEWEL. 327.
SIMONS. (A.) [1770—1834] . . 486.
SIX. (Joan) [1618—1700] . . 252.
SLEECKX. 596.
SMITS. (Dirk) [1702—1752] *Wiegezang. Rottestroom. Lijkkrans voor mijn dochtertje* . 352.
SNIEDERS. (A.) 506.516.
Souterliedekens 160.
SPANDAW (H. A.) [geb. 1775]. 486.
Spelen (*Abele*). 96.
SPIEGHEL. (Henrick Laurentsz) [1549—1612] *Hertspiegel. Toespraeck van de Nederduitsche letterkunde ofte van 't spellen en de eygenschap des Nederduitschen taels.* . . . 172.
Sprooksprekers. 122.
STARING. (Antonie Christiaan Wijnand) [† 1840]. 485.
STARTER. (Jan Jansz.) . . . 245.
STOKE. (Melis) [c. 1270] *Rijmkronyk* 71.
STIJL. (Simon) [1731—1804] *Opkomst en bloei der Vereenigde Nederlanden* 393.
SWAEN. (Michiel de). 331.

T.

TESSELSCHADE. (Maria) [1594—1649] *Onderscheyt tusschen een wilde en een tamme zangster. Jeruzalem verlost* . . . 170.
Theophilus 98.
THOMAS. 88.
TOLLENS. (Hendrik) [1780—1856] *Treurspelen. Andromaché. Abufar. Hoekschen en Kabeljaauwschen. Egmond en Hoorne. Tafereel van den vierdaagschen zeestrijd. Willem I. Romancen, Balladen, Legenden. Tafereel van de Overwintering der Hollanders op Nova-*

Blz.

Zembla. Nagelaten gedichten. Wien Neêrlands bloed. . . . 479.
Toussaint. (Anna Louisa Geertruida) *Graaf van Devonshire. Engelschen te Rome. Huis Lauernesse.* 504.
Trip. (Lucas) [1712—1783] . 331.

U.

Utenhove. (Willem) [c. 1170] *Reinaert de Vos. Madoc.* . . 53.
Utrecht. (Baertken van). . . 111.

V.

Vaalbeke. (Lodewijk van) . . 84.
Velthem. (Lodewijk van) . . 85.
Visscher. (Anna Roemers.) [1584—1651] 179.240.
Visscher. (Roemer) [1547—1620] *Brabbelingh. Tepelwerck. Rommelso. Tuyters. Sinnepoppen.* 166.
Visscher. (Maria Tesschelschade). 180.
Vollenhove. (Joannes) [1631-1708] *Kruistriomf. Mengelgedichten.* 262.
Vondel. (Joost van den) [1587-1679] *Schriftuerlijk Bruilofts-reffereyn. Het Pascha ofte de Verlossing der kinderen Israëls uit Egypten. De vorstelijke warande der dieren. Roskam. Gijsbrecht van Aemstel. Herderszangen. Lucifer. Palamedes. Jephta. Rhijnstroom. Altaergeheimnissen. Kruisberg.* 198.
Vos. (Jan) [1620—1667] *Aran en Titus. Medea. Klucht van Oene.* 219.
Vossius. (Gerardus) [1577—1649] 187.

W.

Blz.

Wagenaar. (Jan) [1709—1773] *Historie des Vaderlands.* 377.432.
Walre. (J. v.) [1759—1837] . 485.
Warnsinck. Bz. (W. H.) . . 486.
Weert. (Jan de) *Nieuwe Doctrinael of spieghel van sonden.* 85.90.
Wellekens. (Jan Baptista) [1658—1726] *Aan Lycoris op het afsterven van haar dochtertje Rozelijntje. Verscheide Gedichten. Amintas.* enz. . . 326.
Werndly. (Th. J.) 517.
Westerbaen. (Jacob) [1599—1669 *Ockenburg* 239.
Westhreene. (T. van) Wz. . 516.
Wevel. (Gilles de) *Leven van Sinte Amand* 85.105.
Wiele. (Johannes Stalpaert van der) *Extractum Catholicum tegen gebreken van verwarde Hersenen. Sinte Agnes Bruiloft.* 242.
Wilhelmuslied 162.
Willems. 482.
Wilp. (Sara Maria van der) [geb. 1617.] 321.
Winschoten.. 327.
Winter. (Nikolaas Simon van) [1788—1795]. *Mensikoff. Monzongo. Amstelstroom. Jaargetijden* 376.
Wiselius (Samuel Iperusz). [† 1845] 485.
Wisselau. (*Bere*) 51.
With. (Johanna de). 321.
Withuys. (Carel Gijsbert) *Val van Sigeth. De Meineed.* . . 485.

Z.

Zeggelen. (W. J. van) . . . 216.
Zevecote. (Jacob van) [1596—1642] *Verachtinge des doots. Beleg en Ontzet van Leiden.* 248.
Zoet. Jan) [† 1674]. 298.

Uitgaven van Gebroeders Kraay, te *Amsterdam*,

I. W. J. HOFDIJK. Het Nederlandsche volk, beschouwd in de verschillende tijdperken zijner ontwikkeling. Een deel gr. 8°. Met vignet op staal Prijs *f* 3,90.

II. ——————— Helene. Een Episch gedicht, geïllustreerd met vier staal-etsen van C. Rochussen, en gebonden in geheel linnen band, verguld op sneê Prijs *f* 4,90.

III. ——————— Aeddon. Een Episch gedicht. Met 10 op koper geëtste platen, door K. F. Bombléd. Gr. 8o, in geheel linnen band Prijs *f* 3,—.

IV. ——————— De Jonker van Brederode. Gr. 8o in carton Prijs *f* 2,—.

V. Mr. J. VAN LENNEP. De voornaamste geschiedenissen van Noord-Nederland. *Schooluitgave*, in twaalf klein octavo deeltjes Prijs *f* 11,50.

VI. Hetzelfde werk. Prachtuitgave in vier groot octavo deelen, met *vierendertig* keurige platen, naar schilderijen of teekeningen van beroemde meesters. Gebonden in geheel linnen Prijs *f* 18,80.

VII. ——————— Gedichten, zoo oude als nieuwe. Tweede druk, kl. 8o Prijs *f* 1,50.

VIII. ——————— Zeemansliedtjens. In linnen band. Prijs *f* 1,25.

IX. ——————— Vertellingen en tafereelen van vroeger en later tijd. Gr. 8o, met vignet op staal. Prijs *f* 2,90.

X. ——————— Holland. Pracht-almanak, met staalgravuren, in prachtband Prijs per jaargang *f* 3,90.

XI. Gedichten van den Schoolmeester. Uitgegeven door Mr. J. van Lennep. Kl. 8o Prijs *f* 1,90.

XII. P. A. DE GÉNESTET. Eerste gedichten. Kl. 8°. Prijs ingenaaid *f* 1,25, gebonden *f* 1,80.

XIII. ——————— In Memoriam. Een gedicht ter nagedachtenis van Abr. des Amorie van der Hoeven. Kl. 8o. Prijs *f* -,50.

XIV. Mijne eerstelingen. Gedichten van Bernard. Kl. 8°. Prijs *f* -,50.

Bayerische Staatsbibliothek München

XV. JOANNES AURELIUS. Amsterdam. Oorsprong en afleiding van de namen der Grachten, Eilanden, Pleinen, Straten, Stegen, Bruggen, Sluizen en Torens dezer Stad. Kl. 8°. *f* -,90.

XVI. ———————— Eene wandeling in Amsterdam in het midden der 17de eeuw. Kl. 8°. Prijs *f* -,90.

XVII. C. T. VAN ASSENDELFT DE CONINGH. Mijn verblijf in Japan. Gr. 8° met vignet Prijs *f* 1,90.

XVIII. ALFRED W. COLE. Mijn verblijf aan de Kaap de Goede Hoop. Gr. 8°. met vignet Prijs *f* 2,50.

XIX. A. VAN OTTERLOO. Handboek voor de leer der Handels-Aardrijkskunde. Een deel gr. 8° (500 blz.) Prijs *f* 3,90.

XX. W. N. CRAP HELLINGMAN. Natuurkundige Aardrijksbeschrijving ten dienste van zeelieden. Een deel gr. 8° met twee uitslaande platen, gebonden in linnen band. Prijs *f* 3,75.

XXI. Dr. A. W. DE KLERCK. Latijnsche spraakleer. Een deel kl. 8° (730 blz.) Prijs *f* 3,75.

XXII. Mr. J. A. MOLSTER. Geschiedenis der Staathuishoudkunde. Kl. 8°. Tweede druk Prijs *f* 2,40.

XXIII. MICHAEL DONOVAN. Beginselen der scheikunde. Kl. 8°. Met houtsneêfiguren Prijs *f* 2,50.

XXIV. F. G. WENTE. Zakboekje voor praktische werktuigkunde. In linnen Prijs *f* -,90.

XXV. W. DE GELDER. Formulierboek voor Notarissen. Gr. 8°. Prijs *f* 4.50.

XXVI. Vreemde Landen en Volken, beschreven naar de nieuwste bronnen. *Eerste deel.* — Britsch-Indië, door A. van Otterloo. Een royaal octavo boekdeel, met 24 staalgravuren, gebonden in geheel linnen prachtband Prijs *f* 6.75.

Van dit werk verschijnt jaarlijks een deel van 24 vellen druks en verrijkt met 24 staalplaten. Het tweede deel zal over het Japansche Keizerrijk handelen.

Bayerische
Staatsbibliothek
München

DRUK VAN A. BAKELS & COMP.

H. HEINRICH
Buchbinderei
8303 Rottenburg / L.
Tel. 08781 / 1577

2/95

Bayerische StaatsBibliothek
Münchener DigitalisierungsZentrum Digitale Bibliothek

Hofdijk, Willem J.

Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde

Amsterdam 1859

H.lit.p. 176 x
urn:nbn:de:bvb:12-bsb10733087-2